

ఆంధ్ర మహాభారత నిఘంటువు

రెండవ సంపుటం

278
1-89

కూర్పు :

కీ॥ శే॥ అబ్బరాజు సూర్యనారాయణ

870
1-89

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

కళాభవన్ - సైఫాబాదు

హైదరాబాదు - 500 004.

ఆంధ్ర మహాభారత నిఘంటువు

రెండవ సంపుటం

278/
1/3/3

కూర్పు :

కి॥ శే॥ అబ్బరాజు సూర్యనారాయణ

Acc No 24596

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

కళాభవన్ - సైఫాబాదు

హైదరాబాదు - 500 004.

ANDHRA MAHABHARATHA NIGHANTUVU - Volume - II
by Late Abbaraju Suryanarayana

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం,
హైదరాబాద్ - 500 004.

ప్రథమ ముద్రణ : మార్చి, 1987

ప్రతులు : 1000

వెల : రు. 27-50

ప్రతులకు :

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం,
కళాభవనం, సైపాబాద్,
హైదరాబాద్ - 500 004.

ముద్రణ :

దక్షిణ భారత ప్రెస్
ఖైరతాబాద్, హైదరాబాద్-500 004.

ప్రకాశక విజ్ఞప్తి

కాలగమనంలో భాష అనేకపరిణామాలు చెందుతుంది. ఆయా కాలాలలోని భాషా విశేషాలను తెలుగుకోవాంటే సమకాలిక సాహిత్యం ఒక ఆధారం.

తెలుగులో వెలువడిన మహాభారతం తెలుగు సాహిత్యానికే పరమ ప్రామాణికంగా నిలిచింది. ఆదికావ్యత్వ గౌరవాన్ని పొందడమే గాక అందలి ప్రయోగ పక్కి తరువాతి కవుల ప్రయోగాలకు ఒజ్జబంటిగా నిలిచింది. దాదాపు ముప్పై దశాబ్దాలుగా మూడు దశలలో ముగ్గురు కవుల చేతి మీదుగా సాగిన ఆంధ్రమహాభారతంలోని భాషా స్వరూపంలో భిన్నత్వం గోచరించడం సహజం. వీటన్నింటినీ క్రోడీకరించి నిమంటువు రూపంలో పొందుపరిచే ప్రయత్నానికి దోహదం చేసింది పూర్వపు సాహిత్య అకాడమి.

కీ. శే. అబ్బరాజు సూర్యనారాయణ గారు ఈ నిమంటు నిర్మాణం గావించారు అయితే వారు దీనిని సంపూర్ణి చేయకుండానే గతించారు. తదనంతరం వారి కుమారులు కీ. శే. అబ్బరాజు శ్రీకృష్ణదేవుడు గారు మిగతా భాగాన్ని పూర్ణి చేయడానికి పూనిక వహించారు. దురదృష్టవశాత్తు వారు కూడా సమగ్రంగా నిర్వహించకుండానే దివంగతులయ్యారు. ఇదంతా చూస్తే ఆనాడు మహాభారతం కవిత్వయం చేత సమగ్రరూపం చెందినట్లు ఈనాడు మహాభారత నిమంటువు నిర్మాణం కూడా ముగ్గురి చేత కానీ పూర్ణికాదేమో అని అనిపిస్తుంది.

ఆంధ్ర మహాభారత నిమంటువు అచ్చులకు సంబంధించి మొదటి సంపుటంగా శ్రీ అబ్బరాజు సూర్యనారాయణ గారి పేరుతో వారు జీవించి ఉన్నప్పటికీ అప్పటి సాహిత్య అకాడమి పక్షాన వెలువడింది. వారు కూర్చిన నిమంటువులో 'క' వర్గానికి పరిమితమైన భాగం ప్రకృతం రెండవ సంపుటంగా వెలువడుతున్నది. ఇది ఆంధ్రావళికి మోదం చేహూర్చగలదని నమ్ముతున్నాం.

పైదరాబాదు,
తేదీ. 11-8-1987

ప్రకాశకులు,
తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

ఆంధ్ర మహాభారత నిఘంటువు

క

క¹ కొన్ని రాతువుండు వచ్చు కృత్ ప్రత్యయము.

1. అలక (లక) దే. వి. (కోపము)

ఉ. ... ఆ లక వైరి గ్రక్కినన్,
వాని నడంగ బట్టి పడవైచి మహా
గ్రత నాక్రమించెఁ బం, చానన
మేణముం జొడువు నట్లతఁ డూర్జిత
శక్తి నుద్భటుం, దై నెగసెన్ సమీర
సుతు నలంకరఁ బ్రాకిడినట్లు వీక
తోన్. విరా. 2. 840

2. కినుక(న్క) దే. వి. (=కోపము)
చం. కినుక మనంబునం గదిరి క్రిడి
పితామహు విల్లు వ్రేల్చిడిం, దునిమి.
... విరా 5.178.

గీ అనినవిని కిన్కబూనిన యంతి
నగవు, చెలువు మొగమున కొక
క్రొత్త పిలుపొనర్చు, బుందరీకాక్షుఁ
డగుదెల్లఁబోయి యప్పు, డరుణ
కమలాక్షుడగుచు మురాంతకుండు.
ఉద్యో. 2.884.

3. పోక దే. వి. (ఈ పదము
'పోవు' రాతువునకువచ్చు కృత్ప్రత్య
యమే యగుట ఆరాతువునకు గం
పెక్కు అర్థచ్ఛాయా భేదములతో
ఆయా తావులందు ప్రయుక్తము).

i. గమనము, పోవుట.

సీ. ... ఈ దివస మతిక్రమింప
కుండఁగఁ బోకి యెట్లాడఁగూడు ....
అది. 1 114.

ii. మరలి పోవుట, నివర్తనము.

చం. తన భుజశక్తియున్ విపుల
దర్పము నేర్పడఁ జూచి చూచి
యెట్లును దెగకున్నఁబోక యిది
లోకము చక్కటి .... విరా. 4.81.

iii. గతి, మార్గము, విధము.
ఈ అర్థమున బహువచనములోనే
ప్రయోగములు గన్పట్టుచున్నవి.

వ. ... అమానుషంబులగు వానిఁ
గొన్ని వెడమాయలంబిన్ని పెక్కు
పోకలంబోయితి. ఉద్యో. 4.83.

iv. కపటవర్తనము, మాయ, నటన.

ఆ. ... ఇవ్విధమునఁ, బూని రాత్రి
యన్ని పోకలఁబోవుట ... ద్రోణ.
3ి 3ి.

v. శృంగార చేష్ట. విలాసము.

ఉ. పొచ్చెము లేక యా నహుష
పోయిన పోకలు వానికిం దగం...
ఉద్యో. 1.178.

(vi) నాశము, షయము.

ఉ. భూమికి గాఁగఁ బ్రాణముల
పోక దలంపక ...భీష్మ. 1.15.

క² ద్రు. (కాన్). (కొన్నింటి ఇయ్యడి
'అగు' రాతువుయొక్క సుజ్యంత
రూపముగా వర్తించును.)

1. కలుగునట్లు.

కం...తరుణి విలోలా, షములందు
బాష్పసలితో, ధ్రుముగుఁ దలవాంచి
యండెఁ గడుఁగోపమునన్. ఆర.
8.264.

2. ఆగునట్లు.

గీ... ఎఱచి యాహారముగ మను
నెఱుకలైన. ఆది. 5.53.

క³ ద్రు.

(అర్థవిశేషము లేకయే తుమున్నంత
ముల కిది యనుప్రయుక్తమగుటకాన
వచ్చుచున్నది)

ఉ. భూమికాగారఁ బ్రాణములపోకఁ
దలంపక...భివృ. 1.15.

ఉ.... దేవతా విమానమ్ములు నిట్టివే
యని జనమ్ములు దానిన మెచ్చి చూడ
గన్. సభా. 1.32

ఉ. కోరిన కోరికికిం దగఁగఁ గుంతి
సుతత్రితయంబుఁగాంచె గాం, ధారియు
నక్కడన్ సుతశతంబు ముదంబౌ
నరంగ గాంచెనే, బోరచియాడుఁబు
ట్టువునఁ బుట్టి నిరర్థక జీవనైతి సం,
సార సుఖావహంబయిన సత్సతజన్మ
ముఁ గానఁబోలెమిన్. ఆది. 5.129

క⁴ ప్ర.

(వ్యతిరేక క్షార్థకమున ఇది పదాంత
మున వచ్చును)

కం. బాలహృదయమునన్మృతా, ర్దులు
నిజాదీత నిలిపి దుష్టోరగా, ర్దులాభీ
ల మృగావలి, కోరిన భయ మంద
కేగె నుగ్రాభివీలోన్. ఆర. 2.98.

కం. అక్కలంబునరూపం, బిక్కల
మునందు జూపనెట్ల గుఁ? గాలం, బౌ
క్కవిధంబున నుండిక, పెక్కుప్ర
కారములనుండు భిన్నావస్థన్. ఆర.

3. 324

చం... ధనమెట్టి వారికిం, గడుకొని

చేయకుండునె జగన్నుత గర్వము
దుర్విమోహమున్. సభా. 1.32

కంకభట్టు: సం. వి. అ. పుం.

కంకుడు అనుదానికే గారవవాచక
రూపము (చూ: కంకుడు).

ఆ. నాదు వల్లభుండు నటుడింత
నిక్కంబు, పెద్దవారియట్లు పిన్న
వాడుఁ, గానఁ బతిల విధమ కాక యే
శైలావీఁ, గాననంగ రాదు కంకభట్ట!
విరా. 2.152

కంకుడు సం. వి. అ. పుం.

అజ్ఞాత వాస సమయమున ధర్మరాజు
పెట్టుకొన్న మాణుపేరు. 'కంక' పద
మునకు 'యముడు' అనునర్థముకలదు.
తనతండ్రి యముడగుట వలన, పితా
పుత్రులగుటల యభేదమునుఁ బాటించి
సత్యనిష్ఠగల ధర్మజుఁడిపేరును పెట్టు
కొని యుండును,

వ. మఱియు నవసరోచితఁబులగు
వినోదంబులం బ్రమోదంబు పుట్టించు
యఁబ్రసాదంబునకుం బాత్రుడనై
కంకుండను నామధేయంబుధరియించి
చరియింతు....విరా. 1.78

చం. నృపనయవిద్యకుందగిన నేర్పల
వడ్డది గొంత కొంత ధ, ర్మపరుల
సంగతిందగిలి మచ్చికనుండుఁజేప
కంకుఁడే, వప్పుగొలువైన నాకునిలువన్
మది గొల్చుదు...విరా. 1.198

కంచు వై. వి (సం. కంసమ్)

లోహభేదము.

కం. పరపురుష సంగమంబునఁ, బరి
హృతయైయున్న యట్టిభామిని శుద్ధిం

బొరయు రజస్వలయై కంచరయంగ
భస్మమున శుద్ధమైన విరమునన్.
శాంతి 1,314.

కంచుకుండ వై. వి. సమ.

కంచుతోజేయబడిన పాత్ర.

గీ. కంచుకుండతో మొదవశ్వకలిత
శకట మతులలిం ధేనువీబాడి ఆను
2. 379.

కంజము సం. వి. అ. న.

తామర. పద్మము. (నీటబుట్టినది).
మహాస్రగ్ధర-కమలభవ మహాకంజ
సంచానభృంగా - సౌప్తి. 1.239.

కంటకము సం. వి. అ. న.

1 ముల్లు.

ఆ. కంపురుపు దెలుపు గలిగియ
కంటక భూరుహాదు లందుఁ బుట్టినట్టి
పుష్పముల-ఆను. 4.5, ఆను. 4.7.
2. బాణాగ్రము, అలుగు.

గీ. కండకము దూతీయంగంబుగాడి
వోవఁ, గ్రూరనారాద మేసిన
స్రుక్కెనతఁడు. ద్రోణ. 2.82.
(నూ. ఆ ని, పారము) (ఇచ్చట
కంకటము అని సం. ము. మొ. వాని
యందు. సం. మున కంటకము అని
పాఠాంతరముగాఁ గూడలేదు)

కంటకావనము సం. వి. అ. న.

నరక భేదము-(ఇది మహారౌరవమున
కావలనుండును. దీనికిఁ బిమ్మట
ఆగ్నికుండము అను నరకముండును.
మానవులు చేసిన పాపక్రియాతార
తమ్యములను బట్టి యమధర్మరాజు
వారిని నరకముల కంపును. ఇచ్చట

యమభటులు పాపులను గాల్పుదురు,
నఱకుదురు. కట్టి కొట్టుదురు, ఆ
పాపులను కుక్కలు గఱచును,
క్రిమిలు తొలుచును, గ్రద్దలుముక్కు-
లతో బొడుచును) అను 5.170.

కంటకించు దే. అ. క్రి.

నొచ్చు.

వ. (విదురుఁడు ధృతరాష్ట్రునితో)-
జ్ఞాదంబున నప్పుడే నడ్డపడి యప్రి
యంబగుటకు శంకింపక పథ్యంబు
పలికితినది నీకురుచియింపక రోగికిఁ
బధ్యాహారంబు దల కంటకించు
నట్లయ్యె. ఉద్యో. 2.89.

కంటకుడు సం. వి. అ. పుం.

శుద్ర శత్రువు (ముల్లువలె బాధించు
వాడు)

వ. ... అయ్యవతారంబు నంగంస
కాలయవన ముర నరకబాణ ప్రముఖు
లైన కంటకులం జెఱుతు - శాంతి.
3.988.

సీ. కిమ్మిరదానపు నమ్మెయి నిర్మించి
విగత కంటకము గావించె వనము.
(తొలగిన శుద్రశత్రువులు గలది).

కంపె దే. ప్ర. ద్రు.

పంచమీ విభక్తి ప్రత్యయము.

ఉ. రాజగృహంబు కంటె నభిరామ
ముగా నిలుకట్టఁగూడదు, విరా.
1.123.

వ. ... ఇట్టియకృత్యం బాచరించుట
కంటె నీచేత నెట్లయినను లెన్న తొల్లి
పెద్దలు నెప్పిన చొప్పనదరింపుమని
యిట్లంటి. ఉద్యో. 4.308.

(ఆదరించుట కంటె)

చతుష్కమున కంటె అశ్వ. 2.198.

సీ, విను శాస్త్రవీర్యకంటెను వీరుఁ
డగుట. ఆది. 5.124.

తే. కంటి తనయులు నీకన్న కంటె
నొప్పియుండుదురు వారు. దివిసౌఖ్య
యొగమెన.గ. అశ్ర. 2.180.

(కన్న కంటె = కన్నదాని కంటె)

కంఠత్వము సం. వి. అ. న.

కంఠముగానగుట.

దానికి (గరుడ పూహంబునకు) —
త్రిగర్భలతోఁగూడి భూరిశ్రవశ్శల్య
భగవత్తులును సౌవీరజయద్రథులును
గంఠత్వంబు నొందిరి. భీష్మ. 2.98.

కంఠనాళము సం. వి. అ. న.

గొంతు నుండి లోపలికి వ్యాపించు
గొట్టము. స్వరపేటిక యుండుతావు.
గొంతు నుండి లోపలికి వ్యాపించు
గొట్టము; స్వరపేటిక యుండుతావు.

తే. దంఠములు జిహ్వ గుత్తుక తాలు
తలము, గంఠనాళంబు హృదయం
జగజ్జ్యవరిత మఱియు లోపలనెచటి
కిమనసు మెలగెఁ దాఁగదల్చక య
చటనయాగవలయు. అశ్వ. 1.218

కంఠము సం. వి. అ. పుం

కుత్తుక, గళము, మెడ.

వ. దశార్ణ భారదేశాధీశులు కంఠా
కారంబు దాల్చిరి. భీష్మ. 2.21.

కంఠీరవము:— సం.వి.అ.పుం.

సింహము (కంఠమున ధ్వనిగఁది).

కంఠ దే. వి.

మాంసము, మాంసపుముక్క

సీ. తునిసిన నెత్తురునె నడును
నెమ్ములు నెఱచియుఁ గండలు నెనసి
నమరతఱము ఘోరంబుగాఁ గపిధ్వజ
ముధవశహరులు శోభిల్ల ... ఉద్యో.
2.144.

తే. కూర్మిమైనెత్తుఁగండలు గోసియైన.
భీష్మ. 3.274.

సీ. గగనతలంశొ నెత్తురులుఁ గండలు
నెమ్ములు నొక్కయుమ్మడిన్, మొగి
కులులేకయుం గురిసె. ద్రోణ. 1.82.

కంఠ2 వై. వి. (సం. ఖండః)

ఖండము, తునియ

సీ. వివిధాత్మతతులు వర్షినఁ గండలై
వండఁదఱిగినట్లుండు పదాతివయము.
ద్రోణ. 8.158.

కంఠక్రావృష్ట దే. వి.

కండలపుష్టి, మాంసమునందలి చేప.
సీ. బడుగులనైననుబాటించి పరికించి.
గోమున మైఁగండక్రావృష్టదేఱ విరా.
1.101.

కంఠి వై. వి. (సం గ్రంథిః)

కణిఁతిగడ్డవలెఁబుట్టెడు రోగవిశేషము.
ఇది పోటు మంట నొప్పితోఁగూడి
పగిలివీమురసిక కానవచ్చును. ఏపాద
లేక శరీరమున బొడిపివలె కంఠవలఱకు
పెఱిగి ఆగిపోవచ్చును

కం. తిలకాదుల గంతులచే, నలమట
బడువారు బడియనడిచియు ముష్టిం,
జలమున బొడిచియు సాదుల, దొలుబా
మున నొంచినట్టిదవ్వు చరిత్రుల్. అను.
5.101.

ఇక్కడ ఇది కంటియా? గంటియా? క్రంతియా? నిర్ణయింపవీలులేకున్నది. కంటి, క్రంతిఅయిన తిలకాదులఁ అని 'ం'కు బిమ్మట అఱునున్నయంద వలయును, అట్లులేదు. గంటియందు మా? అపదమునిఘంటువులఁగానరాదు. ఆనందము. సం.ములలో అఱునున్నలే ని పాఠమేగలదు. తి.ప ప్ర 'క్రంతి' అను పాఠముతెలుపుచున్నది. ఆనంద ముద్రణమున 'క్రంతి'పాఠాంతరముగ లదు. సం.మునక్రంతి.దీనికిఁబాఠాంతర మేయాయలేదు క్రంతిపదమును విచార్యము ఇది గ్రంథి యనుపదమునకు వికృతియగునేమో.

కందము వై. వి. (సం. స్కంధః).
పశువులమూఁపు — మూఁపురము.
అ. కందములప్పశించి తురగఁజుల నిండుక నిల్పు వై రిసే, నందెలియంగ జూడుము. విరా. 5.89.

కందము సం. వి. అ. పుం. న.

1. గడ్డ. దుంప.

తే...కరిబ్బంహితముల మేల్కొంచు నట్టి, వారు కందమూలము లాహార ములుగఁ బొదలఁబుట్టలఁ బడియుండి పులుఁగు మెకము, లఱవమేల్కొను చుండిరే యక్కటకట. ఉద్యో. 8. 188.

2. స్థానము.

ప. నితాంత శాంతవికసిత కనకార విందసమధిక సౌరభ సంవాసిత మహా నంద కందంబులైన మందాకినీ తీరమణిమయ వేదికల యందును. ఆర. 1.888.

కందమూలములు సం. వి. సమ.

దుంపలు; వేళ్ళు.

తే. కరిబ్బంహితముల మేల్కొంచు నట్టి, వారు కంద మూలంబు లాహార ములుగఁ, బొదలఁ బుట్టలఁ బడి యుండి పులుఁగు మెకములఱవ మేల్కొనుచుండిరే యక్కటకట. ఉద్యో. 8.188., కాంతి. 1.110.

కందర సం. వి. అ. స్త్రీ.

గుహ, గుహవంటి కనుమ.

కం. హిమశైల కందరా భాగము కదనిప్పురావి నగము గలదు. ఆది. 1.77.

కందరము సం. వి. అ. పుం. న.

గుహ; గుహకారముగ నుండు కొండ నదిమి ప్రదేశము.

చం. ... ఉద్భత హరిశున్యమైన పసుధాధర కందరభూమి చంద మున్, మతిమనసేనఁ దోచెబుధమా న్యుఁడు భీష్ముఁడు లేక యుండుటన్— ద్రోణ. 1.18.

కందర్పఁడు సం. వి. అ. పుం.

మన్మథుఁడు.

ప. ఇట్లు కందర్ప దర్ప గోచరుం డైన కీచకుండు. విరా. 2.888.

కందశము సం. వి. అ. పుం. న.

మొలక, అంతురము.

చం. దశిత నవీనకందశ కదంబక చంపక కేతకీరజో, మిశిత సుగంధ బంధురసమీరజుడన్ సఖుఁడు. అర. 4.188.

కందళింపు సం. అ. క్రి.

అంకురించు, మొలచు.

మ. వినియూతాహము కందళింపఁగ
వియద్యిదీగతు. దై. అను. 1.229

కందళితము సం. వి అ. న.

1. మొలకె తినది, పయకి వచ్చినది
సీ. ... అచ్యుతుండు, నన్నరుండును
బరమానంద కందళి తాత్పర్యంబు —
ద్రోణ. 4. 333.

2. వికాసము నొందు.

వ. విదురుండు ... భయభక్తివినయ
స్నేహానందంబుల గంధళితుం
డగుచు గోవిందునకు దేవోపచారం
బుల ననేక ప్రకారంబులనర్చన
లిచ్చి, ఉద్యో. 3.180.

కందు దే. అ. క్రి.

నొచ్చు.

తే. మాంకరి పుష్పములు గోయ
మాడ్కి దేటి, పుష్పదేనియగొని
యెడిపోల్కి నెడురు, గందకుండఁగఁ
గొనునది కార్య ఫలము, బొగ్గులకు
వోలె మొదలంటఁ బొడువఁజనదు.
ఉద్యో. 2.57.

తే. పుచ్చికొనునపు పల్కుల పొందు
కలిమి, యెఱిరిమది గంద నీదంత
యెఱుగు మధిప. కాం. 2.322.

కం, ఆయాసంబున విదురుని,
కాయము సంజయచి మేనుగందక
యన్నే, పోయిరి భృతరాష్ట్ర మహీ,
నాయకుపై భక్తిగాననమున వసం
పన్. ఆశ్ర. 2.13.

2. తాపము నొందు, పరితపించు,
తప్తమగు.

వ. భృతరాష్ట్ర గాంధారులుం గాల
పర్యాయంబు గని డెందంబులు గంద
నూరకుండుదురు. ఆశ్ర 1.20.

వం. ... నెవ్వగల సందడి డెందము
గంది చేద్దడున్. విరా. 2.293.,
విరా. 2.119., సభా. 2.89.

3. వివర్ణత నొందు.

(క) తేజోహీనమగు,

తే. తనకులంబునఁ బుట్టిన రా
రాష్ట్రంబునందములతో విగ్రహంబు
గొనుట, కుమ్మలించి వివర్ణత నొంది
నట్లు, గందియెంతయుఁ జెలువేదెఁ
జందురుండు. ఉ. 2.107.

(చ) మ్లానమగు, వాడు.

అ. అతని (నలుని) కరతలద్వయా
మర్థితంబులై, కందియును మహా
సుగంధ కుసుమ, తతులు దొంటి
యట్ల తమ కంపు విడువక యుండు.
ఆర. 2. 196.

మ త్రకోకిల — పుత్రి యిట్లగునమ్మ
శోకిముఁబొంది కుందుచు నున్నసీ.
గాత్రమొండొక కీడు పాటిలి కందు
స్త్రీ. 1.183.

(ట) ఎఱుపెక్కు.

వ. ... పట్టావృత నయనయగు న
పృథ్వివ్రత దృష్టి పట్టంబునంచు
సందునంజని యజ్ఞనపతి పదనఖంబు
లంజెందిన నచి గందినం జూచి సవ్య
సాచి జనార్దను వెనుకకుంజనె. స్త్రీ.
1.176.

(త) కృశించు.

మ. అటవీ దేశములందు బహుశా
యాసంబులం గుంది. కాం. 1.894,
వి.

1. మాలిన్యము, నలుపు.

కం. కందుగల వసిడి గాచినఁ గంది
వివర్ణమయినట్లు ..సభా. 2.89.

2; నల్లనిమచ్చ, కళంకము.

సీ. ఇందుబింబము మీఁది కందు
చందంబున విరా. 4.138; విరా.
252.

3. కోపము.

వ. కిరీటియుం గోపించి

వ. తనకొలది యెఱుంగని యమ్ము
నుజాధము నిపుడ పట్టి మర్తింపక
తక్కినగాదు వీని రాజ్యము, నిను
సంతయు జేరుగాకనియెధర్మజాతోన్.

చం. ఆనవుడు నాతఁడిట్టులను.

వ. అని పలికి వారికందు మాన్పి -
విరా. 5.311, 12, 13, 14.

కందుకక్రీడ సం. వి. ఆ. శ్రీ, సమ.
బంతియాట.

వ. ... అప్పుర బహిరంగణంబున
ధృతరాష్ట్ర వాండునందనులందఱు
కందుకక్రీడాపరులయి వేడుకతో నా
డుచున్నంత. ఆది. 5.208., ద్రోణ.
4-322.

కందుకము సం. వి. ఆ. వృం. న.
చెండు, బంతి.

వ. అక్కంచనకందుకంబొక సూతం
బడి. ఆది. 5.208.

కందువ దే. వి.

1. ప్రదేశము, స్థానము.

వ. .... తమపాసిన కందువలురోసి
యెత్తిన మెడలును. విరా. 2.240.

2. ఉనికి, ఉండుతావు,

వ...వేదవ్యాసముని పాదంబులకెఱుం
గి భవత్రప్రసాదంబునం గందువగనిన
కనకమ్ము మిమ్ముంబురస్కరించుకొని
పోయి చేకొనంగంపాడ. అశ్వ.
1.138.

3. సంకేత స్థలము,

కం. కందువచోటికిఁ గొనిపోకందార
రుగుటయు. మౌస 198

(అశ్వశ్లామ) మ.వరపీరావళియింద్ల
కందువలెదం బాటించుచుం బోయిన
న్. సా. 1.182.

వ. అమ్ముని కుమారుండు కందువలె
ఁగిపోవంబోవ. ఉద్యో. 8.318.

క...పురందరుఁడరిగిన, కందువయే
నిప్పుడెట్లుగాంతునెయనుచున్. ఉద్యో.
1.170; ఉ. 4.176

4. కౌశలము. నేర్పు.

(ఉత్తర బృహన్నలతో) సారథ్యంబు
సేయువాడులేమికి విషాదంబునొందిన
నీకుందువ సైరంధ్ర చెప్పినంతయిం
బందినిన్నుఁ దోడైరనన్నుఁ బనిచిన.
విరా. 4.28.

శ్లో. ఆచరణే హయజ్ఞానే సైరంధ్రీ
కౌశలం తవ. సం. భార. విరా.
33.11.

కంధరము సం. వి. ఆ. శ్రీ.

శిరస్సును ధరించునది, మెడ.

కం. కంధరములుదెగితలలువ, సుంద
రనతిపక్వతాల సుభగ ఫలాబింధు

రతరాలుదామ, గ్రంధి పగఅమీదఁ
గినిసి కవిసిన యెడలన్. విరా.
3.229.

కంపన సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఒకానొకనది. తీర్థము. ఇందు
స్నానము చేసిన వారు పౌండరీక
ఫలంబు నొందుదురు. ఆర. 2.275

కంపనము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

వడఁకించునది, కడలించునది.

వి. ఆ. న.

వడకుట.

కం, విముము నివాత స్థానంబునఁ
గంపన రహిత దీపము వెలింగెడు
చాఢ్యున నంతరాత్మవెలుగుచు, నునికి
ప్రసాదంబు భంగి యు త్రమదిషణా.
కాం. 5.118.

కంపము సం. వి. ఆ. పుం.

1. వణకు

సీ. ఇచ్చట దిక్కులేరెవ్వరు నాకను.
భయమున మేనఁ గంపంబు పుట్టఁ
విరా. 2. 383.

2. కదలిక

చం. వెరవుగనంగముల్ నుమల
ప్రేటులువమ్ముగ దాఁకినష్టది, క్కరి
రదన ప్రహరములంగంపము నొందక
యందు మేదిసీ, ధరముల జోల్చి
బట్టగు నుదగ్రపు మూర్తుల కిద్దఱకు.
కల్ప. 1 178.

కంపించు సం. ఆ శ్రీ.

వడఁకు, చలించు.

తే. పాండవాగ్రజఁ దక్కుచుభర్త

వలను, శోకదీనుడై తప్పక చూచి
యేడ్చి, హామహాజముఖ్య యెందరి
గెదనుచు, నొడలు కంపింపఁ జది
కిలబడియె నధిప. ఆశ్ర. 1. 140;
భీష్మ. 1.92.

కంపితము సం విజ (అ. ఆ అ.)

1. చలించినది, తొలంగినది.

చం. — — — తదంగలత లాదటఁ
గొగిటఁ జేర్చుగోరుఁ గం, పిత
ధృతియై కలంగఁబడుఁ బెల్లగురాగర
సంబు ముంపఁగాన్. ఆర. 5 197.

2 వణకినది.

వ. అనిన భీముడు భీతికంపితుఁ
డగుచు గాంధారికి వినతుడై విన
యంబున నిట్లనియె. శ్రీ. 1 158.
3. వణకింపఁబడినది, కదలింపఁ
బడినది.

చం ... మల్లులెల్ల భయ కంపిత
మూర్తులు దాల్చి మాటుబ, ల్గిను
గనువిచ్చి చూడను మొగం బెగయిం
పనుజాలకున్న. విరా. 2.8.

కం. మదన కంపితుడగుచున్. విరా.
1.244; భీ. 3.248.

కంపు దే. వి.

1. గంధము, వాసన.

చం. చనడిటులంట గంపెఱుగఁ
జాలరు నాసిక జిహ్వయుంజవుల్,
గొనవెర వేదు .. నేదొఱంగినన్.

2 సుగంధము, సువాసన.

ఆ. కంపు రూపుఁ దెలుపుఁ గలిగియ
కంటక, భూరుహదులందుఁ బుట్టినట్టి.

పుష్పములఁ బ్రయంబుఁ బొంది కై
కొండ్రు నిర్దులు పూజనములఁ
గురువరేణ్య. ఆను. 45.

తే. కేశసలిపిరి భవన దీర్ఘి కలతమ్మి,
విరుల నెత్తావి నెనయంగ బెన్సి
చెమట, పొడము మేనులతని కంపు
ప్రోచి తఱచు టూర్పుగాడ్పుల రి
మశముల్ల నిల్ల. విరా. 2.238.

ఓ. దుర్వాసన, దుగ్గంధము.

కం వినుకుసుమంబుల వానిం, చిననొ
ప్పనికంపు విడిచి చెందును సౌర,భ్య
నిరూఢిందిల లట్టుల, యనఘా సు
కృతముల జీవుఁ డకలంకుఁడగున్.

కాం. 5.418

కంపుగొను దే. స. క్రి.

వాసనచూచు

సీ. ...కంపుగోనఁగ నానఁగానముట్ట
గవినఁగాఁదలంప, తే. నిశ్చయము
దగఁజేయంగ నేర్పులేడు, గలపు
జీవాత్మనకు, ఆశ్వ. 2.51.

కంబము వై. వి.

స్తంభము.

సీ. ... దాశంబుగాఁ గరతలమునఁ
బెలుచఁగం, బంబు వ్రేయుచు వెడ
పాటపాడు. విరా. 2.250.

కంబశము సం. వి అ. పుం.

కంబశి

సీ. హరివసుజల తారకములఁ గంబ
శము గుఱ్ఱులమరిన బండియు య
వలుఁ....ఈఁబాడి. ఆను. 2.379.

(ఉన్నితో నేసిన) ఉత్తరీయము
(పయిని వైచుకొను సాలుపు మొ)

తే. యజ్ఞ దీక్షితుడైన ధర్మాత్మజు
నకు, గౌడకాంభోజపతులనేక ప్రకార,
వర్త కంబశములు సువర్తవాహ,ని
వహములు దెచ్చియిచ్చిరి నెమ్మితోడ.
సఖా. 2.109.

కంబుపు సం. వి పుం. న.

శంఖము, సంకు.

సీ లలితకంబు ప్రభా కలిత పతాకా
వి,హారంబువాడు రాధాత్మజుండు.
విరా. 5.4.

కంబుకంధర సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

శంఖము వంటి మెడగలది, స్త్రీ.

సీ. కంబుకంధర చెన్ను కై వడిదల
పోయు, నంగన సౌకుమార్యము
దలంచు. విరా. 2.292

కంసదాసుని పుత్రుడు

తొడలు విఱిగి వడియున్న దుక్కో
ధనుడు శ్రీ కృష్ణ నాక్షేపించుచు
సంబోధించిన పదము. వసుదేవుని
కంసుడు కారాగార మందుంచుటచేత
వసుదేవుడు కంసుని రాసుఁడనియు
వసుదేవునకుఁ బుత్రుఁడగుటచే కంస
దాసుని పుత్రుఁగునియు భావము.

కంసమర్దనుడు సం. వి అ. పుం.

శ్రీ కృష్ణుడు - కంసుని జంపిన
వాడు.

కం. .... మీ, రీ కార్యము సేయుం
డని, మాకానతి యిమ్ము కంసమర్దన
తెలియన్. ఉద్యో 3.79.

కంసమర్ది సం. వి. న్. పుం.

కంసుని జంపినవాడు-శ్రీకృష్ణుడు

కం. వినుకర్ణనకే నోడితి, నన నేటికి
నీవు నోడి తనిలజ మాద్రీతనయులు
మున్నేయోడిరి, మనతోఁగూడంగఁ
గంనమర్చియు నోడెన్. కర్ణ. ౩.58.

కంసుడు సం. వి. అ. పుం.

కృష్ణనిమేనమామ, ఒకానొక మధురా
పురము రాజు. ఇతఁడు కాలనేమి
యంశమునఁ బుట్టెను.

సీ. దుర్బొత్తుడగు కంసుఁ దునిమి
యాతని తండ్రిఁ బట్టంబు గట్టిన
ప్రభువితండె. ఉద్యో. ౩ 175.

వ. కాలనేమి కంసుడై పుట్టె. ఆది.
౩.80.

కకుత్స్థుడు సం. వి. అ. పుం.

అసురులను జయించుటకు వృషభ
రూపుడగు ఇంద్రుని కకుత్తు
(మూపు)ను ఎక్కినవాఁడు, శశాదుని
పుత్రుడగు పురంజయుడు.

సీ. శశాదుండు రాజయ్యె, వాఁడు
కకుత్స్థుడనానిఁ గనియె. ఆర.
4. ౩80.

కకుదము సం. వి. అ. పుం. న.

ఎద్దు మూపురము.

సీ. కకుదంబునందు శ్రీ కందుండు.
ఆను. ౩.80.

కక్కు దే. న. క్రి.

కడుపులోనిది వెలిపుచ్చు, వెడలించు.

సీ. సభలో నులూకునిబంచి యాడిం
చిన పరుసదనము కిక్కించి. భీష్మ.
2.88౩. (సం. ము)

కక్షకుడు సం. వి. అ. పుం.

వాసుకి జాతివాఁడు. ఆది. 2.212.

కక్షము సం. వి. అ. పుం.

1. మఱుగు చోటు - పొద.

వ. బహుళ హయకక్షాకీర్ణంబును.
శల్య. 1 ౩81.

2. చంక.

వ. ... .. నానా విధంబులగు
నక్షంబుల ముడి కక్షంబున నిడికొని.
విరా. 1.184.

కక్ష్య సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

1. ఏనుగు యొక్క అంభారిగాని,
గుఱ్ఱముయొక్క జీనుగాని కదలకుండ
ఏనుగు లేక గుఱ్ఱము నడుమున
గట్టెడు మోకు.

వ. కనకకక్ష్యా సనాథంబులయిన
మదాంధ గంధ సింధుర సందోహంబు
లును. (చూ. హస్తీ కక్ష్య). సఖా.
2.177.

2. ఇండిలోపలి బాగము, లోగలి.
చూ. కష్టాంతరము.

కష్టాంతరము సం. వి. ఆ. న.

మఱియొక లోగలి

వ. .... నారాయణుండు సమృద్ధ
మందగమనంబునం జని మణితోరణ
సుందరంబగు రాజమందిర ద్వారంబు
ప్రవేశించి కష్టాంతరంబులు గడచి
యేనుంగు మొగసాలఁ జొచ్చియర
దంబు డిగ్గి యల్లన నడచునప్పుడు.
ఉద్యో. ౩. 176.

వ. (ధర్మజుఁడు) అగ్నికార్యంబు
నిర్వహించి కష్టాంతరంబునకు వెడలి

చభరము సం. వి. అ. పుం.

వెండ్రుకల సముదాయము.

తే. అంఘ్రితలములుఁ గుచములు నా
ననంబు, గచభరంబును నిట్లున్నయ
చరమూర్తి యనుపమాన భోగములకు
నాస్పదంబు. విరా. 2.52.

చము సం. వి. అ. పుం.

తలవెండ్రుక, కేశము

చూ కచభరము

చుడు సం. వి. అ. పుం.

బృహస్పతి కొడుకు.

చూ. చరిత్ర ఆది. 3.12. మొ.188
వఱకు.

చ్చే వై. వి. (సం. కచ్చక)

దట్టి, కానె.

ఆ. కచ్చ యమరఁబట్టి కాళ్ళును
చేతులు, వ్రేల మత్తగజములీల
మెఱయ, మల్లు నెత్తివైచె. విరా.
2. 17.

చ్చే దే. వి.

గర్వము. బింకము.

చం. అగపడి కచ్చువెట్టి యితఁడారిన
మాటల కిప్పు బల్లిదుండుగఁగొనియేను
బల్వురు గడున్ వడి నీతని జంప
కుండనే, మిగ సమయంబు సేసిరితిది.
శల్య. 2.125.

చ్చువెట్టు దే. అ. క్రి.

(గర్వించు) చూ: కచ్చు.

చ్చవము సం. వి. అ. పుం.

వుచ్చముచేత పానముచేయునది, జల
ప్రాయ ప్రదేశమును తుద్ర జంతు
భక్షణముచేత రక్షించునది (అమర
కోశము). ముఖపుటము శరీరములోఁ
జొనువుకొనిరక్షించుకొనునది. కప్పెర
వంటిమేనిచిప్ప చేత తక్కినఅంగము
లను రక్షించుకొనునది, (సూ. ఆ.
ని) తాబేలు.

వ. గరుత్మంతుఁడా గజకచ్చపంబు
లెచ్చట నుండు నెబ్బంగివియని యడి
గిన నమ్మునీంద్రుండవ్విహ గేంద్రున
కిట్లనియె. ఆను. 1.719

కచ్చపవీణ సం. వి. అ. స్త్రీ.

కచ్చపాకారముచ నుండువీణ—నారదు
నివీణ

వ. నారదు ఁడుహేమదండంబునుమ
ణికమండలువును కచ్చపవీణయుంబొ
లువుమిగులనే తెంచిన—శల్య. 2.218.

కజ్జము వై. వి. (సం. భాద్యం, ప్రా. ఖణ్డో)
భాద్యము, భక్ష్యము, భక్ష్యవిశేషము,
అపూపము.

నీ. కజ్జంబులునుబండ్లు గంధమాల్యం
బులుధృతరాష్ట్రీసుతుఁడుపుత్రేర.
ఉద్యో. 3.199

కజ్జలితము సం. వి. అ. న.

కలుషముచేయబడినది.

వ. దుర్యోధనుండు లజ్జాకజ్జలితహృద
యుండగుచు. ఆర. 8.4.

కటు దే. అవ్య.

(సంతాపమును దెలుపును.)

తోటకము... వీరిపద, ద్వితయంబు

గడుంజెడఁదిన్నవి నూ,చి తెనక్కలు
దైవము చెయ్యిగటా. శ్రీ. 1.111.

కటకట దే. అవ్య.

కట యొక్క ఆప్రేక్షిత రూపము.

మిక్కిలి సంతాపమును దెల్పును.

చం. కటకట నాప్రతాపమునుగాసి
గఁజక్రముచేతనఁటితే.భీష్మ. ౪.171

కం. కటకటపేరినవెన్నె,త్తుటజొత్తిలి
యన్న మేనితోఁ గొడుకే చక్కటిఁ
బడియున్నవాడొయ చొటుసూ పెడు
వారు లేరె చూడెదవానిన్. ద్రోణ
2.251.

కటకటా దే. అవ్య.

కట కట

వ. ... అట్టియెడ దుర్యోధన దుర్గా
సన కృప కర్ష కృతవర్మ మద్రేశ్వ
రులు మాతంగంబుల ముందఱ పెట్టు
కొని కటకటాయనుచు నింతపుట్టునే
యనుచు నింకనేమి గలదనుచు ...
జనుచుండ. ద్రోణ. 5.325; ద్రో.
4.272; ఆను. 1.274.

కటకటఁబడు } దే. అ. క్రి.
కటకటంబడు }

1. కష్టపడు, బాధపడు, సంతాపపడు
కం. వంది జనంబులు మాగధ, బృం
దంబులు సంస్తుతింపఁ బెంపొందుదు
మ్రో,లందిరిగెడు క్రవ్యాదుల, క్రం
దున నీవీను లిప్పుడు గటకటఁ బడవే.
ద్రోణ. 2.౬౬5.

కం ఇట్లయేను నిన్నుఁ బుత్రైం,చుట
యుత్తరకాల దివ్య సుఖ సంగమసం,
ఘటనకుగాదే నీకట, కటఁ బడుటకు

దీని దెలుపఁగా రావలసెన్. స్వర్గ.
40.

వ. దీనికి నీవు కటకటఁ బడినం
బోవునే. కర్ణ. ౩.85౯.

2. కోపించు.

వ. అనుపలుకు లాలించి కర్ణుండు
కటకటంబడి కుంభసంభవున కిట్ల
నియె. విరా. 4. 97.

కం ఆలయక యందఱుఁ జెప్పం,గల
యంతయుఁ జెప్పిరఱుడు గటకటఁ
బడి య,క్కొలువు వెదలిపోయెంద
మ్ములుఁ గర్ణుండు రాజలోకముందోడ
రుగన్. ఉద్యో. 4. 80.

కటకము సం. వి. అ. పుం. న.

1. రాజధాని.

కం...రాఁదొడగిరి భూవిభులు నలు
దిక్కులనులో. కథయంకరలీల ను
భయకటకంబులకున్ ఉద్యో. 1.51.

2. సైన్యము.

వ. ఇట్లుభయ కటకంబులు రణంబు
నకు సుతస్సహించి విజృంభించి యుల్ల
నిల్లె. ఉద్యో. 4.210.

3. కడియము

వ. దొల్లిన సకుండల మస్త్రకంబు
లును వీర కటకంబులును మెఱయ.
ద్రోణ. 2.60.

కటము సం. వి. అ. పుం. న.

1. మదజలము కురియునది. ఏనుఁగు
చెక్కిలి.

సీ. మాతంగకటగళన్మద జలబహళ
ప్ర,వాహ విలాసంబు వానినడఁచె.

కర్ణ. 1.82; సదా. 2.111.

2. కణఠ.

వ. అనుచు విరాటుండు గటంబుల
దురఃగన్నులఁ గెంపుగదురఁ బలుక
చప్పుడగ్గలంబుగా నాడుచున్న సరకు
నేయక యుద్ధిష్ఠిరుండు. విరా. 5.151.

కం. ఆనిన విని కెంపు సొంపునఁ,
గనుకవ యుగ్రమునఁ బొములు
గదియఁగ పాలమ్మునఁ జెమట
వొడమ నీ సుతుఁగనుఁ, గొని యిట్లని
యెనకఁడు కటములదరఁగన్. కర్ణ.
1.248.

కటా దే. అవ్య.

(సంతాపమును దెలుపును).

చూ. కట; కట కటా.

కటాక్షము సం. వి. ఆ. పుం.

1. అపాంగ దృష్టి, కడగంటిచూపు.

సీ. వెలది కటాక్షముల్ విభునివైఁ
గ్రమమున, నెగసి మోమునఁ జోకి
మగిడివచ్చు. విరా. 5.395.

2. అనుగ్రహము.

వ; నీకటాక్షంబుమగ్నస్తుసంరక్షణంబు
మం గలిగి గాండివంబును పామునకు
తెక్కలు వచ్చినట్లున్న యది. భీష్మ.
1.128.

వ. అనిపలికి కురుపతిదెసఁగటాక్షవీక్ష
ణంబు నిగుడ. శల్య. 2.128.

కటాక్షించు సం. స. క్రి

కడగంటఁ జూచు.

వ. ఆరాజంగటాక్షించుచు హృదయ

సంతాపంబుదనకు దాన ఉపశమించు
కొని. ఆది. 4.77.

కటి సం. వి. ఇ. ఈ. క్రి.

మొల.

కిం. ఉరమునఁ గట్టమై దొడలం,
జరణంబులఁగౌరవేంద్రచతు రంగం
బుల్, ధరఁజాపకట్టు వడని, పురగతి
దాతుచు సమీర సుతుండు చరించెన్.
భీష్మ. 2.221; శల్య. 2.259.

కటికి దే. విణ.

1. అధికము, మిక్కుటము, మితి
మీఱినది.

ఆ... మేను, కంప మొందఁ గనలు
గదిరిన కటికిన, వ్యెసక మెసఁగనన్న
కిట్టులనియె. ద్రోణ. 2.276.

2. కఠినము, గట్టిది, క్రూరము.

సీ. కటికినేల ... ఆది. 6.178.

కటికినవ్వు దే. వి.

అట్టహాసము ... చూ. కటికి.

కటికినేల దే. వి.

ప్రక్కలేని కఠినమైననేల. చూ. కటికి

కటుకము సం. విణ. (అ. ఆ. అ).

1. కారము గలది, గాటు అయినది.

కం. అరుణంబులును సకంటక, తరు
భవములుఁ గటుక గంధ ధాములు
నొన, ద్రురు శాత్రవాభిచారిక, కరణ
మున నదర్శ మాంత్రికతఁ గుసుమం
బుల్. ఆను. 4.7.

2. కఠినమైనది, పరుషమైనది.

సీ. ... కర్ణరో, గార్తుండు కటుక

వాక్యములఁ దొల్లి నొప్పించిన.
కట్టుండు. ఆను. 5. 99.

3. అప్రియము ఇంపుగానిది.

వ. అమరేంద్రుండు తనమనంబున
నితనితోడ, సముచిత సంభాషణం
బులు సేసెద నివ్వధంబు గటుక
వచనత్వంబు గాదని యూహించి
యిట్లనియె. మహా. 71.

కటువు సం. విజ. (ఉ. ట్వి. ఉ.)

కారముగలది. గాటు అయినది.

కం, సుమధురమును గటువును దీ,క్ష
మునగు గంధముల ధూపకలన వరుస
సుహృద్యములు సురయక్ష రక్ష,స్స
మితులకును దత్త్రుకార జాతులకు
గృపా. ఆను. 4.14.

కట్ట దే. వి.

ఒకశిగాఁ జేర్చి కట్టిన వస్తు సము
దాయము, మోపు.

వ. ... ఇది యుంచవృత్తియైన
మానవు కఠేబరింబు గావలయు
ననుచు నదియునుం గైదువుల కట్ట
వయింబెట్టి కట్టించె విరా. 1.180.

సీ.. ఇద్దములు దర్భ, కట్టయు జల
పూర్ణకలశంబుఁ బువ్వులు పువచి
వచ్చితి నేరి నేటి మడఁగు మార.
ఆను. 2.448.

2. మట్టి - రాయి మొదలగు వానిచే
నెత్తుగా నిర్మించబడిన అడ్డు.

తే. ధీరయైయిట్లు సమ్మదపూరమునకు
గణువతనమను బలితంపుగట్ట వెట్టి .
విరా. 3.55.

3. చెఱువు, కాలువ మొదలగు వానిని
త్రవ్వి యొడ్డునం జాట్టుప్రక్కల
ఎత్తుగాఁ జొసినమట్టి (చెఱువు కట్ట,
కాలువకట్ట)

ఆ. కట్టఁదగిన తరువులిడిన సుగతి
గలుగు. ఆను. 3.380.

కట్టనిచ్చు దే. స. క్రి.

ధరించుటకు భూషణ వస్త్రాదు
తొనఁగు.

కం. లలిత మణిమయ విభూషణ,
ములు రుచిరాంబరములును బ్రమోద
మెడఁద నిట్టలముగ హరి కుంఠీ
పు,త్రుల కెల్ల ను నిచ్చిపిదప ద్రోవది
కిచ్చెన్.

వ. ఇట్లుగట్ట నిచ్చి - విరా 5.378.
379.

కట్టలుక దే వి (కడు + అలుక)

మిక్కిలి కోపము, మెండుకోపము.

మ ... కట్టలుకన్ బెబ్బలి
గోలనేసినటు లుగ్రాకార మేపారఁగన్
విరా. 2.281.

చం ఘనుఁడు వృకోదరుండు దను
గట్టలుకం దలపడ్డఁ గోటి కా,స్యని
తురంగంబులందునిమి సూతుని కంత
ముద్రుంచి ఆర. 6 231.

కట్టాయితము దే. విజ. (కడు +
ఆయితము)

సంసిద్ధము, సన్నద్ధము.

వ. ... తానునుం బయనంపుఁ జం
దంబునఁ గట్టాయితంబై జనంబుల
చూడ్కులకుం బండువగుచుఁబుండరి
కాఁకుండు. ఉద్యో. 3.132.

కట్టించు దే. స. క్రి.

1. బంధింపఁజేయు.

వ. ... నిజధృజుంబు రథంబునం
గట్టించి. విరా. 4.170; ఆది. 5.171.

2. నిర్మించు.

తే. గుళ్ళుఁ జెలుపులుఁ గట్టించుఁ
గోరియాళ్ళులగ్రహారముల్ గావించు
నాంబికేయఁడు ఆశ్ర. 1. 7.

కట్టిడి దే. విజ. (కట్టు + ఇడి)

క్రూరము, నిర్దయము; క్రూర,
క్రూరుఁడు.

ఉ. నెట్టన యాపగానుతుఁడు నేలకు
వ్రాలె ననంగ విన్ననా, కట్టిడి పీను
లేమి విను కాఱియ కోర్వవు. భీష్మ.
1 65.

కం. అట్లేల రాకతక్కుం, గట్టిడియే
యా లతాంగి కామాతురునన్, బెట్టి
యవట దానికి మన, నెట్టు నిలుచుండ
గవు విడువ నెట్టులు నేర్పున్. విరా.
2. 297.

కట్టిడితనము దే వి.

క్రూరత్వము. కఠినత్వము

కం. ఇట్టివి యెల్ల ను గనుగొను,
కట్టిడితన మొందునట్లుగా నేమొకొ
తొల్పుట్టువునం జేసితిని, చుట్టల
నిటు సూడకుండఁ జొప్పుడదయ్యెన్.
శ్రీ. 2 24.

కట్టికొను

కట్టుకొను

దే. స. క్రి

బంధించుకొను.

ఉ. పంపిన శోకభారమునఁ బ్రాణ
విమోక్షముఁ గోరి కంఠదేశంబున

రాయి గట్టుకొని సన్మునినాథుఁడు
నిశ్చితాత్ముడై, యందుడిఁచి నం
... ఆది. 7. 119.

సీ. .... అంతకు కింకరు లంటఁబట్టి
తే. కట్టికొనిపోయి కోసియుఁ గాల్చి
యును. ఆను 4.283; కాం. 3.499.

2. (వస్త్రాదికము) ధరించు, తాల్చు.

వ. ... అక్కన్యకలన్యోన్య పరిదా
నంబులు వీడ్వడఁగని కట్టునెడ దేవ
యాని పుట్టంబు శర్మిష్ట గట్టికొనిన.
ఆది. 3.134.

ఆ. నాం చీరయేనిఁ జారుచీనాంబరం,
జైనగట్టికొనిన-యపుడు హృదయ,
మొప్పదొప్పననక యుండురూపాల
నలమికొనవు చతురాదికములు. కాం.
4.60.

చీర నక్కంగట్టికొని. కాం. 3.497.

3. సంపాదించుకొను, తెచ్చిపెట్టికొను.

వ నీ చిత్రమ్మైన వలవని వెఱపు
గట్టుకొని యెడవు. ద్రోణ. 3.298.

వ. నిదుర సావునట్టిదకాదె పీమంగు
లుంబోలె బడియున్న వారిం బొడిచి
పాపంబు గట్టికొని నరకంబునఁ
బడుట మేలె. పాపి 1.81., ఉద్యో.
2. 222.

తే ... ఊరివారి, కొలయు నెడరుల
కెల్లఁ దానుమ్మలికము, గట్టికొని
కుందు నట్టులుగాదె వత్స. కాం.
6.320.

4. భరించుకొను, మోసికొను

ఆ. ఓడివచ్చినాడను నుద్ధతినాకేల,
యుడుకుమాని నీవ యర్పి యేలు,
గుఱ్ఱములునునేనుఁగులులేనిబయలునీ,

తలనె కట్టికొనుము ధర్మతనయ.
శ్లో. 2.72.

5. సంక్రమింపఁజేసికొను.

సీ. ...మంత్రులా, తనిఁబాసి యతని
నందను రాజ్యమునకుఁ బట్టము గట్టి
కొనిరి. ఆశ్వా. 1.18.

వ. నీవ సర్వ సేవాధిపత్యంబునకుఁ
బట్టంబు గట్టి కొమ్మనిన కర్త.
1.54.

కట్టియ వై. వి. (సం. కావ్యం) రూపాం.
కట్టె. ఈ రూపము భారతమునఁ గాన
రాదు.

కావ్యము, పుదుక, చిదుగు.

తే. కత్తి గొడ్డలి యడుగనే కట్టియ
లకు. విరా. 1.78.

సీ కౌట యేమఱకెప్పుఁ బాడించి
గడ్డియ ఖాణంబుఁ గొల్పును గట్టియ
లను, నేయ ... వెలయువాని సమ
గ్రములుగ సంపాదించి. కాం.
2.284; కాం 3.8.

2. ప్రాసము, ఈదె

ఉ. కట్టియవైచె నెన్నదురుగాఁడ
భవత్రసయందు మాడ్చిరేఁ బట్టిని.
శ్లో. 1.577.

“ప్రాసేన సహదేవస్య శిరసిప్రాహ
రత్ భృశమ్” సం. భార. శ్లో
1.877.

3. బాణము

సీ. లీలఁ గట్టియతోడఁ గూలంగవైచి
యు, దొంకెన పోటులఁబొంక మడచి
శ్లో. 1 340

కట్టియడుచు దే. స క్రి.

ముక్కోజము మొదలగు వానికిఁగట్టి
కొరదా మొదలగు వానితో గొట్టు.
కం. నఱకుటయర్థముగొనుటయుఁ, జెఱ
నునుచుకట్టియడిచి చేర్చాటొందంబ
ఱచుటమొదలుగఁగరి పలు, దెఱగులఁ
దగవు మెయినదచు ధీరవిచారా. కాం.
378

కట్టు; దే స క్రి

1. (ప్రాప్తమొదలగువానితో) బంధించు
సీ. నఱురైనను నలుచైన వెఱవున,
ముట్టియంటగఁబట్టికట్టివిడువ.

విరా. 1 101

ఉ... సూతునిపీను. గు మీదఁబాండుపు,
ప్రాంగనఁ బెట్టి కట్టిరిదయాపరి వర్జిత
చిత్త వృత్తులై. విరా. 3.16

సీ. శరభసింహవ్యాఘ్ర సత్త్వవయం
బుల. నేడిక లెట్లు యెక్కియాడి,
కట్టుచువిడుచుచుఁ గణ్ఠాశ్రమంబున
దమియింపఁగా సర్వదమననామమిడి
యె ద్రోణ 2.210.

8. వస్త్రాదులధరించుకొను

తే. వేడఁదోడువాసికట్టియ, వ్విరటు
దుత్తరుండు దోఁజనుదేరఁ గొల్పొండు
బుద్ధి. విరా. 5.317.

వ. కుడువగఁ గట్టబంధులకుఁ గోటి
విధంబులఁబెట్ట, జన్మము, ల్పద పఁగ
యెక్కుదునిరియిచ్చి స్త్రి. 1.224.,
ఉద్యో. 3.318, కాం. 1.348

3. కూడఁబెట్టు, సంపాదించు.

క. ఎట్టివిశిష్టకులంబున, బుట్టియు
సదసద్వి వేకములు గల్గియుమున్,
గట్టిన కర్మఫలంబులు, సెట్టనభోగిం

పకుండనేర్తురెమనుజుల్. ఆది. ౬. 57

4: అద్దగిండు, నిరోధించు

అ. అగ్నినంట హిమవదచలంబుంగ
దలింప, గంగగట్టవచ్చుగాని విప్ర
రాజీఁబరిభవింపరాదు. ఆను. 2. 155;
ఆది. 4. 164.

5. ప్రేరేగట్టు

చ. కైదువులెల్లగేశచ, ర్థావృతసంఘ
యంబుగశవాకృతిగానొనరించికట్టినం
బోవరుదీనిది క్కొరులు. విరా. 1. 168

క. అలుకుఁడుమృగమదమున మ్రుగ్గు
లువెట్టుఁడుగ పురమున గుంతుమము
నగో, డలుఘాయుఁడుమణిదామక,
ములుగట్టుఁడుపెద్దకూటమున సొంపా
రన్. ఉద్యో. 3. 152.

కం. కలువదములుమణితోరణములుఁ
గట్టిరిక్రముక కాండమోచస్తంభం
బులునాటిరి విరా. 5. 882.

6. (కట్టగా) బంధించు

ఆ... రావములునుదొనలు వర్మములు
నసిముద్గరా, ర్థాయురములుగూడ న
తఁడుగట్టె. విరా. 1. 177.

కంసరకులుభారవహంకును, భరియిం
పంగొండయియినభంగినిమోపుల్,
వెరవుపడఁగఁగట్టుఁడు.. మౌ. 137.

7. ఏర్పఱచు

తే. కుసుమబాణునిబాణముర్ గూడ నై
దు, గరఁగివేరిమివాటించికరువు గట్టి,
పోసిచేసిచైతన్య సంఘటము దగఘ,
డించెరొకాయిట్టి చేడియలు గలరె.

విరా. 2. 27.

సీ. ... మడుపులు గట్టు నెత్తురులను.
సా. 1. 177.

చం.. క, వృధివివిరోజ్జ్వలాస్త్రములవాని
వెనన్మగిడించిలాఁ కుపె, ల్లడరగఁజే
నెమింటి కలయంతయుఁ జిట్టలుగట్టు
మంటంన్. ద్రోణ. 3. 152.

8. (పూలు. మణులుమొ.) కూర్చు
కం. కలపములు గూర్చ బహవిధ,
తిలకంబులు వెట్టి వింత తెరువునఁ
బలుపు, వృలు గట్టికట్టి మోద్వంగదఁ
దలముడుచఁగ నరులు గ్రువ్వుదద్దయు
నేర్తున్. విరా. 1. 820.

కం. పెట్టక కట్టక మౌళిం, బుట్టిన
క్రియ దీధితులు నఖో భాగంబున్,
మట్టివెలుగఁగ నిండ్రుని, పట్టి కఠి
టంబు వొలిచెఁ బ్రస్ఫురితంబై. విరా.
4. 167.

9. (పూలు మొ.) ముడివైచు

క. కలపములుగూర్చబహవిధ, తిలకం
బులువెట్టివింతతెరువునఁబలుపు, వృలు
గట్టికట్టిమోద్వంగ. విరా. 1. 820.

(పువ్వులుగట్టికట్టి మోద్వంగ; పూలుదా
రమునకు గ్రుచ్చిముడి వైచెందు
గట్టగ)

1. (ఇల్లుమొదలగునవి) నిర్మించు

ఉ. రాజగృహంబుకంటెనలిరామముగా
నిలుకట్ట, గూడదు విరా 1. 198

అ. 13.

1 అగు, ఏర్పడు.

5. వెటబలంబువురికొనక వెఱం, దెరలు
చగుంపులు కట్టుచు. ద్రోణ. 1.244

సీ... ప్రోవుగట్టి, నిలిచినహయంబులం
బొలియింపవలయు. శంక. 1.388.
ఆర. 7.264

వి.

1. బంధించుట, బంధనసాధనమగు
త్రాడు. మొ.

వ ఇట్లెసంగు బహుళకోలాహలంబున
హయంబులనిభంబుగట్టుద్రెంచుకొని
కలయఁజాతెసా. 1.197

2. శ్రుదారణము.

సీ. కాళ్ల యొప్పిదమాడుకట్టనుజ్జ్వలము
సేయంగ. విరా 1; 228

కట్టుకొను దే. స. క్రి.
(చూ: కట్టికొను).

కట్టుపకాను దే. విణ.

అచలుడు, ధీరుడు

ఉ. అట్టియెడం గనుంగొనిజయద్రుఢుఁ
డున్ ద్రుపగుండువచ్చియా, కట్టుపకా
సులిద్దఱు గ్రక్కుననద్దము సొచ్చి
యొండొరున్. బెట్టుగఁదాడి. భీష్మ.
1.280

చం. కనుగొనిపార్వతుండపుడు కట్టు
పకాసయివీడిదాకినం, దునిమెనతండు
తద్దనువు. భీష్మ. 2.883.

ఉ.. రావుతుల్, కట్టుపకాసులైనరునిఁ
కప్పిరిశక్తులందోమంరబులన్. శంక.
1.877.

కట్టుబట్టు దే. వి. ($\sqrt{\text{కట్టు}}$).

(పశ్చాదులను) కట్టివేయుచోటు, కట్టు
మట్టు

వ. కట్టుబట్లకడలఁదిగించినంజెలంగుక
రితురంగంబుల బృంహితపేషితమో
షంబులకు. భీష్మ. 1.78.

కట్టువడు దే. అ. ($\sqrt{\text{కట్టు}}$)

బంధింపఁబడు

కం. పరధనహరణముదురితముపరికిం
పుమువరుణు దేతి పాశంబుల ని, పుర
ముగఁగట్టువడకుని, ర్భరనరకకృశాను
శిఖిలఁబడకు, ముమీదన్. ఆర. 4.148

కట్టెదురు దే. వి. (కడు + ఎదురు)
ఎట్టయెదురు, మిక్కిలియెదురు

చం. ధరణిపుచక్క, గట్టెదురుదక్కి
పిఱుడునుగాని యట్లగా, నిరుగెలనం
దగంగొలిచి. విరా. 1.129

కట్టెణ్ణ దే, విణ (కడు + ఎణ్ణ) మిక్కి
లియెణ్ణనైనది.

సీ. కట్టెణ్ణమేను. తే. వనజసన్నిభముఖ
మునై యినునిమహిమ, యుజ్జ్వలాకృతి
దాల్చినట్లున్నయీల, తాంగినా రాయణు
నివెలియలుసుభద్ర, నరునివల్లభసంయ
మినాథులార. ఆశ్ర. 2.42.

శ్లో అస్యాస్తుపార్వ్యే కనకోత్తమాభా,
యైషాప్రభామూర్తిమతీవగారీ, మద్యే
స్థితాసాధగినీ ద్విజాగ్ర్యాశ్చక్రాయుధ
స్యాప్రతిమస్యతస్య. సం. భా. ఆశ్ర.
27.10 (వావిళ్ల).

కట్టుము దే. వి (రూపాం) కట్టనము
కానుక, కానుక గానిచ్చెడి వత్తము.
వత్తము.

వ.పాంచాలవిభుండు సపరివారంబు
గా నద్దళార్థపతికి విందు పెట్టి కట్నం
బులిచ్చియతనియనునయాలాపంబులు
గై కొనియనిచిపుచ్చిన. ఉద్యో. 4. 391.

కథారము. సం వి అ. పుం.

1. బద్గము, క తి

సి.పడద్రోచియును వాలంగడి కండ
ములు గప్రేనియును కథారంబులఁ
జీతించెడిది. శంక. 1. 840.

కఠినము సం, విణ (అ. ఆ అ)

1 క్రూరము.

మ.అనుచన్ క్రక్కునలేచి రోషకఠి
నంబోహసమానూతునె, మృనముద్వేగ
ముఁబొందఁజేయబలసామగ్రీ సముజ్జు
భణం, బున వానిందలవట్టివంచుటయు
విరా. 2. 840.

("నవీర్యే కఠినాస్త్రయః" కు సం. 4)

2. గట్టి కర్కశము.

సి హంసతూలికపాన్పునందు బొందె
డుమేనుకఠినపునేలతోఁగడిసెనేడు.
ద్రోణ. 2. 289

కఠుండు సం. వి. అ. పుం.

1. ఒకముని (ఇతఁడువైశంపాయనుని
శిష్యుండు అని నూ. అ. ని) నభా. 1. 20

కఠోరము సం. విణ (అ. ఆ అ).

కఠినము, కఠువు.

కం. కర్ణసిసారథిని నను, నిర్ణయమున
కేనుబాధ్యునింగాచెడ. నా, దుర్ణయవిచారు
నెమ్మొయి, గర్జ కఠోరమ్ము లాడికలఁ
తున్ బోరన్. ఉద్యో. 1. 112.

కథ దే వి.

1. సమీపము, దగ్గఱ

వ. విరాటుకడకుంజని. విరా. 1. 87

క ... ఎగ్గుల్, నొడివెడువిచేక శూన్యం
కడనుండెడురంతకంఠెగవ్వముకలదే
ఆది. 3. 149.

ఆ అగ్నిదాహభీతి నంగార పర్వండు,
బమ్మరిల్లినేలఁబడినవానిఁ, గొప్పపట్టి
యాడ్చికొనివచ్చెధర్మజు, కడకునింద్ర
సుతుఁడు కడిమిమెఱసి. ఆది. 7. 48.,
ఆది. 8. 117.

2. స్థానము, స్థలము, ప్రదేశము.

క. కొలువుగొననొల్లకుండుట, కలిగినఁ
బొమ్మనుట యంతకంటెనుమేలే, వల
సినకడకేగిదనీ, తలపెయ్యది యానతి
మ్ముధరణీనాథా. విరా. 1. 224.

కం. ఎక్కడనడచునునత్యం, బెక్కడ
ధర్మంబువఁగెనెక్కడ. గలుగుం, జ
క్కటినిలచుంగృహం, దక్కడ నతఁ
డున్నకడన యగు జయమధిపా.
ఉ. 3. 202, ఉ. 4. 178.

అ. ఎంతకాలమైననిప్పుటభరియింప,
నోపనింకనదుగుమొండుకడకు. ఆది.
4. 328.

3. అంతము, తుద, మితి, మేర, అవధి.

వ. అనుచు వెడియునిగుడుమనోర
థంబులను భావరతంబులశిరోపచారం
బులఁ బ్రొద్దుగడపి కడగానక. విరా.
2. 811.

తే. దెసలుకలయంగఱుచుచుదిక్కు
దనకు, నెవ్వరునులేమివెగదందుసెంత
దప్పు, ననిన నడవికికడ లేమియును

మృగప్ర, జంబు పొదుపుటయును
గొంద లంబు సేయు. శ్రీ. 1.48.

సీ. పాండుకూమారులు... వేదంబులును
ధనుర్వేదాదివిద్యలుగఱచుచుగడలేని
యెఱుకఁదనరుచున్న. ఆది. 2.12.

సీ. నిడుపునఁ దూర్పును ఖడమరనై
రెండు, గడలు నఁభోనిధి గదిసి
యుండు. భీష్మ. 1.21.

4. పార్శ్వము, ప్రక్క, వంక,
వైపు, పక్షము.

వ. కావునఁ బురుషులు నా కడఁజేటి
చూడను వెఱుతురు. విరా. 1.828.

ఆ. ఎల్లకడలకు వెలువడు నింద్రియ
ముల, బాలపుత్రుల (దండ్రీయు,
పిల్లల) నెయ్యిమినును నిశ్చలై
కాగ్ర భావమొందు టు త్రమతిపమది
యుజ్జ్వలాత్మ. శాం. 5.179.

కం. వెలయంగ నశ్వమేధంబులు
వేయును నొక్క సత్యమును నిరుగ
దలం,దుల నిడ తూఁపంగ సత్యము
వలనన ములు సూపు గౌరవంబున
బేర్పిన్. ఆది 4.94

5. దిక్కు, గతి, ప్రాయశ్చిత్తము.

క. అరివధము పాపమని మది,
మెర మెర గల్గిన దగిన మెయి
జేయుము భూవర ప్రాయశ్చిత్తము
గృహ,దుర యడుగఁజేచి కిడుతొ
జననగునే.

వ. అనుటయుఁ గొంతేయాగ్రజుఁడు
సాత్యవతేయు నాననం బాలోకించి
పుత్రులుం బౌత్రులు నన్నలుం
దమ్ములు జనకులు. నాచేత.

మడిసిరి. తదీయ స్త్రీజనంబులు
పతిసుతి సోదర విత్తమరణ
శోక సంతాపాతిశయంబునం బల
వించి పలవించి ప్రాణంబులు విడు
తురు. గావున దీని సూక్ష్మంబుగా
విచారించిన వనితావధ పాతకంబునుం
బాటిల్లు నెయ్యది కడగా నిష్కల్మ
షుండనగుదు. శాం. 1.280., 281.
6. దిక్కు, దిశ.

కం. నిగుడు దవాగ్ని జ్వాలల, వెగ
డందిన మృగకులంబు విధముననతి
భీతి గదిరి నలుగడ విచ్చిన. కర్ణ.
3.208., కర్ణ. 1.208.

7. కాలము. సమయము

సీ. ... సంజకడ నిత్యమును మృగం
బుల కురుతొడ్డి వేకువవచ్చి యొక్క
మాల,దగ పద్దవాని గొంచరుగు
శాంతి. 3.203.

వ. ఇట్లు బహుప్రకారంబులం బో
రుచు బ్రొద్దు గ్రుంకినప్పడురణంబువ
సంహరించుచు రేపకడ దొడంగుచుం
బెనంగ. ఉద్యో. 4.880.

కం. కొలువిమ్ము మాపుకడ, యోధుల
కెల్లను సంధ్యవద్ద దూతలనుం జూచుల
సంభావింపుము. ఆశ్ర. 1.61.

1. ఇది ద్రుతాంతముగా నుండి
అందు, ఎడ, విషయమున, వలన
అను నర్థముల నిచ్చును.

క చెడుతెరు వాకొరవ్యుల, కడనిలు
చుంకాక మనకుఁ గ్రౌర్యం బేలా.
విరా. 3.150.

చం...గో, ప్రకరములన్ మరల్పుటకు
బంధులు నీవును బోవనాకు నింటి
కడన యున్ని పాడియె. (ఇంటి కడ
= ఇంటి యందు) విరా 3150,

కడంక } దే వి.
కడంక }

1. పూనిక, పట్టుదల, యత్నము,
ఉత్సాహము.

కా. ఉద్యద్విక్రములైన యీ ద్రుపద
మత్స్యోర్వి పతుల్ నిన్ను సంపద్యో
గోజ్జ్వలు జేయఁబూని కడకం బ్రాణం
బులీనున్న, నిట్లుద్యోగం బెడలంగ
నేమిటికి. భీష్మ. 2.13,

క్రొంచపదవృ. కౌరవసేనా వీరులు
లావుంగడిమియుఁ జలమును గడంక
యెలర్చన్, ధీరత సొంపుం గ్రూరత
పెంపుం దెగువయు నెఱవంగ (స్త్రీ).
1.166.

వ. (ఓంఠి) అని యిత్రేఱంగునఁ
బెక్కులు చింతించి తలంచుకొని
కర్డునకుంబుట్టువు దెలిపి సహోదర
స్నేహ భావం బావహించెద నట్లయిన
నాహవంబు వలని కడంక యుడుగ
కుండునె యని విచారించి. ఉద్యో.
4.58. ద్రో. 5.87,

2 రైర్యము స్థైర్యము, బరవసము.

తే. ఇవ్విధంబునఁ గ్రందు పాడింత
యైన. భీష్మకడంక నీ సైన్యంబు
భీము బలిమి, జేసి యా సేనయును
నట్లు సిక్కువడక. పోరె నేమని
చెప్పుదుఁ గౌరవేంద్ర. భీష్మ,
3108.

వ అమ్మహినాయకుండు సమత్సా
హదోహలియై తఱిమిన మూఁకలు
కడంక యెలర్చ దర్పస్ఫురితంబు
లగుచు నురవణించినం గని గాండివి
గోవిందున కిట్లనియె శల్య. 1.345.

వ. ఇవ్విధంబున విక్రమించిన భీమ
సేను బరవసంబును దదీయ సైని
కుల సంరంభంబునుం బద్ధనాభుండు
ఫల్గునునకుం జూపిచెప్పె. .

వ ఇట్లు భీముకడంక గని కవ్వడి.
కర్ణ. 2.58. 61.

3. చేష్ట, వ్యాపారము.

ఆ. పుట్టినంత నుండి యిట్టివి యెన్న
దుఁ, గాననెందునట్లుగానచోద్యమంది
యంతరంగ మవశతః బొందిన,
కితన నింద్రియముల కడంక దక్కె.
విరా 5.113.

4. ఉద్ధతి, గర్వము. విజృంభణము.

కం భూరిశరాసారంబునఁ గౌరవుం
కడంక యుడిపె గాంధార బలాం,భో
రాశిఁ దఱియఁ జొచ్చిరి, వీరాగ్రణి
సాస్మయ్యను విజయసుతుండున్.
భీష్మ. 2.108.

కం. ఒక్కఁ దొక్కఁ పాండవులఁ
దాఁకి సైన్యోపేత గాధ గతి నం
దలు నొక్కొక్క తలగాఁ దలపడి
వా,రి కడంక యుడుపంగవలయుఁ
గ్రీడయ పోలెన్. శల్య. 1.170.

కం. కలఁగిన సేనలఁ గాచెద,నిలి
పెద నర్జునుని కడంక సఱపెద బాహు
బలమా భీష్మదెట్ల, గ్రలిక మెఱసె

నట్లు మీకు గన్నులు దనియన్.
ద్రోణ. 1.88,

తే....కిమ్మిరవైరి కయ్యంబు కడక
యిట్టులుండెనె. కర్ణ. 3.188.

5. శౌర్యము, పరాక్రమము,
ప్రతాపము.

సీ. మున్నును వీరలు మువ్వరకడఁ
కం కొలందులే నెఱుంగుదుఁ గొంత
కొంత ... విరా. 8.152.

వ. ... నా కడక గని గురువిభుం
డిరువురు ఫల్గునులను బుద్ధి, గలంగు
నట్లు సేసెద. ద్రోణ. 4.84.

8. కాంతి, శోభ, పటత్వము.

(ద్రోణుడు అశ్వత్థామతో)

చం. తడఁబడె దివ్యబాణముం తం
త్రము మంత్రము దప్పెడుం గడు,
స్వదకెడుఁ జాపదండము మనంబును
నాకు వశంబుగాదు వీ, ద్వడియెడుఁ
జెయ్యులంగము కడక దొఱంగెడు
నేటి భంగిగ, వృడి తన పూనిక్కు
దీర్చుట ద్రువంబని బుద్ధి జనించె
పుత్రకా. భీష్మ. 8.850.

7. మాహాత్మ్యము. గొప్పతనము.

కం. కడు ననురక్తియు నేర్చును,
గడఁకయుఁ గలవారి నుఱక కడ
వఁగ నెగ్గుల్, నొడివెడు వివేక
జూన్యుల, కడనుండెడు నంత కంటె
కష్టము గలదే. ఆది. 3.149.

కడగించు దే.సక్రి. ($\sqrt{\text{కడగించు}}$)

1. కడగఁజేయు.

కం. సమరమునకుఁ బురికొల్పుచు,
మముఁ దలంచిన నుల్లి కుట్టు మాటలఁ
దచ్చి, త్రము బుడికించుచుఁ బొందవ,
సమితిం గడగించు వారచట నెవ్వ
రాకో. ఉద్యో. 2.242,

2. ప్రోత్సాహపెట్టు, ప్రేరేచు.

కడగించు } దే. అ. క్రి.

కడగించు } (రూపం.) కణగించు.

1. ఉద్యమించు, యత్నించు, పూను,
ఉత్సహించు.

చం. ఆధిపుమఱుది సింహబలుఁడ
పుకుమొక్కగ వచ్చి నన్ను న, త్య
ధిక మనోజరాగమతియై కనుఁగొంచు
గడంగి యెన్నియేన్, విదములఁ
బల్కి. విరా. 2.170., విరా. 1.128.,
అను. 4 408.

(దుర్యోధనుడు భీమునితో)

తే. .. విప్రుల వెలనఁ బుట్టరై
సత్క్షత్రియప్రభులవనిగావఁ, గడగి
మీజన్మములు నిట్లకావె వినఁగ. ఆది,
8.59.

2. రైర్యముతో నిలుచు.

తే. నేల నాలుగు నెఱుంగుల నృపుం
కొలుపు, లందు నేను వర్తిచితి
నవనినాథ. యగ్గలించి నా యెదుర
బాహువుశించి, కడగఁ జాలెడు
మల్లలఁ గాననెందు. విరా. 2.7.

మ. ... పొందవులు మోహంధుండు
భీష్ముండు కే, శవ నీవు గడగుండు
నాకు నెదురై సగ్రామ రంగంబు
నన్. సఖా. 2.88.

8. మార్కొను, కవియు, తలవడు,
చం మొనలకు పాచ్చగా మనము
మున్న గడంగినగాక శత్రులం, గను
గొని యిట్టుటా:డొరు మొగంబులు
చూచుచు సున్నఁ బోవునే. విరా
4.157.

అ. కపలవారు గొడుగు గమియుఁ
బాంచాల వ,ర్గంబు వృష్టి వరులుఁ
గడంగి రేని, నొక్క మాత్రతోన
నువ్వెత్తు గొనరె దు, ర్మోధనాది శత
ము నుద్దవడిన. ఉద్యో. 1.29.

కం కప్పడి యొక్కడ కంటిరె, చి
వ్వునఁ జేరుదమితండు చేడ్వడఁగా
నిం, దెవ్వరు గడంగ లేరివి, ద్రెవ్వి
పడిన ధనము లెఱిగితిమి లోతెల్లన్.
మాస. 181.

4. సాహసించు, తెగించు.

కం. కిమ్మిర మర్దననిచే, నిమ్మెయి
నోటారఁ బెక్కులేటులు వడిద,ర్చ
మొదలి మూర్చ మునిగియుఁ,
గ్రమ్ముఁ గురునాథుడెట్లు గడఁ
గెనా యనికన్. భీష్మ. 2.407.

కం. కుడువను గట్టను బూయను,
దొడువను బోఁబనిచి కాక తొలత
మొనసొరం, గొడుకుంబనుచుట తెవ్వ
దు, గడంగునె నా యట్టి పాప
కర్మండు దక్కన్. ద్రోణ. 2.142.

5. ఉపక్రమించు, ప్రారంభించు,
తొడంగు.

కం. కొడుకుల నిధనమునకు నా,
కడంగిన హయమేధ మఖము గడచన

మికినే, గడు దుఃఖితుండనయ్యెదఁ,
దడయక నీ విపుడు దీని దలంగుము
కడఁకన్. ఆర. 3.88.

8. సన్నద్ధమగు.

ఉ. అతని తమ్ముడైన మదిరాష్ట్రండు
కర్తయుళం ఝా సము, ధూతకులోత్థ
రేణుపరిధూ సరితాంబరమైన వారణ,
వ్రాతము గొల్పిరాఁ గడంగి వచ్చె
సముజ్జ్వల పేమవర్మ ని, ర్యాత రుచి
చ్చటా పటల రంజిత పేతిమహాగ్ర
సైన్యుడై. విరా. 8.148.

5. అశిశయిల్లఁ వర్తిల్లు.

(ఈ యర్థముననిది తఱచు పాద
పూరకము.)

సీ. మోహంబువలనఁ బైముసురు
లోభంబు తోఖావేళమునఁ గామ మగ్గ
లింపుఁ, గామంబు పెంపునఁ గడంగు
క్రోధంబు క్రోధంబు వైరమెంతయు
నుబెరుఁ. ఆర. 4.288.

కడఁక దే. వి (రూపాం). కణఁత.

కడకంటకి ప్రక్కగా నుండుచోటు.
3రః పాఞ్చము.

సీ. అతిదాతని పెనుగడఁత వారిక
యమ్ము గాడనేయ. (కణఁత అని
పాఠాం) కర్ణ. 2.174.

కం. పెను గడఁత దొడ్డయ త్తళ,
మునవైచిన నతఁడు మూర్చమునిగి
రథము మీఁదన. శల్య. 1.381.

కడకన్ను దే వి (కడ + కన్ను)

అపాంగము, నేత్రాంతము.

సీ కాంతి చక్కత నీకడగంటి

చూడ్కితోఁ బొందఁ గానని మేను
పొగులుటయును. విరా. 2.118.

కం...నరుకడకి, న్నరుజంబగుటయు
దద్రుచి, పరంపరలతోన నిగిడె బాణ
చయంబు. భీష్మ. 2.105.

కడకొలువి దే. వి.

కాలఁగా మిగిలి పొగయు కట్టె.

కం. జ్ఞాతులు తమలోఁ బొందినఁ,
జేతో మోదమువ వెలిగి చెలువొందు
తుర, స్నీలిం బాసిన విగతవి, భూతిం
గడకొలువులట్ల పొగయుదు రధిపా,
ఉద్యో. 2.275.

కడగను దే. స. క్రి.

1. పూర్తిగాఁ దెలిసికొను,
చం. విరటుండు సూచుచుండ నిమ వే
పుర ముండటనట్లు ద్రోవ నొక్కరుఁ
డునుగాదు గూడదనగల్గెనె పోటరు
లైన తర్రతే, పురుగల రంటి వారి
యలవుంజలముం గడగంటి నింకనె,
వ్యరు గలరెట్లు దప్పెదనివారణఁ
బట్టెద నెందుఁ జొచ్చినన్. విరా.
2.257.

కడకాలు } దే. వి. (కడ + కాలు)
కడగాలు }

1. పాదము, పాదాగ్రము
కం. వడి నసురవార ముక్కున,
నుడుగకరక్రవహా మొలకఁగనలు
కం, గడకాలు వట్టి వానిని, మడవక
పవనజుఁడు నూలు మాలులు వీరెన్.
ఆది. 8.214.

(కడకాలు అని సం.ము).

కడచను దే. అ. క్రి.

1. మరణించు, చచ్చు.

వ. ఇంతకు ముందు కియ్యంబు
నం గడచనిన మనవారిని వారివారిని
నేర్పడం జెప్పుమనిన. కర్ణ. 1.17.

సీ. జననాథ శబ్దండు సఖుసె
సాబలుఁడుగీ, టడఁగె నులూకుండు
మడిసెనం, శ ప్రకులు గడచనిరి.
శంభు. 1.9.

సీ. అంబరీషుండు నా నాధ్వరంబులు
సేసి కడచని వాసపు కడకునేగి.

2. క్షీణించు, నశించు

అ ఇట్లుసేసి శక్తియెల్లను గడచన్న,
నతఁడువ్రాతె. ఆను. 1.99.

3. ముగియు, పూర్తియగు, సమాప్తమగు.

కం. అనఘ యాయజ్ఞము విధి,
సనాథమిత్తిక్రయోగ సంపూర్ణంబ,
య్యను గడచన నేరదు నడు. మన
యుడుగును భూసురోత్తమ నిమిత్తము
నన్. ఆది. 2.209.

తే. వత్సరంబునఁ గడచను వ్రతము
దాకు..., గృక్షత నెఱవి తొల్లియెగ్గు
సేసినవారి జయింపబోదు. విరా.
1.195., కాం. 8.128.

కం. కొడుకుల నిధనమునకు నా,
కడగినహయమేధమఖము గడచన
మికి నేఁ, గడు దుశ్చితుండనయ్యెదఁ
దడయక నీవిపుడు దీనిదలగు
ముకడఁకన్. ఆర. 2.88

4. కొనసాగు, నెఱవేఱు, నిద్దించు
కం. బలవంతుఁడైన శత్రుని, వంస
బ్రయోజనము గలిగి వలను కలిమిఁ

దా, గలసియునది కడచనగాఁ
దొంగవలయు నమ్మేనేని దుదిగీదా
లయున్. శాం. 8.288

5. కడచు, గతించు, విడిచిపోవు.
వ. అనుటయు సంజయుఁ డమ్మనుజు
పతి కిట్లను వగచు గొలంది కడచని
యెఱిదుండ వై వార్తలనవధరింపుము.
శం. 1.109

స. క్రి.

1. దాటు, అతిక్రమించు

వ. అంతనినుఁడవరగిరికడచనినం గా
లోచితకృత్యంబు లాచరించి. అను.
2.299

2. అతిశయించు, మిగులు

ఉ. శృంగములేని నీలగిరి చెల్లునఁ
గ్రీడి కిరీటహినుఁడు, య్యంగమ
వల్లెవెల్ల తలయొల్లియుమౌళిద్వధంబు
గానమ, రెప్పెగురునాథ పూర్ణశశి
చెన్నునఁబూర్వ మహిధరంబుకాం,
తింగడచన్న యడమ ప్రతీతముగాఁ
గ నడించు చాడునన్. కర్ణ 8.827.

కడచివను దే. అ క్రి.

1. ముందుపోవు, (బయలు దేఱినవారి
నందఱు నతిక్రమించి ముందు
గాబోవు)

వ...పుండరీకాక్షుండు విదురుసదనం.
బునకుం జనియెడననివలికి యాంబికే
యు ననుమతివదసి యరుగ విదు
రుండు ససంక్రమంబునం గడచివని
మంగళోపచార సహితంబుగా నెదు
ర్కొని. ఉద్యో 8.180

కడచు దే. స. క్రి.

1. (నదీసముద్రాదులను) దాటు,
తరించు, అంఘించు

తే. ప్రళయకాల సముద్రము భంగి
బొంగికడు భయంకరుఁడగు భీముగ
డవనీద, వశమెనా పుత్రులకు విధివ
శము నొంది యెఱిరిఁడమ్మును నెఱుఁ
గరుమదముఁతన. ఉద్యో 2. 190.
తే. ఘనతర ప్రజ్ఞయను తెప్పగలుగు
వాఁడు, సంసరణ నదికడవంగజేలు
గాక, కామమును క్రోధమును మది
గలిగి ప్రజ్ఞచించునేని నక్కడ
చుట చిక్కువడదె. శాం. 5.88.

కం. వారలు వారిధి గడవఁగ,
నేరకతాదన్న యెడన నిల సత్త్వము
నన్, వారిధిలంఘించె మహా. వీరుఁడు
హనుమంతుఁడనఁగవిందుఁగపేంద్రా.
ఆర. 8.327

2. ఉల్లంఘించు, జవదాటు, అతిక్ర
మించు.

అ. వేదవిదిత విధుల ఆచరించుట
యూర్వ గతికిఁ దెరువు విధులఁగడచి
యెందు నాఁగఁ బడిన వానిలోఁ గక
చేయుట యధమ గతికి మార్గమనిరి
మునులు. ఆది. 8.220.

3. అతిక్రమించు, మించు,

కం. తలఁపగ రిపుంబు నిమ్మగు,
కొలది గడచి వచ్చితిమి.

విరా. 4.98; 2.91.

కం వెనుక దెసవచ్చికదిసియు, దన
రథము దొలంగనిచ్చి తఱియఁబడుట
కొల్లని తలంపు గలిగి క్రీకుటన
మనలం జూచుచుం గడచి యట
నడచెన్. విరా. 2.58.

కం వడిగొని కౌరవులొండొరుగడవగ
మునుచనిరి వారిగర్వము సూడంగడి
మిని ద్రుపదాధిపుతో బొడువగ
దమ కలవి యగునె భుజవీర్యమునన్.
అది 8,87, భీష్మ 2.80.

4. తొలగి-చుకొను, తప్పించుకొను
అరువోజ-ఏనును ప్రజలును నీ ధర్మ
సత్యము నే యుపాయంబున నిశ్చారి
గడవగా నేర్తుము. అది. 8.250.

సీ. బిసుదులనైనను బిటికివాండ్రును
నైన నజంపుచో గడవఁడు జముఁడు,
శ్రీ. 1.25, విరా 2.208, ఆశ్వ. 9.92.

5. త్రోసి పుచ్చు.

తే.తమ్ముచేసిన దురితముల్ దలంగ
బూని, ధర్మబుద్ధివై వ్రతములు పేర్చి
జలిపి, తనమ నీకు సభీష్టంబులైన
వరము, లడుగు మిచ్చెదమీ మెచ్చు
గడవనగునె. ఆర. 3,279.

7. మించు, అతిశయించు.

ప. సహదేవుఁడా శై నేయు నుద్దేవి
మిమ్మును బాంచాలురం గడచినబంధు
వులు మాకును మమ్మును మిమ్మును
మిగిలిన బాంధవులాపాంచాలురకును
వారలకంటె మాకంటె నెక్కుడు
సుహృజ్ఞులుమీకునులేకునికెదెల్లంబు.
ద్రోణ. 5 371.

తే. ధర్మమును సత్యమును నుచితంబు
నిన్ను, గడవనెఱిగెడు వారలు గలరె
యధిప కాం. 190.

వ (ధర్మజుఁడు) కృష్ణ నాననం బాలో
కించికర్తునిగ్రహించుటయశక్తంబైయ్యె
సుయోధనాది కౌరవులు గనుంగొన
వానిచేత బరిభవింపబడియేను జీవంబు
తో నునికిం గడచిన కష్టంబునుం

గలదే. కర్ణ. 3.82, అను. 1.84.
అ. క్రి.

1. గతించు, జరిగిపోవు.

ఉ; వారలు పూనినట్ల వనవాసము
సల్పిరి. వీరుకేచితమూరయంగా బయ
ల్పడని యట్లుగ నుండెడు వత్సరం
బును జేరువ జేరువల్ గడచె. విరా.
3.108

2. తొలగిపోవు.

అ. అరయ జీవలోకమద్రువమననరు
నొడలి బ్రదుకుఁజాపు గడవదనంగ
వినియు. శ్రీ. 1.88. ఉద్యో 1.107
కం. ఇమ్మహియెల్లనునీమది, యుమ్మ
లికకుఁ జాలనొచ్చె సుర్వివర నీ,
విమ్మెయి నిప్పుడఖిలదురి తమ్ములు
గడచుటకు సమ్మదమ్మును బొదవెన్.
ఉద్యో. 1.107.

3. మేరమీటు, మితిమీటు, మర్యాద
నతిక్రమించు.

కం. కడు వసురత్తియు నేర్పును,
గడకయు గలవారి నుత్త కడవంగ
నెగ్గల్, నొడివెడు వివేకశూన్యుల, కడ
నుండెడు నంతకంటె గష్టము గలదే
అది. గి. 149

4. తుదముట్టు, పారమునొందు.

కం. మనకడకు సేమిటికివ, చెప్పనాకోయే
నిమ్మహాత్ము చెప్పిన పనులెల్లను
జేయువాడ గోరిన, కనకాంబర
మణులు దలపు గడవంగ నిత్తున్.
విరా 1.187.

కడ చేరుచు దే. స. క్రి. (కడ +
చేరుచు) = కడలేర్చు

1. గట్టెక్కించు, కృతార్థునిచేయు

కం.....కొరపు మేటివీవ కావున
నీవీ భారంబు పూనిమముఁ గడతేరువ
దగు నెమ్మొయిం బ్రసిద్ధ చరిత్రా-
ఉద్యో. 4.145.

కడతేర్పు దే. స. క్రి. (✓ కడతేలు)
కడతేలుజేయు.

1. కొనసాగించు, నెఱవేర్పు, నిర్వృ-
త్తిచు.

సీ. తొడగిన పని చలం బెడపక
యతి దుష్కరఁబైన గడతేర్పు
ప్రభువులార. విరా. 8.21.

ఉ...అ ప్రతిసర్వకడతేర్పుగాక బొం-
కాడునె ధర్మజావరణఁడంచు దదా-
పులు వంత బొందగన్. కర్ణ. 8.142.
2. చంపు, వధించు.

కం. కురుతనూభవుఁడపది, దినముల
గడతేర్పుననియె ధీరవిచారా. ఉద్యో.
4.414. చూ. ఉద్యో. 4.404.

కం కానయవశ్యము జెనకువ. గాని
యుపాయమునఁబగఱు గడతేర్పు ధృ-
తింబూని నడచు నెవ్వఁడుడెం, దానం
జెయివెట్టికొని యతఁడు నిద్రించున్.
ఉద్యో. 8.19.

చం. అలమువిచార నాయలఁత యార్పు
ము నన్ గడతేర్పుమెమ్మొయిన్ ఉద్యో.
8.201

కడతేలు

1. నెఱవేలు, సిద్ధించు

ఉ. ముందటియట్ల యింకఁ బదు
మూడు దిన. బుం మాత్రకున్ భవ,
న్నందిర వాసమియ్య కొనినంగడతేలు
మదీయవాంఛ విరా. 8. 62.

కం. మునినాథ దేవకీ సుతు, దును
సంక్రందన తనూజుఁడుంబూనినయా,

పని యెమ్మొయి గడతేలునొ, వినవం
తుందేటవలువవే పరిపాటిన్. ద్రోణ.
2.8. 79.

కం. వినుమేను జేయఁబూనిన, పనులం
దొకటికడదీఱఁబాపాత్ము సుయో, ధను
బొరిగొని తలదన్నుదు, నను రెండన
పనియుఁ దీర్చనరిగెదనెలమిన్. కర్ణ.
8.225

2. తీలు, నశించు

తే. బుద్ధియు నుబ్రాణమును నిన్ను
బొరయఁజేయఁ, జాలు భక్తి నాకొనఁగు
ము జలధిశయన, పూర్వకర్మఫలం
బులుపొందుఁగాక, యవి బుజుంబులు
కడతేలుటయైసుఖించు కాం. 4.145.

8. ముగియు, సమాప్తమగు, కడచను.
సీ. ....పూర్ణ చంద్రుండు మలిను
దైకానవచ్చిన నాయువు సంవత్సరం
బునఁ గడతేలు రాజముఖ్య. కాం.
8.128.

కడపల దే వి. టా.

అంతము. చివర

వ. పొందవులువన వాసుంబునముచితం
బుగా జలిపి పండ్రెండగునేటికడపటఁ
దమకు ధర్మదేవతా సమాగమం
బయిన, విరా 1.48.

సీ వనమున నప్పొందుతనయులుండఁ
గనందు వరుసఁ బండ్రెండగు నేటి
కడపటఁ దమకు ధర్మదేవతా సమాగ
మంబయిన విరా 1.48.

సీ. వనమున నప్పొందు తనయు
లుండగ నందు వరుస పండ్రెండగు
వత్సరంబు కడపట నిండ్రుండు

గడగి పాండవహిత కారితై కర్ణసి
కవచ కుండలములు మాయా
ప్రయోగమున హరింపగఁ దలఁచిన
ఆర. 7. 252

కడపి పుచ్చు దే. స.క్రి. (కడపి + పుచ్చు)

1 ఆభిష్టము నెఱవేర్చుక పంపు
గీ శరణు సొచ్చిన రక్షింపఁజాలి
యండి కడపిపుచ్చిన నూర్వలోక
ములు దిప్పు, ఉద్యో. 1.161., ఆర.
7.284.

2. నివారింపఁజేయు, ప్రశాంతి
నొందించు

వ. ...కృష్ణుండీయపాయంబున
నప్పరమ సాధనంబు గడపి పుచ్చె.
ద్రోణ. 5. 390. (చూ: దోణ.
5. 385)

కడపు :- దే.స.క్రి. $\sqrt{\text{కడపు}}$

1. నడపు

సీ సారథి సొచ్చిచేదను గడపుచు
నేయుచు గయ్యంబు సేయువారు.
విరా. 3.168.

వ. అనిన విని కివ్వడి నప్పుచు
నేను గలుగ నీకు నోహరింపనేల
యంతియ వలసిన దురంగంబులఁ
దోడు గడపెద నించుక సైరించి
నిలువ వలయు. విరా. 5.187

కం....మత్స్య గంధి యనఁగా ధర్మా
ర్థయగఁడగు తంబ్రనియో గంబున
నయ్యమున నోడగడపుచు నుండెన్.
ఆది. 3.84

2. జరపు, వెళ్ళుచు

కం. మనమొక యేవురమీ యం,
గనయుం దోనరుగు దేర గానెయ్యెడఁ
బోయిన నెఱగకుండుదురె యిద్దిన
ములు గడపంగ నెద్దిదెఱగయ్యెడినో
విరా. 1.19

వ ఇట్లు పాండవులు పాంచాలీ సహి
తంబుగా విరాటునగరంబున వర్తిం
చుచు గతిపయ దినంబులు గొఱుతగా
నేడు కాలంబు గడపిన సమయంబున.
విరా. 2. 22

తే. కడపితే రాత్రి సులభసౌఖ్యంబు
గా మనంబు గాఢప్రసన్నమేయంబు
జాక్ష. శాం 2.4.

3. దాటించు, తరింపజేయు

వ. అమ్మహానుభావుండు సంసార
సాగరంబుగడచుటటకా దాశ్రితులను
కడపం జాలియుండు. ఆను. 3.815.

4. తపించు, తొలఁగద్రోలు, దాటించు.
కం కదిసిన బలములు విచ్చినఁ
గదువులఁ బెకరంగనీక గాండివి
వెనఁ, బొదివి యట కడపెనవియును
గొనకొని తల పొలము సొచ్చె గోపాలు
రతోన్ విరా. 4.272.

5. ఈయక పొమ్మును.

క. అడిగినయప్పుడచెచ్చెరఁ, గడపిన
బోనవ్వయేను గడుదు ర్మతివై, పడఁతి
నను నిలిపిలైక్షం, బిడకకడునవజ్జు సే
సిలేల ముడుముగన్. ఆర. 6.13

సీ. ప్రాణంబులకు విధారకమన్న
మింటిజ, నంబులకుడిగి యైననును
భక్తి, నతిభిక్తి బెట్టుటయధికపుణ్యము
శ్రాంతు, వృద్ధుఁ దాపసు బాలువికలు

వనిత, గడపగాదాకలి గదిరి
యర్పించిన. గృహమేధి అను. 2 221
8. పోజేయ, ఎదుర్కొనకుండు.
కం. బిగువెడలక నిలిచిపడుననగము
లువేతనచయంబు నమ్రంబై పెల్లగు
మావేగముగడపియె, సంగుఁ బూర్వ
స్థితి నబ్రదుకు సమ కూరంగన్. శాం
8-88

7. అఁపు. అఁగఁజేయ

సి. మనముననుబుమ్మై మాట నాలుక
కురాఁగడగిన నాడక కడపి కడిపి
విరా. 8. 55

8. విడిచిపెట్టు, వదలు.

స్థి. బిరుదుల నైనను విడికివాండ్రను
నైనఁ జంపుచో గడపఁడు జముఁడు
నేర్పు, లావును మర్త్యుని చావు మాన్పు
గలేవుం జ మొరప్పినగాని కాదెమర
జము స్త్రీ 1. 25

కం. బలిఖిషము, గడపకడ స్వలయ
నుదేహింపు పూజనంబుల కాలంబుల.
అను 5. 298.

(కంతి కర్ణునితో నన్నమాటలు)

చం గొంతిహృదయంబున శోకముని
వ్యటిల్లనిట్లనునిది దైవ సంఘటన
మక్కట యెట్లును దప్పనేర్పునే,
యనుపమసత్య విస్మరణ నాడినమాట
మఱాకుమన్ననీ, యనుజుల నల్పరం
గడపు మధునుచేతకునమ్మించితిన్.
ఉద్యో. 4.70.

శ్లో. త్వయా చతుర్థాః బ్రాత్రాణా
మభయం శత్రుకర్షణ దిత్తం తత్ర
తిజానీహి సంగర ప్రతిమోచనమ్
సం. భార. ఉద్యో. 145.28.

కడమ దే. వి.

కొఱత, లోటు, లోపము, వెలితి
స్థి. అన్నకుమార నీయట్టి సత్పుత్రుఁ
డు గలుగ మాకేమిటఁగడమ సెప్పమ.
ఆర. 5.105.

2. శేషము, మిగులు

కం. తెగఁదీర్చకతగనార్చక, తెగటా
ర్చకకడమకొంత ద్రికఁగనున్నన్.
జగదీశ యప్పు నగ్నియుఁ బగయును
కడుఁబెరుగుఁ గీడు వాటిల్లు దుదిన్.
శాం. 3.228.

విణ.

1. శేషించినది, మిగిలినది, అశ్యము,
ఇతరము.

చ. కులతియును దాని రెండుభాగసులు
సేసీయందొక భాగంబు భీమునకుం
బెట్టి తక్కిన భాగంబు కడమకొడు
కులుందావును గుడుచు ఆది 8.238.

కడమవడు. దే. అ. క్రి.

1 మిగులు, శేషించు

బంధురవృ... ద్రోపది పుత్రులలో,
నొడుగును బ్రదుకక పొడిపొడియుఁ
గ నయ్యుర్పికి వారల మామల మస్త
కములు కడమ వడక వడి బలిగా
సంతసమందు విశావతతుల్. (స్త్రీ).
1 115.

2. కొఱతపడు, తక్కువయగు
చం ఎడపక వాఙ్మనః క్రియల నేరికి
హింస యొనర్పఁబూన రెయ్యెడలను
దీనుగా గరుణ యేర్పడఁ బ్రోవన
చూతు రిచ్చుచోకడమ వడంగ ని
తెదిరి కాంక్షితముల్ తుదిముట్టఁదీర్చు

రె,క్కుడు మది గూర్తు రాత్రితులకు
నీవిను మిన్నియు నార్యధర్మమల్.
ఆర. 7.227.

కడయ్యేయు దే. అ. క్రి.(కడ+య్యే)

1. సమాప్తమగు, ముగియు, అంత
మగు, నిశ్శేషమగు

(ద్రావడి కీచకని వలని పరాభవ
మనుభీమునకు జెప్పచున్నమాటలు)

ఉ. అక్కట మోసపోయి యడియాస
లఁజావక యున్నదానము, న్నొక్కడ
నే దురంత దురితోత్కట బాధలఁ
జెట్టియున్న నా, కెక్కడి దుఃఖశాంతి
కడయ్యేయుట యెమ్మెయికల్గినేర్చుమీ.
ముక్కుననూర్చుగల్గినొక మూర్ఖునిచే
బడితిన్ సభాస్థలిన్. విరా. 2. 228.

2. ఫలించు

కం. ఆసుక్యతము గడ యెద్దుమ, హా
సత్తాయోగ సేవనారామత ను,
ద్వాసితుడ్ర వచు నిష్ఠా, వ్యాసంగ
విహారి వగు మనామయలిలన్. శాం.
5-280

తే. బ్రాహ్మణత్వంబు గడుదుర్లభంబు
దాని, నెట్టకేలక గ్రనికడయ్యేయజేయ,
వలదె తపముదమంబు నిశ్చల వివేక,
సంపదయునూడినరుడు దస్సంగము
డిగి. శాంతి 8.230.

కడలి: దే.వి. (కడలు+ఇ, అలలు
కలిది) సముద్రము

తే. పాలకడలి తీరమునందించు
సేసి శాం 6 401

చూ కడలు

కడలు దే. వి.

అల, తరంగము

అ. పాలకడలి కడలపాటియైయుప్పు
న,ప్రాస్తునందు శౌరి పవ్వడించె.
ఉద్యో. 3.2 44

(సం.ము న ఇది పాతము. ఆ ము ఇది
పారాంతరముపాలక డలికకడపాటియై
యనునది పాతము కాని ఇది సం.ము
న పాతాంతరముగఁగూడలేదు)

కడలుకొనుదే. అక్రి. (కడలు+కొను)

కడలొగ్గును: అతిశయించు.

కం తలపడి తలమీఠిన కాల్చి, లముల
బొడిసేయు మఱియు బైపై చీనుం,
గులద్రొక్కికొనుచువెనముంగలిమొన
గవియుటయుగడకకడలు కొనంగన్
విరా. 4.152.

కం. ఉత్తరనలంకరింపను దాతాభర
జాది వస్తుతతి యొసఁగి నరేం, ద్రోత్త
ముడు నేర్చుగలచెలి, కత్తియలం బు
చ్చెఁ బ్రాతి గడలుకొనంగన్ విరా.
5.288

2. వ్యాపించు, స్రవించు, కాలు
కం. అనవినుచు తేరుడిగి గ్ర.కుక్కునఁ
గొంగిటజేర్చె విరటు కొడుకును
గుంటి, తనయుడు సమ్మదమునఁదన
కనుగవఁగడు నశ్రువారి గడలుకొనం
గన్. విరా. 4.152

మ... .. గ్రద్దె పొందెడలి వీకంగే
సరంబుల్గడ, లొగ్గునఁ దోడ్తో మదు
వుచ్చిపేరెంపి బొల్పుంబొందె నంబో
జమల్ ఉద్యో. 2 110.

3. క్రమ్మ, పొదుపు, పొందు.

చం. ... నద్గతి నెలుంగుగడలుకొన.
అశ్ర. 2,31. మాస, 107.

4 పెనగొను పిరిగొను

కం తన తనువు వనితమేనును, గను
గొని యచ్చెరువు ముదముఁ గడలు
కొనఁన, మ్మునితో భవత్ప్రభావము,
గొనియాడగదరమె మాకు గురుతర
కరుణా. ఆను 2.812

5. పొంగు, ఉప్పొంగు

అ....కథవినంగనాకు గొతుకంబు,
మనమునుండిగడలుకొనుచున్నయది.
ఉద్యో. 3. 412.

వ...కర్ణుండుకనలునఁగనుఁగవకెంపు
గడలుకొన నమ్మద్రపతిం జాణుచు
ఱుంజూచి.. కర్ణ పి. 816.

కడలు కొలుపు } దే స క్రి.
కడలు కొల్పు }

(√కడలు+కాను)

1. వ్యాపింపజేయు

వ ...క్రొత్తయగు కాంతిప్రవాహం
బులం గడలు కొల్పు పుప్పొళ్ళుడుల్పి
రాల్పుచుం బొలయు మలయానిలం
బునం గ్రాలుమవ్వంపుఁడివలఁగడివో
యితొరగిన విరుల వలన మీన కేతన
పురాతన బాణకాలంబోని లతా
మఁడపంబులును విరా, 2.240.

సీ. కినుకమై నిగిదిన కనుఁగవ మెఱుఁ
గుల గములు ముఁదట గెంపుగడలు
కొలుప ద్రోణ. 1.817.

కడవ నైవి

1. కుండ

సీ. నృప విను కడవకు సారెపై
నవరమృత్తికయిడునపుడు విరియుట
యును. ..గీ. గలుగుగతి మేనికెట్లును
గలుగుజేటు స్త్రీ. 1.84.

తే.... ఓటి కడవ నీకులు వెట్టిన
కరణియగున, పాత్ర జనులకుఁబెట్టుట
పౌరచేంద్ర. శాం, 1.832.

కడవఁజెప్పు దే, స. క్రి.

1 మిగిలినది చెప్పు

కం. చెప్పంగలముది యెల్లను, జెప్పితి
నీకింత గడవఁ జెప్పు నొకఁడలే,
డిప్పాట నెలల నాటిటఁ, జొప్పడు
యోగంబు నియతి శుద్ధాత్మనకన్,
అశ్వ. 1.229.

కడవఁజేరు దే. అ. క్రి.

1. కూటికుండదగ్గరకుఁజేరు, తిండితిన
జోవు చూ కడవ. వ అర్థము.

కడవంబడు దే. అ. క్రి. (✓ కడచు.
స్వార్థమున పడు)

1. మించిపోవు, చేజారిపోవు.

కం. పృథవ కడఁడగు కీచకుఁ, బరి
మార్పుట యిపుడు గడవఁబడియె
నెయిమ్మై, దురవిల్లనెల వ్రేల్చిడి,
జొరిగొని నీమనము కలఁకపుత్తు
ంతాఁగీ. విరా. 2.188, కర్ణ. 3.2/8.

2. జరిగిపోవు, గతించు

కం. వెదపనికి నాలి జంపం, గొడుకుఁ
బనిచి వచ్చినాఁడ గ్రూరత్వమునం,
గడవంబడునొకొ పనియని, కడువెన
జనుదెంచె నశ్రుకణములు దొరఁగన్.
శాం. 5.281. ఉద్యో. 4.187.,
ఆది. 2.221.

కం. పడపడి దుస్తరమగు నీ, పడు
మూడవ యేడు గడవబడుటయరిది.
ఉద్యో. 19.

వ. కడవం బడినదానికి వగవంబని

లేదు. కర్ణ. 1. 228.

కడవంబెట్టుకు దే. స. క్రి.

1. నిందించు, నిరసించు

కం. మతిమంతులై నవారికి, హితు
లగువారెఱిగింతురుదు, స్థితిగాకుండఁ
గ గార్యము, గతి యొత్తియుఁ దప్ప
లిడియుఁ గడవఁబలికియున్. సా
1.80.

కడవం బెట్టు } దే. స. క్రి.
కడవం బెట్టు }

1. తొలఁగించు

కం. అవద గడవంబెట్టగ, నోపితుభం
బై నదానినొడగూర్చును మా, కీ
పుట్టవునకుఁ బాండుఞ్జాపాలుఁడు
నిన్నుఁజూపి చనియె మహాత్మా. ఉద్యో.
3.8,

2. (కష్టాదులనుండి) దాటించు, తరించ
జేయు

సీ. మే దయాసుకృతాదుల పెంపు
మిమ్ముఁ గడవబెట్టకున్నె. ఉద్యో.
1.108

కం. నడవడి యను మన్నింటిం, గడ
వం బెట్టంగ నోడకరణిం దగి తా,
నొడఁగూడు ననిన సత్యముఁ, గడచిన
గుణ మింక నొండు గలదే యరయన్.
ఉద్యో. 2.39.

3. ఉద్ధరించు

కం ఆపత్సముద్రమగ్నం, బైపోయెడు
నన్నదన్వయ. బు పెంపెసఁగం,
దేవయయి కడవంబెట్టిన, నీపుణ్యచరి
త్రకీర్తనీయము తల్లి. అర 7.278.

కడవఁబోవు: దే. అ క్రి.

1. మించినను. దాటిపోవు. అంద
కుండ వెళ్ళు

కం, గోవులకు వెనుక యైవెసఁ, బోవుచు
నున్నాఁడు గడవఁ బోవక యుండం
బోవలయు నద్దపడియెడు, దీవస
మెదఁ గలిగెనేని దేవర కడకున్.
విరా. 3.187.

కడవసము దే. వి

దార్యచర్మము = ధరించుట కుపయో
గించు తోలు

కం. కడవసములుఁ గోలులుగ,
పుడములు వీరలధనంబు. ఆది.
7.225.

కడవాఁడు దే. విజ. (కడ + వాఁడు

1. సమీపమందుండువాఁడు, సేవకుఁడు
(నకులుఁడు ధర్మరాజుతో నన్న
మాటలు)

కం ... నాకొంటివిధం, బామనుజేశ్వ
రుఁడడిగిన నే మీకడఁవాడ నందు.
విరా. 1.98

2. చివరవాఁడు, కనివృథు.

చూ: పైని యదా

కడింది } దే. విజ
కడింది }

1. గొప్పడి. అధికము, పెద్దది
చం.... కోలు పులివైనను గారెనుపోతు
నైనను, నృదకరినైనను గ్రగ మృగ
నాథుని నైనను గిట్టి ముట్టి బె, ట్టిదము
గఁగారిఁగేలను గడిందిమ గంటిమి
యల్ల సిల్లఁబ, ట్టుదు. విరా. 1.78.
అ అనుచు బెలుచ నొంచ నవృటి
జనములు, గలఁగియపుడు మేలుకాంచి

చూచి, భయముతోప గడిదిబలుగా
ముగా దమ యల్లముల దలంచి
యొదిగియుండ. సా. పి. 1.157.

2. అసాధ్యము, అశక్యము.

ఉ....అమ్మహాత్ముల కరిష్టము లేమిట
నెందునేలపాటిల్లెడు వారిగాన్పనుగ
డింది తదీయ మహానుభావల్. విరా.
8.99.

వ....నీయందు సర్వభారంబును జెట్టి
సుఖినై యుండెదనదపుటనీకెప్పుడేని
గడిందియైతోనె నప్పడేను దోచి
సమస్తంబును సునీతంబు సేయంగల
వాడననియె. శాం. రి 517.

ఆ నవసి పౌవసి యనుదినముంబర
ప్రేమ్యులై యునికి దలం పనర్థమునక
చూచె, యట్టి దుఃఖ లబ్ధమైన యయ్య
ర్థంబు, విడుచుటెవ్వధమున గడిది
గాదె. ఆర. రి. 111

8 బలముగలది, భయంకరము.
ద్రోణ. 1.223.

వ...కడింది పగలుకు హృదయశల్కం
బగుట గాదె నీకు శిల్పిండను నఖి
దానంబయ్యె. కర్ణ. 1.252.

మహానగర...తన్నెల్లవారు గడింది
యసుర సాగానతి క్రూరచేష్టోద్ధతి
యొప్పుజొచ్చి సైన్యాశ్రమల నతని
యశ్రుంబులద్రుంచి. సా. పి. 1.191.

4. శౌర్యము గలది, పరాక్రమము
గలది.

వ.. వెడంగువడుచుం జెనంగు కడింది
మగులును ద్రోణ. 1.280.

వ కవలు కడింది మగలు సాత్యకి
సత్యపరాక్రమండు. ద్రోణ. 1.98.

వ. ... కేకయ పతుశేవురు సహోద
రులు మహారథులు గడింది మగలు.
ఉద్యో. 4. 285.

వి.

కడిమి, శౌర్యము.

చం. .... మా, కడిదియులావు నీవన
దుగా గణుతింపకు గెల్తు మెమ్మొయిన్.
ఉద్యో. 2. 204.

(కడిమికి పాఠాంతరము)

కడికండములు | దే.వి.బ. (కండలు+
కడికండలు) | కండలు

ఖండ ఖండములు, ముక్కలు
ముక్కలు.

మ. ... తురంగంగముల్, గడి
కండలు చేసి. ద్రోణ. 5. 114.

ఉ మంచుచు వచ్చు దానిఁబదిమార్గణ
ముల్ గొని వేగమొప్పునా, ఖండల
నందనుండు గడికండలు చేసిన. విరా.
5. 151.

కడిమము దే. వి.

మాంసపుఁగూడు,

వ. ... ఆప్పుడ చంపి తిత్తొలచి
గాలిగొన వైచిన కుక్క కడిమంబు
గనుంగొని. శాం. 3. 235.

(కలిమము అని శ.ర., నూ. ఆ. ని).

శ్లో. సదదర్శ శ్వమాంసస్య కుతంత్రీ
వికతాం మునిః. సం. భార, శాంతి.
141. 92.

కడిమి దే. వి.

1. బలము, పరాక్రమము, శౌర్యము.
కడిమిమై సాగంధికమున యథుల

మద, మదఁచి కృష్ణకుఁ బువ్వులట్ట
దెచ్చె. విరా. 1. 74

కం. తన కడిమి కలిమి నచ్చియు,
మనమునఁ దలఁకడర సూతు మర
ణంబు గనుం, గొనుటకుఁ దల్లదపడు
ప్రియ, వనిత కతని చావువెప్పి వడిఁద
న్మాత్రన్. విరా. 2 354.

వ. నాకడిమి వినుము.

ఉ. క్రచ్చఱ నొక్క రక్కసుఁడ
కాఁడు సురాసురులెల్ల నొక్కఁడై,
వచ్చిన నీవచూడఁగ నవార్జ్యబలోన్న
తిఁజేసివారలన్, వ్రచ్చి వధింతు.
ఆశ. 6. 199

2 అధిక్యము, గొప్పతనము, అతి
శయము, విజృంభణము.

కం పొదుపఁగ వ్రేయఁగ నతఁడుం,
గడు నుఅవగునేర్పు కడిమి కలిమిం
దనపైఁ, బడకుండఁ గృపాణమ్మున,
గడుజిత్రపు గతుల జడిసెఁ గైదువు
లెల్లన్. భీష్మ 2. 98.

కం. ... అతని కడిమి కుంభజు, నికి
వారింపగరామి నిక్కం బరయన్.
ద్రోణ. 5. 48.

కడిమి² వై. వి (సం. కదఁబఱ)

నీపము, కడిమి చెట్టు.

సీ, కడిమి లేమ్రాఁకు లయడివిదోఁచె,
ఆను. 2. 9.

కడివోవు దే. అ. క్రి.

తొడిమలూడు.

వ. ... పొయ్య మలయానిలంబు
నం గ్రాలు మవ్వంపు, దీవలఁ గడి
వోయి తొరఁగిన విరుల వంన మీన

కేతన పురాతన బాణశాలలంబోని
లతా మండపంబులును. విరా. 1. 240

కడు అవ్య. ద్రు. (వృత్తి యందచ్చు
పరమైనపుడు డుట్టుగా మాటును
ఉదా:- చూ, కట్టక, కట్టయితము,
కట్టెదురు.)

అత్యంతము, మిక్కిలి.

సీ... ఒకనాఁ డవ్యవధుతోడ నాక్రోతి
గఁకటా నీకిట్లు గడును హేయమైన
పీనుఁగు నంజుఁ దాహారమైనట్టి
భవము వాటిల్లుచే పాపముననొ. ఆను.
1. 74.

మధ్యా క్కర. కడునిమ్ముగాదున్ని.
ఆర. 1 232.

(పైరెండు తావుల 'కడు'వ్యస్త ప్రయో
గము)

కం. కడునధికు తోడఁ దొడరి
నఁ, బొడిచిన నొడిచినను బురుషు
వురుషగుణంబే, రృదుఁగాక హిమనొ
దుచుట, కడిఁదియె పొరుషముదానఁ
గలుగునె చెపుమా. సభా. 1. '28.

చం. కడుఁ బనిబిడ్డ వీఁడొకిటి గాద
మనానెఱుగండు. విరా. 1. 214.

చం. ఇది కడు ముద్దరాలు పనులేమి
యఁజేయఁగ నేరదు. విరా. 1. 103.

కడుదురు వై. వి. (సం. గఁదోఁచి)

కందురీఁగ

కం. పెరయిఁగల గతిఁ గమియుచు,
బొరిఁబొరిఁ గడుదురుల పగిదిఁ
బొదువుచు నెరకై, వెరవునఁ గాకులుఁ
గ్రోతులఁ, బరువడిఁ జీకాకు
పలుచు భంగి నలయుచున్. ద్రోణ
1. 258

కడుకొను దే. అ. క్రి. (✓ కడు)

1. కడగను, పూను, యత్నించు, ఉత్సహించు

చం... ఎట్టులుం, గడుకొనిశత్రులం జెలువఁగాంచుట కార్యము రాజనీతి మై ఆది. 8.118.

కిం. కడఁగి వ్యకోదరు డిసురం, బడఁగ వడిన్ వైచి వామ పాదంబునఁ జేడ్చడ వానితోమ్ము దాచెం, గడుకొని యసురయును లేచి కడునుద్దతుఁడై. ఆది. 2.౫00

కం. అలసినెడ డస్సినెడ నాఁ, కలితృష్టయు నైనయెడలఁ గడుకొని ధరణీ, తలనాథ పురుషునకుని, మ్ముల భార్యయ పాచుఁ జిత్తమున దుఃఖంబుల్. ఆర. 2.74.

చం. ... ద్రువదకన్యక పాటున కిట్టి వెన్నియుం గడుకొని చేసినన్ మనలఁ గల్మష మొందగఁ నేరదర్జనా. ద్రోణ. 5.357.

2. అతిశయించు, మెండుకొను. (ఈయర్థమునఁ బాద పూరణముగా గూడ నుండును.)

కం. పుడమియు రాజ్యము బంధుల, విడిచి మృగావళులఁ గలసి విపి నంబులతోఁ, గడుకొని మాయటిడు మలఁ బడిన నరులు గలరె వరమ మునీంద్రా. ఆర. 2.3.

కం. భూనాథ నీకు భార్యం. గా నన్ను బరిగ్రహింపఁ గడుకొని యిష్టం, బేని సమయంబు సేయుము, మానుగ నాకిష్టమయిన మార్గము బ్రీతిన్. ఆది. 4 148

చం... ధనమెట్టివారి కిం, గడుకొని చేయకుండునె జగన్నుత గర్వము దుర్విమోహమున్. సభా. 1.91.

కడుగు } దే. స క్రి.
కడ్డు }

1 ప్రజ్ఞాశనముచేయు, శుభ్రముచేయు, ప్రజ్ఞాశించి తొలఁగించు, తొలఁగించు. వ. తానును శయ్యాశ్రయంబు విడిచి మేనిధూళి జలంబులంగడిగి ననుబెడఁ బాసిన క్రియ.

కం. కడిచేతఁ బివప డాచేగడిగి పొరిన్ సప్తమృత్తికా కలనమునం, గడుగునది కరయగము మఱి, కడుగవలయు గుహ్యక మృదా కలనన్ ఆను. 3.280

చం. అడుగులుగడ్డి అశ్వ. 4 228.

కడుపు వై. వి, (సం. గర్భః ప్రా. గబ్ధో).

(వైకృతము గబ్ధము అగుట సమంజ సముగాని కడుపు ఎట్లగునో)

1 ఉదరము, కుషి, పొట్ట ఆ కడుపు వ్రచ్చి యొడలు గల యంగ జల్లించి ద్రోణ. 2.193.

వం. కిర్ణండు సహదేవు నాలోకించి కుంతి మాటలు దలంచి యొందుసేయ నొల్లక యల్లన విఁటి కోపురం గడుపు వొడిచి ద్రోణ. 5.181.

2. గర్భము (పార్వతి శివునితో) కం నీకడుపున జన్మించుట, నా కుంగొడుక య్యెనితఁడు, శాంతి. 5.474.

(ఇవట గర్భాశయమనుట పౌనఁగదు, ఉదరమేయగును)

3 గర్భాశయము.

కం. ...లేడి కడుపునఁ బులిపుట్టునె.

ఆది 8 58

4. సంతతి, సంతానము.

తే. భరత వంశంబెల్ల వెలుంగఁ గొంతి
కడుపు చల్లగా బుట్టిన ఘనభు
జుండు. ఆది 8 19.

కడుపుఁట్రోచు

పొట్టపోసికొను

చం...కడుపుఁట్రోచి కొనన్ లము
వృత్తి కిమ్మెయిం, జొరనగు వాడె
దేవపతి సూనుడు దైవము చేత
సూచితే. విరా. 2.208.

తే. ప్రయతు లైపుట్టి యేవంపు బను
లఁగడుపుఁ, ట్రోచికొను వారహంకా
రమునను గర్వ, మాన మద దంభ
ములఁ దొల్లిమాన్యజనులఁ, బరిభ
వించిన తుచ్చులు పద్మనయన. ఆను.
5.108

కడుపుకూడు పొట్టకు సరిపోవు

అన్నము, ఆకలికి చాలినంత
మాత్రము తిండి

ఆ. ఏను గట్టువాలురాన నాకెవ్వరు,
గడుపుకూడు పెట్టికట్టఁ జీర యిచ్చి
సాకతమున నేలుదు రట్టివార,లకుఁ
బనులు సేసి మెలగఁ బుద్ధి. విరా.
1.298.

కడుపుచల్లగా సంతతి పెంపొందఁగా,

సంతతిహయిగా

చూ. కడుపు 4వ అర్థము.

కడుపునఁ గుట్టెత్తినపుడు అడుకులు

తిన్నట్లు జాతీయము, అడుకులు తేలి

కగా జీర్ణమగువవి కావు. జరరాగ్ని
బలమువీమాత్రముతక్కువగానున్నను
అడుకులు తిన్నచో గాఢమగు కడుపు
నొప్పి కలిగించును. అట్టిచో అగ్ని
మాంద్యము వలనఁ దిన్న పదార్థము
జీర్ణముగాక కడుపులో నొప్పి యేర్ప
డినపుడు అడుకులు తిన్నచో
నికగలుగు గడుపునొప్పి తీవ్రత
ఆపారముగా నుండును. బలవద్దిరో
ధికి హాని మీద హాని, అపకారము
మీద నపకారము కావించినపుడీ
లోకోక్తి నుపయోగింతురు.

(కొరవులు మాయాజూదమునఁ బాద
వుల సర్వస్వము అపహరించిరి.
అంతేకాక సభలో ద్రోపడిని భంగ
పఱచిరి. ఇంతటితో నూరకొనక
దుర్భాషలు సలిపిరి. ఇట్లెన్నియోవిధ
ములఁ బొందవుల నవమాన పఱచిరి.
దీనిని బురస్కరించుకొని దుశ్శాస
నుఁడు తన వలన బరాజితుడైనపుడు
సాత్యకి ఈలోకోక్తి నుపయోగించెను)
(దుశ్శాసనునితో సాత్యకి పలికిన
పలుకులు)క. అడుకులు తిన్నట్లగ నే,
కడుపునకుదైత్తినపుడు గడఁబఱచితి
నాఁటొడలెఱుగక పొందుసుతుల
నుడిగిమడుగవలసెనిప్పుడొక సాత్యకి
చేన్. ద్రోణ 4.89.

కడుపుశోకము సంతానము మరణిం
చుట వలన గలుగు శోకము.

కం. ... ఇతిఁడు పేరును బెంపు,
గని యుండఁగ నిట్లడలున, మును
గుటరయఁ గడుపు శోకమున పెంపు
నుమీ. ప్రి. 2. 34.

కణపము సం. వి. అ. పుం.

అయద విశేషము, కుంతభేద మని
కొందఱు, శరభేద మని కొందఱు.
మాలిని - పరశుకులిశ కుంతప్రాస
బాణాన నోద్య, త్పరిమ కణప చక్ర
ప్రస్ఫురద్బాహు సేనా, పరివృతుఁ
డయి (కణయము అని పాఠాంతరము)
ఆది. 2. 98.

కణము సం. వి. అ. పుం.

1. బిందువు, బొట్టు. (నీరు మొ).
సీ, అశ్రుకణము లురుల. విరా.
2. 138.
సీ. నలిన పత్రంబున సలిల కణముఁ
బోలె. శాంతి. 4. 127.

సీ. మున్నీకునుదుట, నలుకఁబుట్టి
ఘర్మ జలకణ మిలఁ బడ్డ. శాంతి.
4. 439.

2. గింజ.

క. కాక కణమూల ఫలపి, ణ్యాకాదుల
భైక్షమైన యన్నంబున నిశ్శోకతనాఁ
కలి పుచ్చుచు, లోకాలోకంబున
నచలుడు గావలయున్ శాంతి.
4. 318.

3. లేశము, లవము.

తే. జలములలోన నిడిన, లవణ
కణము చందమ్మున. శాంతి. 4. 357.

కణయము సం. వి. అ. పుం.

కణపము యొక్క రూపాంతరము.

కణిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

అణువు, నలుసు, లేశము. అతి
సూక్ష్మాంశము, కణము

సీ అప్పుడానంద జనితాంబు కణ
కార్తృ చక్షుస్సహస్ర జలరుహంబులు
రాచ్చె నమ్మదంబెనంగ. ఆది. 8 185

కణికుడు సం. వి. అ. పుం.

శకునికి ఆప్తమంత్రి.

ఆ. ... కణికుడను వాడు సౌబలు
నాప్తమంత్రి. ఆది. 6. 100.

దుర్యోధనుడు యధిష్ఠిరు యౌవరా
ఖ్యాభిషేకంబునకు భీమార్జునుల పరా
క్రమంబునకు సహింపక కర్ణ, శకుని,
దశ్యాననులతో మంతనంబుండి ఏ
నేమిసేయు వాడ నృపనీతి యెయ్యది
నిరతంబుగా మీర నా కెఱిగింపుడని
న విని యితఁడు దుర్యోధనునకు రాజ
నీతి నుపదేశించెను. ఆది. 6. 100.
ఈ కణికుని రాజనీతికై చూ. ఆది.
6. 101. మొ, 119వ.

2, భారద్వాజ వంశస్థుడు.

ఇతఁడు సౌవీరపతియగు శత్రుంజ
యునకు హితవచనంబులుపదేశించెను.
చూ శాంతి. 3 267 మొ. 277 వ.
అంద్ర మహాభారతమును బట్టి మొదటి
కణికుడు శకునికి ఆప్తమంత్రియై
నట్లును దుర్యోధనునకు రాజనీతి నుప
దేశించినటులను దెలియుచున్నది. ఇదే
ఘట్టమున సంస్కృత మహాభారత
మున కణికుడు ధృతరాష్ట్రుని ముఖ్య
మంత్రియై నొక దై నట్లును ధృత
రాష్ట్రునకు రాజనీతి నుపదేశించినటు
లను గలదు.

శ్లో॥ తత ఆహూయ మంత్రజ్ఞం రాజ
శాస్త్రార్థ విత్తమమ్ కణికం మంత్రి

ఇం శ్రేష్ఠం ధృతరాష్ట్రోఽబ్రవీద్యచః
— సం. భా. ఆది. 140.2.

శ్లో॥ పశ్చాత్తాపో యథాసస్యో త్రథా
నీతిర్నిధీయతామ్, ఏవముక్త్యా సంత్ర
తస్తే కణికస్స్వి గృహం తతః, సం.
భా. ఆది. 140.94.

కణ్వాశ్రమము సం వి. అ. పుం. న.
ఒకానొక తీర్థ స్థానము.

వ. కణ్వాశ్రమంబును ధర్మాఽంబును
బును యయాతిపతనంబునుం జూచిన
పాపక్షయంబగు అర, 2. 248,

2. కణ్వు మహర్షి యొక్క ఆశ్ర
మము. ద్రోణ. 2 210.

కణ్వుఁడు సం. వి అ పుం.

1. ఒక మహర్షి.

వ. ఒక్కయెడ నారద జమదగ్ని
కణ్వుదులగు మహామునులం గొంద
అం గని. ఉద్యో. 3 145 ఆది.
4.22; ఉద్యో. 3. 45, శాంతి.1 2;
అను. 4 129; మౌస 7చూ.వివరము
చివరి సంపుటము అనుబంధము.

కత వై. వి (సం. కథా)

1. వృత్తాంతము, సమాచారము,
సంగతి.

కం. .. కొడుకుల కత విని యెద...
ద్రోణ 4. 22'.

2. చరిత్రము, కథ

అ. సతికి నొక్కరుండ వతిగాక
యెందునుబతులు పలువురవుట కితిల
గలదె ఆది 7. 260,

కం. మీరు నెప్పుకత వినుటసదే.
అను. 4.411.

కతన దే. వి

కారణము, కతము (దీనికి వృత్తి
యందే, అందైనను తృతీయాంతము
గానే, ప్రయోగములు గలవు.

తే. గంధకారికా వేషంబు కతన
మూర్తి, యజ్ఞ్వరత్వంబు మఱివడి
యుండ ... విరా. 1.294.

తే. .. భూరేణువు కతన రాత్రి,గాక
మున్న యెందొరువుల గానరైరి.
విరా. 3.160.

కతము దే. వి.

కారణము, హేతువు.

వ. నీకతమున నఖిల ధారుణీ రాజ్య
ము నాకేకాధిపతిమగు. ఆది. 8.140.

కం. .. దైవంబు కతంబున నాకు
నొక్క చందంబునై యున్నది.
విరా. 1 88.

కం. ... భూసురునకుఁ దనకతము
నన, దీనదశయగుట కోర్వక. శాంతి
3.120

కతిపయము సం. విజ. (అ. ఈ. అ).

కొంత, కొంచెము పరిమాణము గలతి,
కొన్ని.

వ. ఇట్లు పొడవులు పొంచాలీ సహి
తంబుగా విరాటు నగరంబున వర్తిం
చుచుఁ గతిపయ దినంబులు గౌఱతగా
కాలంబు గడసిన సమయంబున ...
విరా. 2 22.

కతిపయదినంబులు=కొన్ని దినంబులు
వ కతిపయ పరివారంబు పరివేష్టింప
రయంబునం జనుదెంచి. ఉద్యో.
4,166.

(కతివయ పరివారము = కొంత పరివారము)

కత్తళము దే. వి.

కవచము, బొందకము.

ఉ. ... పాం, చాలుర నెల్ల, దీప్రళ
రంబులం బొలియించి తానిభూ, పాలక
పుచ్చ గత్తళము. శల్య. 2. 55,
శ్లో॥ నాహత్యా సర్వపాంచాలాన్
విమోక్ష్యేకవచం విభో. సం. భార. ఆర.
శల్య. 151. 34.

కత్తళముపుచ్చు

(శరీరము నుండి) కవచమును ఊడఁ
దీయు.

కం. ... నేనుం జలము మెఱయఁ
బాంబులుర, బొలియింపక కత్తళంబు
పుచ్చనరేంద్రు. ద్రోణ. 5. 52.

శ్లో॥ నాహత్యా సర్వపాంచాలాన్ కవ
చస్య విమోక్షణమ్, కర్తాస్మి సమరే
కర్మ దార్త రాష్ట్రహితంతవ. సం.
భార. ఆర. ద్రోణ 151, 34.

కత్తి దే. వి.

ఖడ్గము (ఆయుధ విశేషము).

తే కత్తి గొడ్డలి యడుగనే గట్టియ
లకు. విరా. 1. 78.

కత్తివాతియమ్ము దే. వి. సమ

అర్థచంద్ర చాణము.

వ. అవ్యాసవి ... యొక్క కత్తి
వాతియమ్మున శల్యు చాపంబు ముష్టి
కింద్రుంచిన. ద్రోణ. 3. 223,
(భీముడు సైంధవుం బట్టి పరిభ
వించుట).

ఆ. వాడియైన కత్తివాతి యమ్మునఁ
గొని, పగతు శిరము చెక్క లెగయ
గొఱిగి, నరులకెల్లఁ జూడ నవ్వగు
నట్లుగాఁ, గలయ నైదు గూఁకటుల
నొనర్చె. ఆర. 8. 250.

శో॥ ఏవము క్షౌర్యపటాస్తస్య పంచ
చక్రే వ్యకోదరః సం. భార. ఆర.
271. 9. (వావిళ్ళ)

కత్తెర వై. వి. (సం. కర్తరి).

కత్తిరించుట కుపయోగించు సాధన
విశేషము.

కిం. వికచముఖుడగుచుశత్రువు, లకు
హితులగు నట్టి వారలంగని భూపా,
లకుఁడెద్ద కత్తిరయి నా, లుక బెల్లము
నైమనంబులుం గనవలయున్. శాంతి.
8. 268.

కథ సం. వి. ఆ. ప్రి.

కల, చరిత్రము,
మ. హృద యాహ్లాది చతుర్థ మూర్తిత
కిభోపేతింబు. విరా. 1. 7., శాంతి.
5. 198.

కథకుఁడు సం. వి. (ఆ. భిక్వా. ఆ).

వాచకుఁడు, చెప్పవాఁడు. పౌరాణి
కుఁడు

వ .. సూతుని పుత్రుండైన యుగ్ర
శ్రవుడనియెడు కథకుఁడు సమ్య
గవరాసంబున నాకర్ణించిన వాడగు
టను. స్వర్గ 77.

కథనము సం. వి. ఆ. న.

1. చెప్పట.

వ. ... ఇట్లు సంజయుఁడు ధృత
రాష్ట్రునికు నశ్వత్థామాచి రథిత్రయ

వ్యాపార కథన పూర్వకంబుగా
దుర్యోధన లోకాంతర గమనంబు
నెప్పై సాప్తి 1.237; స్వర్గ. 77.

2. వృత్తాంతము.

వ కృప ద్రోణ జన్మకథనంబును...
మందపాలోపాఖ్యానంబు నను వృత్తాం
తఁబుల నొప్పి. ఆది. 1. 34.

కథితము సం. విజ. (అ, ఆ. అ.)

చెప్పఁబడినది.

సీ. .... ఇది వివాహ ప్రకార. ఆ -
కథిత ధర్మము. అను. 2.27.

వ ... ఏడ్వారు మద్వృద్ధి ప్రద
దేవతలు శ్రుతిస్మృతి కథితల్. శాంతి.
5. 12.

కం. ... ఇది వేదకథితము సుష్మీ.
స్వర్గ. 3.8.

కద } కాదా, కాదె, కదె, కదే,
కదా } కదయ్య మొ.

(√అగు-కాదు+ఆ=కాదా; దీనిలో
'దా' లోపించి 'కా' అను రూప
మయ్యెను. 'కా' మీఁది దీర్ఘము హ్ర
స్వమయి 'క' అయ్యెను. 'కాదా' అను
దానిలో 'కా' మీఁది దీర్ఘము హ్రస్వమై
'కదా' అయ్యెను. కదా అను
దానిలోని తుది దీర్ఘము హ్రస్వమై
'కద' అయ్యెను.

కాదు, కదలకు ఎదారులను ప్రయుక్త
మై 'కాదె, కాదే, కదె, కదే' అను
రూపములు సిద్ధించెను. పురుషవిషయ
మున 'అయ్య' వచ్చి కదయ్య అను

ప్రయోగమును ఇందుఁ గలదు.

అవ్య.

ఇది ప్రసిద్ధిని, నిశ్చయమును, సంతా
పమును, ప్రశ్నమును, ప్రార్థనమును,
ప్రశంసను దెలుపును. కొన్నియెడల
ఊత పదముగాఁ గూడ నుండును.
(ప్రసిద్ధికి)

ఉ...నేఁగదా కడప నేర్తు రథంబనం
బురిన్. విరా. 4. 9.

(నిశ్చయమునకు)

కం. కలిమికి భోగముల కదా, ఫలమని
తను మెఱసి బయలుపడఁ బెల్లుగ
విచ్చల విడి భోగింపక వేడ్కలు
నలుపఁగ వలయు భటు డడంకువ
ఱొడన్. విరా. 1.140.

కం. మును 'సీ' వచట నచటఁ జే,
సిన బంటుతనంబు లెల్లఁ జెప్పఁగ విం
దుం, గనినఁగదానమ్ముదునవి. విరా.
5.95.

(సంతాపమునకు)

మ... సైన్యయు, గృజనంబుల్ వినుతిం
పఁజేర్చెనొ తొలంగంతాతెనో పేరున
కృజపు జెంపును దీఱఁడింపఁడు
గదా కర్ణుండు దీనాకృతిన్. కర్ణ.
1.38.

(ప్రశ్నమునకు)

వ. బెగ్గలంబు నొందు కాకింబు
నాలోకించి పలుక నగుంగాక పలికి
నట్లు యెవ్వరికిఁ జేయఁ దీరుఁబని
తీరెంగదాయనిన రాయంచకు నక్కా
కంబిట్లనియె కర్ణ, 2.75.

(ప్రశంసకు)

వ. అమ్మహాత్ములీరువురును దానవుల
వధియించుటకును ధర్మ సంస్థా
పనంబు సేయుటకునై వలసిన
యప్పుడెల్లను జననాది కృత్యంబులు
గై కొని వినోదింతురు వారలుగదా
యాకృష్ణార్జును లనిచెప్పి కృష్ణద్వైపా
యనుండు వెండియునిట్లనియె. ద్రోణ.
5.414

(ప్రార్థనము)

కం. నను మూర్ఖుని గెలువగ న,
య్యనిమిషులకు నరిది యనుడు నట్లను
టగదా, నిను వేడెదనని కుంతి,
తనయుండు పలుకుటయు దత్తితా
మహాండు గృపన్. భీష్మ 1.158.

చం....పాండునృపపుత్రుల నెమ్మొయి
నై నగూచి కోత్, విమతిగడియ్య నీకు
నిను వేయివిధంబుల నాశ్రయించు
టె,ల్లను ఫలమొందఁ జేయఁగఁ
దలించుట పెంపు సుమయ్య కేశవా.
శల్య 2.828

చం తిరమయి నీవు నాలుకకు దెచ్చి
నమాటగదా వినందగున్ కర్ణ, 2 11.

వ. నీవిట్లంటివిగదా యని హితోప
పదేశంబు మాననేర్తనే. కర్ణ 2.58 ,
ఆను 8.200.

కదంబకము సం. వి. అ. న

1. కిడిమిపువ్వు

వం. విలంబిత కదంబక స్థూలము
క్రైఫల దామ రమణీయంబై ఆది
6 4.

2. సమూహము

ఉ ... విజయుఁ డోడకు మంచును
మారు తాత్రుమ, త్యున్నత చిత్తుడేసె
నదియున్ విరియించె రయంబుతో
సము, తృన్న సమీరణాహతి సపార
పయోద కదంబకంబులన్. ఆది.
8.278

కదంబము సం. వి. అ. పుం.

1. కడిమి.

చం. దళిత నవీన కందళ కదంబ
కదంబక కేతకీరజో, మిళిత సుగంధ
బంధు సమీరణుడన్ సుఖదూఁచు
చుండఁగా. ఆర. 4.188.

న.

2. సమూహము

ఎ. ... మనోహర కుసుమ కదంబ
గంధ మకరంద మిందు సందోహ
సుందర తరుచ్ఛాయా సేవనంబులను.
విరా. 1.147.

ఉ. ... ఇచ్చటన్ దంతి తురంగ
నదృట కదంబముఁ జూచి కలంగు
టొప్పునే విరా. 4.68.

కదనము సం. వి. అ. న.

విహ్వలత్వము

(కిడుకుడు ద్రౌపది యందఁ
మోహంబున).

వ. ఇవ్వెధంబున మదన కదన
ధూయమాన మానసుండగుచు నిట్లని
వితర్కించు. విరా. 2.294.

కదయ్య కద.

(ప్రార్థనకు)

కం అన విని రాజుదేవులు మురారికి

నిట్లని రెంతయన్ రయం, బునఁజను
మయ్య పాండ నృపపుత్రుల
నెమ్మెయి నైన గాచికోత్. వినుతి
గదయ్య నీకు నిను వేయివిధంబుల
నాశ్రయించు తెల్లను ఫలమొందఁ
జేయఁగఁ దలంచుట పెంపుసుమయ్య
కేశవా- శల్య. 2.828.

కదలి సం. వి ఈ. స్త్రీ.

అరఁజిఁజెట్టు

సీ... కదలి శోభియును మృగాకీర్తనబు,
నగు ధృతరాష్ట్రుని యాశ్రమంబు,
నెఱిగిన వారదెయిదె యంచుఁ
బేర్కొనిచూపిచెప్పిన. ఆశ్ర. 2.31.

కదలు దే. అ. క్రి.

1. చలించు.

వ. అమ్మాధుండు అశ్వత్థామ దినవామ
కరంబునఁ జక్రంబు నవలంబించి
యెత్తెం జాలక దక్షిణ పాణింబట్టి
యెట్లును గదలఁ దివియ శక్తుఁడు
గాక యుభయహస్తంబులను లావు
చేసి తివిసినను నది కదలఁకుండె.
సా. ప్రి. 2.48.

సీ. కరువలి సుడియమిఁ గదలక
చెన్నొందు, నెఱవిరి తమ్ముల నుఱక
తెగడి. విరా. 2.88.

జం. గురుకువయుగ్మముల్ గదలఁ
గ్రొమ్ముడులం దగు పుష్పముల్
పయిందొంగ ... ఆది. 8. 175
2. బయలుదేలు, ప్రయాణమగు.

వ. .... అమ్మహిసురవరేణ్యు నను
మతి వదసి పాండవులు పాంచాలిం
బుంస్కరించుకొని యాతండునుదోడ

న యరుగుచేరం గదలి శుభనిమిత్తం
బులు గైకొనుచుం విరా 1.147.

వ.... అతండును (శల్యుఁడు) పుత్ర
మిత్ర సమేతంబుగా నానా సేనాతి
సంక్షలంబుగా, గదలి పాండవులున్న
యెడకు నిత్య ప్రయాణంబుల నడచు
సమయంబున ఉద్యో. 1.91.

వ. అవ్వసుమతీపతి ప్రీతుండై యది
లెస్స వెరవట్లు చేయుదమని సముచిత
భంగిం దగువారల తెఱింగించి కదలి
యదటికి రెండామడ యగు సరస్వతి
పొంతం బయలిక బలంబులంగొని
చని. శల్య. 1.74, ఉద్యో. 3.173
8. నడచు.

ఆ. తేరు గదల నీక వైరులు బలువిడి
బొదివి పట్ట. కర్ణ. 2.231.

4 తొలఁగు.

సీ పఱమొయిల్ గప్పినఁబాడఱినునుఁ
గాంతి, గదలిన యమృతాంశు కశయు
బోలె, విరా 1.294.

(పోవు. నశించు అని సూ. ఆ. ని).

5. వీడు, పాయు, వదలు.

వ. అని యిట్లు నెప్పిన ధర్మతన
యుని పలుకులు విని వెండియు
నైరంధ్రి యచ్చోటు గదలక నిలిచి
యెద్దియేనియుం బలుకం దలంచినఁ
జూచి యతండు. విరా. 2.149.

సీ. ఆచ్చోటు గదలి వివ్వచ్చుండు
సనఁజన. ద్రోణ. 3. 151.

కం. ఎఱుక గలవారి చరితలు, గద
చుచు సజ్జనుల గోష్ఠిఁ గదలక ధర్మం
బెఱుగుచు నెఱిగిన దానిని, మఱక

కనువ్వింతునిది సమంజస బుద్ధిన్.
ఆది. 3.208., సఖ. 1 100.

కదలుచు } దే స. క్రి. (✓కదలు) కద
కదలుచు } లించు

కదలజేయు (చలింపజేయు)
ఆ. అగ్నినంట హిమవదచలంబుకద
లవ.గంగ గట్టవచ్చు గాని విప్ర,
రాజీబరిభవింపరాదు. ఆను. 2.166.
కం. అనుటయు మోఱకు చందం,
బున మోమడ్డము గదల్చి. విరా,
1.221,

కదలి సం. వి. ఈ. క్రి.

కదిలి, అరటిచెట్టు.
మానిని: కాచి బెడంగుగఁ బండిన
యా సహకారములం గదపితులం,
జూచుచు. ఆను. 4.20., శాంతి.
2.864.

కదలిక సం. వి. ఆ. క్రి. కదలి.

సీ. రత్నశిలా రిశ్మిరాజిత కదలికా
మహిమశోభిల్లంగ మద్ర విభుడు.
భీష్మ. 1.87., అశ్వ. 3.202.

కదలి గర్వము సం. వి. ఆ. పుం.

అరఁటి చెట్టులోని నడిమిభాగము,
అరఁటి ఊచ
కం. ఆరయ కదలి గర్వా, సారము
సంసారము, శాంతి. 6 530

కదా చూ. కద

కదియంబడు కదియు దే. అ. క్రి.

(✓కదియు స్వార్థమున పడు)
కివియవచ్చు, కివియు, పైకుఱుకు,
కిలియబడు

వ. అనిన నవ్వెలంది వీడు దమ

కించి యున్న వాడు నాయంత్రించు
మాటలకు మున్న కదియంబడినఁ
గర్జంబు దిప్పునని విచారించి. విరా.
2.258.

వ. మఱువాటి కయ్యంబున నేను
నుం గడంగి.

కం. కడు బెట్టిదముగఁ గదియంబడి
ఉద్యో. 4.320, 331., ద్రోణ.
4.112.

కదియించు దే. స. క్రి. (✓కదియు)

1. పుటించు, చేర్చు. ఉంచు
వ. కరకమలంబులు మొగిచి ఫాల
భాగంబునం గదియించి. విరా.
1.184, ద్రోణ 5.409.

2 దగ్గఱ జేర్చు, సమీపింపజేయు
చం...త్రిగర్త నా, పులు నిరుదేరుఁ
దద్రథముతోఁ గదియించి తదీయ
సారథిన్ బలువిధిఁ గూల్చి రథ్యముల
ప్రాణములుం గొని దుగ్రమూర్తులై.
ఇవ్విధంబున విరాటుండు విరథుం
డగుటయు. విరా. 3.199, 200.

3. (బాణములు) పరఁగించు, ప్రయో
గించు.

వ. (కర్ణుడు) పాంచాలబలంబు దఱిసి
పెక్కు తెఱంగుల మెఱుంగు టమ్ముల
గములు గదియించి. కర్ణ. 1.139.

కం. అది ధర్మంబుల కెల్లం, దుది
యగు ధర్మంబు మనసుతో దానిఁ
దిగ్గు, గుదియించి మేధతోడం, గది
యింపుము నియతీబుత్ర కడు గాఢము
గన్. శాం. 5.180.

కదియు దే. అ. క్రి.

1 తగులు, తాకు, అంటు.

చం. తిగిచి కిచ్చుంగిలించి జగతీ విభుఁ
దక్కిమలాయతాషి నె, మొగము
మొంజున గదియ మోపు. విరా.
1, 2+7.

సీ కదుపున దూర్పును బడమరనై
రెండు, గడిలు సంభోసిది గదిసి
యందు. భీష్మ. 121.

2 కదియ, కూడు.

(ఁమీవ్వుడ వచ్చు) సీ...కవట తొం
దొంబితో గదియను నెడములుమ్రుంగి
ప్రక్కగ సొంపు మిగులు దాని. విరా.
1 162., క్రో. 2.239.

మధ్యా. ఎదురను చచ్చలఁ జూచిన
పొడవులెల్లఁ దత్తిజమ కదియఁగా
నప్పయెంతయను దవ్యయికనబడ,
బిజుఁడనిది దిన్నేడు రథమో
యనూడఁదో యితఁడంచునవుడు,
హృదయమనను గడు విస్మయంబందె
నివ్వాకుతులుడు. ఆర. 2 169.

ఆ. (కత్తర) వచ్చి కొలువు సొచ్చి
నెచ్చెల్లపించు నం, తంత నిలువఁ
బనిచి యల్లనల్లఁ గదిసి ప్రౌఢవనిత
కైవడి ముద్దియ, ముద్దు పుట్టఁదనకు
మ్రొక్కుచును. విరా. 1.248.

సీ కదిసిన యచ్చెనఁ గొంగిలింపఁ
గడంగి, యారసి బొంకైన నలఁత
నొందు విరా. 2.291.

స. క్రి.

1. దీకెను, ఎవరించు.

వ. ...అతిండును ననిలసుతుండునుం
బరస్సుర మూర్తుల నెవలోకించి

... యున్నతంబులగు నవసవ్యకరం
బుల నాకుంచిత సవ్యబాహుతలంబుల
నప్పళించు చప్పళ్ళు గలసి యొక్క
రుండ మల్ల చఱచిన చందంబున
వీతేర వింత తానకంబుల నిలచి
కదిసినయప్పుడువృకోదరుండు. విరా.
2.14.

చం. మదమునఁ గీచకాగ్రజుఁడు
మార్కొని నిల్చిన వీకమై మెయింగ
దిసితిమేని నప్పుడు ప్రకాశ రహస్య
విభేది బుద్ధి నా కొదవునె విరా.
2 260.

కదుపు దే. అ. క్రి.

2. పోలు, సమానమగు
మధ్యా. పదుండ్రబోలెడు సుతులనూ
ర్వురఁ బడయంగ వలెతొ, పదుండ్ర
నూర్వుర కెనయగు సుతులఁ బడ
యంగ వలెతొ వదలక వేవురు
సుతుల బడయంగ వలెతొ వేవురకుఁ
గదియంగ నుత్తము నొక్కరు
వలెతొ కమలాయతాషి. ఆర. 2.348.

కదుగదువ చూ. గదుగదువ

కదుపు వి (సం. కదంబం)
(సజాతీయ పశుపక్ష్యాదుల) సంఘము,
గోగజము, పశుసంఘము.

కం. కదిసిన బలములు పిచ్చినఁ,
గదుపులఁ జెదరంగనీక గాండివి
వెసం, బొదివి యట కడ పెనవియును,
గొదగొవి తమ పౌంమసొచ్చె గోపా
లురతోన్. విరా 4 271.

విరా. 1.279., 288.

కం. ద్వీరదము లొఱగెడివియు
నెత్తురుగ్రక్కుచుఁ గూలెడివి గదుపు

లై కలయం, దిరుగుడువడియెడివియు
భువి, బొరలెడివియు నయ్యెఁ బవనపు
త్రుమునుమునన్. భీష్మ. 2.218.

కం. నడుమన వానింబార్థుడు, పొడి
గానేయంగఁ గనలి భూపకుమారుం,
దడసింఁచెఁ దోమరంబులు, గడుఁ
బెక్కివి మిడుతకడుపు గతిఁ
గవియంగన్. అశ్వ. 4.22.

కడుపులు గట్టు దే. అ. క్రి. సమ.

గుంపులుగూడు

మం....తీవ్రంబులై, పదశబ్దంబులు
మీఱఁజూడు కలయం బాఱందొడం
గెంబెనం, గదుపుల్ గట్టి మృగంబు
లెంతయుభయోత్కంపంబు నాకయ్యె
డిన్. ఆర. 7.254

కడుపు సేర్పు దే. అ. క్రి

మందవేయు

ఆ పిదుకఁ గదుపుసేర్పు బెదరు
వాపఁగ నీరు, మేపుగలుగు నెడకు
మెఁగ వెలువ, మృగమునరియ
ముచ్చరేవగలును గొట్ట, నేర్తుబసికి,
జాలుఁ గూర్తునేను విరా. 1.101

కడురు దే అ. క్రి.

1. కలుగు

తే ... అజాత, వై రియల్లన నకులుని
వలను సూచి, నెమ్మనంబుర
నుమ్మలికమ్ము గదుర, నెలుగు
చందంబు వేటుగా నిట్టులనియె
విరా. 1.91

కం విని ప్రహ్లాదుఁడు గృప దన,
మనిమున గదురంగ, శాంతి 8.140 ,
అను, 8.278

2 పర్వ, వ్యాపించు

సీ. కనుగవ మెఱుఁగులుఁగదిరిన
ముందఱఁ బుచ్చోవహారంబు పొలుపు
దాల్చి, వేనలికప్ప పర్వినమీఁదునీలదు
కూలంబు మేల్కొట్టు కొమరు వడయ.
విరా. 1.308.

3. అతిశయించు, పాచ్చ

చం. కినుక మనంబునం గదిరి
క్రీడి పితామహు విల్లు వ్రేల్చిడిం,
దునిమి... ....విరా. 5.176, విరా.
2.126.

(అర్జునుఁడు)కం...ధర్మసుతునివిడి,
దంకరిగెను హేము వెల్లఁ దనమునఁ
గదురన్ ద్రోణ. 2.231.

4 కొట్టుకొను, అంటు

తే. కడలుకొనఁ జుట్టు బఁదైదు
గొడుగులెవ్వి, యెసక మెస, గంగ
సీవురు లేవట్ట, రంగమున నాననంబు
న, చవరి ధూళి గదిరెజలక మేలాడవు
కొరవేంద్ర. శల్య. 2.402.

కదె-కదే చూ. కద.

‘కద’ క్రిందనిచ్చిన యన్నియర్థము
లందును ‘కదె’ ‘కదే’ ప్రయోగ
ములు గలవు.

సీ నామాట వినగదె నాథయంటి.,
కం. ఇ. ప్పరువుఁడు (భీష్ముఁడు)
పురుషార్థసార భూషణుఁడు గదే
స్త్రీ. 2 111.

కద్రువ సం. వి. ఊ. స్త్రీ.

కశ్యపునిభార్య, నాగమాత. ఆర.
5252., అను. 1.2040.

(ఇచ్చట ‘కద్ధి’వ’ అనిప్రయోగము)

కం కద్ద్రవ గగ్గొని సంతో, షద్ద్ర
తమతియగుచుఁ బిలిచి నవతికిఁ
జూపెన్, భద్దాత్మక యవ్వినతయు,
తద్దోహం బెఱుగలేమి దైన్యము
నొందెన్. ఆను 1.200.

చూ. చరిత్ర ఆను 1167 నుండి
284. వఱకు

కద్ద్రవ సం. వి ఊ. ప్రా. చూ. కద్ద్రవ
కనకధ్వజుడు సం వి అ. పుం.

గాంధారీ ధృతరాష్ట్రుల 98వ కుమారుడు;
భీష్ముని ఎనిమిదవ నాటి
యధమున భీమునిచే జచ్చెను అది.
5197. భీష్మ. 3161. చూ.
కురు కుమారులు.

కనకపక్షుడు సం. వి అ. పుం.

బంగారు టెక్కలు గలవాడు,
గర్వడుడు.

తే. .. కనక, పక్షుడార్జాత్ముఁ
దలఁతు నప్పచ్చినాకు శాంతి.
2.28.

కనకబాహుడు | సం. వి ఊ పుం.
కనకబాహువు

శివుడు

సీ. శ్రీకంఠ రుద్రుని శివుఁ....కనక
బాహుఁ బశుపతి భక్తి బ్రస్తుతిచి...
అశ్వ. 1.62.

కనకము సం వి. అ న.

బంగారము.

ఉ. కూర్చుంట నూత్న రత్నమునకుం
గనకంబునకందగున్ ... విరా
1.28, శాంతి. 5122.
2. ఒక బంగారు నాణెము.

వ. ... అనేక గోవులం గనక తాసు
లను నొసంగిన నా భూసురోత్త
ముండు. ఆను. 1.282.

కం, కుడువక పెట్టక శూద్రుడు, కడు
నెక్కుడు గూర్చినట్టి కనకముఁ
గొలుచుం, బుడమిపతి ధర్మ కృతు
లకు, నిడునది సగముగాని మేదిసీశ్వర
వర్యా. శాంతి. 3.432.

పుం.

సంపెంగ.

కం, కనక ప్రతతి వితతుల, బెనఁగిన
సుర భూరుహముల. అది 270.

కనకస్థలము సం వి అ. న.

హిమవత్సర్వతము నందలి కేళికావన
మునందుఁ గల ఒక తీర్థస్థలము.
ఇచ్చట శంకరుడు సర్వభూతగణ
పరివృతుడయి కొలువు దీటి యుం
డును. ఆను. 4.418.

కనకాంబరము సం. వి. అ. న.

బంగారు చెఱఁగుల వస్త్రము.

వ. వివచ్చుచుండు సంగీత స్రవం గం
బున మెచ్చువడిసిన కనకాంబరాదులు
సోదరులకుం జేర్చుచుండు విరా.
2.2.

కనకాక్షి సం. వి ఈ శ్రీ,

సప్త సారస్వతము అనఁబడు
సరస్వతీ నది యొక్క యేడు రూప
ములలో నొకటి శల్య. 2152.

కనఖలము సం వి అ. న.

బంగారు పీఠమున హరిద్వార సమీపము
ననున్న తీర్థ విశేషము. ఆ తీర్థము

దగ్గఱనున్న ఒకానొక పర్వతము.
ఇచ్చట స్నానము చేసినవారు పాతక
ములుపోయి స్వర్గసౌఖ్యములందుదురు.
ఇది ఋషిదైవతము. ఇందు సనత్కు-
మారుడు సిద్ధిపించెను అను. 2.74,
ఆర. 3.251.

కనక సం. శత్ర.

ప్రకాశించుచున్న

శా... హేమచ. ద్రక కన ద్వర్మంబు
నీ కెంతయున్, సత్కారంబున నిచ్చె
... విరా 1.934

కం. .... కన, తనకమయ విమా-
నము. అశ్వ. 4.247.

కనలు దే వి.

కోపము.

వ. కర్ణుండు గనలునఁ గనుఁగవఁ
గె-పు గడలుకొన నమ్మద్రవతిం
జూచుటం జూచి. కర్ణ. 3.316.

కం. ... తండ్రి పరిభవంబునకుం,
గనలు, గదిరి యిట్లంటిని. ద్రోణ
5.140.

అ. క్రి.

కోపించు.

కం. అని చెప్పి గంటి సూపిన, నని
లతనూభవుండుగనలి యాదుష్టాత్ముం,
దనయాది బంధు హితముగ, ననిచెద
జము ప్రోలికనియె నంగము వొంగన్
విరా 5.810.

కం. వనవాసాయాసంబుల, ననయం
బును నలఁగి దానినాత్మనిడి మరు త్రన
య్యుండు పెక్కులాడెద, గని మాటల

దీన రాజుఁ గనలకు మనుమీ. ఆశ్ర
1. 188.

2. తపించు.

చం. కనుగొని కోపవేగమునఁ
గన్నుల నిప్పులురాల నంగము, ల్గ
నలఁగ సాంద్ర ఘర్మ సలింబులు
గ్రమ్మ. విరా. 2.138.

3. కలఁతఁజెందు

నీ ఇంపగు నీచెయ్యు తెలమి మైఁ
గొనియాడఁ గానని కోద్యులు
గనలుటయును. (కలఁగుటయును
అని పాఠాం.)

కనికొను దే. స. క్రి.

1 గ్రహించు, తెలిసికొను, ఎఱుఁగు
వం. కృపాచార్య భీష్ములు పార్థు
బాణపాత ప్రకారంబులు ప్రణామ
కుశల ప్రక్షంబులుగా నంతరం
గంబులం గనికొని సంతసిల్లిరి-విరా.
4.255

కం. విను దొడవ్వలఁ గార్యము,
గనికొని వలయువని మున్న కానింపఁ
గనే, రని జడుండు దీర్ఘసూత్రుం, డను
నమ్మత్స్యంబు భంగి నాపవనొందున్.
శాంతి. 3.199., శల్వ. 2.180.

2. విచారించు

కం. వినుమీ గోమాయువు వ, చ్చిన
యంతటి నుండి మనఁజేసిన
హితమున్, గనికొన వలవదె యీ
తర. మున వాడిటు సేయుఁ డను
సమాహాయు వలదే. శాంతి. 3.72.

కనియు దే. అ. క్రి

కమియు, పరిపక్వమగు.

చం....ఎట్టిదెప్పుడు, గనియంగ
బండియుండు. ఆర. 2,445.

కనిష్ఠము సం. విజ. (అ. ఆ. అ)

అధమము

ఉ. నీతిపథంబునన్ బ్రదుక నేర్చుట
యత్త మభంగి శౌర్యసం, జాతములై
కరంబలరు సంపద లొందుట మధ్య
వృత్తియ, స్థితములైన భారవహ
జీవనముల్ దలంపం గనిష్ఠముల్,
నీతికి బాహ్యులైన ధరణీవర మెత్తురె
వారి నుత్తముల్. ఉద్యో. 2.71.

కను దే. స. క్రి.

(దీనికి కానన్, కానగన్, కానక
కానడు మున్నగు విశేషరూపములు
గూడఁ గలవు)

1. చూచు

కం. మున్నెన్నడు నివ్వెదమే
గన్నదిగాదు. ద్రోణ. 3.197.

నీ. కానరే కానలొన లోకోత్తరు,
నని మ్రాని మ్రానికి నరిగి యరిగి
ఆర. 2.44

2. ప్రసవించు, (బిడ్డను) కాంచు

చం. వెడవెడ యేనుఁ దొల్లియిది
వింటి ననుంగని కుంతి యెంతయుం,
జెడ నది వైచిపోయె. ఉద్యో. 4.33

చం. కొడుకులగా నరేన్ద్రపులకంఠిత
తేజాల నెందు నిమ్మెయిం, జెడుతెరు
వైనచోఁ దగవు సెప్పక యెవ్వరి
కించి చూతురే. ఉద్యో. 2.10.

3. ఎఱుగు, గ్రహించు, తెలియు

కం. ... అప్పులుకు నం,గనియెను

దనపలుకుఁదప్పుగా నతఁడు మదిన్.
సా. 2. 79.

తే. జనన మరణాదులైన సంసార
దురితములకు, నగపడ కుండంగ
దొంగు తెరువు, గనువెలుంగు నీ
కిచ్చితి ననిన. విరా. 1.23.

కం. మన వంశంబున వృత్తంబును
బెంపును గానఁజాలు పుణ్యసతివిదు,
ర్జనులగు తులువల తలఁపులు గను
గొని యేమఱక మెలంగఁగా వలయుఁ
జుమీ విరా. 1.110.

కం. ... నీవిట్లాతుర వగుట. నేతాప
ములేదు. నైజ మెఱుగవు గంటే.
విరా. 3.51.

4 పడయు, పొందు.

తే. తల్లి నీ కులగోత్ర సౌందర్యము
లకుఁ దగిన పతిఁగంటి.

ఆ... వేయి నెలలపై బ్రతికి నతఁడు
గండు త్రిదశ పదము. ఆను. 2.84

కం. ... ఇట్టులనుచిత కృత్యంబు
నకుఁ జనఁదగునె దీనం, గనియెడు
ఫలమేమి దూష్య గర్వంబేలా శల్య.
2.289.

5. నోచుకొను, అదృష్టమును
పొందు, భాగ్యమును పొందు,

నీ కానని మేను, కానని వీములు
కానని కోర్కులు, కానని మది. విరా.
2.1'8, విరా. 1.27.

6 ఆశ్రయించు, శరణుచొచ్చు

కం సన్నాసి వేషమునరా, జన్యునిఁ
గని యెప్పుడుఁ గొలిచి. విరా. 1.69.
(కృపాచార్యుఁడు దుర్యోధనునితో)

కం. నినుఁగాచికొనుము నీవు,న్నను
సర్వముగల్గు దర్మనందనుని దగం.
గను మతఁడు రాజునని తన మనమున
నెక్కించు కొనఁడు మదగర్వంబుల్.
శంఖ. 1.59.

మ. వినుఁడీ నాదుప్రతిజ్ఞ నీవు
నిభిలోర్వినాథులున్ సింధురా, జు న
వశ్యంబును నెల్లినంపుదు భయస్థుం
డై నినుం జొచ్చినన్, వనజాతుంశ
రణంబు వేడినను గర్వంబేది నన్నుం
దగం, గనినం బోదు దొఱంగిపోయిన
నెఱుంగంగాని సత్యవ్రతా -ద్రోణ.
2.277.

శ్లో॥ నచాస్మాన్ శరణంగచ్ఛేత్కృ
ష్టంవా పురుషోత్తమమ్ భవంతంవా
మహారాజ శ్శ్రియస్మి హంతా జయద్ర
థమ్. సం. భార. ద్రోణ. 73.21.

7. గురుపట్టు

కం. అందుల నుండుదురను నా,
సం దెల్లముగాఁగఁ బెక్కు చందంబుల
ము, ట్టందిరిగి తడవి కుంతి, నంద
నులం గానలేక నానాభంగిన్. విరా.
3.88.

8. చాలు, పూను

(అర్జునఁడు ధర్మరాజుతో)కం. మను
జాధిప తగు సమయం, బున నీవెఱిఁ
గింపఁగన్నఁ బొరిపుచ్చనెవే, చను
దెంచి నీసుతుం బొది, వినయెడ త
త్కూర యోధ వీరులనెల్లన్.ద్రోణ.
2.255.

ఆ. అర్జునాస్త్ర ఖండితాతివప్రత్యక్ష,
చామరముగాలిఁ జదలఁ దూలఁ,

జిహ్వాముల విభూతిఁ జెందంగ గని
యొప్పె, నప్పుడాడుచున్న యట్టఱ
చట. విరా. 5.54

9. విచారించు, ఆలోచించు

కం. మనమందఱమును ధృతరా,ష్ట్ర
నికడకుంబోయి కార్యసూత్రమతనిచే,
వినవలయు నాతఁడెయ్యది, గని పలికి
న నదియ మనకుఁ గర్తవ్యమగున్.
సౌప్తి. 1.41.

10. సంతోషపెట్టు.

మ. అట మిన్నందినయట్టివాని పొడ
వెంతన్నట్లు పాలాతునె,క్కటి కయ్యం
బునఁ గన్న ఫల్గును భుజాగర్వంబు
తెక్కించుట. ఉద్యో. 2.174

శ్లో॥ తోషయామాస యుద్ధేన దేవదే
వముమావతిమ్. సం. భా. ఉద్యో.
49.28.

11. భావించు, తలంచు.

కం. విను సాంఖ్యసమజ్ఞానం, బును
యోగసమాన బలము భూవర లేవెం,
దునునవి రెండును వేఱుగఁగను
జాలికుఁడొక్క తెరువ కానేఁగందున్.
శాంతి.5.111.

12. బ్రహ్మమునందు బ్రహ్మరూప్
మునఁ బుట్టినవానినిగాఁ దెలిసికొను
తే. నాకుఁ బ్రజ గతి నిచ్చుననంగ
వలవ, దేనఁప్రజనయి పొడమెడఁ గాన
యేను, నన్నుఁగనుచున్న నది మోక్ష
ఁబుసేయు, నాశపడనట్టులగుఁడఁ
బ్రజాభియక్తి - శాంతి. 4.27.

శ్లో॥ ఆత్మన్యైవాత్మనా జాత ఆత్మని
ష్ఠోఽప్రజోఽపివా ఆత్మన్యైవ భవి

ష్యామి నమాంతారయతి ప్రజా. సం.
భార. శాంతి. 125, 38.

వి. నేత్రము, కన్ను.

కం. కనుబ్రహ్మని తెరువరి చన,
కనిపాయంచైన మార్గమరసి తగ నె
టింగినవారు నెప్పంగా గైకొనని
కరణి దగిన వెంటకుం జొరవకటా
4 దో. 2.280.

సీ. కల్లుద్రావిన పాతకంబది యగ్ని
వర్తముగాగ గాచి పానంబుసేయ,
గమమాసి యులుకంగ ననలంబు
జొర మహాప్రస్థాన మావరింపగ
బాయు. శాంతి. 1.807.

విజ.

అల్పము

చూ: కనుజీకటి

కనుంగవ - కనుగవ దే. వి. సమ.

కన్నులంబు

సీ. కనుగవ మెఱుగులు గదిరిన
ముందఱు బుచ్చోపహరంబు పొలుపు
దాల్చి. విరా. 1.308

చం... ఆకడుగనుగవ నిప్పులురాలు
చుండగన్, దో. 1.310.

గనుంగును, కనుగొను కన్నును, దే.

స. క్రి. (కను + కొను)

1. చూచు పరీక్షించు

మ... పౌ, త్రుని భూతిశ్రవసుం గనుం
గొనుచు నిండ్రుం గ్రేణి సేయంగనే,
చిన పెంపొప్పుగ బాప్తికుండరిగె ని
శ్చింతంబునన్ బోరికిన్. భీష్మ. 1.94
4. ఎందును నిట్టివాని నరు వెవ్వరు

గాంచిరె నాకకాదు సం, క్రందన
సూతికిం దగిలి కన్నొనఁజాలదె విరా.
2 28

తే... వసిష్ఠుడతని, తోడ నజుడును
హరియు రుద్రుండుఁబోరు, గనుగొ
నంగ వచ్చినవారు గడఁగుమనుడు.
శాంతి. 5 423

2. తెలిసికొను, ఎఱుగు

కం. తన కడిమి కలిమి నచ్చియు,
మనమునఁదలకడరసూతు మరణ
బు గనుం, గొనుటకు దల్లిదపడు
ప్రియ, పనితకతనిదాపు నెప్పి వడి
దన్మాత్రన్. విరా. 2.354.

సీ... తునియలు పెక్కెనఁ బనివడి
గూర్చి రూపులు గనుగొని మూర్ఖ
మునుగు వారు. స్త్రీ. 2.22.

కనుగొన-కనుగ్రేవ దే వి. కంటి
కొలికి.

కం. తనయుడు వడ శకుని కనుం,
గొని శోకం బాత్మ నారఁగూరంగ న
త్రుల్, కనుగొనలయందు నినిచె, న్నిను
జేర్చి విదురు భాషంబులు దల
చెన్. శల్య 1.387.

చం... కనుగ్రేవఁ గెంపడర వీరర
సోద్ధతి జూచి సోమద, త్రుని తన
యుండు బిట్టతనితో చలవద్ద నుతించె
సైన్యముల్. భీష్మ. 2. 228.

కనుజాటు దే వి. సమ.

దృష్టి దోషము, కనుజాటు.

సీ. దర్పంబు గనుజాటు దాకకుండఁ
గగొడు, గుల, పెల్లుఖచర దృక్కోటి
నాగు. భీష్మ. 1. 119.

కనుజీకటి దే. వి. సమ.

అల్పమైన చీకటి. సంధ్యాకాల
మందలి కేజీకటి.

కం. తను నేర్పరించి కేవలమును
శాంతమునైన తత్త్వమును సంతత
ముంగనుచున్న దన్ను నెఱుంగు
గనుజీకటి బాపు వెలుగు గలుగు
బుత్రా. అశ్వ. 1. 224.

కనుబాటు దే. వి (కను + పాటు).

దృష్టి దోషము.

సీ. సుదతి నీమై చక్కఁజూచుటకో
దెదఁగనుబాటు వారయునో యని
తలంచి. విరా. 2. 47.

కనుకని దే. వి సంత్రమము, తొట్రు
కనగని పాటు. భయము, వెఱపు.

(అర్జునుడు) వ అట్టియెడ దుశ్శా
సన శకుని దుర్మఖ వివిశతివి
కర్ణులు తన్నుం బొదివి కొనిన వారల
రథంథ్య కేతు వర్జుంబులు జర్జరితం
బులుగా నేసిగాసిచేసిన నందఱుంగను
కనిబలవం దొడంగిన. విరా. 5. 161.

చం. ... కలఁగి కన్ననిఁ బాతె
బలంబులు. అశ్వ. 4. 128.

చం. పునుడు వృకోదరుండు దనుఁ
గట్టలుకం దల పడ్డఁ గోటికాన్యుని
తురగంబులం దునిమి సూతుని
కంఠముద్రుంచి వైచి టీ, ప్రనిశితమైన
ప్రాసమున వాని యరంబుఁ బగిల్చి
చంపినం, గనుకనిఁ బాతె భీతి యెసఁ
గంగఁ దదీయ చమూసమూహమున్.
ఆర 3. 281.

వ. తత్పరిజనంబు లందఱు నశని

పాతంబునఁ బెదరి చెదరినట్లు గనుక
నిం బఱచిరయ్యేక స్తంభ హర్మ్యం
బును దక్షకు విషాగ్ని దగ్ధంబయ్యె.
ఆది. 2. 198.

శ్లో॥ భయాత్పరిత్యజ్య దిశః ప్రపే
దిరే. సం. భా. ఆది. 44.4.

కనుకలి దే. వి (కను + కలి).

చూపు, దృష్టి.

సీ. ఇన్నాతి చెలువంబుగన్న శచీ
ప్రియుండైనను గనుకలి నవయకున్నె
విరా. 2. 27.

కనుగలుగు - కన్గలుగు దే. అ. క్రి.

(కను + కలుగు).

జాగరూకత వహించు, అప్రమత్తత
గలిగి యుండు.

కం. నాయున్నచోటనెప్పుడుఁ, బాయక
కనుగలిగి నిలిచి భండనము దగం,
జేయంగవలయు నకుక్కురు, నాయకు
కొరికి ఫలంబునకు విముఖముగాన్.
ద్రోణ- 1. 117.

ఉ. ఏమఱి రక్షసాలని మృగేంద్రుని
నక్కయు గోలుపుచ్చు సం, గ్రామము
లోనఁ గన్గలిగి కావక దక్కిన నాశి
ఖండిచే, నీమనుజేంద్రుఁ గోల్పదమె.
భీష్మ. 1. 80.

కనుగీటు దే. అ క్రి, న. క్రి.

కనుగొలుపు, కనుసైగచేయు.

కం అనులుని నన్వేషింపఁగ, వనగజ
మొక్కంధురావివలంబువతురతం, గను
గీటి చూపవార, వృన్సస్థితి జేరఁ
జనఁగ వారనియలుకన్. ఆను.
3. 145.

కనుదిరుగు దే. అ. క్రి.

శ్రమక్రమ్ము.

వ. .... కనుదిరిగి తమవారుగాని
వారం చెట్టలు పట్టుకొనివన... సౌ. ప్రి
1.197.

కనుదోయి } వి. కనుల జెంటు
కన్దోయి }

వ. నిద్రంబొరయనికనుదోయిమొగిడ్చి
యుండె. విరా. 2.295; కర్ణ 1.91.

కనుపట్టు దే. అ. క్రి (✓కను)

చూపట్టు, కనబడు, గోచరమగు
ఉ. భానుడు పశ్చిమాద్రిఁ గనుపట్టెఁ
దిరిగిన మావిమో కనన్. విరా.
2.192

ఉ. శృంగము లేని నీలగిరి చెల్వునఁ
గ్రీడి కిరీటహినుడయ్యుం గనుపట్టె.
కర్ణ. 2.222

కనుపుకొట్టు } దే. స. క్రి.
కనుపుగొట్టు }

1. బండించు, నటకు, సుహరించు
వ. ఇవ్విధంబునఁ గురుసేనం గను
పుకొట్టినవ్యుచున్న కవ్వడింగనుంగొని.
ద్రోణ. 3.159

వ. కాలుబలంబులం గనుపుకొట్టినం
గాలు చెయి తలి దొక్కయని యేడు
పాటలేక వందం దఱిగిన యట్లున్న
యెడలును. భీష్మ. 8.248.

2. వాశముసేయ

వ. అప్పుడమితేని ముందట నిలిచిపని
యేమి పనుపుమనిన నతండు ప్రీతుం
డై కశ్యపాదులం గనుపుగొట్టుమని

పనిచిననది వారలున్నెడరోసిపోయె.

ఆను. 2.220

శ్లో॥ జ్ఞాత్వానామాని చైవైషాం సర్వా
నేతాన్వివాశయ విసష్టేషు తథా
స్వైరం గచ్ఛ యత్రేప్పితం తవ.
సం. భార. ఆను. 14.1.47 (నిర్ణయ)

కనుబ్రమయు దే. అ. క్రి

కనుచెదురు. సరియైన తీరునఁ గన
బడకుండు

కం. కనుబ్రమసిన తెరువరితన,
కనపాయంబైన మార్గమరసి తగనె
ఱిం గినవారు నెప్పఁగాఁ గై, కొనిన
కరణిఁదగిన వెంటకుం జొరవకటా:

కనుమిడియు దే. అ. క్రి

కనుగ్రుడ్లు వెలికివచ్చు, మిడిగ్రుడ్లు
వడు

కం. కడుబెడికముగ బొడిచెం, బగ
తుండు గనుమిడిని నేలబడి రన్ను
కొనన్. విరా. 2. 261

శ్లో॥ ఇత్యేవముక్తా పురుషప్రతీరస్తం
క్షీచకం క్రోధ పరాగనేత్రః ఆస్రస్త
వస్త్రాభరణం స్ఫురంత ముద్ధాస్రంత
నేత్రం వ్యసుముత్సస్పర్శ సం. భార.
విరా. 1. 83

కనుమూసి యులుకు దే. జాతీ

మరుప్రపాతముచేయ నిష్క-ప్రదేశము
నందుఁ బర్వతాగ్రము నుండి పుడమికి
దుముకు.

సీ. కల్లుద్రావిన పాతకంబది యగ్ని
వర్ణముగాఁగఁగాచి పానంబుసేయఁ,
గను మూసియులుకుంగ ననలంబు
జొర మహాప్రస్థాన మాచరింపంగఁ
బాయు. శాంతి. 1.207.

కనుమోసము దే. వి. సమ.

ఏములుపాటు, అజాగ్రత్త.

కం. వాసవ నందనుఁ డెంతయుగా,
సిలి యున్నాఁడు మనలఁ గనియిం
చుకయుం,దా సైరణసేయఁడుగను,
మోసములే కొక్క మొగిని ముసంగ
వంయన్. విరా. 4.480.

కనువెట్టు దే. అ. క్రి.

కన్నువెట్టు, జాగరూకత దీనికొను,
|శర్థ వహించు.

సీ. ... ఆయువు జనులకు వేగంబు
చేనుచుండు, దీనిపైఁగనువెట్టిదీరత
దలకొల్పి మేలు వాటిం నెమ్మొయి
జరించు వారొకో. శాంతి. 4.21.

కనువెలుగు దే. వి. (కను + వెలుగు)

కంటికివెలుగు (కంటికి వెలుగు
వంటిదిమార్గ దర్శకము అనిభావము).
కం. కనువెలుగు సీవుగానీ, వెనుక
భవన్మృతమయ్యాది వీరలు నేనుం జను
దెంచెద మూఱు నెల,కొన వృషధము
పజ్జ నడచు గోవుల భంగిన్. ద్రోణ.
1.66.

చం. అనిమిషవాహినీ తనయుడత్రు
గురుండును నీకు నెప్పుడుం గను
వెలుగై చరింతురు వికర్ణుడు కర్ణుడు
దుస్ససేనుడున్ నినునొక యవ్వు
వాయరు. శల్య. 2.403.

కిం. ఆ వెలుగు గనువెలుగుగా
వెలసిన పుణ్యమూర్తి ధర్మ సుతుం
డే,లా వెలుచరణమునకు. ద్రోణ.
1.100.

తే. కనువెలుగు వేదవ్యాసముని

వరుండు, నధిప కృష్ణుండు నీకుఁ
బరాయణుండు. ఆను. 5.438.

శో॥ ద్వైపాయన స్వయం చతుః
కృష్ణస్తేఽస్తు వరాయణమ్. సం. భా.
ఆను. 271.83. (నిర్ణయ)

కనుసన్న వి.

కంటి సైగ.

వ. ఆతుండునుధర్మతనము కనుసన్న
గయికొని. విరా. 2.12.

కన్నని చూ. కనుకని.

కన్గిలుపు దే. అ క్రి.

కనుగీటు.

చం. ఉత్త నరుండు ద్రోణసుతు
యుగ్యములన్ వెసనొంచె నాతఁడుం,
దెఱపి యొకింత గాంచి ఘనశీవ్ర
శరంబున నారి ద్రుంచి కన్గిటిపిన
మాత్రతొననతినిం బటబాణచతుష్క
య్యమేదైఱు దొడి మోర్చి గ్రమ్మ
అఘటించునెదన్ వడినేసియార్చినన్
విరా.5.141

కన్దెఱ దే.విజ

(కను + తెఱచు) నేత్రముల తెఱచు
నట్లుచయువాడు, నేత్రోన్మీలనుఁకు
సీ. అఖిల జగముల కన్దెఱయగుచు
జనన,మాజ కరవుట హృదయ
సరోజములకు ముకుళంబును జ్ఞంభ
ణంబును నొనర్చి భానుబింబంబు
పూర్వాద్రి పై వెలింగె. విరా.
2.241

కన్నాకు (కను + ఆకు)

విజ.

శ్రీష్టము. ముఖ్యుడు నాయకుడు,
అగ్రసరుడు (ముందువాడు)

కం. కన్నాకు మనకు భీష్ముడు.
భీష్మ. 1.78

వం. ఇవిధంబునం బ్రతివిందుడు
ను శ్రుతసోమండును శ్రుతకీర్తియు
శతానీకుండును శ్రుతసేనుండును
సౌభద్రుండును దమకుంగన్నాకుగా
జెన్నుమిగిలి చనుదేరం గనుగొని
కొంతేయబలంబులు సంతసంబునం
బొదలె. భీష్మ. 1 101

కం. అనిలజ భీష్ములు దమదమ,
మొనలకుఁ గన్నాకులగుచు మునుకొని
వడి న, ర్జున కుంభసంభవులప్రా,
పునఃజూపిరి విక్రమంబు భూరిబలం
బున్. భీష్మ 2 991.

కన్నార ద్రు

1. సృష్టముగా

(అర్జునుడు కర్ణునితో)

కం. ...తమ్ముని, పాటును గన్నారఁ
గంటి పాటుకు మింకన్ విరా, 6, 69.

2. కన్నులు తనియనట్లుగా, కన్ను
లకు ల్పప్తి గలుగనట్లుగా భీష్మ.
3.277.

(ధర్మరాజు శ్రీకృష్ణునితో)

కం. మన్నును నేఁ గారణముగ,
నన్నియిడుమలనుభవించి రనుజులు
వీరిం, గన్నారఁజూతుఁగాని, జగన్నుత
భీష్మనకఁగోలుగా నీఁజాలన్. భీష్మ.
3.280.

కన్నడు దే స. క.

దృష్టి నిలుపు.

వ తల దునిసినం దారు మున్నుగన్ని
డిన వారిఁబొడిచి పడువారును ...
భీష్మ. 1.287.

2. కనిపెట్టు, కాచికొనియుండు.

వ. ... దుశ్శాసన రక్తపాన కౌతు
కాదీన మానసుడైన యాభీమసేను
పై నెవ్వరు గడంగుదురోయని కన్ని
డియుండి యతం డప్రతి హతంబుగా
బ్రతిని దీర్చుటకు వల్లునుండు ప్రీత
చిత్తుండైయుండె కర్ణ. 3, 228.

3. అత్యధిక శ్రద్ధతోఁ బరిశీలించు.

చం. ... అన్నిటన్ ధరణిపాలుడు
గన్నిడియున్నఁ బెంపగున్. శాంతి.
2.283.

4. వలపు పెట్టుకొను, మోహము
పొందు.

కం. రుచి మీఁదంగన్నిడి యా, శచీ
విభుడు దిరుగు. అను. 2.189.

**కన్నయ } వై. వి. (సం. కన్యా).
కన్నె**

1. కన్యక, వివాహము కాని బాలిక.

సీ. మునిదత్తమగు మంత్రమునఁ
గొంతి కన్నయనాడు. వేడు కదిన
నాథుఁడనకుఁ బ్రత్యక్షముగఁజేసి పడ
యుట. శాంతి. 1.181.

కం...కన్నయలకు నాటగ అపఁగానో
పుదు. విరా. 1. 231.

కం. బలిమిమెయి వరుడు గన్నెకుఁ
గల వారిం బొడిచి కంము క్రౌర్యం
బున న, ప్పొల తుక దుఃఖింపగ
వార, లు పొగులగఁ దెచ్చికొనుట రాక్ష
సము నృపా. అను. 2.224.

2. కూతురు, పుత్రిక.

ఉ. పంబిని కోపమున్ సమయ భంగ
భయంబును నగ్గలించి యుల్లంబు
పెనంగొనంగఁ బతులందగ సభ్యులఁ
జూచు మాడ్కి, రూక్షంబగు చూడ్కి-
నా ద్రుపదకన్నియ సూచి. విరా. 2.189.

విజ.

మొదటిది, ప్రథమము

చూ: కన్నె కయ్యము, భీష్మ. 1.110.

కన్నియతఱి సమ.

కన్యగానున్నపుడు.

సీ మంత్ర బలంబున మారాండు
వరమునఁ గిన్నియ తఱి గొంతి గన్న
వాడవు. ఉద్యో. 2.29.

కన్నియనాడు

కన్యగానున్నపుడు, కన్నియతఱి.

సీ. కన్నియనాడు శాస్కరుని
రావించితి వర మంత్రబలమున వచ్చి
యతఁడు, సంప్రీతి నొసంగంగ జన్మిం-
చినాడవు. ఉద్యో. 4.59.

కన్నీరు దే. వి (✓ కన్ను).

అశ్రువు, బాష్పము,

సీ. కన్నీరు వణ్ణొడ్డి కాంతియెంతయు
గొన్న, వెండి నీ కనుగవ విన్న
నయ్యె ... విరా. 2.158.

కన్ను దే. వి. టె. (ఇది హల్లేవంబగు
నపుడు వై కల్పిముగా 'కను'.
'కన్' అను రూపముల నొందును).

1. నేత్రము, చూపు, దృష్టి.

తే. మరగి నీ మూర్తి వై గన్ను

మనము దగిలి యుండి యొక్కొక్క-
మాటు. విరా. 2,202.

వ. తదనంతరంబ దామోదరుఁడు
ధృతరాష్ట్ర నభిమతం బొడఁగూడ
నతని కన్ను లెప్పటియట్ల కావించి.
ఉద్యో. 3.411. ఆశ్ర. 1.144.

(ఎండకన్ను = ఎండచూచుట; వాన
కన్ను = వానచూచుట. చూ. ఎండ
కన్ను, వానకన్ను. ఆశ్ర. 1.143.

2 ఇంగితము, అభిప్రాయము, తాద
వ. ప్రాపదియద్ద రాత్తుండు (సైంద
వుఁడు) తన్నుఁబట్ట సమకట్టు కన్నె
టింగి తమ పురోహితు ధామ్మునిం
బేర్కొని యాక్రొశించిన. ఆర. 6.189.

వ. అని పలుకుచున్నయంగదు పరుష
భాషణంబులకు రోషించిన యసుర
పతి కన్నెటింగి నలుపురు రక్కసులు
గ్రక్కున నవ్వాలినదనుం బొదు
వంబట్టిన. ఆర. 7.83; భీష్మ. 8.187.

3. నేత, నడిపువాడు, నడపునది
వ. విషమ ప్రదేశంబుల నవ్విభునకు
సంజయుండును గాంధారికి గుంతి
యుగన్నైమెలంగుదురు. ఆశ్ర2.150
శ్లో॥ సంజయోన్య పతేర్నేతే సమేషు
విపమేషుద. గాంధార్యాశ్చ పృథావై
వచతురాసీదనిందితా. సం. భా. ఆశ్ర
69.17.

కన్నుంగవ } కనుగవ
కన్నుంగవ }

మద్యా; ఉవిద కన్నుంగవ మొగిచి
తెలవకయుండె ఆది. 4.203

నీ తెలి గన్నుంగవ కాంతి పొలుపార
విరా. 2.46.

కన్నునీరు-కన్నీరు

నీ. కద్రవ యిట్లను గన్ననీరు,
దొరఁగంగ ఆను.1.198

కన్నుమూయు దే.అ.క్రి (√కన్ను)
నిద్రించు, నిద్రవచ్చు

వ. ఆ సమయంబున నప్పీటి వారెల్ల
ను దమ యుల్లంబుల నెవ్వగలు నిన్వ
జిల్లం గన్నుమూయక విన్ననయి
యండి. ద్రోణ.2.341

కం. వినవయ్య కర్ణగర్వం, బనినాత
దభేద్యకవచుఁడగుటయు విలునేర్చు
నతనిభాహు విక్రమ.మును దలఁచిన
నాఁడు గన్ను మూయదు నాకన్.
ఆర.1.270

కన్నుమొగుడు దే. అ క్రి

నిద్రవచ్చు

కం. ఎన్నఁబడి జను తెలింగిన
యిన్నాటగు తెఱఁగులందు నెయ్యది
యైనన్, గన్నుమొగుడ నీదలె మీ,
కిన్నియుఁ గలుగంగ నిద్ర యేటికి
వచ్చున్. సాప్తి 1 87. (చూ. 88).

కన్నుమొగుడు కనుమూయు,
నిద్రించు

ఉ. నన్నుఁ బరాభవించి సమనంబున
కుంజని కేదకుండుము న్నున్న తెఱం
గు దప్పుక సుఖోచిత శయ్యను నిద్ర
సేయనీ, కన్నుమొగుడు నూటకు

గారణమెయ్యది భీమసేన. విరా.
2.186

కన్నులనప్పు దే. అ. క్రి.

కన్నుల యందు నప్పు కనఁబఱచు.

చం. సరభసుఁడై యుధిష్ఠిరుఁడు
శల్యునిదాఁకుడునాతఁడమ్మహీ, శయ్య
మహనీయ చాప మనివారణఁద్రుంచిన
నొండు విల్లు భీకర తర శీఘ్ర లీలఁ
గొని కన్నుల నప్పుచుఁ బాండవాగ్ర
జుం.దరిబల ముక్కుదక్క వడి
నాతనిపైఁ గిరిసెన్ శితావ్రముల్.
భీష్మ. 1.255.

(తిరస్కృతిని దెలుపును)

కన్నులపండువు దే. వి

నేత్రోత్పవము. ఉత్పవము.

కం. ... ఆరిగిరి నగరంబునకుం
గన్నుల పండువు, జనపదము జనం
బొనర్చ జనసంస్తుత్యా. ఆశ్ర.
2,144., ఉద్యో. 8.247.

కన్నులనన్న కన్నునన్న.

ఉ. ... ఆ సుదేష్టకుం, గన్నునన్న
లంబనులు గైకొని. విరా. 2.221

కన్నులార

స్పష్టముగా, పూర్తిగా.

కం అని తను నుల్లస మాటకుఁ,
గినిసి యింతనూజుఁడేను గ్రీడినెచట
మా,ర్కొను వీకఁ గన్నులారం,
గనుఁగొనుమీ నిలిచి యనుచుఁ గవి
సెం బెలుచన్. విరా. 5 181.

కన్నులు గప్పు దే. స. క్రి.

మోసగించు.

సీ. నేడిందుఁ జనుదెంచి నిర్వికారత
బ్రజ. కన్నులుగప్పిన గౌరవంబు....
విరా. ౩.౩౪౦.

కన్నులు గట్టు దే. స. క్రి.

మోసగించు.

(‘కన్నులు గప్ప’ - నకు పాఠాంతరము)

కన్నులు గమరు దే. అ. క్రి.

కన్నులు ఉడుకెత్తు.

కం. మున్నెన్నఁడు నెవ్వరికిం, గన్నులెదురఁబడని యట్టి కాంతలు జనులెల్లన్నిలిచి చూడ వెడలిరి, కన్నులు గమరన్ సుహృన్ని కాయంబులకున్.
(స్త్రీ) 1.10౩.

కం. మున్నింద్రప్రస్థంబున, నున్నతిమెయి ననుజతినుజ యుక్తంబుగ నీవున్నతెఱఁగు దుర్యోధను, కన్నులు గమరింప నతఁడు గడువగనొందెన్.
కాంతి. ౧.12౯.

(చూచి యార్వలేకపోయెను అని భావము)

(కన్నుగుట్టెను అని జాతీ)

కన్నులు చల్లనగు

నేత్రానంద కరమగు
ఉ. వెన్నుఁడు ప్రీతిఁజెప్పిన సవిస్తరవాక్రవయంబు తోవఁబో, వన్నకుమార యట్లయిన నాయువు శ్రీయను గల్గి మా, కన్నులు సల్లగా.
ఉద్యో. ౩.౩48.

కన్నులునెడువాఁడు

పుట్టినప్పుడుగాక నడుమ కన్నులు పోయినవాఁడు

సీ కాంత జాత్యంధుఁడు గన్నులు నెడువాఁడు తన యొప్పు మెఱయుచు దగిలి యొడుని వనితఁ దొల్పెనజూచినవాఁడు, ఆను. ౬.99.

శ్లో॥ జాత్యంధా శైచివ దృశ్యంతే, జాతావా నష్టచక్షుషః తేన కర్మ విపాకేన తస్మై శంసిత మర్హసి. సం.శా. ఆను. 2౩0 1 (నిర్జ)

(ఇచ్చట పాఠాంతరము యుక్తము గాదు)

‘కన్నులు చెడువాఁడు’ అని సం. ము పాఠము)

కన్నువఱపు దే. స. క్రి.

చూచు

సీ. పేర్కొని పలుమాఱుఁ బిలిచి యో యనుట లేకున్న నయ్యింటిలోఁ గన్నువఱపి, వల్లభఁగానక .... ఆను. 1.78.

కన్నువొందు దే. అ. క్రి.

నిద్రవచ్చు

ఆం. కడుపు నిండఁగుడువఁ గానమి రేయెల్లఁ గన్ను వొందకున్నఁ గరము దస్సి, యున్నవాఁడ. ఆది. 6.286.

కన్నె వై. వి. (సం. కన్నా)

చూ. కన్నియ

కన్నెకయ్యము వి. (✓ కన్నె)

ప్రథమ యుద్ధము

మ. .... కన్నెకయ్యంబు నర్థిభవత్పుత్రుల షేచి కౌపమున నుద్దీపింప నేతెంచె, య్యభిమన్యుండును ద్రౌపదేయులును మాద్యద్ధంతి యాథా కృతిన. భీష్మ. 1 110.

కన్నెఱుంగు (✓ కన్ను)

అభిప్రాయములను తెలిసికొను.

వ. తన్నుందాన యువశమించు
కొనియున్నం గనుంగొని కౌరమేశ్వ
రుండతని కన్నెఱింగిన వాడై దుశ్శా
సనుతో నిట్లనియె. భీష్మ. 3.187.

(చూ. కన్ను. 2వ యర్థము.)

కన్నోట దే. వి. (✓ కన్ను).

దాక్షిణ్యము, మోమోట.

అ. మన్నువలికి నట్ల కన్నోటలేక
పబ్బుటయు, శాంతి. 4.892.

కన్యఱుంగు దే. వి. (✓ కను)

చాటు, ఏకాంతము, రహస్యము,
(ప్రదేశము).

కం. తెఱవ యొడఁబాటు మాటం,
బటివోయిన కొంకుతోడ బ్రాహ్మణు
గొని కన్యఱుంగను నెడకు నరిగె
న, త్తటి వచ్చె సుదర్శనుండు ధరణీ
నాథా. ఆను. 1.74.

కన్యఱుంగు దే. క్రి. (✓ కను)

వంచించు.

చం. ... శత్రువుల కన్యఱుంగం ద
లంచి యీ, వెరవున దాఁగ సర్వ
ప్రధిపీపతి దురశనిట్లు పి'ందునె.
శల్య. 2.17.

కన్య సం. వి. ఆ. ప్రి.

కన్నియ.

1. పెండ్లిగాని పడుచు.

కం. ఉత్తమ కన్యా జనులకు, నృత్త
ము గణపంగ నాకు నేర్పు గలదు.
విరా. 1.88., శాంతి. 5.82.

2. (వృ.) కామములెల్లను కామించి
పొందునది.

సీ. కామంబులెల్లను గామించి
పొందుట, నయ్యెఁ గన్యా శబ్దము.
ఆర. 7.337,

కన్యక సం. వి. ఆ. ప్రి.

కన్య.

సీ... సురకన్యకల యట్టి సురచిరకన్య
కాశిచేఁ బరివృతయైన దాని. ఆర.
2.59.

కన్యాకుబ్జము సం. వి. ఆ. న.

విశ్వామిత్రుని రాజధాని.

వ. తొల్లి కన్యాకుబ్జంబున గాధి
పుత్రుండు విశ్వామిత్రుండను రాజు
నిరమిత్రంబుగా తాత్రి నేలుచు. ఆది.
7.95.

(ఇది విశ్వామిత్రుని పూర్వికులకు
వంశ పారంపర్యముగా వచ్చు రాజు
ధాని. చూ. ఆను. 1.104).

(ఇప్పుడు దీనిని కనూజ్ అను
చున్నారు. అని సూ. ఆ.ని)

కన్యాకూపము సం. వి. ఆ. న.

ఒక శిర్థ స్థానము.

ఇచ్చట అగ్నిహోత్రము వ్రేల్చిన
నుభయ లోకము లందును బొగ ద్ద
కెక్కును, ఆను. 2.78

కన్యాత్వము సం. వి. ఆ. న.

కన్నెతనము అవివాహితగా నుండుట

కం... కన్యాత్వమెడలె మగువానీకున్.
ఉద్యో. 4.278. ఆశ్ర. 2.95, 108.

కన్యాదానము సం. వి. ఆ. న.

కన్యను వరున కిచ్చి పెండ్లి చేయుట.

వ. .... అశాశ శత్రుండు సంజాత
ప్రీతుడై పితామహుతో గన్యాదానం
బునకు వరుండెట్టి వాడు గావలయు
ననుటయు. ఆను. 2.2

కన్యాశుల్కము సం. వి. అ. న

కన్యలుండు గృహము.

వ. ... కన్యాశుల్కంబు నందు నివా
సంబు సేసిన. ఆది. 8.180.

కన్యావరణము సం. వి. అ. న

కన్యను వరించుట. వరునకై కన్యను
వెదకి పట్టుట.

వ. అనిన విని యజ్ఞనపతి జాహ్నువీ
నందనునితోఁగన్యావరణ ప్రకారంబు
విచారణీయమైన కృత్యంబు దాని
తెఱుఁగెఱింగింపవే యనుటయు. ఆను.
2.220.

కన్యాశ్రమము సం. వి. అ. పుం. న.

ఒక తీర్థస్థలము.

వ. ... దధీచ తీర్థంబునం గన్యా
శ్రమంబు నందుఁ ద్రిరాత్రంబు వసి
యించిన వారికి స్వర్గ ఫలంబగు
ఆర. 2.287.

కన్యాసంబోధ్యము సం. వి. అ. న.

ఒక తీర్థస్థలము.

వ. ... కన్యా సంబోధ్యంబును తీర్థం
బునఁ గన్యాదానంబు సేసి యక్షయ
పంప్రాప్తులగుదురు. ఆర. 2.275

కన్యలుపు దే అ. క్రి. (4కును)

దృష్టి సారించు.

(దర్శింపఁడు శ్రీ కృష్ణునితో)

సీ. ఏవింటి విజయుఁ డనేక యుద్ధం
బుల నలంబడి వడుట... అతని మేను
సులక్షణాన్వితంబు.

తే. నామదికి నెక్కి నీవు గన్వరివి
కన్న. యట్టి కీడు తదీయంబులై న
యవయ, వముల నెఁదేఁ గలిగెనే య
మిత దుఃఖ, భాగియగుటకు మూలమై
పద్మనాభ. అశ్వ. 4.152.

కపటము సం. వి. అ. పుం. న.

(కం = బ్రహ్మనుగూడ పటతి =
అచ్చాదించునది)

1. కైతవము, కుట్ర, వంచనము.

కం. ద్యూత క్రిడకుఁ గొందొక,
నేతుం గపటమున నొవ్వని జనంబు
లునా, చేతి ధనమెల్లం గొని పరి, భూతి
యొనర్చిన విరక్తి పుట్టి వెడలితిన్.
విరా. 1 198.

కపటి సం. విజ. (న్. సీ. న్.)

కపటము గలవాడు.

వ. ... నిజ కార్యాధ్యులగు కపటుల
నేర్పుమాల తెరువు తెఱింగికొనుట
కును నుదాహరణంబైన యీ గృధ్ర
జంబుకోపాఖ్యానంబు. శాంతి. 3.381

కపర్ది సం. వి. న్. పుం.

శివుడు, కపర్ద మనెడి జటాజూటము
గలవాడు.

కం. .... సుఖిత్వ, స్మరణము నొం
డుట నీదగు, కరుణాశితయంబు
వడసికాదె కపర్ది... ద్రోణ. 5.411.,
శాంతి. 3.10., ఆను. 4.423.

కపాలధరుడు సం. విజ. (అ. అ. అ.)

తలపుట్టెను చేతి యందు ధరించిన
వాడు, శవభక్తుడు.

కం. మంగల రక్షా శుచితా, లింగా
ర్చన యోగ్యతలు ఫలించుటకై ధూతిం
గావించితఁ దిల్లి, ప్రాంగులును గపాల
వరచునై కాంతి మెయిన్. ఆను,
5.288.

కపాలమాలిక సం. వి. అ. స్త్రీ.

కపాలమలతో గూర్చఁబడిన మాలిక
ఉ...తులసీదశ దామకపాలమాలికా,
భావ భవాభిరామ. స్వర్గ. 95.

కపాలము సం. వి. అ. పుం. న.

1. శిరస్సును కాపాడునది. తలపుట్టె
వ. కిరీటి శరపాటవ పరిస్పోటిత
రిపుకపాలగళిత మస్తిష్క పరిలపం
కింబునను. విరా. 5.804., 2.188.
2. భిక్షుకుల భిక్షాపాత్రము. బిచ్చపు
కప్పెర

సీ. కపాలధారుండు నేకాకియు న
క్రోధకామశోకుడను గాఁగవలయు
భిక్షుకునకు, కాంతి. 5.142.

కపాలమోచనము సం. వి. అ. న

ఔశనిము అను తీర్థము
తొల్లి రిఘరాముని చేతిఁ జచ్చిన
మహాదరు డనురాక్షసుని తలపునుక
యొకతపస్వి కాలిలోదిగఁబడి వెలికి
రాకబాధపెట్టెను. అతని వేదనను
జూచియార్యులు సరస్వతీ నదీయందు
ఔశనిము అను తీర్థము గలదు
అక్కడ శుక్రుండు తపస్సుచేసెను.
నీవర్చటికిఁ బోయిన నీచేసిన పాపము
తొలగును అని అనితిచ్చిరి. అంతట

మహాదరుడను పేరుగల యా తపస్వి
(రాక్షసునిపేరుమహాదరుడే, తపస్వి
పేరుమహాదరుడే) యచ్చటికిఁబోవు
టశోడనే కాలినుండి యా తలపుట్టె
యూడివెలికి వచ్చెను. అప్పటి నుండి
యాస్థలము కపాలమోచనము అని
ప్రసిద్ధికెక్కిన తీర్థస్థలము అయ్యెను.
శల్య. 2.188; ఆర. 2.285.

కపాలి సం. వి. న. పుం

ఏకాదశ రుద్రులలో నొకఁడు, శివుడు.
తరు.....కపాలి, యనఁగ రైవ
తుడన...యా రుద్రు లర్చితులైరి.
ఆను. 3.58.

కపి సం. వి. ఇ. పుం.

కోతి, వానరము

తే.... కపులు తోయధియు నింత
పుజ్యంబుసేయునే కాంతి. 2.98

కపితేతువు సం. వి. ఉ. పుం

హనుమంతుడు ధ్వజముగాఁ గల
వాడు. అర్జునుండు
వ...ధా ర్రరాష్ట్రకుల ధూమకేతువుగ
కపితేతువుతోఁచె, విరా 4, 145.

కపిధ్వజుండు సం. వి. అ. పుం.

వానరము(హనుమంతుడు) ధ్వజముగా
గలవాడు. అర్జునుండు.

మ...నిజవంశోచిత వృత్తమున కున్నే
షంబుగా నాకపి, ధ్వజుండుశ్చాహము
సేయకున్న నకటా దైన్యంబు
వాటిల్లదే. ఉద్యో. 4.18.

కపిల సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

దిక్షుని కూతురు, కపిలుని భార్య.

మ. ... దమండు ... అదితి ...
కపిలా... కద్రువలను పదుమువ్వురను
గళ్యపున కిచ్చె. అది. ౩. ౧1.

2. పంచశిఖుడు అను మునివరుని
గురువు భార్య, ఈమెపాలు త్రాగి
పెరిగి పంచశిఖుడు కాపిలేయుడని
పేరు పొందెను శాంతి. 4. ౪42.

౩. కపిల గోవు, పుల్లావు (కపిల వర్ణ
మును నీలపీత మిశ్రిత వర్ణమని
కొందఱు గోరోచనావర్ణమని కొందఱు
చెప్పుదురు).

తే. కపిల యిచ్చిన వానిన కాదు
నిజమ, కొన్న వానిని బుజ్జాత్మ
కుడుగఁ జేయు, నీవు, గపిలా
సమర్పనా నిరతమాన మానసుండ
వగు దెంతయును మేలు సువ్రతాత్మ.
అను. ౩. 192.

గోవునకు కపిలత్వము వచ్చిన విధము
ఒకప్పుడొకానొక కారణమున అగ్ని
దేవతల నుండి తన్ను మఱుగు
పుచ్చుకొనఁదలచి గోవులను ఆశ్ర
యించెను. అవి యగ్నిని దమయందు
రహస్యముగాదాచియుంచెను. దేవతలు
పావకుని కొఱకై వెదకి వెదకి ఆవుల
యందుండుట యెఱింగి ఆవుల
యొద్దకు వచ్చి వానితో "అగ్ని
దాచుట యఖిల బగజ్జనంబులకు
నహితంబు సేయుట యగును గదా
చూపకుండుట తగదు" అని పలికిరి.
గోవులప్పావకునిజూపెను. సుపక్ష్యులు
సంతోషించి యా దేవులకు వర
మొసంగుమనియావాయుసఖునిబ్రార్థిం
చిరి. అనఁజు దానా గోవులయందు

దాగియుండ నవి కపిలచ్ఛాయను
బొందియుండుట గనుఁగొని గోవులలో
కపిల యత్తమమైనదనియు దానిని
ఆరాధించినను దానమిచ్చినను పుచ్చు
కొన్నను చేసిన పాపములన్నియుఁ
దొలఁగిపోయి యత్తమలోకములు
ప్రాప్తించుననియు వరమిచ్చెను.

చెవులు, కొమ్ములు, కన్నులు, నా
సాపుటములు, కుత్తుక, ముష్కములు
కపిలవర్ణముండ వలసిన తావులు.
ఇందేయొక్కచోట కపిల మైయున్నను
ఓపిలాత్వ గుణమునకుఁగొఱతరాదు.
ఇంక శరీరమంతయుఁ గపిలత్వము
గలిగినదాని యత్తమోత్తమత్వము
చెప్పఁబనిలేదు. పాలుపిదకువేళలదప్ప
దానికాళ్ల కట్టివేయరాదు. కాలితోఁగాని
చేతితోఁగాని కఱ్ఱమొదలగు వానితో
గాని దానిని దండించిన నరకముసంభ
వించును. గడ్డిమొదలగునవి పెట్టి
పొషించిన న్వర్ణము ప్రాపించును.
అను. ౩. 100 మొ 107వ

శ్లో॥ ఆగ్నేయా నేత్రకపిలా ఖరైర్వా
హేళ్యరీభవేత్, గ్రీవాయాం వైష్ణవీ
జ్ఞేయా పూష్టోమ్రాజా దజాయత.
కర్ణతస్త్రి వసఃతేరస్వ యోనిమఖి
జాయతే గాయాత్ర్యాశ్చ పృషణయో
రుత్పత్తిః షడ్గుణాస్మృతాః. అను
4. 5 (నిర్ణయ)

గోవునకు కపిలత్వము వచ్చిన విధము
ఈ అనుశాసనిక పర్వములో ఈ యా
శ్వాసమునందే మరొక విధముగా
నున్నది.

ఒకప్పుడు దేవత లాఁకిలికిఁ దట్టుకొన

లేక బ్రహ్మ దేవుని బ్రాహ్మచారి అతడువారికి అమృత మిచ్చెను. చారా యమృతమును దీనివి తీలు ద్రాగిరి. ఆ యమృతపు వాసనకు గోవు పుట్టెను. ఆ గోవుకొన్ని గోవుల ను బుట్టించెను.

ఒకప్పుడు గోవులు హిమవత్పర్వతో పరిభాగమున యధేచ్ఛముగఁ దిరుగుచుండెను. అసమయమున ఒకలేగ తల్లివన్ను గుడుచుచుండఁగా ఆలేగ నోటినుండి జాతిన పాలనురుగు గాలికిఁ గొట్టుకొని వచ్చి యుగ్రముగ తపము సేయుచున్న శివునిమోళియందు బడెను. ఆతఁడందుల కుగ్రుఁడై తన మూఁడవకన్ను తెఱచెను ఆ దరిదాపు నున్నధేనువులన్నియు కపిలవర్ణము చెందెను. ఇదిచూచి దేవతలాశ్చర్య పడిరి. ఆ గోవులచ్చట నిలువఁజాలక యరరి చెదరి పరువు లెత్తెను వానిని జూచి మిగిలెవియుఁ బరుగించెను అన్నియు చంద్రుని యొద్దకు జేరెను ఇదంతయు జూచి బ్రహ్మ శివుని యొద్దకు వచ్చి హస్తములు మోడ్చి 'దేవా! నీవు అమృతమున దడిసితివి గోవులకు ఎంగిలి యనునది లేదు. చంద్రుఁ డెట్టులమృత మిచ్చునో అట్లే గోవులును పాలనిచ్చును, దూడ త్రాగిన పాలు శుచికాని వానికి ఎంగిలి దోషము లేదు, కరుణింపుము.' అని ఒక సహాయ వృషభమును కానుకగానిచ్చెను శంకరుఁడు ప్రీయ ముంది యీ వృషభమును తేతువుగను వాహనముగను పరిగ్రహించెను.

శివుడు ప్రసన్నుడై తన చూపువలన పింగలత్వ మొందిన గోవులకు ఉత్తమత్వమును, సర్వ గోవులకు స్వేచ్ఛా సంచారత్వమును గలుగు నటుల వరము ప్రసాదించెను. అను. 8.21. మొ. 25 వ.

కపిలకేదారము సం. వి. అ. న.

ఒక శీర్ఘ స్థలము.

దీనిని సందర్శించిన పాపవిముక్తులై అదృశ్యులగుదురు. ఆర. 2.288. కపిలుఁడను రాజేంద్రుని పేర దీనికి పేరు గల్గెను. సం. భార. ఆర. 83.72.

కపిలము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

పింగళ వర్ణము గలది.

పింగళ వర్ణమును నీలపీత మిశ్రిత (నలుపు పచ్చ కలిసిన) వర్ణమని కొందఱు, గోరోచనావర్ణమని కొందఱు చెప్పుదురు.

సీ. ... కపిల జటా జాలకంబి ... శాంతి. 8. 109.

కపిల గోవు

చూ. కపిల శివ ఆర్థము.

కపిల గోసంవాదము సం. వి. అ.

పుం సమ.

కపిలుఁడను మునిసత్తమునకును ఉత్తమాకృతియు భీతిరహితయు నహుషసంభావితయు నగు నొక్క గోవునకును జరిగిన వాగ్వివాదము. చూ. శాంతి. 5 కీ00 మొ 324 వఱకు

కపిలత్వము సం. వి. అ. న

కపిలవర్ణముగ నుండుట చూ:

కపిలము

క, చిచ్చుఱకన్నదరు తెగయ, విచ్చినఁ
గపిలత్వమొందె విబుధ ప్రకరం,
బచ్చెరు వందురుఁ గన్గొన, నచ్చేరువ
సారభేయలమల చరిత్రా. ఆను.

3.22.

క పిలాత్తీర్థము సం. వి. అ. న.

ఒక తీర్థ స్థలము

ఇందు స్నానము చేసినవారు వేయి
కపిలగోవుల దానమిచ్చిన ఫలము
నొందుదురు. ఆర. 2.283

కపిలుడు అను నాగరాజు పేర దీనికి
కపిలతీర్థము అనియు కపిలాత్తీర్థము
అనియు ప్రసిద్ధికలెను.
సం. భార. ఆర. 34 32.

క పిలాహ్రదము సం. వి. అ. న

ఒక తీర్థస్థలము

ఇందు స్నానము చేసిన రాజసూయ
ఫలప్రాప్తులగుదురు. ఆర. 2.278.
వారణాసి యందంతర్గతమైన ఒక
తీర్థముపేరు, సం. భార. ఆర.
4.79.

క పిలుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒక మహర్షి

సగరుఁడు అశ్వమేధము సేయదీక్షితుఁ
డై అశ్వమును వదలెను, సగర తన
యులు అణువది వేపురు ఆశ్వరక్షకు
లుగా, జనిరి. ఆ యశ్వము నీళ్లులేని
సముద్రమున అదృశ్యమయ్యెను.

సగర పుత్రులఱువది వేపు రొక్క
మొగిన సముద్రమును ద్రవ్యి పాతాల
మున తపము సేయుచున్న కపిలుని

యాశ్రమముజేరి యచ్చట యశ్వము
బంధించి యుండుట చూచిరి. అతడే
యశ్వము నవహరించిన మ్రుచ్చుని
ఆ కపిలుని పరిభవించిరి. ఆ మహా
ముని యలిగి యగ్నిచ్చటలు

వెడలఁగ్రక్క నతిఘోరదృష్టితోఁ
జూడఁగానప్పుడు సగరసుతులందఱు
భస్మమైరి.

పిమ్మట సగరుని మనుమఁడు అంశు
మంతుఁడు తాతయాజ్ఞపై కపిలునిజేరి
యరిని బ్రార్థించి యశ్వమును దెచ్చెను.
కపిలుని యుపదేశాను సారము. అంశు
మంతుని మనుమఁడు భగీరథుఁడు
గంగను కొని వచ్చి కపిలుని
ఆశ్రమము నందలి తన పూర్వులగు
సగర పుత్రుల భస్మము పైఁ బ్రవ
హింపఁజేసి, వారికిఁ బుణ్యగతులు
కల్పించెను. ఆర. 3. 82 మొన 84 వ
ఈ కపిలుడు సాంఖ్యదర్శన ప్రవక్త.
సూమరశ్మియను మునికి బ్రహ్మచర్య
గృహస్థధర్మ వానప్రస్థవృత్తి పరి
వ్రజనంబులు ముఖ్య ప్రమాణంబు
లనియు నుపదేశించెను. శాంతి.
5. 300 మొ 313 వఱకు

ఈతఁడు నరనారాయణులతో నారాయ
ణుడయ్యెను. ఆర 1. 375

2 విష్ణుమూర్తి పేరులలో నొకటి
కింకరియందనపాధిక విద్యాస్థితినుని
కింకరి గపిలాభిధాన ముల్లసితమగున్.
శాంతి. 8.488.

సగరాశ్వమును దేవేంద్రుఁ డవహరిం
చి కపిలాశ్రమమునఁ గట్టివై చెను.
సీ. సగభేది గొనిపోయి నాగలోకంబున

గపిలుని చేరువఁగట్టివైచె, ఆంధ్రభాగ
నవము. 204. ప

కపిలాత్థిర్థములోని కపిలఁడుగాని,
కపిలాకేదారుడులోని పిలుఁడుగాని
ఇతఁడు కాఁడు.

కపోతము సం. వి. అ. పుం.

పావురము

వ.... అమ్మహీరుహంబు కోట
రంబున వసియించి యుండునది
యొక్క కపోతంబు తన వల్లభయెట
యేని మేతకుఁబోయి రాక తడసిన
శోకించి. కాంతి. ౪. 202.

కపోతి సం. వి. ఈ స్త్రీ

అడు పావురము

తే.....అప్పలుకులెల్ల, బోయవలలో
నున్న కపోతి విని మనంబుసంతోష
పూరమగ్నంబుగాఁగ కాంతి. ౧. 810.

కపోలము: సం. వి. అ. పుం.

గండము, చెక్కిలి

వ..... కరాఁగుశలః గపోలమిం,
పుగఁ బుడుకుం విరా 1. 247.

కప్ప దే. వి.

మండూకము, భేకము

తోకలేనిదై భూమి మీదను నీటిలో
నుసంచరించు ఒకానొక జంతువు.
దీని వెనుక కాళ్ళు పొడవుగా నుండి
వ్రేళ్ల సందులలో అల్లిక కల్గి
యుండును. చిలుచేవలను పురుగు
లను నీటిపానీ ఆహారముగాఁ దీసి
కొనును

కప్పదము వై. వి (సం. కిర్పటః
ప్రా.కప్పద) చినిగిన బట్ట.

క. కడవసములుఁ గోలుగ, పుడ
ములవీరల ధనంబు పరికింపఁగ
నెక్కడి దేశికులని వగవక. ఆది.
7. 226.

కప్పము దే. వి.

కరము, పన్ను, కానుక

సీ..... పరమండలంబుల ధరణి
పతుల నదిమి కప్పంబులముదముతోఁ
గొనుచును. ఆది. 1. 7.

సీ.....కమనీయ వృషభంబు గప్ప
మిచ్చె. అను. 2. 24.

కప్పయేలుంగు బాము జాతీ.

కప్పయటపు అటచెడి పాము, వంచ
కము. (ఇది గోముఖ వ్యాఘ్రము
వంటిది)

చం. ననునవలీల దాటి ప్రజనేలకుఁ
గోలకుఁ దెచ్చుచున్న య,ర్జునుఁ దల
యెత్తియైనటు సూడవు పాండవ వక్ష
పాతినీ, మనమటుగాన యెప్పుడును.
మా దెసఁ గప్ప యేలుంగు బామవై,
యునికి యెఱుంగ వచ్చెనటు లా
అటగా వరమిచ్చి నాడవో ద్రోణ.
8. 107.

కప్పారు దే. అ. క్రి. (కప్ప + ఆరు)

నల్లనగు.

సీ. కప్పారు రేణువు గమలాప్తబిం
బంబు రాహుమండలమున రమణ
గవ్వఁ, దెల్లని రజము శోభిల్లు
సంగ్రామ రంగమునకుఁ దగు మేలు
కట్టనట్లు. భీష్మ. 1. 242.

కప్పికొను దే. స. క్రి. (✓ కప్ప).

1. క్రమ్ము

కం ఆప్వయః బరిజనములుః దనుః
దప్య కనుఃగోనుచు నుడఁదగవేది
కరం. తొప్పని తమకము చిత్తముఁ
గప్పికొనుట నుత్తలంబు గదురఁగ
నబోన్. విరా. 2.88.

కం అప్పటి నుండియు నెవ్వగ.
గప్పికొనినఁ జిత్తవృత్తి గలఁగెడి
మేనున్, నివ్వలఁ బొరలినయట్లయి,
చొప్పుదించుకయు నిద్ర శుద్ధవిచారా.
ఉద్యో. 2.19.

2. ఆచ్ఛాదించు, మఱుగు పఱచు.
తే. ... అమ్మనుజేంద్రసుతుఁడు,
దృఢతనుత్రాణ మతనికిఁ దేరబని
చె॥ కం తెప్పించి తొడుగు మీవని.
యొప్పించిన నిట్టునట్లు నొజవలుగా మై
గప్పికొని యాబ్బహన్నల, యప్పుడు
నగుపించె నదటి యబలా జనమున్
విరా. 4.38, 39.

ఆ అనినఁ జేడిఁ బొగఁదెదవని యవి
వేకియై, కోపమదర సారెగొని
యతండు, వ్రేసె నెత్తురపుడు వెడలఁ
బోయినఁ జీరఁగప్పికొంటి నీవుగాన
కుండ విరా. 5.309.

సీ. వదన సరోజంబు వస్త్రాంతమునఁ
గప్పికొని యేగె ధర్మనందనుండు.
సఖా 2.301.

కవచ దే స. క్రి.

ఆచ్ఛాదించు. మఱుగు పఱచు, గోప
నము చేయు.

సీ. వదనంబు కొమరు భావనఁజేసి
వేలుగా, నుదుటి పెంపలకలఁ

బొదువఁ బడఁగఁ, బవదంపు జొత్తుల
జెవులు రూపదఁగంగఁ బాపట, తల
కట్టు భంగిగప్ప ... విరా. 1.228.
వ. ... అద్దనంజయుండు దనయాష్ట
లత్వంబున నవ్యాక్యంబులు దుస్స
హంబులై నం బదరి దరస్మితంబున,
దద్వికారంబుఁ గప్పి యప్పుదమితేని
కిట్లనియె శాంతి 1.47.

ఉ అంబుజమిత్రుఁ డంబుదలవాంత
రితుండగుడుం దదీయతే, జంబుజ
గజ్జనంబులకు శక్యమే కవచఁగమీరు
గూఢ భావంబుననున్న మీదగు
నవారిత తేజము భూజన ప్రసిద్ధంబగుఁ
గాన దానిఁ విహితంబుగ నెవ్వరుఁ
జేయనేర్తురే. ఆది. 7.2192. భీష్మ.
1.11.

2. చుట్టుకొను, పరివేష్టించు, ఆక్ర
మించు.

సీ. పఱమొయిల్ గప్పినఁ బాదజీ
నునుఁ గాంతి, గదలిన యమ్మతాంతు
కశయఁబోలె. విరా. 1.294.

కం పితృవనము దెసకుఁ జనన,య్య
తివ భయభ్రాంత చిత్తయై బాష్ప
జలౌ, దగ్గతి మొగము గప్పనిట్లని, యతి
రావముగా నొనరె నాక్రందనమున్.
విరా. 8.19.

3. బురించు, మూయు.

కం. పలుకడనత్యము దూఱం,
బలుకఁడు బెట్టిదముగాఁగ బలుకఁడు
వాదం, బులకుఁ జొరఁడు వాణియనఁ,
గల వాకిలి యట్టి బుధుఁడు గప్పం
జూలన్ శాం. 5.322.

1. క్రమ్ము, ఆక్రమించు, ఆవరించు.
వ ... రథిక జనంబులు గోపాల
వర్గంబు ననర్గళ ప్రసారంబగు శరా
సారంబునం గప్పిన. విరా. 4 4,

ఆ. కడగియనలుఁదేమి కారణంబున
సహ,దేవు సేనపయి నతిప్రచండ,
శిఖలు గప్పె దీనిఁ జెప్పుమేర్పడ
నాకు. సభా. 1.252; విరా. 2,304

5. పర్వ, వ్యాపించు, క్రమ్ము.

మహాస్రగ్ధర - అమరేంద్రారాచు
లిట్టాహవ ముఖమున నేయంగఁ
ద త్రిక్షణ్ణ బాణో, ఘము హారంబై సురా
నీకమువయిఁ బెలుచం గప్పినం జూచి
... ఆది. 2.22.

కప్పు దే. వి.

నలుపు, నల్లరంగు.

చం. అన విని గౌరి నీకు భువనాధిప
కంతమునందుఁ గప్పు గల్గిన కత
మేమి నాకు నెఱింగింపుము. ఆను.
4.428.

సీ. సొంపారు దెలుపును గెంపును
బసుపు చాయయఁ గప్పునయ్యు
నంద్రార్యవర్యులు. కాం. 4.97.

సీ. కట్టిన నుమఁజేరి కప్పెంతయును
జెన్ను సేయఁగ. విరా. 1.211.

2. కాటుక.

సీ. ధవళాక్షి తొంగలితలచు తెప్పలు
చెన్నుకప్పును చీకటి గవియుఁదేర-
విరా. 2.87.

కప్పుదెంచు దే. అ. (✓ కప్పు).

స్వార్థమున తెంచు, క్రమ్ము.

ఉ. ఉబుముచు నెల్లెడం బిడుగులుగ్ర
గతిం బడ హారమూర్తియై, యఱి
ముఱిఁ గప్పుదెంచు విలయాభ్రము
చాడ్చున. ద్రోణ. 1.89.

కప్పురము వై. వి. (సం. కర్పూరః.
ప్రా. కప్పురో).

కర్పూరము, కపురము, కప్రము,
గంబుర, గంబురము, గంబురా. గం
బూర, గంబూరము.

కం. అలుకుఁడు మృగమదమున
ముగ్గులు వెట్టుఁడు గప్పురమున,
గుంకుమమున గోడలు పూయుడు.
ఉద్యో. 8.152.

(ఇచ్చట పచ్చ కర్పూరము) అశ్వ.
8.202.

కఫము సం. వి. అ. పుం

1. శ్లేష్మము.

కం. స్రోతో మార్గములు గఘము, చేత
నిరుద్ధంబులై నఁ జెడు నింద్రియజ్ఞా,తా
తత శక్తులు దానను, వీతములగుఁ
జేష్టితములు విను మనుజులకున్.
అశ్వ. 1.175.

కబంధము సం. వి. అ. పుం. న.

1. తలతెగినను ప్రాణ వాయువులు
గలిగి ఆడెడు మొండెము, అట్ట.

సీ. సైంధవు హార కబంధంబు దల
యిలఁబడు నంతకును చేరివైన నిలిచి,
మఱి కూలుటయును షిస్మయము
గావించె, జూపఱకు ద్రోణ. 4.833.
(శరీరం బధ్నాపీతి కబంధం. శరీర
మును నిలుపునది.

2. మేఘము.

తే. అర్కు నుదయా సైమయముల
యందుఁ గృష్ణ, కాంతి శరీర
కబంధంబుఁ గప్పఁజొచ్చె. భీష్మ.
1.11., మాస. 1.8.

కబంధుడు సం. వి. అ. పుం.

వనవాస సమయమున శ్రీరామునిచే
హతుడైన యొకానొక రాక్షసుడు.
చూ. చరిత్ర ఆర. 8357. మొ.
388వ,

కబరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

కేళ బంధము, చక్కని తలవెండ్రు
కల సముదాయము. చూ. కబరీ
భారము.

కబరీభారము సం. వి. అ. పుం.

చక్కని లంకట్టు, తలవెండ్రుకల
జడమట్టు.

కం. గారవిమున నిజదేశా, భారముమై
నల్లియున్న జడయగు కబరీభారంబు
విచ్చి తిరముగ, సైరంద్రీ జాతివేష
సముచిత భంగిన్, విరా. 1.291.

కబళనము సం. వి. అ. న. కబళిం
చుట.

1. మ్రింగుట

వ. ... రాహుకబళన కలుషితుం దైన
రోహిణిపతియునుం టోలె. ఆర. 8.5.

2. తినుట, భక్షించుట

వ. శవకబళన లోంబులగు సృగా
లంబులను. ద్రోణ. 1. 887.

3. గెలచుట, అతిక్రమించుట

ఆ. కాలకబళనై కశీబుడై మృత్యువు,
గెలిచి కాశ్యపము నచలము శివము,
నచ్యుతము ననామయము నమృతము
నవ్య, యంబు నగు పదంబు నందు
నిలుచు. కాం. 8. 132,

కబళించు సం. స. క్రీ.

సవరించు, పుడుకు, పుణుకు, చక్కఁ
జేయు.

సీ. అంగుళంబుల నల్ల నలకలు కబ
ళించి, తెమ్మొవి యాని యెక్కింతుఁ
గాయ్య. విరా. 2. 810.

2. తిను, భక్షించు.

మ....రక్షశ్శ్రేణి మాంసంబు గీ,
లాలంబుం గబళించి త్రావి మదరీ
లాలోలతం గ్రాలగన్. సౌప్తి 1.171.
చ. ఒకరున్చేతిప్రోవును తడున్నతి
ప్రాపును గాంచి యెల్లవెం, టకును
గొఱుత లేక పొగడందగు సంపద
నొంది యట్టి దా,తకుఁ దుదిఁ గీడు
సేసినకృతఘ్నుని పీనుఁగునైన రోత
పుట్టక కబళింపఁ గుక్కలు నొదం
బడునే కురువంశవర్ధనా. ఉద్యో.
2.77.

శ్లో॥ సత్కృతాశ్చ కృతాశ్చ మిత్రా
ణామ్న భవంతి యేతాన్మతానప క్ర
వ్యాదా కృతఘ్నానో పభంజతే
సం, భార. ఉద్యో 85.42

3. మించు, అతిశయించు

కం. ఘనతరగర్జాధ్వనులును, ఘన
పథమఖిలంబుదూటు కత్తెడు తూర్వ
స్వనములునుం గబళించుచు ననిల
తనియు సింహనాద మడరెంబెలుచన్.
భీష్మ 1,288.

శ్లో॥ శంఖ దుందుభి నిర్దోషం వారణా
నాంచ బృంహిరమ్ సింహనాదంచ
సైన్యానామ్ భీమసేనరవోఽభ్యుదాత్,
హయాసాం హేషమాణానా మనీకేషు
సహస్రశః సర్వా నభ్యుభవచ్ఛబ్దాన్
భీమసేనస్య నిస్సవః.

సం. బా. భీష్మ 14 9 10.,

4. చంపు

ఉ. అంగద నాథుమింగిన వృకావలి
దన్ వెసమట్టుకొన్న సర్వాంగములుం
జలింప వెగడందురు దిక్కులుసూచు
చున్న సారంగియ పోచెనుండె గురు
రాజ భవత్తుతు సేన భీష్మనా, జింగ
బళించి పాండవులు జృంభితవిక్రమ
లీలబొల్పుటన్. ద్రోణ. 1.17.

5. మ్రింగ

చ. ఇనుఁ గబళించు రాహుక్రియ
నే నొకరుండన పోయి పార్థపు,
త్రుని బరిమార్చు ద్రోణ 2.48.

శ్లో॥ గ్రసీష్యా మ్యద్య సౌభద్రం
యథారాహుర్దివాకరమ్ సం. భార
ద్రోణ 89.22

6. అజగించు, పోఁగొట్టు.

సీ ధరణీ పరాగ సంతానంబు కబళిం
చు కరళికరచ్చటా స్ఫురణములును
శల్య 1.10౪.

7. పట్టిమింగు

సీ. వీడె వికర్ణుండు..... ఇ,బ్బాలు
ని ముంజేయ బొలగ్మద్ర, మోపదు
కబళించి యును చంచుపుటమునఁ
జీరంగఁ జూచితే శౌరి, శ్రీ. 2.84.

8. గ్రహించు, తెలిసికొను

ఆ చర్మశక్తిఁ జేసి సంస్కర్మ విష
యంబు, శ్రోత్రయుక్తి శబ్దమాత్ర
కంబు, కానియొంటి నొంటిఁ గబళింపఁ
జాలవె,ట్లధికతా నిరూఢిశపడితి.
అశ్వ. 2 85; శాంతి. 8.85.

9. అతిక్రమించు, గెలుచు

కం. విను యోగివరుఁడరిష్టము కనుఁ
గొని యనిశమును యోగగతియుత
సాంఖ్యం, బనపాయత నడపుచు నా,
త్మనిఁ బరముం జేర్చి కాలముం
గబళించున్. శాంతి. 6.1౩0.

కబళితము సం. విజ. (అ అ అ)

1. గ్రసీతము, మ్రింగఁబడినది
వ. అసమంజస పుత్రు నంశుమంతుం
దన మను మనింజూచి యయ్యానీయ
య్యంబువది వేపురు నొక్కటఁ గపి
ల కొపానల కబళిత శరీరులయిరి.
అర. 8.87.

2 స్పృశింపఁ బడినది, తాఁకఁబడినది.
సీ. ప్రాకృయోనిధి పౌంథఁ బర్యతం
బొక్కటి, మనశ్శృంగ కబళితాకాశ
మగుచు. అను. 1 220

కమందలుపు సం. వి. ఉ పు. న.

కరకము, సన్నాసులు గాని బ్రహ్మ
చారులు గాని ఉపయోగించు కొనెడి
గిండి వంటి జలపాత్ర విశేషము.
వ. ...పాండవాగ్ర జుండున్నయనిక
న సన్నాసి రూపంబలవడి రాదుదండ
కమందలు కలిత మూర్తియయ్యె,
విరా. 1.184.

వ. ... సురగణంబు ముదంబునం
బొదలఁ దన చేతి కమందలు వొక్కె
దనిడి. కర్ణ. 1.౨90, శాంతి. 6.178

కమతము సం. వి. అ. పుం.

కూర్మము, తా.బేలు.

సీ. కమతంబు దన యంగకముల
నెట్లట్లు తామముల విద్వాంసుడు
మరలఁ దివుచు. అశ్వ. 2.158;
కాంతి. 8.288.

కమనీయము సం. విజ. (ఆ. ఆ. ఆ.)

మనోహరము, ఇంపయినది.

వ ... బంసూదన సూను పలుకులు
విని పాంచాలి యంతస్పృత కమనీయ
కపోలి యగుచు నిట్లనియె, విరా.
8.52.

కమరింపు దే. స. క్రి.

కమరఁజేయు, ఉడుకెత్తి-చు.

కం. మున్నింద్ర ప్రస్థంబున, నున్నతి
మెయి ననుజ తనుజ యుక్తంబుగ నీ,
పున్న తెఱఁగు దుర్మోధను, కన్నులు
కమరింప నతఁడు గడువగ నొందెన్.
కాంతి. 8.128.

కమరు దే. అ. క్రి.

1. కాలు, దగ్ధమగు, తాపమునొందు,
ఉడుకు.

కం చని దానిపట్టు మండెడు, ననలం
బును జూచి తన్నహతర జిహ్వల్,
దనికిన నెఱకలు గమరునొ, యను
తలఁపున బ్రహ్మఁగా ననరి గెరయము
నన్. ఆను. 1.249.

సీ. ... తీవ్రాంశు సంతాపమునఁజేసి,
కమరె నా టెక్కలు గమరవయ్యె.తే.
ననుజ పక్ష్యమ్ములు ఆర. 7.31.

శ్లో॥ తతోదగ్ధావిమౌ పక్షౌ పక్షాన

దగ్ధాతు జమీయుషః. సం. భార.ఆర.
277 50.

వ. ... నీవు సకల సామ్రాజ్య విభ
వంబు మెఱసి చని యందు నీతేజంబు
పుర్ణ సమయంబునాఁటి తపమతేజం
బై పగతురు కన్నులు గమర నతి
దుస్సహం బగునట్లుగాఁ జేయుము.
ఆర. 5.847.

చం. కమరె నశేష కోకనద కైరవ
పంక్తులు కైవలంబులున్ ఆది.
8.288.

కం. మున్నెన్నఁడు నెవ్వంకిం గన్ను
లెదురఁ బడనియట్టి కాంతలు జను
లెల్లన్నిలిచి చూడ వెడలిరి. కన్నులు
గమరన్ సుహృన్ని కాయంబులకున్.
శ్రీ, 1.108.

2. ఎండిపోవు.

సీ. ఏఱులు జెఱువులు నివురఁ గర్ప
నము లెందును జెడఁదరు లకాదులును
గమర, భూమియుఁ బనమాల. కాంతి
8.280.

8. కొలువు.

సీ. పటు తిరంబగు చటచృట రవ
మెనగంగ మ్రాఁతులుఁ బొదలును
గాంచికొనుచు. గమరును నార్త
నాదములును జెల్లుగ నభిల మృగం
బుల నాగికొనుచు. ఆశ్ర. 2.151.

కమర్చు దే. స. క్రి. (✓ కమరు)

కమరఁజేయు ఎఱ్ఱవాఱు. (కోపముచే)
మండు.

గీ. భీముఁడవుడు గమర్చిన మోము
తోడ, విదురు వదనంబు సూచుచు

బెదవులదర. ఆశ్ర. 1.109.

కమల సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

లక్ష్మి.

కం. .... కమలావరుఁ డిట్లనియె.

వారలకు, ఆను. 4.405.

కమలగర్భుఁడు సం. వి. అ. పుం.

కమలము నందు పుట్టుక గలవాఁడు
బ్రహ్మ

తే శరణు సొచ్చిన రక్షింపఁ జాలి
యుండి, కడపి పుచ్చిన సూర్యు లోక
ములు దిప్పుఁ, బుణ్య కర్మంబుల
ఫలతఁ బొందు ననఁడె, కమలగర్భుఁ
డుదొల్లి జగద్ధితముగ. ఉద్యో.1.161

కమలజుఁడు సం. వి. అ. పుం.

కమలము నుండి పుట్టినవాఁడు, అమ్మి
చూలి, బ్రహ్మ,

తే. గోవులకు బ్రాహ్మణులకును గుల
మొకండ, కమలజుఁడు రెండు తెఱఁ
గులుగా నొనర్చె, హవికీఁ బూర్వంబు
గారణ మఖిల మంత్రముల కధిష్ఠాన
మపరంబుభూపవర్య. ఆను. 2.278.

కమలనాభుఁడు సం. వి. అ. పుం

నాభియందు కమలము గలవాఁడు,
విష్ణువు.

వ. కానీనుండు కమలనాభునకిట్ల
నియె. ఉద్యో. 4.49.

కమలపాలిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ

హిడింబ

(వ్యాసుఁడు పొందవులతో)

వ.....హిడింబంజూచి దీని పేరు
కమలపాలిక యిది భీమునకు వశ

కర్తినియయి పరివరించి మహాసత్త్వం
దయిన కొడుకుం గాంచు నాతండు
మిమ్మందఱ నాపద్విషయంబున
నుద్ధరించునని చెప్పి, ఆది. 8.228.

కమల మిత్రుఁడు సం. వి. అ. పుం,

కమలమునకు స్నేహితుఁడు.

సూర్యుఁడు

తే. పాండు పుత్రులకేను దప్పని
మనంబు, గలుగుదానన యేని నో
కమలమిత్ర, కీచకునిదెస నన్నొక
కీడుతెరువు వారయకుండఁగ రక్షింపు
కరుణతోడ. విరా 2.108.

కమలము సం. వి. అ. న.

లామర

వ...కమలపరాగ పరంపరా ధూసరిత
ఖాసుర జలాశయ సమవగాహనంబు
లను విరా. 1 147.

కమలయోని సం. వి. ఇ. పుం.

కమలము పుట్టుకగాఁ గలవాఁడు.
బ్రహ్మ

వ. దివిజాలసూయాగ్రస్తులై కమల
యోనిం గానంజని ఆను. 2.180.

కమలవనము సం. వి. అ. న.

కమలముల సమూహము, కొలను,
పద్మాకరము

కం. ఈ కమలవనము చేరువ, నే
కార్యము సేయఁజూచెఁ దీవెవ్యతవం,
చాకొలను సొరఁగ నమ్మునిలోకము
సేరుటయు నమ్మెఁత యెలుఁగెనఁ
గన్. ఆను. 2.221.

కమలాకరము సం. వి. అ. పుం.

తామర కొలను.

వ. మృణాళనాళంబుల నొప్పు
కమలాకరోద్దేశంబులఁ గ్రేణిసేయు
ప్రదేశంబులనుఁ విరా. 8.288.

కమలాక్షి సం. విజ. (ఇ. ఈ. అ)

తామరల వంటి కన్నులు గలది (స్త్రీ)
ఉ. అక్కమలాక్షిపొందు దగనాడి
తుదిన్ నిజమేది నేటిరే, యిక్కకు
రాకతక్కిన సహించునెనన్ మరుండు
విరా. 2.288.

కమలాక్షుఁడు సం. వి. ఆ. పుం

తారకా సుధుని కొడుకు.

వ. ... సురలతోడి దురంబున సుర
వరుండగు తారకుండు దెగిన పిదపఁ
దడియ తనయులు విద్యున్నాలియుఁ
దారతాళుండును గమలాళుండును
నను వారలు వారిజాసను నుద్దేశించి.
కర్ణ 1.257.

2. విష్ణువు.

ఆ. తామర విభుని భగవహస
చిహ్నాని గాఁగఁ జేసినదియు నేత్ర
తాసుండు, గా నొనర్చినదియుఁ గమ
లాక్ష విప్రున, ల్కయుఁ బ్రసాద
సంపదయును గావె. ఆను. 2.149.

కమలాప్తుఁడు సం. వి. ఆ. పుం.

సూర్యుఁడు.

సీ. కప్పారు రేణువు గమలాప్త బిం
బంబు, రాహుమండలమున రమణఁ
గవ్వు. భీష్మ. 1.242.

కమలావాస సం. వి. ఆ. (స్త్రీ).

కమలము నివాసము గాఁగలది. లక్ష్మి

కం. శతమఖ కమలావాసా. ప్రతిమ
సమాగమ విశేష బహు మతము.
శాం. 5.18. (చూ. 8 వప).

కమలాసనుఁడు సం. వి. ఆ. పుం.

తామరపూవు పీఠముగాఁ గలవాఁడు,
బ్రహ్మ.

(అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణుని విశ్వరూపము
జూచి)

సీ. దేవ నీదగు దివ్య దేహంబు
నందు ను, రాసుర గందర్వులాది గాఁగ
గల దేవయోనులుఁ గమలాసనుండును
సచరాచరంబైన జగము నాకుఁదోఁచె.
భీష్మ. 1.211.

కమలాస్య సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

తామరవంటి ముఖము గలది. (స్త్రీ).
సీ. కమలాస్య ముద్దుమొగంబు లే
మెఱుఁగుల మొత్తంబు పరి మట్టుముట్టి
కొనఁగ విరా. 2.87.

కమలినీ సం. వి. ఈ. (స్త్రీ).

తామరతంపర, పద్మ సమూహము.
సీ కలహంస కలవాద కమనీయ
కమలినీ దీర్ఘకా సైకత శీరములను.
ఆది. 4.218.

కమలొదరుఁడు సం. వి. ఆ. పుం.

విష్ణువు (ఉదరమున కమలము గల
వాఁడు)

ఉ. నీ వొనరింపఁ బూనిన పనింగమ
తొదర కిడు పుట్టునే ఉద్యో. 8.78.

కమీయు దే. ఆ. క్రి.

మూగు, మిగులబండు, బాగుగా
పక్వమగు.

ఆ. కమియఁ బంద కందఁగాయఁ
గోసినఁ జవి, చేదె కాదు విత్తుచేటు
గలుగుఁ, బక్వమైనఁ గొనిన ఫల
మించుఁ జెడదు బీఁజుంబు కార్యసిద్ధి
చందమిట్లు. ఉద్యో. 2.58.

కము సం అవ్య. (కమ్)
నీరు

ఉ. భూసతికిం దివంబునకుఁ బొల్పె
సగంగ శరత్సమాగమం, బా సకల
ప్రమోదకిరమై విలసిల్లె మహర్షి
మందలో, పానిత రాజహంస గతి
భాసి ప్రసన్న సరస్వతీక మజ్జాసన
శోభితం బగుదు నబ్జిజ్ఞ యానముతో
సమానమై ఆర. 4, 141.

కముచు దే. స. క్రి. (✓ కమియు)
గ్రహించు, పట్టుకొను.

వ. ... జక్కవలు కలసి పొలిసి నలి
రేగి చెలఁగుచు రేయింటి యాకటి
పెల్లున గొదిగొని కమిచి చంచవులం
దిగిచి త్రుంచి యానుచు నిక్క
దక్కడఁ బఱచినం జిక్కువడి
యన్న మృణాల శకలంబుల వలన
బాండ్లచంద్ర శతాభిరామంబులగు
శంభు జలమూర్తి విశేషంబులంబోని
సరోవరంబులను విరా. 2 240.

కమ్మ దే విజ.

(వృత్తియందు విజృంభముగా నిగాగ
మము వచ్చును).

ప్రూణ ప్రియమైనది, సువాసనగలది.
చూ. కమ్మ నూనియ.

కమ్మని విజ. (✓ కమ్మ)

1. మనోజ్ఞము.

సీ. కాంచన వద్దుడు కడు రూప
వంతుడు కమ్మని జడలతో ఆర.
8 108.

2. రుచికరమైనది

ఉ. తేనెలు గ్రోలి క్రోలికడుఁ దియ్యని
కమ్మని పండు లింపు సొం, పూన గ
వానియాని. ఆర. 7.11.

కమ్మనూనియ దే వి.

సుగంధ వస్తువులు చేర్చి కాచిననూనె
సీ. అతఁడు తైలాభ్యంగమడిగినఁబడి
కమ్మ, నూనియ దెప్పించి మేను
శిరము, నభ్యక్తములు సేయ. ఆను.
2.908.

“శతపాతేన తైలేన మహార్ద్రేణో వత
స్థతుః. సం. భా. ఆను. 68 9.

కమ్మి దే. వి

రథము బండి మొదలగు వానియొక్క
చుట్టు నుండు కమ్మి, నేమి.
సీ ... కమ్మి గ్రుంకక గడుగదుప
రొంపులు గలుగమి నొప్పు చోటు
రథములనేల. కాంతి. 3.8.

కమ్రము సం. విజ. (ఆ. ఆ. ఆ)

మనోహరమైనది. ఇంపైనది.

వ. అని పంచిన వారును వారణావ
తంబు ననవరత సురభి కుసుమ ఫల
భార నమ్ర కమ్ర కాళా వికార చరు
వన రేఖాలంకృతం బనియును. ఆది.
8.182.

చం....కమ్ర కరాజము వట్టి నూతిలో
వెలువడఁ గోమలిందిగిచె విశ్రుత కీర్తి
యయాతి ప్రీతితోన్. ఆది. 5.144.

కయి కై. (కు + అయి).

నిమిత్తార్థము.

వ. ... పదమూడు వత్సరంబులు
మత్స్యరాధికుండగు నగ్గారారేయండు
భీము జయించుట కయిగదావరిశ్రమం
బాచరించె శిల్పి. 2.271.

చం. ... అట్టి క, ద్దన కయి నీకు
నేటికి మనోవ్యథఁ బొందఁగ నిట్లు
పుత్రకా. శాంతి. 1 విరి., ఆశ్ర.
1.28.

కయికొను కై కొను.

1. గ్రహించు, స్వీకరించు.

వ. ... అందును (భీముడు) ధర్మ
తనయు కనుసన్న గయికొని. విరా.
2.12.

2. అంగీకరించు.

కం. విను పిన్నినాఁడు నీవీ, యను
చితమగు ప్రభువు వట్టితది గాకయుబె,
ట్టన్మతమునునీ, కనియెడు చందంబు
బుధులుగయి కొనరెందున్. కర్ణ 3.75
3. అవలంబించు, సక్రమమని తలచి
గ్రహించు

సీ. వెరివిట్టి తెఱగిది వెంగలితన
మని, యెల్లవాఁడును తనయెఱిగి
నట్టి, తెఱగున నిజకార్య దృష్టియక
యికొను నొరులనేర్పులుపట్టనొల్లఁడు.
సౌప్తి 1. 45

4. లక్ష్యము సేయు, లెక్క సేయు
వ ఇట్లు గవిననం బ్రాకార రక్షకులై
న రాక్షసవీరులు వారలం జేరనిక
శిలాకుల పరిశుతోమరాలాత ప్రము

ఖంబులు ప్రయోగించినం గయికొనక
వనచరులు వృక్షశిలా ప్రకరంబులు
వఱగించుచుం గడంగి ప్రాకారంబు
బ్రాకుటయు. ఆర 7.70.

5. అనుభవించు, పొందు, ఒందు
తే అల్ప పుణ్యుండు తొలి తొలి
యమరతా సు, ఖంబు గయికొని
మఱియు దుఃఖములు నొందు.
స్వర్గ, 89.

కయిసేయు దే. స. క్రి, కై సేయు.
అలంకరించు

కం ... మానిని మెయి చెన్నాదవఁ
గయిసేసి రవ్వుడు, ముదితాజన
ములు ప్రమోదమున లలితముగన్.
విరా. 5. 855

చం. ... అవ్వసుదేవ వల్లభర్,
నలుపురు నెమ్మి (గూడి మరణంబు
నకై కయిసేసి రత్నతీన్. మాస. 140
(సిద్ధపడిరి, ఆయత్తపడిరి. అని
భావము)

కయ్యమిచ్చు (✓కయ్యము)

యుద్ధమునందెదిరించు, పోరాడు.
ఆ. వచ్చిముట్టి కయ్యమిచ్చిన. నవవిభు
నొంచి బాహువనముఁ జంచదుగ్ర
పరశు మోరధార పాల్ సేసి పోయి
నిజేచ్ఛనుండె మేదినిశవర్య. శాంతి.
2,80.

కయ్యము దే వి.

యుద్ధము, పోరు
ఉ. ... మత్స్యభూమి భృగ్దేహము
సండుఁ బేడి యుగి గీడ్చడి యుండె
నొకాక యాకురు, పూహము తోడి

కయ్యమున కొండొకరుండిటు లొంటి
వచ్చునే. విరా. 4.78.

వ, ... సాల్వుచేత నక్కడ వసుదే
వుడు పట్టవడియె నీ, వెవ్వని
తోడం గయ్యంబు సేనెడు. ఆర.
1.180.

కయ్యమునకుఁగాలుత్రవ్వ- జాతీ.

యద్ధమునకు సిద్ధపడు, పోట్లాటుకు
సిద్ధమగు.

ఆ. పాండు రాజసుతులు బాసమై
వడివడి, గడచి కయ్యమునకుఁ గాలు
ద్రవ్యకున్న యట్టులైన నిన్నర
నాతుతో, సంధిసేయుటొప్పు సముచిత
ముగ. విరా. 8.109. విరా. 4.207.

కరంకము సం. వి. ఆ. పుం.

కంకాళము, చర్మమాంస రహితమగు
ఒకలి యెముకల గూడు.

కం. పురపురఁ బొక్కుచు బకపతి
కరంకముం దేరఁ బనిచి గారవమున
నెయ్యరుఁ దాను నగ్ని యిచ్చి
య, సురపతి యున్నంత వచ్చె సుర
పతి నెమ్మిన్. శాంతి. 8.512.

కరంజ సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

బాంగ్రహములలో నొకటి-వృక్షము
లకు తల్లి. ఇది షోడశ వర్షంబులలో
పరి పట్టి పీడించును. ఇది మాతృగణ
ముతో జేరును వారు వ... గర్భపీడ
నంబును శిశు పీడనంబును జేయుచు
మనుష్యుల వలన బలి మంత్రోపహార
దాన తర్పణంబుల దృష్టి బొంది
బాలురకు వాయురారోగ్య సుఖంబుల
నొసంగుదురు. ఆర. 5.252.

కరంధము సం. వి. ఆ. పుం.

సంపుటము, బరణి.

ఉ. .... హృత్కరంధ విస్తారనివాస
తంత్ర ఘనసార విధా పరమాభిరామ
రేఖా రమణీయ ... భీష్మ. 2.408.

కరంధముఁడు సం. వి. ఆ. పుం.

భిసినేత్రుని కొడుకు. ఇతని తండ్రి
దుర్మార్గుఁడగుటచేత మంత్రులతని
తొలఁగించి యితనికిఁ బట్టముగట్టిరి.
ఈతఁడు నిత్యధర్మ పరతంత్రుఁడు,
సతతదాన్వీతిత్వరుండు. తనకు గల
ధనములెల్ల దానముచేసి ద్రావిడ్య
వికలు ఁడయ్యెను.

ఇది కనిపెట్టి శత్రువులీతనిపై దండె
త్తివచ్చిరాజ్యముకై వసముచెసికొనిరి.
ఇతఁడు ఆపులతోడ నడవులకేగెను.
ఇతఁడచ్చట హారతపమొనర్చి మహా
ప్రభావమొందెను. తనచేతిని గొట్టము
వలెఁబట్టి తపశ్శక్తిచే నూఁదెను.
అందుండి భటతురగ సామజ రథో
ద్భుతసేనా సముదయంబులును బహుళ
రుచి సముత్కృట కాంచన రాసులును
ఆశ్చర్యము గలుగ జనించెను. ఆనర
పతి వీని తోడ్పాటుతో శత్రురాజులపై
దండెత్తి యద్ధమునఁ గొందఱు
జంపెను. కొందఱు గానలకు దోలెను
కరము = చేయి, ధమనము = ఊదుట;
కరధమనము చేయుట చేత నీతనికి
కరంధముఁడు అనుపేరు వచ్చెను.
ఇతని మనుషుఁడు మరుత్తుఁడు.
ఇతని జన్మనామ మేదో తెలియదు.
అశ్వ. 1.18, మొ. 28. వ.

కరగించు దే. స. క్రి (4/కరగగు)

కరగజేయు, మెత్తబఱచు, దయ
గలుగు నట్లుచేయు

ఉ. చుట్టటికంబునన్ మనసు సొచ్చి
ననుం గరగించి వేడినన్, దిట్టతనం
బువో విడిచి తీవ్రరణంబు కడంకద
క్రినే, బట్టిన యాయుధంబు వెడఁ
బాసినఁ గానివధింపఁ జోలదు. భీష్మ.
1.159.

కరంభ సం. వి. అ. క్రి

కళింగ దేశపు క్రి. అక్రొధనుని
భార్య, దేవాదితి తల్లి. ఈమెకు కాళింది
దక్షకపుత్రి కరందమ, కరందమ,
కరందక, కరందుక, కరిందువ,
కరింద, కరంద మున్నగు రూపములు
పాఠాంతరములుగాఁ గలవు అది. 4.2.
చూ. సం. ము.

కరగదు దే. అ. క్రి.

1. ద్రవమగు
కం. ననుబోటులవనములుమెచ్చునఁ
గరఁ గెననంగనేల సురతతి కృష్ణా,
ద్దునుంగనిదుందుభిని, స్వనములతోఁ
గురిసె విరుల వాన వొగడుచున్.
కర్ణ. 2, 284.

2. చిత్త పారవశ్యము పొందు
చం. పరమ పదాపి హేతువగు
భారత సంహితశాసకాది భూసురవరు
లింపునం గరగచొప్పునఁ జెప్పిన
స్వర్గ. 94.
సీ. ఇంద్రియార్థంబుల తెలసిన పురు
షుండు గాఢరాగంబునఁ గరగ
చుండు. ఆర. 5.81.

స. క్రి.

ద్రవింపజేయు.

తే. కుసుమ బాణుని బాణముల్ గూడ
వైదు, గరగి నేరిమి వాడించి కరువు
గట్టి, పోసిచేసి చైతన్య సంపుటము
దగ ఘటించిరో కాక యిట్టి చేడి
యలు గలరె. విరా. 2.27.

కరక సం. వి. అ. క్రి.

వడగల్లు, కరకము.

చం. కురిసెఁ బ్రచండవృష్టి ఘన
మోషము లెల్ల తెలంకులన్ భయం,
కరములుగాఁ గరాళ కరకాతతులొప్పు
ఆర. 3.297.

కరకర్షణుడు సం. వి. అ. పుం.

ఇతఁడు చేదిరాజగు ధృష్టకేతుని
తమ్ముడు. శిశుపాలుని కుమారుఁడు.
అన్నలగు ధృష్టకేతు శరభులతో
బాటు ఇతఁడు పాండవుల పక్షమునఁ
బోరాడెను. భీష్ముని సప్తమ దివస
యుద్ధమున మూర్చిల్లిన చేకితానుని
తన రథముపైనిడి కొని యుద్ధభూమి
నుండి తప్పించి రక్షించెను. భీష్మ.
3.42.

చూ. చేకితానుడు.

కరగ్రహణము సం. వి. అ. న.

పాణిగ్రహణము, పెండ్లి
సీ. సర్వజ్ఞాఁడగు పరాశర నందనుని
చేత బాషితంబైన యిపురమపుణ్య
వృత్తంబు చదివిన విన్నను ... కన్య
సద్వర కరగ్రహణంబు వదయు
గర్విణియైన కాంత సద్గుణుని బుత్రుఁ
గాంచు ... కాం. 6.417,

కరణము సం. వి. ఆ. పుం.

సఖము. గోరు.

సీ. ... అతి దృఢ దశన కిరణు...

ఆ .... హనుమంతుఁ గాంచి...ఆర.

3819.

కరటము సం. వి. ఆ. పుం.

ఏనుఁగు చెక్కిలి.

సీ. కరశీకరంబులు గరట గళదాన

తోయఁబులును ధరాధూళి మ్రొంగ....

విరా. 18.167.

కరటి సం. వి. న. పుం.

పెద్ద గండస్థలము గలది, ఏనుఁగు.

తే. ...కరటి దిశకంబు నొకయూదుఁ

బురము సొచ్చినపుడ యిచ్చెద నీ

కను నార్తుఁడగుచు .... విరా. 4.80.

కరడు దే వి, (బ. కరడులు—కరకులు,

కరక్కు).

సీ. గగనంబుతో రాయ కరడులుగల

జలం, బివురఁ బాటిన మహార్జునము

కరణి. ద్రోణ. 2.128.

(కరకులు అని పారాం)

వ. ... పెను మూఁకలు వెఱుగునం

జెయ్యేది కరశృంగం గిన మున్నీటి

యట్లుండె. కర్ణ. 2.285.

కరణము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)

చేయునది, చేయుటకు సాధనమైనది.

కం. శ్రుతి నీమంత మణికి నా, శ్రిత

వాంఛా పరిపూర్తి కరణ చింతామణి

కా, నతదుతిత తమోద్భూమణికిఁ గ్రతు

భూషణ మణికి లోకరక్షామణికిన్.

విరా 1.84.

వి. ఆ. న.

1. చేత, వ్యాపారము, పని, కార్యము.

ఆ. ... బోధనత్వ సంపన్నులు,

సౌరరు కర్మతంత్ర కరణమునకు.

శాం. 5.125.

కం. ... పుణ్యకరణ ప్రవణా.

శాంతి. 4.108., శాంతి. 6.861,

2. కారణము.

ఉ. మిత్రుల చెయ్యలన్ సుఖము

మేకొను నంటయుఁ జెందు దుఃఖ

ముల్, శత్రుల చెయ్యనంటయును

సన్నతి దా ధనమూల మంటయున్,

గోత్రవరేణ్య భోగములకున్ ధనముల్

గరణంబు లంటయున్, జిత్రతరిత్రుఁ

డైన విధి చేప్త దొంగిన నీటివ్రాల

గున్. శాంతి. 1.207.

3. సాధనము.

కం. వికృతులు మహదాదిక స, పృక

ముఖయ విధేంద్రియములు పదియు

విషయ పంచకమును మనసును

గూడఁగ వికారపోడశక మిది వివేకా

భ్యర్థి ...

కం. ఈ సర్వము దేహత్వాభాసిత

మిది దేహియైన పరమాత్ముని వి, న్యా

సమునకుఁ గా, నొదవి యుపాసించుం

గరణ రూపమై యా కర్తన్. శాంతి

4.278., 274

4. వర్ణా శ్రమధర్మము

క. కరణంబులు దొడరినని, వర్ణ

ణతనున్నను శమంబుగల యోగికిను,

స్థిరమగు సమాధి యని ముని, వర

శాంధీల్యుండు శిష్యవరులకుఁ జెప్పెన్.

శాంతి. 5.198.

6. రచించుట, నిర్మించుట
వ కల్పాది యందు మరీచి యత్రి
స్వాయంభువుడను మనువుం దారు
ననేక వర్షంబులు విష్ణునదేశించి
తపంబు సేసిన నదేవుం డదృశ్య
రూపంబున వారల కక్షైదుర నిలచి
వారితో మీస ధర్మశాస్త్ర కరణ
ప్రవణులరై నన్నాశ్రయించితిరి.
భారతి మీయందు నిలువనియోగించితి
మీదేతం బ్రణితంబై నకలగంబుం
కు హితంబును మర్యాదా ప్రవర్తకం
బునై శాస్త్రంబు వెలుగు. శాంతి.
6.859

కరణి దే. వి.

విధము, రీతి. చందము
సీ. ఘోరగృధ్రము సుకుమార
నాగాంగనఁబటుగతి నొడియంగఁ
బాటు కరణి. విరా. 2.128.

సీ. హయములఁ జెందాడనరుగు
చోట్లను వేళ్లగమిఁ గిట్టు కోల్పులి
కరణి యొలయు గీ ఆశలున్ందు
... శంక 1.282.

కం. తరణి వొడిచి తమము నెఱచు
కరణిని లోకమునఁ గలుగు కర్మమ
మెల్లన్, ధరణివతి ధర్మ మాత్మ,
స్ఫురణంబునఁ జెఱచు విమల బోధన
చరితా. శాంతి. 2,160.

కరణియము సం. విణ (అ. ఆ. అ.)

కర్తవ్యము, చేయఁదగినది.

వ. ... కరణియంబులగు నధికారం
బుం నెల్లను గల్పించి వారల మీదన
పెట్టి. శాంతి. 1,378.

కం ఆదిత్య మరుద్వసు రు,దాది
సురులు మునులు నంబుజాసనుఁ గని
మాకేడికిరణియ మీశద,యా దృష్టి
మమ్ముఁ జూచియానతి యీవే. శాంతి.
6.493.

కరతలము సం. వి. ఆ. పుం.

అణచేయి.

సీ, లాళంబుగాఁగరతలమునఁ చెలువఁ
గంబంబు వ్రేయుచు వెడపాటవాడు.
విరా. 2.250.

కరతలామలకము (శాతీ) సం. వి. అ.న.

అణచేతిలోని యసిరిక కాయఁ (ఇది
యొకరు తెలుప నక్కఱ లేయే
తనంతటనే స్పష్టమగు దానికి ఉప
మానముగాఁ జెప్పఁబడును).

కం. లావును వెరవును మెఱయఁగ,
నీవీరులు పాండుపుత్రునిం బొదివిన
చో,నా వీరుని యక్కజమగు, లావు
వెరవుగరతలామలకమై తోచెన్.
ద్రోణ 3.154.

(చేతితో ఉన్న ఉసిరిక కాయ స్పష్ట
ముగాఁ గనఁబడుచుండ దానిగుఱించి
యొకరు చెప్పనవసరము లేదు. అట్లే
ఎదిరించినపుడు పాండు పుత్రుని
బలాతిశయము ఒకరు చెప్పకుండఁగనే
అనుభవము మీదనే స్పష్టముగాఁ
దెలియును అని భావము.

కరతోయ సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

కురంగ దేశమునఁ బ్రవహించు ఒక
నది.

వ గంధమాదన సంగతయైన
యింద్రతోయయుం గురంగదేశగ్య

యగు కరతోయయుం ద్రిరాత్రోప
వాసోపేత స్నాతకలకు నశ్యమేధ
ఫలంబు గలుగజేయు అను. 2.78.
(గౌరీ వివాహము నందు ఈశ్వరుని
హస్తమునఁ బుట్టిన యేలు అని,
శ.ర.).

(ఇది గౌరీవివాహకాలమందు హిమ
వంతునిచే ఈశ్వరుని హస్తమున
విడువబడిన దానోదకము వలన
నేర్పడినది అని. సూ. ఆ. ని).

కరదానము సం. వి. అ. న.

కప్పుము చెల్లెంతుట.

చం... భూపతుల్లె. మహాదనావళుల్.
దదయక తెచ్చి యిచ్చి కరదానము
సేయుటఁ బార్థివత్వ మేర్పడియెఁ
బృథాగ్ర పుత్రునకు, సఖా. 2.98.

కరదీపము సం. వి అ పుం.

చేతిదివిటీ,

చం. అశుచియుఁ గృష్ణఁడున్ లఘు
పునైన నితాగ్రజ మేనితోడ ని.త్వ
రుచియుఁ బుణ్య శీంయు నుదాత్తయు
నాఁజనునింతిఁ గాంచుఁ గర్కశమతి
గీచకుల్ బహు ముఖంబుల బాంధవ
విప్రలాపముల్, దిశలద్రువం జెలం
గరదీప నికాయము ప్రజ్వరిల్లఁగన్.
కం. పితృవనము దెసకుఁజన ...
విరా. 3.17.18.

కరదీపిక సం. వి. ఆ, స్త్రీ.

దివిటీ, చేతిదివిటీ.

వ. .... పరిమళ పరంపరా భాసిత
నూతన తైలధారాభిషేక ప్రదీపితం
బులయిన కరదీపికా సహస్రంబులు

వెలుంగ. భీష్మ. 3.189. భీష్మ.
2.188.

కరథమనము సం వి అ. పుం,

చేరిని గొట్టము వలెఁ బట్టి యూదుట.
కం. కరథమనంబున నాతఁడు, కరం
ధముఁడనం గఁబరఁగి.

(చూ. కరంధముఁడు) అశ్వ. 1 28.

కరపుటము సం. వి. అ. పుం.

1. అంజలి, దోసిలి,

తే. ... జన స, మాజ కరపుట
హృదయ సరోజములకు, ముకుళం
బును జృంభణంబును నొనర్చి, భాను
ఖింబంబు పూర్వాద్రిపై వెలింగె ...
విరా. 2.241.

2. దొప్పగాఁ బట్టిన చేయి.

తే. అని విలాపంబు చేసిన విని
విడుండు, గన్నుఁగవ, నశ్రులుర
లంగఁ గరపుటములఁ, దుడిచికొనుచు
దగ్గుతిక దొడరు నెలుఁగు, నెట్ట
తేలకు నూల్కొల్చి యిట్టులనియె.
శర్మ. 2.405.

కరము1 చే. అవ్య.

అత్యంతము, మిక్కిలి.

కం. కరమిష్టము సేసితి మా, కరి
సూదన దీన నీకునగు సత్పంముల్.
అది. 1.119.

తే. ఏను వంటలవాఁడనై యా న
రేంద్రుఁ గొలిచి గరగరగాఁ గూడు
గూర చిత్తమునకు వచ్చిన చందంబు
ననయొనర్చి, నేర్పిమెఁగుదుఁగరము
విసీతి మెఱసి. విరా. 1.78.

కరము2 సం. విజ. (అ. ఈ. అ.)

ఇది సమాసాంతము నందే యుప
యుక్తము.

చేయునది.

తే. అయ్యుదిష్టిదు గాంధీర్యమతని
దైర్య, మరయ నొండెడ గలుగు
నెయతడు క్షీర్తి, ధరుడు కరుణోత్త
రుడు మహిమర సమృద్ధికరుడు
నిజవంశ కరుణప కారపరుడు.
విరా. 2.189.

కం. దనుజకుల త్రాసకరంబును రిపు
భంజనము ... నగు నిజ కార్ముకంబు
మో పెడలించెన్, విరా. 1.120.

వి. అ. పుం.

1. హస్తము, చేయి.

వ. పాండవులు .... భూసురోత్తములు
దమ్ముం బరివేష్టించి యుండఁ దార
నుష్టింపం బూనినపని వారల తెఱిం
గింపం దలఁచి కరంబులు మొగిచి
సవినయంబుగా నిట్లనిరి, విరా. 1.48

2. ఏనుగు తొండము.

నీ. కరశీకరంబులు గరట కళదాన,
తోయంబులును ధరాధూని మ్రింగ.
విరా. 3.187.

3. కిరణము.

కం. కరములు నిగుడఁగ నొప్పెడు,
తరణి బొదుపు వర్షదంబుదము క్రియ
విరా. 3.187,

4. కప్పము, పన్ను.

కం. శరనిధి పరివృత విశ్వం, భరఁ
గల భూపతులు పొందువతి కృత
ఘనఁ గిం, కరులై ప్రతి సమకల్పిత,

కరులై రది మొదలుగాఁగఁ గౌరవుల
తున్ ఆది. 5 40.(చూ కరదానము)
సభా. 2.98.

5. రెండు (గణితము).

తే...నతో ద్వికయ కరసుధాంకులును.
శాంతి. 5 48.

6. ఇరువది నాలుగు బొటన వ్రేళ్ల
పొదుగు (ఒక్కచేయి ప్రమాణము).
వ. పసిడి యిట్టికలం జతుశ్చిత్తంబు
నష్టాదశ కరాత్మకంబును గదరా
కృతియునుగా యజనఁబొనర్చి. అశ్వ.
4.180.

కరవారిము సం. వి. అ. పుం.

ఖడ్గము, కత్తి.

వ. ... తోలాడ్చు మహానాగంబు
నుంబోలె గరవారింబు దొనయొఱ
వెలికి నిగుడుచున్నయది. ఉద్యో.
2.186.

కరపీరుడు సం. వి. అ. పుం.

కద్రవ కొడుకు, సర్పకాతి వాడు,
ఆది. 2.4.

కరస్థలామలకము సం. వి. అ. న.
(జాతీ)

కరతలామలకము.

కం. అతనికెల్ల ధర్మము, గరస్థలా
మలక సన్నికాశం బధిపా. శాంతి.
1.837.

కరహాటకము సం. వి. అ. పుం.

దక్షిణ భారతము నందలి యొకదేశ
పువేరు. ధర్మజుని రాజసూయయాగా
రంతుమున విజయయాత్రకు వెడలిన
సహదేవుఁడీ దేశపు రాజును జయిం
చెను,

కం. తాళవన పాండ్య కేరళ. కాళింగ
ద్రవిడయవన కరహటకభూ పాలకుల
నొడిచి దక్షిణ, వేలావన భూము
అందు విడిసి కడంకన్ సభా 1.191

కరాళము సం. విణ. (అ. ఆ. ఆ)
కలుషితము

వ. అంతనొక్కనాడు నితాంతఘ
ర్మజలవణ కరాళిత శరీరుండై ప్రయా
నమేతంబుగా వాసగృహంబు వెలు
వడి.....కమలాకరంబుగని కృతా
వగాహుండై ఆర. 4.828.

కరాళము సం. విణ. (అ. ఆ. ఆ)

1 వెఱపు పుట్టించునది భయానకము
వ. ... ధారాకరాళరక్తపదిషి, క్షవి
శ్వంభరా భాగంబును. విరా. 6.80.
వ.....అతినిశితదంష్ట్రా కరాళంబై
న తన వదన గహ్వరంబు దెఱచి
గ్రుడ్లుమెఱవ బ్రభుకేశంబులు దూరి
బాలార్క రశ్మియంతంబున బలాహ
కంబు నుంబోలె సకల ప్రాణి భయ
జననంబుగా గర్జిల్లుచున్నవాని ఆర.
1.107.

2. కలుషమైనది, కలంగఁబాటినది
మలినము

ఉ.....ఆ, ప్పాడు దలంచి నిర్గళి
త బాష్ప కరాళ కిషోలయుగ్మండై
ఆది 8. 133

వ అనిన దమయంతి నయనాంతర్గ
ళిత బాష్పకణ కరాళ కిషోలయుగళ
యగుచు, ఆర. 2.51

వి.

కాలుష్యము

వ. అట్టి కారదాగమనంబున నుత్పు

ల్లకమల కర్లార కేసర కరాళ కలిత
కిల్లోం మాలినియు. ఆర. 4. 148.

కరి దే, విణ.

సాక్షి

కం. అనిమిషనాథ గుప్తము, యన
యమృతము దెచ్చి మీకు నిచ్చితి నన్న
జ్ఞనసీదాస్యము వాసెను, దిగకర
పవనాన్ని తుకిన దీప్తుల కరిగాన్.
ఆది. 2.116.

కరి సం. వి న. పుం

తొండము గలది, ఏనుగు

చం అదియునుగాక కోలుపులివై నను
గారెనుబోతునైనరిను, నృదకరినై న
...పట్టురు. విరా. 1.83.

కరిణి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

ఆ డేనుగు

సీ కరిణి యేనాట సూకరము గల
యు ఆర. 8.841.

కరిపురము సం. వి, అ. న.

హస్తినాపురము

కం. రాధేయుండు..... కరిపురంబు
కరిగె. ఆద్యో. 4.58

కరిపురి సం. వి ఈ. స్త్రీ

హస్తినాపురము

చం. కరిపురి నెత్తుపట్టివని గల్గిన
నోవినయంత సేసెచన్. విరా. 6.848

కరియాన సం. విణ (అ. ఆ. ఆ)

ఏనుగు నడకవంటి నడకగలది. స్త్రీ

ఉ...దేవమంత్రి...వరించె జారుప,
దానని దేవసేన గరియాన. ఆర.

5 237

కరిలుడు సం వి అ. పుం
కద్రువ కొడుకు, సర్వజ్ఞాతివాడు.
ఆది. 2.4

కరిసనము } వై. వి. (సం. కర్ణజమ్.
కర్పనము } ప్రా. త. కరిసనం)

కృషి. సేద్యము

కం. అరులు మిగుల గొనిరాజులు,
నరులకు నెంతయును భయమొనర్తురు
ధరణీ, సురులు గడగి వాణిజ్యము
గరిసనమును జేయగలరు కలికాలము
నన్. ఆర. 4.293

సీ, గోవులెక్కుడు.....వినుతహా
మమలెక్కెల్లను బాలుఁబెరువు నేయును
నిచ్చు గర్పనంబునకు నొదవు.
అను. 2.192.

కరీషము సం. వి. అ. పుం. న.
పెండ, పేడ

తే గోవు తంబు ప్రాశించియు గోక
రీష, సువిహిత స్నానుఁడయ్యెటూ,
దివిజుఁడధిక. భక్తి నిత్యంబు గోమ
తీపతన మాచరించియును గల్మష
ముల నిర్జించు ననఁచు...అను. 3.97

కరుడు దే. వి.

గట్టిపడిన ముద్ద. చూ. కరుడుగట్టు

కరుడుగట్టు దే. అ. క్రి (✓ కరుడు)
ముద్దగట్టు, విందచుగు

గీ కలసి కుక్ర శోణితములు కరుడు
గట్టి విను మమేధ్య మధ్యమున వృద్ధి
బొంది. శ్రీ 1.38:

కరుణ సం. వి. ఆ. శ్రీ

కనికరము. దయ

తే తుష్టి దీపించి కరుణార్థ దృష్టి
జూచి. విరా. 110.

కరుణ గలుగు అ. క్రి.

దయతోనుండు, దయగలిగియుండు
ఆ. వసుమతీ ప్రజకెల్లఁ, గరుణ
గలుగుమమ్మ కమలనేత్ర. ఆది.
8.4.

కరుణము సం. విజ. (అ. ఆ. అ)
దీనము, జాలి పుట్టించునది.

వ.....తొల్లిసకల గోమాతయైన
సురభి సురరాజుకడకుం బోయి
కరుణంబుగా నేడ్చిన. ఆర. 1.72.
వి. అ. పుం.

జాలి, దైన్యము, దుఃఖము

కం. ధరణి నెతీ దప్ప నొఱగిన,
కరిహయ నరచయము బొఱలఁగా
గరుణము భూ, వర యొలనె శిఖర
మునఁ దన, కరయఁగఁజేరుగద
లేమి నది వృథయయ్యెన్.

తే....కరుణమావ, హిల్ల దురపిల్లె ము
ల్లంబు దల్లడిల్ల. శల్య. 2.291;
శ్రీ. 2.83

కరుణించు సం అ క్రి.

కరుణగలవాడగు

వ. అమర నగరంబున కరిగిన
యెడ నూర్వశి నన్ను నపుంసకుంగా
శపించిన నాకు నాకేళండు
గరుడించి యీ శాపవలంబు భవద
జ్ఞాతవాస వత్సరంబున ననుభ
వించి తదనంతరంబు శాపమోక్షంబు

వడయుమని దీవించె విరా. 187,
ఉద్యో. 3.292.

స. క్రి. కనికరించు.

వ. ఇగ్గడడు... మీకు బాధయగు
నని యిత్తరుకాళి విడువనేరకున్న
వాడు వీనిం గరుణించి మీరొండు
కడకు నరుగుండనిన ఆది 2.75.,
ఉద్యో. 4.969.

కరువలి దే. వి.

వాయువు, గాలి.

సీ. కరువలిచే దూలు కపిల జటాలి
యు కరమొప్ప శిఖలుగా ... మూడ
గుల్లపత్తక మైనయట్లు, తనమ్రొం
శర్మిష్టతనయులు గ్రీడించుచుండగ,
ఆది 8 182.

సీ. కరువలి సుడియమి గదలక
చెన్నొందు, నెఱవిరి తమ్ముల నుఱక
తెగడి. విరా. 2 83.

కరువలి పట్టి దే. వి.

వాయుదేవుని కొడుకు. భీముడు.

కం. అట్టి సమయమున గరువలిపట్టి
త్రిగరేఖరథము పై కుఱికి. విరా
3.218., భీష్మ. 3.20.

కరువు దే. వి.

అచ్చు.

చం. కరువున బోసిరో విధుని కాంతి
సుధాభితరంగం దెచ్చి గం,డదు వొన
రించిరో ... ఆను. 1.183.

2. గర్భము.

కం. చరువులు నమ్ముని చెప్పిన, తరు
వులు వీడ్వడియె సుతకుం దల్లికి నట్ల,

య్యిరువురు నుపయోగింపగఁ గరు
వులు దత్తత్రుకార కలితములయ్యెన్.
ఆను. 1.111.

శ్లో॥ అథగర్భా వనుప్రాప్తే ఉభేతేనై
యుధిష్ఠిర, సం. భా. ఆను. 4.85.

కరువుగట్టు దే. అ క్రి.

అచ్చు. ఏర్పఱచు

తే. కుసుమ బాణుని బాణముల్ గూడ
నైదు, గరగి నేరిమి వాటించి కరువు
గట్టి, పోసి చైతన్య సంపుటము దగ
ఘటించిరో కాకయిట్టి చేడియలుగలరె.
విరా. 2.27.

కరువునఁ బోయు

అచ్చునందుఁ బెట్టితీయు

చూ. కరువు 1వ ఉదా.

కరూషదేశము సం. వి. అ. పుం

దీనినే కులూత దేశమనియు నందురు
దీని నాథుడు క్షేమధూర్తి. ఇతఁడు
కర్ణుని మొదటినాటి యుద్ధమున భీము
నితో బోరి మరణించెను. కర్ణ.
1.71., భీష్మ. 1.40.

సంస్కృత భారతమున కరూషదేశమొ
కటి గన్పించుచున్నది. దాని యధిపతి
కరూషుడు. అతఁడు పాండవ పక్ష
మున బోరి భీష్మునిచే మరణించినటు
లఁగలదు. ఈ కరూష దేశప్రశంస,
ఆంధ్ర భారతమున, గనఁబడుట
లేదు. 'కరూష' వేఱుగా 'కులూత'
వేఱుగా సంస్కృత భారతమున
గలవు కులూతాధిపతి ఆంధ్రభారత
మునందువలెక్షేమధూర్తియే. అతఁడు

భీమసేనుని చేతిలోనే మరణించెను.
కరుణ, కలుత పర్యాయ పదములు
గా ఆంధ్ర భారతమున (గన్పించుచు
న్నవి. (కర్ణ, 1.80నుండి 86వఱకు)

కరేణుమతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

చేదికన్య, నకులుని భార్య
వ. నకులునకు చైద్యయైన కరేణు
మతికి నిరమిత్రుండు పుట్టె. అది
4. 115

కరేణువు సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఆంధ్రేనుగ
సీ సారణ సత్యతాక్రూర.....గదో
ద్ధవాది యాదవులదిక ప్రమోదులై
యొక్కటఁ దరుణులుఁ దారును
గరికరేణు, హయశిఖి కాయాధులయి
అదుత్సవమున కరిగిరి. అది. 8 176

కర్కటకము సం. వి. అ. పుం.

కుశీరము; ఆంధ్రకాయ, వాడి తేలిక
మొనలుగల పదికాళ్లు గలిగి నీటి
యొక్క భూరంద్రములలో నివసించు
జంతువు. ఈరంద్రముల యందు
నీళ్లుండును.

ఉ. తిమికూర్మ కర్కటక నక్రభుజం
గవయఁబుతో భయంబందుచుఁగాల
కేయులు బయల్పడి తోచిరి దాని
లోపలన ఆర్. 8.399.

కర్కటము సం. వి. అ. పుం.

కుశీరము, ఆంధ్రకాయ. చూ. కర్క
టకము.

సీ. పర్జన్యఁ దే చేటఁ బసిఁడివాన,
కనకమయమైన కర్కట రుషన
క్రకూర్మ చయముతోడఁ గురియు
చుండ. ద్రోణ 2.198.

కర్కటి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఆంధ్రపిత. ఆంధ్ర ఎండ్రీ చూ.
కర్కటి గర్భము.

కర్కటి గర్భము సం. వి. అ. పుం.

ఆంధ్రకాయ కడుపు.

ఆంధ్రకాయ నుండి పిల్లలు కడుపు
చీల్చుకొని వచ్చును. అంతటితోనది
మరణించును. ఆంధ్రకాయకు కడుపు
వచ్చుట దాని మరణమునకే యగును.
ఎవరినైన దాపునకుఁ జేర్చినపుడు
అదితనకు వినాశమునకుఁ గారణమని
తోచినచో ఈ పదమును జాతీయము
గను ఉపమానముగను జెప్పదురు.
పొట్టపగిలి చినిపోవునపుడును బిడ్డగని
చనిపోవునపుడును దీని సుపమానముగ
గ్రహింతురు.

(సుధేష్ట ద్రావదితో)

కం. దుర్బరవగు నినుఁ గర్కటిః
గర్భము ధరించినట్లు గైకొని నాకై
నిర్భర విధ్వంస దళా, విర్భావము
దెచ్చికొనుట వెరవైయున్నే... విరా.
1.8222.

వ. దేవ వ్రతుండు దుశ్శాసను నాలో
కించి.

సీ. అశని కల్పము లివియద్దను బాణ
ముల్, గాని శిఖండివి గావు సుమ్ము,
కర్కటి గర్భంబు కరణి గాత్రము
వ్రచ్చె నిట్టివి వీనికి నెందుఁ గంపు.
భీష్మ. 9.401.405.

కర్కరము సం. విణ. (అ. అ. అ.),
కఠినము.

మ. ...వక్షపాషాణ కర్కరంబరక్క

ప్రతిమాన తేజాలు ... జనియించి
రెల్లయెడలన్ నాగాయత ప్రాయులై.
ఆర. 8.292.

కర్కరుడు సం. వి. అ పుం.

కద్రువ కొడుకు, సర్పజాతివాడు.
ఆది. 2.4.

కర్కశము సం విజ. (అ. ఆ అ.)

గడ్డిది. కఠినము.

కం. వ్యాయామ కర్కశ స్థిర, కాయము
లయ్యుద్ధము భయానకం బయ్యె. సభా.
1.204, ద్రోణ. 2.14.

2 నిర్దయము, కనికరము లేనిది.

చం. ఆశుచియుఁ గష్టఁడున్ లఘువు
వైనని జాగ్రజ్జ మేనితొడని, త్యక్తుచి
యుఁ బుణ్యశీలయు నుదాత్తయు నాఁ
జను నింతిఁ గొంచుఁ గర్కశ మతి

గీచకల్. విరా. 8.17.

కర్కశుడు సం. వి. అ పుం.

ఒకానొక సర్ప శ్రేష్ఠుడు. అన్నిదగ్ధ
ముగాకుండ, గాపాడిన నలునిఁగాట
వేసి వికృతరూప మిచ్చి వరమిచ్చిన
నాగకుమారుడు, ఆర. 2.128. మొ
127 వ.

వ అన్నాగ కుమారుండును నలున
కుం గృతాంజలియై యేను గర్కశు
కుండను గర్భవశంబున నొక్క
బ్రహ్మబు వి సుపాలించి తర్వా
పంబున నెక్కడం గదలనేరకున్న
వాడు. ఆర. 2.125.

ఈతఁడు బలరాముడు శరీరము విడిచి
యనఁతుని యందుఁ గలయు వేళ నా
తని గొలుచుటకై వాసుకి తక్షకుడు
మొదలగు వారితో వచ్చెను. మౌస.
78.

ఏ మాత్రము దయా దాక్షిణ్యములు
లేక మిక్కిలి కఠినముగా ప్రవర్తించు
వానిని కర్కశుడు మహాకర్కశు
కుఁడు అని పిలుచుట లోకవ్యవహారము
నందుఁ గలదు.

కర్ణము వై.వి. (సం కార్యం. ప్రా.కజ్జ)

1. కార్యము, పని,

ఉ. కర్ణము దప్పె నీ యెదుట కన్దపు
మాటంకేల యొర్తురు ఉద్యో. 4.242.

సీ. ముడుసకులు దమ కిమ్మగాఁజదివి
కొండ్రు. గాక పతులకు హితమగు
కర్ణమేల, యోని చెప్పుదురు ఆది.
8.83.

2. విభము.

చం. అరియెడ మిత్ర భావ మొక
యప్పుడు కార్యము పొందె గల్గిన,
నెర్తరవునఁ దాము బట్టినెడ నిక్కిము
నమ్మక దాని వాటికిం. గరముదొ
లంగఁ జేరువగు కర్ణము వట్టి చరించు
బొప్పదే, పొరుగున నుండి నీకు హిత
ముం దగఁ జేసెద నెప్పు పంచినన్
శాంతి. 8.230.

విజ. కర్ణవ్యము, చేయఁదగినది.

వ. వానికి నర్తనశాల సంకేత ప్రదేశం
బుగాఁ జెప్పి యొంటి మెయిం జను
దేర నియమింపుము వాడు వచ్చిన
నా స్థాబగునిం చెగఁ జూచి నీకుంజాషి

సీచిత్తంబు వడనెడ నిత్తెఱంగుదప్ప
నొండు విధంబు గర్జంబు గాదు.

విరా. 2.235

తరువోజు, ఏయపాయంబున నిట్టారి
గడవఁగా నేర్పు మెయ్యది గర్జమిం
దుండఁగా దేఁగుదమ యొండు
కడకు. ఆది. 8.247.

కర్ణకతోరము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

విన గట్టువైనది.

వ. కర్ణుని సారథినైనను, సిద్ధయ
మునకేను బాధునిం గాచెద నా, దుర్జ
య విచారు నెమ్మొయిఁ గర్ణకతోరం
బులాడి కలఁతుం బోరన్. ఉద్యో.
1.112.

కర్ణగోచరము సం. విజ (అ. ఆ. అ.)

చెవికి వినఁబడినది.

వ. యుద్ధిష్ఠిరుఁడు ..... గాండీవగు
ణమోషంబు గర్ణగోచరంబుగామికి
మనంబు కలంగ. ద్రోణ 3.278.

కర్ణదళము సం. వి. అ. న.

చెవిఅకు, చేక్కిలము, బయటిచెవి
మ...కర్ణదలోపాంతము నింతసేయ
నడరెన్ రాద్రంబు శోభిల్లగన్.
విరా. 3.173.

కర్ణధారుఁడు సం. వి. అ. పుం

పడవ నడపువాఁడు. అశ్రమము
(చుక్కాను) పట్టుకొని పడవనడుపు
వాడు.

వ. కర్ణధారుఁడు లేని యానపాత్రం
బుంబోలెఁ దదృలంబు దిరుగుడు
వడియె. భీష్మ. 2.75, శాంతి.
5.577.

కర్ణపర్వము సం. వి. న. న

మహాభారతము నందలి ఎనిమిదవ
పర్వము. చూ. పర్వము. కర్ణపర్వాశ్వాస
సాంతగద్యం.

కర్ణపాశము సం. వి. అ. పుం

అందమగు చెవి

వ. విద్యుచ్చుండు వ్రేల్చిడిం బొడిసే
సి సకేయూరంబులగు బాహుదండం
బులను సకుండలంబులగు కర్ణపాశం
బులను... భూభాగం బరింకరించి.
విరా. 5.138

కర్ణపుటము సం. వి. అ. న.

చెవిదోనె; పుటము (దోనె) వంటిచెవి

ఉ. కావున భారరామ్మతము కర్ణ
పుటంబుల నారఁగ్రోలి. విరా 1.30

కర్ణపూరము సం. వి. అ. పుం.

చెవికమ్మ, కుండలము.

తే. కదిసి మీఁదికి లంఘించి మద
మెలర్చ, గళము దునిమిన నమ్మస్త్ర
కంబు దొల్లెఁ, గర్ణపూర కిరీట సంక
లిత వివిధ రత్న రోమలు మెఱయ
ధరాతంమున శల్య. 1.189.

కర్ణప్రావరణము సం. వి. అ. బహు

సాగర ద్వీపవాసులైన వారు రాక్షస
జాతికిఁ జెందినవారు, సహదేవుఁడు
దక్షిణ దిగ్విజయ యాత్రాకాలమున
వీరిని వశపగతుం జేసికొనెను. సభా.
1.260.

కర్ణభూషణము సం. వి. అ. న.

చెవినగ.

సీ. కర్ణభూషణ మౌక్తిక ప్రభాదోలన
మీక్షణ దీప్తుల నినుమడింప. విరా.
4 28.

కర్ణము సం. వి. అ. పుం.

1. చెవి.

ఈ, ఆతని తమ్ముడైన మదిరాళ్ళుండు
కర్ణ యుళం యుళా నము, ద్వాతలతోత్త
రేణు పరిధూసరి తాంబర మైన వారణ
వ్రాతము గొల్పిరా గడఁగి వచ్చె.
విరా. 8, 1:8.

2. ఆరిత్రము, చుక్కను. చూ. కర్ణ
దారుడు.

కర్ణరసాయనము సం. విణ (అ. ఆ. అ.)

చెవికి అమృతమైనది. వినఱొంపైనది.
కం. అను పలుకులు కర్ణరసాయనము
అగుడు నయ్యుధిష్ఠి రానుజుండు
ముదంబునఁ దేలి విరా 2 281.

కర్ణపేష్టుడు సం. వి. అ. పుం.

క్రోధగణాంశ సంభూతుండు. ఆది.
8 80

కర్ణాంతము సం. వి. అ. పుం. న.

చెవితుడ.

కం...కర్ణాంతాకృష్ట చండకాండములు
కర్ణ. 8, 808.

కర్ణాట దక్షిణ మల్లులు సం. వి. అ. పుం.
సమ.

మత్స్యమలదపతులు. భీముండు దిగ్వి
జయంబు సేసినపుడు వీరినిజయించెను
సఖా. 1.248

కర్ణాటము సం. వి. అ. పుం

ఒకానొక దేశము, కన్నడ దేశము.
ఆర్జునుండు అశ్వమేధ హయరక్ష
జాగ్రము పోవునపుడు ఈ దేశాధిపతిని
ఆనాయాసముగ వశగతుని జేసికొ
నెను. అశ్వ. 4.118, భీష్మ. 1.40.

కర్ణాభరణము సం. వి. అ. న.

చెవిసగ, కర్ణభూషణము, చెవికమ్మ.
సీ. కర్ణభూషణ మౌక్తిక ప్రభాదోలన
మీక్షణ దీప్తుల నినుమడింప. విరా.
4.28.

కర్ణిక సం. వి. అ. స్త్రీ

1. పూవులోని పన్నీరుబుడ్డివంటి
దినెన్ని, పూవుగడ్డియ

ఆ. కమలకర్ణికానుకారియై కాంచన,
మణిమయతస్వ మహిమ మహిత
మగుచు. భీష్మ. 1.21.

2. బాణవిశేషము.

ఇట్టిండ్ర పౌత్రుండు...కర్ణుండుదాసి
నం గర్ణిపాంతంబు కర్ణికా నారావం
బుల నొప్పించె.. ద్రోణ. 2, 98

కర్ణికారధ్వజము సం. వి. అ. పుం న

కర్ణికారము గుర్తుగా గలచెక్కెము.
అభిమన్యుని కేతనము,

వ. అభిమన్యుండు గనకవర్ణ తురం
గంబులుం గర్ణికారధ్వజంబును
మెజయందాడి. భీష్మ. 1 271 చూ.
కర్ణికారము

కర్ణికారము సం. వి. అ. పుం.

కొండగోగు చెట్టు, జేరి చెట్టు.

తే కనకపుంఖ శరావృత గాత్రుండై
న, దుష్ప్రహుండు చచ్చియండియుఁ

దోయజాక్ష, వికచ నవ కర్ణికార సంవేషనంబు గలుగు కైలంబు తెలుగునఁజాలిచెఁ జూడు. (ప్రీ. 2.70. 'కర్ణికార' శబ్దమునకు 'కొండగోఁగు' 'తేల' అనురెండర్థములు నిఘంటువులు చూపుచున్నవి. అభిమన్యుని ధ్వజముగూర్చు 'కర్ణికారము' అన్న పుడు అది కొండగోఁగా? తేలయా యనునది విచార్యము. మూలమునంద న్ని చోట్లనాంధ్రమునకువలెఁ గర్ణికార శబ్దమే ప్రయోగింపఁ బడియున్నది. కర్ణికార శబ్దము కొండ గోఁగునకే ప్రధానముగా సంస్కృత నిఘంటువులు తెలుపుచున్నవి.

అమరమునందు 'కర్ణికార' శబ్దము తేలకుఁ గానరాదు. అర్థమునకుఁ గల ప్రాధాన్యమును బట్టి యభిమన్యుని ధ్వజము కొండగోఁగు అని చెప్పవలసియున్నది. కొండగోఁగు కొండల యందు విస్తారముగాఁ బెరుగును. దీనికి దోహద క్రియ సల్లాపము. అథ ద్రుమోత్పలః కర్ణికారః పరివ్యాదే అని యమరము. కర్ణికా మియర్తీతి కర్ణికారః. కర్ణిక యనఁగాదుద్దు. దానిని బొందియుండునది. కర్ణికాం కర్ణభూషణ త్వమియర్తీతి వా కర్ణికారః బుగకా కర్ణభూషణత్వమును బొందునది.

కర్ణికారపుష్పము కర్ణభూషణ మైనటుల అభిమన్యుని పేరు చెవులకు వినసాంపెనది అనునర్థము వచ్చునటుల అభిమన్యుడు కర్ణికారమును ధ్వజ చిహ్నముగా స్వీకరించియుండెనేమో. ఇచ్చట మతొక సందేహమును గలు

గవచ్చును. అభిమన్యుని ధ్వజము. కర్ణికారపుష్పము నంతయునా? లేక ఒక్కపుష్పము మాత్రమేనా? వృక్షము చిన్నదిగాన పూంతోఁ గూడిన చెట్టంతయుఁ జిహ్నము కావచ్చును. ఇది రెండు గజముల యెత్తువఱకు తెలుగును. కానితేలకుఁ గూడఁ గొంత ప్రామాణ్యము లేకపోలేదు. కొండగోఁగుపూలు ఎఱ్ఱగానుండును. ఎఱుపురంగు నిచ్చును. రంజనః సుఖదః అని భావప్రకాశ వైద్యనిఘంటువు. తేలకును కర్ణికారశబ్దము వైద్యశాస్త్రమున అత్యంత ప్రామాణిక గ్రంథమైన భావప్రకాశ నిఘంటువు తెల్పుచున్నది.

శ్లోః ఆరగ్వధోరాజ వృక్షః శమ్భూక శ్చతు రంగులః, ఆరేవతో వ్యాధి మాతః క్రిప్తమాలః సువర్ణకః॥ కర్ణికారో దీర్ఘపలః స్వర్ణాంగ స్సర్వ భూషణః॥ భావప్రకాశ పూర్వఖండము 137, 138; ఇవిగాక చక్రవర్తి వ్యాధ, స్వర్ణపుష్ప, స్వర్ణద్రుమ, స్వర్ణస్థాలీ స్వర్ణవృక్ష, మహారాజద్రుమ అనుపేరులును అందు గలవు.

ఇది పెద్దవృక్షము. దీని ఆకులు పెద్ద నేరేడు ఆకులవలె నుండును. దీని పుష్పములు అయిదేసి రేకులు గల్గి పసుపు పచ్చగ వ్రతికొమ్మకు పూచి యుండును. అప్పుడు వృక్షమును జూచిన పసుపు పచ్చగఁ జాలనందముగ ముండును. దీని కాయ రెండడుగులు మొదలు నాలుగడుగుల పొడవు కల్గి సన్నని రూళ్లకెఱువలె నుండును,

తే కనకపుంబశరావృతగాత్రుడైన,
దుష్ప్రహుడు చచ్చి యుండియు,
తోయశాక్ష వికచ నవకర్ణికార సంవే
ష్టనంబు"లుగు శైలంబు. తెఱగునఁ
బొలిచెఁజూడు (శ్రీ), 2.20.

అను పద్యభావమును బట్టి భారతము
నందుఁ జెప్పబడిన కర్ణికారము
పచ్చని పూలుగలదనియుఁ గొండల
యందుఁ బెఱుగునది యనియుఁ
దెలియుచున్నది. పచ్చనిపూలుగలది
తేలగాని కొండగోగు కాదు కాన
భారతమునందుఁ బ్రయోగింపఁ బడిన
కర్ణికారశబ్దము తేలకే చెందుచున్నది.

శ్లో॥ దుస్సహ స్త్రోతిదా భాతి శరీరం
సంవృతం శరైః, గిరిరాత్మదుప్తైః
పుష్టైః కర్ణికారైర్వావృతః శాతకా
భ్యాసనాభాతి కవచేనచ భాస్వతా,
అగ్నివేన గిరిశ్చేతో గతాసురపి
దుస్సహః. సం. భార. శ్రీ19.20, 11
వ భూమధ్యంబున నుత్తర. తటంబు
నం గర్ణికార వనంబున గోరిసమేతుం
డైనదగఁజంబు పరివేష్టింప విశ్వేశ్వ
రుండు విహరించుచుండు. భీష్మ 1.28

శ్లో॥ పార్శ్వే తస్యోత్తరే దివ్యం
సర్వతః కసుమై శ్చిరమ్॥ కర్ణికారవ
నం రమ్యం శిలాజాల సముద్గతమ్॥
తత్ర సాక్షాత్పశుపతి ర్నివ్రేహ్యతై స్స
మావృతః ఉమాసహాయో భగవాన్
రమతే భూతభావసః కర్ణికారమయీం
మలాః బిభ్రత్వా దావలంబినీమ్. సం.
భా భీష్మ 3.28, 27.

ఇవుడు కర్ణికార పుష్పమాంను పాద
ములవఱకు ధరించెనట. గోగు

పూలో తేలపూలో నిర్ణయింపలేము.
కానికైన తెలుగు భారతమున విహరిం
చెను ఆనిచెప్పటచే రెండుగణముల
ఎత్తుగల కొండ గోగులలో విహరిం
చెనుట సామరస్యముగఁ దోఁపదు.
ఇచ్చట తేలయనుటయే కొంతపొడకు
యు క్రముగనున్నది.

సీ కర్ణికారవనంబునఁ గలదు మేరు
తటమున నంద్రితనయయు (దానును
వశుపతి లీలమై బ్రమథ గణము గొలు
వనుండ ... కాంతి. 3.242.

శ్లో॥ మేరుశృంగే కిలపురా కర్ణికారవ
నాయతే, విజహర మహాదేవో భీమై
ర్యుతగజై ర్భృతః శైలరాజ సుతా
చై వదేవీతత్రా భవత్పురా తత్రది
వ్యంత పస్తేమే కృష్ణద్వైపాయన
స్తదా. కర్ణికారవనమున వేదవ్యా
సుడు తపస్సు చేసినటులఁ జెప్పఁ
బడినది. కాన కర్ణికార మిట రాజ
వృక్షమైన తేలయే కాదగియున్నది
తేలపూవునకును కర్ణికార శబ్దత్వ
సిద్ధిచే కర్ణభూషణ ప్రాప్తియుఁ గలు
చున్నది. పూలతో నలరారు తేల
చెట్టు బంగరు చెట్టువలె నందముగ
నుండును గాన నది అభిమన్యుని
ధ్వజచిహ్న మనుట యుక్తియుక్ర
ముగఁ గనిపించుచున్నది.

కర్ణికారవనము సం. వి. అ. న.

చూ. కర్ణికారము. భీష్మ 1.28.

కాం. 3.247

కర్ణుడు సం. వి. అ. పుం

1. కుంతి మొదటికొడుకు (ఇతఁడు

కుంతి యందుఁ గన్యాత్వ కాలమున
సూర్యునికిఁబుట్టినవాఁడు) చూ. చివర
సంపుటము అనుబంధము.

2 కురు కుమారుఁడు గాంధారిదృత
రాష్ట్రుల కొడుకులలో పశునైదవ
వాఁడు. ఆది. 5 10/. ఇతఁడు భీమసే
నునితోఁ బోరి మరణించెను.

3. ఒకానొకరాజు. భీముఁడు పూర్వ
దిగ్విజయ యాత్రా కాలమున నితని
వశగతుని జేసికొనెను. సభా. 1.243.

కర్త సం విజ (ఋ. శ్రీ ఋ)

చేయువాఁడు, సృష్టించువాఁడు

వ. ఇంతకు గర్తయు, భర్తయు,
హర్తయునై దుగ్ధాంబుధి యుత్తరం
బున. నారాయణుఁడు. భీష్మ 1.27.

వ. మఱియు నిట్టి మహాభారతం
బునకుం గర్తయైన వేదవ్యాసుని.
ఆది- 3. 2.

(గర్చించువాఁడు- అని యర్థము)

ఆ. .. ఈనృపుఁడ (శకుని) కాఁడె
పాఁడునందినుల తోడి వైరమునకుఁ
గర్త. శ్రీ. 2.186.

4. ఊష్యపులలో నొకఁడు అను.
3.191

కర్తనము సం. వి. అ. న

విఘ్నగఁగొట్టుట, త్రుంచుట

వ అందా కర్తనకు ధృష్టద్యుమ్నున
కుం బరస్పర కర్తనంబును నితరేత
రచ్చిత్ర కేతుఖండనంబును నన్యోన్య
వర్మవిదారణంబును మిథశ్శరీర
పాతనంబును నగు సంగ్రామంబు
నెల్లె కర్త. 2.326.

2. కత్తిరించుట, ఛేదించుట

సీ అంతకుం డనుపఁబనుచు - తే.
దగిన యెడలఁ బాపాత్ములందఱ్ఱటాలి
దహన కర్తన బంధన తాడనముల
బలుప వారలఁ గుక్కలు గణముఁ
గ్రములు, దొలుచు గ్రద్దలు
నొప్పించుఁ గుండనిహతి అను.
5.170

కర్తవ్యత్వము సం. వి. అ, న

కర్తవ్యభావము

కం. కారణముల వలనఁ గృత,
ప్రారంభంబున కిర్మమంచిత గతికిం
గారణమే కర్తవ్య, త్వారబ్ధిక్రియల
యట్లు లనఁచుచరిత్రా, శాంతి. 5.287.

కర్తవ్యము సం. విజ. (అ, ఆ, ఆ)

చేయఁదగినది.

వ. కావున మీకు నప్రమాదార్థంబుగా
నానేర్చిన విధంబున నుపదేశంబవశ్య
కర్తవ్యంబు. విరా. 1.120.

కం తమకుబలం బెక్కినతఱి, సము
చితమగు విగ్రహంబు శత్రులకుత్సా,
హము మీఱినపుడు కర్తవ్యము సూరి
యనంగవిందు మార్మలచేతన్. శల్య.
1 56.

తే. సుజన సంగతి కర్తవ్య కుజనుఁ
డైన, దాన నిర్మలు డయ్యెడు. శాంతి.
5.488.

కర్తృత సం. వి ఆ శ్రీ.

కర్తృత్వము

కం. ఆవి...పుణకర్తృత యెసఁగున్.
అను. 4.445

కర్పత్యము సం. వి. అ. న.

కర్పభావము, కర్తయగుట
కం. నృప ధర్మ వైశ్యధర్మము,
లపాపకర్మములు జీవనాభావము పా
లుపడిన బ్రాహ్మణునకు నర క పాత
మగు శూద్రకర్మ కర్పత్యమునన్.
శాం. ౬.408.

కర్దమము సం. వి. అ. పుం.

బురద, అడుసు
ఉ...దురంతకృదుర్దశ, కర్దమలేపనిర్ద
రణకారి కృపామృతపూర. భీష్మ.
౪.452.

కర్దముడు సం. వి. అ. పుం.

1. క్రదువ కొడుకు, సర్వజాతివాడు
ఆది. 2.4
2. విష్ణుమానసపుత్రుడైన విరజుని
కొడుకు, వేసుని ప్రపితామహుడు
వ...కర్దముండుననపేక్షిత రాజ్యం దై
తవంబున కరిగె. శాంతి. 2.205.

కర్పరము సం. వి. అ. పుం.

1. కటాహము, కొప్పెర, కాగు,
వెడల్పు మూతిగం గిన్నె
కం. ...గాండివ, కృజనము రోదనీ
హర కర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్.
విరా. ౬.30

2. ఒకానొక దేశమునకులుండు దిగ్వి
జయంబు సేయు కాలమున ఈదేశపు
రాజును జయించెను. సఖా.
1.288

మూలమునందు దీనికి 'కర్పత్యము'
అని కిందు.

కర్పూరధూపము సం. వి. అ. పుం.

ధూపముగా నిడు కర్పూరము -అగరు
పుతోఁ జేరి ధూపమునకిడు సుగంధ
ద్రవ్యము (పచ్చకర్పూరము)
వ. ధూపదానంబులందు నధికతరం
బు కర్పూర ధూపంబని చెప్పి మఱి
యును. ఆను, 4.18.

దీనికి మూలము గానరాదు ఇదితిక్కన
గారి కల్పనయో స్రక్షిప్తమో తెలియ
రాదు. చూ. కర్పూరము. తిక్కన
గారి కాలమున పచ్చకర్పూరమును
ధూపముగానిడు ఆచారముండి యుండ
వచ్చును.

కర్పూరము సం. వి. అ. పుం, న.

1. ఘనసౌరము, కప్పురము, పచ్చ
కర్పూరము

వ...మధుర సల్లాపంబుసేసి కర్పూర
సహితంబగుతాం బూలంబువెట్టి విరా.
1.248.

కం. కలువడములు మఱితోరణ,
ములుగ గట్టిరి క్రిముక కుజమోచాస్తం
భంబులు నాటిరి కుంకుమమును,
గలయనలికి మ్రుగ్గులిడిరి కర్పూరము
నన్. ఆది. 5.288.

2. కప్పురపుఁ జెట్టు, కర్పూర
వృక్షము.

మ. ఘన ధూమధ్వజ దహ్యమాన ల
వలీకర్పూర తక్కిల చం, దనకాలా
గురు సల్లకీతరుల యుద్యద్ధూమ
ధూపాను వా, సననొప్పెన్ సురభీకృ
తంబులగుచున్ సంక్రీడమానామృతా,
శన విద్యాధర సద్విమానవికతుల్

సావిత్ర వర్తమానున్. ఆది.8.262

దీనినిబట్టి కర్పూరము ధూమద్రవ్యములలోఁ జేరినదని బోధపడుచున్నది. కర్పూరములో అనేకభేదములు గలవు మనదేశములో ముఖ్యముగా వాడుకలో నుండునవి: 1. హరతి కర్పూరము

2. పచ్చకర్పూరము (పక్వకర్పూరము). కర్పూరవృక్షమును నొక చెట్టుగలదు దీనిని చీనాజపాను దేశములలో విస్తారముగా బెరుచేయుదురు. అచ్చట పెద్ద పెద్ద తోటలు గలవు ఇదిదాల్చిన చెట్టుజాతిలోఁ జేరియిం గువ చెట్టును బోలియుండును. ఈ చెట్టునకు గంటుపెట్టిన పాలుకాటును. ఆ పాలు నుండియే కర్పూరము తయారగును. దీనిని అపక్వకర్పూరము హరతి కర్పూరము అందురు. పచ్చకర్పూరమును హరతి కర్పూరము నుండియే తయారు చేయుదురు. హరతికర్పూరములో గవ్వపలుకు, సాంబ్రాణి, లవంగాలు, జాపత్రి, జాజికాయ, ఏలకులు, కస్తూరి, పసుపు, కుంకుమపువ్వు, కర్పూరాలు కలిపి వండి పచ్చకర్పూరము సిద్ధము చేయుప్రక్రియ యొకటి గలదు.

కర్పూరము సం. విజ (అ. ఆ. అ) చిత్రనర్ణము గలది.

క్రియంతే నావావర్ణా అత్రేతి కర్పూరః
దీనియందు నానావర్ణములు నెఱుపఁబడును. క్రియతే నానావర్ణైరికర్పూరః. అనేక వర్ణములచేజేయఁబడునది. అని అమరము. లయగ్రాహి. దారాణ

దవానల శిఖాఽజ శిరోదుమా గభీరః
ఘన కర్పూరశరీరు నద్దనుజపీరుః గని
రచ్చెరువు గూడఁ గపిపీఠత్. ఆర.
7 98.

కర్మకర్మకర్మ సం. విజ. (అ. ఆ. అ)
వేతనమునకై పనిసేయువాఁడు,
కూలివాఁడు

కం. వంచనయును జాడ్యంబును,
నించుకయును లేక ప్రభువు నిష్ట
మెఱిగితాఁబించిన పని నెరవ్వునగా,
వించిన కర్మకర్మకర్మ డొందు విపుల
ధనంబుల్. ఆను. 5.77,

కర్మకలాపము సం. వి. అ. పుం.
చేయవలసిన పనుల మొత్తము.

వ. .... కర్మకలాపంబులు సేయించుటకు నకులు నాజ్ఞాపించి. కాంతి.
1.878.

కర్మకాండము సం. వి. అ. పుం. న.
1. ధర్మకాస్త్రము.

తే. చుట్టములలోన నొప్పుమి వుట్టి
నప్పు, డడ్డపడి వారితోడఁ గొట్లాడి
యైన, దాని నుడువంగఁ జొరకున్న
వానిఁ గ్రూరకర్మకర్మకర్మ చెప్పదురు
కర్మకాండ విదులు. ఉద్యో. 3.242.

వ....ఇతండు గొనియెడనని యెదంబడికొనమి పాతకంబగుట కర్మకాండ విమలెల్ల నెఱుంగుదురు. కాంతి.
4.156.

2. వేదమునందు యజ్ఞాది కర్మ విషయమగు భాగము.

వ...కర్మకాండవిమండగు మహాచర

వసువు...దేవతా పక్షపాతంబునఁ
బలవిశసనంబు గర్తవ్యంబని పలికి
యధః పాతంబు ప్రాపించె. ఆశ్వ-
4.2.58.

కర్మతుఁడు సం. విజ. (అ. ఆ. ఆ.)

కర్మభూతుఁడు, ఒక దానియందు సం
పూర్ణ సామర్థ్యము గలిగి విడువక
యా పనిని నెఱవేర్చువాఁడు

ఉ. ధర్మసుతుఁడు మెచ్చెననుఁ తాన
తురంగమ శాస్త్ర శిక్షకుఁ, గర్మతుఁ
జేసి యాత్మతురంగంబుం కెల్ల ను
నన్న యుక్తుఁగా, నర్మిలి నిల్చి...విరా
1.287.

2. వైదిక కర్మానుష్ఠానము చేయు
వాఁడు

వ. జనంబులు పుట్టింపను మనుషసు
సమయింపను గర్తలైన దేవతలకు
నెట్లు నడచిన నెగ్గులేదు. నేను గర్మ
భూమిని జనియించి కర్మరుండనైతి
నాకు నిచ్చటి యాచారంబుచితంబు
గాదు. ఆర. 1.5.85.

కర్మణ్యత సం. వి. ఆ (స్త్రీ).

కర్మములయందు నేర్పరితనము

క. పుణ్యస్థలముల నెల్ల న, గణ్యాము
లగు యాపములు ప్రకాశములుగఁ
గర్మణ్యతయు వివిధరత్నహి, రణ్యా
దిక దానములకు బ్రస్తుతికెక్కన్-
ఆను. 4 841.

కర్మనిష్ఠ సం. వి. ఆ (స్త్రీ).

విహిత కర్మముల నాచరించుట
యందు ఆసక్తి,

మ. శ్రుతివాక్యంబులు కర్మనిష్ఠ విను
తించున్ నిష్క్రియత్వంబు స,ద్గతిఁ
గావించుట యాఁదిచెప్ప...శాంతి.
1-188

కర్మభూమి సం. వి. ఇ. ఈ. (స్త్రీ).

భరతవర్షము, సుఖదుఃఖానుభవము
గలలోకము, మ ర్మలోకము.

వ. జగంబులు పుట్టింపను మనుషసు
సమయింపను గర్తలైన దేవతలకు
నెట్లు నడచిన నెగ్గులేదు. నేను గర్మ
భూమిని జనియించి కర్మరుండనైతి
నాకు నిచ్చటి యాచారంబు లుచితంబు
గాదు ఆర-1-385.

వ ఇది కర్మభూమి భోగా, స్పృహ
లోకంబు ధర్మపరులకు సులభం
బది సత్యశౌచ సౌజన్య దయాదులు
లేనివారి కప్రాప్యమగున్. శాంతి.
4.110.

సీ. ... మానుష్యంబు గర్మభూమి.
ఆను. 5.75.

కర్మము సం. వి. న్. పుం. న.

1. పని, కార్యము

వ. అమృతహనీయ చాపంబు ....
వరుణుచేత నగ్నిచేవుఁడు వేడుకపడి
పుచ్చుకొని పదంపడి యద్యుత కర్మం
బునకు మెచ్చి వివృచ్చునకిచ్చె విరా.
4 122.

తే శరణుఁ సొచ్చిన రక్షింపఁజాలి
యండి, కడపి పుచ్చిన నూర్వలోక
ములు, దప్పుఁ బుణ్యకర్మ ఫలంబు
లఫలతఁ బొందు, ననఁడె కమలగర్భుం
డు దొల్లి జగద్ధిశముగ. ఉద్యో.
1.181.

కం, ఫలములయెడ బ్రహ్మార్పణ, కలన పరుండగుచు గార్హకర్మము నడపెన్ (కార్హకర్మము = చేయఁ దగినపని). శాంతి. 1.89.

2. పుణ్య పాపకర్మము. సూచిము.

కం....కడు దుర్మతియైన నాతి నూ జూడు, మతి గర్మము వెనుకఁ జనక మానునె యెందున్. భీష్మ. 2.859.

3. లౌకిక వైదిక క్రియానుష్ఠానము నిత్య నైమిత్తికాది

ఉ. కర్మముమేలునా విగత కర్మము మేలన రెండు నాప్తునే. కర్మఫలం బునర్నితముఁగాఁ దగనీశ్వరు నందుఁ జేతనద్వర్మము. శాంతి 1.149.

4. విధ్యుక్త ధర్మము, కులాచారము.

తే. ఒప్పుకున్నను నాత్మకులోత్తమ కర్మ, మూర్ధ్వగతిఁ జేర్చుఁజరకర్మ మొప్పెనేని, నార్యజనములు నిల్పిష మండ్రు దానిఁ, గాన నడపుము ని జవంశ కర్మమధిప శాంతి 1.279.

శ్లో॥ స్వధర్మే వర్తమానస్య సావవా దేఽపి భారతి, ఏవ మాత్మ పరిత్యాగ స్తవ రాజన్ న శోభనః. సం. భార. శాంతి. 32.28.

తే తనదు కర్మంబు విడుచుటయును వృధాప,శుప్రహరణంబు... పాపంబు లందురు బుధజనములు. శాంతి. 1.298. శాంతి. 4.97.

5 పాపము.

సీ. వినుము కర్మము దెల్పుయను గపాలంబు నెత్తిన భైక్షాన్న మేః శాంతుశనంబు గొనుచు...పండ్రెండు

వద్దంబులు వ్రతవృత్తి నడపంగ బ్రహ్మహత్య, కిల్బిషంబు దొఱంగు. శాంతి 1.804.

6. ఆజు కర్మములు.

1. యజనము 2. యజనము.

3. అధ్యయనము 4. అధ్యాపనము 5. దానము 6 ప్రతిగ్రహము మ.....ష,ధ్వర కర్మంబులయందు రాగ భర గాధ ద్వేషముల్ లేక... శాంతి 2.280; శాంతి. 5.81.

(బ్రాహ్మణుడైన ప్రతివానికి ఈ ఆజు కర్మములందు అధికారము గలదు.)

కర్మయోగము సం. వి. ఆ. పుం.

నిష్కామమై నిహిత కర్మముల్సేవ రించుట (ఇది మోక్షసాధనములలో నొకటి)

సీ జ్ఞానయోగము కృపా సంపన్న బుద్ధి నాకెఱింగింపవే యన్మ నాతఁ, దతనికి నిట్లు ననఁకు సత్కర్మ యోగక్రిద్ధ దానికఁ గారణంబు. శాంతి 4.172; శాంతి. 1.79.

కర్మవిత్తము సం. వి ఆ న.

మణి మంత్రాక్షధి సాధనాదిక్రియ, అజగరవ్రతము. మణి మంత్రాక్ష ధ్యాది సాధన క్రియలచే సాధింపఁబడు నదియా? యని ధర్మరాజుని సంప్ర శ్నము.

అనిన విని యశాంతశత్రుఁడు బంధు మత్తి కర్మ విత్త ప్రజ్ఞల యందె య్యడి నరునకు సుప్రతిష్ఠం జేయునని. యడిగిన నాపగాతనయుండతని కిట్ల నియె. శాంతి. 4.87.

కర్మసాక్షి సం. వి. న్. పుం.

ఆగ్ని

మ. అభిం జగత్కర్మ సాక్షినై
యుండి యనత్యం బెట్లు పలుకవేర్తు..
ఆది- 1-187; చూ ఆది- 1-183

కర్మసూక్ష్మము సం. వి. అ న

ధర్మరహస్యము, ధర్మసూక్ష్మము
ఆ. కర్మసూక్ష్మ భంగి గానక యి
మైయి, సత్యరక్షణంబు నలుపు
పొంతె, భ్రాత ధర్మపరుడు రాజిమ్మ
హృత్తుజం, పగ్గదలించుట ధర్మ
పథముగాదు. కర్ణ. 3.74.

శ్లో. స గురుం పార్థ కస్మాత్త్వం
హంతుకామో ఽభి దావసి అసంప్ర
ధార్య ధర్మాణాం గతిం సూక్ష్మాం
దురత్యయామ్,

శ్లో. ఇదం ధర్మ రహస్యంచ తవ
వజ్ఞామి భారత- సం. భా- కర్ణ
70-22, 30

కర్మస్థుడు సం. విజ. (అ.ఆ అ)

కర్మమార్గ ప్రవిష్టుడు.

ఆ. పౌరుషంబు నూవె ఫలదమందురు
గొంద, అనపు దైవ మిచ్చునంద్రు
కార్య, ఫలము గొంద తెల్ల ఫలము
భూత స్వభావంబు యంద్రు గొందఱు
మితతేజ.

వ. ఇవి కర్మస్థులతెలుగులు. శాంతి.

4. 87 88.

కర్మాధికారి సం. విజ. (జ్. జీ. జ్)

స్వర్ణకారుడు, శిల్పకారుడు.

వ. (ధర్మజుడు) కర్మాధికారులం
గరియంగనుగొని యజ్ఞంబునకు వల

యునట్టి భాండ ప్రముఖంబులయిన
సాధనంబులును స్రుక్రువాద్యుపక
రణంబులును సువర్ణ మయంబులుగా
వేగంబు చేయింపవలయునని నియోగిం
చిన, అశ్వ. 3.218.

కర్మానురూపము సం. విజ (అ ఆ అ.)

పూర్వ జన్మమునందుఁ జేసిన పాప
కర్మములకుఁ దగినది.

వ ... గర్వాధాన వేళయందును
బిందావస్థ యందును బ్రహ్మ
మాత్రింబునను...వార్తకంబునం గర్వా
నురూపంబగు నాశంబు శరీరమునకు
సంప్రాప్తంబగు. స్త్రీ 1.35.

కర్మారుడు సం. వి. అ. పుం.

కమ్మరవాడు.

వ. ... పురిగల వైశ్యభూద్ర శిల్పి
కర్మారక్షక క్షైరతి స్వర్ణకారకరణ
కారులమ్మహిపతి బలసి చనిరి. స్త్రీ.
1.104

కర్మ సం. విజ. (న్. జీ. న్.)

కర్మములు చేయువాడు.

కం. తాత్త్వికములైన పురుష, స్త్రీ
త్వంబులు లేవు పార్వతీ జీవునకా,
తత్త్వమున నహంకృతి గర్భిత్య
మొలసి భార్య విధమ మెయికొనుచుం
డున్. ఆను. 5.187.

కర్మివ్రము సం. వి అ. న.

కర్మము. చూ. కర్మి

కర్మివ్రత సం. వి. అ. స్త్రీ.

పనియందు నేర్పరి తనము.

సీ వెలివెలి వస్తువులే విడిచెఁబో

నరుడు గర్విష్టతంగాదె శరీరయాత్ర,
నడపు వాడది మోషణంబు గానేరదు.
శాంతి. 1.85.

కర్మిష్టుడు సం. విజ. (అ. అ. అ.)
క్రియయందు సమర్థుడు, పనియందు
నేర్పరి. చూ- కర్మిష్టత.

కర్మేంద్రియము సం. వి. అ. న.
బాక్సాణి పాయాపస్థములలో నొకటి
(వ్యతి, జ్ఞానేంద్రియము. చక్షురాది)
శాంతి 2.285.

కర్మనము కర్మనము, కరిసనము.

సేద్యము, కృషి
కాపు లాపు వెరవుగల్గి కర్మనముసే,
యంగ వృష్టి దగినయట్లు గలుగ,
ఫలము గలుగట్లు పొరుషంబునకు
దై,వంబు తోడుపాటు వలయునెందు.
సా. పి. 1 81.

ఈ సంఖ్యయందు ఈ పదము ఆనంద
వారి ప్రతియందును సంశోధిత ముద్ర
ణము నందును 'కర్మనము' గ్రంథాప
బడినది. శబ్దరత్నాకర కారుడు కర్మ
నముగా దీసికొని ఈపద్యమునే ఉదా
హరణముగ నిచ్చెను.

కర్మితము సం. విజ. (అ. అ. అ.)
కృశింపఁ జేయఁ బడినది, పీడింపఁ
బడినది.
వ. ... ధృతరాష్ట్ర పాలికిం జనిన
నమ్మహిపాలుండు పాండవుల కుశలం
బడుగుటయు నవ్విప్రుండు వారేపురు
ననవరత శీత వాతాశప కర్మితాంగులై
బహదుఃఖ సాగరంబున మునింగి
యున్న వారనియు. ఆర. 5.828.

కర్షకుడు సం. విజ. (అ. అ. అ.).
దున్నుకొని బ్రదుకువాడు.

క. విను కర్షకులును వణిజులు,
ననమా గోరక్షకులు ధరాధీశునకున్
ధన మొడఁగూడెడుచోటుల, ననేక విధ
ములకు నల్లనాద్యస్థలముల్. శాంతి.
2-381

కర్షణము సం. వి. అ. న.
1 దున్నుట

సీ. కర్షణక్రియ భూమిఁ గావించు
జాయయుఁ గృష్టంబు గావున గృష్టఁ
డనియు. శాంతి. 6.482.

2 లాగుట.

శా. (వాలిసుగ్రీవులు) బాహుబాహునిఁ
బోరు నప్పుడమరెం బ్రాధద్యిపద్యం
ద్యపే, లాహస్త ద్యయ గాథ కర్షణ
రణోల్లాసంబు విస్మయమై ఆర 6.384

కర్షము సం. వి. అ. వుం.

(విల్లు లోనగు వానిని) లాగుట
మ...మహాత్మంబునుం దొడివి కర్షణంబు
బృహం జేయుచున్. కర్ష 3.358.

కర్షితము సం. విజ. (అ. అ. అ.)
ఈడ్పఁబడినది, లాగఁబడినది.
కం. కర్షిత రిపులనోన్మాద, కర్షణ
సంకర్షణాపకర్షణాపకర్షణముల సా.
మధురయి పెనఁగి రాహవ, మార్షం
బునఁబవన సుత బృహద్రథ పుత్రుల్
సఖా 1. 203

కర్మనము చూ. కరిసనము.
కళ దే. వి.

నలుపు

నీ. తణులేని హిమరశ్మి కాంతిదాల్చి.

ఆది. 5. 15

(కడలేని అని కొన్ని స్రుతులు)

తణుకంతుడు (సం గరకంతః)

నీలకంతుడు, శివుడు

కం. ఎటుకనియెటుగక నిన్నున్,
మఱకువ నెదిరితిని దీని మఱపుము
నన్నుం, గఱకంఠా షమియింపుము
నెఱి నెవ్వరి కెఱుగనగునెని చరితం
ముల్. ఆర. 1.827, సౌప్తి. 1.121.

తణుకు వై విజ. (సం కర్కశః).

క తినము, క్రూరము, పరుషము
బిరుసు

ఆ. తణుకు దర్శ పూరి పఱపులు
బిజాన్, మళనమట్టి వారినిముదము
న, నాదరించె బ్రీతి నాది గిర్భేశ్వరి,
యయ్య నేవగింపదయ్యె గృష్ట.
ఆది. 7. 224

ఆ. అగ్నిశిఖయః బోలె నంటను,
దాయను, జూడరా యట్టి శుభ
చరిత్ర, నెఱుఁలేని తణుకు దెఱుక
పేక్షించె గాదనః తనకు నాయు
వల్పుమైన. ఆర. 2.౯౦.

తణుగొఱ దే. వి.

లోపము, లోటు

చం. తణిమి సుశర్మ తమ్ములును
దాసును నాటికినన్ను బిల్వనే, నెఱుఁ
గనియట్టు లుడుటిది యే పురుషార్థ
ము వారి నెల్ల నే, దైత నుఱమాడ
బంపుము వడిందిగఁ జూడకు నీకు

నేమియుం, గఱగొఱగాదు పోమికడు
గష్టమునాకు నదాత్తమానసా ద్రోణ.
1.223.

తణుమ దే. స. క్రి.

1. కాటువేయు, కాటుకు.

గీ. తొఱుగు వోకుండ మెకములు
గఱనకుండఁ బాడి దఱుగకయుండ
నాపాటిగొల్ల, లిచ్చమెచ్చ సిద్ధుష్టికి
నెక్కెగడుపు, నరయనేర్తు నన్నేలు
ముధుఁజేనాథ విరా, 1.279.

కం. జనపతి పంపగ సారథి
ఘన విష కృష్ణోరగమంః గఱపించె.
ఆది 5, 175., ఆము. 1.14.

కం. అఱచినఁ బఱచిన వ్రేకులు.
గఱచిన నతఁడించుకయును గరుణిం
పకయం. దఱ నుఱముసేసె సౌ.
2.7, ద్రోణ 2 183.

2. నాటు, గ్రుచ్చుకొను, తగులు,
తాకు

కం. అఱిముఠి వ్రేసినఁ బరికం,
గఱచిన సైంధవుని యలుఁగుఁగని
నరసుతుఁడే, రైత మురిసిన. ద్రోణ.
1. 173.

శి. పండ్లమున్నగు వానితో బట్టు
కొను. గ్రహించు.

వ.....ఇది భూమి పయిం బడిన
నిమ్మనలకు బాదయగునని దానిం
గఱచుకొనిగఱ కచ్చపఃబులం గరం
బుల నిడికొని గరుడుండు గగనంబు
నం బఱచి ఆది. 2.74 ఆది. 8
278

కం. నకులము నులూకమును బో,

కకు సంతసమంది యుండి గ్రకున్న
నమ్మా, పికమయ్యరి చేరులు గొఱు.
కకయలసత నల్లనల్ల గణచుచు
నుండెన్. కాంతి. 8.210.

కణచు² దే. స. క్రి.

నేర్పు, అభ్యసించు, తెలియు

సీ. వేదంబులును ధనుర్వేదాది
విద్యలు గణచుచు గదలేనియెఱుక
దనరు ఆది. 8. 12.

కం. ఎఱుకగలవారి చరితలు, గణ
చుచు సజ్జనుల గోష్ఠి గదలక ఆది.
9. 208

సీ. కలకంఠముల చేత గణచిన
విద్య పీఠలకిచ్చు నట్టి తిన్నని యె
లుగు. విరా. 2.67. ద్రోణ. 1.84.

కణటి దే విణ

మూర్తుడు.

కం. మఱినిన దలఁపిఁపగనగు
నెఱుగని నాడెల్ల పాటనెఱింగింప
నగున్; మఱి యెఱింగి యెఱుగ
నొల్లని, కణటి దెలుపగ గమల
గర్భుని వశమే ఆది. 4.72.

కణతలు దే. వి బ.

దుశ్చేష్టలు, పోకిళ్ళు, మాయమాటలు,
కం. నడదనుగు బంటు గావునఁ
బొరిగొనఁ జొర నీవు సూతపుత్తుఁ
దొకఁడు మా, దుర మాక్కొనియెడు
నతనికి, వెరవుచు గణతలును లేవు
వీనుండగుటన్. ద్రోణ ౯. 2. 8.
(కినికి పారాంతరము గరుదులు,
గరదులు, మరపులు, గలవుగాని కణద
అనుపదము యుక్తమేమో యనిపించు
చున్నది).

కణదలు=మాయమాటలు సూ. ఆ.
ని. మాయమాటలు అనునర్థమే
యిక్కడ సమఃజనముగా నున్నది.

కణపించు దే. స. క్రి కణవఁజేయు.

1. పండ్లు మన్నగు వానితోఁబట్టి
కొనఁజేయు.

ఆ. వెఱవి తల్లిఁ దోఁకఁ గణపించు
కొని దివి, బఱచు వానిఁజూచి పార్థుఁ
డలిగి వాని తల్లి శిరసుశోన తత్పు.
చృంబు, దునిసియగ్ని శిఖర దొరఁ
గఁజేసె. ఆది. 8.278.

2. కాటువేయించు, కొఱికించు.

సీ. విషమిశి పెరుఁజాముఁ గణ
పించి నీరిలోఁ గట్టి త్రోచి, లక్క
యిల్ గారిచి. ఉద్యో. 8.888.
శల్య. 2.78.

కణపు దే స క్రి. (√కణచు²)

బోధించు. నేర్పు.

వ. ఉత్తమ కన్యాజనముకకు
సృత్రముగఱపఁగ నాకు నేర్పుగలదు.
విరా. 1.88.

కం. ఇతఁడు మదీయాగ్రపురోహితు
డితనికి నెల్లపనులు నెఱింగించితగన్,
ధృతరాష్ట్ర కడకుఁ బనుపుఁడు,
చతుర వచన రచనఁ గణపి సుప్రీతి
మెమున్. ఉద్యో. 1.98.

సీ ద్రోణ గాంగేయులు దురిత విహ
రులు నన్నెద్ది గణపి నెమ్మితోడ,
దానినచేయుట ధమ్మపు. ఆది. 8.43.

2. ఎఱింగించు, తెలుపు.

క. ఎఱిగెడు వారికినైనను, గణవక
తక్కరుచిత ప్రకారము శుభముం,

గొఱలు పొతుంట నం, దఱకును
జెప్పంగ వలయుఁ దగియెదు బుద్ధుల్-
విరా. 1.116.

అ. భూతలేశ నన్నుఁ బుత్రైంచి
రిప్పుడు తదృశయంబు లెల్లఁ దలుఁగు
నట్టి, మంత్రతంత్రవిదు లమర్చి యే-
మఱకుండు, నక్షి నిరంతరంబు ననియు
గఱప. ఆది. 2.180.

వి.

బోధనము, దుర్బోధనము.

అ. అధిప పాండుసుతుల కరయంగ
నతికాంక్ష. లేదు బుద్ధిబుద్ధి నీదు
సుతుడు, శకుని కఱపు వినియ
సన్మార్గ వృత్తికిఁ జొచ్చి యిట్టియెడరు
దెచ్చికొనియె. శీష్య. 1. 30.

క. నీ కఱపుల నిక్కుదకుల,
మాకుల్యముఁ బొందుచేమి యాశ్చర్య
ము సౌమ్యః శ్రుతులుగాని వారల
వాకులు శిక్షలు నుపద్రవంబులు కావే.
ఆది. 8.41, శా.తి. 8.76.

కఱపు దే వి.

దుర్బిక్షము, ఇమము కాటకము.

కం. కఱపు వయఁ గఱపు పౌరయుచు
వెఱపుపయిన్ వెఱపుదోష...శా.తి.
4.72.

సీ. వహ్నియు భయమును వఱపును
గఱపుమ వాదిగాఁ గల యెగ్గులడఁగఁ
బుడమి సభా. 1 271.

విజ.

అలభ్యము.

చం. తేరికి బృహన్నల సారథియైన
దీనిన, వ్యరె పురిలోన నింతకఱవారథ
చోడకు లింతయేటికిన్. విరా. 4.20.

కఱి దే, విజ.

నల్లనిది.

సీ. ... విను జ్యేష్ఠదగఁ గఱివేము
గుర్చి. అను. 2.878. అను.
3.189.

కఱియ దే. విజ.

నల్లనిది.

అ. కఱియ జీలకఱ్ఱ కఱివేము గురు
జయింగువ ప్రవర్తనీయ కోటియగుట.
అను. 3.189.

కఱియ జీలకఱ్ఱ దే. వి

నల్లజీలకఱ్ఱ చూ కఱియ

కఱివేము దే వి.

కఱివేపాకు, కృష్ణనింబము

చూ. కఱి, కఱియ

కఱి దే. వి.

అర్జునుడు

అ. కఱి విక్రమంబు గాల్చినే యిట్లు
బ, న్నములు వడిన ధర్మనంద
నుండు, నేను రాజరాజు పీనుంగుఁ
గన్నారఁ గానఁ బడయ మైతిమేని
కృష్ణ. ఉద్యో. 3.117.

కల దే వి

1. స్వప్నము

ఇంద్రియములు ఉపరతి పొంది
నపుడు సంకల్ప స్వభావమైన మన
స్సునకు ఉపరమము ఉండదు. అట్టి
స్థితి కల.

కం. శ్రమమున నింద్రియములు లీ.
నమలకనది నిద్ర కల యనం ద

తనస్కారము మిథ్యావిషయ ప్రాప్త
మగుట యవ్వడును దేహి దా సాక్షి
యగున్. కాం. 4. 924. చూ.
825, 826. 927. చూ. స్వప్నము
నీ..... సాంగతేదవేది గీ॥ యర్థిఁ
గలవచ్చి వాత్సల్య మతిశయిల్ల
నన్మదీయ ప్రణామంబు నాదరించి,
తుష్టిదీవించి కరుణార్ద్ర దృష్టిఁజూచి,
యెరిమి నిట్లని యానతియిచ్చె నాకు.
విరా. 1. 10. కాంతి. 1.225; ఆర.
2.101.

కల² అవ (√కలుగు)

1. భవిష్య దర్శకము

చ. వనమున కేగి యందు సుఖవాసత
నుండఁగలార. ఆశ్వు. 4.182.

కం. గెలుపయ్యుద్ధిష్ఠిదనకును గల
దెఱుంగుదు. ఉద్యో. 4. 50.

2. సమర్థతను దెలుపును.

తే. పోడిగా నీకు నీఁగలవాడ నేను.
సభా. 2 174.

మధ్యాః- కడఁగి చేయంగల దానిఁ
జేయునుగాక కర్షకుడు. ఆర.
1.285.

వ. ... అర్జునునిచేత నిర్జింపబడిన
యుత్కృష్ట జాతు లనేకులగుట
యెఱుంగుదుర కాదె మనుష్యులతని
కెంత పెద్ద యిట్టి జెట్టి వెన్నుదన్ని
చూడఁగలవాడు గావున మముబోం
లైల్లబోక పెనంగినం బోదు భరం
బైనం బ్రాణంబులపై వచ్చునంత
కంటెను బరమ దయాపరుడైన

పాండవాగ్రజు మఱువు నొచ్చి బ్రదు
కుండనుము. ఉద్యో. 2.244.

4. అస్త్యర్థకమగు 'కలుగు' దాతువు
నకు వర్తమానార్థ మందుఁ లట్లుపరం
బగునపుడు వచ్చు అదేశము.

విజ.

ఉన్న.

వ... పరాక్రమ వంతులైన తమ్ములు
గలవాఁడు రాజ్య ప్రతిష్ఠితుండయి
వృద్ధుల సమాత్యుల బంధు మిత్రులను
దొల్లింటి కంటె మిక్కిలిఁ బూజార్థుల
నెల్లంబూజించు. ఆది. 8.121.

తరువోజు- రావును గలవారలకు
నవసరము లరిత యశంబుఁ గళ్యా
ణంబుఁ జదయ. ఆది. 7 18.

ఆ. గురుఁడు వడిన యపుడు సైన్యము
లఁగల వారణాశ్వ సుభట వర్గము
లును బడియె. ద్రోణ. 1.91.

ఇది తద్దర్శార్థమందును గానఁబడు
చున్నది.

మ. ... ఇట్టిదిం, గలదే. ఉద్యో.
8. 95.

మ. కలదే యిమ్మెయి పౌరుషంబు
జగతింగారుణ్య మేపార ని.ప్రభులు
గిట్టిచ్చునె మేను. కాంతి. 8.825.

ఆ. ... కర్ణుడిందుఁ గలఁడు వీని
కెదురు గలఁడని యెన్నుమా,దర్శ
పుత్రు పాల ధరణినాథ. ఉ. 2 212

కల³ సం విజ

షునోజ్ఞము.

చం. జలధివిలోల వీచితా లసత్కం

కాంచి సమంచితావనీ, తల వహన
క్షమంబయిన దక్షిణ హస్తమున, ఆది.
8 144.

కల⁴. సం వి. ఆ. (ప్రీ)

1. రేఖ

కం...పిఁచప్ర, స్వమర దుచిరణలో
రగ, విస్వమర దీధితి కలాప వేష్టిత
మోళి. భీష్మ. 8 458.

2. చతుష్టపీ విస్తరణలో నొకటి సభా.

1. 4, విరా. 2.161.

చూ. కళ

3. భాగము (కాము) చూ కాలకల
చూ. కళ

కలంకము } సం వి. ఆ పుం.
కళంకము }

పాపము కల్మషము

ఉ. వినోదాత కళంకు.....శరణా
గత రిక్షకు నాశ్రయించెన్ ఉద్యో.
2. 820

2. దోషము, తప్పు

కం, దురస్థికు మయ్య మది విధూత
కళ.కా. శల్క 2. 875.

వ. నిహత పాప కళంకుడైన యా
శంకరు పుకలక(పాప కళంకుడు)
=పాపములను దోషము గలవాడు)
ద్రోణ. 2. 185

3. మఱియు

తే పరగణా పాపకళంక లేపంబు
వాయు. శాంతి 2. 831.

కలంక } దే వి (√కలంకు)
కలంక }

1 వ్యాకులత, సంభ్రము

తే. పుత్రశోకావహంబును బుణ్యత
ముమునైన యాభ్యాసమున నాదుమాన
సంబుకలక యంతయుఁ బాసె...
విష్కల్పపుండ సీదయఁజేసి. సంయ
మి వరేణ్య. ద్రోణ. 2 212., విరా.
2 113.

వ. ... అవశ్యంబు మీకుం గర్జసార
త్యంబు గర్జవ్యంబు గాఁగెయది
సమర సమయంబున నిరాకరించి
పలికి కర్జు చిత్తంబునకుం గలక
పుట్టిచి పార్థ రక్షింప వలయు,
ఉద్యో. 1.110.

2 అవిలత, కాలవ్యము

కం. విను మానస ప్రసన్నతఁ, దనుఁ
గనుపురుషుండు గలుషతంగానఁడుదీ,
తీర సీరుహపునూడఁగ, ననుకై కలఁ
క నదిలేని. యట్టుల పోలెన్. శాంతి.
4.185.

3. భయము, జంకు.

సీ. బంధుల కగవక్షఁ బాయనన్వయ
మను కలకమై జెనుటలు గ్రమ్ము
దేర. విరా. 2.70.

4. దుఃఖము, విచారము

వ. గౌతమీబుద్ధిక భుజంగ మృత్యుకా
ల సంవాదం బను నియ్యతిహాసంబు
తాత్పర్యంబు మనంబునం బట్టుకొల
పియ్యిపుట్టిన కలంకం దొలంగజడిసి
శమంబున సువిగమ్ము. ఆను 1.42.

4. దురితము

ప్రహరణ కలిత నృత్యము-ఇది యిటు
లగుటలైతిగి పలికె నా విమరుడు

సభ గోవిందులు వొగడఁగా, నది వి
యును నే నడవన దురితం, బొదవె
గలఁక సేటొల యకుడుగునే. (స్త్రీ).
1.185.

కలఁకదేలు దే అ. క్రి (కలఁక +
తేలు) ప్రసన్నతనొందు, అవ్యాకుల
మగు.

కం. అనవుడు నవ్వులుకులు విసి,
తన చిత్తము కలఁక దేటి ధర్మత
నూజు, దనుజన్ముల దెసఁ జూచిన
ననిలసుతుం డిట్టులనియె నాతని
తోడన్ విరా. 1.55.

కలఁకు } దే. వి.
కలంకు }

1. కలహము

నీ. కలఁకులందుఁ-తే-బుట్టినప్పుడు
గాఁడివి భుజబలంబు, దలఁతురా
ఉద్యో. 1.378.

2. కలఁత

కం. అని యూఱడిల్లఁ బలికిన, విని
యతఁడు గలంకుదేటి విభుఁడుండా
నుంజని సంగ్రామోత్సాహంబునఁ
బొదలిరి తూర్వఘోషములు దివి
ముట్టన్. ద్రోణ. 2.800

కలంకుదేలు దే. అ. క్రి. (కలఁకు +
తేలు)
ప్రసన్నత నొందు, అవ్యాకులమగు.
చూ. కలంకు 2వ ఉదా.

కలఁగఁబడు కలంగఁబడు, కలంగం
బడు; కలంగంబడు (√కలఁగు-
స్వార్థమునపడు) చెదరు, తాఱుమా
అగు

కం. కరముల వేగంబున గద, వరుస
దనంబునను గలగబడి చేద్రుదనా
కరులందోలెను భీముఁడు భీష్మ.
2.215.

గీ కాలముల కీడుకతమునఁ గలఁగఁ
బడిన, వేదముల నీవు నాఁడును
వినులబుద్ధి నంచితవ్యాస మొందించి
యఖిల దివిజ, మునిగణముల కొనర్తు
సమ్మోదమనఁడు శాంతి. 6.527 విరా
4 62; ద్రోణ. 4.5 భీష్మ 8.288

కలఁగఁబాటు కలంగఁబాటు, కల
గంబాటు, కలంగంబాటు. దే. అ.
క్రి (కలఁగన్ + పాటు) కలఁగు
1. చెలరేగు

వ. ధార్తరాష్ట్రులుం దమకు బ్రదుకు
తెచ్చెన నాపలుకులు పట్టుదురు పట్టక
నీతలంచిన చందమునం దులువలై
కలఁగం బాటిన వారు నాముందఱ
నిలువంజాలుదురే. ఉద్యో. 9.248
2. వ్యాకులపడు, సంఘము చెందు
ఆ. సూతుశవముతోడ నే తెచ్చు
నెరవులు, దవురు దవ్వలన యుదగ్ర
రూప, కలితుఁడైన భీముఁ గనుఁగొ
ని నడవక. నిలిచి రుఁతనంత గలఁగ
బాటి. విరా. 8.27. చూ. 27.,
ఉద్యో 2.158

8 చలించు, పోవు, నశించు
(ముక్తుఁడు) చ.....ఎయ్యది యెట్లు
యిన్న బ్రశాంతి సం, పద నొక
యింతయుం గలఁగఁబాటుక యుండఁ
దె నిర్వికారఁడై ... శాంతి 6 202.

కలఁగించు దే. స. క్రి కలఁచు,
కలఁబెట్టు. పోషణము.

చ. నను విను కీడకాంతక మనంబున
ద్రోణుడు మెచ్చఁ జొచ్చియ, మొన
గలఁగింపకీట్లు కురుముఖ్యుడు ధర్మ
సుతుండు గారవి. చిన జతనంబు
నిష్కము సేయుదునే నరుడున్
సుభద్రయుం, దనయుని గాంచి
సంతసము దాల్చుట యంతయు రిత్త
బుత్తునే. ద్రోణ. 2.10.

2. ముఱికి చేయు

కం. ద్వారవతి నొక్కనూతం, దోర
పుడను వక్కజమగు తొండ నొక
దిన, చేరువ మెంగు జనులు గని,
నీ రిది గలఁగించు నిట్ల నిలిచిన
యేనిన్. అను. 2.418.

కలఁగు కలంచు దే. అ. క్రి.

వ్యాకులపడు, షోభపడు, కలఁతఁ
జెందు.

ఉ. అప్పుడు ధర్మసూతి హృదయంబు
గలంగ లలాటభాగముం, గప్పగ
మర్మవారి యధికంబగు రోషము
నొంది. విరా. 2.147.

చం. ... నన్నుఁ గే, వలమున ముట్ట
నెవ్వరికి వచ్చుననుం గలంగున్ వెనుం
బడున్. విరా. 2.104., విరా.
2.298.

2. చెదరు, చలించు.

కం. నదపింపఁగ బొడిపింపఁగ, నెద
మరువైన కలఁగి నవ్వు దేర్పఱుపఁగ
నే, గడు నేర్పుఁబెచ్చునా దగు, కడి
మియ నీ సైన్యమునకుఁ గొసెనగాదే.

ఉ. 4.214 ద్రోణ. 8.114.

3. ముఱికి చెందు, కలుషమగు.

కం. కలఁగిన పెద్దమడుపు విను,
తెలివిఁ జొరయునెట్లు దానధీరుండట్ల,
గ్గలములయిన దురితంబులఁ, గలఁగి
యుఁదనయంత దేఱుగొరవమొప్పన్.
శాంతి. 8.84.

4. కలహించు, పోట్లాడు.

కం. గురుఁడును నీవును మద్రేశ్వరు
డునుగద్దండుఁ గృపుఁడు సాబలుఁడు
ననున్, ధర యేలింపఁగ నున్నా, రరు
మీకుండగునె సంగరములోఁ గలగన్
ద్రోణ. 5.111.

కలచియాడు } దే. స. క్రి. (కలఁచి +
కలంచియాడు } అడు స్వార్థమున)

కలఁచు, షోభపెట్టు.

గీ. ఇట్లు కౌరవానీకంబు నెల్లఁ
గలఁచి, యాది భీష్ముని దెసఁబోవు
క్రిడిదాఁకె. విరా. 5.168. కర్ణ.
1.8.

కలంచు } దే. స. క్రి. (✓కలఁగు)
కలంచు } కలఁగఁజేయు.

1. వ్యాకుల పఱచు, షోభపెట్టు.

సీ. రాజిక బహువిధ రథసమూహముఁ
జొచ్చి, గలిబలి యగునట్లు గలఁచి
కలఁచి. విరా. 5 58.

కం. పదునొకఁ దఱాహిణులను,
జదురున నడిపింతు నెదిరి సైన్యముఁ
గలఁతున్. ఉద్యో. 4.409.

గీ. ఆదియుఁగాక వేఱొక్కఁడు
మదిఁగలంచు, మన్న యది దాని
నేర్పడ విన్నవించు. శాంతి. 1.8.,
భీష్మ 2.210.

2. త్రొక్కు, తిరుగవేయు

వ. వెదపదనికి రొంపి గలంచి వరు
జులు పదింబుగా నమర్చిన కేదారం
బు తెలుగు దోచుటకు నీడై. విరా.
5. 89

కలకంఠము సం. వి. ఆ. పుం

కోకిలము

సీ సీంకంఠముల చేత గజచిర
విద్య పీఠం కిచ్చునట్టి తిన్నని
యెలుంగు. విరా. 2. 87.

కలకల దే. వి

నవ్వుటయందగు ధ్వనికి అనుకరణము
కం.....ఎవ్వరొకో యీ, పిటికి
తనమిత యలవడఁగఱపిన వారనుచు
శార్చికలకం నవ్వెన్. ఉద్యో. 9. 57.
వ. కపటపు నెత్తంబు నెపంబుగా
మిమ్ము వెదల నడచు నవ్వుడు దుర్యో
ధన దుశ్శాసన శకుని సూతనందనులు
పుయిలోట దక్కి కలకల నవ్వుచుం
బలికిన పలుకు లుగ్గడింప వచ్చునే.
ఉద్యో. 8. 32.

కలకలము సం. వి. ఆ. పుం

గుంపునందు పుట్టిన పెద్దమ్రోతః
అలబలము

ఆ. వారు సంభ్రమించి వడిఁ గోలది
వియలు, గొనుచు నులివు మిగులఁ
గూడఁబాటి, నృత్యశాలఁ జొచ్చి
రత్తతి నా కల, కలమెఱింగి కీచక
వ్రజంబు విరా. 8. 4.

వ.... పిండుగట్టి పిశాచనిశాచరులు
నలిరేఁగి రక్తపానంబును మాంస
భాదనంబును జేయుచు మోదంబునం
బొందుచు నాడుచుం బాడుచుండు

కలకలంబునను. ద్రోణ. 2. 187.

కలగనినట్లు దే జాతీ.

ఏమియు జరుగని విధమున

తే (కుంఠి)గూఠ మందిరాంతరమునఁ
గొడుగుగంటి.

కం. కని యేడిలోనిడితిఁ గలఁ, గని
నట్లయి యుండెదత్పకారంబు. ఆశ్ర.
2. 104.

కలగుండు దే. వి. (కలఁగు ధాతువు
యొక్క భావార్థక రూపమగు
'కలగుడు' అనునది వ్యత్యయము
చేత సీరూపము నొందియుండును.
అని. సూ. ఆ ని.)

1. కలఁత, క్షోభము.

ఆ. చేది మగధ కేకయాదిసేన, లెల్ల
బెదరదరఁ దల్లద పడఁగం, గుండు
గొనఁగఁ జేసెఁ గుంభజండు. ద్రోణ.

1 288.

కలగుండుగొను=క్షోభపడు, కలంఠ
నొందు.

2. నిశ్చేష్టతః

వ....పాండవ సైన్యంబు దైన్యంబు
నొందియుఁ గలగుండు, గొనియు
బెండు వడియుఁ గలఁగం బాటియుఁ
దొలంగం దెరలియుం గోలాహం
బహుకంబులగుట గనుంగొని గోవిం
దుండు. భీష్మ. 8. 247.

కలగుండుగొను=చేష్టలుచుగు.

కలగుండుగొను దే. అ. క్రి.

చూ. కలగుండు.

కలగుండుపడు దే. అ. క్రి.

కలగు, పోషకు.

కం. నిజ నిఘనాదమున న, గజము
లుగుండియలు వగిరికలగుండువదన్,
విజయాగ్రజుఁ డిట్లీచి ది, విజవర్గము
పిచ్చలింప విస్ఫురితగతిన్. భీష్మ.
2.20'.

కలగుండుపెట్టు దే. స క్రి.

వోదపెట్టు, కలఁచు

సీ సాత్వతి యేచి ధృష్టద్యుమ్నుఁడు
ను రానుఁగుడసైన్యములఁ గలగుండు
పెట్ట భీష్మ. 3.81.

కలగొనఁబాటు దే. అ. క్రి.

అంతటను పడువిడు, నెత్తెనఁను
పడుగులిడు.

అ. కడపులోననుండి కలగొనఁ
బాటెడు, విబుధవైరి గురుఁడు వెడల
కుండు, నట్లుగాఁగఁ దెరువులన్నియు
మూసి....అంగ జన్మరిపుఁడు కాంతి.
5.472.

కలగొను దే. అ క్రి (కలఁక + కొను)

వోధించు, వ్యాకులపడు, గిగ్గోలుపడు.
గీ. పక్షివృగ జాతులెల్లను బ్రమసి
యట్లునట్లుఁ గలగొనఁ జెడిరె విరా.
4.188.

కలగొను² దే అ. క్రి.

దెంచేను, అతిశయించు.

కం. కలగొన రాక్షసతామస, మలయ
న తావములు విస్ఫురిత బొందింపం
గమ, ద్దులకే కాంతిక వృత్తిని, నెల
కొనగా నెట్లు పచ్చ సింహిచిహితా.
కాంతి. 8.50'.

2 వ్యాపించు, ప్రోవులుగట్టు, గుం
పులుచేరు

కం. విను కూడు గూరపాకము, గనుఁ
గొని ప్రొయివాపి డింపఁగానప్పుడ
సం, జనితములై ప్రపువ్వులు గల
గొన మిలమిల మెదలునందుఁ గురుకు
లమత్మా మౌన. 21.

3. ఇంపగునట్లు.

వ..... మేలుకని యెలుకలు వొదల
విదిర్చి కూర్చికొని కలగొనంబులుకు
పులుగుల యెలుంగుల వలన విరా.
2.210

కలధౌతము సం. వి అ. న.

వెండి

వ. ఇట్లు పట్టణాలంకారంబు సంఘ
టించి రత్నకాంచన కలధౌతము
యంబులగు కలశంబులఁ దీర్థజలం
బులు దెప్పించి. ఉద్యో 4.157;
విరా. 1.72.

కలన సం వి. ఆ స్త్రీ

కలుగుట, కలిమి

చ.....మూర్తి కలన లేక యుండి
యుఁ బరిస్ఫుట పువ్వుపలాది నూచక,
ప్రకరముచేత మూర్తమయి రంజిత
దే ఋతువేళ చూడఁగన్. కాంతి.
8.32. విరా, 2.385; విరా. 5.284

కలనము సం. వి, అ. న

చేరియుండుట, ఉండుట

వ..... ఆ దుర్యోధనుండును గదా
కలనంబున నంస పీఠంబు పొలుపార.
శర్య. 2.228.

2. పొందుట, ప్రాప్తి

నీ.....అఖిల జనములు ఆహార
కలన, తే. మాచరించిరి ఆశ్ర.
2.65.

ఉ. సత్త్వరజస్తమో గుణ వశస్థితిః
గేవలపుణ్య మిశ్రకా, రిత్యై విరుద్ధ
కర్మములఁ బ్రేరితమైనను మూర్ఖ
లోక సే, విత్తము మానుషత్వ వదపి
కలనంబును రౌరవంబునా, తత్త్వము
దన్నెఱుంగమి ప్రధానము చేతం
నావహిల్లినన్ శాంతి. 6.101

3. చేయుట.

కం. ఫలముల యెడ బ్రహ్మార్పణ,
కలన పరుండగుచు గార్యకర్మము
నడపన్ వలయుం. భీష్మ. 1.202.,
శాంతి. 1.69.

తే కర్మసంత్యాగ కలనంబు కార్య
మిప్పుడను వినిశ్చయ మొందెనీ
మనము; మహా. 4.

4. కూర్చుట, చేర్చుట.

కం. తాన సుతుడగుట దెలియం,
గానగు మనులాత్మవీర్య కలనం
బెప్పొ, నైనం జేయఁగ మునిభావా
నూనక ఋశ్యశృంగుఁ డాదిగఁ
గనుటన్ శాంతి. 5.805.

5. కూర్చు, రచనము.

వ నాలుగు ముఖములు నీకు, న్నాచన
యన కలుగఁ గారణం జేమి మధు,
శ్రీరామిత్వాస్పద వా క్యాల్లికలనమున
నాకు నానతి యీవే ఆను. 4.424.

6. కార్యము.

కం. తిల పాయస ఘృతములు పితృ,

కలనములకు నుత్తమములు. ఆను.
3.196.

కలను దే. వి. బౌ.

ప్రదేశము.

కం. ఇంటం దెవులనఁ జచ్చుట,
కంటెను బావంబు లొండు గలవెన్న
వులకున్, బంటకలను పొలికలనిది,
గంట నిధానంబుగృహగాదే మనకన్
భీష్మ. 1.99.

ఆ. ఏబిలంబు దినకునెక్కుడు గలి
గెన, బృంము నేంపోరు కలనుగాఁగ,
నినుండు నీరు గాలి వెనుకగా మొనన
ద, విచిచిడువ సంభవించు జయము,
శాంతి. 3.8.

2. యుద్ధము.

తే కలను పీనుంగు పెంట గాఁగం
యబెరసె, విరా. 3.167.

తే. పా. దునందినుల సేన గలనిక
నడచు నెప్పుడు. భీష్మ. 1.119.

చం. గురుండును భీష్ముండుం గలనఁ
గూలుదురట్టి కిరీటి కుక నె, వ్యరెదురు,
ద్రోణ 1.102.

కలప దే. వి.

ఇల్లు కిట్టుకొనుట వంట చేసికొనుట
మొదలగువాని కుపయోగించు కాయ్య
సామాను.

సీ ... భారవహత్వ, దక్షజన్మ
పెక్కు లక్ష లర్థి గదిసియేనని
కడఁగిమోవఁగ యాగనిలయంబుఁ
గలపయుఁ గలకములను. అశ్వ.
3.158.

కలపము దే. వి. (4కలపు)

మైపూత, పరిమళ ద్రవ్యములు
చేర్చి కలిపిన ద్రవ్యము

సీ. కలపంబులభినవ గంధంబులుగ
గూర్చి తనవున నలందుడు ననువు.
గాగ. విరా. 1. 107.

కలపికొను దే. స క్రి.

కలియఁజేయు, చేద్దుకొను, తమలో
నొకరినిగాఁ జేసికొను

వ. అనిన విని నీవుత్రుండు యు
యుత్సుందేను వచ్చెద నన్నుం గలపి
కొనుమని పలికిన దానికిం బాండ
వాగ్రజుండు ప్రియం బొందిన పలు
కులు పలుకుటయు, భీష్మ. 1 188-
అది 8. 88.

2. ఐక్యము చేసికొను

కం. అంతయును దివ్యదృష్టి,
క్రాంతియగు మరాఠకుండుఁ గనుఁ
గొన నమ్మా, ర్జ్యంతరము గలసి
కొనియె న, సంతుఁడు మూర్తియందు
నరేంద్రా. మాస. 79.

కలపు దే. స క్రి (4కలయు) కలపు

1. కలియఁజేయు

చ.....నీవును జక్కుసేసి ప,
చ్చది గలపంగ వెడియును జండి
తనంబున వచ్చి వచ్చి పో, రెడు
మొనలు. విరా. 5. 188.

2. చేద్దు

తే. ఇంద్రియంబులు మనమునం ది
పురఁజేసి, మనసుఁ దిగిచి యహం
కారమన నదంచి, బుద్ధిలోన నహం

కృతిఁబుచ్చి బుద్ధి, ప్రకృతిఁ గలపద
ద్వ్యాన తత్పరత గలుగు శాంతి.
8.117.

వ.....పాండవు లేవుదుం బాండు
రాజమహిషి ననుపమతీయుంజనియా
యాయమనుధృతరాష్ట్ర గాఁదారులను
గలపి వారల నిరువుర నుద్దేశించి.
అశ్ర. 1.175., శాంతి. 3.498.,

3. కూడఁగట్టు

.....ధర్మరసయందు దేవప్రతు
నితో....భవత్రేజు బు నాశ్రయిం
చెదమని తనవారలం గలపికొని
పలికి. శాంతి. 8.2.

4. ఏకముచేయు, కలసి మెలసి
యుండునట్లుచేయు.

వ..... అట్టివాఁడనయి యుండియు న
ధర్మపరులగు ధర్మరాష్ట్రుల నత్యంత
ధార్మికులగు ధర్మనందనాదులతోఁ
గలపుటకుం బలు తెఱంగులం బడితి.
అశ్వ. 3.44.

వి. కలయిక.

సీ.... పరితోగమునకు దూషకులైన
దొరలు రజ స్రవములు. తే॥ వారి
కలపుం బడు బుద్ధి నేరకుండి, మన
సుతోడ వేర్పడినఁ దానును మనంబు
నేకముఖత గార్యము సూచనేనిదుష్టు
లడఁగుదురు భోగమవ్యయ మగుఁ
గుమార. శాంతి. 5.200.

కలకుండు సం. వి. అ. పుం.

జరాసంధుని సేవించు ఒకానొక
యవన దేశపు రాజు. సఖా. 1.112.

కలమరి దే. విజ. (కలము+అరి).

ఓడయెక్కి పోవువాడు.

గీ. రథికునకుఁ గలమరికి సారథియు
గర్భధారుఁడునువోలె. శాంతి. 5.588.

కలము¹ దే. వి.

నావ, ఓడ, పరేతము, పడవ.

సీ. కలములైఁ గీలించి గాలితెత్తిన
దాపవోలె మిన్నంతయు బూరటిల్లె.
ఉద్యో. 4.118.

వ. వననిధి నడునీఁడఁగలము, ముని
గిన బెగడందు చిత్తములు గలిగిన
త. జ్ఞునల క్రియనున్న సేనలు, గను
గాన దీవిగతిఁ దోఁచె గర్జుండుఁతన్.
ద్రోణ. 1.28., ఆర. 7.45.

కలము² నం. విజ.

మనోజ్ఞము, అవ్యక్తమధురము.

చం. జలధివిలోల వీచి విలసత్కల
కాంచి సమంచితావసీ తల వహన
క్షమంబుయిన దక్షిణ హస్తమున.
ఆది. 3.144.

చం. ... మహాత్మ యే, యనువునఁ
దృష్ట త్రోపు వడునట్టి సమంచిత
చిత్త ధర్మముం, బనుపఱుపంగ
జాలుకల భాషణ పంక్తి ననుగ్రహిం
పవే. శాంతి. 5.372.

కలయ అవ్య-ద్రు ($\sqrt{\text{కలయ}}$)

అంతటను, బాగుగా, పూర్తిగా;
మిక్కిలి, యధికముగా

వ. అని పలికి కొలువుఁ గలయం
గనుంగొని ఉ. 4.589.

చ. కలయఁగ దుర్ని మిత్రములుగాన
గనయ్యె మదీయ చిత్తముంగలఁగెడు.
దోణి. 2.228.

వ. నారదుం డమృహనీయ ద్విజులం
గలయం గనుంగొని శాంతి. 1.2.

గీ. బాటుఁ దొక్కండు కొండొక
కొలసేతఁ బట్టుకొని యేను రక్కసుఁ
గిట్టిచంపి, చులక గావత్తు మీరేడ్వ
వలవదనుచుఁ గలయ నూరారెఁ
దన తొక్కుబలుకు లొప్ప. ఆది.
8.280.

కలయంత దే. వి.

సమస్తము.

చం...కవ్వడి ... .. తాఁకుపెల్ల
దరఁగఁజేసె మింటి కలయంతయు
జిట్టలు గట్టు మంటంన్ ద్రోణ.
8.152.

కలయంపి దే. వి.

కలాఁపి, స్థలభుద్ధికై గోమయముతో,
గలిపి చల్లెడు నీరు, కస్తూరి మున్నగు
నవికలిపి చల్లెడు నీరు.

సీ. వరుస నేనుంగులు గురిసిన దాన
ధారావళి దగు కలయంపిగాఁగ. విరా.
3.74.

వ..... కస్తూరి కలయంపులను
గర్భరఘ్నులను. శాంతి. 1.554.

కలయఁబడు దే. అ క్రి. (కలయన్ +
పడు స్వార్థమున) కలయ, కూడు,
ఎడము లేకుండకూడు.

ఉ. ముందర రాజు బుచ్చి బలమున్
గలయంబడి గోవ్రజంబులన్, దంద
డివెట్టుకుండఁ బిబుదన్ నడపింపఁగ
బంచి విరా 4.184.

కలయఁబాటు దే అ. క్రి ($\sqrt{\text{కలయ}}$)
నలుదెసలకు చెల్లాచెదుగా పరుగెత్తు

వ ఇట్లెసగు బహుళ కోలాహలం
బున హయంబులు నిభంబులు గట్లు
ద్రెంచుకొని కలయబాటె. సాప్తి.

1. 197

కలయ బెయ్య దే. అ. క్రి

(కలయ)

కలయబడు, కంసిపెనగు

తే దొరలు దంపద నాహవ దోహం
మున, నుభయ బలములు, దమకించి
యొర్వలేక, కలయబెరసి భూరేణు
పు. కతన రాత్రి గాక మున్న యొండొ
రువుం గానరైరి. విరా. 8.190.

కలయ కలియ దే. స క్రి

చేరు

సీ. పాంచాలి నవమాన పటచిన
తెలుగును నయ్యింతి వెనుకరా నడ
వి. గలయ, ధర్మజు చన్న చందం
బును. ఆశ్ర. 1.118.

2. (రతియందు) కూడు, రమించు.

సీ. ఏనేల యన్యుని నెడలోన, గా
మింతు గరిణి యేనాడు సూకరము
గలయు. ఆర. 6.841.

కీ. ఏకమగు, ఏకీభవించు, ఒక్కటియగు
కం. ఈరక యుండక పలువురతో
రవమెసంగంగఁ బలుకఁ దొడరు
పక మదిం జేరువగల నాగరికులు,
దారు గలసి పలుకవలయు ధరణీ
కుకదన్. విరా. 1.127.

వ... అతండును ననింసుతుండును...
యన్నతంబు లగు నపసవ్య కరం
బుల నాకుంచిత సవ్యభామా తలం

బుల నప్పశించు చప్పట్లు. గలసి
యొక్కరుండ మల్లచటినిన, చందం
బునవీతేర. విరా. 2. 14; కాంతి.
2.248.

2. ఒక్కచోజేరు

వ. ఇట్లు గట్టనిచ్చి వేటువేట రథిక
రితురగ దాన దాసీజనంబుల నొసంగి
పద్మనాభుండు పొందవులు దానును
గలసి సంతసంబున నలరారుదుండె.
విరా. 5.879.

కలరూపు వి.

1. యాధార్థ్యము, ఉన్నవిషయము,
ఉన్నవిధము

వ. మీకలరూపెఱింగి కానియిక్కన్య
వివాహంబు సేయనేరము. ఆది.
7.285., ఆది 1.180.

కం. కులమును విద్యయు వృత్తము,
గలరూ పెఱింగింపు మనిన గం
గక తన్ను, దెలియగఁ జెప్పెవిప్రుం
డలఘు డగు నసురపతియు నవికృ
తుడగుచున్ కాంతి. 3.491.

సీ. జమదగ్నిసుత కృపాశ్రయమునఁ
బడసినవిద్య కలరూపు వెలయజేయ.
విరా. 4.105. (కలరూపు=ఉన్న
శక్తి సామర్థ్యములు)

వ ఇట్లు కుండర్పదర్ప గోదరుండైన
కీచకుండు నిజసహృదరి వలన
నక్కొమలి కలరూపు దెలియందలంచి
విరా. 2.93.

(కలరూపు=పుట్టు పూర్వోత్తరములు)

కలవాడు దే. విజ.

ఉన్నవాడు, ధనికుడు, భాగ్యవంతుడు

కం. కలవాడు లేనివాడు న, బలుఁదబలుఁడు మూఢబుద్ధిబ్రోకుండనగా వలనదెవ్వరికైన జనని, కలిమియయత్యంత సౌఖ్యకరమై యుండున్. శాంతి, 5.278.

2. అప్తుఁడు, అండయైనవాడు.

ఉ. శాంతనవుండు సర్వకురు సంకతికిం గలవాడుగాఁడె ఉద్యో. 3.164.

తే సేన దమకును గలవారు లేనివారు, ననక తగువారిఁ జెప్పెద నఖిలసమర, పండితుల నేరి వారి నీబంము లేఁడు నదపఁ బాలించి. యభిషేచనంబొనర్చు ఉద్యో. 4.107
3 అయినవాడు, సంబుధి.

కం. బలిమిమెయి వరుఁడు గన్పెక్కుఁ, గలవారిఁబొడిచి కరము క్రొక్కంబున న, ప్పొలఁతుక దుఃఖింపఁగ వారలు పొగులగఁ దెచ్చికొనుట రాక్షసము నృపా. ఆను. 2.225.

4. శక్తుఁడు, సమర్థుఁడు.

చ... అంతలం, తలు వడి వాని నీగవలరా విను మాపని తెల్ల బాండుపు, త్రులె కలవారు నీకెటులుఁ దోచిన నట్టులు సేయవారు. ఉద్యో 3.201; ఉద్యో. 1 281.

కలవింకము. సం. వి. అ. న

ఒక తీర్థస్థానము

ఇందు స్నానము చేసిన బ్రహ్మత్వము గలుగును ఆను. 2.35.

కలశజుఁడు సం. వి. అ. పుం.

కలశము నందుఁ బుట్టిన వాడు, ద్రోణుఁడు. విరా. 5.4.

చూ ; ద్రోణుఁడు

కలశ పోతకుఁడు సం. వి. అ. పుం

కద్రువకొడుకు, సర్వజాతివాడు. ఆది 2.4.

కలశభవుఁడు సం. వి. అ. పుం.

కలశమునందుఁ బుట్టినవాడు; ద్రోణుఁడు. ద్రోణ. 3.78.

చూ, ద్రోణుఁడు

కలశభువు సం. వి. ఉ. పుం.

కలశమునందుఁ బుట్టిన వాడు ద్రోణుఁడు.

వ. కలశభూ శాంతనవుల్. సఖా. 2.253.

చూ. ద్రోణుఁడు.

కలశము సం. వి. అ. పుం. న.

మటము, కుండ.

వ. ... కనక కలశంబులం గరత లంబు దడిపికొని. విరా. 5.280.

సీ. జమదగ్ని ... దారునూతన కలశంబున హోమధేనువు దాన విడికి గారవముతోడ. ఆశ్వ. 4.276.

కలహంస } సం. వి అ. పుం.
కలహంసము }

రాజహంస, రాయంచ.

‘కతో మధురాస్పృట ధ్వనిః. తద్వాన్ హంసః కలహంసః; అవ్యక్త మధుర ధ్వనిగల హంస, దీని ముక్కు కాళ్ళు

తెక్కలు ధూమ్ర వర్ణము గలిగి యుండును.

వ. ... అక్కాకిం గనుంగొని కలహంసం బిట్టినియె, కర్ణ. 2.71.

కం. దమయంతికి నలునకు స్రవం, గమకారణ దూతయైన కలహంస, ఆర. 2.18.

కలహప్రియుడు సం. విజ. (అ.అ.అ)

ఎప్పుడును కలహము నందిచ్చ గలవాడు.

వ. ఆ సమయమున నిచ్చడికి జటామండల కలితుండును గుళబ్బాయా సుంచరుండును గలహప్రియుండును నగు నారదుండు...వీతెంచిన. శర్య. 2.218.

కలహబంధుడు సం. విజ. (ఉ.ఉ.ఉ)

జగదాల తోఁజుట్టికము గంవాడు, జగదాల యందు ప్రీతిని బొందించువాడు "కలహేషు బద్ధాతి ప్రీతిమితి కలహబంధుః. జెగదాలమారి.

చం. ... తనకుంచెయ్యి గృష్ట మృగాజినంబునుం, బలుమఱు వీరు చం గలహబంధుడు నారదురాడె వేడుకన్. సభా. 2.81.

కలహము సం. వి. అ. పుం.

యుద్ధము

కం. వెలలి బారిపుడు చలమునఁ, గలహమునకుఁ జొచ్చె వృత్రు ఘన బాహుబలం బలవికి మీతెను దండ్రవి, మలతవమున జేసి సుకల మనములు దలకన్. ఉద్యో. 1.128; కర్ణ. 2.42

2. జగదము, వివాదము.

కలహప్రియుడు, కలహబంధుడు

కలాపము సం. వి. అ. పుం

1. సమూహము, గుంపు

ఉ. ధామత్రోద శిఖాకలాప వికటోద్య ద్భూక్తుబి స్ఫుర్తియై విరా. 8.189.

వ..... కర్మకలాపంబులు సేయుటకు నకులునాజ్ఞాపించి. కాంతి. 1.878.

చం.....మనః ప్రియ కార్యకలాప కర్తయన్నను. ఆశ్ర. 2.128.

2. భూషణము

చ... ... కర్ణదణు కింకిణీ కలిత కాంచన కాంచి కలాపమున్ రణ, నృణీ నూపురంబులు. ఆది. 8.178.

కలాపుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒక ముని. ధర్మరాజు సభకు వచ్చిన సుబల మార్కండేయాదులలోఒకడు. సభా. 1.20.

కలా(కా)వంతుడు సం. విజ. (క.వశి. క)

అరువది నాలుగు కళలు తెలిసినవాడు. విరా. 2.181.

మా. కళ (చతుష్టవై కళలకు)

కలి సం. వి. ఇ. పుం

కలిపురుషుడు.

వ..... సకల ప్రజాసంహార కారణంబై కల్యంశంబున దుర్యోధనుండు జనియించె. శ్రీ. 1.78.

(ఈకాడు దమయంతిని భార్యగా

గ్రహింపఁజాలనైతి నన్ను కనిచే
నలుని బరివరి విధముల వేధించెను.
చూ. నలచరిత్ర. ఆర. 2.58.
మొదలు,

కలికాలము సం. వి. అ. పుం

కలియుగము. చూ. కలియుగము.
కం. కలికాల చరిత ధర్మము నిలు
పంగలయట్టి విప్లునిం గొక్కొక్కం,
దలఁతుఁ దురగవాహను మ్మేచ్చుల
నెల్లం గీటడఁచు శుభ చారితున్.
కాంతి. 2.48,

కలికి దే. వి.

మనోజ్ఞము; అంద మైనది.
సీ పలుకల ముద్దును గలికి క్రొగి
న్నుల తెలిపును వలద చన్నుల
బెడంగు... గలుగు నగ్గిరికనుదలఁచి
తలఁచి. ఆది. 3. 27.

కలికతనము దే. వి. (✓కలికి)

దిట్టతనము; నేర్పు.
గీ. అ తెలుగున రేఖయు నవ్విధంబు
గరువచందంబు నమ్మెయి కలికి
తనము: నట్టి చెన్నును సైరంద్రి
యందకాక, కలవె యొరులకు. విరా.
2.87.

కలిగించు దే. స. క్రి. (✓కలుగు)

కలుగఁ జేయు.
1. చేకూర్చు, జనరించు.
ఉ. క్రూరత కోర్చి యించుకయు రో
యక పైకొని యెల్ల భంగులన్, వైరు
లఁజంపి భూవ్రజకు వర్ధనముం గలి
గించి. భీష్మ. 3.809,

వ. నీను విన్నవఁబు సేయు తెలుగు
గా నంతస్సన్నిధిం గలిగించుకొని.
విరా. 1.87.

2. ఉండఁజేయు, నిలుపు.

(దుర్మోధముఁడు శల్యునితో) వ...
మదీయ జీవితంబును రాజ్యంబును
భవదధీనంబులు వానిం గలిగింపను
జయంబును సుఖంబును గావింపను
నీవ యొడయఁడవు. కర్ణ. 1.294.

3. ఆరోపించు. లేనిది యన్నట్లు
కల్పించు.

కం. ఏపాసమేని లేనిది కాపురుషత
నొకనిమీదఁగలిగించిన న,ప్రాపము
సేసినవాడగు, నాపౌలువ యనంగ
విందుమాయ్యుచేతన్. కాంతి. 3.489

4. పుట్టించు, సృజించు.

వ. తలఁపుననవాసుదేవుఁడు గలిగింప
నునిలుప నడవఁగా నోపుజగం,బులు
మరియును గ్రీడార్థము, పలువోకలఁ
బుచ్చుచుంటఁ బొరవ నాథా. ఉద్యో.
2.818.

5. వ్యక్తపరచు.

సీ. ... జనియించి యాబ్రహ్మ సకల
సృష్టి,కాది భూతములుగ వేదముల్
నాలుగు గలిగించె నపుడు కాంతి.
6.479.

6. ఉద్ధరించు.

చం. అడఁగఁగనీక శంతమని యన్య
యముం గలిగించి శీవ. ఉద్యో.
1.878.

శ్లో. భవతా శంతనోర్వం శోనిమగ్నః
పునరుద్భవః సం. బా. ౬ ద్వీ. ౬౦. ౧.

7. బ్రతికించు.

సీ. (చిత్రాంగద యువాపితో) పడికి
నిమ్ము. తే జీవమాండ్రురః బెక్కం
ద్రఃజేసికొనుట, పురఃపురః దప్పె
భార్యలితైరువు నందు, నడవరే
యొర్పినీరు మనముననింత, యెఱిగి
కలిగింపు వరువేయనేల తల్లి. ఆశ్వ-
4. 69,

శ్లో. కింతు సర్వాపరా ధోయంయదితే
ద్యధనంజయమ్. శ్మశ్మ యాచమా
నావై జీవయస్త్వధనమ్ జయమ్. సం.
భా. ఆశ్వ. 80 5.

కలితనము మిశ్ర. వి.

హారత్వము, పరాక్రమము.

కం. అనిలజుని యశ్యములఁ గూర్చిన
యప్పుడు శల్యునిం గలితనము మెర
యందన యంపవెల్లిచే ముం, చెనకులు
తమ్ముండు నీడు సేన దలంకిన్. శల్య
1. 182.

ఆ. అరుల గుణములైన నగ్గింతు
రెప్పుడు, గలయ బెరవినపుడు గలిత
నంబు, మెరయుదురు మహత్ము
లెరుగడు తుది మొద, లెట్టి వారి.
నితఁడు బెట్టువలుకు విరా. 4 225.,
(స్త్రీ). 1 188. కర్ణ. 1 22 మా. 28
2 సామర్థ్యము.

సీ. తైలోక్యకంఠకు దశ ముఖ
బంధు యక్తబుగాఁ జ పిన కలిత
నమ్ము. ద్రోణ. 2 201, కాంఠి.
1. 288.

కలితము సం. విణ (అ అ అ)

1. పాండబడినది

కం. జలనిధి హిమవద్భూదర, కలిత
జనన కేశకౌతుక వ్యక్తావ్యక్త
లలిత సౌందర్య స్ఫుర, దలముతను
స్త్రీ సనాథ హరిహరనాథా. విరా.
1. 40

ఆ సూతు శవముతోడ. నేతెచు
నెరపులు, దవ్వు దవ్వుల న యద
గ్రహప కలితుడైన బీముఁ గనుఁ
గొని నడవక నిలచి రంతనంతఁ గలఁ
గబాటి విరా 8, 28, కాం. 2. 2 8.

2. సంపన్నము. (వస్త్ర వస్త్రుడనా
దులతో) కూడినది

వ. .... పాండవాగ్రజాండున్న
యునికిన సన్న్యాసి రూపం బలవడి
భాతుపట దండ కమందలు కలిత
మూర్తియయ్యె. విరా. 1. 184.

3. కూర్చబడినది.

చం. అనుకుయు ఫాలిభాగ కలితాంజలి
యై యతఁడట్ల చేయవార, దినని.
విరా. 3. 125

4. కల్పింపఁబడినది గ్రహింపఁబడి
నది

కం ద్విజాఁడఁ గురుచివయజ్ఞాతుఁడ,
సుజనప్రియుడైన ధర్మసుతు సఖుఁ
డఁ బరి, వ్రజవాశ్రమ కలితుండఁము,
సుజవల్లభ యోగ్య బహు వినోద క
రుండన్. విరా. 1 195.

కలిపికొను దే. స. క్రి

1. కూడఁగట్టుకొను

వ.... పెద్దవాడగు ఖనీనేత్రుం
దధికబల శౌర్యుండును నకార్య
పరుండునునై సోదరులం గలిపికొని
నడవక పరునలుపురం జెఱచి
సామ్రాజ్యంబుఁ గైకొని యుండి-
అశ్వ. 1.17.

2 చేర్చుకొను, దగ్గఱకుదీయ
వ... ..ధర్మంబులు దేవుడ నను
గ్రహించుచుం బుయిల్పట వాని
నన్నుంగలిసికొని కృపకు భాజనం
బుగాఁ జేయుటం జేసికొంకకయింక
ను నడగెదను. ఆను. శి. 2.

కలిమి | దే. వి (✓కలుగు)
కల్మి :

1. కలుగుట, ఉండుట

కం. మృత్యుడయి క్రమమట సుజీ,
వితుడయ్యె నికండు కరము విస్మయ
మిదిహూ, నురయిల్లి మహిమ కలిమితో
గతిమెచ్చుది యానతిమ్ము హాసం
హసనో ఆర 4.19.

కం. అనయడిగిన వైకంపా, యనుఁ
డమ్మను జేంద్ర చంద్రునది కౌత్సు
క్తిం, బునకలిమికే దనహృదయం,
బున గాధాదరము భరితముగ నిల్లె
యెన్. విరా 1.45;

కం. ఒలసి మనోవాక్యాంయం,
బుల ప్రహృతాప సునిధి భూచరుల
యెడం, గలిమి విను శ్రీమది మే
లొండుచును దాన నుల్లమామ్మ
ము పుతా. శాంతి. 2.147.

ఉ. ... మత్సర నిరంతరస్మరణ
తత్పర భావము కల్మి నాత్మ స, మ్మో
దముఁ బొంద. విరా. 1.13.

2. సంపద, ఐశ్వర్యము, సిరి.

ఉ. కలిమికి భోగము కదా. ఫలముని
తను మెఱసి బయలుపడఁ బెల్లుగ విచ్చ
లవిడి భోగింపక వేద్యులు సలువఁగ
వలయు భటుఁ డడంకువతోడన్.
విరా 1.140.

కం. కలిమియ చుట్టల జేర్చుం,
కలిమియ చెబులను మఱింఁగ గలి
మియ శౌర్యోజ్జ్వలుఁ డనిపించుం
గలిమియ, పలుపురు సద్గుర్తి యనఁగఁ
బరఁగం జేయున్. శాంతి. 1.51.

కం. వెరవును లావును గలిగిన, పురు
షులు లేరెట్లులోకమున నెవ్వరికిన్, సిరి
శాశ్వతంబె యని వగఁ బొరయఁడు
ధీరుండు కలిమి పోకకునదిపా. శాంతి.
2.31.

శి. జీవించి యుండుట. బ్రదికి
యుండుట.

(ప్రాలోమి నహపునితో)

ఉ. అల్లన యింతి యిట్లనియె నారసి
వాసపు కల్మితేమియుం, దెల్లముగా
నెఱింగికొని తేకువ లేకట వచ్చు
టొప్పునా యల్లము శంకితం బగుచు
నుండఁగ వేగిరపాటు మేలె నీ, వెల్ల
నెఱుంగు దిప్పుడెడ యిచ్చుట యుక్త
మునాకుఁజూడఁగన్. ఉద్యో 1.185.

కలియు దే. ఆ. క్రి. కలియు.

చేరు. ఒకటిగానగు.

ఆ. అర్జునుండు వనమ్మగావలిఁ
గలిసి యిట్లున్న జూచియును. ఆర.
2.215.

కలియుగము సం. వి. అ. న.

నాల్గవ యుగము కృతత్రేతాద్వాపర
కలియుగంబులనియుగంబులు నాలుగు

(కలియుగ పరిమితి 432000 సంవత్సరములు. నాలుగు యుగములలో కలియుగమే పెద్దది ఇప్పుడు కలియుగమున 1079 సంవత్సరములు గడచి 50 80 వ సంవత్సరము గడచుచున్నది. అందు శాలివాహన శకము 1900 సంవత్సరాలు గడచి 1901 గడచుచున్నది. మాణి శకము 1979 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు 30వ తేది శుక్రవారము.)

ఇందు పాఠకులు ధర్మమును దప్పి ప్రవర్తింతురు. వర్ణాశ్రమ మార్గములు తాముమాటగును. శాంతి. 1.282. చూ. యుగము.

కలు¹ వై వి. (సం. కల్యా. ప్రా.కల్లాక్ కళ్. కళ్ళు).

ఇదిఇలు శబ్దమునకువలె హల్లుపరమగు నపుడు వైకల్పికముగా కిల్ అను రూపము నొందును).

మద్యము; సుర

కం. జీవిత సంశయ వేళ, భూవర యొండన్న పానములు దొరకమీర గల్ ద్రావినఁ గల్గు తెఱుగక, త్రావిన నద్ధరిత మధిక ధర్మమునఁ జెడున్. శాంతి. 1. 287.

కం. (కర్ణఁడు శబ్దానివై గోపించి)
కం. పలుపురకుఁ బుట్టి నిచ్చలుఁ, గలుద్రావుచుఁ బెరిగి యెట్లుగఱతురు శీలం, బులు నుచితములగు భాషణ. ములు నీవిమ్మాటలుడిగి పొడపొడమని కన్. కర్ణ. 2.48.

కలు² దే వి. (ఇది ఇలు శబ్దమువంటిది చూ. కలు¹)

శీల, తాయి. చూ. కలుకట్ట

కలుకట్ట దే. వి.

తాతి కట్ట,

వ. అల్లి నల్లన తెఱపియిచ్చి యపు లపులం జను నంధకారంబు దూరంబులయందును లేకునికివలనం గడళ్ళు పుళించి నెరసి విరిసినం బొలుచు కలుకట్టలుంటోని ది క్కటంబులును. విరా. 2.240.

కలుగు } దే. అ. క్రి. (దీనికి 'కల',
కల్లు } 'లే' అను రూపములగును)

1. ఉండు, నిలుచు.

అ. ఏను గలుగ వెఱువనేటికి సేనబఁ గాకునీవు మెచ్చఁ గౌరవేంద్ర ఉద్యో. 4.203. విరా. 5 114.

వ. ... పలుదెసల నుండి వచ్చి కూడిన వాహనులు మూఁడత్రేహిబుల కుం గలిగె. ఉద్యో. 1.225. (కలిగె = చొలియున్నవి)

కం. సూపాధ్యక్షుఁడు గలిగిన, నా పురుషునితోడ సఖ్యమగు నట్లుగ వే నేపాటనైన నడవఁగ, నోపుడు. విరా. 1.79.

(వరీక్షిజ్జననము) వ. ఇట్లు పుండరీ కాక్షుండు పొండవ సంతానంబు కలిగించె. అశ్వ. 3.201. (కలిగించెన్ = నిలిపెను)

2. చొలు, ఓపు, సమర్థమగు.

కం. దుర్యోధను నిఁటం డగు, కార్యమునకు ఖడ్గమునకు గల వాఁడై చా, తుర్యంబు మెఱయు కర్ణుని

యార్యత్వము సెల్లుచున్నయదియే నెమ్మివ్. ౪దోళ్ళ. 1.281.

చం విరటుడు నూచుచుండనినువేపు ర ముందటనట్లు ద్రోవ నొక్కరుడును గాదు గూడదనఁ గల్గెనెఁ విరా.

8.257,

8. సంభవించు, లభించు, ప్రాప్తించు, దొరకు.

తే. ధర్మదేవత నీదు సత్కర్మ మనకు, మెచ్చియెంతయుఁ బ్రీతిమై నిచ్చినట్టి, వరము గలుగంగ మన మేమి వర్తనమున, నెడతున్నను నొరలకు నెఱుంగనగునె విరా, 1.81

తె. ధరణిఁ బొగడిత యెందాకఁ బరఁగునంత, కాలమును బుణ్యి తోకంబుగల్గు నండు. కర్ణ. 2.90.

తే. పూరున్వత కులకూషణ పూత చరిత, సీపు భక్తి గలుగుము గోవు లందు ఆను 8.87.

కా. కానంగని శరీరముంగల మహా గ్రహమున్. ఆది. 8.258.

కలుచ నై. వి (సం. కలుషమ్, ప్రా.

కలుస)

1. దోషము.

కల, కలుగుం దోషమి యమవసఁ గలుగునె యంతటనెయ్యత కరు నకు నాశం, బలము పరవస్తువున కుం, గలదె యభావంబు మనసుగాన ని కలుచన్. కాంతి. 4 198.

చం. అకట నితాంత తోభమున నావ లఁ బాటిలు కీడుగానఁ జాలక ధృత రాష్ట్ర సూనులు కులక్షయ మయ్యెడు

దాని కోరి పో, రికఁ దెగి వచ్చిరక్కలుచ రెండు నెఱింగిడు నీవునేను దీ, నికఁ జొరనేల వీరినిటు నిర్దయఁ జంపిన వేమియ్యెడున్. భీష్మ. 1.188.

కులక్షయ కృతు దోషం మిత్రద్రో పేచ పాతకమ్. (మూలము)

తే. తొంటి చవిగని యిప్పుడుఁ దోచి పాండు. సుతులు రాజ్యంబు సేయంగ జూచు కలుచ, నాకు నీఁదీఱునేయింక నాఁటి చూఱ లెక్కడివి ద్రోణ భీష్మ లీదిక్కు సుమ్ము. ౪దోళ్ళ. 8.862. కాంతి. 8.554.

2. నెపము, వంక.

మ శ్రుతి వాక్యంబులు కర్మనిష్ఠవిమ తించున్ నిష్క్రియత్వంబు సద్గతి గావించుట యూఁది చెప్పునిటు చిత్త ప్రక్రియల్ రెండుదో, దితముల్ వాని వింటిమన్న కలుచన్ దీపించే తత్వ సం, గత బోధంబు సుకర్మతం గలుగు నాకం బాత్ర వీరవ్రతా. కాంతి. 1.818.

కలుపు దే. స. క్రి. (✓ కలియు)

చేర్చు.

కం. నా కొలఁది యిప్పు డెఱిగితి, నీ కరుణాలోకనంబు నిగిడించి శర, బ్యా కావున నన్నుమగుడం, గాకు లలోఁ గలుపఁదగవుగాదే నీకున్ కర్ణ 2 77.

ఆ. పడయరాని యాయు వొడలికిఁ గలిగినఁ, బాపకృతుల దానిఁ బడట గలుప, నగునె పుణ్యవిధి సమాచరణ

మూలగై, సేయవలయుగాక చెలువు
మిగుల కాంతి 5 482.

వి.

పౌంఢిక, కలసియుండుట.

అ. అనుచు నకులు, కిట్టలను దేవత
మతమ నేర్పు పనుల వెంట నెగడి
బ్రదుక, వలయుగాక నగరదలము
దప్పి పురి, కువల కలుపు లియ్య
కొమ్మ దగనె. విరా. 1.262.

కలువడగ దే. వి.

కలువడము.

వ. అన్నరసాధుడు నడచి నానగ
రంబును బ్రవేశించె నంతకుమున్న
యందలి జనంబులు గలువడ గలను
దొంగిలించును ... ప్రాంత మాలిక
లను గొప్ప మిగుల నచ్చరం బలం
కరించి. కాంతి. 1.354.

కలుకడము వి. (కలుక + వడము)

కలుకడగ ఉత్పాదించు ధృజ
స్తంభములొనగు వారికి ప్రేమగల్గెడు
కలువ పూడ.

కం. కలువడములు మణితోరణ,
మూల కట్టి క్రమక కాంచ మోచా
స్తంభంబు నాచరి పుంకమమన,
గలయ నది ముగ్ధులెడిరి కర్పూర
మునన్. విరా. 5.532.

కలుషత సం వి. ఆ క్రి

కలుషతము, మూలము

కం. విష మూల ప్రసూత దను
గల పుష్పము గలువతం గానడు.

కాంతి. 4 535.

కలుషము సం. విజ (అ, ఆ, ఇ)

1. చెడినది, భంగపడినది.

ఉ పాఠకియై సుయోధనుడు పాండు
తనూజులు నల్పుచున్న యజ్ఞాత విధి
వ్రతంబు గలుషంబుగ జేయదలంచి
పంచినన్. విరా. 8.72.

2. మలినము, వ్యాకులత చెందినది.

(దుర్యోధనుం జూచి శకుని)
అ ఇన్ని దినములయ్యె నేటికినాతోడ,
నిభవు రేఖలుక విట్టుకేల, నీముఖంబు
దీర్ఘ నిశ్వాస ధూమ సంహతుల
జేసి కలుషమయిన యదియు. సభా.
2.92., కాంతి. 6.149.

3. కోపము గలది.

ఉ. వారలు పూనినట్ల వనవాసము
సల్పిరి వీరులేచి తమ్మారయగా
బయల్పడని యట్లు గ మండెడు వత్స
రంబునుం జేరువ చేరువల్ గడచె
జిత్రములుం గలుషంబు లమ్మహా.
వీరుల కీన్ద్రపాలునెడ వీరికి మారక
యన్ని కర్ణమే. విరా. 9.107.

4. గర్జితము, నిందితము

క. కుంఠికినంతవెఱవమీ, కంతవెఱవ
దైవమునకు నంత వెఱవన, త్యంతకలు
షాత్మ విరటుని, కాంతకు నేవెఱతు
లనులు గావించునెడన్. విరా 2.175.

కలుషించు సం. ఆ క్రి

1. కలగదాటు, కలతనొందు
నీ. వెఱవక నను జూచె వీడనియెడ
గ. 2. 53 నొందొంద చెమట
వొడచు విరా. 2.53.

2. కోపగించు.

వ. అని అన యఖిలాషంబు దేట
పడం బలికిన నబ్బోటి కలుషించియు

దుర్వారంబైన పరిభవ వికారంబు
దోషకుండఁ దన్నుదాన యపశ
మించుకొని. విరా. 2.48.

చ. అని పలుకంగ గౌతమమహామని
యచ్చటనుండి యంతయున్, వినికలు
షించి యేల యిటు వీకను నోరఱు
వంగఁ బ్రేరెదు. ఆర. 4. 192.

కలుషితము సం. విజ. (అ. ఆ. ఆ).

1. కలంగఁ బాఱినది. చెడినది
వికారము నొందినది.

తే. పరశురాముఁడు, భృగుఁడును
బలియు లోను, గాఁగమహనీయ పురు
షులు గర్మసూక్ష్మభంగిగలుషితదైవ
ప్రభావితాత్ములైరి కర్మంబుదైవంబు
నలఁతువెట్లు. ఆను. 1.140

వ. కొంతయులచేత బంధమోక్షితుండై
దుర్బోధనుండు రాహుకబళన కలుషి
తుండైన రోహిణిపరియును బోలె
విషాదవద్దండయి. ఆర. 6.5.

2. కుషితము, కోపగించినది.

క. పట్టువడిన సుగ్రీవునిఁ గట్టెదురం
గాంచి యెయి కలుషితమతియై దట్టుడు
లక్ష్మణుఁ డసురన్, బిడ్డేసెం బిడుగు
బోని పృథువాణమునన్. ఆర. 7.102

క. మారుతాత్మజుండు కలుషితాత్ముం
డగుచు నెఱ్ఱకువచ్చె. విరా. 2.283.

కల్పి- సం. వి. న్. ఇ. పుం.

విష్ణుదేవుని పదియవ యవతారము.
శాంతి. 2.48.

కలియుగాంతమందు శంఖశ గ్రామ
మున విష్ణుయశుండను పేర విష్ణుండు
కల్యాణత్మకుండయి జన్మించును.

సంస్మరణమాత్రన వేద శాస్త్రంబుల
నధిగమించును; సార్వభౌముడగును.
బ్రాహ్మణానీక సహితుడై మ్రేచ్చు
లను మడియించి ధర్మము నిలిపి వాఙి
మేధము చేయును. వార్ధకమున తపో
వనమునందు వసించును. బ్రాహ్మ
ణాది వర్ణములు తమతమ ధర్మము
లను సక్రమముగా నిర్వర్తింతురు.
దాననచేసి కృతయుగము ప్రాప్త
మగును. ఆను. 4. 308 మొ.
312 వఱకు.

కల్పి-తనము దే. వి.

సాంపు.

సీ. తెలుపును గప్పును వెలయంగ
మెఱుంగెక్కు తారకంబులఁ గల్పి-
తనము దొడర. విరా. 1. 245.

కల్లు దే. అ. క్రి.

చూ. కలుగు.

కల్పకము సం. వి. అ. పుం.

కల్పవృక్షము.

చ...సురేంద్రకల్పకం, బు గరము
లీలఁడెచ్చె. ఉద్యో. 2 310.

కల్పన సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

1. చేత, చేయుట.

మ. ప్రియ మక్షిణము నాకు నీ దెస
మదిన్ బీతిప్రదోద్వేగసం, శయ
మల్ సేరఁగ నీను నీకు ఘనరజా
కల్పనాబుద్ధి ని, శయసంపాదినీ నాదు
దృష్టినిను నశ్వవ్రాతముఁజోక గాలి
యురానీను ద్మరింపు రిపు దోర్గీ
లాసముల్లాసమున్. విరా. 4.157.

2. విధానము, విధి.

కం. నావుడు మీలోపలనొక, గోవై
నను మోహవశజగదాయ మఖం
బావేళఁ బరిసమాప్తము, గావలయు
వినుండు సమయకల్పన దెలియన్.
ఆను ౪౯8.

క. తమతమ సారములకుఁ దగఁ,
గమలాక్షి చేయు దానకల్పనల విశేష
ము నొక్కరూపయగు. ఆను. 5.
210.

8. నెఱవేర్చుట, నిర్వహించుట.
క. వారలు లింగాధిష్ఠా, నారూఢుంగా
నొనర్చి యర్పించిరి. భవ్యారాధన
పరులై మును, గౌరీపతి నతుల నియమ
కల్పన వెలియన్. ద్రోణ. 5. 417.

4. సాధనము.

క. శమనిరతియు నాత్మజ్ఞానముఁ
జుప్పే బుద్ధలక్షణంబులు పర్యాప్తము
లవి రెండు నరయ మోక్షము సాధిం
చుటకు వేఱ కల్పనలేలా. శా.తి.
5.177.

5. అలంకరణము, అలంకరించుట.
వ.... సూతనందనుండు దన సూతు
నాలోకించి తగురథంబునకుం గల్పన
మొనర్చుమని సత్వరంబుగాఁ బనిచిన,
కర్ణ. 1.317.

8. ఎక్కువ కై ఏనగు నాయతము
చేయుట.

తే. ... ఆహవోచి, తోగ్రకల్పనా
భంగులు నుల్లసిల్లఁ గరులు దాత్రి
తలంబు గ్రక్కదల కడచె. శిల్ప.
1.103.

2. నిర్ణయము, ఏర్పాటు.

క. నావుడునల్లనగుచు, నద్దేవుడు
గరుణించి మునుల దేవతలను సంఘా
వింప భాగకల్పనఁ గావించిరి వారలా
జగత్ప్రభువునకున్. శా.తి. 5.142.

కల్పనము సం. వి. అ న.

1. నిర్ణయము, ఏర్పాటు.

వ. తొడంగి యనుష్ఠాన ప్రపంచప్రప
ర్తను లగుచుండిరి గాని రుద్రుని
మహానుభావం బెఱుంగమిం జేసి య
య్యోగమూర్తికి భాగకల్పనంబొనర్చ
రైరి. సా.ప్ర. 2.120., శా.తి
5 488.

2. కూర్చుట, కల్గించుట.

కం అనధీయానుండితడనఁ, జను
ఋత్విజు నట్లచూచె సురజ్ఞకల్పన
హినుడై నవ్వుపుడని, మనువుపలికె
గాదె బుద్ధిమంతులు మెచ్చన్. శా.తి.
2 192.

3. కల్పించుట, నిర్మించుట.

సీ. ఆబలదేవ మురాంతక మహిమల
కతివిభవంబైన యానకల్పతే. నంబు
నాకల్పరచనంబు నడవినరుడు, చంద
నాగురుమయచితా సంవిధాన, మాచ
రించి. మౌన, 204.

4. అజ్ఞ, శాసనము.

చం. ...నిఖిల కర్మయోగ సవిశేషత
గల్గుటయుం దదీయకల్పనము తదాజ్ఞ
కుందొలంగఁబాడియె శోకము గార
ణంబుగన్. శా.తి. 1 79.

తే. సకలభూతంబులకును శాసకుండు
గలండు, గాదె యొక్కరు డాతని
కల్పనమునఁబ్రాప్తమైనరి సీక్లులు పల్ల

మునకు, వచ్చుక్రియఁ దానవచ్చు
గీర్వాణముఖ్య. శాంతి. 4.413.

5. సృష్టి.

సీ. శేషభూతములకు జీవనముగ,
నోషధికల్పన మొనరించు. శాంతి.
6.82.

6. అలంకరించుకొనుట.

వ...తత్తుల్యాకల్పనంబున ఋత్విగ్ధన
సమాజంబును దేజరిల్లె. అశ్వ. 4.2

కల్పము సం. విజ. (అ. ఆ. అ)

1. ఉచితము, తగినది. (పదార్థము)
క. లోకమునఁ గలుగు భూసుర,లోక
మునకు నెల్ల గోవులుం బసిండియు నా,
నాకల్పంబులు బంధుల, కై కోటివిధ
ముల నిచ్చె నతులితభక్తిన్.
శాంతి 1.384.

2. ఈషదసమాప్తి సూచించును
(ఇది యథార్థమున ప్రత్యయము)
తే. అతిరథుండు యుధిష్ఠిరుండగ్ని
కల్పదావహంబున (అగ్నికల్పుడు
=కొంచెము తక్కువగా అగ్నితో
సమానుడు; అగ్నికిఁగల పచన శక్తి
మాత్రము లేదు.)

సీ. ఆశనికల్పములివి యర్జును బాణ
ముల్. భీష్మ. 3. 406.

వ. తత్సంతతులెల్లను దత్కల్పులై
శాం. 2. 218.

వి. అ. పుం.

కల్పవృక్షము.

తే. కల్పలతానిచయములుపుష్ట, వృష్టి
వెల్లుగఁ గురిసిన విధము దోచె.
శాంతి. 1. 355.

తే. మందార కల్పులతలు విరులు
గమియు. విరా. 5. 892.

(కల్పులత=కల్పవృక్షము యొక్క
కొమ్మ).

2. బ్రహ్మాదినమున ఇర్వదవభాగము.
పది కల్పములు బ్రహ్మకు పగలు
అగును. అంతియేకాలము రాత్రి
యగును బ్రహ్మయొక్క దివా భాగ
మున జగత్తుచేష్టావంతమై యుండును
రాత్రిభాగమున నిశ్చేష్టమై యుండును)
సీ. విను కల్పములు పది దినమున
కంతియ రజనికాలంబు సర్గంబుపగలు
సేయు రే ప్రళయంబు నెల్లించు
శాంతి 6.82.

మాలిని. గణనరహితలీలా. కల్ప
నిత్యాభిరామా. శల్క. 1. 405.

ప్రళయమునఁబరమాత్ముడుప్రకృతిఁ
బొంది, యభిలమును జేయించు
కల్పాదియందు శాంతి. 4. 285.

3. వేదాంగములలో నొకటి. ఇది
అశ్వలాయనాపస్తంబ బోధాయన
కాత్యాయనాది సూత్రరూపముగా
నుండును. వేదాంగములు ఆఱు,
1. శిక్ష 2. కల్పము 3. వ్యాకిరణము
4. నిరుక్తము. 5. ఛందస్సు
6. జ్యోతిషము. వైదిక కర్మలను
దెల్పునది కల్పము.

గీ వినుము ఋగ్వేదాదివేదముల్
నాలుగుఁ గల్పదులైన యంగంబు
లాఱు శాంతి 3. 119.

4. శాస్త్రము వైదిక క్రియలను దెలుపు
గ్రంథము. ఋషులు చేసిన చట్ట
ములుగల వేద మంత్రభాగము.

తే మాతృపితృ హీనయైనను బ్రాతృ
రహిత భావమొందిన నబ్బాల పరిణ
యార్థ, పరణమున కర్హ గాదనికురుకు
లాగ్రగణ్య చెప్పుదురు పరిణయ కల్ప
విదులు అను. 2. 227.

5. ప్రక్రియ, నిర్వహణము.

కం. కపిలగోప్రదానంబు గోదాన
కల్పంబునకంతకు నధికంబు, అను. 2
25.

కల్పలత సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

కల్పవృక్షముయొక్క కొమ్మ.

సమేకాఖ్యతే—అమరము.

తే. ఒండొడల దోయికులు నిమ
పొందజేయు నక్షతప్రకరంబులన్నో
న్యమ నై, కమలఁబోసిరిమందారకల్ప
లతలు, విరులు గమియు నొందొ
టిపైఁగురియనట్లు. విరా 5. 887.

తే. కల్పలతానివయములుపుష్ప వృష్టి
వెల్లుగఁ గురిసిన విధముదోచె శా.తి.
1. 255.

కల్పవృక్షము సం. వి. ఆ. పుం.

దేవవృక్షవిశేషము. (ఇదిఅయదుశీరులు

1. మందారము. 2. పారిజాతము.
3. సంతానము. 4. కల్పవృక్షము.
5. హరిదందనము)

తే. దేవదుండుభి వ్రాతఁబు దివిరె
గల్పవృక్ష పుష్పరాదామయ వృష్టి
కురిసె. ఉద్యో. 8. 406.

ఇట్లే కల్పకరువు. కర్ణ. 2. 188
కల్పకతరువు. విరా. 2. 208 కల్ప
భూజము. ద్రోణ. 5. 225.

ఇది వాంఛిత ఫలములను కల్పించు
వృక్షము)

కల్పాంతము సం. వి. ఆ. పుం. (కల్ప +
అంతము)

ప్రళయము, బ్రహ్మకు రాత్రికాలము.
వ భీమసేనుండు ..... కల్పాంత
గృహంతః జిహ్వభ్రీలంబగు కరవాలం
బును బుచ్చుకొని. భీష్మ. 2. 69.

కల్పించు సం. సం. స. క్రి.

సృదించు.

వ....పరమేష్ఠియన్నీరజాక్షి నిరీక్షించి
సీ నినుఁ బ్రజాసంహారమునకు నై
కల్పించి, నాఁడుగావున నీమనంబుఁ
బొడము విచారం బుడిగించుము.
ద్రో. 2. 169.

క. కృష్ణుఁడు ప్రభవిష్టుండగు విష్టుం
డనిరాగ్నితోయ వియదిలలఁగ్రియా,ని
ష్ఠాతత్వ వినోదన తృప్తంగల్పించెఁద
నదుదివ్యవిభూతిన్. శాంతి 4. 104.
2. కల్పించు, పుట్టించు.

క. తనకులము వీరహావృత్తి, తన
యలచేఁద్రుంపఁబడుట దగ నెఱిఁగిం
పన్, వినియతఁడొడకు నీ కొక తన
యనిఁకల్పించురిపు విచారనిపుణున్.
వ. అని పుత్రకామేష్ఠి సేసిన ప్రభ
వించిన పుత్రుండప్పడ పదమూ
దేండ్ల ప్రాయంబువాడయ్యె అను.
1. 121., 122.

సీ. చంచరీకావళి యుంకృతుల్
గల్పించు కిర్ణమృతం యుకాలన
ములును. శర్మ 1. 102.

3. (పూహము) పన్ను, ఏర్పాటు.
వ. అయ్యధిష్ఠిండు మనమొనలం

గనుంగొని వజ్రహృదయము గల్పించు
మని సేనావతింబనువ, భీష్మ. 8.10.

4. కూర్పు, విధించు.

శా. దక్షుండై తిట్టబ్రహ్మశక్తి నభవ
ద్భాహువిలాసంబుమి, త్రవ్వోభం బొన
రించెనే యనుడు నాతండిట్లు నీవంటి
బ్రహ్మశక్తతంబులకేక యోనిజననంబు
వ్వేధ గల్పించె. శాంతి. 2. 313.

4. నిశ్చయించు, నిర్ణయించు.

(యుధిష్ఠిరుడు) వ... కరణీయంబు
లగు నధికారంబుల నెల్లను గల్పించి
వారల మీదనవెట్టి. శాంతి. 1.878.

6. నిర్మించు.

క. చేలిపందిరులును సత్క్రియలు
బెట్టించెను తటాకములు దేవగృహ
ములు కల్పించెను బంధుజనులకు
సుగతియగుటకై వినుతభంగి స్వపా.
శాంతి. 1. 382.

2. భావించు, గ్రహించు, స్వీకరించు.
వ. సగరుండు పుత్రశోకంబుడిగి
యశ్యమేధంబు సేసి సముద్రుండనకు
బుత్రుంగగల్పించిన నది మొదలు
సముద్రంబు సాగరంబుచాఱరగె.
ఆర. 3.21.

కల్పితము సం విజ (అ. ఆ అ)

1. చేయబడినది, కావించబడినది.

శా యానవ్రక్రమ సూరకంబులగు
తూర్కంబుల్ దిశాపానవాన స్వైర
విహార కల్పిత సముద్ర యోభముల్ గా.
విరా. 3. 142.

2. కూర్పబడినది.

5. కల్పితదృఢపరుండా, కల్పం బై

గండుమిగిలి యాదవ బలమా, కల్పో
జ్వలతఁగొలువనవి, కల్పుడు శృత
వర్మ సనియె గాఢస్ఫూర్తిన్.
భీష్మ. 1.90., అను. 1.179.

3. నిర్దేశముపఱచినది.

వ...అసంధునఁగల్పిత స్వందనుండై
యా సూతినందనుం డప్పాండునంద
నునిపై నురవడించిన. ద్రోణ.
4.215.

4. సృజింపఱచినది.

తే. సత్యవతియను తన కన్య సంప్ర
మోద, మున ఋచీకునకిచ్చె నమ్మని
సుకర్మ, నిరతి సంతాన వాంఛమై
జరుయుగంబు తనకు కూతురుకై
కల్పితముగఁ జేసి. శాంతి. 2.68,
ఆ...అతఁడుబ్రహ్మచారికతిరయంబు
నఁబాటి, భూత తతులునన్నుఁ బొధువ
మండ నాఁ గవల, యు వాని కాహార
ములుగ గల్పి, తములుసేయవల
యుండగ మహాత్మ. సా ప్తి. 2 113;
5. అర్పింపఱచినది.

కం. శరనిధి పరివృత విశ్వం, భర
గల భూపతులు పాండుపతికృతము
నఁగింకిరులై వ్రతి సమకల్పిత, కరు
లైరది మొదలు గాఁగఁగౌరవ్యులకున్.
ఆది. 5.40.

కల్పవృక్షము సం. వి. ఆ. న.

1. పాపము.

(సన్యసించి ధర్మజునితో)

సీ, ... అవగత కల్పవృక్షమును
గౌరవంబు ...

ఆ కలిగి జనుల నేలఁగాని యెన్నం
డును, నొరులఁ గొల్పి తిరుగ వెరపు

లేని యట్టి నీవు విరటు నెట్టి చందంబున, ననుచరించువాడ వధివచెపుమ. విరా. 1.67.

2 కలుష్యము, మాలిన్యము.

ఉ. అమైయిఁ భావముల్ వొలియు నంతకు దుఃఖము లంది కీట జన్మములఁ బషియోనులఁ గ్రమంబునఁ బొంది మృగత్వ మానుషత్వముల నోలిఁ బొందుదురు వారినుమెంతయు గ్రాగి కల్పవృక్షము దొఱంగు మాడ్కినవలామరసప్రతిమానలోచనా ఆను. 5.172.

కల్పవృక్షము సం. వి. అ. పుం. న.

పాపము.

వ. (ఇంద్రుడు) తన దుష్కర్మంబు ప్రకటంబగుటకు రోసి యొక్క విషమ వ్రతంబాచరించి సముద్రతరుధరణి స్త్రీజనంబుల యందు బ్రహ్మహత్య విభాగించి పెట్టి నిజకల్పవంబు బాపికొని మునిగణ సేవితుండయి ఉద్యో 1.120.

అ. అగమోక్త కర్మమాచరింపమియు నిషిద్ధమైన దానిజేయుటయును బ్రాజ్ఞ జనులు ధరణిపాలవరేణ్యులైనందురు పాపములుగ బోధ్యతతికి.

శాంతి. 1. 291

వ. ఇది కల్పవృక్ష సామాన్య నిర్దేశంబు. శాంతి. 1.291; 292; శాంతి. 5. 68.

2 దోషము.

వ. ... పాండవులు గల్మషాయత్త చిత్తులుగామియ మీరు నెఱిలెమియు విచారింపుము. శల్య. 2.889.

ఉ. ... భవ, ద్భావము కల్పవంబు దెగఁ జూచి శుచిత్వముఁ బొందు. శాంతి. 1.221; శాంతి. 1.105.

కల్పవృక్షపాదుడు సం. వి. అ. పుం.

కల్పవృక్షపాదుడు ఇష్టాకుకుల సంభవుడు. ఈతనితొలిపేరు సౌదానుడు. ఒక్కనాడు కల్పవృక్షపాదుడు వేట పోయి యడవులం దిరుగుటవే శ్రమ నొంది విశ్రమార్థము వసిష్ఠాశ్రమము నకు వచ్చుచుండెను. ఆ సమయమున వసిష్ఠ జ్యేష్ఠపుత్రుడు అధికతపశ్శక్తియుక్తుడు శక్తియనువాడు దారిలో నెదురయ్యెను. కల్పవృక్షపాదుడు రాజాభిమానంబున నమ్మహామునిని మెచ్చక దాది తొలగి పొమ్మనెను. ఋషి సత్తముఁడెదురై నచోఁ దానెంత వాడైనను రాజే తొలంగవలయును గాన నేనుతొలంగవలసిన వనిలేదనెను అందులకు రాజు కోపోద్రిక్తుడై కశకోలతో నా మునిని గొట్టెను. శక్తియతనిం. జ్ఞాచి నీవు రాక్షసుంబోలే నకారణంబ నాకు నికారంబు చేసితివి గావున రాక్షసుండివయి మనుష్య మాంసభోజి వగుమని శపించెను. కల్పవృక్షపాదు డమ్మహామునిని వసిష్ఠ పుత్రునిగా నెఱింగి శాపమోక్షణంబు ప్రసాదింపవలయునని ప్రార్థించు నెడ నివోద్ధికి విశ్వామిత్రుడు వచ్చి వారలు శస్త్రి, ఐంగకుండ అంతర్హతుడై కల్పవృక్షపాదు నావేశింప నొక్క రక్కసుని కింకరుండను వానిని బంచెను. వాడు విశ్వామిత్రు నాదేశంబునను శక్తి శాపంబునను

కల్మాషపాదుఁ నంతరాత్మ నాదేశం
చెను. విశ్వామిత్రుడు కల్మాషపాదు
నకు పురోహితత్వంబు వహింపఁ
దలంచితన, పురోహితుడైనవసిష్ఠునితో
తైరము వహించి యీ పనిచేసెను.
కల్మాషపాదుఁడు దినమంతయు రాక్ష
సావిష్టఁడైయుండఁడు. అపరాహ్ణకాల
మున నిశీథ సమయమున నుండును.
మిగిలిన కాలమున రాజకార్యములు
సక్రమముగ నిర్వహించుచుండెను,
ఈయన భార్య పేరు మదయంతి.
ఒక్కనాడొక్క బ్రాహ్మణుఁడును
భార్యఁడై వచ్చి మాంసభోజనమడి
గెను. రాజుట్లే పెద్దదనని అంతపురము
చేరి మరచిపోయెను. అర్ధరాత్రమునకా
విషయము జ్ఞప్తికివచ్చి బ్రాహ్మణు
నకు మాంసభోజనము పెట్టుమనిసూప
కారు నాజ్ఞాపించెను ఆతఁడా సమ
యమున మాంసము లభ్యము కాదని
చెప్ప రాక్షసావిష్టఁడైన కల్మాష
పాదుఁడు నరమాంసము వండిపెట్టు
మనెను. విప్రఁడు దివ్యదృష్టివలన
దాని నెఱింగి కోపించి కల్మాషపాదుని
మునుష్యాదుడవు గమ్మని శపించెను.
కల్మాషపాదుఁడు తనకు తొలుత
భావమిచ్చిన శక్తిని, ఆతని సోదరు
లను విశ్వామిత్ర చోదితుఁడై చంపెను.
ఒకనాడు కల్మాషపాదుఁడు వసిష్ఠా
శ్రమమునకు రాగా ఆతనిని జూచి
వసిష్ఠుని భార్య అదృశ్యుఁడి భయ
పడెను. వసిష్ఠుఁడు తన కమండలువు
లోని నుంచి జలమును కల్మాషపాదుని
పైజల్లెను. కల్మాషపాదుఁడు భావము
తొలంగి యథాప్రకారము సాదాసుఁ

డయ్యెను. చూ. ఉదంకుఁడు. చివరి
అనుబంధము.

కల్మాషము సం. వి. అ. పుం.

హంసవర్ణముగల గుఱ్ఱము. చూ.
మందూకము.

వ. ... తిత్తిరి కల్మాష మందూ
కాఖ్యమయూర హంస శుకసవర్ణంబు
లైన హయంబు. సభా. 2.238.

కల్మాషుఁడు సం వి. అ. పుం.

కద్రువ కొడుకు సర్వజ్ఞాతివాఁడు.
ఆది. 2.4.

కల్మి దే వి. కలిమి.

చూ. కలిమి

కల్మము సం. విజ. (అ, ఆ, అ).

1. సమర్థము, నేర్చుగలది.

వ. ... రణంబు రాజులకు త్రమ
ధర్మంబుకాదె యందులకు రణంబును
సుగతి కరణ కల్మంబు. ఆశ్ర.
1.101.

కం. అంబుజనాభుని కొడుకి, సాం
బుఁడు గను యాదవ క్షయాపాదన
కల్మంబగు ముసలము. మౌన. 9.

చం. ... శత్రు సైన్య మథనకల్మఁ
డగు శల్మండు. ఉద్యో. 2.148.
వి అ న.

ప్రత్యాషము, వేకువ.

వ. మణునాడు కల్మంబునం గాలో
చిత కృత్యంబు లాచరించి. శాంతి,
1. 247., శాంతి 2.108.

కల్మాణము సం. విజ. (అ. ఈ. అ.)

శుభ యుక్తము, శుభ కరము, ముగ
శకరము.

శా. ... వాహన పరిష్కారాలకసం
భావ్య సం, పత్కల్పాణునిఁ జేసి...
వైభవము దర్శించున్ విజృంభింపఁ
గన్. విరా. 1.285.

కం. వినుతింపందగు రాజసూయ
మునఁ బృథ్వీదేవతా కోటి కెల్లను
సంతృప్తి యొనర్చి వారిదయఁ గల్పా
జాతృనై విరా. 2.217., సుభద్రా
కల్పాణుఁడు ఆది. 1.82.

కల్పాణి సం. విజ. (న్. నీ. న్).

కల్పాణము గలది. పుష్పాత్మరాలు
తే. ఆపతివ్రత యట్ల యీ యాజ్ఞానేని
పరామ కల్పాణి ధర్మ సంభావవీయ.
ఆర. 7.279.

కల్ల దే. విజ.

1. కపటమైనది.

ఆ. అట్లు కల్లజూవమాడి పాప. భాగ
లైన నీడు పట్టుల సుగతికి, ననుచు
వాడఁ దపము నతియమున. ఆర.
7.289.

2. మాయా పిత్తము.

ఆ. వినుమేను గల్ల సారెలుగొని.
కపట నెత్తమాడు కుశలతఁగా దొప్ప
నివారి నేపడఁచుట, మనభావ
స్వైరకేళిఁగాని దురాత్మా. శర్మ.
2.281.

కల్లు¹ వై.వి. (సం కల్యమ్, ప్రాకల్లం
క. కళ్ళు. కళె)

మద్యము, సుర.

ఉ. ఉత్పంగంది నన్నుడుగు మొద్ద
నుబంపుము కల్లుదేర. విరా. 2.98.

నీ. కల్ల ద్రావిన పాతకంబది యగ్ని

వర్తముగాఁగఁగాఁచి పానంబుసేయఁ
గనుమాసియుఁజకంగ ననలంబుజొర
మహా స్థాన మాచరింపఁగఁ జాయు.
శాంతి. 1.307.

కల్లు² దే. వి. టె. ఆనా.

1. తాయి.

నీ. కుంతి భోజాదిపు కూఁతురు ....
పాండుమహాదేవి ... దప్పి బొంది
కటికి ... ఆ నేఁగండ్లు తొత్తనిద్ర
వోయినయది. (కండ్లులు=తాళ్ళు;
కల్లు - బహు వచన యాపము) ఆది.
6.178.

2. (బండి) కన్ను, (బండి) చక్రము.

వ. పరశురామ దత్తంబయిన భార్గ
వాత్తంబను వేరిటి మహానీయ సాధ
నం బప్పుడు రాధేయనకుం బ్రతిభా
సింపకుండె; దాపటి కల్లు గ్రుంగినఁ
దేరుఘృత్తై. కర్ణ. 3.342., కర్ణ.
2.229.

కల్లోలము సం. వి. అ. పం.

పెద్ద అల.

వ. ... అనిలాలోల కల్లోల మలా
స్సొలన సముచ్చలజ్జల కజాసార
శిర శిరంబగుచున్న గంగా పులిన
తుంబున. ఆది. 4.142.

కల్లోలిని సం. వి. ఈ శ్రీ

కల్లోలములు గలది. నది.

కం. కాల మడఁగించు జనుఁగ,ల్లో
లిని గిరి, ద్రెంచు కరణి లోభక్రోధా,
శీలత్వకామభయములఁ, దేలు జనుఁడు
కాల వృత్తి తెలుగు నెఱుగునే.
శాంతి. 4.444

కల్వారము దే వి. అ. న.

ఇంచుక యెటుపు తెలుపు గలిగి
మిక్కిలి పరిమళించు కలువ.

న. ... కమల కుముద కల్వార కల
హంస సంకుల పంకజాకరంబులను.

ఆర 1.285.

నిమలటుపు అందు 'కల్వార' శబ్దమేకాని
కల్వారశబ్దముగానరాదు. సంశోధితముద్ర
ణమునందును ఈ తావునకల్వార శబ్దమే
కనిపించుచున్నది. పాఠాంతరముగా
గూడ కల్వార శబ్దము ఈయలేదు, కాని
ఆర. 8.34. సంఖ్యయందు పంపాస
రోవర్ణన సందర్భము 'కల్వార' శబ్దము
కన్పించుచున్నది. ఆతావున 'కల్వారము'
పెక్కు ప్రతులు అని పాఠాం
తరము చూపుచున్నది. మూలమున
ఈ పుష్ప ప్రళంసయే లేదు. భారతే
తర కవిప్రయోగములందు ఈ కల్వార
శబ్దము కన్పించుచున్నది. ఈ శబ్ద
మును గుఱించి శ్రీ నిడుదవోలు వేంక
టరావు గారు శబ్దరత్నాకరమునందలి
సవరణలు. వివరణలు అను శీర్షిక
క్రింద కూలంకషముకఁ జరిపించినారు

కవచే. వి.

జోడు, యగము.

కం. ... తన, శనుగవఁ గడునత్రు
వారి గడలు కొనంగన్. విరా. 4.152

సీ. చిక్కని చనుగవఁ జీఱగోరు.
ఆది. 8.38.

(బ) చూ. కవలు.

విజ.

రెండు

చం. కవదొనలేల పూనునొకొ కవ్వడి
నావలదు, విరా. 5.45.

కవచధారణము సం. వి. అ. న.

కవచమును ధరించుటకు సంబంధించిన
గాప్య విద్య. దీనిని ద్రోణుఁ
డర్జునునకెఱింగించెను. అర్జునుఁడలి
మన్యున కెఱింగించెను.

సీ. కవచధారణమును మనవిద్య
గవ్వడికే నెఱింగించి నితఁడు (అలి
మన్యుఁడు) దాని, నేర్చు నీతని నెట్టి
న నొప్పింపశ్యంబు గాదు. ద్రోణ.
2.105.

యుద్ధ కాలమున దీనిని ద్రోణుఁడు
దుర్యోధనున కిచ్చెను ద్రోణ. 3. 118
ఈ విద్య బ్రహ్మనుండి దేవేంద్రు
నకు అంగిరసుఁడి అంగిరసునకు
అంగిరసునుండి బృహస్పతికి బృహ
స్పతి నుండి అగ్ని వైష్ణవులు అతని
నుండి ద్రోణునకు వచ్చెను, ద్రోణ.
3. 118.

కవచము సం వి. అ. పుం.

బొందశము (యుద్ధకాలమందు
తొడుగుకొను) ఇనుప చొక్కాయ.

సీ. రాధా సుతుం ధర్మరథుఁడు గుండ
లముల, గవచంబు బోవుట కారణ
ముగ. ఉద్యో. 4.234.

ఇది నాల్గు విధములు: 1. గుండ్ర త్రాణము
(నడుము పై భాగమును గాపాడునది).

2. కంకటము (వక్షస్సును మాత్రము
గవ్వనది) 3. శిరస్రాణము (శిరస్సు
ను గాపాడునది) 4. అంగుళి త్రాణము
(దేహివేశ్యను మాత్రము గాపాడునది)

కవచి సం. వి. ఇ. పుం.

గాంధారి ధృతరాష్ట్రుల కొడుకు. అది
5.107.

ఇతిఁడు తన తొమ్మిదిమంది సోద
రులతో నొక్క మాటుగా భీమునిచే
జచ్చెను. కర్ణ. ౩. ౬౨౮.

కవట దే. వి.

పెద్దకొమ్మ స్కంధాఖి.

(శమీ వృక్ష వర్ణనము)

సీ. కవటతాండోటితోఁ గదియుచు
నెడములు మ్రొంగి ప్రబ్బుగ సొంపు
మిగులు దాని, విరా. 1.162.

కవణము వి.

గుఱ్ఱము మొదలగు వానికిఁ బెట్టు కిల
వలు తోనుగాఁగల భక్ష్యము, దాణ,
ఆహారము.

ఆ. బియ్యములును నేయిఁ బెరుగును
గురగా, యలును వంటకట్టియలును
గడ్డి, కవణములు బెల్లుగా నొడఁ
గూర్చిని, గూడవృత్తిఁ దానుగూడ
నడచె. ఉద్యో. 1.98.

కవయఃబాటు దే స. క్రి.

కవయ, రతిఁగూడు, రమించు.

కం. కుడుచుట కట్టుట పూయుట,
తొడుగుటయును వివిధ ధనతతులు
గూడుట యెక్కుడు వేడ్కసేయఁ
జొంపు, పడఁతికిఁ బరపురుపుఁగ
వయః బాటుట వోలెన్. ఆను.
2,177.

కవయు దే. స. క్రి.

(రతియందు) కూడు, రమించు.

కం. మరలొక రాజ్య పదవీ, గరి
మంబున నున్న నన్ను గవయం జ
రమా, దరతింఁ జతురయగునీ, సత

సిజముఖిగామి యేమి చందము తలఁ
పన్. ఉద్యో. 1.150.

కం. దినమున సురతంబెయ్యెడఁ,
జనదు చెడిపఁగన్యఁ గవయఃజనదు.
అను. 4.115.

కం, అందుఁ దన దృష్టి నాటుడుఁ,
గందర్ప నిశాత సాయకంబులు పెలు
చన్, డెందము గాఁడిన దృఢినిడి,
తంది మునీంద్రుండు దానిఁగవయంది
విరెన్. ఆది 4.44.

కవలవారు దే. వి.

నకుల సహదేవులు.

ఆ కవలవారుఁ గొడుకుగమియుఁ
బాంబాలవ ర్గంబు వృష్టివరులుఁ
గడఁగిరేని, నొక్క మాత్రలోన ను
వ్వెత్తుగొనరెడు. ర్యోధనాది శతము
నుద్దవిడిన. ఉద్యో 1 29.

కవలు దే. వి. (✓కవ)

నకుల సహదేవులు

(మాదికి ఇంచుమించు సమకాలమున
జనించిన వారగుటచే వీరికి పేరు
వచ్చెను)

కం. ... అ తంది, ట్లను, బవనతన
యుఁ గవలం, గొని సమరంబునకుఁ
బోవఁ గోరెడు మదితోన్. విరా.
3.151.

ఉ. ... వినయాభరణుల్ కవల్ సమా
, ధానసమేతులే యకట ద్రోవది సాధ్వి
సుఖంబె దానికిన్. ఉద్యో. 3.180.

కవాటము సం. వి. ఆ. పుం న.

తలుపు:

వ...వివృత ద్వారంబుగవాటఘటితం
బనిచొరనొల్లక కవాటఘటితంబువివృ
తంబుగా వగచి చొరంబోయి తత్క
వాటస్పటిక శిలా మట్టితలలాటుండ
నైన నన్నుం జూచి యనేక సహస్ర
విలాసినీ పరివృతయయి యున్న
ద్రావది నగియె. సఖా 2.140.

కవి సం. వి. ఇ. పుం.

కవిత్వము చెప్పవారు.

వ. కవిగణక ప్రముఖ నిఖిల విద్యజ్ఞ
నంబులు గాయక పాఠక వాంశిక
నై జీతాది వినోదపాత్రంబు నప్పర
మేళయగుంగానవచ్చి ప్రౌఢువుచ్చి
యభిమతార్థంబులు వదసి చనిరి.
ఉద్యోగి, 788.

2. పండితుడు, ముని, మేధావీ
కం. ...ని, స్సారపు సంసారమునకు
గారణము మమత్వమగుట గని జన
ముఖ్య. కాంతి. 5.98.

3. ఉత్పలలలో నొకడు. ఆను.
3.192.

వ. ... బ్రహ్మహృదయంబున భృ
గుండు పుట్టె వానికి గవి పుట్టె. ఆది,
8.69.

కవిత సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

కవిత్వము, కైత.

కా. విద్యత్సం స్తవనీయ భవ్యకవితా
వేళుండు. విరా. 1.8.

కవిత్వము సం. వి. అ. న.

వ. అని సకల బ్రహ్మ ప్రార్థనంబు
సేసి తత్ప్రసాదాసాదిత కవిత్వతత్వ

నిరతిశయానుభావానంద భరితాఃతః
కరణుండ నగుచుండి యొక్కనా
డిట్లని వితర్కించితి. విరా. 1.2.

కవియించు దే స క్రి. (✓కవియం)

కవియఁ జేయు.

1. దరికొలుపు.

వ. ఇట్లు మండిశిఖిఁబోలెడి కనకలిప్త
మనభాణంబు వనవరకేతువుం దా
కించి వేడిమిసూపి వివిధాత్రు జ్ఞానిలు
గవియించి దిక్కులు సెలంగ నార్చిన
... విరా. 5.148.

2. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింప జేయు
లే అర్థునుడు కవియించిన యంప
మూడమందు దళముగఁ గప్పినమార్గ
జాంతు జాలముల వెన విరియించె శాంత
నవ, పతంగుడుద్వితీతమాన ప్రతాప
లీల విరా. 5. 169.

వ అప్పుడాదిత్యుఁ గప్పి ధరణిరేణు
వులు చీకట్లు గవియింపం - భీష్మ.
2. 91.

ఉ. సూన్యత మూది బన్నములు
సూడక లోన నడంచినట్టి కోపానల
మెండియున్న నిబిడాటవిపై బచరించు
తీవ్రదా, వారలుఁబోలి శాత్రవ చ
యంబు పయిం గవియించి నిల్వినం,
గాని యుధిష్ఠిరున్ సరకుఁ గొనరా
ధృతరాష్ట్ర నందనుల్. ఉద్యో.
2.197.

3. పఱపు, ప్రయోగించు.

క. కవిన గడంగి యేనును, గవి
యించితి నంపవెల్లిఁ గడుఁగూరత
భార్గవుఁడును మధ్నాత్రంబున, వివి

చాత్ర ప్రకటినించి వెగదొందించెన్.
ఉద్యో. 4. 942.

4. పైకొల్పు. ఉసికొలుపు.

వ. వారలైన నక్కురుభూనాథుం
దేవుఁగొక్కయ్యఁబునకు వెరవుగల
కళింగ వంశాంగ మగద సుహృదౌపౌం
ద్రాది దేశంబుల బలంబులం గవి
యించిన నవి ఉదీయ చతురంగ బలం
బుల మట్టి మర్లాడి చిత్రవధ విహారంబు
సలుప. కర్ణ. 2. 848.

5. సమీపించజేయు

ఉ. ఓముఁడవచ్చుచున్ రథము భీమ
గతిం గవయింప. ఉర్ణ. 2. 228.

కవియు దే. అ. 1౯.

1. ఉప్పు, ఆచ్ఛాదించు.

అ. మంచు మఱుగు వదిన మార్తాం
డఁడును బోనెనీబి గవిసి యున్న
నిష్కలఁడై, వేషధారియైన విష్ణుండు
బోనెన, వ్విరటు కొలువుసేర నరుడు
వచ్చెడివా. 1 2౯8

2. వచ్చు, వ్యాపించు, క్రుమ్ము
కొను

క. సమరంబున భటులుగడు, న్రమ
మొందిరి ఉమము గవిసినఁగాని, సము
ద్యమ సంరంధ మడుగరిది, సమ
యించి తొలఁగినట్లు సవిత్రుఁడు
గ్రుంకెన్. విరా 8.194., భీష్మ.
2. 184.

క...భూసురాహతి మంత్రోద్భవ
దారుణ దహన విశ్మయ, గవిసిన నెద్ది
యను జేయఁగా నెడ గలదే. అది.
2. 182.

8. పైపడు పైకొను, మార్కొను,
పడు, ఉటుకు.

క. దిక్కులుఁ దనబాణంబులు, పిక్క-
జలఁగ నుల్లసిల్లి భీష్ముఁడు నరుతే,
రక్కడడించి ద్రువదవిభు, దుక్కఱ
తత్వేనమీద మరవడిఁ గవిసెన్. భీ.
1.282.

అ. మదము మిగిలి కేతుమంతుఁడు
కాంతేయు, పైకిఁ గవిసి యతని బాణ
శిఖల మ్రుందిపోయె. భీష్మ. 2. 82.
871,

ఉ. దంకియు...దు, ర్ధాంత సము
ద్యమం బెసగ దానిపయిం గవిసెన్
మహోగ్రమై.

చ. కవిసి ఖరంబులైన మునికాళ్లను
ప్రేయగ. అను 1. 281, 282.

క. రవిలింబము రాహువుపయిఁ గవి
సినఁబాసినము దోపకయుఁదోచియు
నుం, దువిధము యజ్ఞానంబున, యవిరతి
విరతులయధీపఁడగు టాతుఁడన్.
కాంతి. 4. 184,

4. విజృంభించు.

క. అప్పితామహుఁడు వెసన్.

తే అరిబలంబులపై నొక్క దివ్యాత్మ
మేయదలఁచి మరొకఁని తిగిచియు
దగ్ర వృత్తిఁ గవిసి ముందటనున్న
శిఖండిచూడ్కి, దొడరుటయుఁ దార్పి
మైదెగయుడిపె నధిప. భీ. 8.185

5. వచ్చు, ఆసన్నమగు.

వ. పార్థ బాణాంధకారంబునకుఁ
దోడు సంద్యా సమయంబు గవిసినం
గురుసైనికులకుఁ దమవారెదిరి

వారలని నిరూపింప, నశకృష్ణంగుట
యు. ద్రోణ. 1.214.

8. పొదువు, క్రమ్ము,

కం. పెరయ్యాగల గతిగవియుచు,
జొరిజొరి గడుదురుల పగిది జొదు
పుచు నెరకై వెరవునఁ గాకులు
క్రోతులు బరువడిఁ జీకాకుపభుచు
భంగినల్లఁచుచున్. ద్రోణ. 1.258.

స. క్రి.

ఎదుర్కొను, డికొను.

చం. ... విచ్చలవిడి భువిభుం గ
విసె సామజమున్. వెననేయుండంచు
జొదులకును జేయివీచి మున్ను దోలె
నతండు రథంబు బిద్దిన్. భీష్మ.
2.250.

వ. ... అప్పుడు తన్నుం గవినిన
దృష్టవ్యమ్ము నమ్ముల నవలీలం గుడి
యించి యగ్గుండు వెడియుం
గొందఱం జీక్కువజిచె. ద్రోణ.
1.508.

కవియుదెంచు దే. అ. క్రి.

(కవియు + తెంచు. స్వార్థమున)

పైకొనవచ్చు, మార్కొనుటకు వచ్చు
కం. రక్కసుడును దనమదిలో,
నక్కపి వీరులను జీరికెనఁ గొనక
పేరుక్కున రమ్మకులు, దిక్కున
కుం గవియుఁ దెంచె దీప్రస్ఫురణన్.
ఆర. 7.97.

2. కూడవచ్చు, కలిసివచ్చు.

గీ. హస్తీపురిఁ బేరుగల మదహస్తి
నెక్కి, కాలు కావలి రథములు గవి
యదేర, న భ్రగజముపైఁ జర్చన్ముఠ

నగనంప, వాన పరగ వికర్ణుండు
వచ్చితాకె. విరా. 5.192.

3. పర్చు, వ్యాపించు.

గీ. జలదుహంబులు పొందవ నైవికుల
మొగంబులట్లు విచ్చునై కాంతి
దఱిగె, వారి మనముల భీత్యంధకార
మదరు, కరజీఁ జీకటి యెడనెడఁ
గవియుదెంచె, భీష్మ. 1.300.

సీ. ధవళాక్షి తొంగలి తఱచు తెప్పం
చెన్ను, కప్పను చీకటి గవియుదేర.
విరా. 2.37.

కవల విణ. (సం. కపిలం-ప్రా. కపిలం.
క. కపిల) కపిల వర్తము గరిది, మా.
కపిల

మధ్యాక్కర :- అవసరజ్ఞాండయి
వ్యాసుఁ డేతెంచెనత నత్రవసె,
కపిల గడ్డంబును, కపిల జడలును,
ఆది. 4.252.

తే. ఖర శృంగాక్షిఖర నాసికాపుటము
లు, గపిలములు గుత్తుకయును ముష్క
ములు గపిల, పట్టులొందు నెందే నొక
పట్టు కపిల, మైనఁ గపిలాశ్వ గుణము
న కడియచాలు. ఆను. 8.105.

కవుంగిలి } దే. వి. బా. తొ. గిలి
కవుంగిలి } (✓ కవుంగిలి)

అలింగనము.

కం. నివురంగఁ దెలిసియతనిం, గవుఁ
గిటిలోఁ జేర్చి మస్తకము. మూర్కొను
తొరవ వృద్ధనకడు నాల్గై, వ విశే
షంబువ నొనర్చె సంప్రీతునిగన్.

కం. గ్రుచ్చి కవుంగిటఁ జేర్చును,
వచ్చితిరే నృప కుమారవరులార
యనున్. స్త్రీ. 1.180.

కవుగిలిండు | కౌగిలిండు దే, స క్రి.
కవుంగిలిండు | (✓కవుగిలి)
అలింగనము సేయు.

చం. తిగిచి కవుంగిలించి జగతివిభుఁ
డక్కమలాయ తాక్షి నె, మొగ్గుము
మొగంబునం గదియ మోపు. విరా.
1.247.

కవ్యము సం, వి. అ. స. (వ్యతి.
హవ్యము).

పితృదేవతల కియ్యఁదగినది (అన్న
ము-మొ.)

మాలిని, - అమల హృదయవేద్యా
హవ్య కవ్య ప్రసాద్యా. శాంతి.
4.457.

కం. ద్విజవర వినిర్మితములగు యజ
నస్సాధ్యాయ కవ్య హవ్య ఉపోదా, న
జవంబులఁ బితృ దేవత లజస్రము
దృప్తులగుదురని కడు నలుకన్. ఆది.
8.101.

2. పితృకార్యము.

కం. విను హవ్య కవ్యములు మజ్జిన
భోజనములను విప్రజాతి వనితదాఙ్గిని
సేయ నడపునది య, పృనులకు బెఱ
సతులు, గామి బ్రాహ్మణుఁడు నృపా.
అను. 2.240; శాంతి. 5.129.

కవ్యది దే. వి. (కవ + పది)

రెండు చేతులందును సమానమైన పది
గలవాఁడు. అర్జునుఁడు.

వ కవ్యది యెయ్యెడంగవిన్నె నయ్యెడ
న తంపడ వలయు. విరా. 4.287.

(ఇది నిహతము - నిక్కలాదులు
యథా ప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.
బాలివ్యా. సమాస 20).

విజ్ఞ.

రెండు చేతులందు సమానమైన పది
గలవాఁడు.

సీ. ఉత్తుంగ ఘనవిశాలోరసుక్కుఁడని
యును గవ్యదీయనియును గరము
వేడ్క, వివర్తమృ నెప్పుడు వినియెడు
నది-ఆది. 8.185.

కవ్యము దే. వి.

చిలికెడు సాధనము, మంతానము,
మందరము.

ఉ. మేరు మహామహీధరము మీఠికి
నందఱుఁ బోయి యేక్రియన్, వారిధిఁ
ద్రచ్చువారము ద్రువంబుగ దానికిఁ
గవ్వమెద్ది-ఆది. 2. 9.

కళ సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

గుఱ్ఱము మొదలగు వానిని కొట్టు
చేబుకు, కొరదా

వ. ఇట్లు నిశ్వాసంబు నిగుడనొడలు
పొంగ బిటు కళాఘాతంబునం గెరలు
శూకలాశ్వంబు చందంబున గెరలి.
శల్క. 2 95.

కళకోల మిశ్ర. వి. (కళ + కోల)

గుఱ్ఱము మొదలగు వానిని కొట్టు చుట
కినకుగల కఱ్ఱ, కొరడాకఱ్ఱ.

వ. ఏను ధర్మపథంబున నున్నవాఁడ
నేలతొలంగుదు ననిన నలిగి కల్మాష
పాదుండు కన చేరి కళకోల నమ్ము
వీంధ్రుని వేసి. శాంతి. 7.112.

మూలమునందు కళతోఁగొట్టినట్లే కలదు. నన్నయగారేలకో కళకోలతోఁ గొట్టించిరి.

శ్లో॥ అమంచం తంతు పంథానం తమృషిం నృపశత్రుమః, జహాన కళయా మోహత్రదా రాక్షస వమ్మనిమ్, కళాప్రహారాధిహితస్తత స్సముని సత్రుమః, తం శశావ నృపశ్రేష్ఠం వాసిష్ఠః క్రోధమూర్ఛితః.

సం. భా. ఆది. 178. 11, 12 శ్లో.

కళ్యణగీత సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

క్షమను గురించి కళ్యణునిచే జెప్పఁబడిన గీతలు.

ద్రౌపదీ ధర్మరాజు సంవాదమున ద్రౌపది క్షమను గూర్చి చెప్పుచు వీని పేరు గ్రుచ్చియైతెను. ఆర.1.224.

కళ్యణబ్రహ్మ సం. వి. న్. పుం.

కళ్యణ ప్రజాపతి.

తే. విశ్వసృజులను మునులచే వితతమగు స,హస్ర వత్సర కలిత మహాధ్వరమునఁ, గళ్యణబ్రహ్మ యెవ్వఁనిఁ గనియెఁ గనక, పక్షుఁ దార్జ్యఘ్నఁ దలఁతు నప్పద్మనాభు. శాంతి.2.28.

కళ్యణుడు సం. వి. ఆ. పుం.

అదితి దితి మొదలగు దక్షుని పడు మువ్వరు కూతులకు భర్త, బ్రహ్మ మానస పుత్రుఁడగు మరీచికి కొమరుఁడగు ప్రజాపతి సప్తర్షులలో నొకఁడు ఇతనిపేర భూమి కాశ్యపి యయ్యెను. క. విసు నీవదితి సుతుండవు, వినత కొడుక నేను విజ్ఞప్తఁగెడు మనకున్,

జనకుఁడు కళ్యణుఁడొక్కడ దనుజుల శోధించి వంపుదమ యిరువురమున్. ఉద్యో. 8. 295.

వ...మరీచికిం గళ్యణ ప్రజాపతి జన్మించె. శాంతి, 4. 208.

వ....విశ్వామిత్ర జనుదగ్గి భరద్వాజ గౌతమ కళ్యణ వసిష్ఠాద్రి ప్రభృతి మునివరప్రకరఁబు. ద్రోణ. 5.308.

ఆ కళ్యణునికిచ్చి కాశ్యపియను పేరఁ జనఁగజేసె నుర్విజామదగ్నువిసమె. ద్రోణ. 2. 212.

చూ. వివరము చివరి సంపుట అను బంధము

2. ఒక బ్రహ్మర్షి-విషవైద్యుడు. ఈతఁడు బ్రహ్మచరిన సర్వ విషముచేఁ జచ్చినవారి బ్రతికించు మంత్రముపదేశమందెను. ఈతఁడు శృంగి శాపగ్రస్తుఁడైన పరీక్షితుని తక్షక విషాగ్ని నుండి రక్షించుటకై పోవుచుండెను. మార్గమధ్యమున బ్రాహ్మణ రూపమునఁ బరీక్షితు నొద్దకు జోవుచున్న తక్షకుఁడతనిఁజూచి విషయమెఱింగి యతని బరీక్షింప దలంచెను. అతఁడు నున్న చటవృక్షంబుఁ గఱచి భస్మంబుసేసి యోపుడేని సుఠీవితంబులఁ జేయుమని కళ్యణుని గోరెను. తక్షకవిషాగ్నిచే భస్మిభూతమైన యా చటవృక్షమును కళ్యణుడు తనమంత్రబలముచే నెప్పటియట్ల గావించెను. తక్షకుడు ఆ కళ్యణునకు కౌరిశ దనముకన్న మిక్కిలి యిచ్చి యెను

కకు పంపివైచెను.

ఆది. 2. 184 మొ. 198 తిఱకు.

ఈ కశ్యపుడు వేఱు మరీచి పుత్రుడు కశ్యప ప్రజాపతి వేఱు. కాని మూలమున ఈ మట్లమున కాశ్యప శబ్దము చెప్పబడినదిగాని కశ్యప శబ్దము గానరాదు, కాశ్యపులు పెక్కుండు గూరు అది గోత్రాపకార్థక తదిత పదమైయుండును.

శ్లో॥ రాజ్ఞః సమీపం బ్రహ్మధిః కాశ్య పోగంతుమైచ్చతి తందదర్శాథ నాగేం ద్ర సై శ్శకః కాశ్యపంఽ తదా. తమ బ్రహ్మిత్ పన్నగేంద్రః కాశ్యపంత్యంతం ద్విజిమ్ సం. తా. ఆది. 50. 1719. 3. వసుదేవుని పురోహితుడు. వసుదేవుడు పాండవుల జననము నిని హర్షించివాడికి ఆమేయ రత్నకూషణా వశులిచ్చి తన పురోహితుడైన కశ్యపుని వారి యొద్దకుఁ బంపెను. ఈ కశ్యపుడు పాండురాజు నొద్ద కొంత కాలముండి పాండవులకుఁ గ్రమంబున జాతాపనయనంబు లొనరించి వేదాధ్యయనంబు సేయించెను. ఆది. 5. 128 187.

మూలము నందీ కశ్యప ప్రస్తావనము గానరాదు. కశ్యపునకు పశ్యకుడు అని పేరు శ్రుతి స్మృతులందుఁ గాన వచ్చుచున్నది.

కశ్యపః పశ్యకో భవతి సాష్మాత్ యత్సర్వం పరిపశ్యతీతి శ్రుతిః.

కషాయపక్వత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కషాయపక్వము. అయా యాషథులను నీటి యందు వైచి విధి ప్రకారము

కావగా అ యాషథుల సారము నీటి లోనికి దిగి కషాయముగ నగుట. కషాయ ద్రవ్యములను జెప్పబడిన పరిమాణములోఁ దీసికొని చెప్పబడిన పరిమాణముగల నీటిలో వైచి యొక రాత్రి నానబెట్టవలెను. మఱువాఁడు దానిని పొయిమీదఁబెట్టి తొలుత నన్ను నిమంట బెట్టి క్రమక్రమముగా కావ వలెను. నీరు కొద్ది కొద్దిగా తగ్గుచుండ నోషధుల సారము నీటికి క్రమక్రమముగాఁ బట్టుచుండును. ఎనిమిదవ వంతు నీరు మిగులు వఱకు గాచిన ద్రవ్యముల సారముంతయు నీటిని బట్టి యప్పుడది కషాయపక్వత నొందును. దానిని వడఁగట్టి సుఖోష్ణముగా నుండు నప్పుడు సేవింపవలయును.

ఇట్లుగాక వస్తువులను ఇష్టము వచ్చిన పరిణామముగఁ దీసికొని యిష్టము వచ్చిన పరిమాణపు నీటిలో లైచి కాచినను లేక మంటవగదిగ బెట్టి కాచి వైచినను ద్రవ్యసారము నీటికెక్కుదు; అది కషాయము గాదుగాన గుణము లేకపోవుటయే గాక చెఱుపును గలిగింపవచ్చును.

అట్లే ఒకపని కాలక్రమముగ మార్పులు చెందుచు వచ్చి పరిణామ స్థితికి వచ్చినప్పుడే ఫలము నిచ్చునదగును. అందువలననే కాల పక్వము కషాయ పక్వము గావలయునను లోకోక్తి యేర్పడినది.

చం. అనుటయు నాతఁడిట్టుంను నక్కురుభర్తకు వేగమేటికిన్. మన భుజ యెల్ల చందములు కాలముతోడిన

చుమ్మ వర్షధర్మనిరతి చిత్తపాకము
గ్రమంబున, దెచ్చు కషాయ పక్వ
తం, బనువడఁ కర్ణుఁడేలగు నృపాల
కుమారుఁడు సన్న్యసింపఁగన్ శాంతి.
5.892.

వర్ణాశ్రమ ధర్మములు సక్రమముగా
నాచరించుచు గాలము గడుపుచు
రాగాగ్రమ క్రమమునఁ జిత్తము పరి
పక్వత నొంది సన్న్యసింప ననువగు
స్థితి దాని యంతటనది యేర్పడును
గాని యొక్కసారిగా చిత్తపరివర్తిత
రాదు అని భావము.

సీ విను ముపనీతుఁడై విప్రుండు
బ్రహ్మచర్యంబు వేదాభ్యసనంబు
నడపి, దార సంగ్రహము సంతాన
సంపాదనంబును నధ్వర క్రియయును
నొనర్చి, దేవ పితృతథి పూజా విధి
పరుఁడగుచుంటి వనమునకు హుత
వహ ప్రయతముగఁ జని యందున
తిథులఁ గొనియాడి వ్రతము గషాయ
పక్వత నొనర్చు.

ఆ. నగ్నులాత్మయంద యారోపితము
లుగఁ జేసి వీతరాగ చిత్త వృత్తిఁ
బరమ శాంతిఁ బొంది బ్రహ్మాశ్రమ
పదంబుఁ బొందు వాఁడు లోకపూజ్య
చరిత. శాంతి. 8.272.

కషాయపక్వము సం. వి. అ. న.

కషాయము పక్వమగుట. చూ. కషా
యపక్వత.

ఇట్లాయురంశంబులు నాలుగుం జెల్లుట
యుత్తమ ధర్మ స్వరూపంబుఁ శత్రయ
కాలచరితంబైన యాశ్రమవ్రతయంబు
ప్రవర్తనంబులఁ గషాయ పక్వంబగు

టయు జతుర్థాశ్రమంబుఁ జెందుట
కృత్యంబు...విరా. 5. 141.

కషాయము సం. విజ. (అ. ఆ. అ)

ఎఱునైనది.

ఉ....చాలిను, గ్రీవులు దాకి రొండొ
రులకృత్రిమ రోషకషాయ వక్తులై
ఆర. 8. 380.

వి. అ. పుం. న.

క్వాధము. ఓషధులను వేసి విధి ప్రకా
రము మిగులనట్లు కాచిననీరు. చూ.
కషాయపక్వత, కషాయపక్వము.

కషాయితము సం. విజ (అ. ఆ. అ)

ఎఱువాఱినది. ఎఱుగాఁ జేయఁబడినది.
వ....అనిన విని రోషకషాయితంబు
లగు తారకంబు లుద్వృత్తంబులు
సేయుచు నత్రపోధన సత్తముండు.
అశ్వ 3. 82.

కష్టత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కష్టత్వము.

పాపము.

చ. పలల వృథోపభుక్తి .... ఉ. గృల్లి
దివసంబునంగవయకష్టత...తూఁడు
శ్రీ, గలపొది మ్రుచ్చిలిండుటని కశ్యప
సంయమిపర్కభూవరా. ఆనుకె. 2382.

కష్టత్వము సం. వి. అ. న. కష్టత.

పాపము.

సీ. సజ్జనులం దురాచారవంతుల దూ
చారంబు గష్టత్వకారి యట్లు, గాఢన
నాచారగతి వింట గడులెన్న.

శాం. 4. 117.

కష్టపడు మి. అ. క్రి. (కష్టము + పడు

1. భంగపడు, నిర్దిష్టపడు.

క. నీవును దోబుడు గలుగం, గా
తైరుంటే నేను గడ్డపడితిం గాదే-
భీష్మ. 8. 187.

మహాశక్త్యచం సమాశ్రిత్య పాండవై
ద్యుధినిర్జితః.

సం. భా. భీష్మ. 98. 8.

2. భారపడు.

ఉ. దానవుచేతఁ గడ్డపడి దైన్యము
నొందుట నోర్వలేకనీ, దైన పదాం
బుజులు లభయంబుని చేరితిమి.
ఆర. 8. 290.

కష్టపాటు మి. స క్రి. (కష్టము +
పాటు) కష్టపడజేయు. భారపెట్టు.
చ... సాత్విక యతిశ్రమ మొందిన
చోటఁ దాకి కష్టపడి చంపెదీవతఁ
డు సచ్చనె యాజడియేను గర్లగావ్.
బ్రో. 4. 220.

కష్టపాటు మి. వి.

దుఃఖముపడుట.

తే. క్షత్రధర్మంబు విడిచినఁ గలదె
యహముఁ బరముఁ జేరేంగంబునఁ
బలుకు పలుకు, లెల్లి మఱచితె విను
మవిపొల్లలైనఁ గష్టపాటుగాకు సుతేల
గావవచ్చు శల్క. 2. 58.

కష్టపుఁబాటు మి. వి. కష్టపడు.

ఇదుమలు పడుట.

చ. కౌరవికౌటి చేత మన కష్టపుఁబాటు
దలంపు వచ్చినం, గ్రూరవిదేష్టికంబు
నకు గొంతి యొడఁబడె బంధువర్గమున్
మొరముగా వధించుటకుఁ గోల్పోన
కున్నది బుద్ధిమీరు నిర్ధారణ సేయుఁ
దా హితము ధర్మము నయ్యెడ పృత
మెట్టిదో. ఉద్యో. 4. 90.

కష్టము సం. విజ (అ. ఆ. అ)

1. బెట్టెదము, క్రూరము.

ఆ. క్షత్రధర్మమిత కష్టమగునెపెఱ,
ధర్మ మాచరింపఁదగద యంద్రుగాన
శత్రుజీవికయ తగియున్నది, యైనవంశ
నాశమనభిమతము ఉద్యో. 8. 15.

2. నీచము.

ఉ. కర్ణముదప్పె నీయెదురఁ గష్టపు
మాటలకేల యోర్తురీ, దుర్జనుడైన
శాంతనవు దోర్బల మేటిది యీత
దొక్కడున్ వర్జితుడైన నేమి.
ఉద్యో. 4. 242.

ఉ. భూరుదవంద్రు నిన్ మడుపు సొ
చ్చుట శార్కము చొప్పెమాన మే, యూ
రికిఁబోయె నాజినపుతోడుదురేన్యపుఁ
దన్నమాత్రయే, కౌరవవంశ జాతుఁ
డవు కష్టపుఁ జచ్చుట దెచ్చుకొంటి నీ,
పేరును బెంపు మాలి యరిబృందము
నవ్వగ నిట్లుసేయుదే. శల్క. 2. 55.

వి. ఆ న.

1. కీడు, హాని, విపత్తు.

వ. దుర్యోధను చేసినయవ, కార్యంబు
న వచ్చినట్టి కష్టంబులు దా, తృర్యం
బున వినియెదఁ బ్రతి, కార్యంబులు
గామిమనసు గందుచునుండన్.
కర్ణ. 1. 224; కర్ణ. 1. 28.

2. ఆపమానము, హైన్యము, న్యూన
త, అపకీర్తి.

సీ. దానినంతయు భీమసేనుడు విని
రాజ్య. సంప్రాప్తి పాండవ సత్తము
లకు, సతి కారణంబున ధృతమయ్యె
నను నింతకందెను కష్టంబు గలతె
యొందు. సఖా. 2. 289.

చం. తఱిమి సుశర్మ దమ్ములును
దానును నాజికి నన్నుఁబిల్వనే. నెఱుఁ
గనియట్టులుండుటిది యే పురుషార్థము
వారిన్లెల్ల నే. దైతనుఱుమాడఁ బం
పుముకడిందిగఁజూడఁకునీకునేమియుం,
గఱఱఱగాదు. పోమి గడుఁ గష్టము
నాకునుదా త్రమానసా. ద్రోణ. 1 228.
ఉ. గాండివి నొవ్వఁ బల్కితిటు గర్జ
ని జంపక వచ్చితేనిత, మ్ముండవుగావు
నాకునని మూర్ఖత సోదరమాతివైన
కష్టండు మనంబునం బెఱుఁగు శోక
మునెల్లు సహితుఁడ పైన, తండును
నేమునైన విబుధ ప్రకరంబును మాకు
నడ్డమే, శాంతి. 1, 14.

4. దుఃఖము, చూ. కష్టపాటు.

కష్టముపాటు మి. వి.

కష్టపడుట, ఇడుమలు నొందుట.

ఉ. ఎందును నెవ్వరుంబడని యెంత
యుఁగష్టముపాటు వచ్చినన్, ఉద్యో.
2. 129.

కష్టండు సం. విణ. (అ. ఆ. ఆ)

1. దుర్మార్గుడు.

చం. అరుచియుఁ గష్టండున్ లఘువు
నైన నిజాగ్రజా మేనితోడ నిత్య
శుచియుఁ బుణ్యశీలయు నుదాత్తయు
నాఁ జనునంతిఁ గొందుఁ గర్మశమతి
కిచకున్. విరా. 8. 18.

2. క్రూరుడు.

సీ. దుష్టాత్మకుఁడుఁ గడుఁ గష్టండు
మద్రకుండు, కర్ణ. 2 47.

3. పాపి.

కం. సతతంజా న త్రదూఱుట బలి
యెడ దుచ్చిత్ర యగుటఁ పరమాన్న

మునొక్కత సేవిండుట నగు దుర్గతి
బిసముం డాచికొన్న కష్టకుఁ గలు
గున్, ఆను. 3. 244; శాంతి. 1. 14.
4. నీచుడు.

సీ... కటుక వాక్యములఁ దొల్లి, శిష్ట
నొప్పించిన కష్టండు. ఆను. 6 99.

కసటు వై. వి.

1. విపాదము, భేదము. దుఃఖము.
వ. పార్థున కువనిషదర్థ జాతం బవ
గతంబు సేసి మనసు కసటు, వాపి
వివేకంబునకుం జేవ గల్గించి
కృష్టుండు... భీష్మ. 1. 223.

2. మాలిన్యము.

క. ఆ వణిజుఁడు ధర్మస్థితి, దేవత
లును మెచ్చనట్లు దెలియఁ బలికెన్,
నీవీ వాక్యములన్నిట, భావంబులవలచి
కసటు వాపుము వత్సా. శాం. 5. 268.
మాస 82.

3. పాపము.

క. వినువిష్టని సంస్కర్షంబున నప్పు
డచూవె కసటువోయిన నతనింగనుట
యు శాంతిఁబొందుట యును గురువర
కలిగె వృత్రునుల్లంబునకున్. శాంతి.
5 428.

సీ. దురితంబు లెన్నండుఁ బొరయక
వెలుగొందు, కమలాస్త కులమునఁ
గనటు గలిపి. ఆర. 6 302.

కసి దే. వి.

తీట, దురద.

క. చేతులుదలలును బహు విధ, హేతు
లఁ దునియలుగఁ జేసి యిలఁ దొరఁ
గించెం, జేతులకాని వోవంగ న రాతులు
బెగ్గింగఁ గ్రీడి ప్రకట స్ఫురణన్.
కర్ణ. 2. 800.

చ...దుస్పసేమపనియొక్కటిదీర్చితి
తిర్చుమింకబా,హంకసివోవ వీనిపని
యుం ద్వరితక్రమ విక్రమంబునన్.
శంక. 2.128.

కనీమసంగు కనీమసంగు. దే. అ. క్రి.

విజ్ఞుంబింపు, చెందేగు.

క. వారంనందజాత్రా, కారుండైకిని
మసంగి, గాంగేయుడు దు,ర్వాంధు పటు
బాణహతిని, వీరాహవరంగమునకు
విముఖుల జేసెన్. ఆది 4.201.

సీ. కనీమసంగిన మారిగడఁగి శీవుల
పేద,నుగ్రతఁ గవియునట్లువడించి.

ఉద్యో. 2,129.

క. వెనఁదెక్కుమ్ములు మనపైముసుగు
పడఁబఱపియతఁడు మురభంజన
సంతసమందెడు నింతన యే.కనీమ
సంగెడి,బాధ నన్ను గాండివంబున్.

కర్ణ. 2,294.

కసుగందు దే. అ. క్రి. బాధపడు.

చం. అతఁడు మదీయ సఖ్యపరుఁ
యేదక్కట మే గసుగందకుండ శా
శీతిపతి యమ్మెయిం బరుల చేతఁ
బరాభవ మొందె. సౌప్తి 1.71.

కస్తూరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

మృగమదము, కస్తూరిక, కస్తూరి (ఒక
రకమైన పరిమళ ద్రవ్యము) ఇది
కస్తూరి మృగము యొక్క నాభినుండి
పుట్టును)

సీ. కస్తూరి నీళ్ళుల కలయంపులను
గప్పురంపు మ్రుగం ... అంక
రించిపురము, ఆశ్వ. 8.202. కాంతి
1.354.

కస్తూరిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ

మృగమదము, కస్తూరి, కస్తూరి,

సీ. కర్పూర చందన కస్తూరి కాదుల

నింపు సొంపార బోగింప గలదె.

విరా. 5.204; స్త్రీ 2.18.

కష్టారము సం. వి. అ. న.

ఇంచుక యెఱుపు తెలుపును గలిగి

మిక్కిలి పరిమళించు కలువ.

సీ. కమనీయ కమలినీ కష్టార దళ

కేసరాన్విత జలముల నర్వ్య విధియు.

ఆర. 8.884. చూ. కల్పారము.

కళ సం. వి. అ. స్త్రీ. కల.

విద్య (నర్తన విద్య. ధనుర్విద్యమే.)

తే. కనియె బవమాన వివిధ నర్తన

కళాను, వర్తిగాక ఘాతారవస్ఫూర్తి

జాత; భీతి పరిసర వర్తి నాభింబుజ

గవంధ మూర్తి శమీతరు చక్రవర్తి.

కం. వృక్ష,దను పాంచాల కుమార

కుండలువది తూపులం గరం బరుదు

గన, త్రు కళాచార్యుం బొదివిన, విశా

సముం బొందెఁ బొంద వేయ బలంబుల్

ద్రోణ. 1.258. ఇవి అలువది

నాలుగు 1. ఇతిహాసము. 2. అగ

మము 3. కావ్యము. 4. అలంకారము

5. నాటకము. 6. గాయకత్వము.

7. కవిత్వము. 8. కామశాస్త్రము

9. దురోదరము. 10. దేశభాషావి

జ్ఞానము 11. లిపికర్మము 12. వాత

కము. 13. అవధానము. 14. స్వర

శాస్త్రము. 15. శాకునము. 16. సాము

ద్రుకము 17. రత్నశాస్త్రము 18. రథా

శ్యగజ కౌశలము. 19. మల్లశాస్త్రము

20. సూదకర్మము. 21. దోహదము

22. గంధవాదము. 23. ధాతువాదము

24. ఖనివాదము. 25. రసవాదము.

26. జలవాదము. 27. అగ్నిస్తం

భము. 28. బద్ధ స్తంభము. 29. జల
స్తంభము. 30. వాక్తస్థంభము.
31. వయస్సంభము. 32. వశ్యము
33. ఆకర్షణము. 34. మోహనము
35. విద్యేషము 36. ఉచ్చటనము
37. మరణము 38. కాలవంచనము
39. పరకాయ ప్రవేశము 40. పాదు
కాసిద్ధి 41. వాక్సిద్ధి 42. ఘటికా
సిద్ధి 43. బంధ్ర బాలికము 44.
అంజనము 45. దృష్టి వంచనము
46. స్వరవంచనము 47. మణిమం
త్రాశరాధిసిద్ధి 48. చోరకర్మము
49. చిత్రక్రియ 50. లోహక్రియ
51. అశ్మక్రియ 52. మృత్రికయ
53. దారుక్రియ, 54. వేణుక్రియ
55. చర్మక్రియ 56. అంబరక్రియ
57. అదృశ్యకరణము 58. దూతీకర
ణము 59. మృగయ 60. వాణిజ్యము
61. పాశుపాల్యము 62. కృషి
63. అసనకర్మ 64. ప్రాణిద్యూత
కౌశలము.

ఇవి కొన్నిచేరి కొన్ని శాస్త్రములుగ
విద్యలుగ నైనవి నాట్యము, ధను
ర్విద్య ఆయుర్వేదము. మొ.)

2. చంద్రునిలోఁ బదునాటవ భాగము
సి పఱమెయిలోఁ గప్పినబాడతీనునుఁ
గాంతి, గదలిన యమ్మతాంశుకళ
యుఁ బోలె. విరా. 1 294.

3. అంశము (భగవదంశము అను
అర్థమున)

మ...బహుకళావిర్భావశాలీసము,ద్భివ
రాహిత్య నిరూధ విరా. 4.275.

5. భాగము, వంతు.

5. 80 కాష్టలు (కాలము) కొందఱు

కం...కర్తుండు పదాటవ, కళకుసమా
నుండు గాఁడు కవ్వడితోడనె.
ఆర. 2 293.

ఒక నిమిషము అనియుఁ గొందఱు
4 సెకండులనియుఁ గొందఱు 8
సెకండులనియుఁ జెప్పదురు కొందఱు
దినములో 1 భాగమనియుఁ గొంద

900

ఱు దినములో 1 భాగమనియు

1800

జెప్పటగలదు. చూ. కాలము.

క. కళలుంగవ్యములోనుగఁ, గలచిదు
రలఁగూర్చు కొనుచుఁ గాంబు జనం
బుల వడ్డికిచ్చునాతని నంకడఁ బొదివి
తనకువశ్యులఁజేయున్. కాంతి. 4.448
8. మదనకళ.

స్త్రీలకు సీమంతము (పాపట), నేత్ర
ములు, పెదవులు, చెక్కిరి, కంఠము,
కుషి, కుచములు, వక్షస్థలము, నాభి,
పిఱుఁదులు, గుహ్యప్రదేశము
(యోని) మోకాలు, చీరమండ, పాదము,
అంగుష్ఠము, అను సీ పదునైదు ప్రదేశ
ములయందును చంద్రరూపమైన
కళలు విహరించుచుండును. కామో
ద్రేకము కల్గినపుడీ కళంన్నియుఁ
బ్రక్కోపించి యోనియందు గలమదన
కళకుఁబోడ్చుదును. అంతట యోని
యందు స్త్రీశరీర గతమైన కుక్రము
వచ్చి అలముకొనును. అది జిగురు
పదార్థమగుటచే సుఖరతికి వీలగుట
గాక అనందదాయకమునునగును. ఈ
యవస్థను తిక్కనగారు “కామగృ
హమునఁబదనుతోడికళలు గలుగుట”
గా నభివర్ణించెను. ఈ స్థితి గలిగిన

స్త్రీలు కామవాంఛ నరికట్టజాలదు.
(యోగరక్షాకరము పూర్వఖండము)
చూ. చంచుకోడి కళలు.

క. కలదొక రహస్య గోపన.మలము
మఱివినుము పురుషునన్ముంగనినంబొ
లతులకు నేమి నెప్పుడు గలుగుఁబడ
నుతోడి కళలు గామగృహమునన్.
ఆను. 2.176.

కళంకము సం. వి. అ. పుం.
చూ. కలంకము.

కళంకితము సం. విజ. (అ.అ.అ)
కలంకము గలదిగాఁ జేయఁబడినది.
సీ... సకలలోకములఁ బొగదొంద
బ్రదికిన పుష్కరమూర్తి, విడిచి నీ చరి
తంబు హింసా కళంకిత, మగుటెంత
యొప్పెడు. ఉద్యో. 1.332 (హింసా
కళంకితము = హింసచేఁ జెడగొట్టఁ
బడినది)

మ... ప్రకటిత్రీడా కళా గర్వగర్జిత
మఁదూరకళంకితాంబుజుచితా శుద్ధి
ప్రదాచాద్యుక్తై. ఆర. 4 146.

కళంకితము = ముఱికి చేయఁబడినది.

కళితము సం. వి. అ. న.
పెండ్లాము.

క. లలనా యుదుగుము నీ యేడ్పుల
కొందియె కురున్పుసారె పుత్రకళితం,
బుల యేడ్పులింక వానిం.గలకల
నప్పుచు వినంగఁ గాలంబయ్యెన్.
ఉద్యో. 8 121; ఆను 1 203

కళవళించు దే. అ. క్రి.

తలవరము చెందు, కలఁతపడు.

చ... నెట్టన తెగన్గల్గించు నచటన్
జనులం బరికించు బుద్ధిమా, లిన వెన

నెంతయుం గళవళించు మనోజవికార
మగుటె.. విరా. 2.81,

కళింగము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక దేశము, కురు జనపదమున
కు చుట్టుప్రక్కల నున్న యొక
దేశము విరా. 1.32.

కళింగుడు సం. వి. అ. పుం.

కళింగదేశపు వాఁడు. కళింగ దేశీయులు
దుర్యోధను పక్షమునఁ బోరాడిరి.
ద్రోణ. 2 94.

కళిత సం. వి. అ. స్త్రీ,

మొగ్గ, బిందువు.

సీ. తల్లదం బొందినఁ దన్మికి నవయ
వం, బులనెల్ల ఘర్జాంబు కళిత లెసఁ
గెఁ. విరా. 2.108.

అంబుశక. నీటి మొగ్గలు. నీటి
బిందువులు అని భావము.

కళేబరము సం. వి. అ. న.

మృతిదేహము, శవము,

సీ. ... మూఁడు కళేబరంబులు గంటి
నకున్ను పుంగవుండు భార్యయు.
బాండుపత్నియు సద్గతి నొందిరి
ఆశ్ర. 2.158.

కం. ఉరగ కళేబర మంసాంతర
మునఁబడి వ్రేలుచునికిఁ దలంపక...
అది. 2.171, విరా. 1.180, ద్రోణ
1.398.

కళ్యణము కల్లెము.

గుఱ్ఱము నోటఁదగిలిగించునది ఖలీనము
సీ, కళ్యాణంబదిలంబులుగాని గుఱ్ఱం
బుల గొత్త ముట్టున కియ్యకొలుపు
వెరపు విరా. 1.95., కర్ణ. 1.140.

కల్ప

కల్పమునకు పాఠాంతరము.

కా

కా 1 అవ్య. ద్రు. అగు ధాతువు యొక్క
నుజ్యంత రూపము.1. అగుటకు. అగునట్లు మొదలగు
నర్థములను దెలుపును.వ,....అశ్వమేధం బధిక దక్షిణాన్వి
తంబు గావలయుననుట దెల్లంబుగా
మీరు నానతిచ్చితిరి. అశ్వ. 1.14;ఉ...ప్రతా, ధీనతఁ బెండయన్నమును
ధేనువు మూత్రముఁ బాలుఁ బానముం,
గానియతిన్ వహించి బహుకామ్య
ఫలంబులఁ బొందు భూవరా ఆను.
8.1., అది. 5.228.2. అర్థవిశేషము లేకయే తుమున్నంత
ములకు అనుప్రయుక్తమగు.కం. కావున నియమాత్ము జగ, త్పావను
ధర్మస్వరూపు బ్రాహ్మణుఁ బడయం
గావలయు అది. 4.282.కా. పాపాత్ముండు పుదాంధుఁడౌ తు
లువ నీ, పంపెట్లును జేయఁగానో
పండ్లు, ఉద్యో. 8, 458. పేతువును దెలుపు 'కి' 'కు'లకు
అనుప్రయుక్తమగునుచం కలిసినఁ జూచి యాఁగుటకుఁగా
నలిపాఱుండు వోవునంత. మౌస. 50కం. అచపలాక్షికిగా మన కీచకుండ
అనున్ రాతి గీటడఁచెవిరా. 5.381

4. అయిప్రయోజనమును దెలుపు

'కి' 'కు'లకు అనుప్రయుక్తమగును.)

నీ...వరమెద్దియైన, నడుగుము నీకుఁ
గా ననిసేయుటొక్కటి, దక్కంగ
నావుడుధర్మనుతుఁడు భీష్మ. 1.158
వ. ఇదియేమి సాహసంబు సేసితి
రొద్ల కొడుకులకింగఁదమ కొడుకు
లవిడుచు దుర్బుద్ధులునుం గలరె.
అది. 1.2775. 'అని' అను నవ్యయమువలె
పూర్వోక్త విషయమును సూచించును
(తరచుగానిది యీ యర్థమున ఏతార్థ
మగు 'అ' కారమునకుఁ దరువాతఁ
గనిపించుచున్నది)వ. భీమాద్దునులును ద్రౌపదీ సహితు
లయి చనుదెంచి మ్రొక్కి మేమొక
భిక్షదెచ్చితిమని తల్లికి నివేదించిన
నెఱుంగక యెప్పటియట్లకా వగచి
కుంతిదేవి... అది. 7. 208వ. ఇట్లభివన్యుండు మదిసెనకాఁద
లంచి డుర్యోధనుండు సంఘోషింప.
ద్రోణ. 2 85.వ...అది తన సైన్యాపరాధంబున
నయ్యెఁగా వగచి. ఆర. 3.178.6. విధేయ విశేషణములకును క్రియా
విశేషణములకును అనుప్రయుక్తమయి
అగునట్లు మొ. ఆర్థములనిచ్చును.ఉ...ఎవ్వనిం, బ్రాకట ధర్మతత్త్వ
విదు బ్రాహ్మణముఖ్యు బురోహితుం
డుఁగా, జేకొనువారము అది. 2 155
కా...కృష్ణదైవపాయను నీ వెఱుం
గుము. విభున్ నారాయణుఁగా.
కాంతి. 3, 476

కా2 కద

క... ఆదికథనతోభమునం, జోరుల
రక్షింపరుగా, వారలచే ధనముగొని
భవభృత్య కరుణ. సతా. 1.41

కా3 ప్ర.

(ఇది పెక్కు నామవాచకములకు
మహత్తు వాచ్యంబగునపుడు మతు
బర్థంబునందు వచ్చును. కొన్నిటికి
స్వార్థమునందును వచ్చును.)

సంగడికాడు- ఆది. 5.203 తిండి
కాడు శ్రీ. 1.18. (ఇది మతు
బర్థమున) చెలికాడు (ద్రోణ. 2.299
(స్వార్థమున).

కాంక్ష సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఇచ్చు, కోరిక

కం. భారత వర్ణమునకుగా, గౌరవు
లును బాంధవులును కాంక్షం గడుజె,
తైరాసియెందొరులతో, బోరందెగి
రిట్టిబుల్బుద్ధులు గలరే. భీష్మ. 1.28;
శ్రీ. 2.55.

కాంక్షి సం. విణ. (న. టి. న)

కం. ఫలకాంక్షిగాక నియతిం, జలిపిన
నీ యభిం కిర్మజాతంబును నిర్మల
మోక్షపదముజేర్చుట, గలుగు నవ
శ్యంబు బుజ్జకరణ (పవణా.
కాంతి. 4. 108

కాంక్షించు సం. స శ్రీ.

కోరు

కం. పొంతకువచ్చిన వానిన, కాంతుని
గా గొనుచు నొరుని గాంక్షింపక.
కాంతి 4 18

కాంక్షితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కోరబడినది.

కం. ఆలఘ మతులార పర్వంబు
లనీ యితిహాసరత్నములను వినిన న
ఘంబు, బువాయు నాకలోకము గలుగు
ను సిద్ధించు ముక్తి కాంక్షిత యైనన్.
స్వర్గ. 85.

వి. ఆ. న.

అభిలాష, కోరిక.

చం. ... కడుచెన నా ధనంజయుని
కాంక్షిత మెక్కడ నక్కడెల్ల
నెక్కుడు ముదమొప్పు దేరురతి
కోటల వై బిఱపెన్ ముకుందుడున్.
ద్రోణ. 1.248.

కాంచన బిందువు సం. వి. ఉ. పుం.

బంగారు కమలము.

వ. అని పనిది కాను యోధవీరోచిత
ప్రకారంబున సంగారంబు సత్వరంబు
గాజేసికొని బిచిత కాంచన బిందు
సందోహంబగు సన్నాహంబు వెట్టికొని.
విరా. 8.144.

“అభేద కల్పం మత్స్యస్య రాజా
కవచ మాహరత్ ఉత్పేధే యస్య
వద్మాని శతం సౌగంధకాని చ. సం.
భార, విరా. 81.14.

కాంచనము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)

సువర్ణమయము, బంగారుది.

వ. కాంచన పీతము వెట్టగ. విరా.
2. 89., విరా. 2.102.

వి. ఆ. న.

బంగారము.

వ. ఉత్తమందైన విప్రుండు త్రమ
మంత్రోపాశ్రితంబులగు విహిత
కర్మంబులు నడపుట రత్న కాంచన
సాంగత్యంబునుం బోలె సంస్తుత్యం
బైయుండు కాం. 1,72.,71.

2. ధనము.

సీ. అనపు మరుత్తుడు యజ్ఞంబు
సేసి మహాధనరాసుల నవనిసుధల
కిచ్చె. ఆ అతఁడెట్లుపార్జించె నంత
కాంచనమును మహాత్మ చెప్పెను.
అశ్వ. 1.15

క. వినుము గుణవంతుఁ డొకరుఁడు
ధనవంతుఁడైన యొక్క ధరణీనాథుం
దన కూడు సీరకై కాంచన మడిగి
తరియ బాలిశత్వము పేర్చిన్. కాం
8.184.

పుం.

కోవిదారము.

ఇది వృక్ష జాతిలోనిది; దీనియాకులు
అడ్డాకులువలె రెండ్రాకులు జంటగా
కలిసి గుండ్రముగా నుండును.
కాయలు తమ్మకాయలవలె పలువదనగా
బద్ధకట్టి పొడవుగా నుండును. ఇది
తెలుపు, ఎఱుపు, పసుపుపచ్చ
రంగులు గల పూవుల భేదముతో
మూఁడు విధములుగా నుండును.
దీనిని 'దేవ కాంచన'మని 'కాంచనార
మని పిలుతురు. వీనిలో సువాసనగల
వియు సువాసన లేనివియుఁ గూడఁ
గలవు. దీని పూవులు ఇంచుమించుగా
సంపెంగ పూవులవలె నుండును.

తే. ప్రౌఢబంధూక వల్లవ బాసిక
ములు, వికచకాంచన చంపక విస్సుట

ములు వైన వర్ణంబు తొప్ప నేత్రాబి
రామ, భంగినలరారు గోకదంబములఁ
గనియె. ఆర. 5.875.

ఒకానొక దేశము.

ఈ దేశ సైన్యముతో భగదత్తుడు
దుర్యోధనుఁ జేరెను. చూ. కాంచన
సైన్యము.

కాంచన సింధురము సం. వి. అ. పుం.

శల్యుని ధ్వజ చిహ్నము. (సువర్ణ
మయమైన పీనుఁగు).

సీ. ప్రస్ఫురద్వానర పతియును సింహ
లాంగూలంబును నుజ్జ్వల గోవృషంబు
వారణ కక్ష్యయు భూరిమయూరంబు
సీతయుఁ గాంచన సింధురంబు ...
కేతనంబుల నొప్పుఁ గ్రీడికి నాచార్య
సుతునకుఁ గృపునకు సూతజునకు...

తే. నతని నందనునకును మద్రా
వనీశ్వరునకు శల్యునకు .. ద్రోణ.
8.284.

కాంచన సైన్యము సం. వి. అ. న.

కాంచన దేశమునకుఁ జెందిన సైన్యము
వీరు కిరాత జాతికిఁ జెందినవారు.
భగదత్తుని అధీనములో నుండువారు
వ. కిరాత కాంచన సైన్య నివయంబు
లం గూర్చుకొని సమరంబునకు నమరి
యొక్క యజ్ఞోహిణిగల భగదత్తుడు
సుయోధనుంగలిసె. ఉద్యో. 1.225.

కాంచి సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ.

ఆధుదాని యొందిపేట మొలనూలు

సీ. అలఘు కాంచి పదస్థలముం
యొప్పును ఆది. 3.27

కాంచీకొను దే. స. క్రి.

కాచీకొను, రక్షించుకొను

వ. కొరవపతి యిమ్మెయిం దమ్ములు
బంధులుంబెగ్గఁబొలియుట దెలిసియయి
నను దీడునకుంబొచ్చి యున్నవారి
నై నం గాంచీకొననొకో యని
యాహించుచు. ద్రోణ. 4.148:

(ఆనందప్రతి కాచీకొను—సం. ము.
లి. ప. ప్ర. కో. కాంచీకొను ఒక
దానికొకటి పాఠాంతరముగా గూడ
లేదు)

కాంచు దే. స. క్రి.

1. పొందు (భాగ్యమును) పొందు
చం...జనవంధ్యులఁ బొందితి నీతి
విక్రమ, స్థిరులగు పుత్రులంబడసి
తిన్ సహజన్ముల ప్రాప్తుగాంచితి.
కాంతి. 6.321

వ. కలుగుతుచు. వాప్తి. 1.198.
చం...భవదీయ దివ్యవచనామృతమా
ని యరేగ చిత్తతఁగని కృతకృత్య
తంబొరయఁగాంచితి. కాంతి. 6.321.
కం. ఎంతతపంబొనరించెయ, సంతా
నములేనివారు సర్వభౌందం, గాంతురె.
ఆది. 8.298; విరా. 2.30

(సర్వభౌందంబు యను భాగ్యమును
బొందుదురె అని యర్థము)

2. దర్శించు, చూచు.

ఉ. భాంకవమేర్చె దేవతలఁ గానని
యాశ్వరుగాంచె. విరా. 1.65

సీ. జనులుగాంచిన మామహిమదూలఁ
దనికను పురుషోత్తమున మోముపుల్ల
గిలఁగ....విరా, 2.70.

వ...వాసుదేవుండు...తన్నుం గాంచిన
వారివెల్లె నభినందించి. ఉద్యో. 4.24
3 (బిడ్డను) కను,

వ...అమ్మునిపీఠ్యంబు సలిచినదాని
సరస్వతి గర్భంబుగా ధరియించి
పుత్రుం గాంచి తపస్వీజనగోష్ఠి నున్న
యత్రపోధను కడకుఁ దెచ్చి పీఠు
నీ కొడుకు భవత్రేణంబు వృధవోసీక
యేమ వహించి కాంచితి పీనింగైకొను
మనిన...శర్మ. 2.203

ఆ. కొడుకుఁ గాంచు రాచకూతురెద్దా
నికి నట్టి పనికి మచితమైన సమయ
మొదవె. ఉద్యో. 3.199

శో. యదర్థంక్షత్రియా సూతీతస్యకా
లోయ మాగతః. సం. భార. ఉద్యో.
90.77.

ఎఱుగు, గ్రహించు, తెలిసికొను. కని
పట్టు.

సీ. అర్జును నత్రవిద్యా ప్రమాణంబు
నా, యెఱిగిన యంతనీ వెఱుంగవరని
కొఱిందియు వనమాలి కొఱిందియుఁ
గాంచి, నా కొఱిందియు నెఱిగి వారం
మదీయ, దివ్యాత్మబలమునఁదెగటార్చు
నగు ననియే నిశ్చయించితి. కర్ణ.
2.45.

చం. తిరమయి బాహు శక్తియును
ధీరతయున్ వెరవుంబలంబు నె,వ్వరి
దెసఁగాంచె దెక్కుదుగ వారి నుతిం
పుము. కర్ణ. 2.28.

కం. పనుల యెడ మేలు గాంచిన,
మమగడ యగ్గలము సేసి మన్నింపు
మురా, జనయజ్ఞ భృత్యకోటిం, గొని
యాడుము సేతపేరు క్రచ్చి కొలు
వునన్. ఆశ్ర. 1.64.

తే. వీనినెల్ల ననతోటిగా నెఱింగి,
కొనుచుఁ బ్రకృతి నుపేక్షించి తనకుఁ
దాన, కాని యొండెద్దియును లేమిగాం
చినపుడు పురుషుడవగత ధూమాగ్ని
బోలివెలుగు. అను. 4.223.

4 నిరూపించు. నిశ్చయించు.

న. ... ధర్మజుండు సుందరీజనంబు
లం గాంచు తెఱం గెఱింగింపవే యని
యడిగిన నావగాతనూజుండ తని
కిట్లను వారు మయ శంజరాది రాక్ష
సుల మాయలం గడచిన మతకంబులు
గలిగి నిరూపింపరాక యుండుదు
రదియునుం గాక వేఱొక్క విశేషం
బాకర్థింపుము. అను. 2.178.

సీ. దానికజ్జనములుఁ దానును తల
మంది, చర్చించి కార్యంబు చాయఁ
గాంచి మౌన. 107.

8 కాపాడు, రక్షించు,
చూ. కాంచికొను.

కాండము సం. వి అ. పుం. న.

1. బాణము.

కా. మతోక్తదండచయంబులోన నొక
సమ్మానార్హతాపంబు భాస్వతాగ్ండ
బులు...సత్కారంబున నిచ్చి విరా.
1.285.

2. చెట్టుమాను, బోదె

వ. తునిసి చిక్కువడియున్న యూరు
కాండంబుల వలన మదగజంబులు
సొచ్చిన క్షిప్రనంబులలోని యెడ
లును. విరా. 3.236

3. సమూహము.

వ. కంకజాంగద కాంతంబులైన కర
కాండంబులగములును. ద్రోణ. 2.60.
4 నీరు.

సీ. కాండ మహాతరంగముల వైరు
ముంచు, విజయాంబు రాశికివేలనగుదు
కర్ణ. 2.95

కాంత సం వి అ. స్త్రీ

1. అడుది, స్త్రీ.

క. అంతిపురము చుట్టటికం, బెంతయు
గీడంతకంటె నెక్కు తదీయా, పాంత
చర కుబ్జ వామన, కాంతాదులతోడి
పొందు కలిమి భటునకున్,
విరా. 1.131

కం. అనికాంతాజనములలోఁదనునగ్గిం
చుటయుఁ బొంగి విరా. 4.8.

2. భార్య, పెండ్లము

కం. గొంతికి నంత వెఱవ మీ, కంత
వెఱవ దైవమునకు నంత వెఱవ న,
త్యంతకలుషాత్మ విరటుని కాంతకునే
వెఱతుఁ బనులు గావించునెడన్
విరా 2.185

కాంతత్వము సం. వి. అ. న.

ప్రకాశము, వెలుగు

వ. కాంతత్వ రుచి సౌరభంబులు
పె.వున సంపూర్ణ చంద్రార్క కమ
లంబులం గ్రేణిసేయు నాననంబు
లును. కర్ణ. 1.74.

కాంతము సం. విజ. (అ. ఆ అ)

1 మనోజ్ఞము. ఇంపయినది.

సీ. (భీష్మడు) పిండప్రదానంబు సమ
య, మగుటయు దర్పవిన్యాస మొనర్చ
నందంగుశీయక కంకజాంగదములఁ

ఆ. కాంతమైన యొక్క కరము
వొడమి యట, దేయి సాచుటయును.
అను 3.128; కాంతి. 1 350.

2. ప్రకాశించునది

మ. తునిమెంగుండలకాంతమైన. శిర
మున్ దుర్ధాంతదర్పణునన్. శల్య
1.288; భీష్మ. 1.82.

కాంతారము సం. వి అ. పుం. న.

మహారణ్యము, పేరదవి,

వ. విరాటు నగరంబున కనతి దూరం
బగు కాంతారంబునం దటిమి పోవు
సమయంబున. విరా. 1,14?,

కాంతి సం.వి. ఇ. స్త్రీ.

1. జిగి, దీ.ప్రి. శోభ.

కం ... ధాత్రీ రమణుం డలఘుత్రి
భుజి విపుల వక్షస్థులరేఖా కాంతిఁ
బరవశశ్రమఁ బొందెన్. విరా.
1.218.

2. ఒప్పిదము, విదము.

సీ మంటికా టంకృతి కాంతి సంభా
మించు, నిర్భర బృంహిత నిస్వన
ములు శల్య. 1.102.

3. వర్చస్సు, లేజన్సు.

మర్యాః ఘనముగ నమరేంద్రపాండు
నుత సమాగమ మొక్క యేడు,
దనరంగ బ్రహ్మచర్య వ్రతస్థులైత
గిలి నిత్యంబు, వినిన పుణాత్ములుమ
జదివినవారు వినుము నూతొండ్లు,
నొనర జీవించు రత్యంత సత్కాంతి
యుక్తులై ధరణి ఆర. 4.49.

కాంతుడు సం. వి. అ. పుం.

1. మగడు, భర్త.

వ...మత్స్య మహికాంతుం డత్యంత
సంతుష్టాంతరంగుండై.

2. ప్రియుడు.

కం. పితకు వచ్చిన నానిన, కాంతు
నిఁగఁగొనుచు నొరునిఁ గాంక్షింపక.
కాంతి. 4.18.

కాందిశీకుడు సం. విజ. (అ. ఆ అ.)

భయముచే పలాయన మగువాడు.

కం. ఆయనయుఁ గాందిశీకుడై
యు త్తర దిక్కు వాతె. కాంతి.
3.425.

వ. కౌరవానీకంబు కాందిశీకంబగు
టయు. ద్రోణ. 5.192.

కాంపిల్య నగరము సం. వి. అ. న.

ద్రుపదు పట్టణము.

కం. కలయ నసిముసం దండంబులు
గొని కాంపిల్య నగరమున జమలెల్లన్,
నలిరేగి యార్చి కౌరవ, బలసు
భటులఁబొడిచి రాజి బడలు వడంగన్.
అద్రి. 6 71.

కాంభోజకటకుడు సం. వి అ. పుం

శ్వేత పర్వతమునకును హాటక
దేశమునకును మధ్యగల దేశమున
కధిపతి. ఇతఁడు ఉత్తర దిగ్విజయ
యాత్ర సలుపుచున్న అర్జునుని
బాజించెను. సభా-1-235

కాంభోజనాథుడు సం. వి. అ. పుం

కాంభోజరాజు. సుదక్షిణుడు. ఇతఁడు
ఏకాక్షపాణి సమేతంబుగావచ్చిదుర్భ్య

గలసెను. ఉ. 1.225.

చూ. సుదక్షిణుడు.

కాంభోజము సం. వి. అ. పుం.

ఒక దేశము. అర్జునుని ఉత్తర దిగ్విజయయాత్ర కాలమున నతనికి ఈ దేశపు రాజు విచిత్ర వస్తు వాహన నివహంబు నమర్పించెను. సభా.

1.235, భీష్మ; 1.40.

ఈ దేశమున బుట్టిన గుఱ్ఱములు శ్రేష్ఠమైనవి. దీనిని కాంభోజ దేశమనియు నందురు. ఇప్పటిది కాబూల్ ప్రాంతమైయున్నది.

కాంభోజుడు సం. వి. అ. పుం.

కాంభోజ దేశపు రాజు. ఇతనిని యుద్ధారంభ కాలమున దుర్యోధనుడు ఒక యజ్ఞహిణి సైన్యమునకు అధిపతిగా అభిషేకించెను. ఇతడు ప్రతాప ఘనుడు. ఉద్యో. 4.139.

అర్జును ఢీకొని వధించెను.

కాంస్యము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కంచుది.

వి. అ. న.

కంచు

సీ. కాంస్యోపదోహయః గాంచన చారు శృంగయు ధవళాంబర కలిత యును సుదక్షిణయును నయి తగు గోవు. ఆను. 2.333

కాగు దే. అ. శ్రీ.

తప్తమగు, సులసల మందు.

సీ. ... కాగిన యెసరుం కరణి బొరిం బొరి శరనిధి అప్సొంగి పొరలబడియె. ఉద్యో. 4.116

కాచు దే. స. శ్రీ.

1. తప్తముజేయు, లెస్సగు వేడిచేయు. సీ. కల్లు ద్రావిన పాతకంబది యగ్ని పర్వముగాఁగఁ గాచి పానంబు సేయు

2. వెచ్చగఁజేయు (చలిని పోగొట్టుటకై చం. అనవుడు వాడు గుప్త హృదయంబలరం దనయంగకంబుల, య్యసల శిఖాకలాపమున నల్లిన యల్లిన కాచి శీతబాధన ముడుగంగఁ జేయగఁ బదం పడి యాకలి సాలదొవె. .. శాంతి. 3.319.

3. ఉడుక్కఁజెట్టు, వండు, పక్వము చేయు.

సీ. అమలాత్మ గోవు మూత్రముఁ బాలునేయిని బానార్హమగు పెండతోన వరుస, మూడు దినములు మునుద్రావి మఱి మూడు దినంబులందు వాయువు భుజించి, యవలు నుగ్గగ ధేనునిపహంబు ద్రొక్కించి వెలవ నతైఱగు నూకలన కాచి, నెల్లల్లు మూడత్యంత నియతి నాహారంబు గొన బ్రహ్మహత్యఁ బోనవిచ్చెన ||తే|| బాయ, ... ఆను. 3.49.

కాబాలు దే. అ. శ్రీ.

అగుటకు నచ్చుచుండు.

సీ. జనులొక్క తఱిదొల్లి నమ యంబు ధమలోనఁ జేసి క్రూరతయు మ్రుచ్చిమియు అంకు, సైపక యట్టి దుర్జను నంధులును గూడి శాస్త్రించు వారు గాఁజాలి తమకు నధిపతియగ నొరు నానపడక యుండి .. శాంతి.

2.257.

కాశీమృ దే. అ. శ్రీ.

అగుటకు మొదలిడు.

ఉ. అచ్చటి మూక 'నల్లదల నాతు
రతం జెడి పాతె భీముచే, జచ్చె
గురుక్షితీశ్వరుని సారథి కూలె,
హయాశి నుగ్గు గాజొచ్చె ... కర్ణ.
2.388.

కాడి దే. వి.

(రథము, బండిమొ. వాని) యుగము,
ఎడ్లు మొదలగు వాని మెడపైనుంచెడు
కట్ట.

కం. పలుపులు గొండ్లుం బగ్గం,
బులు దన యస్త్రంబులడరి పొడి
సేసిన వి, చ్చల విడి బాతెడు రథ్యం,
బులనేయెడు దివిజరాజ పుత్రుడు
గృపతోన్. విరా. 5.53.

చం. పవనజు చాపమున్ హరుల
పగ్గములుం దునుమాడి కాడితోనవి
పెనఁగాడఁగా వెడద యమ్మునఁ
గేతువు గూల్చి .. ద్రోణ. 4.292.

కాడు¹ దే. స. క్రి.

నాటా, గ్రుచ్చుకొను, లోనికి చొచ్చు
కొను.

గీ. కంకటము దూఱి యంగంబు
గాడిపోవఁ, గ్రూర నారాచమేసిన
స్రుక్కెనతడు. ద్రోణ. 2.32.

ఉ. కామము క్రోధమున్ మనసు
గాడఁగ బాటుట మాన్చి యింద్రియ,
స్తోమ విమార్గ వర్తనము ద్రుంచుచుఁ
... శాంతి. 1.147.

కాడు² దే. అవ్య.

ఒకానొక పుం ప్రత్యయము.

(ఉ. సౌగసుకాడు మొ.)

వ అట్టియెడ సంశ్లక్షక గణంబు

లన్నియు ... నస్త్ర పరంపరలు
గురిసిన, నమ్మేటి విలుకాడలుక
మానిన యలంతి నవ్వుచెలువంబు
మొగంబునకు వింత చెన్నొసంగ
విజృంభించి. కర్ణ. 1.176.

చం....పక్షిదా, దిరముగఁ జేయగా
మృగము తేకువ వాపను వేటకాడు
త, త్వరములు సూపికాదె తుదిఁ
జంపఁదెగుం దన బారిఁ బాటినన్.
శాంతి. 3.21.

కాడు³ దే. అ. క్రి.

నళ్ అర్థకము. (మహద్భక్త కర్తృ
పదముతో మాత్రమే కననగును).
'అగును' అను క్రియకు ఇది
వ్యతిరేకము.

చం. అనవుడు భీష్ముడిట్టులను నాత
నితో నకటా వధింపగా, మనుజుఁడు
గర్తకాడు వినుమా యితిహాస
మొకండు సెప్పెదన్....ఆను. 1.5.

చం. ప్రియములు వల్కి నిన్నను
సరింపగఁ బార్థుడు గాడు సుమ్ము.
.. ద్రోణ. 4.148.

కాపు దే. వి.

కూద్రుడు, కర్షకుడు.

ఆ. కాపు లావువెచ్చు గల్గి కర్పన
ముసే, యంగ వృష్టి దగిన యట్లు
గలుగ, ఫలము గల్గు .. సౌప్తి.
1.31.

కాపు వచ్చు, కాపులు వచ్చు

దే. అ. క్రి.

నివసించుటకు వచ్చు, వలసవచ్చు,
కాపురమునకై వచ్చు.

తే. వీనులకుఁ జూడ్కులకు నింపు
వెల్లిగొల్పు. ... గంము విలసిల్లుచునికి

నాకంబువేడ్క, నయ్యెడకుఁ గాపు
వచ్చిన యట్టులుండె. అను. 2.318.
కం. వచ్చెం దిమిరము గాపులు, వచ్చె
మధుప కులము లబ్జవనములకు. విరా.

3.237.

గాపువోపు దే. అ. శ్రీ.

కాపురము వెళ్ళు, నివసించుటకుఁ
బోవు, వలసపోవు.

తే. ... లలితవనము దివికి నలిఁ
గాపువోయెడు తెఱగు దాల్చి. వీరా.

4.50.

వ. ... పటగృహంబులు మొదలుగా
వలయు సమస్త వస్తువు లొడఁగూర్చి
వెడలిన దండు పఱపై నముద్రంబు
గాపువోవు చందంబుయ్యె. ఉద్యో.

4.130.

కాక దే. అవ్య. 'అగు' ధాతువు యొక్క
వ్యతిరేక క్తార్థక రూపము.

1. కలుగక, సంభవింపక, చాలక
మొదలగు నర్థముల నిచ్చును.

వ. అమ్మని వరంబునఁ దన కన్య,
త్వంబు దూషితంబు గాకునికీయు.
చూ. 'అగు'. అది. 4.237; ఉ.3.399

2. చికల్పమును (పక్షాంతరమును)
దెలుపును.

వ. ధర్మతనయునకు ద్రుపదుండిట్ల
నియె. అయ్యో మీరు చక్రప్రయఁచి.
బ్రాహ్మణులరో మాయాపులయి
క్రమ్యురుచున్న మంత్ర సిద్ధులరో
కాక కృష్ణా పరిగ్రహణార్థంబు
దివంబు నుండి వచ్చిన దివ్యులరో
యెఱుంగను .. అనిన. అది. 7.235.
ను. భవదాక్షా ద్భవంభ సంయమిత

శుభద్వేగమై కాక నాఁడవలీలన్ మన
యర్జునద్విపము క్రోధావేశ దుర్ధాంత
డ, రృ విలాసోచ్ఛట భంగి నేపథరి
కౌరవ్యాంబుజ శ్రేణి జిక్కు, వదం
జేయదె యొక్క వ్రేల్చిడిన నీకున్
వేడ్క-సందిల్లగన్. విరా. 1.58.

3. అంతమాత్రమేకాని-అనునర్థమును
దెలుపును.

వ. సత్యాది గుణంబులు శూద్రునందు
గలిగెనేని వాడు నచ్చూద్రుండగుఁ
గాక బ్రాహ్మణుండు గానేర్చునే
యవియు బ్రాహ్మణునందు లేనినాడు
శూద్రుండ యనంబడు. ఆర. 4.129.

4. కాని అనునర్థము నిచ్చును.

కం. అలుకఁదనంబున విప్రున, కలు
గంగా దగదు గురుఁడునై యున్నాఁ
డం, చలయక తలఁచితిగాకీటు, నిలుమీ
నీ రణముసేక నిజమగునేనిన్.
ఉద్యో. 4.312.

తే. పాండుపుద్రుల కెప్పుడుఁ బక్ష
పాతి, విదురుఁడని చెప్పఁదొల్లియు
విందు దీని, నెఱిగి వారించుగాకతఁడేల
శకుని కై తవంబున కొడఁబడు కౌర
వేంద్ర. సఖా. 2.126.

5. తప్ప(తక్క) అను నర్థమును
తెలుపును.

కం. అమరనదీ తనయుఁడు సింహ
ముగాక నరుండె. శల్య. 1.24.

కం. నిర్భంధము దుర్మానము, దుర్బు
ద్ధికిఁగాక తగునె దుర్యోధన. ఉద్యో.
3.323.

6. పరశురాముఁడొండె హరుఁడొండె
నరుఁడొండె గాక యెరుఁబు. గలరె

ఉత్తరార్క, బలిమి భీమదొండె
బలదేవుడొండె గా, కొదులు నరులు
శల్కూ నోర్కగలరె. ఆది. 7.202.

తే. నీవు నలునకుఁ జేర్చితో దేవివైన,
గాక నీ సముజ్జ్వల రూప కాంతి విభవ
నిత్య సౌధాగ్యాభిజాత్య భద్ర, లక్షణా
వలంబి సమంబుంగునె. ఆర. 2.20

6. కామ్మ అనునర్థమును దెలుపును.

ఆ. అనిన నట్లకాక యని సర్వసేనాది,
పత్తభార వట్టబంధమునకు, నియ్యి
కొయ్యి భీష్మదయ్యగ్గలికఁ గొని,
యాడె విభుడు ప్రముదితాత్మ
దగుచు. ఉద్యో. 4.155.

7. ఆకీర్వాణమును దెలుపును.

కం. ... అదేవుండు పాండవులు నీ
చేత నివారించుట యొక్క దివసం
బునం గలుగుగాక యని పలికి
యంబు చుడయ్యె. ద్రోణ. 2.66.
వ. కరుండేను ధర్మపథంబు దప్పని
వాడను నీ వచనంబున నాకు సంజీ
వని పనిసేయదయ్యెనేని నా చేత
చుపదేయంబు గొన్న వారికిఁ బని
సేయుంగాక. ఆది. 3.132; 3.116

8. నిశ్చయార్థమును దెలుపును.

కం. సాక్షునకుఁ గానయపుడు సంసా
రమునకుఁ బాసితిన యింక భీష్ముని
పాపతేల, యదగ నాతిండు మూలమీ
హనికెల్లఁ గాన యాతని సాధింతుఁ
గాక యెను. ఉద్యో. 4.284.

కం. ప్రాంతంబయ్యెను వాహన,
సంతానం బెల్ల నిపుడు సంధ్యా
సమయం బింతట నేటికనని, సాలిం
తము గోకింక బోలెనైయున్నె.
భీష్మ. 2.340.

9. విధిని క్షేదెలుపును (వి ధ్యర్థకము
వ. ... మీకుం జూడఁబోలినయెడఁ
దగిన చందంబున నిలుచువారము
గాక ... విరా. 1. 62.

కం. సమశీల వ్రతయుతులకు, సమ
ధనవంతులకు సమసుచారిత్రులకుం,
దమతో సఖ్యమును వివాహము నగు
గాకగునె రెండు ససమానులకున్.

ఆది. 5.205.

10. సందేహమును దెలుపును.

వ...అదేవి (కుంతి) విక్రమోపజీవు
లయిన ముచుకుందుండును సృంజ
యండునునను తొంటి నరపతుల చరి
త్రంబులు సెప్పి యుధిష్ఠిరుండు వీరిని
వినందొ కాక యని పలికి, యెల్ల
వారును వినుచుండ వెండియు
నిటనియె. ఉద్యో. 4.13.

కాకము సం. వి. అ. పుం.

కాకి. చూ. కాకి.

తే... కాక ఘాతారవ స్ఫూర్తి శమీ
తరు చక్రవర్తి. విరా. 1.162.

కాకా దే. వి.

కాకి యటపు.

కం. ఆకులతఁ బొంది పలుకుచుఁ,
గా కా యని చంచుఁ దెలిచి .. నీ,
రాకరమున మునిగెడు న, క్కాకింగల
హంస పరమ కాద్యమునన్. 2.79.

కాకి వై. వి. (సం. కాకః)

1. గుత్తిగా నలగానుండు ఈకలు
గల ఒకజాతి పెద్దపక్షి. వాయసము,
కాకము.

కం. ఎఱిగి పిలుసనిన వెనుఁ జై,
కుఱుకుదు సెఱవము కాకి నొడిసిన
భంగిన్. విరా. 2.282.

సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. తామ్ర అనుదాని కూతురు;
వ. తామ్రకుఁ గాకియు శ్రేణియు
బాసియు ధృతరాష్ట్రీయు శక్తియు
నను నేపురు కన్యలు పుట్టిరి. కాకి
యనుదానికి సుచారణులు పుట్టె.
ఆది. 3.71.

కాకున్నె (కాక + ఉన్నె).

ఏవార్థకము (కాకుండ మతోకటి)
ఆ. అదవిఁ దన్నుఁ బాసి యరిగిన
నరిగి కాకున్నె యిట్లు సేయ నువిద
గదగె. ఆను. 2.764.

(అరిగియే యిట్లు సేసెను.)

కాకుత్స్థుడు సం. వి. అ. పుం.

కకుత్స్థ వంశమునఁ బుట్టిన రాజు -
శ్రీరాముడు.

మ. .. కాకుత్స్థకుల ప్రదీపకుని...

రామున్ రాజు చూడఁజూచినన్, ఆర.

6.309.

కాకేమి (కాక + ఏమి)

ఏవార్థకము (కాకుండ మతోకటి
గాదు).

వ. అనిన విని యుదంకుండప్పుడు
దలంచి యా వృషభ గోమయ భక్ష
జంబున ... దైన నాయశుచిభావం
బునఁ గాకేమి యప్పరమ పతివ్రత
మదీయ దృష్టి గోచరగాకున్నదయ్యె
(అశుచిభావంబుననే - అశుచి భావమే
గాని మతోకటి గాదు). ఆది. 1.97.

కాకోదరము సం. వి. అ. పుం.

ఉదరముతో కుటలముగా నడచునది,
పాము.

ఉ. .. చృపపుంగవ నీపు ననేక

భూసురా, పాదిత. సర్పయాగమున
భస్మము సేయుము తక్షకాది కా, కో
దర సంహతిన్. ఆది. 1.124.

కాశీవంతుడు సం. వి. అ. పుం.

ఇతఁడు గౌతమ వంశీయుఁడు. పేరు
చండకౌశికుఁడు. కాశీవంతుడైన
విధము తెలియదుగాని కశీవంత లేక
కాశీవంత వంశమువాడేమో. ఇతఁడు
మహా తపస్సంపన్నుఁడు. సంతానార్థి
యై బృహద్రథుఁడు ఈతని నాశ్ర
యించెను. ఇతఁడు తన తపఃప్రభా
వము వలన నొక మామిడిపండు
మంత్రించి బృహద్రథునికిచ్చెను. ఆ
రాజు దానిని దీసికొని శ్రమృతీ నిజ
పుత్రమునకు వచ్చి తన యిద్దఱు
భార్యలకు సమముగా విభాగించి
యిచ్చెను. ఆ కారణమున వారికి
నిర్దురర్థశరీరులు పుట్టిరి. అతఁడే
జరాసంధుఁడయ్యెను. సభా. 1.137.
మొ. 144 వ.

ఈతఁడు గిరివ్రజమునకు వచ్చి జరా
సంధు నాశీకర్షించెను. సభా. 1.150.

కాశీవతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

పుష్పితాశ్వని భార్య. ఈమెపేరు
భద్ర. కాశీవంతుని వంశజాతగాన
కాశీవతియై యుండును.

ఈమెయందు భర్త పుష్పితాశ్వఁడు
అనవరత కామాసక్తుడై క్షయరోగము
వలన మరణించెను. ఆనాటికిమెకు
సంతానము లేదు. ఈమె భర్తశవ
మును కౌగిలించుకొని నేను నీతోడ
సహగమనము చేయుదును లేదా నీ
పుణ్యమూర్తికి ప్రణమూర్తున పుత్రు

లను బ్రసాదింపుమని విలపించెను. వాని శరీరము నుండి యాకాశవాణి “నీవు బుతుమతివైన యష్టమ దిన మునఁగాని శుచివై శయనంబుననుండి నన్ను దలంపుము. నీకు సంతానము గల్గును”. అని పల్కెను. ఆమె యర్థే చేసెను. ఆమెకు మువ్వరు సాల్యులు నల్వరు మద్రులు జనించిరి. ఆది. 5.80; మొ. 84.వ

శాశ్వతాదులు వి. బ.

1. మామతేయుని వలన చిహ్నార్థ యగు సుదేష్ట పంపిన దాసికూతు నకు బుట్టిన కొడుకులు. వీరు పదు నొకండుగురు. ఆది. 4.234.

2. వీరు గిరివ్రజమున జన్మించిరి. వీరి తల్లిపేరు బౌళినరి. సభా. 1.175. వీరి పేరులు వేర్వేరుగఁ గన్పించవు.

కాచికొను దే. స. క్రి.

1. కాపాడు, రక్షించు.

ఆ. ఆట్లు గాకయుండ నీ రెండు తెఱఁగులవారి కాచికొనుము వస్తుమ తీశ. ఉద్యో. 3.269.

2. రక్షించుటకై, వదలక కనిపెట్టు కొని యుండు, కాపాడికొను.

కం. అదియగునై నను చెంపొదవఁగఁ గాచికొని యిచట నుండుట కంటెన్, మదినధికంబై తోచిన, యది నీవరు నుని పాలికరుగుము నాకున్. ద్రోణ. 3.296.

2. వేచు, ప్రతీక్షించు.

(కృష్ణుఁడు దుర్యోధనునితో) నీ వాపా దించిన పాపంబులకెల్ల .. నేయకేల కాచికొనియుండు. శల్య. 2.828.

కాచికొను దే. వి. (✓ కాచికొను).

కాచికొనుట, రక్షించుకొనుట.

చం. ఇది దగదంచు నక్షపదునింతకు నేరక సఖ్యులందఱున్, మది మది నున్న యట్టి యెడ మానినికిం దనుఁ దాన కాచికో, రోధవిన దానఁజేసి సభ నొచ్చెము దక్కినఁ దాంధునందనుల్ బ్రదికిరిగాక యయ్యెదరు రాధకౌఠూ రుల కొద్దునట్టిదే. ఉద్యో. 1.248; ద్రోణ. 4.166.

కాచు దే. స. క్రి.

కాపాడు, రక్షించు.

ఆ. అయ్యలూకు పలుకులన్నియు విని భవత్తనయుతోడ, నిట్టులనియె భీష్ముఁడెనుగలుగ వెఱవ నేటికి సేనలఁగాతు నీవుమెచ్చఁ గారవేంద్ర. ఉద్యో. 4.213.

కం. తరణియు దుఃఖితయగు న, త్ర రణిం గాచుటకు నత్యుదగ్రఃభుజావి, స్ఫురణాధ్యు నొక్క రిక్కఱుఁ, గరుకార్చ మనస్కుఁడగుఁ గ్రక్కునఁ బనిచెన్. విరా. 2.110.

ఉ. కావునఁ గామరోషములఁ గ్రాచుచు నాశ్రమకౌటిఁ గాచుచున్, భూవలయ ప్రజన్ సమతఁ బ్రోచుచు రాజ్యము సేత మేలు. శాంతి. 2.252.

2. ఆరపు.

ఉ. ద్రోవది ... పొంగు విషాద రోష ముల్, గావఁగ లేక బాష్పములు గ్రమ్మగ దిగ్గన లేచి యార్తయై. ఉద్యో. 3.114.

3. రక్షింపఁబూను, కాపాడఁదలచు కం. నీవమతి నన్ను నెవ్వఁడు,

సూచిన నా రాత్రిలోనఁ జూతురు
దెగఁ దా, రాచపలు హరిహరారులు,
గాచిన బలవిక్రమము లఖర్వము
లైనన్. విరా. 1.324.

కం. గురునట్టివారు పదివేపురు గాచిన
నెల్లి సైంధవునిఁ బగలిటిలోఁ, జొరి
గొసునట్లుగ నరునకు, వరమిండి
వేల్పులార వారని కరుణన్. ద్రోణ.
2.246.

4. కావలిగాచు, తప్పించుకొని
పోకుండఁ గాపాడు.

వ. దానవులు సహింపనోపక బృహ
స్పతితోడి యలుక నక్కచు నొక్క
నాడు హోమధేనువులం గాచుచు
వనంబున నేకతంబ యున్నవాని
వధించి. ఆది. 3.111.

కామ² దే. స. క్రీ.

1. (కాయ, కిణము మొ.) పుట్టు,
జయించుచు.

ఉ. ... ఆ సుదేష్టకుం, గన్నుల
సన్నులం బనులు గైకొని వారక
చేయుచుండుటన్, మున్నటులున్న
పాణితత్తముల్ బలుగాయలు గాచె
జూచితే. విరా. 2.221.

కామ³ అ. క్రీ.

బయలుదేరిన కాయలు గలది యగు.
మాలిని. కాచి బెడంగుగఁ బండిన యా
సహకారములం గదశీ తతులం,
జూచుచు. ఆది. 4.20.

కాటుకకొండ దే. వి.

లంకనాద్రి.

సీ. వెనమారుతియు నలంబుసుడును
జోరుచో న్దానవేంద్రుని యంప

బలుపు, చేత నతండు మూర్ఖులి
యాలోనన, తెలిసి కాటుకకొండ
బొలుపు గెలుచు నాతని మేను పెల్లి
లరిన మోదువు తెఱంగుగాఁ జేసిన.
ద్రోణ. 3.259.

కాటులాడు దే. అ. క్రీ. (కాటులు +
ఆడు)

కలపించు.

సీ. అనుభవదండైన రాజ్యామిషంబు
నకుఁ గుక్కల భంగిఁ దమలోనఁ
గాటులాడి. శాంతి. 1.145; క్రీ. 2.9.

కారిన్యాయితము సం. విజ. (అ. ఆ. ఆ.)
కరినముగాఁ జేయఁబడినది.

కం. వాయువు చేష్టారూపము, మ్రోయు
నెడ నభంబు ద్రవము మునివర జల
మూ, ప్రాయిత మనలము గారి, న్యాయ
తము ధరిత్రి యిట్టు లైదు తెఱంగుల్.
శాంతి. 4.86.

కాడు దే. వి. ఔ.

శ్రాశనము, వల్లకాడు, శవములను
కాలు లెక పూడ్చు స్థలము.

కం. సౌదపై నుండఁగ వారలు,
పదుండ్రునుం జూచి దాని భక్షింపగా,
మది, గోరి చేరి చుట్టం, బొదిగిన
సమయమునఁ గాటి పొంత తెరువునన్.
ఆను. 3.210.

కాడువడు దే. అ. క్రీ.

నశించు, కనఁబడకపోవు.

చం. తనయుడొకండు వాడు గుణ
ధాముడు క్రీడనవాంఛ సాంద్ర కా, న
నమున కేగి కాడుపడినం దడవం
జనుదెంచి యెందుఁ గా, నని మది
యాశ ద్రిప్పికొనినన్ వెగడందుచు
వచ్చినాడ. శాంతి. 3.158.

శ్లో॥ వీరద్యుమ్ను ఇతి విభావో
రాజాఽహమ్ దిష్టభాస్కృతః భూరిద్యుమ్
న్నం సుతం నష్టమన్వేష్టం వసమా
గతః. సం. భా. శాంతి. 128.1.

కాతరము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)
అధీరము, పిఱికి.

శా. .... కాతర, స్రాంతత్రాసకరం
బునై దురభివేశంబైన యాలోను
ని, శ్చింతంబై సతికేయి వట్టికొని
చొచ్చెన్ ఓముఁడత్సుగతన్. విరా.
2.327.

కాత్యాయనుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక మహర్షి.
వ. గార్గ్య గౌతమ కాల్యాయనాదులు
చీననచేసి దీప్తిబోధించు. అను.
4.237.

కాదంబము సం. వి. అ. పుం.

ఁలహంస, ధూమ్రవర్ణములైన
మహర్షురాళ్ళు తెక్కలు గల హంస.
సీ. కాదంబ కాలేయ కాదంబినీ నీల,
జాల తమాలికా నన్నిభములు. ఆర.
5.375.

కాదంబిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

మేఘపంక్తి.
సీ. కాదంబ కాలేయ కాదంబినీ నీల,
జాల తమాలికా నన్నిభములు. ఆర.
5.375.

కాదనక

యక్షము కాదని తలంపక, తగదని
యెంచక.

ఉ. కాదనకప్రపాదె యవకారముఁ
దత్తుఁడేరదెప్రసం, తోధనఁ జేసి
చేసె. ఆది. 1.124.

కాదను నిరాశించు.

శా. గంగానందను పోటు మెచ్చక
గురుం గాదంచు రాధాతనూ, జం
గీడాడుచు. శల్య. 1.87.

కాదయ్య కాదు + అయ్య)

ఇక్కడ 'అయ్య' పదము వాత్సల్య
మును దెలుపును.

“తగదు బాబూ” “కూడదు నాయనా”
అని భావము. తరువోజ ... చీని గాం
గేయ చిదుర కలశజాశృత్తామ గౌత
ముల్ బుద్ధిగా నొదంబడుదురె
కాదయ్య యనినఁ గౌరవజ్యేష్ఠుండు
ఘనుఁడైబులనియె. ఆది 6.130.

కాదు 'అగు' ధాతువుయొక్క వ్యతిరే
కార్థము. మహదర్థము 'కాడు'
అగును.

'అగు' ధాతువునకుగల యర్థము
సంపర్కానుసారముగా ఆయా తావుల
నూహించు కొనునది) (తగదు,
కూడదు.)

ఉ. ... భీష్మాదుల సన్నిధానమున
నమ్మెయిఁ బ్రసన్న పల్కు దప్పఁగా,
గాదని భర్తనందనుఁడు గ్రమ్మఱిచెన్
యదువీర కోపమున్. ఆరి. 4.170.

తే. ... బాహువీర్య, మనుఁడు మన
కాశ్రయంబయి మనిచె మత్స్య, దేశ
పతిగాఁడె సేనాపరివ్రమునరు.
ఉద్భృ. 4.97.

కాదు గూడదు

ఎంతమాత్రము కాదు, ఎంతమాత్రము
వదికిరాదు.

చం. విరలుఁడు సూచుచుండ నిను
చేపర ముందు సజ్జ ద్రోవ నొక్క

రుడును గాదు గూడదనఁగల్గెనె.

విరా. 2.257.

కాదె, కాదే = కడ

తే. తెనుఁగుభాష వినిర్మింపఁ దివురు
టరయ, భవ్య పురుషార్థ తరు పక్య
ఫలము గాదె. విరా. 1.18.

రం. నాయన్నబామ దలఁపవ, యీ
యొడలీచీర యిట్టి యేవఱు జందం,
బోయన్న మదన వికృతిం, జేయు
ననుట యెంతయును నిషిద్ధము గాదే.
విరా. 2.49.

కాదొకో (కాదు + ఒకో)

కూడదా యేమి? (కూడును, తగును
అని భావము).
వ. నాకు మిమ్మును మీ కుబేరం
బ్రార్థించికాని యిక్కొలని పువ్వులు
గొనంగాదొకో. ఆర. 3.366.

కాదో కదా

అవును గదా
వ. ... అహ్మంభసంభవుండును
వసిష్ఠుండును శ్రేష్ఠులగుట రాజుల
కొడఁబాటు గాదోకదే యని ననుం
బ్ధులకున్న యన్నరపతితోడం బవ
మానుండు. ఆంధ్ర. 5.346.

కాద్రవేయుఁడు సం. వి. ఆ. పుం.

కద్రవకొడుకు, సర్పము.
వ. ... వై నతేయ కాద్రవేయులను.
ఆను. 5.313.

కాని దే. అవ్య. కళ. (ప్రప్రకృతి
కమని శ.ర; సూ. ఆ. ని) కాబట్టి,
కనుక.

ఆ. నాకుఁ జూడ మత్స్య నరపతి
సద్ధర్మవర్తి సుజనహేతుఁ డచార్య

బాహు, బలుఁడు గాన యతని పాల
నందఱు దగవైన పనుల నియమ
టభిమతంబు. విరా. 1.84.

మ. ధృతరాష్ట్రుండును జుక్రులున్
వనము గుంతీనందనుల్ సింహముల్,
మతి నూహింప నసింహమైన వన
ఘన మర్ధింబు రందున్ వనా, వృత
వృత్తంబులుగాని సింహములకున్
వేగంబు చేబొందుఁ గా, న తగం
బొందుట కార్హమీ యుభయము
స్వంతుష్టిమై నున్మిచ్చన్. ఉద్యో.
1.358.

సీ. ... వీడు మహా పుష్కానిధిగాన
యితరులఁ బనుపక యేన వీనిఁ,
గ్రగచ్చఱఁ గొనిపోవగా జనుదెంచితి.
ఆర. 7.219.

కాన2 వై. వి.

అడవి.

కం. ముందటి భంగిన కానల, యందు
వసింపంగ వలదె. విరా. 2.181.

కానఁబడయు దే. స. శ్రీ.

చూచు భాగ్యమొందు.

ఆ. ... ధర్మనందనుండు, నేను
రాజరాజు పీఠంగుఁ గన్నారఁ గావఁ
బడయమైతిమేని గృష్ట. ఉద్యో.
3. 117.

కానము సం. వి. అ. స్త.

అడవి.

పీ. ... కాన, నమున నుత్తుండైన
నరుఁ బులి గొనుపోవు. నట్టులు నూ
మృత్యువపహరిండు. శాం. 4.23;
అశ్ర. 1.73.

కాని దే. వి.

రూపాయల్ అటువది నాల్గవ వంతు
విలువగల రాగి నాణెము. ఇప్పుడు
రెండు నయాపైసలకు సమానము.

కం. ఏనుగులు సుట్టిరా బే, రేనుగు
పై మణిమయంపు తెల్లులు మెఱయం,
గా నీవేతెంతువు మము, గానికీ
గానవచ్చు డిప్పుడు గాడిదవైతే.
శాంతి. 4.389.

కాని 2 దే. ఆవు.

1. 'తక్క' అను నర్థమును దెలుపును
(దీనికి తర్వాత వచ్చు క్రియ వ్యతిరే
కార్థముగ నుండును).

ఆ. కలిపి జనులనేలగాని యెన్నం
డును, నొడం గొల్చి తిరుగ వెంపు
లేని, యట్టి నీవు విరట్లు నెట్టి చందం
బున, ననుచరించు వాడవధిప
చెప్పును. విరా. 1.67.

గీ. .. అన్నరవడుండు, దనకు
నిన్నులు కాని లేవనియె హరులుం.
ఉద్యో. 3.314.

ఉ. .. తీవ్ర దా, వానలు బోలి
శాత్రవ కయంబు పయిం గవియించి
నిచ్చినం, గాని యుధిష్ఠిరుల్ సరకుగా
గొనరా ధృతరాష్ట్ర నందనుల్.
ఉద్యో. 2.137.

2. కౌన్సిల్ బోట్ల అర్థ విశేషము లేకయే
ఉత్తర పదముగా నుండును.

కం. ... ర, మ్మా చూతముగాని
నీ గమనచేగంబున్. విరా. 2.89.

వ. ... నన్ననిచి వత్తువుగాని రమ్మని
రరంబు సాచి చెయివట్టి. ఉద్యో.
4.19; భీష్మ. 3.185.

3. పూర్వోత్తరములగు వాక్యార్థము
లకు కల భేదము సూచించును.

చం. ప్రియములు వల్క్కి నిన్నును
సరింపంగ బాధుండు గాడు సుమ్ము
దుర్జయ భుజశక్తి నిర్మథిత శత్రుండు
భీముండుగాని. ద్రోణ. 4.148; విరా.
1.226.

4. అయిన (అయితే)

కం. వేరొక్క పనికింగనుగాని యే
నీవెంట నీమనసు వడయం జాలుదు.
విరా. 1.286.

5. వికల్పార్థమును దెలుపును.

వ. ... మాకుం జూడ బాంధవులు
పొడవడంగి లేకపోయిరిగాని యీ
లోకంబున నునికి గలిగిన నగపడ
కుండ నేరరు. (కాని = లేనిచో;
అట్లుగాకపోయిన) విరా. 3.87.

కానిక దే. వి.

కానుక.

కం. ధనవర్గంబులు వీరి, చ్చినయవి
యట్లగుట వేడ్క సేయవు తగ నూతన
మగు కానిక యీవల, యను వేతో
డైర బనువుము త్తర బ్రీతిన్.
విరా. 3.354; శాంతి. 1.346; ఆను.
4.433.

కానికీగోను దే. స. క్రి.

లక్ష్యము సేయు. (దీనికి వ్యతిరేకము
ననే ప్రయోగము.)

కం. ఏనుగులు సుట్టిరా బే, రేనుగు
పై మణిమయంపు తెల్లులు మెఱయం,
గా నీవేతెంతువు మము, గానికీగాన
వచ్చుడిప్పుడు గాడిదవైతే. శాంతి.
4.389.

కానివాడు (వికల్పమును దెలుపును)

1. అట్లు జరుగని పక్షమున, అట్లు జరుగని దినమున.

ఉ. దేవతలన్ జయించును నతిస్థిర నోపదలం ద్యుదయ విద్యావిభవంబు పెంపునను దానపు లుద్ధతులైరి కాని నాఁడీ వనరాశిలో జొరరె యింతకు నంతకకొప్పులై న యదేవ పరాకాసీ పతుల దివ్య నిశాత మహాయుధా హతిన్. ఆది. 3.151.

2. లేకపోయిన, అట్లు చేయనియెడల. వ. .. ఇక్కన్యక నీకు ధర్మ పత్నిగాఁజేయునట్టి యిష్టంబు గలదేని నా వేడినదాని నిమృనిన శంతనుండు దాని సీనగునేని యిచ్చెదఁ గానినాఁడీ నేర నది యేది సెప్పమనిన. ఆది. 4.176.

3. లేని యెడల, కాని యెడల. వ. అయ్యా నీవు బకరూప ధరుండ వై యున్న రుద్రుండవో పావనుం డవో, పవనుండవో యట్లు గాని నాడు కులపర్యత ప్రతిములయిన నా వ్రతములం బడఁబ్రోచునట్టి బలంబు పులుగులకుం గలదె, ఆర. 7.417.

కానిపించు } దే. స. ప్ర.
 కానించు }

చూపు, చూపించు. దర్శింపఁజేయు.

ఉ. అత్రణి లేచివచ్చి తన యన్నలఁ దమ్ములఁ గానిపించె న, య్యుత్తరు నర్జునుండు. విరా. 5.342.

వ. ... ఆ లుద్ధకుల నగ్రజుఁ గాని పించి. శల్య. 2.41.

మ. (అర్జునుండు ప్రవనితో) .. ఈ వచ్చును, నుద వీరావలికిన్ భుజా

విభవ విన్యాసంబు గాన్పించి మౌనైద గ్వంబు. విరా. 4.263.

వ. (ధర్మరాజు) ద్రాహ్మణ సంఘం బులం గానిపించికొని దర్శనమిచ్చి. (కనఁబడునట్లు చేసికొని అని భావము) శాంతి. 1.360; అశ్వ. 3.205.

కాని పేరిడి

తగనిది, గిట్టనిది, ఇష్టము గానిది. కం. పలుమాటుం దలవాకిట, మెలఁ గుట యనఁజీ జనైక మిత్రత కలహం, బుల తెలయుట నగు పలుకులఁ జెలువ నగుట నాకుఁ గానిపేరివి మగువా. ఆర. 5.302.

కానివాడు దే. వి. ($\sqrt{\text{అగు}}$).

1. పనికి మాలినవాడు, అసమర్థుఁడు కం. నరు నద్దెసఁగలవారిని, గురు బల ముబ్బుసెదఁ జొగడి కొఱ కొఱ గాఁగన్, గురుని గురుతనయు మద్రే, శ్వరునను నేమిటికీ గానివారిం జేయన్. ద్రోణ. 5.105

2. సంబంధము లేనివాడు. వ. ... దేవాసుర గేందర్వు యశాదు లకు దుర్జయులై న యప్పేదలంట్లు సేసి నీవు కానివాడవ పోలెం దొలఁగి యున్న వాడవు. ఆర. 7.417; ద్రోణ. 3.168.

కానినుడు సం. వి. అ. పుం.

కన్యకకొడుకు, కర్డుడు. వ. ... అర్జునుండును బ్రీతుండై గాంధీవ విశేష ఖోభిత నభో భాగుం డగుచుం గానినుపై నానాధన విఖంబులు నినిచె. విరా. 5.96.

2. వ్యాసుడు.

ప. ... సత్యవతి దొడ్డి కొండుక నాడు కన్నయ్యనున్న కాలంబునఁ బరాశరుండు దన్నుఁ గామించుటయు నమ్ముని వరింబును... జేసి యమనా ద్వివంబునఁ గృష్ణదైవపాయనుండు గాసినుంచయి సర్వోగర్భంబునఁ బుట్టి పనిగలయప్పుడ తన్నుఁ దలంచు నది యని చెప్పి తపోవనంబునకుం బుట్టుయను భీష్మనకుం జెప్పి. ఆది. 4.238.

కామపు } దే. వి.
కామపు }

1. దర్శనము. దృష్టి, చూచుట.

ఉ. చిత్రము మెచ్చి నావలనఁ జిక్కఁ గనెడియ నాలతాంగి యచ్చొత్తిన యట్లు నాకుఁ దన యల్లము తెల్లము సేయకున్క దాన త్తఱిఁ గ్రొత్త కాన్పగుట నద్దము సొచ్చెనొ సిగ్గు పెంపు నన్నుతలమందఁ జేయుట కునో తలపోసి యెటుంగనయ్యెడున్. విరా. 2.84.

ఆ. జ్యోతి యాత్మయంద యున్నది గాన్ప శక్యము సమాపితాత్మతైన మనికే, నొరులవలనఁ దనకు నొరు లకుఁ దనదెస, యము లేకయున్నఁ బరముఁ గాంచు. శాంతి. 6.283.

2. తలఁపు, అభిప్రాయము.

కం. ఇరువది నాల్గవారులు, నరసి చనుశ్శేర్దిబుద్ధి యను కాన్పన న, పృ డనునఁ బలికెద రే గను తెరువున విను తత్త్వవిచమ దేవస్తుత్వా. ఆను. 4.175.

3. ఎటుఁగుట, తెలిసికొనుట.

ఉ. తాలిమి బేర్చువారలును ధర్మ విధిజ్ఞులు సత్యవంతులున్, లోలత లేనివారు మద లోభ నిరర్థక కోప హీనులు, స్థిల సమేతులుం బలుక నేట్లుట కార్యము కాన్పు పెంపుమై, జాలుట గల్గు భృత్యులును సంపద సేయుదు రాత్మభర్తకున్. శాంతి. 3.468.

4. ప్రాప్తి, పొందుట, భాగ్యమును పొందుట.

ఆ. బ్రాహ్మణులకుఁ బ్రియము పాయక చేయంగఁ గాన్పచూచె పుణ్యకర్మ ఫలము. ఆది. 6. 283.

సీ. ... కూతుల గన్న ఫలము దగిన, వరులకు సద్ధర్మ చరితుల కీఁగాన్ప కాదె నావుడు సూర్యుఁడాదరించి. ఆది. 7.86.

కం. జ్ఞానము విజ్ఞానము నీ, మానిత గుణములగునవి సమగ్రమములైనం, గానేరదు మోక్షపదము, గానుపు దృఢనిశ్చయండు గాకున్నేనిన్. శాంతి. 6.290; సభా. 2.138.

కానోపు కాబోలు.

సీ. ... ఏ కారణంబున నేమయ్యెనో వానయేపునఁ దెలియఁ గానోపు నకట. శాంతి. 3.310.

కామపు దే. స. క్రి. కాంచు

1. చూచు, దర్శించు.

తే. నీవు ధర్మజుపాలికి నెమ్మినరుగు, మఠండు పేరొలగంబున్న యవనక మునఁ, గాన్పుమతనికి ననుజవర్గంబు

నకును, బంధులకు నింపుపుట్టంగఁ
బలుకుమచట. ఉద్యో. 1.270.

కం. నేకగరి పెక్కు విధంబుల,
నార్యుగ బొమ్మలు గడంగి యాడెడు
చందంబెర్పడ గాన్ముము కాలన,
మర్మిత కార్యకరులైన మానవుల
దెసన్. శాంతి. 1.288.

2. కనిపట్టు.

ఉ. ... అమృతామృత కరిష్టము
నేమిట నెందు నేల పాటిల్లెడు వారిఁ
గాన్పుట గడించి తడియ మహాను
భావతన్. 3.100.

('కాన్పు' అని కొన్ని ప్రతులు)

3. ఆశ్రయించు.

ఉ. ... భాగవరామ నాశ్రిత, శ్రీకరుఁ
గాన్ముమాపదలు పెండగనీడతఁ
డాశ్రయించినన్. ఉద్యో. 4.289.

కావ్యము సం. వి. అ. పుం.

ఒక బోయ.

(మూలమున కావ్యము అని
యన్నది).

చూ. చరిత్రము. శాంతి. 3.177. మొ.

1.84 వ.

కాపిము సం. విజ. (అ. ఈ. ఆ.).

కపిలప్రోక్షమైనది.

కం. ఈ పరిబోధంబువన, కాపిల
మన్మధుడందు కపిలుండతని శిష్యా
పరిణతి బహుశిష్యులు, దీపిత విజ్ఞాను
లైరి దృఢనిశ్చయతన్. అను. 4.285

కాపిలేయుడు సం. వి. అ. పుం.

పంచశిఖుడను మహర్షి. ఈతఁడు

కపిలాభిరామయగు గురుకుటుంబిని
చన్నగుడివిపెరిగినవాడగుటచే కాపి

లేయుడు అని పేరు పొందెను.

ఈతఁడు సాంఖ్యశాస్త్ర జ్ఞాన ఘనుఁడు
జనకునకుఁ దత్త్వోపదేశము చేసెను.

చూ. శాంతి. 4.342. మొ. 359. వ.

కాపు దే. వి. ($\sqrt{\quad}$ కామ).

రక్షణము.

ఆ. విను మహింస విప్రజనులకు నెల్ల
భంగులను వలయుఁ బ్రజల వలనఁ
గరుణ, గలిగి వారిఁ గీడు గమరక
యుండఁగఁ గాపు పతికహింసకత్తు
మనమ. శాంతి. 5.299; ఆర. 3.324

కాపురువుడు

కుత్సిత పురుషుడు, దుర్మార్గుడు.

వ. ... కాపురుష లక్ష్మీ విలాసంబు
నుం బోలె ననుపయోగ్యంబును.

విరా. 2.325.

కం. భూపాల వల్లభాజన, దీప్తిక
యనఁజాలు ద్రౌపదికి నెయ్యెడలం
దేపాటులు వాటిలెనో, కాపురుషుల
వలన నిట్టి కాఠియ పుట్టెన్. విరా.
4.190.

కామ దే. వి.

1. గొడుగు ర్హజము మున్నగువాని
దండము.

ఆ. సిదముకామ సూడు వదలెడు.
కర్ణ. 2.118.

చం. కనకపుగామ తోమరము గర్వ
మెంగవఁగ నెత్తి పద్మనాభుని భుజ
శాఖ యుచ్చితేన. కర్ణ. 1.169.

శ్లో॥ అయన్మయో హేమదండో
జగామ దరణిం తదా మాధవస్య
త విద్యేస్య తోమరేణ మహారణే. సం.
భా. కర్ణ. 28.17.

2. కలువ కామర మున్నగువాని కాద.

తే. కామః దాసిన కమలంబు కరణి.
కర్ణ. 8.371.

కామ2 సం. వి. ఆ. శ్రీ.

వ...అయతాసికుండు పుద్గె వానికిం
బృహస్పతివసుని పుత్రియైన కామకు
నక్రొధమండు పుద్గె. ఆది. 4.2.

(మూలమున నీమే భాన యని పేర్కొ-
నఁగెనది. అయతాసికుండు అయ
తాచాయగఁ జెప్పఁబడెను.)

శ్లో॥ అయతానాయా తు ఖలు పృథు
ప్రకపో దుహితర ముపయేమే భాసాం
నామ తస్మామన్యః ఒజ్జే అక్రొధనః.
సం. భా. ఆది. 63.21.

కామందకుండు సం. వి. ఆ. పుం.

ఒకాచౌక ముని.

కామగమనము సం. విజ. (అ.ఆ.ఆ.)

చోరిని చోటికఁ బోవఁజాలు శక్తి
గలది.

వ. చూక మున్నరకు చూడుపురంబు
తెల్ల సుఖంబులుం గలిగి కామగమనం
బులై విలసిల్లు నిట్లుగా నొసంగుము.
కర్ణ. 1.261.

కామగీతలు వి.

కామండు చెప్పిన వాక్యములు. చూ.
అశ్వ. 1.126. మొ. 181. వ.

కామగృహము సం. వి. ఆ. న.

శ్రీ జననోద్రయము, యోని.

సం. ... కలుగుఁ బడనుతోడి కళలు
గామగృహమునన్. ఆను. 2.176.

కామచారి సం. విజ. (నీ. డి. నీ)

యభేచ్ఛముగా సంఘరింప శక్తి గల
వాడు, కామగమనము గలవాడు.

నీ. కామచారులకు దుష్కరము గలదె
ఆది. 2.34.

వ. ఏనుఁను గామచారిణిని నీకిష్టంబైన
చోటికి నిన్నుఁ దోడ్కొని పోవనేర్తు.
ఆది. 6.196.

కామము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కామము వలనఁ బుట్టినది. ఇవి:

1) జూదము, 2) వేట, 3) శ్రీలోలక
4) మద్యపానము, 5) అర్థదూషణము

కామశకుండు సం. వి. ఆ. పుం.

ధృతరాష్ట్ర సర్పజాతివాడు. ఆది.
2.212.

కామతంత్రము సం. వి. ఆ. న.

కామశాస్త్రము.

నీ. శత్రుయుండు... కామతంత్రంబు
తోనుగ శాస్త్రముల నెల్లదగిన భంగి
ఆ. నలవరించి. ఆను. 4.124.

కామశీర్షము సం. వి. ఆ. న.

ఒకానొక శీర్షము. దీనిని సేవించిన
వారికి ఇష్టసిద్ధి యగును. ఆర. 2.254

కామదోహిని సం. విజ. (ఇ. ఈ. ఇ).

కోరికలను ఇచ్చునది.

వ. ఏను నీకుఁ గామదోహిని నయి
యందనిన్నెట్లు దర్శుచుగాఁ బరిశీలి.
అశ్వ. 2.20.

కామధేనువు సం. వి. ఉ. శ్రీ.

కోరిన వస్తువులనిచ్చెడి ఆవు, వేల్పు
టావు.

కం! ... పొగదొందిన రాజునకుర్వి
గామధేనువుగా. భీష్మ. 1.41.

కామధ్వంసి సం. వి. నీ. (అ. పుం.)

కామని (మన్మథుని ధ్వంసము చేసిన
వాడు, శంకరుడు.)

కం. ... అం, గన పతిఁ బాటింప
వలయుఁ గామధ్వంసీ. ఆను. 5.295.

కామము సం. వి. అ. పుం.

1. ఇచ్చ, కోరిక.

వ. ... అంబుజాననుండు, నాయందు
గోపంబును గామంబును లేవు. ద్రోణ.

2.163.

ఆ. అతివ కామకృతములైన కర్మం
బుల, ఫలములనుభవింప వలయు.

ఆను. 5.108.

(ఇది సంకల్పము వలన గలుగును.
దేహజ్ఞానముచే నశించును.)

సీ. మనుజేంద్ర సంకల్పమునఁ బుట్టు
రామంబు రూపఱు, దేహ నిరూపణ
మున. శాంతి. 3.421.

2. ఇష్టవస్తు ప్రాప్తయందుఁ గలుగు
ఇంద్రియప్రీతి.

కం. ... కామము సంకల్పమునఁ
గలిగెడు సంకల్పమర్క రహితమగు
చే, తోముద్రం దాల్చి నేను దుది యది
నీకున్. శాంతి. 4.45; శాంతి. 4.343

3. తృప్తి, ఆశ,

ఆ. వినుమవిద్య గామమునకుఁ
గామము గర్భమునకుఁ బుట్టఁబట్టులు.
శాంతి. 4.343.

4. ఒక పురుషార్థము.

కం. ... తా, మూదల ధర్మార్థకామ
మోక్షస్థితికిన్. విరా. 1.4.

5. సంభోగేచ్ఛ.

కం. ... ఆ లతాంగి కామాతురు
నన్, బెట్టి యచట దానికి మనసెట్టు
నిలుచు. విరా. 2.297.

కామరూపము సం. వి. అ. పుం.

కోరిన రూపము.

మ. ... మనోజాతాగ్ని సంజాత
వేదనయై రాక్షసి కామరూపధర్మ
మర్త్యస్త్రీ స్వరూపంబుతోన్. ఆది.
6.188.

కామరూపిణి సం. విణ. (న్. జీ. న్).

కోరిన రూపము గైకొనునది.

వ. ... ఒక్కనాడు కామరూపిణు
లగు గోవులు గొన్ని కాంతాకారం
బులు గైకొని కమనీయంబగు కోరిన
జలక్రీడలు సలుపు చుండ. ఆను.
3.67.

కామవికారము సం. వి. అ. పుం.

మన్మథోద్రేకము, మోహముచే శరీర
మునందుఁ గాని మనసునందుఁగాని
రెండింటఁగాని కలుగు మాచ్చు.

వ. ... అమ్ముగ్ధకుం దన సన్నిధిఁ
గామవికారంబు పుట్టుట గలుగ భావిం
చుచు. విరా. 2.82.

కామవైరి సం. వి. న్. పుం.

మన్మథునకు శత్రువు. శివుడు.

సీ. ... అంబి తే. కా సమేతుఁడై
యేతెంచి కామవైరి. శాంతి. 6.252.

కామహరుడు సం. వి. అ. పుం.

మన్మథుని హరించినవాడు. శంక
రుడు.

కం. ... అమేయాకార కామహర-
ద్రోణ. 2.161.

కామాతురుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

మన్మథోత్కంఠ గలవాడు. కామ
ముచే ఆర్తిగొన్నవాడు.

కం. ... కట్టిడియే యీ లతాంగి
గామాతురు నన్, బెట్టి యచట దానికి

మన, సెట్టు నిలుచు దగవు విడువ
నెట్టులు నేర్చున్. విరా. 2.297.

కామి¹ దే. వి. ('అను'దాకువు యొక్క
వ్యతిరేక భావార్థక రూపము).

1. కాకపోవుట.

ఆ. వెప్పిన్ద్ర యేను జేసెదనవి
యొకంబడిన వాడ వింక బలుకు
దిరుగఁ, గామి మఱవకుండఁగా నీకు
పలయుజా, మ్మయ్య దండధారకాగ్ర
గద్య. శాంతి. 2.182.

2. చగకుండుట.

రం. విను హవ్యతవ్యములు మఱుజ్జన
భోజనములను వివ్రజాతి వనిత
దాఁచనిసేయ నడపునది యప్పును
లకు వెజనతులు గామి వ్రాహ్మణుఁడు
న్మదా. అను. 2.240.

కామి² సం. విణ. (న. నీ. న్).

కాముకుఁడు, మిక్కిలి మరులు గల
వాడు.

ఉ. ... కామికి నయఁబుర నొండు
పలంపఁబోలునే. ఆది. 4.214.

గామించు సం. స. శ్రీ.

1. కోడు, అధిలవించు.

సీ. ... తపములు యజ్ఞముల్ దాన
ముల్ వ్రతములు, దేవతా సజ్జన పేవ
నములు, గామించు బ్రతుని గామించి
జనకుఁడు. ఆర. 5.5; శాంతి. 6.424

2. మోహించు, చలచు.

ష. ... శక్తిచుతి యను మహనదిం
గోలాహలంబకు పరవ్రంబు గామించి
యద్దంబుపడిన. ఆది. 3.26.

గామిని సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఆడుచు, శ్రీ.

కం. అని మనసునఁ దలపోయుచు,
దన తమ్ముని, నల్లనెత్తి దందడి
దొరఁగం, జనుదెంచు నశ్రుపూరము,
తనుఁగవలో మ్రొగియొనుచు గామిని
పలికెన్. విరా. 2.59.

2. అందముగం = శ్రీ.

ప. ... కామిని గండ పొందువ్యవి
దొడ్డి కుముదంబులకు జగన్నేత్రంబు
లకు నానందంబాపాదించుచు జం
ద్రుండు. ద్రోణ. 5.276.

3. మిక్కిలి వలపుగల శ్రీ, ప్రియ
సంగమమునందు. మిక్కిలి ఆసగల
శ్రీ.

కాముఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. మన్మథుఁడు.

ఉ. ... పొత్తిపై ... నెక్కొను
చూడ్కిఁ గ్రమ్మఱుప నేరక యూరక
నిల్పె గాముచేఁ జిక్కిన నెమ్మనంబు
గడు జేడ్పడు మానమునై యతఁ
దబ్బడయ్యెదన్. విరా. 2.23.

2. ధర్ముఁడు అను మనువునకుఁ
బుట్టినవాడు. ఈతని భార్య పేరు
రతి. ఆది. 3.69.

రసుని కొడుకు, అమోఘుని తండ్రి.

ఆర. 5.159.

కాముకుఁడు సం. విణ. (అ. ఈ. అ).

వలపుకొన్నవాడు.

కాము బాణము వి.

మన్మథుని బాణము, పద్యము.

సీ. గంధమీలకుఁ బుట్టి కాము బాణ
ములతోఁ గలసి యాడెడు నట్టి కన్ను
గవయు. విరా. 2.87.

కామ్యకవనము సం. వి. అ. న.

పాండవులు అరిణ్యవానము చేసిన
వనము. ఆర. 1.45.

వ్యాసుని యువదేశాను సారము పాండ
వులు ద్వైతవనమును వదలి కామ్యక
వనమును జేరిరి. ఆర. 6.101.

కామ్యక వనంబున ఘటోత్కచుడు
సాహాయ్యము చేసెనని ధర్మజుడు
వచించెను. ద్రోణ. 5.257.

కామ్యపూజ సం. వి. అ. శ్రీ.

అభీష్ట సిద్ధికై యొనరించు దేవతా
పూజ.

ఆ. అతడు నియతితోడ నగ్ని
సముజ్జ్వలంబుగ నొనర్చి కామ్య
పూజ దీర్చి, యానసమయ మంగళా
ర్థంబులగు మంత్ర సంఘము
దగ జపించుచుండె. విరా. 1.146.

కామ్యము సం. విణ. (అ. ఆ, అ.)

కోరఁదగినది.

కం. ... కామ్యంబులు నామనమున
లేవేనేమియుఁ గొని నిత్తునకాన యధిప
కోరుము తగఁగన్. శాంతి. 4.143.

వి. అ. న.

అభీష్ట పదార్థము.

తే. కుడుపునకు ముందరొడ్డుల గోవు
నకు సమంచిత గ్రాస ముష్టి నిత్యంబు
నేడు, గాలమిచ్చిన నతఁడెల్ల కామ్య
ములును, బ్రాహ్మణుల కొరఁగిన
ఫలమువడయు. ఆను. 2.415.

కాయ దే. వి.

1. చెట్టు తీరగ మున్నగునవి కాచెడి
కాయ. పచ్చికాయ. పండనపసరిము
లేకయే నుత్తించుట కుపయోగించు

ఫలము.

ఉ. కాయలఁ బండ్ల నీకులను గల్గవె
సూక్ష్మపు జంతువుల్. శాంతి. 1.110.

చం. ... కూరలును గాయలు బం
డులు భోజనంబుగాన్. ఆర. 1.94.

2. చేతులయందుఁ గాచెడి బొప్పి,
కిణము.

ఉ... కన్నుల సన్నలంబులు గైకొని
వారక చేయచుండుటన్, మున్నటు
లున్న పాచివలముల్ బలుగాయలు
గాచెఁ జూచితే. విరా. 2.221.

కాయము సం. వి. అ. పుం. న.

దేహము.

చం. ... నిరుపాధిక చిన్మయ కాయ.
విరా. 2.363; శాంతి. 5.518; శాంతి.
4.333.

కాయశుద్ధుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

శరీర మాచిన్యము తొలఁగినవాడు.

కాయశాచము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక తీర్థస్థలము. ఇచ్చట
స్నానము చేసినవారికి కాయశుద్ధి
గలుగును. ఆం. 2.263.

కాయకము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

శరీరమునకు సంబంధించినది
(పాపాది)

సీ. ... అభక్ష్య, భక్షణంబును నన్య
భావారతము మవ్య, పానంబు మొద
లైన పాపకృతులు.

తే.... కాయకంబులు. ఆను. 5.174.

కాయ్య దే. వి.

అనురాగము, కామము.

సీ. ... కెమ్మోవి యాని యెక్కింతు
గాయ్య. విరా. 2.310.

కారందనము సం. వి. అ. పుం.

కన్నెలేచి పిట్ట.

ప. ... బడి ఒకాక కోక కారందన
సారస పిట్ట మధుకర సౌమ్య సరో
వర సంకులంబును. ఆది. 1.201.

కారందనము సం. వి. అ. న.

పడిన సమస్త తీరంబునఁ బ్రసిద్ధం
మలైన పంచ పీఠంబులలో నొకటి.
చూ. పంచ పీఠములు. ఆది. 8.149.

కారకత్వము సం. వి. అ. న.

చేయుట.

చం. ... పాప వికల్పము కారకత్వ
నివృత్తమగు మనస్సేషుడును సూత
సమయమున సౌమ్యుడును ప్రవరించి.
చం. 2.301.

కారకము సం. వి. (అ. రికా. అ.)

చేయునది, పరిచయము.

కిం. రవి సృజించుచును వర్తము.
చివ్వియమనఁ గెలవ వయం రసమం
చయః వాచివుచును విస్మయవార
చము శాంతి. ౪.599, కర్త. 8.399;
శ్రీ. 1.53.

కారగి దే. వి. (కారు + అగ్ని).

కార్మిచ్చు, వహనము.

గీ. ఎగ్గరంబునఁ దాను గానగారె,
నచె. ఆప్ర. 2.163. చూ. కారు

కారణజన్మము సం. వి. అ. పుం.

(న. నే. న.)

విషయో యుక్త నెమి త్రముతో గలగిన
పుట్టువు

ఉ. ... కారుణజన్మమై భవవికారము
వచ్చినఁ దెంచు తప్పునే (కారణ
జన్మముగలది). విరా. 4.22.

కారణము సం. వి. అ. న.

(క్రియా నిష్పాదకమగు) హేతువు.

ప. ... ఒక్క కారణంబున నుద్ధతు
లగు విరోధులచేతం బతుల నన్నిధిం
దలవట్టి యీదవ్వంబడి. విరా. 1.313.

2. సాధనము, కరణము.

సీ. గౌరవంబున కేకకారణంబు ...

భార్యయ చూచె. ఆది. 1.84.

కారము¹ సం. వి. అ. పుం.

ఒక ధర్మనిగాని వర్ణమునుగాని కెప్పు
నప్పుడు వచ్చు ప్రత్యయము.

ప. ఇట్లతండు మూర్ఖిల్లిన ముని
జనంబులును నందయు నధిక శోక
సమాకులత్వంబు నొంది హహకారం
బులు సెలంగఁ బొదివిరి. ఉద్యో.

4.334.

కారము² వై. వి. (సం. ఖరః; ప్రా.

కారం; క. కారపు; త. కారమ్) - రటుః
(సం); కారో (ప్రాకృ); కార (ప్రాకృ.
సమ) - అని బాల వ్యా. ఉప్పుమన్ను,
చవుడు (గుడ్డలు శుభ్రము చేయుటకు
నుపయోగించునది).

చం. ... అంబరమునఁ బుట్టినట్టి
మలదంకము గారములోన నద్దఁగా,
విరిసినయట్లు. శాంతి, 3,364,

శ్లో॥ స తత్సావమ్ నుదతే కృత్తిలో
వాసో యథా మలినమ్, ఖారయుక్తమ్.
సం. భా. శాంతి. 152.34.

కారాకు దే. వి. (కారు + ఆకు)

పండుటకు.

కం. వైరమున మలిచి త్రెంపక, కారా
కులు డుల్లినట్లు కర్మము లెల్లం, దార
ఫెడఁభాయ వలయుట, సారకృపం

దెలియఁ జెప్పె శౌరి యతనికిన్.

భీష్మ. 1.204.

సీ. ... వెదలు నిట్టార్పుల వేడిమిఁ
బగిలిన, యధర పల్లవము గారాకుఁ
బోల. ఆర. 7.28.

కారి సం. విజ. (న్. జీ. న్.)

చేయువాడు (ఈ యర్థమున సమా
సాంతముననే యుండును.)

చం. ..లో, కనయన పర్వ నిర్వహణ
కారి సుపర్వడు పుట్టె భూవరా. ఆను.
1.137.

ఆ. బ్రహ్మచర్యమునఁ దపంబున
నుత్తమ, దానములను బడయఁ
దలంచునట్టి, గతులకంటె సౌఖ్యకారిణి
యగు గతిఁ, బొందె నీ సుతుండు
గుండనేల. ద్రోణ. 2.324.

ఉ. ... దురింత దుర్దశా, కర్దమ లేప
నిర్వరణకారి కృపాఘృతపూరిత. ...
భీష్మ. 3.452.

కారిండు సం. స. క్రీ.

బాధించు, పీడించు.

ఉ. ... నీవడియాసల వచ్చి రిత్త
గారింపక మానుమాతని చక్రీతము
నీకును మాకు వింతయే. ఉద్యో.
1.314.

సీ. ... కొంచక నీరిలో ముంచుచు
నెత్తుచుఁ గారించి తీరంబు సేరఁబెట్టు.
ఆది. 5.166; క్రీ. 1.49; కాంతి.
5.530.

కారిత సం. వి. ఆ. క్రీ.

కృత్యము.

ఉ. కావున భిక్షుఁడెంచి ప్రియకారిత
భూద్రుండు గొల్పునేనీ. ఆను. 3.316;

కర్ణ. 1.1.

కారితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

చేయింపఁబడినది.

వ. ... వారణావతమున వారెల్ల
నిట్టి దారుణంబు దుర్మృధనునిచే
కారితంబకా నెఱింగి ఆది. 6.167.

కారు¹ దే. వి.

1. అడవి.

చం. అదియునుగాక కోలుపులినైన
ను, గారెను, పోతునైన నున్నద కరినైన
నుగ్రమ్యగనాథునినైనను గిట్టి మట్టి
పట్టుదు. విరా. 1.83.

కారగ్గి: ఆశ్ర. 2.163.

విజ.

1. దున్ననిది (పొలము)

సీ. ... తఱచువాన, కారు పొలంబునఁ
గల్గెనేనియుఁ గొల్పు గావింపనేర్చునే
యేవిధమున, వలనేర్పడఁగ దున్నఁ
బొలములోనైన వర్షంబు లేకున్న
దాన్యంబు లగునె. సౌప్తి 1.31.

కారు² నల్లనిది.

తే. గాండివంబింద్రచాపంబు కరణి
నొప్ప, మెఱసి దివ్య కిరీటంబు
మెఱుగులడర, చ్చాపంబు
గర్జగా మేని కృష్ణ, కాంతి బొలివె
గచ్చెయింపు కారుమొగులు. భీష్మ.

1.108.

కారు³ వై. వి. (సం. కాలః. క. కారు)

వరాకాలము.

తే. ... కారుకాల మేచుతెఱుగున
నేచుచు నీచకుటిల గతులఁ దునుముచు
నెగడుట పతికి నీతి. శాంతి. 3.105.

కారుడు సం. విజ. (అ. ఈ. అ).

(ఇది సమాధానమందే యుండును).

చేయువాడు.

ఉ. ... అగడుపుడు పదార్థ తత్త్వ నిస్సంశయము. ... కారుకాలము గొల్పెనన్. భీష్మ. 1.71.

కారుకాలము వి.

వర్షాకాలము. చూ. కారుక.

కారుకాను - కార్మికును దే. అ. క్రీ.

విశ్రాంతి, వ్యాపించు, క్రమము. కం. కరి తురిగ సమితిఁ గార్మికుని, పడవల మొనలు మొగులు కొమరునఁ గెయ్యన్, శరవేగంబున నుండు, ధుర మారుత చందభంగి దోషఁ దెరల్చెన్. విరా. 4.270.

కం. కారుకొని మేఘజాలా, కారుక జాలనొప్పె గౌరవ సైన్యం, బారుధ పీఠరస విస్ఫూరించై యురఁ దోచె చానచఁ యునె. భీష్మ 2.169.

ఆ. కురు సర్వేంద్రుండు కారుకల్పఁ బ్రావృత్తిఁగ దాచివాచ్చు లంగ మము జ్ఞేష్యులయు బెరియ. మొదలని కారుక, గజఘట సమృద్ధి గాచిరినను. ద్రోణ 3.98.

కారుణీకత్యము సం. వి. అ. న.

దయ.

ఉ. ... అద్విదుం, గద్వెల బట్టమ ప్రసవ కారుణీకత్య మహావిఘ్నము. విరా. 1.27, శ్రీ 1.90.

కారుణీకుడు సం. విణ. (అ. ఈ. అ).

పాపము గలవాడు, పాపముడు.

ఉ. ... పరమ కారుణీక పరిణామ దూర. విరా. 1.383.

వ. ... కారుణీకముండగు నత్త

వసో ప్రముండు. శాంతి. 3.365.

కారుణ్యము సం. వి. అ. న.

కరుణ, దయ.

వ. ... నాకుఁ దన దివ్యచిత్రంబునఁ గల యక్కారుణ్యంబు తెఱంగెఱుం గునట్టి శక్తిం బ్రసాదించి. విరా. 1.11.

కం. నాదుడు పరమపురుషుని, కారుణ్యము వడసివచ్చి. శాంతి. 6.461.

కారుత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కారువు (కళాకారుడు) చేయు వృత్తి సీ. .. విద్య వార్త, సేవ కారుత యర్థసిద్ధి మూలముల్. ఆను. 5.75.

కారు మొగులు దే. వి.

నీల మేఘము, నల్ల మబ్బు.

తే. గాండివం బింద్రచాపంబు కరణి నొప్పు, మెఱసి యిచ్చెరికిండు మెఱుంగులవర, జ్ఞానినాడంబు గర్జగా మేని కృష్ణ, కాంతిఁ బొలిచెఁ గవ్వడియను కారుమొగులు. భీష్మ. 1.108.

కారువు సం. విణ. (ఉ. ఉర్వి. ఉ).

కళాకారుడు (శిల్పి, వ్రాసఁగి, నేత కాడు మొదలగువారు). చూ. కారుత.

కారుషకుడు సం. వి. అ. పుం.

క్రోధపరగణము వలనఁ బుట్టిన వాడు. ఆది. 3.80.

కారెనుపోతు దే. వి. ($\sqrt{\text{కారు}^2}$)

అడవిచిన్న.

చం. అదియునుగాక కోలుపులి నైనను గాఢమెరికైన ను, న్నదకరినైన .. బట్టుదు. విరా. 1.83.

కార్మికును దే. అ. క్రీ. (చూ. కారుకాను)

కార్పిచ్చు (కారు² + చిచ్చు).

అడవిలో చెట్లు ఒండొండో రాచు కొనుట వలన గలిగిన నిప్పు, దహనము.

వ. ... విరాట యెట్టులున్నయెడ యెఱింగి కడుపులం గార్పిచ్చు చం దంబునం బొదివి. విరా. 3.132.

కార్తవీర్యార్జునుడు } సం.వి.అ పుం.
కార్తవీర్యుడు }

హైహయ్యుడు. చూ. చరిత్ర. శాంతి. 2.78. మొ. 83 వ; సభా. 1.190., ద్రోణ. 3.134.

కార్తికము సం. విజ. (అ. ఈ. అ.)
కార్తికమాసమునకు సంబంధించినది.
వ. .. మఱునాడు కార్తిక పౌర్ణమాసియైన భూసుర సహస్రంబులు దన గృహంబునం బసింది పశ్చరంబుల భోజనంబులు సేయను. శాంతి. 3.493; ఆశ్ర. 1.109.

(కార్తిక పౌర్ణమాసి = కార్తిక మాసమునందలి పూర్ణిమ).

కార్తికేయము సం. వి. అ. న.
ఒకానొక తీర్థము. ఇందు స్నానము చేసిన పాపముక్తులయి బ్రహ్మలోకంబు వడయుదురు. ఆర.2.265.

కార్తికేయుడు సం. వి. అ. పుం.
కృత్తికల కుమారుడు, కుమారస్వామి.
తే. కార్తికేయుం దధీపండుగా నమచ్చు, తెలమిఁ బురికొని దైత్యుల గెలుచు నుండు. శల్య. 1.80.

కారై వై. వి. (సం. కృత్తికా).
కృత్తికా నక్షత్రము.

సీ. కారైఁ బాయసమబ్జగర్భుని తార మాషములు. ఆను. 2.378.

కార్యణ్యము సం. వి. అ. న.
కృపణత్వము, లోభము.
వ. ... ఏను గార్యణ్య దోషాదహత స్వభావుడను ధర్మ సమ్మాధ చేత స్కుందనునై నిన్ను శరణుసేయియడిగెద. భీష్మ. 1.194.

కార్యకము సం. వి. అ. న.
విల్లు, ధనుస్సు.
కం. ... తురు దేహాహ్లాదనమును నగు నికార్యకంబు మోపెదంచెన్. విరా. 1.170.

కార్యఖర్గముల మోపు మి. వి. సమ.
కార్యముల యొక్కయు బద్ధముం యొక్కయు; కార్యారోచన భారమును, యుద్ధనిర్వహణ భారమును.
కం. ... గలదేని శరణు, విడిచి విచారించఁ బొమ్ము వృద్ధిచెడి నీ, తలన కార్యఖర్గము మోపెచ్చెంచె రిత్రవోవున నీకున్. విరా. 5.23.

కార్యఖర్గములు వి. సమ.
కార్యారోచనము, యుద్ధనిర్వహణము.
చం. బలగముఁ బెంపు లేజమును దాహించును నగ్గలంబు పెక్కు తెలుగుఁ గార్యఖర్గము దగు త్రోవలు ... ఉద్యో. 4.99.

కార్యగతి సం. వి. ఇ. స్త్రీ.
కార్యమువలన గలుగు మంచివచ్చు ఆ కార్యమునకు యెప్పుడు గాలు మ్రుచ్చుదు కార్య, గతిఁ జొరపు నీతియును సమర, మధమ సాధన

ముగ నాడుదుర్వసం, సిద్ధిఁ బొందు
తెఱుగు సేయనెడల. విరా. 4.207.

కార్యజ్ఞానము సం. వి. అ. న.

కార్యవిషయకమైన తెలివి.

కం.... పెద్దనకుఁ గార్యజ్ఞాన నిరూఢి
లేక తక్కున ననుజన్ములు సిక్కు
వడుదు రవనీనాథా. ఆను. 4.133.

కార్యతంత్రము సం. వి. అ. న.

1. ఇట్లు చేయఁదగినది యని నిశ్చయించిన కార్యము.

చం. ... అది కార్యతంత్రముగఁ
జూచితయేని భవన్నియోగమున్, గొన
కొని చేసెదన్. ద్రోణ. 3.115.

2. కార్యనిర్వహణపద్ధతి.

చం. అలుక మనంబునం గదిరి
నాతఁడు తాను నెఱుంగఁదొడ్లచే,
దెలియఁడు కార్యతంత్రములు. సౌప్తి. 1.77., శ్రీ. 1.17.

కార్యదాహము సం. వి. అ. పుం.

కార్యమును సాధించుకొన వలయునను
తాపత్రయము.

వ. (దుర్మోధనుఁడు ద్రోణునితో) అని
పలికి కార్యదాహంబునం జేసి తన
రాజసంబడంచుకొని యతండు.
ద్రోణ. 3.109.

కార్యము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. కర్తవ్యము, చేయఁదగినది.

వ. అని పలుమాటలాడి మీమది కలం
గకున్నదేని నీ చిరచిరములకు
గర్తవ్యం బెద్ది చెప్పవలయుననినఁ
గృహచార్మక ధనురాచార్యసంజను
మొగంబు గనుఁగొని నీవు చెప్పవలం
చిన యంతవట్టునుం జెప్పి కార్యం

ఁచెగితేని నాకుఁదోచినదానిం జెప్పెద
చిహ్మంబు యిట్లనియె. సౌప్తి. 1.80.

వ. ఇచ్చిధంబున గార్యంబు నిర్ణయించి. విరా. 1.115.

కిం. ... సత్సాం, గత్యంబిటు గొన
ముక్తికార్యము సుండ్రి. శాంతి. 5.556.

2. అర్థము, తగినది.

చం. జనులు నుతింపగా సుకృత
సంపదఁజేసి యమర్త్య భావముం
గనియును జెందకిట్లునికి కార్యమె
ద్రౌపది భీమసేను నర్జునుఁ గవలం
బ్రహ్మచర్యంబు సువ్రత చాలితి చాల
వయ్యె దీ, శునకము విద్య నితైఱుగు
సూరిమతుండగు నీకు నర్హమే. మహా.
56.

వి. అ. న.

1. వ్యాపారము, పని.

వ. .. నేఁడు కార్యంబు ముట్టవచ్చి
నం దోపక మిడుంగుఱు సోఁకినట్లు
దల్లడించెదవు. ఉద్యో. 2.89.

వ. ... పదంపడి కార్యంబు ప్రసం
గించి నా యాడిన మాటలకు నయ్యు
ధిష్ఠిరుండు పలికిన వచనంబులింత
యొప్పునే యని యగ్గించిన ధృత
రాష్ట్రుండు. ఉద్యో. 2.117.

(కార్యము = వచ్చినపని)

వ. ఆచార్యులైన వారలు కార్యంబు
దవ్యులం గనియెడువారు, గాన
కార్యంబు తెఱుగు వారల నడుగ
పండు. విరా. 4.191.

(దవ్యులం గనియెడువారు = తొంద
ఱగాఁ దేల్చువారు కారు. కార్య నిర్ణ

యమున కాలము గడుపుదురు - అని భావము.)

2. రతి, సంభోగము.

తే. కార్యమగుటయు నరిగెడుగాక పిదప, నిల్వమంతకు స్వరూపము నీవు నన్ను, గదియకుండెదవేని నిల్వెద సధర్మ, వృత్తివగు మని వారించె నత్తపస్వి. ఆను. 2.20.

3. (కార్యమగుట = పనిజరుగుట - రతి జరుగుట. ప్రయోజనము.)

వ. ఉత్తరుండు కాక గాండివియు నగుట మన కార్యంబు. విరా. 4.185

4. మేలు.

ఉ. కావున దీనియందిదుట కార్యము గైదువులెల్ల గేశచ, రామృత సంవయంబుగ శవాకృతిగా నొనరించి కట్టినం, బోవరు దీనిదిక్కురులు. విరా. 1.166; ఉద్యో. 2.298.

5. మంత్రాలోచనము.

కం. దుర్యోధనునింటం దగు, కార్యమునకు స్వరూపం గలవాడై చాతుర్తంబు మెఱయు కర్ణుని, యార్చ్యార్చము సెల్లుచున్న యదియే సెమ్మిన్. ఉద్యో. 1.281.

ఆ. బ్రదుకఁ దలచితేనిఁ బాండు నందనులను, నింకనైనఁ బుడమి యిచ్చునట్లు, గాఁగ నన్నతోడఁ గార్యంబుఁ జెప్పు మ, వైదరగు భీష్ముబుద్ధి వినక చెడియె. ద్రో. 4.92.

6. విషయము.

కం. ఒక కార్యము సెప్పెద మీ, సకల బలములందు సవ్యసాచి కెదురుగా, నొరలుడు గలిగినఁ, గయఁ

మునకుఁ బూనుఁడు రిత్త బహుజన శ్చయమేలా. ఉద్యో. 3.338.

కార్యవచనము సం. వి. అ. న.

యు క్తమైన మాట.

వ...వెడంగులగుటం గార్యవచనంబు లెఱుఁగదు. ఉద్యో. 3.235.

కార్యవాది సం. విజ. (న్. నీ. న్.)

కర్తవ్యమును బోధించువాడు.

ఉ. నీ తెఱఁగిట్టిదేని రణనిష్ఠకుఁ బూనకు కార్యవాదివై, దైన్యతవనంబు నంద సముదగ్ర భుజాబల దుర్జయుండు రాధాతనయుండు వాని ననిదాక నశక్యము నాకునన్న నే, నీ తెరువేల వత్తు మహి యేల నశక్తుఁడు కాంక్షసేయునే, కర్ణ. 3.57.

కార్యసూత్రము సం. వి. ఆ. న.

కార్యనిర్ణయము, కార్యవిధానము.

కం. మనమందఱమును ధృతరాష్ట్రుని కడకుం బోయి కార్య సూత్ర మతని చే, వినవలయు నాతిదెయ్యది, గని పలికిన నదియే మనకుఁ గర్తవ్య మగున్. సౌప్తి. 1.41.

కార్యోక్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

కర్తవ్యమునకు సంబంధించిన వాక్యము.

నీ. ... ఉత్తరంబిచ్చు కార్యోక్తులు నెఱుంగంగ వేడుక వచ్చిరి పీఠలెల్ల. ఉద్యో. 3.146.

కాణదవి దే. వి.

దట్టమైన అడవి. చూ. కాణ.

కాళీయ వై. వి.

బాధ, కష్టము, యాతన.

కం. భూపాల వల్లభాజన, దీపిక
యనఁజాలు ద్రోవదికి నెమ్మొదలం,
దేహియల వాటికైనా, కాపురుషుల
వంశ గుడ్డి కాళీయ పుట్టెన్. విరా.
4.130.

సీ...తమ కలుగమి పుట్టుటయును
విచ్చుచేతకల్ ననిరి సోమ,వరకల్లు
నని లక్ష కాళీయ సెప్పిన. ఆను.
3.195; ఉద్యో. 4.200; శ్రీ. 1.71.

కాళీయవేటలు స. శ్రీ. (కాళీయ +
వేటలు)
దాభివ్యక్తి, కష్టపెట్టు.

ఉ... మేన్, గాటియవెట్టెయైన నొడి
లందుగ వండుచు నెల్ల కూరియన్.
విరా. 1.77.

కం. శ్రీ సంరక్షించు రెజం, గాన
వరసి మనసు గలుగునట్టి యధముఁ
డి, చొప్ప నదిగనుఁ జని యచ్చొ, గానిం
బడు ఉడుని భటులు గాళీయవెట్టెన్.
అశ్వ. 4.228.

కాణి దే. ఆ. శ్రీ.

1. స్రవించు.

సీ...ఒక్కనాడ త్రిపస్వి ప్రేల్పాటి
దర్శ. ఆ. గంటి గూరి యనదు
గాణిన నప్రింజె, నతఁడు తపము
సిద్ధికాతఁడై బొంగి. కల్ప. 2.160.

కం. ఉలము నెనుఁ చలఁపఁగా నెను,
గలుగునె చంచలు నొదలఁ గాతెడు
సీ...నలఁగుచు క్రావుడునె యే,
కొలది ప్రవంచిన వరము గుచ్చి
లఁచుచున్న. అశ్వ. 3.58.

2. కాలు, వెలు.

మ... తన యంగుఁడు వెలిం గీతెన

నందు భర్మంబు గాతెన నా సంయమి
సిగ్గుపడి దండప్రణామంబు సేసి.

శల్య. 2.161.

శ్లో॥ తతో భస్మక్షతాద్రాజన్ నిర్గతం
హి నన్నిభమ్. సం. భా. శల్య.
10.49.

3. తొలఁగు.

తే. ఇంద్రియములలో నొక్కటియేనిఁ
బట్టు,వడక వెడలిన నాగంటి,
లంఘించి. సభా. 1.171.

శ్లో॥ ధర్మకామార్థలోకానాం కార్యా
జ్ఞామ్ చ ప్రవర్తకా కురుభ్యః ప్రస్థి
తాస్తేతు మధ్యేన కురుజాంగలమ్.
ఽమృం పద్మసరో గత్వా కాలకూట
మతీత్యచ, గండకీం చ మహాశౌణం
సదానీరాం తథైవ చ. ఏక పర్యతరే
నద్యః క్రమేతైత్యా ప్రజంత తే.

సం. భా. సభా. 20; 26, 27; 28.
దుర్యోధనుఁడు దీని తీరమున దఁడు
విడిసెను. ఉద్యో. 1.228.

కాలశేయులు

ఒకానొక రాక్షసులు. కాలక పుత్రులు
పొలోములతోఁ గలసి వీరు అటువది
వేపురు. హిరణ్యపుర నివాసులు.
మాయాపులు. వీరిని అర్ధనుఁడు స. హ
రించెను. ఆర. 4.81. మొ. 87వ,
విరా. 4.210.

కాలశేషము సం. వి. అ. పుం.

కాలము వెళ్ళుచున్నట్లు.

వ. అనినఁ బాంచాలి ప్రకంపిత చిత్త
యగుచుఁ గొందొక దొలంగి వానిదెస
నవమానదృష్టిం జూచుచుఁ దనపతుల
రాకయ చోచుచు బ్రతివాక్యంబుల

గొంత కాలక్షేపంబు సేయుటకై
వాని కీడ్చునియె. ఆర. 6.167.

కాలగతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

కాలము యొక్క పోకడ.

చం. ... భీష్ముడెఱిగి వారికీడ్చును
సురలార కాలగతి నాత్మదలంచియ
కాదె మేనిలో నునిచినవాడఁ బ్రాణ
ముల. భీష్మ. 3.414.

కాలగోచరుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కాలమునకు అధీనమైనవాడు, చచ్చిన
వాడు.

వ. ... జటాసుర క్షేదరందెత్తి
యొక్క విశాల పరుష పాషాణంబు
పై జర్జరితంబుగా వైచి వానిఁగాలగో
చరుఁగాఁ జేసిన వాయుపుత్రు పరా
క్రమంబు ధౌమ్య రోమశాది మహీసుర
వరులు వర్ణించిరి. ఆర. 3.897.

కాలఘటించు సం. వి. అ. పుం.

ఒక ముని. జనమేజయ సర్వయాగ
మునందలవడస్థులలో నుండెను.

కాలచక్రము సం. వి. అ. న.

చక్రాకారముగా రిచగుచుండుచాక్రము.
తే. కాలచక్రంబు నిరవధికంబు దీన,
సర్గములుఁ బ్రళయంబులుఁ జనుచు
నుండు. శాంతి. 1.265.

కాలచక్రము సం. వి. అ. పుం.

సూర్యుడు.
మ. ... అతిదీప్తంబైన తేరొప్పె,
శాశ్రవ సంఘంబు మునిమునన్
భయము గొనఁ గాలచక్రావలన్.
ద్రోణ. 1.124.

కాలజరము సం. వి. అ. న.

ఒక పర్వతము. ఇందు దేవహ్రదమను

తీర్థము గలదు. ఆర. 2.278.

కాలజ్ఞత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కాలమును గుర్రెఱుంగుట.

కం. ... తా.నజ్ఞాతవాసమును గా,ల
జ్ఞతఁ జలుపందె యన్యులకు వగపేలా.
ఉద్యో. 1.207.

కాలతత్త్వము సం. వి. అ. న.

కాలము అను తత్త్వము, కాలము.
తే. ధరణి మొదలైన పంచ భూతము
లకందె, మనసు కందెను బుద్ధి
కందెను మహత్తరంబు గాలంబు
గాలరత్త్వంబు మిగిలి,యుండు విభుఁ
డిజగంబుల కొడయరచతడు. శాంతి.
4.197.

కాలదండము సం. వి. అ. పుం. న.

యముని ఆయుధము.
ఉ. ... ఆరణ్యమున నెత్తిన యా
గద కాలదండము,ద్దామ విలాసుడై
చరుడండములొ విహరింపకుండునే.
ఉద్యో. 2.185.

కాలదంతకుడు సం. వి. అ. పుం.

వాసుకీ కులమునఁ బుట్టినవాడు. ఆర.
2.212.

కాలపర్యవము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కాలము చేతనే పరిపాకము నొందినది;
ప్రృచ్ఛప్ర సమీపించినది.
తే. ... అకట కాలపర్యవయ్యె నీ
సరిచిప్రచరి యెల్ల. ఉద్యో. 3.377.

కాలపర్యవము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక పర్వతము. రావణుడు
శ్రీరాముడున్న రావునకు బోవునపుడి
పర్వతమును వారి సముద్రులందును
జేరెను. ఆర. 6.3-7.

కాలపాకము సం. వి. అ. పుం.

స్వభావము.

తే. ... ప్రజ్ఞా శాంతిశాలి యగుట, కాల
పాకంబుతోఁ దాన కలుగు ననఘ.

శాంతి. 4.383.

శ్లో॥ స్వభావార్థతే ప్రజ్ఞా శాంతిమేతి
స్వభావతః, సం.భా. శాంతి. 222.35

కాలమగు అ. క్రి.

కాలము ముగియు, మరణము సంభ
విందు.

గీ.... సీమ భ ర్తకు నిపుడు కాల, మగు
టయు వీడు మహాపుణ్య నిధిగాన
యితరులఁ బనుపక యేన వీనిఁ
గ్రవృత్తిఁ గొనిపోవఁగాఁడనుదెంచితి.

ఆం. 7.218.

కాలమానము సం. వి. అ. న.

కాలపరిమాణము, కాలముయొక్క
కొలది.

సీ. .. అనిఁ బొందఁచుట బలమంతయు
సమయింపఁ జూడదురెంటేసి కాల
మాన, మన నన్న. ఉద్యో. 4.420.

కాలము సం. విజ. (అ. ఈ. అ).

నల్లనిది.

తే. కాల వాల సుంపరింబునగు
ధర్మనందనుని తురంగమంబులఁ
బడనేసి. కర్ప. 2.386.

వి. అ. పుం.

1. సమయము, (దిన మాన సంవత్స
రాత్మరము).

సీ. ... మాత్రాంతరము వయోమా
నంబు దేశ, కాలోచితాహార ప్రయోగ
భంగి. విరా. 1.283.

2. వేళ, అతి, అదను.

సీ. అర్థముల్ దుర్బుద్ధికై నను సిద్ధించు
నగుకాలమున నార్జులయ్యఁ గాని
ఆ - కాలమున ఘటింపగా నేరరనిల
వర్షాతపేందు రుచులు నధిప కాల,
కల్పితములు మంత్ర శిల్పౌషధంబులు
మేలుసేత కాలకీలితంబు. శాంతి.
1.185.

సీ. కాలంబుతోఁ గుక్క మాలఁడు
దుదిగాగఁ నాకొని వచ్చిన ననుగుణ
ముగ. ఆ.నాచరింప వలయు నాహార
కల్పన. ఆను. 2.371.

3. జీవిత పరిమాణము.

కం... కౌరవులకుఁ గాలము, తుదియొ
కాకిట్టి గర్వితుని నేమందున్. ఉద్యో.
2.154.

వ. ... ముని ప్రపంచజారని పాలితే
తెంచి భారద్వాజా నీవు బ్రాహ్మణుం
డవు వేద వేదాంగ విదుండవు నీకు
సంగ్రామంబు సేయ ధర్మంబగునే
యింకనున్ను చేసితేనియుఁ జేసితి
గాని కాలంబు పూర్ణంబయ్యెఁ గాన
యింకనుడుగుట మేలు. ద్రోణ. 5.308.

4. మృత్యు దేవత.

కవిరాజ. అనయము లోలతమై విషయ
ప్రచయంబను దుస్తర పంకమునన్,
మునుఁగుచుఁ దేలుచుండఁగఁ
గాలము ముట్టి రుక్మన్ జర నెవ్వగ
పై, కొన దొరకొల్పి యపాత్రపుఁ
జావొనరించుఁ గురుప్రవరా. శ్రీ.
1.55.

5. మృత్యు సమయము, మృత్యువు.

సీ. ... కాలంబుగాదిది కిలక జునకు

ననుచు నీవారు భయంబంద, ద్రోణ.

5. 175., ద్రోణ. 2.201.

కం. ... పిదపం గాలంబై తెగియె
యొక నృపునకు సంజాతుండయ్యెను
సమస్త సద్గుణములతోన్. ఆను.

1.279., విరా. 2.193.

6. తదవ, పర్యాయము.

సీ. ..కపాలంబున నెత్తిన బైజ్జాన్న
మేకకాల, ముశనంబు గొనుచు. శాంతి
1.304.

7. సుఖ దుఃఖ ప్రతిపాదక రూపమైన
విధి.

ఆ... అనిల వర్షాతపేందు రుచులు
నధివ కాల కల్పితములు. శాంతి.
1.185.

8. ఫలప్రాప్తి సమయము.

ఆ. ... మంత్ర శిల్పౌషధంబులు,
మేలుసేత కాల కీలితంబు. శాంతి.
1.185.

8. అజ్ఞానము.

సీ. తారు గొండలకు బాధకులయి
నడచుట పరులచే బాధలఁ బడుట
గలుగునివి కాలభావ్యంబు లెఱుక
గల్గిన నొరుఁ బఱిచితి నొరునిచేఁ బఱిచి
ననుచుఁ బురుషుండు ప్రియశోకమునఁ
బొందఁడు. శాంతి. 1.188.

9. అవ్యక్తమను పేరు గల్గిన జగ
త్కారణము.

తే. ధరణి మొదలైన దుష్టసంకల్ప
కంటె, మనసుకంటెను బుద్ధికంటెను
మహత్తరంబు గాలంబు గాల
తత్త్వంబు మిగిలియుండు విభుఁడిజ్ఞ

గంబుల కొడయఁదతఁడు. శాంతి.
4.197.

10. ప్రకృతి, మాయ.

కం. అతనిఁ బొదుపు సంకల్పం,
బతుల జ్ఞానంబు దాని నడచును విజ్ఞా
నితఁ దద్బలముఁ బురుషదేహిరసుం
గాలంబు వరుస నెడంజేయున్.
శాంతి. 5.76.

కం. కాలంబెడలిన విద్యోగ్ని లెరచుగు
బోధ మన్మవిప్రల్పంబుం, దూరించి
వెలుగుచుండు విశాలమచి బ్రహ్మ
మది ప్రళయము ప్రకటలన్. శాంతి.
5.77.

శ్లో॥ ... శయాన సంజహన్ తిష్ఠ.
సంచరద్రూపవంతుఁడైన త్రిక
స్వరూపుండగు జీవము. శాంతి. 5.33
శ్లో॥ కలిః శయానోధవతి సంజహన్ మస్తు
ద్వాపరః ఉత్థిష్ఠస్త్రోతాదవతి కృతం
సంపద్యతే చరన్ (ప్రకర).

(శయానుండు అవిద్యాచ్యురుండగు
పురుషుండు కరిసంజ్ఞఁ బరగును.

సంతిహనుండు ఎవయముర్ముదు
వైరాగ్యముకలవాడు ముముక్షువు
కావున- ద్వాపదసంజ్ఞ చెప్పఁబడును.
నిలుచుండువాడు శమాప్తిచుష్టాన
మునకై యుచ్ఛమించువాడు త్రేత
సంజ్ఞఁ బరగును.

చరించువాడు శమాధిక మాచరించు
టచే కృతసంజ్ఞఁ బరగును.

ఇట్లు కృత త్రేతా ద్వాపర కలి సంజ్ఞ
లతోఁ జెప్పఁబడు చతుర్విధమైన
జీవమే లోకవాస్తవ రూపము.
ఆయ్యచి కాలమనఁబడును.)

(అక్షరభారమున.

18 కాలములు (తప్పపాట్లు) = ఒక కాష్ట.

30 కాష్టలు = ఒక కళ.

36 కళలు = ఒక ముహూర్తము.

30 ముహూర్తములు = ఒక అహోరాత్రము

30 అహోరాత్రములు = ఒక మాసము.

2 మాసములు = ఒక ఋతువు.

3 ఋతువులు = ఒక అయనము.

6 ఋతువులు = ఒక సంవత్సరము సంస్కృతభారమున.

30 ముహూర్తములు = ఒక వగలు

లేక ఒకరాత్రి. అనగా వగలు రాత్రి

పరిసర దినమునకు ముహూర్తములు

60 అక్షరము. కొండలు ముహూర్త

ముహూర్తము 30 కళలు + 3 కాష్టలు అని

పాఠ్యానిచిరి.)

కాలములు పేరిని దక్షిణ దిగ్విజయ
యాత్రాకాలమున సహదేవుడు వశము
సేసికొనెను. సఖా. 1.260.

కాలయవనుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక రాక్షసుడు. శ్రీకృష్ణునిచే
సంహరింపబడిన వాడు. శాంతి.

6.388.

కాలయవనుడు శ్రీకృష్ణుడజేయు
దని నారదసివలన విని తృప్తుపై
నొక్కడ పండ్ల తీవచ్చెను. ఇది
మందుగానే గ్రహించిన శ్రీకృష్ణుడు
నగలు విడిచి నిరాయుధుడై పోవు
చుండెను. కాలయవనుడతని నెదు
ర్కొనెను. పల్లవగారు చరణిక
ఉక్తిక పడిపరసంగెను. కాలయ
వనుడు వెంటబడిన. కాని శ్రీ

కృష్ణుడు వానికీ జిక్కిక ముప్ప
తిప్పలు పెట్టెను. ఇట్లు కాలయవను
నకు చిక్కినట్లు దక్కినట్లుగా జాల
దూరము తీసికొనిపోయి ఘోరమైన
యొక కొండగుహలో దూతెను. కాల
యవనుడును గుహలో జొచ్చెను.
అంధకార బంధులంబయిన యా
గుహంతరాళమున దీర్ఘతల్ప నిద్రి
తుడై గుణువెట్టుచున్న ముచుకుందుని
జూచి యతడే శ్రీకృష్ణుడనియు
దొంగనిద్దర పోవుచుండెననియు నట్ట
హసంబు గావించి కాలితో నొక్క
తన్ను తన్నెను. ముచుకుందుడు
కన్నుదెరిచి చూచెను. కాలయవ
నుడు భస్మమైపోయెను. అంతట
కృష్ణ భగవానుడు ముచుకుందునకు
బ్రహ్మజై యాతని ననుగ్రహించెను.
(శ్రీభాగవతము.)

కాలయాపనము సం. వి. అ. న.

కాలవిలంబము. జాగు.

ఉ. ... ఆ నహుష పోయిన పోకలు
వానిం దగం, జెచ్చెర గాలయాప
నము సేసినభంగియు జెప్పె దేవి
యున్. ఉద్యో. 1.173.

కాలరీ దే. వి. (కాలు + అరి)

1. దూత, వారాహుడు.

వ. ... మనము వెనగల కాలరీల
వేగంబు పుచ్చి శల్య కేకయ జరా
సంధతనయ భృష్టకేతు ప్రభుతు
లయిన భూపతులకును వారి వారి
బంధు మిత్ర జనంబులకు నెఱింగిం
చుట కార్యంబు. ఉద్యో. 1.37.,
అశ్వ. 4.156.

శ్లో॥ శల్యస్య ధృష్ట కేతోశ్చ జయత్యే
నస్య వా విభో, కేకయానాంద సర్వే
పాం దూతాగచ్ఛంతు శీఘ్రగాః. ౩౦.
భార. ఉద్యో. 4.8.

2. జంఘాలుడు. మిక్కిలి వడిగ
నడచువాడు.

వ. మన పురంబునకు జంఘాలుర
బంపుము ... విరాటుండు బనిచినం
గాలరులు వేగునంతకు వీటికిం జని
గెలుపు ప్రకటించి. విరా. 3.23

కాలవశత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. కాలానుసారము, కాలానుగుణము.
తే. కలసి శుక్ల శోణితములు కరుడు
గట్టి, వినుమమేధ్యమునఁ బ్రవృద్ధి
బొంది, కాలవశత నప్పిందమంగంబు
తెల్లఁ గలిగి శిశువయి మారుతగతి
యొలర్చు. శ్రీ. 1.86.

2. మృత్యువునకు లోనగుట.

ఆ. ... అఖిల జనులఁ, దల్లివోరె
నరసి దశరథ రాముండు, గాలవశత
నొందఁ గాదె యధిప. ద్రోణ. 2.201

కాలవిరోధము సం. వి. అ. పుం.

కాలము ప్రతికూలమగుట.
కం. వాలి వివిధాస్త్రి శస్త్ర, జ్వాలల
వెలుగొందు పాండవ జ్వలనం భా, భీ
లత మండందొడరినఁ, గాలవిరో
ధంబు మఱచి కార్యముఁ దప్పన్.
విరా. 1.119.

కాలవేది సం. విణ. (న్. నీ. న్.)

భూత భవిష్యద్వర్తమాన కాలముల
మూఁడింటిని దెలిసిన వాడు; త్రికాల
జ్ఞుడు.
కం. విని కాలవేదియగు న, వృన

జాతుడు. మాన. 11.

కాలశైలము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక పర్వతము. పా-దవులు
గంధమాదన పర్వతంబునకుఁబోవుచు
దీనిని జూచిరి. ఆర. 3.283.

ఇది కాలపర్వతము (ఆర. 6:317.)
అని నిరూపింప వలనుపడకున్నది.

కాలాంజనము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక పర్వతము. ఇది గంగా
యమునానంగమమునఁ గలదు. ఇనట
స్నానము చేసిన మోక్షమబ్బును.
ఆను. 2.82.

కాలాంతకుడు సం. వి. అ. పుం.

శివుడు.

కం. అంత విరాటుండు అయకా,
లాంఛకుడుఁ బోరె. భీష్మ. 2.301.
వ. ... రాంఛకుడు దక్షుని
యజ్ఞంబున వరిగిన... కాంఛి. 6 441-
విణ. ...

కాలమును నశింపఁజేయువాడు.
శివుడు, విష్ణువు.

ఉ. ... కాలాంతకుడైన రుద్రుని
రథాగ్రము చెచ్చెరఁ బట్టెనుద్ధతిన్.
ఆం. 5.279.

ఉ. ... కాలాంతకుడైన యచ్యుతుఁ
డినంతుండు యోగిజనాంతరంగ
విక్రాంతుండు విష్ణుఁ డద్వయుఁ డసం
గుడు కౌరవవంశ దీపకా. ఆను.
1.836.

కాలాంతరము సం. వి. అ. న.

మఱియొక కాలము.

ఆ. పగయుఁ గల్గెనేని పాయనె
గూడమై, మ్రాన నగ్నియున్న

మాడ్చినుండు, గాన పద్మి జేల
కాలాంతరంబుననైన, జెడును సంది
యంబు చందు. శాంతి. 3.258; సభా
1.94.

చ. (చరకురాముడు) గర్భంబుల
సున్న యగృకులను మణియు వివిధ
ప్రకారంబులఁ బోరం దప్పిపోయి
పుడమి యేల రాజులఁ గాలాంతరం
బుల వెదకి వెదకి వధియించె. శాంతి.
2.86.

(కాలాంతరంబుల = వేలు వేలు సమ
యంబుల).

కాలాగరువు సం. వి. ఉ. న.

సర్ల అగరువు (వృ. వి.)
మ.... కాలాగరు సర్లతీతతుల. ఆది.
8.262.

కాలాగ్ని సం. వి. ఇ. పు.

ప్రళయగ్ని.
వ. ... అప్పుడు ఉగ్రులుగొని
కాలిన కాలాగ్నియుఁ బోలె. సౌ. పి.
1.202.

కాలాతిక్రమణము సం. వి. అ. న.

యత్తకాలము గడచిపోవుట
వ... ఇట్లేల చింతాచయందై యగ్ని
హోక్రంబు వేల్పుక కాలాతిక్రమణంబు
సేసెడు. ఆది. 3.102.

కాలాత్ముడు సం. వి. న్. పు

కాలమే రూపముగాఁ గలవాడు.
చిత్తువు.
తం. మానస్తర్మయనాథ మయోధ్యా
సిక రూపుఁడను స్మృష్టి ప్రళయంబు
ఁగంజేసి పొలుపాడు శారీ ను. పాసిం
తును యోగధోర్మయ గాలాత్ముడు.

శాంతి. 2.85.

కాలాయుక్తుడు సం. వి. అ. పుం.

కద్రువ కొడుకు.

కాలాయనము సం. వి. అ. న.

ఇనుము.

వ. ... ఆఖండల తనయ ఖండిత
పరవీర కాలాయన నారాచ శకలం
బుల వలనను. విరా. 5.60; కర్ణ.
2.268.

కాలావధి సం. వి. ఇ. పుం.

గడువు, మితి పెట్టిన కాలము.

ఉ. ... కాలావధి యయ్యెగావలయు
నక్కట వారికి వారి వారికిన్. ఉద్యో.
3.398.

కాలావసానము సం. వి. అ. న.

కాలము ముగియక, మరణము సమీ
పించుట.

వ. ... ధార్త రాష్ట్రులకుం గాలావ
సానంబైనయట్లు సమయ కాలావసా
నంబయ్యె. విరా. 2.235.

కాంకాశ్రయ సం. వి. అ. స్త్రీ.

విపాకనదీ తీరమునగల ఒక తీర్థ
స్థలము. ఇచ్చట మూడు దినములు
బ్రహ్మచర్య నియతితో సేవింప
పునర్జన్మముండదు. ఆను. 2.77.

కాలిమ సం. వి. న్. పుం.

నలుపు.

వ. ... అద్దానవులు నానావిధాయుధ
సన్నద్ధులయి నిజకాయ నికాయ
కాలిమ తమోభూత భువనులగుచు
ఆర. 4.60. (కాశిమ అని కొన్ని
ప్రతులు)

కాలు దే. అ. క్రి.

1. దగ్గమగు.

కం. లక్కయిలు గాలినదిమొదలు.
ఉద్యో. 3.136.

వ. .. జనకుండు దన పురంబైన
మిథిల గాలునప్పుడు దుఃఖంబులం
బొరయమిజేసి. శాంతి. 4.359.

2. మండు, ప్రజ్వలించు.

వ. .... పేరడవిగాని కాలి పొనుంగు
వడిన కార్చిచ్చు కైవడి. ద్రోణ.
5.321.

3. దహించుకొనిపోవు, తాపమొందు.
కం. కని యేటిలోనిడితిఁ గలఁగని
నట్లయియుండెఁ తప్తకారంబిది
మీ, కనిన యది దివ్యబోధంబున
నత్రైత్యగంతరంగమునఁగొని కాలున్.
ఆశ్ర. 2.104.

వ. ....జనకుండు దన పురంబైన
మిథిల గాలునప్పుడు దుఃఖంబులం
బొరయమిజేసిం తనకేమియుంగాల
దని పలికె. శాంతి. 4.358.

కాలు 2 దే. వి.

పాదము, అడుగు.

తే. .... కాళ్ళుల జేతులఁ దొచలఁ
బట్టి. కడగి యనువుగజేసి ప్రొయ్యి
దుదుగాని, కత్తి గొడ్డలి యడుగ నేఁ
గట్టయలకు. విరా. 1.78.. శాంతి.
5.117.

సీ. .... శిరంబు గార్గేల దొక్క,
లోనికఁ జొరద్రోచి పీనుంగుముద్దగాఁ
జేసివైచిరి. విరా. 3.88.

కాలు-సభా. 1.144; కాళ్ళు-భీష్మ-
2.211.

శ్రీ 1.11; కాళ్ళు-ద్రోణ. 2.87;
కాళ్ళు-ద్రోణ. 5.63.

కాలుడు సం. వి. అ. పుం.

1. యముడు.

వ. అచ్చుచగరంబునఁ గాలుండ
దృశ్యాకారంబున. కర్ణ. 3.340.

2. శివుడు.

మ. గడ సారించుచు నంతృకాల
విచలత్కాలాకృతిన్ భీముడు.
ఉద్యో. 2.188.

3. కాలస్వరూపుడు.

తే. .... ధర్మబుద్ధి నీకడకు వచ్చు,
యముడు గాలుండు మృత్యువు నరు
దెంతురు. శాంతి. 4.133; మహా. 4.

4. ద్రువుడు అను వస్తువుకొడుకు.
ఆది. 3.57.

కాల్కొను } దే. అ. క్రి. (కాల్క +
కాల్కొను } కొను).

గీ. అంకకంచరు నెక్కుచు సంత
మనముఁ గాలుకొననీక చంద్రుండు
గ్రాలె నధిప. ద్రోణ. 5.275.

తే. కరులగమి వొదిలి రథములు
గాలుకొనఁగఁ, నీకమరలిన ఘోటకా
నీకమలను, బిరుదుమగల మొత్త
మునుబిండిపించు, సేయు పెంప
నేర్చులచ్చెరువు జెనుప. శంక.
1.122.

ఉ. ఆతఁడు వాతీనం దెరలు నవ్వుచే
సేనలఁ గాల్కొనంగనీ, కాతత
బాహువీర్యులు .... తోలఁగఁ దోలె.
ద్రోణ. 1.364.

చం. .... అప్పురుసున నెందుఁ
గాల్కొనఁగఁ బట్టదు చిత్తము భీతి

మీరు ద, త్వరమతి సంత నక్కపట
కాలు పడించుల సంతరించితివే.
ఆర. 4.258.

కాలుద్రవ్య దే. అ.

అ. జేగవడు మేలె విరుము కార్మము
దీటు, దీటుకుండు దాని తెలుగు
దగిన. యిప్పు దాదరాదె యిప్పుడు
ముకుంద్రాదా, గాలు గ్రువ్వనేల
ఓమంనాథ. ఉద్యో. 3.220.

(కాలుగ్రువ్వనేల = నింపెట్టియడుగ
నేల.)

కాలుచు-కాలుదే.న.క్రి. ($\sqrt{\text{కాలు}}$)

కాలజేయ. దహించు.

సీ. లక్కయిల్ గాలిచి పెక్కుభం
గుల జంపడలఁచిన .... ఉద్యో.
3.365.

చం. .... భూరిభావని వాండవంబు
సల్పడఁగడంబుగా వెడిగి కార్ప
దొడఁగె మాతామడు. ఆది.
8.259.

అ. కట్టిచిప్రమంబు గార్పినే యిట్లు
బ,న్నములు వడిని భర్మనించుండు
నేను రాజరాజు పీఠంగుగన్నార
గారజవయ మైతి మేనిగొచ్చ. ఉద్యో.
3.317.

(ఇది నిందా సూచకము ఎందుకు
గొఱగొడి-అనుట)

చం. వినుము నరేంద్ర సర్వచగు
చిత్రకరంబును గూడి నన్నుఁబం,చిన
విభూతరేణు సేసిచపాపము
పెద్ద చంపుచో, జరకుడు భ్రాత
పుత్రుఁడను శంక యొచ్చుచులేడు
సద్గుణ, దనియెడి కొండు బుద్ధి

నినుచుంతయుఁ బుట్టదు వీనిగాల్పనే.
శాంతి. 1.399.

(ఇదియు నిందాసూచకము. ఎందుకు
గొఱగానివాఁడు మూర్ఖుఁడు-అనుట)

కాలుతక్కువవాఁడు

వడిగా నడువలేనివాఁడు.

గీ. కాలుతక్కువ వారు గలయఁ
జెదరి, వెనుకఁబడి పోవు నెడఁదన్ను
గని భయమున, బ్రాణదానంబు వేడిన
బాధుఁ డభయ, హస్తమిచ్చుచు దయ
పెనుపారఁ బలుకు. విరా. 5.225.

కాలుదన్ను) దే. అ. క్రి. (కాలు² +
కాల్దన్ను) తన్ను)

1. కాలుత్రొక్కుకొని నిలుచు,
కాలాను.

వ. ఇట్లు వెఱవఱచి యవిసిన కలంబు
జనంబులు దీవి సేరినయట్లు కట్టం
జేరి కాలుదన్ను నిలిచె. ఉర్వ. 3.165.

2. నిలుచు.

సీ. అచటికి వేగంబు యరుగక యిచట
గార్దన్నియుండెడు నట్టి ధైర్యమెందు
ఆ. గలదు. మౌన. 97.

కాలుద్రవ్య, కార్ద్రవ్య దే. అ. క్రి.
(కాలు² + ద్రవ్య).

1. కారిణము లేకయే (కలహమునకు)
సిద్ధపడు.

అ. కయ్యమునకు వలదు కార్ద్రవ్య
నధిప సా, మమున భేదమునను మార్త
మనము, మెత్తజేసి చెఱుడు మెయివడి
దప్పించు, కొను తెఱంగెఱింగికొనుట
మేలు. శాంతి. 2.282.

వ. తదీయ సైన్యం బెల్లను బ్రమోద
భరితంబై పుష్కలముగాలుప్రవృ
చుండె. ద్రోణ. 5.22.

శ్లో॥ పాండవాణామ్ రణేహృష్టమ్
యద్ధాయచ మనోరథే. సం. భార.
ద్రోణ. 149.43.

2. వృషభాదులు దర్పాదులచే కాలితో
నేలను శ్రవ్యు.

ఆ. అధిక దర్పయుక్తమై బలివర్దంబు
నగముదరి విదారణంబు సేయఁ గాలు
ప్రవృన్లు గడు జలాధులకొడ,
నేటి వీడు విగ్రహంపదొడఁగె.
సభా. 2.183.

కాలుద్రోసిపోవు దే. అ. క్రి.

మిక్కిలి వడిగాఁ బరుగెత్తు.

వ. ఇట్లు దొరయను విఠిగి కలను
బాసి కాలుద్రోసి పోవుటయు నతిరథ
మహారథులెల్లం జెల్లా చెదరగుటయుం
జూచి. విరా. 4.196.

శ్లో॥ రథం సమావృత్త కురుప్రపీరో
రణాత్ ప్రదుద్రాయతో పార్థక. సం.
భార. విరా. 65.14.

కాలు నిలుచు దే. అ. క్రి. (కాలు +
నిలుచు)

ఉండుటకు బుద్ధివుట్టు.

కం. పంపంపి మూకలోఁ కాల్, నిలు
వక గుట్టంబు డిగ్గి నీ కొడుకు గదా
కలిత భుజుండై యొక్కఁడు, దొలంగి
చనియె నేమి చెప్పదుం గురసాచా.
శల్య. 1.401.

కాలుబలము | మి. వి. (కాలు2 +
కాల్యంబు | బలము)

కాలితో నడచెడి సేన, పదాతి బలము.

ఆ. చదిసెఁ గాలుబలము చామరన్నత్ర
కేతువులు నాయుధములు దునియ
లయ్యె. భీష్మ. 2.165.

కం. తలపడి తలమీఠిన కాల్పల
ములఁ బొడిసేయ. విరా. 5.31.

కాలుమానిసి వి. (కాలు2 + మానిసి)

పాదచాచియైన పుచ్చుఁడు, కాలు
బంటు, పదాతి.

వ. ... పదివేల కాలుమానిసియుఁ
దానును ధృష్టద్యుమ్నండు సంగరాం
గణంబున మెజసియుండె. శల్య.
1.400.

కాలువ వై. వి. (సం. కుల్యా).

ప్రవహించు చిన్న నది.

సీ. అలిగి యన్నరుఁడు వాలంప
కాలువలోలి నకరించుటయును.
భీష్మ. 3.234.

(పరింపర - అని ఇక్కడ భావము.)

కాలుష్యము సం. వి. అ. స.

(సంశయము, భయము, శోకము,
కోపము మొదలగు వానివలన మనస్సు
నకుఁ గలుగు) కలంక, అప్రసన్నత.
వ. అక్కంతేయాగ్రజుండు సంత
ష్టాంతరంగుండై యగ్గాంగేయునకుం
బ్రణమిల్లి గృహస్థధర్మంబు పరిత్య
జింపక మోక్షంబు వదయుట గలుగ
నోవునే మదీయ చిత్తంబు సంశయా
య త్తంబగుచుండు. నిక్కాలుష్యంబు
వాపవే యని యభ్యర్థించిన. శాంతి.
6.169.

కం. కాలంబగుటయుఁ గురుభూపా
లోత్తమ యాదవేంద్ర పట్టణమునఁ
హృత్కాలుష్య సమాపాదన, శాంతి

మహాత్మాముల్ ప్రజారము
లయ్యెన్. మాస. 16.

కాలాదు దే. అ. శ్రీ. (కాలు² + ఊదు)
కాలు మోపు, కాలు నిలుపు, నిలుచు.
వ. ఇత్రైయంగున నొక్కయెడనయి
నను గాలాదక లీలోద్ధానంబు గల
యం గ్రుమ్మరుచు. విరా. 2 305.

కాలేయము సం. వి. అ. న.
పీతవర్ణ సుగంధి వృక్షము.
సీ. కాదంబు కాలేయ కాదంబిని నీల,
జాల తమాలికా సన్నిభములు. ఆర.
5.375.

కాల్కడ దే. వి. (కాలు² + కడ)
కాలికడ, పండుకొనునపుడు కాట్లంచు
కొను శయ్యాభాగము. ఆంధ్ర
గీ. అలడు పవడింప మును కౌర
వాధి నాధుడరిగి లలచుంపి దెస
నున్న రాసమున, నుండె యడపడి
కాల్కడ యొట్టి కల్లజని వినముండై
నిలుచుండె నన్నెచి. ఉద్యో. 1.65.

కాల్కొను చూ. కాలింపు.

కాలు చూ. కాలచు.

కాల్లన్ను చూ. కాలదన్ను.

కాల్లివ్వు చూ. కాలప్రప్తు.

కాల్పడ దే. వి. (కాలు² + నట)

కాలి నడక, పాడచాము.

సీ. ఏమెల్లనుండ నీవిల్లాంటి గాల్పడ
నేగుచున్నీరే గతమెద్ది యొక్కొ.
భీష్మ. 1.154; శల్య. 2.3.

కాల్పలము చూ. కాలలము.

కాల్పము సం. వి. అ. న.

ప్రాతఃకాలము, వేకువ.

వ. అపనిసూరార్పించుల నాదరిం

చుచు నారేయి గడపి కాల్యంబగుట
యుం గాలోదిత కలయించుల నిర్వ
ర్తించి. అశ్వ. 3.150.

కాల్వరు దే. వి. బ. (కాలు²)
పదాతులు, కాలిబంట్లు.
మ. తనతో గాల్వరు సాలగల్గు బల
సంతానంబుతో ... బాహ్మికుండరిగె
నిచ్చించునం బోరికిన్. భీష్మ.
1.94.

సీ. వరగభమొక్కండు వారణ
మొక్కండు తురగముల్ మాఱు
కాల్వరును నేవురు. ఆది. 1.80.

కావచ్చు దే. అ. శ్రీ. ($\sqrt{\text{అగు}}$)
అగుటకు సిద్ధమగు.
కం. ఈ వంశము విచ్చేదము గా
వచ్చిన గులము నిలువగా సత్యవతీ,
దేవి వచనమున సంతతి గావించెను
వాసుదను జగత్కర్త దయన్.
ఆది. 5.8.

కావడి దే. వి. బా. అనౌ.

నీళ్ళు లోనగునవి మోయుటకై రెండు
కొనలను ఉట్టమర్చిన వెదురుబద్ద.
చీవధము.

సీ. కావళ్ళ నెత్తించి. మాస. 175.

కావలము దే. కై. కైవలము.

1. చుడము గర్వము, అహంకారము,
పొగరు.

కం. గోవింద యతఁడు మంత్రులం
గావలమున జక్కవినరు కార్యవచన
ముల్. ఉద్యో, 3.28. (సం. ము.
ప్రతి).

2. కావలము గలవాఁడు.

ఉ. ... ఈ కావరమైన కీచకుడు
కామనిపిడితుడై యలంతులం,
బోవక. విరా. 2.228.

కావరుడు దే. విణ. ($\sqrt{\text{కావరము}}$)
కావలుడు.

కావరము గలవాడు, గర్వి,

ఉ. ... పాణిపోయె గడు బొల్లడ
నంబున సూతపుత్రుడీ, కావరుఁ
గష్టచిత్తు నధికంబుగ నమ్ముదునీవు.
ఆర. 6.62.

కావలయు (అగు, కాన్ + వలయు) దే.

అ. క్రి. ద్రు.

కావలెను, అగుట ఆవశ్యకము,
జరుగుట ముఖ్యము, అగుట యిష్టము.
చం. ... సైన్యముల్ వెనెజని లోడు
గావలయు. విరా. 5.234.

వ. ... అట్లేని నాకు ననామ యయి
నది వివాహంబు గావలయు. ఆది.
2.150.

వ. ... అపర్యాప్తంబులగు వివా
హంబు కావలయునని. ఆది. 2.146.
తే. వంశ నిస్తారకుండు గావలయున్.
ఆది. 8.144.

వ. .. కర్మంబునకుఁ గృతార్థా
హండు గావలయు; నట్టి వానికి. ఆర.
1.233.

అవ్య. ద్రు.

అయియుండవచ్చును-అను ఉహను
దెలుపును; కాబోలు.

వ. ఇది యుంభవృత్తియైన మానవు
కకారంబు గావలయు. విరా. 1.180.

వ. ... మన పరాధునకుఁ బ్రతివచ

నంబిచ్చిగవాడు వాడ కావలయు.
ఆర. 2.185.

కావలె దే. అ. క్రి. ద్రు. కావలయు.
మధ్యా. భూపాల నీకు నిక్కోమలి
యందుఁ బుట్టిన సుతుడు నీపరోక్షం
బున రాజు గావలె. ఆది. 4.176.

కావలి దే. విణ. ($\sqrt{\text{కామ}}$)
రక్షకుడు. రక్షకుడు.

తే. హస్తీపురిఁ బెరుగల మదహస్తి
నెక్కి, క్రాలు కావలి రక్షములు గల్గి
య్యదేర, సప్రగజముపై బర్జస్య
దళగ నంప, వాన వరగ వికర్ణండు
వచ్చితాతె. విరా. 5.192.

కం. కావలియై సురరాజ్య, శ్రీపాలింప
గడగు విశేషంబున సంభావించు
నహఃకండు చని, యా విభుఁగని తారు
మునులు నడగి నెమ్మిన్. ఉద్యో.
1.143

కావలి యగు

రక్షకుడగు, రక్షకులగు.

వ. మీరెల్లరు వలయునెడల నివి
భీష్మునికే గావలి గావలయుననిన.
భీష్మ. 1.174.

కం. లోకేశ నీవు ధర్మ, శ్రీకావలి
గాఁగ నవతరించుట విప్ర, ల్లోకంబు
సెప్ప. శాంతి. 6.341; ఉద్యో.
1.143.

కావలిపెట్టు

రక్షకునిగా నుంచు, రక్షకులగా
నుంచు.

వ. ... నీతమ్ముండు పెద్ద మొగ
సాలం జాలు మానుసలం గావలి పెట్టి

యభ్యంతరంబు ప్రవేశించి యుండె.
శల్క. 2.26.

కావలియుండు

రక్షకుడుగా నిలుచు, రక్షకులుగా నిలుచు.

ఆ. వీడె సైంధవండు వీనియట్లను
న్యవ శల్క, గురుతనూజ సౌమదత్తి,
కర్ణ కర్ణసుతులు గావలియున్నారు,
పోటుచుగలుగాన పూచివట్టి. ద్రోణ.
8.170.

కావలివాడు దే. వి. (కావలి + వాడు)

కావలియై కాచువాడు, రక్షకుడు.
ఉ. కావలివారి దోలి యెసకంబున
గోమరిఁ బట్టికొంటి నం, చీ వెడమాట
లేల. విరా. 4.192; విరా. 3.2.

కావలె కావలయు.

చుక్క. భూపాల సీక్కుక్కోమలి
యందుఁ బట్టిక నుతుడు, నీ పరో
క్షంబున రాజు గావలె ఆది. 4.176.

కావి దే. వి.

కాషాయ వస్త్రము, ఎత్త బట్ట.
కం. ప్రోవులు గట్టిన గుట్టపు,
ప్రోవులు నేరుగుల తలుచుఁ బీనుం
గులు ర, క్రావిలత వెల్లచీరలు, గావు
లునై భటనికాయ నయ. పుటై.
భీష్మ. 2.289.

విణ.

పట్టునెడి, జేగుణు.

చం. ... కుంభములు ప్రయ్యగ
ప్రేసిక నెత్తురొక్కగా, నిభముల
పించుగానె సెలయేజుల తోడి నగంబు
లట్లు. ఉచ్చో. 2.254.

గీ. ... పోటుల దొరగు రక్తాంబు

ధార, లంగమెల్లను గప్పిన నప్పు
దొప్పె, గావి సెలయేజు తెల్లదఁ
గలయఁబర్బు జౌలుచు కులపర్బ
తంబు చాడ్చున నతండు. శల్క.
2.101.

కావించు దే. స. క్రి. ($\sqrt{\quad}$ అగు.)

కలిగించు, లభింపజేయు.

మ. ... విశ్రాంతి గావింపగాఁ, గల
యీ కూజము వంటకట్టియలకై ఖండిం
పగా నేటికిన్. విరా. 2.186.

సీ. అజుఁడుపలాలింప నద్దేవు కావించు
వర భోజనంబులఁ బెరిగె నితఁడె.
ఆను. 1.270.

కం. సేవితమై జనులకు నది,
గావించు ననూన ధర్మ కామార్గం
బుల్. ఆర. 2.253.

2. సృజించు, నిర్మించు, రచించు.

కం. నారాయణ నీకేగడు, గారవ
మునఁ బుట్టి యిజ్జగములన్నింటిన్,
సారమతిం గావించితి, నీక్షణ వీని
కెల్ల నిలుపై యుండున్. భీష్మ.
2.266; శాంతి. 6.479.

సీ. వదలక కురుపతి వారణావత
మున, లక్కయిల్ గావించి యక్కజ
ముగ, నందఱు జొన్ని యందనలంబు
చరిచొల్పఁ బనిచిన. ఆది. 3.14.

వ. .. తమ్మొరులన్యాయంబు సేసిన
యప్పటికింగదా యీ శస్త్రాస్త్ర
ధర్మంబులంద్రాదులగు పెద్దలు గావించిరి. ఉచ్చో. 1.343.

శా. ... కృష్ణద్వైపాయనుఁ డర్థి
తోకహిరణ్యం బూని కావించె ధర్మా

ద్వైతస్థితి భారతాఖ్యమును లేఖ్యంబైన
యామ్నాయమున్. వి. 1.8.

3. చేయ, ఒనరించు.

సీ. ... కీమీరదానవు నమ్మెయి
నిరించి విగతకంటకము గావించె
వనము. విరా. 1.74.

వ. ... కీచకుండు ముదిత హృద
యుండయి ... తత్ప్రదేశంబు విజ
నంబు గావించి. విరా. 2.82; ఉద్యో.
1.7.

4. నియమించు, ఏర్పఱచు.

కం. కావున శ్లస్థితికిం, గావించిన
యట్టి పుణ్యకర్మములగు స, త్వేవిర
యమనియమాదుల, త్రోవ సౌరగ
వలయు విషయ దూరాత్మకుడై.
శాంతి. 4.809.

5. ఫలింపజేయు, పండించు.

సీ. ... త, త్వలసిద్ధులెట్లన్న దఱచు
వాన, కారు పొలంబున గల్గె
కేనియుఁ గొల్చు గావింప నేర్చునే.
సౌ. ప్రి. 1.31.

6. ప్రసాదించు, దయతో నొసఁగు.

కం. నరుడగ్నిదేవుఁ దనకును, వరు
దునిగా గొలిచినాడు వానికిఁ గేతు,
స్ఫుఃఖంబాదిగఁ గల సం, గర పరికర
మెల్ల నతఁడు గావించెదయన్. ఉద్యో.
2.257.

7. సంపాదించు, సమకూర్చు.

వ. అద్భుంగిం గలబోట్లనెల్ల నరసి
తురంగంబులం గావించుకొమ్ము.
ఉద్యో. 3.3.6.

కం. నీ వాసపఱుప ధనములు, గావిం
చెదఁబో. శాంతి. 4.50.

కావుట దే. వి. ($\sqrt{\text{అగు}}$) (ఇది
'అగు' ధాతువు యొక్క భావార్థక
రూపము) అగుట.

చం. ... ఇది సిద్ధము గావుటెఱింగి
భక్తి నె, పృథు ధరణీ సురోత్తములఁ
బూజలఁ దన్నుదు నల్గనొడ్డుదున్.
ఆది. 1.138; ఆది. 8.286.

కం. జీవుఁడు మత్సముపేతుఁడు,
గావుటెఱుగవలయు దృఢముగా.
శాంతి. 6.385.

వ. ఈ సమూహంబంతయు నన్ను
రిక్షించి నాకు నాయురారోగ్యైశ్వర్యాభి
వృద్ధి పరమానందంబు లభినందన
పూర్వకంబుగా నిచ్చుఁగావుత. ఆను.
5.313.

కావుతము (కావుతన్ + అ).

'అగు' ధాతువుయొక్క ఆశీరాద్యర్థక
ప్రత్యయాంత రూపము. ఇది ప్రాయ
కముగా ఆశీర్వాదమున తద్ధర్మార్థక
ప్రయలకు ఆనుప్రయక్రమగును)
ఆశీర్వాదము - అగునుగాక, అగును
గాత.

ఆ. దాన హోమ జప విధానమురే
మనకవి, గలవయేని ధరణి వలయ
రాజ్యమింద యుండి ధర్మనందనుఁ
డొనరించుచుండుఁ గావుతము యఖం
డితముగ. ఆధి. 8.63.

కావున కాన. అవ్య. ద్రు. ($\sqrt{\text{అగు}}$
హేతువును దెలుపును.

ఉ. .. పోరితమైన నింతకును బుట్టు
మహాపద గావునన్. ధరి, త్రి రమణా
గ్రగన్యు గణుతించి యవశ్యము
పొందొనర్చవే. ఉద్యో. 3.262.

కావేరి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

దక్షిణభారత దేశమందలి ఒక పవిత్ర నది. అగస్త్యుని కనేరామములు గలవు. బ్రహ్మగిరి (కూర్మమండలమున) యను పర్వతమునందగస్త్యుని దొకసారి తపస్సుచేయు యన భార్యను లోహమద్ర నొంటిగా విడిచి యుండ నొల్లక యాడైన దన కమండలు పాప్రమునందుంచి ఉపమునకు బోయెను. ఆవల నొక కాకి యా పాక్రను బోరగిలద్రోసెను. ఆ నిర్బంధము సహింపలేక యుండిన లోహమద్ర తన ఉపస్థితై నేత్రై పాటెను. ఆ నదికే కావేరి యని పేరు. ఉత్తరమువారికి గంగ యెట్టిదో దాక్షిణ్యమువారికి కావేరి యట్టిది. ఈ కావేరి పేరు సుగ్రీవుడు చెప్పటచే ఇది రామాయణ కాలమునాటికే గలదని చెప్పవచ్చును. శ్రీ. రామా. ఆర. 18 సర్గ. మంపిరము వ్యాఖ్యా. 1 చేరినర్వరాత్మధవరీతి కావేరి. 1 వేరమనెడు పర్వతమున బుట్టినది. కివేరిస్వ రాజ్ఞోఽపత్యం శ్రీ కావేరి. 1 చేరుదను రాజు కూటకు - అని చెప్పవచ్చును.

కావేరికార్తము సం. వి. అ. న.

ఇచ్చట స్నానము చేసిన అశ్వమేధ ఫలము లభించును.

కాశ్యము సం. వి. అ. న.

కపిలధార గ్రంథము, కబ్బము.

ఉ. ... ఆత్మ స, మౌర్యము దొంద గానరముం గొయ్యచునుండి

నెప్పుడున్. విరా. 1.15; అశ్వ. 1.14.,

కాశ్యుడు సం. వి. అ. పుం.

శుక్రుడు.

తే. ... యయాతికి నలిగి యేమి, రాజంబున శాపంబు కాశ్యుడిచ్చె. ఆది. 3.98.

కాశము సం. వి. అ. పుం.

1. ఒకనొక దేశము. భీష్మ. 1.40; ఈ దేశమువారు పాండవుల పక్షమున బోరాడిరి. కర్ణ. 2.154. అర్జునుడు అశ్వమేధాశ్వము వెంట నరుగునప్పుడు ఈ దేశమువారిని జయించెను. అశ్వ. 4.110.

2. తెల్ల.

తె. వికచ కాశ వనీ పరివేష్టనమున, నతిశయిల్లె నిర్మల కమలాకరములు. ఆర. 4.147.

కాశవనము సం. వి. అ. న.

తెల్లదటవి.

వ. ... పెనుగాలిం ఉక్కుపెసెన కుసుమిత కాశవనంబునం బోలు చక్కట్లును. భీష్మ. 3.247.

కాశవని సం. వి. ఈ. శ్రీ.

తెల్లవనము.

తే. వికచ కాశవనీ పరివేష్టనమున, నతిశయిల్లె నిర్మల కమలాకరములు. ఆర. 4.147.

కాశి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

వారాణసి, - గంగా తీరమందలి ఒక ప్రసిద్ధి పుణ్యక్షేత్రము. ఆను. 5.313.

కాశీకుడు సం. వి. అ. పుం.

విరాటుని జ్ఞాపి. మహాభులలో జేరిన

వాడు. యుద్ధిష్ఠిరు పక్షమునఁ బోరా
డెను. ఉద్యో. 4.265.

కాశ్యరము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక దేశము. అర్జునుడు త్రర
దిగ్విజయ యాత్ర జరుపునపుడు
కాశ్యరపతి విచిత్ర వస్తు వాహన నివ
హంబులు నమర్పించెను. సభా.1.235
భారత కాలమున ఈ దేశము సమస్త
వస్తు సంపత్సంపాదనంబులయిన
గుణ విశేషంబుల వెలసి పురుషార్థం
బులగు ధర్మార్థ కామంబులకుం గార
ణంబు. భీష్మ. 1.40.

న.

కుంకుమ పువ్వు.

సీ. సైనిక నికర వక్షస్థుల పరిపి ప్త
కాశ్యరదీప్తులఁ గొఁగిలించి. శల్య.
1.116.

కాశ్యప గౌతమాఖ్యానము సం. వి.

అ. పుం.

చూ. నాదీజంఘుడు. శాంతి. 3 485.

కాశ్యపి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

భూమి.

పరిశురాముడు భూమినంతయు
జయించి కాశ్యపునకు దానమిచ్చుటచే
కాశ్యపి యను పేరు వచ్చెను. ద్రోణ.
2.22; శాంతి. 2.88.

కాశ్యపుడు సం. వి. అ. పుం.

1. నాదీజంఘుని తండ్రి.

కం. మిత్రుండెక్కుడు కాశ్యప,
పుత్రుడనగు నేను. శాంతి. 3.485.

2. ఒకానొక బ్రాహ్మణుడు.

ఈఁడొక నాడొక యుద్ధం పురుషుని
రక్షణు డాత పది యా యవమా

నంబు భరింపఁజాలక యాత్మ
హత్యకుఁ బూనుకొనఁగా ఇంద్రుఁడు
నక్కరూపమున వచ్చి యతనికి
ప్రజ్ఞా సంబోధకమగు సంవాదంబు
దెలిపి చిత్తప్రసాదంబు గావించెను.
శాంతి. 4.69.

3. దేవర్షి. ఈతని శరీరావయవముల
నుండి తిలలు పుట్టెను. అందుచేఁ
తిలలకు గొప్పతనము. ఆను. 2.391.
ఈఁడొక తూఱి వైశ్యానర మార్కం
దేయులతో గలిసి గోష్ఠి జరపెను.
ఆను. 2.38.

ఈతఁడు వాచస వార్షికవ్రతస్థుండై
యున్న కృష్ణుని జూచుటకు నారద
పర్యటించుచో పల్లవ గూడఁ దీసి
కొనివెళ్ళెను. ఆను. 4.397.

ఈఁడును వాసిష్ఠుడును బ్రాణు
డును అంగిరసుడను చంద్రుడును
అనేక వర్షములు ఘోర తపస్సు చేసి
పాంచజన్యుడు అను అగ్నిని కొడు
కుగాఁ బడసిరి. ఆర. 5 559.

4. ఒక బ్రాహ్మణుడు.

ఒక సిద్ధుని నాశ్రయించి జ్ఞానోప
దేశము పొందెను. అశ్వ. 1.156.

5. కశ్యప వంశీయుడు - కబ్బాడు.
వ. ఇక్ష్వాశ్యుడైన ఁ ఁ ణ్ణ మహా
మునీంద్రునకు సమస్కరించి వచ్చెడ.
ఆది. 4 24.

కాశ్యపుడు సం. వి. అ. పుం.

1. ఒక రాజు. అందు బలము
గలవాడు. సమరభయ యుద్ధిష్ఠిరు
పక్షమునఁ దొర చిన్మ ఉద్యో. 1.266

2. ఒక రాజు.

ఇతఁడు తన ప్రాజములిచ్చి బ్రాహ్మణ ప్రాజముఁ కాపాడెను. శాంతి. 4.82

కాషాయపక్వత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కషాయపక్వత.

నిగ్గు తేలుట. కషాయము కాఁగి పక్వ మునకు వచ్చునటులఁ బరిపాకమును బొందుట, పరిపూర్ణమైన పరిపాక మును పొందుట.

తే. ... కాషాయ పక్వత బ్రతుద్ధి, బొంది మఱి యు త్రమాశ్రమ మొందు బొప్ప. శాంతి. 5.80. చూ. కషాయ పక్వత.

కాషాయము సం. వి. ఆ. పుం.

కషాయ వస్త్రము, కావి బట్ట.

సీ. ... కాషాయములు ధరించి, ముండుడై నతఁడన్నమునకు గృహంబుల కరుగకయున్నె. శాంతి. 1.183.

కం. దండము గాషాయంబును, ముండితయుఁ గమండలువును మోక్ష మొనఁగవెట్లంటెని పుంగములను, ఖండ జ్ఞాన ప్రదత్వ కరినము గలదే; శాంతి. 6.178.

కాష్ఠ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కళలో ముప్పుదవ వంటు $\frac{1}{8}$ కళ, 18 నిమేషములు.

చూ. కాలము (1 నిమేషము = తెప్ప పాటు అగును).

కం. కళలుం గాష్ఠలు లోనుగఁ, గల చిదురలఁ గూర్చుకొనుచుఁ గాలంబు జనంబుల వడ్డికిచ్చు నాఁనె, చం నల వడఁచి . చి చంకు పప్పుల జేయున్. శాంతి. 4.443.

కాష్ఠము సం. వి. ఆ. న.

1. వంట చెఱకు, వంట పట్టియులు.

వ. ఆ ఫలంబులు జలంబులతోడఁ గూడ నెక్కించి వండుచుండనవి పాకంబునకు రాకయుండ వెండియు సవరించిన కాష్ఠంబులు గ్రమంబున నిడి యనలంబు ప్రబలంబు సేయఁ గాష్ఠంబులు సమసెఁగాని యా రేఁగుఁ బండ్లరియవయ్యె. శల్య. 2.187.

2. కట్ట.

వ. ... చీర సక్కుంగట్టికొని యొక గాష్ఠంబు గరియుగంబునం జక్కు నమచ్చుకొని. శాంతి. 3.497.

కం. విను పాంసూదకముల చా, దుప్పన జతు కాష్ఠముల భంగి భూరములచే మనుజేంద్ర కలుగుఁ బొందు. శాంతి. 6.192.

3. కట్టె, పచ్చు.

కం. పచ్చియుం గాష్ఠముఁ గాష్ఠము, నదిలో మఱి కొంతసేపునకుఁ బాయును. శాంతి. 4. 10.

కాహళము సం. వి. ఆ. శ్రీ.

పెద్ద డక్కు, బాకా (నూ. ఆ. ని.)

కం. తగు శంఖ కాహళాదిక, మగు మంగళ తూర్యసంబయము. ఉద్యో. 4.120.

కాశింగకుడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కశింగదేశస్థుడు. ఉద్యో. 2.230.

కాశింగము సం. వి. ఆ. పుం.

కశింగదేశము. సహదేవుడు దక్షిణ దిక్కుననుండి చేయునపుడీ దేశపు రాజును జయించెను. సభా. 1.261.

కాశింగి సం. విజ. (అ. ఈ. అ.)

కళింగదేశపు శ్రీ. (కరంభ అను పేరు గలది). ఆది. 4.2.

కాళింగుడు సం. వి. అ. పుం.

కళింగదేశపు రాజు. సహదేవుడు దక్షిణ దిగ్విజయయాత్ర చేయునపు డీతనిని జయించెను. విరా. 1.172.

కాళింది సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. యమునా నది.
తే. సురనదియును కాళిందియు బెరసి నట్లు, కాంతిపూరింబు శోభిల్లు. విరా. 1.12.

2. త్రసునిభార్య.
వ. ఆ త్రసునకుఁ గాళింది యను దానికి బలుండు పుట్టె. ఆది. 4.5.

కాళి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. పార్వతి.
కం. శ్రీ కాళీత్వాదర, సు, శ్లోకాలోకన విలాస సుస్థిరభవనా. ఆను. 5.1.
2. ఏడుర్లు కుమార మాతృకలలో నొకతె. 1) హవిష 2) కాళి 3) కాళిక 4) ఉద్భత 5) శారిక 6) ఆర్య 7) వైదాత్రి అను వారలేడ్వరు కుమార మాతృకలు. ఆం. 5.245.

కాళికా కాళికానంగము సం.వి.అ.న.

ఒక తీర్థము. ఇచ్చట త్రిరాత్రోప వాసము చేసినవారు సర్వపాప విముక్తు లగుదురు. ఆర. 9.275.

కాళిమ చూ. కాలిమ.

కాళియుడు సం. వి. అ. పుం.

కర్ణువకొడుకు. సర్వజాతివాడు. ఆర. 2.4.

కాళియకుడు సం. వి. అ. పుం.

కర్ణువ కొడుకు. సర్వజాతివాడు. ఆది. 2.4.

కీ

కీ కు. ప్ర. ద్రు,

షష్ఠి విభక్తియందు 'ఇ' 'ఈ' వీ,లకు తరువాత ప్రాయికముగా 'కీ'యును మిగిలిన యచ్చులకుఁ బిమ్మట 'కు'ను వచ్చును.

సీ. దానికిం గినిసి నెమనుచుండు.

భీష్మ. 3.2.2.

ఆ. మదము మిగిలి కేతుమంతుండు గొంతేయు పైకిఁ గవిసి. భీష్మ. 2.62.

ఉ .. ఈ,యేవురు సూదాగా సభకు నీడెచ్చి. ఉద్యో. 3.110

ఆ. ... నీకు వెఱవనేల. ఉద్యో. 4.1.66.

2. సంబంధ సామాన్యమును దెలుపును. ఈ యర్థమున ప్రయతో సన్న్యయింపడు.

కం. .. రుద్రుడా, నిపుణుడవై నీ మదిదికి, నపరాధ శతంబు సైపు మయ్యి యుపేంద్రు. సభా. 2.59.
(మఱిదికి = మఱిది యొక్క)

2. సంబంధ విశేషమును దెలుపును.

క్ర. స్వస్వామిభావ సంబంధము.

ఆ. ఇదియు కాదు మఱియు నెన్నియు దుర్విద, యములు గలవు వానికి. ఉద్యో. 1.196.

(చ) జన్మ జనక భావ సంబంధము.

వ. పురుషులను నూర్చులకి నాయువు

.. నను నాల్పుచు గొడుగులు పుట్టిరి.

... ఆది. 3.92.

(ట) అవయవావయవి భావ సంబంధము.

పశువునకు కాళ్ళు నాల్గు.

(త) తృతీయా విభక్త్యర్థము.

కం. ... అతఃడు దండుడుడందు
ఓవనీపతికిన్. ఆను. 4.15.

(అవనీపతికిన్ = అవనీపతి చేత)

(ప) చతుర్థి విభక్త్యర్థము.

వ. ... చక్రంబును గదయును వాసు
దేవుని కమ్ముని. ఆది. 8.252.

(వాసుదేవునికిన్ = వాసుదేవుని
కొఱకు)

(గ) పంచమీ విభక్త్యర్థము.

కం. ... దానికధికము గలదే. శాం.
6.599.

(దానికిన్ = దానికంటె)

కం. ధర్మసుతుఁడొడ్డి శకునిక, ధర్మ
స్థితి నోటువడియె. సభా. 2.279.

వ. చిత్రాంగదుండు బిల్వంబున గం
ధర్వ నిహతుండయిన వానికిం గొం
డొకవాని పెవిర్రపిర్మ్య రాజ్యాభిక్తుం
జేసి. ఆది. 4.112.

(వానికిన్ = వానికంటె)

(జ) సప్తమీ విభక్త్యర్థము.

గీ. ఎఱుకు విలువిద్య కలిమి పీనుఁ
డయ్యె బాధనకు. ఆది. 5.244.

(విలువిద్య కలిమికిన్ = విలువిద్య
కలిమి విషయమున).

(డ) సర్వారణార్థము - తోపల.

గీ ... అన్నదానంబు, ధర్మంబు
లన్నిటికిని ముఖము. ఆను. 4.276.

(అన్నిటిని = అన్నిటితోపం)

(ఁ) పైకి, మీదికి, పైన, మీది.

గీ. ... ఇది చాలనబల దీని, కలుగఁ
జనదు. ఆది. 6.217.

వ. ... శుక్రండు యయాచరలగి.
ఆది. 3.187.

(యయాతికిన్ = యయాతిపైన,
యయాతిమీద).

కింక దే. వి. కినుక ($\sqrt{\text{కినుక}}$)

1. కోపము.

ఉ. పంకజనాభ మా పడిన పాటులు
రాజ్యము గోలుపోకయుం, గింకకు
మూలమై. ద్రోణ. 3.13; ఆర.7.91.

కింకరత్నము సం. వి. అ. న.

అనుసరణము, పరాధీనత.

తే. .. అట్టివాని కేల, తపములును
యజనంబులు దానములును, వ్రతము
లును వేదాంతరత్నంబు దొడరు.
శాంతి. 5.323.

కింకరుడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ)

పరిచారకుడు, సేవకుడు, భటాడు
వ. అమ్మహీకాంచుండు దివిజ కింక
రులం జూచి యిమ్ముదునలి తాపసుని
వృద్ధి విహంగంబును గార్యార్థంబు
సహాయులుగాఁ దెచ్చితి వీరిని నిజ
స్థానంబుల నునిచి వచ్చెద నిలువుం
డని. ఆం. 4.371.

2. అజ్ఞ ప్రకారము నడచువాడు.

సీ. దేవతల్ వేదవిధి ప్రవర్తకులు
బ్రాహ్మణులును వారల యట్లు శ్రుతుల
కింకరులై కాదె కిల్చిషంబులఁ బాసి
వారి చరణమున శాశ్వత విభూతి,
నొందుట. శాంతి. 1.75.

3. అధీనమైనవాడు, వశమైనవాడు.

వ. .. శంకరుండు కరుణా కంక
రుండగుట. శాంతి. 3.878.

4. ఒక రాక్షసుడు.

వ. విశ్వామిత్రుండు...కల్మాషపాదు
నంతర్గతుండయి యుండ నొక్క
రిక్కనుం గింకరుండను పానిం
బంచిన. ఆది 7.112.

కింకిణ సం. వి. ఇ. ఈ. క్రి.

క్షుద్ర ఘంటిక. చిలు గంట, గజ్జె
మ. ... కింకిణీ కృణన్ వ్యాహృత
హేషిత స్వరూప విరా. 3.159.

కింకిరించు దే. అ. క్రి. (కింకిరి + చు)

కోపించు, ఏవగించు.

కం. అతిధి నినుఁ గోరెనేనిని, మఁది గిం
కిరిచడక యోలమానగొనక నీ, వచనచే
బ్రయంబు నల్పుము, సరికిం బతి
వనువు సేయఁడు. ఆను. 1.68.

కింకిరిపాటు దే. వి.

కోపము.

సీ. నగు యెగిరింబు కాని నాతి నీ
దెస నెప్పుఁ, యెగిరింబు, గింకిరిపాటు
లేదు. ఆర. 5.291.

శ్లో॥ కింకిరి చ వగింస్తుచ్చం న
తువ్యంతి చ తే శుచే. సం. భార. ఆర
292.5.

కింజవ్యము సం. వి. అ. న.

ఒక తీర్థము. ఇవట చేసిన దానంబు
లక్షయంబులగును. ఆర. 2.263.

కిందర్థము సం. వి. అ. న.

ఒక తీర్థము ఇందు లిలయ ప్రస్థము
దానము చేసిన దెరువు బుణము
నుండి ఎదుర్కొనఁడు. ఆర. 2.263.

కిందముడు సం. వి. అ. అ. పుం.

ఒక ముని. మృగములు నిరంతరము
రమించుటఁ జూచి యీతఁడు మృగమై
(మగ జింకయై) మృగమైన (ఆఁడు
జింకయైన) భార్యతో రమించు
చుండెను. ఆ సమయమున మృగముల
వేటాడుచున్న పాండురాజు అవి వాస్త
విక మృగములనుకొని యైదమ్ములచే
వానిని ద్రెళ్ళనేసెను. కొనయూపెరితో
నున్న కిందముఁడు పాండురాజును
జూచి సర్వప్రాణులకు సాధారణం
బయి యిష్టంబగు సుఖావశరంబున
నున్న మమ్ము ననవరాధుల వధించి
తివి గావున నీవును బ్రయాసంగ
మంబున యప్పుడ మరణ
మొందెడు మని నీ ప్రియయు
నిన్ను ననుగమించునని శాపంబిచ్చి
భార్యతోఁగూడ ననువుల బాసెను.
ఆది. 5.48 మొ. 5.78.

కిందానము సం. వి. అ. న.

ఒక తీర్థము. ఇందుఁ జేసిన దాన
జవము లక్షయంబులగును. ఆర.
2.263.

కింపురుష వర్షము సం. వి. అ. పుం. న.

భారతాది వర్షములతో నొకటి. ఇది
హిమవంతంబునకు అవతల గలదు.
భీష్మ. 1.25.

కింపురుషుడు సం. వి. అ. పుం.

దేవతంయందొక జాతివాడు. పుల
హుఁడు అను బ్రహ్మకుఁ బుట్టినవాడు
వ. పులహుండును మానసపుత్రునకు
గిన్నర కింపురుషులు పుట్టిరి. ఆది.
3.67.

కింశుకము సం. వి. అ. పుం.

మోదుగు.

ఉ. .. క్రొవ్విరుల్, నిండిన గంభ
కంబు రమణీయతఁ జూడఁగ నొప్పి.
భీష్మ. 2.55.

దీని ఆకులు గుండ్రముగా మూఁడాకు
లకు తొడిమ గలిగి యుండును. ఈ
ఆకులను విస్తరులుగ గుట్టి భోజన
పాత్రలుగా నుపయోగింతురు కాయలు
పొడవుగను వంకరగను నుండును.
కాయలలోని గింజలకు మోదుగు
మాడలని పేరు. గింజ బల్లపరువుగా
బద్ధవలె గుండ్రముగా నుండును.
రంగు ఎఱుపుగా నుండి పొట్టు తీసిన
తెల్లగా నుండును. దీని కఱ్ఱతో అగ్ని
గలదు. మథించిన నిప్పు పుట్టును.
ఇవి తెలుపు, ఎఱుపు, నలుపు, పచ్చని
పూల రంగుల భేదముచే నాలుగు రక
ములు; కాని తెలుపెఱుపులు తప్ప
మిగిలినవి దుర్లభములు. పూవులు
వంకరగా నుండును. బాణములచే
దెబ్బలు పూర్తిగా తగిలి గాయాల
నుండి రక్తము కాటుచున్న శరీర
మును పూచిన మోదుగు చెట్టుతోఁ
బోల్చుదురు. ఇది ఆంధ్రారణ్యము
లలో విస్తారముగాఁ గలదు.

కీటు దే. స. క్రీ.

1. సమీపించు, కదియు.

చం. ... ఉగ్ర మృగనాథునినైనను
గిట్టి ముట్టి బెట్టిపముగఁ గాలఁగేలను
గచింది మగంటిమి యల్లస్థిల్ల బట్టుదు.
విరా. 1.83.

2. చంపు.

ఉ. .. కట్టుదు కర్ణ శల్యులను కీట
ములం గవతాదనంబులం, బెట్టుదు
నేలఁ గౌరవులఁ బీనుఁగు పెంటలు
గాఁగ. కర్ణ. 3.261.

శ్లో. హన్యాం కర్ణం తథా శల్యమ్
బాహుభ్యామివ సంయుగే. సం. భార.

కర్ణ 88.107.

స. క్రీ.; అ. క్రీ.

3. కలియు; తాకు.

(దుర్భేధనుఁడు ద్రోణునితో నన్న
మాట.)

మ. ... భీమాగ్రజండాజీఁ గిట్టిన
బట్టం గడు నగ్గమైనయెడఁ గ్రేడిం
తెప్ప. ద్రోణ. 1.888.

(దుర్భేధనుఁడు భీష్మునితో నన్న
మాట.)

ఉ. ఇమ్మెయిఁ గిట్టి వాయునుతుఁడే
పునఁ గోలుమనంగి పొంగి నా,
తమ్ములఁ జంపఁగా నకట తప్పక
చూచెడుగాని రోషశోకమ్ములు లేవు
తోడుపడఁగాదని నిల్చితో. భీష్మ.
3.77; ద్రోణ. 4.69.

4. పొదుపు, ప్రయత్న.

వ. అట్టియెడ సంశయ గణంబు
లన్నియు నార్పులు నింగిముట్ట నలు
దిక్కులం గిట్టి బెట్టిదంబులగు నస్త్ర
శస్త్ర పరంపరలు గురిసిన. కర్ణ.
1.176.

కీణము సం. వి. అ. పుం.

కరిన వస్తు స్పర్శముచే హస్తాదులందు
కాచెడి కాయ.

వ. ... వేడితనంబు చాల్చి బాహుల

దీర్ఘత్వంబునకు గుణకీణంబులకు,
గంచుకంబును శంఖ వలయంబులును
మాటు సేసికొని విరాటు కడకుం
జని. విరా. 1.87.

కిశీభూతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ)

కాయలుగలదిగా నైనది.
వ....కవలు దాని (ద్రౌపది) పల్లవ
తామ్ర పాదతలంబు లాయుధాభ్యాస
వశంబునం గిశీభూతంబులయిన తమ
కర తలంబులంజేసి మెత్తన యొత్తు
చుండిరి. ఆర. 3.298.

కితవసుతుండు సం. వి. అ. పుం.

శరణునొసఁగు. ఉలూకుండు. చూ.
ఉలూకుండు.
కం. ..మీ,వారిని మిమ్ము రేపుగ,దా
రూపేర్పడఁగ జూచెదం గితవసుతా.
ఉద్యో. 4.206.

కితవుండు సం. వి. అ. పుం.

జూదరి.
వ. ... మత్పతి కైలూషండ కాడు
కితవుండునుం గావున జూదరియాలికి
గణువతనం బెక్కడియది. విరా.
2.153.

కినియించు దే. స. క్రి. ($\sqrt{\quad}$ కినియు)

కోపము తెప్పించు.
ఆ. నాదు బాహుబలమునకు మాటు
కొనఁజాలు, భుజబలంబు గలిగి ప్రోక
చిక్కఁ,బెనఁగి నన్ను గొంత కిని
యింప నోపెడు. చందమైన వినుము
సరసిజాషి. విరా. 2.283; ద్రోణ.
1.310.

కినియు దే. స. క్రి., అ. క్రి.

కోపించు.
చం. అనుడు విరాటుఁడుల్లమున
నక్కటికంఠ లయంగ నంగనం,
గనుగొని కీచకుం గినియఁగాఁదగు
సత్వము లేమి జేసి. విరా. 2.144.
తే. అనిన దృతరాష్ట్రుఁ డాపగాతనయు
భక్తి ననునయించి రాధేయునిఁ గినిసి
ప్రియము,తోపఁగా నిట్టులనియె.
ఉద్యో. 1.255.
ఉ. అత్తటి భీష్మముఖులగు నచ్చటి
వృద్ధజనంబులెల్ల నో,రెత్తక యూర
కుండిరి, మహిశ్వరు చిత్తమెఱుంగఁ
కున్కి,దా,నొత్తి కుమారులం గినియ
నోపఁడ. ఉద్యో. 1.346.

కినుక } దే. వి. ($\sqrt{\quad}$ కినియు)
కిన్క }

కోపము, కనలు.
చం. కినుక మనంబునం గదిరి క్రిడి
పితామహు విల్లు వ్రేల్చిడిం దునిమి.
విరా. 5.176.
తే. అనిన విని కిన్కఁ బూసెన
యలఁతి నగవు, చెలువు మొగమున
కొక క్రొత్త పొయిపొనర్పఁ, బుండరి
కాటుఁడగు దెల్లఁ బోయియప్పుఁ,
దిరుణ కమలాశువగుచు మురాంత
కుండు. ఉద్యో. 3.364.

కినుపు దే. వి. $\sqrt{\quad}$ కినియు.

కోపము.
కం. వినుమడుగులఁ బడియై,నను...
నరుంకుఁ బగ లో,గొని యల కిను
పడఁచి ప్పదు,కన వలయు నిహమ్ముఁ

... కుగై చెనెనె. ద్రోణ.
4.2.8

కినువదు చే. అ. శ్రీ. (కిను + వదు)
కోవడము.

... జన్మములు సేయునెడఁ బ, క్వా
న్నములు గురుచుచుండు మధిపతి
... క్వా, క్వా య విడిచె రణములజె
మిన్నక కినువదక పాము మీ గృహ
ముగదక విరా. 4.2.8.

కిన్నరవిభుడు సం. వి. ఉ. పుం.
చేయుచు.

... అయ్యత మందిరము చక్క
జేసి శ్రీచార్ణము కిన్నరవిభుడు
... చూచుచుండు చని. ఉద్యో.
ఉద్యో. 4.3.1.

కిన్నరీ సం. వి. ఈ. శ్రీ.
చేయుచు శ్రీ.

... కిన్నరీ సం. పుడచ లంప
... మహారాజు మహారాజుయ్యెన్. ఆది
... 27

కిన్నరుడు సం. వి. అ. పుం.

... కిన్నర శాసనము. గుండర్పులొ.
... కిన్నర శాసనము. పుండరుడు అను
ప్రహరణుల బట్టినవాడు
... కిన్నర శాసనము గుండర్పు
... కిన్నర శాసనము. 1.11.

... మహారాజు పులస్త్యుడు
... మహారాజు పులస్త్యుడు కిన్నర
... పులస్త్యుడు పులస్త్యుడు. ... ఆది.
... 27

... మహారాజు, మహారాజు, కిన్నరుడు
... మహారాజు, గుండర్పు, గుహ,

కులు - వీరందఱు దేవతాజాతిలోఁ
జేరినవారు-అకార భేదమును బట్టి
గుణశీలములను బట్టి ఈ భేదము
లేర్పడినవి. కాని విద్యాధరాది పదము
లన్ని విచక్షణము లేకుండ వాడు
టయుఁ గలదు. వీరికందఱకు అధిపతి
కుబేరుడు.

గుటికాంజనాది విద్యలు నేర్చినవారు
విద్యాధరులు. పూజింపఁబడువారు
యక్షులు. గుఱ్ఱముముఖము గలిగి ఏవ
గింపఁ దగినవారు కిన్నరులు, కిం
పురుషులు గుర్తింప శక్యముగాని ఈ
షడ్వేదముతో నుందురు. సువాసన
గలవారు గంధర్వులు. తఱచుగా
కుత్సితము పలికెడి వారు గుహ్యకులు.

కిమ్ సం. ప్ర.
కిము

ఏమి. ...
శ్లో. కిమ్మిమాలాం కిము కౌస్తుభం వా
పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే
ర్పమే కిం కాలకూటః కిము వా
యశోదాస్తన్యం తవ స్వాదు వద
ప్రభో మే. విరా. 1.11.

ఇది తిక్కనగారు భాగత రచనకుఁ
బూర్వము భగవంతుని గుఱించి చెప్పు
కొన్న శ్లోకము.

త్పమ్ = నీవు; పరిష్క్రియాయామ్
= అలంకరణమునందు, అస్థిమాలాం
= ఎముకలదండను (కపాలమాలను);
బహుమన్యసే కిం = గౌరవించువా
డెమి; వా = లేక; కౌస్తుభం = కౌస్తుభ
మునిని; బహుమన్యసే కిము = గౌర

ఏడువా ఏమి? తవ = నీకు; కాల
కూటః = హాలాహలమును విషము;
స్వాదు కిమ్ = మధురమా ఏమి? వా
= లేక; యశోదా స్తన్యం = యశోదా
దేవి చనుబాలు; స్వాదు కిము = మధు
రమా ఏమి? ప్రభో = ఈశ్వరా; మే
= నాకు; వద = చెప్పము.

నీవు శరీరమును అలంకరింపఁ దలఁ
చుకొన్నప్పుడు కపాలమాలికపై
ఎక్కువ మోటు పడియెదవా? కౌస్తుభ
మణిపై ఎక్కువ మోటు పడియెదవా?
నీకు కాలకూటము ఎక్కువ తియ్యగా
నుండునా? మీ తల్లి యశోదాదేవి
చనుబాలు ఎక్కువ తియ్యగా
నుండగా? ఈశ్వరా నాకు చెప్పము
ఇది హరిహర నాథుని స్తుతి.

కిమ్మిర వైరి = సం. వి. న్. పుం.

ఏడువాడను రాక్షసుని జంపిన
వాడు-భీముడు.

ఆ. కీచకాధముండు కిమ్మిర వైరిపైఁ
గేలు సాచి. విరా. 2.333.

కిమ్మిరుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒక రాక్షసుడు. బకాసురుని
తమ్ముడు కామ్యకవనమున బ్రవేశించి
నపుడెదురై పైఁబడవచ్చిన ఈ
కిమ్మిరుని భీముడు సంహరించెను.
చూ. ఎవరము ఆర. 1.107 మొ.
1.2 3.

కిరణము సం. వి. అ. పుం.

మయూఖము, వెలుగు.
వ. ... తరణి కిరణానుకార పారిం
గతంబులగు నారాచంబులు దీయించు

గంబుల నినుప. విరా. 5.148.
వ. ... వాహనంబుల మీదనుండి
భూషణ కిరణంబులు మెఱయ సైని
కులు నేలం గూలునప్పుడు. కర్ణ.
1.74.

కిరాతము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక దేశము.
భారత యుద్ధారంభమున ఈ దేశ
సైన్యముతో భగదత్తుడు సుయోధ
నుని గలసెను. అశ్వమేధాశ్వము
వెంటఁ జను నర్జునుఁడీ దేశనృపతిని
జయించెను. సభా. 1.40; ఉద్యో
4.425; అశ్వ. 4.110.

కిరాతుడు సం. వి. అ. పుం.

నిష్ఠాదుడు, బోయ, నెమలిపింభము
ధరించి యడవి యందుఁ దిరిగెడి
వాడు.

వ. ... కృత్రిమ కిరాతుండైన పశు
పతి మెచ్చి జగత్సంహార సమయంబు
నం దాను ప్రయోగించునట్టి పాశుపత
మహాస్త్రంబు నాకిచ్చె. ఉద్యో. 4.125.

కిరీటము సం. వి. అ. పుం.

మకుటము - రాజులు తలను చాలు
భూషణ విశేషము.
మాలిని - కమలభవ కిరీటగ్రామ
పద్మావలీ సం,గమ సుభగ పదాబ్జా.
విరా. 1.335.

కిరీటి సం. విన్. పుం.

అర్జునుడు. చూ. అర్జునుడు.
వ. అని వితర్కించుచుం గిరీటి
యురియాడు చిత్తం బుత్తలం బుడిపి
కొని. విరా. 1.161.

కల్పవృక్షము సం. వి. అ. స.

1. అడరాము, అడరాధము, ప్రోహము.

ఉ. నాక్షకు నచ్చటాంకనినం బవ
కాన్పజ యంత యేటికిం, గేవల
యోధనే దడల పిచ్చివముల్ దల
బోయింపుయిల్. జావడమైనఁ జూచి
యిది కండవగాదని యంజిగాకి
ని కేవల రాక్షసివ మున చేసిన
భంగము నే వెఱుంగనే. ఉద్యో.
3.61.

2. వోడము.

చం. మదమున రాగమున్ భయము
మౌను తోనగ కల్పవృక్షులన్,
హృదయముఁ బొన్పి భూజనుల
శేలంబు చేరి దల్లెడు. శాంతి.
1.23.

3. కలకల, వానలచ్చము.

కం. నిద నవ్వునందని యెఱింగిన
యంబుగ పాపె నెల్ల పిచ్చములు
నెఱవలెం దండభావంబున్ బొం
వెనా వెఱుంగులయు బుంస్త్రా
చువా. విరా. 4.109.

4. పచ్చ.

లే. వలదడ వారి న్నడకరి మేలు
శేము, గీతొరప్పంగ గాక్షుని నిచ్చి
వముఁ బొయరుండంగ వారల
గురికొనడఁ బొదివి నడవడు
రాక్షసు భూషణము. శాంతి.
2.22.

లే. పిచ్చు వెఱు పుట్టిక కల్పవృక్షులు,
పాపినిగ్గు రడించిన వలన భర్మ,

రతికి గంధర్వపరిచి నిరంతరంబు,
భక్తియుక్తిమైఁ బ్రణమిల్లి బ్రదుకు
దాన. విరా. 3.39.

5. పాపము.

కం. దండార్హులైనవారల, దండింపక
యున్నఁ జుష్కె ధాతీవిభు నా,
ఖండల సన్నిభునైనఁ బ్రచండపు
గిల్చివము వొందు జగతీనాథా. శాంతి.
1.06.

వ. ... తొల్లి పరిక్షి తనయుండగు
జనమేజయుండను మహారాజు దన
కబుద్ధిపూర్వకప్రహ్మహత్య వాటిల్లినం
దత్కిల్చిషంబు వాపికొనియె. శాంతి.
3.344.

కళోరము సం. వి. అ. పుం.

1. రిభవు.

కం. జనియించిన మాత్రనయ, మ్ముని
పతి కళోరమును వేదములు వొందెను.
శాంతి. 6.244.

2. శాబకము (పిల్ల).

ఉ. చిత్తము లుల్లసిల్ల నల సింహ
కళోరము లొక్కమై మదో, శ్మత్ర
గజావళిం బొదుపుమాడ్కి. ఉద్యో.
2.140.

కళోరుడు సం. వి. అ. పుం.

చుగ శాబకము; పదునై దేంద్ర వయసు
లోపు బాలుడు; చట్ట ప్రకారము
మైనారిటీ తీరనివాడు
చం. ... భుజవిక్రమాధరిత సింహ
కళోరులఁ బాండవేయులన్. ఆది.
5.150.

కృష్ణాంధ్ర సం. వి. అ. స్త్రీ.

వానర రాజధాని; వాలి నివాస
నగరము.

వ. ... అందఱుం గూడికొని వాలిని
వానంబైన కిష్కింధా నగరంబున
కరిగిరి. ఆర. ౬:౩70.

శ్రీమద్భక్త సం. వి. ఉ. పుం. శ్రీ.

జేన, మూ.

వ. ... దశ కిష్కు నహస్ర ప్రమాణ
వృత్తాదులంబును ... గా నపూర్వ
చిత్ర భవనంబుఁ బదునాటగు నెలలు
నిర్మించి. సఖా. 1, 14.

శ్రీమద్భక్త సం. వి. అ. న.

పల్లవము, చిగురాకు.

సీ... కిలయహస్ర కేంగేల నేపారు
క్రొమ్మించను లేయెండ మిగులఁ
బర్హ. విరా. 2:౩7.

శ్రీ

శ్రీకారాతి సం. వి. ఇ. పుం.

కీచకునకు వివోధి. కీచకుని సంహరిం
చినవాడు భీముడు.

తే. కీచకారాతిఁ దప్పక చూచి నగుచు
నతనికెట్లని చెప్పె ధర్మాత్మజుండు.
విరా. 3:205.

శ్రీచక్రము సం. వి. అ. పుం.

ఒక దేశము. ఇది కీచకుని జన్మదేశమై
యులదనోపు. పాండవులు ఏకచక్ర
పురమును చేరునపు డీదేశమును దాటి
చనిరి. ఇది అడవిదేశము.

వ. ... పాండవులును .. చని విదర్భ
మత్స్యైత్రిగర్త కీచక వివయంబులు
గడచి యేకచక్రంబును సగ్రహారంబు
గని. ఆది. 4:233.

శ్లో॥ చుత్సాం త్రిగర్తాన్ పాంచాలాన్
కీచకానాం తరేణ చ, రమణీయాన్య
నోద్దేశాన్ ప్రేక్షమాణాస్సరాంసిచ.
సం. భార. ఆది. 158:2.

ఆంధ్రమున పాంచాల శబ్దము విడువఁ
బడినది. దీనిని బట్టి మత్స్యదేశము,
దానిప్రక్కన త్రిగర్తదేశము, దాని
ప్రక్కన పాంచాలదేశము, దానికి
బిమ్మట కీచకదేశము, దాని యనం
తరము ఏకచక్రపురము అని తెలియు
చున్నది.

కీచకదేశ నివాసులకు కీచకులని పేరు.

శ్రీచక్రము సం. వి. అ. పుం.

సింహబలుండు సుదేష్టకు తమ్ముండు,
విరాటుని మఱిది, దండనాథుండు.

వ. ... మత్స్యపతి మఱిందియు
దండనాథుండును కీచకాగ్రజుండును
రూపాభిమానియు నానాభరణ ధరణ
శీలుండును దుర్విదగ్ధుండును బల
గర్వితుండును నగు సింహబలుండు
తన యప్ప సుదేష్టకు మ్రొక్కుం
జనువాడు. విరా. 2:22.

ద్రౌపదిపై వలపుగాని యామెను
బరాభవించుట కారణముగా నితనిని
భీముడు సంహరించెను. విరా. 2:352
ఈతడు సుదేష్టకు ఏకోదరుండుగా
గన్పింపడు. ఆమె జనకవంశము
వారికి కీచక శబ్దము లేదు. కీచకునకు
కేకయ శబ్దము లేదు. కీచకుండు
సూతుండు, సూతవంశజుండు అని
తెలియుచున్నది. “మ. నను నీ
విప్పుడు సూతు మందిరమునన్న
ద్యంబు దెమ్మన్న” విరా. 2:158.

ఆ. సూతు శవముతోడ నేతెంచు
నెరవులు విరా. 3.27.

ఉ. సూతులు భీతులై ద్రుపదసూతి
సమేతముగాఁగ నగ్రజ, ప్రేతము
వైచి. విరా. 3.280.

వీరిది చిన్నరాజ్యమగుటచే రథచోదక
వృత్తి నవలంబించి సూతులని పిలువ
బడి యుండవచ్చును. లేదా వీరి
పూర్వ్యుడొకఁడు సూతుడై యున్న
కతన వాని వంశమువారు సూతులని
పిలువఁబడి యుండవచ్చును.

బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియా జ్ఞాతః -
క్షత్రియునివలన బ్రాహ్మణ స్త్రీకి
బుట్టినవాడు సూతుడని పిలువఁ
బడును. ప్రతిలోమ జాతులలోన అస
ద్విజుండనఁ బరగి క్షత్రియునకంటె
నించుక తక్కువయు వైశ్యునికంటె
నధికుఁడనై ప్రాతిలోమ్యంబున రాజ
సంబంధార్హుండగునట్టి సూతు వంశం
బున సూతవిషయాధీశుండును రాజ
కన్యా సముద్యూతుండును నగు కీచ
కుండనువాడు గలఁడు. వానికి మాళ
వియందు నూట యార్వరు కీచకులు
పుట్టిరందగ్రజుండు బలవంతుడై
యుండి కేకయ రాజమిత్రులుగు తమ
తల్లి చెలియలి కూతులైన సుదేష్టకుం
బరిచరింపుచు విరాట నగరంబున
నుండు. వాని తమ్ములు నూట యేపు
రును వానిన యనుసరించి యుండుదు
రని యిట్లు సూతవంశ ప్రకారంబని
వైశంపాయనుండు జనమేజయున
కెఱింగించె. సం. శో. ము. విరా.

2.163. Foot Note,

యాదవుడైన హృదికునికి దేవమీ
ధుండు అను కొడుకు గలఁడు.
ఇతఁడు కృతవర్మకు జ్యేష్ఠభ్రాత.
ఇతనికి శూరుడను పేరు గలదు. ఈ
శూరునికి మారిషయను భార్యయందు
వసుదేవుండును దేవభాగుండును దేవ
శ్రవుండును స్పంజయుండును శ్యామ
కుండను గంతుండును ననీకుండును
వత్సకుండును వృకుండును ననువారు
వదుగురు గొడుకులును బృథయు
శ్రుతదేవయు శ్రుతకీర్తియు శ్రుతశ్రవ
సయు రాజాధిదేవియు నను కూతు
లేవురును బుట్టిరి. ఆంధ్రభాగవతము.
9.714.

ఈ అయిదుగురు కూతుండ్రకు
మాటుపేర్లున్నవో శూరునకు ఇంకను
కూతులు గలరో వివరము తెలియ
కున్నది. ఏలయన భాగవతమునందు
జెప్పఁబడిన యీ పేర్లకును భారరము
నందలి పేర్లకును భేదము కనఁబడు
చున్నది. ఇందు పెద్దదియగు పృథ
కుంతిభోజునకు దత్తు ఈయఁబడి
కుంతి యను పేరుతో పాండురాజు
నకు భార్యయై ధర్మజ భీష్మాదులకు
తల్లి యాయెను. ఒకతె సాత్వతి యను
పేరుతో చేదిరాజునకు భార్యయై శిశు
పాలుని తల్లి యాయెను. ఒకతె
కేకయరాజునకు భార్యయై సుదేష్టకు
తల్లి యాయెను. ఒకతె మాళవి
యను పేరుతో కీచకదేశపు రాజు
కీచకునకు భార్యయై నూటయార్వరు
కీచకులను గనెను. మఱి యొకతె

చివరిది రాజాధిదేవి యను పేరుతోడనే
అవంతిదేశపు రాజును వివాహమై
విందానువిందులను కొడుకులను
మిత్రవింద యను కూతుర గనెను. ఆ
మిత్రవిందను శ్రీకృష్ణుడు స్వయం
వరమున వరించి భార్యగా గైకొనెను.

కీటకము సం. వి. అ. పుం.

క్రిమి, పురుగు.

వ. ... అక్కిటకంబు చాలోకించిన
నది యదృష్టపూర్వ వికృతాకారంబై
యుండె. కర్త. 2.89.

కీటకుడు సం. వి. అ. పుం.

క్రోధవశ గణాంశ సంభూతుడు.
ఆది. 3.80.

కీటకము సం. అ. వి. న.

క్రిమికోశోద్భవము, పట్టు, కౌశేయము
వ. ... సౌపర్ణకీటక పట్టజాండజ
శయ్యలను. సఖా. 2.113.

కీటడగు దే. అ. క్రి. గీటడగు.

చెమ్మ.

లయవిభాతి .. కాల్యలము నెరపు
లును గీటడగ, శరగురుడు గర్జు
డును గురుసుతుడు మద్రే, శ్యురుడు
గృపుడుం బరవ బరగి దివిజుల్
వొగడ, ధరణిమి మకుంద మన నర
తనయుడొప్పెన్. శ్రీ. 2.73.

సీ. ... అట్టి కర్ణుడు మదాంధ సింధు
రము బ, లోద్ధత ద్విరద మహాగ్ర
విక్ర, మమున గీటడగిన మాడ్కి
నరును బలు గడిమిచే దెగటార్చు
బడియె. శ్రీ. 2.86.

ఇది గీటడగు శబ్దమై యుండవోవు.
అనందవారి ప్రతి యందును సం.ము.

ప్రతి యందును మొదటి యుదాహర
ణమునందును సం.ము. ప్రతియందలి
రెండవ యుదాహరణము నందును
గల యర్థానుస్మారమును బట్టి యీ
పద్యములని వచ్చినది. తి. న. ప్ర.
కోశము ఈ రెండు తావుల 'గీటడగు'
నిచ్చెను. 'గీటడగు'నకే ప్రయోగ
భాహుళ్య మన్ని ప్రతులయందు
గానవచ్చుచున్నది. శ. ర., సూ. ఆ.
ని. కీటడగు ఈయలేదు.

కీటము సం. వి. అ. పుం.

క్రిమి, పురుగు.

వ. ... ఇంద్రుం డమ్మనీంద్రునకు
నన్ను దేటపఱచి యతనిం గోపింపఁ
జేయువాడై కీటకనుపు చాల్చి యట్లు
సేసె. కర్త. 2.89.

తే. కర్ణు నుత్సంగమున మస్తరంబు
జేర్చి, గురుడు నిద్రింప వికృతాతి
మోర రూప, మకకమయియెడు నొక
కీట ముద్దిసేద్ర తనయు క్రిందొడ
దొలిచె సత్వరిము గాంగ. శాంతి.
1.21.

కీటాదు దే. స. క్రి.

(కీడు + అడు).

నిందించు, దూఱు, గర్జించు.

మ. ... నను దోర్జితా ననుగ్రుండవై
యనిలో నిల్వంగ లేని నీమిలు కీటా
డంగ నర్జుండవే. కర్త. 3.86.,
ఉద్యో. 3.195.

శ్లో॥ స భీమసేనోద్వృత్తి గర్జణా-
మే న త్వం రక్షం రక్ష్యసే యస్మి
హృద్భీ. సం. భార. కర్త. 71.7.

సీ. భావ యోగ్యుడను పలుకు

నేడుగ రాతని కాదుకు గీతాడనేల,
చుడవ్వడగ బాహుని దూఱ
నేటికి బీమ్మనిపైఁ బ్రయివెట్టగునె,
యిట్టి క్రూరుల యింటికిచ్చిన మన
చారి నందుగాక. ఉద్యో. 3.195.,
ఆ. గురుని గీ, తాడుటయ వధించు
కుటఁజేసి. కర్ణ. 3.100.

కీడు దే. వి. బహు. కీడులు. కీలులు,
కీళ్లు, కీళ్లులు.

1. నామ, చేటు, హని.

వ. ... రాజులంగొలిచి యెమ్మెయి
నయినను బ్రదుకు జనంబులు గీడు
నం బొరయకండునట్టి సాధారణ నీతి
సంజేప రూపంబున నెఱింగించెద...
విచా. 1.120.

ఒరువోజు. హరిచేత రక్షితయైన
పాంచాలికగునయ్య యిమ్మెయి
నతలన నీవ, పరిధవ దుఃఖంబు
పాలేనేర మేడు పరికింపకున్నఁ
గీచాటికకున్నె. శ్రీ. 2.58.

కం. చురుసహతులైన మునులం, గను
గొని యమ్మెచు గరము గారవమున
నిట్లనుఁ బ్రకయంబు కీడునఁ జన
కుంకంగ మీది రక్ష సరిపిఱి గరు
జన్. ఆర. 4.231.

2 అపకారము, చెడుగు, సెబ్బర.

చం. ... గతాగతపు భ్రమణం
బులు గీళ్లుగాన మేలులే. శాంతి.
5.232.

మ. గురు భీష్మాదులు సూచుచుండ
నడ, మీకుం గీడు నాడట్లుము, వక్క
రులై లేసిరి. ఉద్యో. 3.36.

సీ. పూజా నమస్కారములకుఁ బాత్ర

ములు బ్రాహ్మణులు వారిలకుఁ గీడా
ఁరించి వాసవుండును జెడు. ఆను.
5.336.

కం. కీడానరించినవారికిఁ గీడగుటరు
దయ్య. భీష్మ. 1.68.

3. దోషము.

తే. శత్రుధర్మంబు కీడునఁ గటకటా
మ, హత్య నీయట్టి వాని కిట్లుధిక పీడ
సేయవలసె. ద్రోణ. 4.272.

తే. కాలముల కీడుకతమునఁ గలంగఁ
బడిన, వేదముల నీవునాడును విమల
బుద్ధి, నంచిత వ్యాసమొందించి యఖిల
దివిజ, ముని గణముల కొనర్తు
సమ్మాదమనఁ. శాంతి. 6.527.

4. పాపము, దురితము.

తే. అడవి గోవులకై కాల్పుటధ్వర
మునఁ బశువుఁ జంపుట దాన మపాత్ర
భూతుఁడగుచెఱుంగక యిచ్చుట దగ
నిబంటు బ్రోవకుండుట గీడులుగావు
వత్స. శాంతి. 1.302. చూ. 301,
303.

కం. భూపాలక విను పంచ మ, హా
పాతకకరులుఁ బతితు లక్కిడులు
ప్రాణాపాయాంత ప్రతికృతిఁబాపుదు
రత్యధిక్పుణ్య ప్రరతను దాయున్.
శాంతి. 3.436.

కం. అది పాపము దానికి నా, మది
నెప్పుడు వగతు విమల మానస
యక్కిడు దొలంగునట్లుగా న, తృధార్థ
దానములుసేయు జాత్యుమునన్.
అశ్ర. 1.153.

5. అకార్యము, దుష్కృత్యము.

వ. అనియప్పదజ్జనంబుల మనంబుల
తెకున్నను దన కీళ్ళుగడించి యరణ్య
గమనానాహుతంబున బ్రాహ్మి
యవ్వెట్టుడు (ధృతరాష్ట్రుడు)
వెంటెయు. ఆశ్ర. 1.90.

6. దుఃఖము.

తే. మున్నకనియున్న వగ చిత్తమున
జనింప, దరయఁ గీడు పరిగ్రహమది
నమగ్ర, మైనతఁడు పొత్తినూరి
ప్రవృత్తి తాన,తనకు బంధంబు
గావించుకొను లతాంగి ఆను. 5.230.

7. ఆశుభము.

కం. విముఖుండగులయుఁ గీళ్ళు,
దమయంతన చెందు జనులఁ దా వారల
కున్, సుముఖుండగులయు శుభములు,
సమకూరును శివుని యట్ల చరితము
లెల్లన్. కాంతి. 5.506.

కం. తనకు మహాత ప్రసాదం, బొన
రకయున్నేనిఁ గీళ్ళు తొలయునది
దృఢ,తృనిరూఢమైనఁ జేకుఱు, ననం
తపదసిద్ధి దానికనువెఱిఁగింతున్.
కాంతి. 5.154. చూ. 153.

విజ.

1. దుష్టము. చెడ్డది. నికృష్టము.

ఉ. అక్కట ధర్మసందనుని యాస్య
మునందొకనాఁడుఁ గీడు ప,ల్కొ
క్కడు లేదు నీ కొడుకులొందారు
మీటి నికృష్ట వార్తమల్. పెక్కులు
పెక్కుభంగులను త్రేలుచు నుండఁగ
నీవు దానికేన, స్రుక్కక వింతు
నుండెడు. ఉద్యో. 2.83.

వ. (యముడు ధర్మరాజుతో) రాజు
నకు నవశ్యంబును నరకంబు సూచుట

గలదు గావున నత్రైతంగునకయు
యేనును వానవుండును నిన్నుం గడు
గీడగు నచ్చొట సొనిపితిమి. స్వర్గ. 49.
వ. ... ఇతండును గీడు తెరువు
వాడు గాడు. విరా. 5.278.

2. హానికరము, అనర్థకము.

(భీష్ముడు అర్జునునితో అన్న మాట)
ఉ. ... శౌరియు నీవు గూడిన నసా
ధ్యము తెవ్వియు లేవు దర్పదుర్యారుఁ
డవైన నీవలని వైచము గీడని చెప్పఁ
జెప్ప నీ,కౌరవ రాజు మానఁడు దెగం
జెడుఁగాకిటమీద భీముచేన్. భీష్మ.

3.432.

3. అధమము, తక్కువది.

సీ. ... నక్తప్రస్థు నలఘు ధర్మంబు
నేమియు బోలదీ యశ్వమేధ మనఁగ.

శీ. ... నీవేమిట నిమ్మహాధ్వ,రంబుఁ
గీడంటి చెప్పము ప్రస్ఫుటముగ.
అశ్వ. 4.218.

కీడుచేయు దే. స. క్రి.

విడుచు, త్యజించు.

సీ. ... ఆశ్మీయ చేతఃప్రవర్తన మర
యఁడు దాన కాల్యమునఁ దలఁచు. ఆ.
తలఁపు గీడుచేసి యెలప్రాయమున
నొండు,తలఁపునందు బట్టికొలుపుఁ
బ్రీతి,ముదిమి వచ్చినతటి నదియును
విడిచి య,న్యంబులైన నేర్పులావ
రించు. సౌప్తి. 1.45.

కీడుతెరువు వాడు దే. వి.

చెడు ప్రవర్తనము గలవాడు. చెడు
మార్గమున నడచువాడు.

వ....విరాటుండు భయభక్త యుక్తం
బుగా వేదవంశం బొండవాగ్ర

జుండు నగుచు నాకు నలుక యెక్క
డిది యితండును పిడుకెచ్చిచాడు
గాడిదియొక కీడుప్రొద్దుననయ్యె.
విరా. 5.278.

కీడుపలుచు, కీడుపలుచు, కీర్షణము, కీర్షణము.

దే. స. శ్రీ.

అజుచు, అజుగద్రొక్క.

ప. ... అదేవయాని గడ్గవ వచనయై
యధర్మంబున ధర్మంబు గీడ్పఱచి
యిమ్ముహీశుండాసురంబున నాసురి
యండునుకొండై పుత్రప్రసవంబు
పడసి నాకవమానంబు సేసెననిన
విని శుక్రండు యయాచించి. ఆది.
3.187.

కం. శరనిధి నినాద నిభమగు, పుడ
మోషము గీడుపఱచి పొలుపగు
గడచు, పురి బ్రహ్మపురి మహీసుర,
పర వేదాధ్యయన కవ మవారిలమగు
చున్. ఆది. 8.75.

(సం.ము. పారము. కీర్షణంచి. కీర్షణ
రించి అని ఆ. ము. పా.)

సీ. .. ధర్మంబు గీడుపఱచి, పరగి
యధర్మంబు వెరిగినట్లున్నది.
భీష్మ. 1.80.

2. తక్కువ పలుచు, తెగడు.

ఆ. ఇక్కరంబు నెయ్యమెక్కింప
నేరంగఁడొక సంతతంబు దలంచు
నట్టిభంగి మెఱయఁ గీడుపలుచంగఁ
గొనియాడ, వలఁతి నీటుసేయ వలసె
దీని. శ్రీ. 2.184.

తే. బాలధాను బింబంబు గీర్షణము
నట్టి దీప్తి మండలి దోచె నదేవ

పతియు, మునిపతియుఁ జూచుచుండ
గ్రక్కున విమాన, మవతరించి యాన
న్నయై యతివ యోధు. శాంతి. 5.6.
3. అసత్యమొనరించు, ఖండించు.

ప. ... పాంచాల విభుండు .. అతని
మాట గీడ్పఱచి సవరివారంబుగా నద్ద
శార్వపతికి విందుపెట్టి కట్టుంబులిచ్చి
యతని యనునయాలాపంబులు
గైకొని యనిచిపుచ్చిన. ఉద్యో.
4.391.

4. మఱుగు పలుచు, కప్పిపుచ్చు.
కం. ఉభయ బల దీప్త కేతు, ప్రభలం
గీడ్పఱచి తురు ధరావల్లభ సై, న్య
భయంకరయై శక్ర, ప్రభువు కపి
ధ్వజము వెలిగె బ్రకట స్ఫురణన్.
భీష్మ. 1.182.

మ. ... పక్షతి వితాన స్ఫార దీప్తి
ప్రజం, బినరశ్మి ప్రకరంబుఁ గీడ్ప
ఱుపఁ బక్షింద్రుండు వంచద్గతిఁ,
జనియెన్. ఆను. 1.229.

5. తొంగఁదీయు.

తే. అట్లు వచ్చు నాగదఁ గని యచటి
యోధు, లలికి తమ తమ మీదన
యడచుననియు, దలఁచి యొదిగిరి
రారాజుఁ దలవరైరి, ప్రాణభయమెట్టి
వారిఁ గీడ్పఱుపకున్నె. భీష్మ. 3.58.

6. కష్టముల పాలుసేయు.

(అర్జునుడు శ్రీకృష్ణునితో)

ఉ. .. సుజనవత్సల నీవిటులంట
వారు మ, మ్మీరసమెత్తి కీడ్పఱచి
యింతలు సేసినదాన నీమదిం, గూరిన
నొప్పు సొంపునను గోపముపెంపునఁ
గాదె యారయన్. ఉద్యో. 3.74.

కిడుపాటు, కిడ్నాటు దే. వి.

1. కష్టము, శ్రమము.

చం. ఇది కడు ముద్దరాలు పను లేమియుఁ జేయఁగనేరదెంతయున్, మృదువొక కిడుపాటునకు మేకొనఁ జాలదు. విరా. 1.103.

2. దైన్యము.

సీ. ... ఎలుఁగు గద్గదికఁ దొఱిల నేడ్చు విడుమని ప్రార్థించు మాటఁ గీడ్పాటు దోఁప. విరా. 4.80.

3. పరాభవము, అవమానము.

శా. గంగానందనుఁడాదిగాఁగఁ గురు సంఘబెల్ల సంగ్రామ రాత్రిం గూలెం బతి యొక్కరుండుఁ బటు కొంతేయ ప్రతాపంబు పేర్పిం గీడ్పాటునకొర్పి పాతె విధి నా మేఁ బ్రాణముల్, నిల్పి. శల్క. 2.21.

3. తక్కువతనము, హైన్యము.

కం. మేలొనరింపఁగ దొరకొను, మేలిమి గల చాయ కిడు మెయికొని చేయున్, లోచన్వ రహిత చాయకుఁ, జాలం గీడ్పాటు వొలయు చందము పుచ్చున్. శాంతి. 5.415.

కిడు ప్రొద్దు వి.

చెడ్డకాలము (లేచిన వేళావిశేషము).

ప. ... పాండవాగ్రజుండు నగుచు నాకు నల్ల యెక్కడిది యితండును గీడుతెరువు వాడు గాఁడిదియొక్క కిడుప్రొద్దన నయ్యెంగాని యని తాను రాజుదెసం బ్రవసన్నుండగుట తెలియు నట్లుగా నుత్తరుతోడం బలికెన. విరా. 5.278.

ఇది సు. ము. పాఠము. అనంతవాతి

పాఠము ప్రొద్దుకిడు. అప్పుడు 'కాల దోషము' అని అర్థము.

కిడుమేలాడు దే. అ. క్రి.

మంచిచెడ్డలు పలుకు.

ప. ... వివృచ్చుండు నెఱయం బ్రియంబందని డెందంబుతో గీడు మేలాడక యూరకుండె.... శల్క.

2.310.

కిడ్డు } దే. అ. క్రి.

1. అణగిమణిగి మెలఁగు, లొంగు.

చం. కినుకకుఁ జాలకెంతయును గీడ్పడి నా పడుపాటులెల్ల వ,మ్మునఁ గలయంగ నిట్టులొక మూర్ఖునిచే దుడిఁ జొయి కొలుపొయెనె యభిమానము. విరా. 2.186.

2. మఱుగుపడు, దాగు.

ఉ. బాహుల చాయయన్ గమన భంగియు సజ్జనుసప్త దీన సం,దే హము లేదితండు తన తేజము దాఁ పఁగ మత్స్యభూమి భృద్దేహము నందుఁ జేడి యనఁ గీడ్పడియుండెన్. విరా. 4.76.

3. చేటునొందు, హానిపొందు.

ద. బలవంతుల బలములున,గ్గలమగు బలమెదురఁ గలుగఁగాఁ గీడ్పడునే, కొలఁదుల వారికిఁ గర్వము, నిలుచునె నయమార్గ వృత్తి నిలిచిన భంగిన్. ఉద్యో. 3.303.

4. దైన్యమునొందు.

సీ. కృష్ణుఁ దోడుగఁగొని కిడ్పడి వీరలు వచ్చినఁ జెప్పితి వధ విధంబు. భిష్మ. 3.397.

చం. ... మదికిష్టమైన యది గోరుము
గోవునకంచు జేరి తక్కిన భరణిను
పర్వనకు గీర్వడి యెమ్మయి వేడి
కొన్న నే, గొన భవదీయ రాజ్యమును
గుర్తితప్పైతి నెయ్యకొందునే.

తే. అనియెగాని నామాట గైచొంద. ఆను. 2.429., 430.

5. చళించు.

సీ. (శ్రీదేవి గోవులతో) ఏను బాసిన
సర్ప దానవకుండు గీర్వడియె
బొందిన సురలో ప్రభుత నొందిరి.
ఆను. 3.114.

6. వమ్మగు - పొట్టపోవు, నిర్భర
మగు.

ఉ. అడిగి యెక్కు మాటలవి
యన్నియు వమ్మయిపోయి నత్త సం,
తాదనశక్తి గీర్వడియె. ఆర. 4.358

7. తక్కువపడు, ఓడిపోవు.

చం. గిటుపునెడ నేయనెడ వడి,
ఒత్తునెడం బెనగునెడ నపార బలం
బుల్, మెలయనెడ భీమునకు సం,
దొలు గీర్వడం దొడగిరుద్దతులు
రాజసుతుల్. ఆది. 5.184.

కీర్తనం దే. స. క్రీ.

అజుచు, అజగద్రొక్కు.

చూ. కీడుపలుచు. 1 వ అర్థము. 2వ
ఉదా.

కీర్తనం దే. వి.

కలయిక, మేళనము, చేరిక

తే. ... జోదుల యంచపాదుల దీప్త
లను లేలనవ్వుల దీధితులను హరి
రక్మల గీర్వర నగుచు వెలుగ.
(సం. ము. హరము) శిల్ప. 1.104.

కీర్తనం దే. ఆ. క్రీ.

మిళితమగు, ఏకమగు, చేర్చు.

వ. ... చతురంగంబుల యవయవం
బులు జామరచ్చుత్త్ర కేతు శకలం
బులు గోదండ్ గదాదండాది హేతి
ఖండంబులు గీర్వరసి పాటు నెత్తురు
జేబుల దెట్టువలు గట్టి. (సం. ము.
హరము) ద్రోణ. 4.281.

(బెరసి అనితనందముద్రము. కీర్తన
రసి-అందు పాఠాంతరము. కీర్తనసి
పాఠాం. సం. ము. లేదు).

కీర్తనం దే. సం. వి. అ. పుం.

1. యముడు.

కం. మృతులైనవారలు, నిరాశ్రయతులై
యుండుదురు వారి గీనాశ్రయప్రభతి
గొనివనుచు యా పితృవతి శాసించు
టవి యెట్టి తంగులు దేవా. ఆను.
5.185.

2. రాక్షసుడు.

కం. ఏను బకానుదు ననుభాద్యగీనా
శుడ మానవులకు గీమ్మిరుడనం, గా
నెగడుదు నీకామ్యక, కాననమున సర్వ
సత్త్వ భాదన బుద్ధిన్. ఆర. 1.112.

కీర్తనం దే. సం. వి. అ. పుం.

చిలక.

ఉ. ... మహారథపుల్ పంపృద్ధి
నొంది యిక్కాన ననేకముల్ గలు
గంగా నిమిలేటిక నెందు నిర్బయో
మానితకీరీమా యనియే మానుషభంగి
కరూపమెప్పుగన్. ఆను. 1.186.

కీర్తనం దే. సం. వి. అ. క్రీ.

హేగర్త.

కం. పదపడి పాండవ యోధు, లోడి
వినఁ జెనుఁ డుంగనుడుపుడో గజపతి
యు, న్నడవ్వు త్తొ గెలిసెనుపు వ, గిడి
వాళాడు వోలె నురలు గీర్తన సేయన్.
కర్ణ. 2.340.

చం. అతులిత రత్న కాళదన గవాక్ష
విభూషణ వస్త్ర కన్యకా, ఇతి ముఖ
వస్తుదానములు గీర్తనకెక్కఁగో వచ్చి
తుండు సూత్రతుడతఁడు చేసె. ఆశ్రితః
1.185; మూహ. 8.

కీర్తనము సం. వి. అ. న.

1. స్తుతి పొగడ్త, స్తోత్రము.
కం. ఇమ్మెయ నతఁడును దివ్యాత్మ
మూలు నామిఁడ నేయ రయమనఁ
బ్రతిపూ, తమ్మెనరించితి దివిఁ గ, 11
మ్మంబరపీఠి గీర్తనమ్మెనరింపన్.
ఉత్కృష్ట. 4.334.

కం. జనములు దుస్సవ్వంబులు, నని
గోకి ర్తనము సేయఁగా దద్దరితం, జన
ప్రారయఁడు. ... ఆను. 3.33.

2. కీర్తి ప్రసిద్ధి
చ. .... సత్యవతివలన నమ్మహర్షి
కీర్తనంబు విని పీఠ్మండు కరకమ
లంబులు మొగిచి వ్యాసభట్టారతుఁ
డున్న దిక్కునకు వ్రైక్కి. ఆది.
4.233.

ఆ. ధరణి నొప్పువున్న దమయంతి
స్వయం, వరము జూచువేద్య వచ్చి
యున్న వారమీపు. ఘమ్ము వారి
జాక్షికి నెఱింగింపు. నామధేయ కీర్త
నముల. ఆర. 2.34.

కీర్తనము సం. వి. (అ. ఆ. ఆ.)

కీర్తింపఁగినది.

చ. ... అయ్యవసరంబున మనము
సమయభంగంబు సేప్పె వారలం
గ్రమ్మఱం బండ్రెండు వత్సంబులు
వనవాసంబు నలుపం బుత్తమదైన
నవ్రతిహారంబుగాఁ జతురంత భూ
చక్రం జాక్రమించి కీర్తనీయలమై
వర్తిలుదుము. విరా. 3.117.
సీ. ... దుష్కంఠ ధరతులొందిన
కీర్తనీయోన్నతి నొందుము. స్వర్గ. 49;
శారతి. 5.438.

కీర్తనం. వి. ఇ. శ్రీ.

1. శ్యాతి.
సీ. ... కొమ్మనదిందనాతుండు
మధుర కీర్తి, విస్తరస్పాదుడు. విరా.
1.18; 87.

1. పొగడిక.
ఉ. ... వారికొక యావద పుట్టక
యుండఁ గాచటా, పై ధరఁ కీర్తి
కెక్కఁదె యపాయము సేసిన నింద
పుట్టదే. విరా. 2.335.

కీ. దత్తనకు ధరణియను శ్రీయందుఁ
బుట్టిన యేబండ్రు గూఁతులతో
నొక్కరె. ఆది. 3.31.

కీర్తింపు సం. న. క్రి.

స్తుతింపు, పొగడు.
కం. ఉచితనతిఁ జేసి వంది, ప్రద
యము గీర్తింపఁ ఉత్కృ. 4.123.

కీర్తికెక్కు అ. క్రి. పొగడ్త పొందు.

ఉ. ... వారికొక యావద పుట్టక
యుండఁ గాచటా, పై ధరఁ గీర్తి
కెక్కఁదె యపాయము సేసిన నింద
పుట్టదే. విరా. 2.335.

కీర్తికము సం. వి. (అ. అ. అ.)

1. పొగడబడినది, స్తుతింపబడినది.
మ. బరవిధ్యంసి ... నాగాయత
సామ్య కీర్తిత బలోదగ్రం బ్రతి
వ్యూహ దాహకు భీముం గొనివచ్చు
ధర్మజుడు. ఉద్యో. 2.172; శల్క. 1.42.

2. పెప్పెడినది. కథితము.
ఆ. కీర్తనీయుడైన కేశవు దివ్యనా,
మంబులివి భవద్ధికంబు గోరి, తర
తరంబు కీర్తితంబులయ్యె నశేష,
భంగి చేయు గురున్యపాల వర్య.
ఆను. 5.325.
చం. .... ఆ కృతాను నతిసక్త మన
స్థితి గొల్పి దోషనిష్కృతి దగ
గాంతురట్లుగుట. .. గీర్తితభుయ్యె
దదాఖ్య వానికిన్. ఆర. 5.157.

కీర్తము సం. వి. అ. న.

కీర్తనీయము.
కం. ... గంగా గుణసం, తానంబు
శతానంద ముఖానిమిష ప్రవర కీర్త్య
మనఘచరిత్రా. ఆను. 2.121., అశ్ర.
1.13.

కీ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

మంట, అగ్నిజ్వాల
క. భయమేటికి వినుడు ధనం,
జయనిం గేశవుని నాదు శరకిలా
సం, చయము నేర్చెద జేర్చెద.
ద్రోణ. 3.193.
సీ. అమరు మహావీరుడు పేరు శివు
నకు ..., తత్కృత దృక్పిల ధర్మ
విరుద్ధపు, జాతుల నెల్లను సమయ
జేయు. ఆను. 5.388.

కీలారము దే. వి.

కీలారము, పశువుల మంద.
వ. ... దేవా ద్వైతవనంబునందలి
కీలారంబుననుండి వీడె యొక్క
గోపకుండువచ్చెననిన నతండును
వాని కభిముఖుండై పసుల సేమ
మేమి యని యడుగుటయు. ఆరి.
5.359.

కీలారి దే. వి. (కీలారము + ఇ)

గొల్లవాడు, పసుల కాపరి.
కం. కీలారితనమునకు నే, జాలుదు
నని కొలిచి మత్స్య జనపాలు కడన్,
మేలగు నడవడిఁ దంత్రీ, పాలుండను
పేరితోడఁ బరగుదు నధిపా. విరా.
1.100.

కీలారితనము దే. వి.

పసుల కాపరితనము. చూ. కీలారి.

కీలారము సం. వి. అ. న.

నెత్తురు.
వ. ... కీలాల జలంబులవయిం
దేలుచు నప్పిన్లున్న శిరంబుల వలన.
విరా. 3.236.

కీలించు దే. న. శ్రీ. (√ కీలు)

1. లగించు, చేర్చు.
సీ. పెనకువఁ దన్నిన తనువులొండొం
టితోఁ గీలించి నిద్రించి మేలుకాంచి.
విరా. 2.238; విరా. 2.292.
2. కట్టు, బంధించు.
సీ. .. కుసుమమాలిక వెడగ్రచ్చి
వ్రేలఁ గీలింప నియమించి. విరా.
5.386.
3. పట్టుకొను.

వ. అని బహుప్రకారంబులం బల
మించి యా సూతనందను చేసేతం
గీలించి. భీష్మ. 1.57.

4. నాటించు, చొనుపు.

సీ. ... వివింశతి ధనువుఁ దునిమి,
వెడఁద యమ్ముననేసి వెండియు
మూఁడు వాలిక యమ్ములొడలఁ
గీలించి. భీష్మ. 1.272.

చం. .. కృష్ణుననుజునకు మార్కొని
తీ, వ్రాఁబకములు వదియింటన, లంబు
నుఁడు దదంగకంబులం గీలించె.
భీష్మ. 2.226; ఆర. 7.130; ద్రోణ.
3.82.

కీలకము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

నాటఁబడినది; గ్రువ్వఁబడినది.

సీ. గర్వంబు మెఱయ శిఖండి యశ్వ
త్థామ నెదిరిన నాతండు మదమెలర్చ,
నారావమురమున నాటింప నొచ్చియు,
ద్రుపదనందనుఁడతి క్రూరశరము,
దద్యక్షమునఁ గీలితము సేఁగె. భీష్మ.
1.259; శాంతి. 2.100.

చం. పటుగతి నా శినిప్రవరు బాహువు
దోమర కీలితంబు సేయుటయును.
ద్రోణ. 4.88.

2. కట్టఁబడినది, బద్ధము.

అ. ... మంత్ర శిల్పౌషధంబులు,
మేలుసేర కాలకీలితంబు. శాంతి.
1.185.

కీలు దే. వి.

1. మర.

వ. గాఁగేయుండు ... పయింబడిసి
వీరులం గీఁడిలిన జంత్రంబులు

బోలె నేలం గూలనేయుచు. భీష్మ.

2.187; ద్రోణ. 1.71.

కీలుకాఁడు దే. వి. ($\sqrt{\text{కీలు}}$)

మర త్రిప్పవారు.

సీ. .. కీలుకాఁడెడలంపఁ గెదసిన
బొమ్మల కై వడిఁ బటు తురంగ
ప్రజంబు. గీ. వికటముగఁ ద్రెళ్ళె.
ద్రోణ. 3.62.

కీలుకొను, కీల్కొను దే. అ. క్రి.

(కీలు + కొను)

1. చగులుకొను, చిక్కుకొను, అంటి
యుండు.

కం. తోలు దిగవిడిచి నాగుచు,
లీలఁ బోలుచుమాడ్కిఁ గర్మలేపముఁ
దనతోఁ, గీడ్చొనసక వెలుగు ని,రా
లంబన బోధఘనుఁడు. శాంతి.
4.358.

2. నాలుకొను, గ్రుచ్చుకొను.

తే. శోకవారిధి పారంబు పరఁ
బొంద, నేలవచ్చుఁ జిత్తంబునఁ గీలు
కొని య, నహ్యమై కర్ణ మరణోప
జనితమైన, పరధవంబు శల్కమాతు
రతఁ జేయ. కర్ణ. 1.27.

3. నెలకొను, పాడుకొను.

కం. మనమున ధర్మము నర్థంబును
గామముఁ గీలుకొనక పొరపొచ్చె
ములై, చని సుఖ దుఃఖముల మద,
మును దైన్యముఁ బొందకునిక మోక్ష
కర మగున్. శాంతి. 3.466.

4. కలుగు, ఒడవు.

తే. ఇట్లుచరియారు చిత్తంబు నెట్టి
చేని, నాదు చెప్పిన ధర్మంబునకుఁ
జొరంగ, నూలువొక్క సయమునఁ

గీలుకొన్న, లక్ష్మివేగునఁ బోరె
వ్రాలంగ మోము. ఆను. 1.78.

5. పట్టుకొని తగిలియుండు:

ఉ. లీల యెల్లర్చిగా నబల లేజిగు
రాకును బోరె నొప్పు. తెం, గేలు కదం
ఁకాక తుదిఁ గీల్కొనఁజేసి. ఆర.
8.148.

కీలుకొలుపు, కీలుకొల్పు దే. స. క్రీ.
(✓ కీలుకొను).

చేర్చు, కూర్చు, పట్టుకొను.

ఆ. .. అమ్మగ్గ పలుకులు, వినఁగఁ
గోరుఁ గేలు దనదు కేలఁ గీలుకొలువఁ
దలఁమఁ గీవకాధముండు. విరా.
2.48.

ఆ. అన్న రేంద్రు పాణి యల్లవ తన
కరా, బ్రహ్మను గీలుకొల్పు ... యమ్ము
రాంతకుండు. శల్క. 2.361.

2. నాలు, చొనుపు.

కం. చానకీ జలమెడలక నీ, నూ
సుండా పవనసూసు సూసుని మేనం,
చాన్తగ శరములిరువది యేను వెసం
గీలుకొలిపె నిభవుననాథా. బీష్మ.
3.114.

కీలెడవిన జంతుము దే. వి.

మరిచిగింపు ఈడఁదీసిన యంత్రము.
(చూ. కీలెడపు).

కీలెడవుదే. ఆ. క్రీ. (కీలు + ఎడపు)

మరిచిగింపు సడలించు.

కం. కీలెడవిన జంత్రముక్రియ, నేలం
బడనేసె. ద్రోణ. 1.371.

కీలెడవిన జంతుము (కీలు + ఎడలు)

మరిచిగింపు ఈడిపోయిన (చెడి
పోయిన) జంతుము. టిక్క. 2.187.

కు

కుఁ ద్రు.

1. సంబంధ సామాన్యమును దెలుపును.
వ. ... కాశీరాజ దుహితలం
దోడ్కొనివచ్చి భీష్ముండు విచిత్ర
పిర్మునకు వివాహంబు సేయనున్న.
ఆది. 4.211.

కం. ... నాకుం గొడుకయ్యె నితఁడు.
శాంతి. 5.474.

(నామం గొడుకు = నాయొక్క
కొడుకు.)

2. సంబంధ విశేషమును దెలుపును.
(క) స్వస్వామిభావ సంబంధము.

చం. ... భరతవంశముఁ జొచ్చితి
నందుఁ బాండుభూ వరునకు గోడలైతి
... ఉద్యో. 3.168.

(చ.) జన్య జనకభావ సంబంధము.

ఉ. ... ధన్యులకా సుభద్రకు శత
క్రతు పుత్రునకుద్యవించె స, మ్మాన్య
యకుడు పుత్రుఁడభిమన్యుడు. ఆది.
8.224.

కం. ప్రహ్లాదనకు విరోచన కుంభ
నికుంభులనఁగా మువ్వరు పుట్టిరందు
విరోచనునకుఁ బలిపుట్టె. ఆది. 3.63.
3. ద్వితీయార్థము.

చం. చిరముగ బ్రహ్మకుం దపము
సేసి యనంతదునంత ధాతుణి, భర
గురుకార్య సక్తఁడయి ఆది. 2.128.

(బ్రహ్మనుగూర్చి, బ్రహ్మనుద్దేశించి)
వ. వారిలకు గోరసంబులం దుష్టి
సలుపుచుండు. విరా. 2. 2.

(వారిలకు = తుష్టిగలవారిలనుగా అని
అర్థము).

వ. ... చతుర్ముఖునకుం దపంబు
సేసి. ఆర. 6.271.

వ. జనమేజయునకుం గరుణించి.
ఆది. 3.6.

4. తృతీయార్థకము.

స. దేవా వై శంఘాయనుండు జనమే
జయున కిట్లనియె. విరా. 2.2.

(జనమేజయునకు = జనమేజయు
నితో)

సీ. ఒకఁడు పెక్కండ్ర కెక్కిన
విచ్చియుఁ బొదివి డెఱొక పోటు
పొడుచు నెడల. విరా. 3.164.

కం. ... గురులకు పూర్కొని
యెదము. విరా. 5.120.

కం. శాంతనవుడు భీష్ముండు ప్త,
శాంతుఁడు తత్కర్తులు సూచి సంచ
ప్తందై, యంతకతనూజునకు ధృతి,
మంతునకత్యంత ధర్మమతి కిట్లని
యెన్. సభా. 2.3.

(తనూజునకు = తనూజునితో)

5. చతుర్థ్యర్థకము.

కం. ... దీనిని భూభాగమునకు రచి
యించెనొక్క కమలజుఁడు. దయన్.
ఆది. 4.15.

(భూభాగమునకు = భూభాగము
కొఱకు)

చం. కురువతి రాజసూయమునకున్
ధనమిచ్చిరి రాజులెల్ల. (రాజసూయ
మునకున్ = రాజసూయము నిమి
తము) సభా. 1.62.

6. పంచమ్యర్థకము.

కం. ... నాకాదీ ప్రతిరోకముల

కధికుఁ జూచితిమి యొక యెఱుకున్.

ఆది. 5.239.

(నాకు. = నాకంటె)

ఆ. సర్వభూత దయకు సత్య వాక్య
మునకు, నుత్తమంబు ధర్మమౌ
డెఱుంగ. ఆది. 5.218. (సర్వభూత
దయకు = సర్వభూత దయకంటె,
సత్య వాక్యమునకు = సత్య వాక్యము
కంటె).

కం. ఒకనాఁడేమును నాపద, లకు
విడుమర గాంచి. విరా. 1.48; పరా.
2.109.

(ఆపదలకు = ఆపదలనుండి)

7. సప్తమ్యర్థకము.

చం. ... కోమలి నీకనురక్త. ఆర.
2.216.

8. టైని, మీద.

కం. ... గొఱియల పిండునకుఁ
గవియు కోల్పులిక్రియ. భీష్మ. 1.236.

కం. నీకడుపున జన్మించుట, నాకుం
గొడుకయ్యె నికఁడు నా సుతునకు
ను, శ్లోకా యలుగందగునే, నీకు.
శాంతి. 5.474.

(నా సుతునకు = నా-సుతునిమీద.)

9. మాటుగా, బదులుగా.

చం. కనకము ధేనువుల్ మఱి నికా
యములిచ్చెద నేమియెనఁ చక్రును
నుదిక్కిపైసెనయది గోరుము గోవున
కంచు. ఆస్తు. 2.429.

10. కాలముయొక్క అవధిని
డెఱుపును.

కం. ... ఏదెనిమిది దివసములకు నిట
సనుదెంచున్. శాంతి. 6.596.

11. మద్యకాన్ని ప్రయోగవిశేషములు:
వ. వాయువిరుగుడు వంటకు మిగి
లిక మాంసములమ్మ నెపంబున.
విరా. 2.2. (మంజు మిగిలిన =
మంజు లేకుండా మిగిలిన.)

కు² సం. అవ్వ. వృత్తియందు ఉండి
పాప నివారణార్థముల నిచ్చును.
పాప క్షయార్థమే (కు).

కం. ... భుజ్యమృత్యుడిట్టి సేవ
కర్మములకైదులు సాక్షాత్తు కుపురు
మున పోయె. శ్రీ. 2.180.

మధురము = పాదపుర బురు
మును. పాపి; కమతి ఉద్ధృ. 3.86,
కుమరము. ప్రాణ. 1.237.)

సం. వి. ఉ. శ్రీ.

మమి దీని రెండుగురు వృత్తప్రయో
గము చేయ.

మమి అది. 6.117, మతలము.
కథా. 2.259, కమరము సౌప్తి.
1.130.

కుంకుమము సం. వి. అ. న.

కుంకుమపువ్వు.

సీ. పరమలంబుల రెండు పరగిన
లంబు కుంకుమరెత్తిన చందము
విహించ. విరా. 1.808; శ్రీ. 2.172.

2. కంకుమపువ్వునా సిద్ధము చేయ
బడిన రేపకపు విశేషము.

తే. భీతి నెట్లు దోగి యాపుణ
కావల, ప్రభుల జాలించుల జాల
నొచ్చెను. ముగ గాకుండు గుంకుమ
మ. కి వెక్కు వెక్కు తొడవులు
దొంగిన వెజవ చొచ్చె. భీష్మ. 3.162.
సీ. అంగరామల యుక్తుల సంగతి

కుంకుమ చందన పంకములయు
అది. 3.156.

కుంబము దే. వి.

ప్రస్థము. నాలుగు మానికల ప్రమా
ణము గల కొలత పాత్రము.

కం. వినుమొక కుంచెడు ధాన్యము,
దనకాయతి గల్గు నతఁడు దాని నొసఁ
గినన్, ధనకొటి గల్గువాడ, ధనమొస
గిన నొక్కరూప తత్తలముల్.
ఆను. 5.211.

వ. అట్టియెడ నొక్కనాడయ్యంద
బును రేపు దొడంగి పడమటి జాము
నకు వెదకితెచ్చిన పూరి కొలుచు ప్రస్థ
మాత్రంబు సక్తువయ్యెం గర్తవ్యాను
ష్ఠానంబులు నడపి యనంతరింబ
యాకుంచెడు పేలపిండియుఁ జెలి
మొందు (నలుపును సమంబుగా)
మంచిని యుపయోగించువారై.
యొప్పు నుంచు. అవ్వ. 4.221.

కుంచిత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఇనుప కమ్మి.

వ. ... విస్ఫుర ధ్వజ పతాకా కుంచి
కలు శోభిల్ల. సౌప్తి. 1.116.

కుంచితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

వంపబడినది. వట్టువగా వంప
బడినది.

ఉ. ఘోరతర ప్రకారమగు కుంచిత
బాహు విలాసమొప్పు. శల్య. 1.282.

కుంచె వై. వి. (సం. కుంచితా. ప్రా.
కుంచి అ)

1. చామరము.

చం. దడిగిలు కుంచెలున్ గొడుగు

తండములున్ విలసిల్లి వచ్చినన్.

అశ్వ. 3.144.

1. గుత్తిగాఁ గట్టిన నెమిలిపురి కట్ట.
మ. .. నారదుఁడు వేడ్కం గుంచె
సారింపఁగన్. విరా. 3.181.

చం. .... తన కుంచెయు మృగాజి
నంబునుం, బలుమలు వీచుచుం గల
హబండు నారదుఁడాడె వేడుకన్.
సభా. 2.31.

కుంజము సం. వి. అ. పుం. న.

నిక్కుజము, పొదరిల్లు.

చం. ... ఇందు రోచిరా, కుల శశి
కాంత, ఛేది పృథు కుంజగళజ్జిల్లి నిర్వు
రంబులన్. ఆది. 8.72.

కుంజరము సం. వి. అ. పుం.

ప్రశస్తమైన హనువులును దంతము
లును, గల ఏనుగు, ఏనుగు.

వ. ... ధ, నంజయ స్థాయక విద్యుత,
కుంజర కుంభ విక్రీర్ణ మౌక్తక విన
రంబుల వలనను. విరా. 5.60.

విజ. అ. పుం.

ప్రేష్టము (ఈ యర్థమున సమాస
పూర్వపదముగా నుండదు.)

ఉ. ... పాండునృపాలు పాలు గైకొం
టయ చాలునన్న నృపకుంజరు
పల్కుల కడ్డమాడ రా, కుంట యెఱుం
గవే. ఉద్యో. 3.59., విరా. 3.198.

కుంజరుడు సం. వి. అ. పుం.

1. ఒక సర్పశ్రేష్ఠుడు - కద్రువ
కొడుకు.

బలరాముడు శరీరము విడుచు
నప్పుడు వాసుక్కుడులతో వచ్చి

యాతని సేవించెను. మౌస. 76; ఆది.

2.4.

2. సౌవీర కుమారులు పన్నిద్దఱలో
నితఁడొకఁడు.

సైంధవుడు ద్రౌపదిని బలాత్కార
ముగా నెత్తికొని పోవుట తెలిసికొని
పాండవులు సైంధవుని వెన్నంటిరి.
సైంధవుడు వారితో యుద్ధమునకుఁ
దలపడెను. సైంధవునకు సహాయ్య
ముగా వచ్చిన సౌవీరకుమారుల పన్ని
ద్దఱను అర్జునుఁడు వధించెను. ఆర.
6.232.

కుంటి దే. విజ.

కుంటు, కుంటిది, కుంటివాడు, పాద
వికలుడు, పాదరహితుడు.

చం. అలుగుల మ్రుంది చుట్ట
మృగావలియున్ విహగంబులున్
భయా, కులగతి బొంది మూగలును
గుంటులు చీకులునై న యట్టులై, యులి
యకయున్నచో నదఁగియుంచ గిరాత,
బలంబుతోడఁ బింగల నయనుం
డు మేశ్వరుఁడు గప్పచి డాయఁగ
వచ్చెఁ జెచ్చెరన్. ఆర. 1.301.

కుంటువడు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కుంటు}}$)
నడువలేనిది యగు. చుచియగు.

కం. అరయఁగ నాలుగు విధములఁ,
బరఁగుఁ జతుష్పాదవృత్తి బరఁగిన
గోవున్, దొరయుచు నందొకఁడెచనిన,
సరవర సప్తర్ష వర్తనము గుంటు
వడున్. ఆను. 4.285. (గోపక్షమున)

2. చెడు, భంగమగు.

(పైని యుదాహరణము ధర్మపక్ష
మున.)

కుంతము సం. వి. (అ. అ. అ.).

1. మొక్కపోయినది, వృద్ధమైనది.

లే. .. అమూల్యత పుట్టదేయ, సాయకంబుల గొన్నింటి జంతుదత్తు, కుంతముల గావించి కొన్ని యుక్తునందు దీర్ఘదంగ మెరిసె నయ్యసురవరుడు. ద్రోణ. 5.215; ఆది. 2.81. శాంతి. 3.159.

2. అజ్ఞప్రబుడినది.

కం. కీచకుడు వ్రేటువడి... యసుర కతన-కుంతితుర దగుచున్. విరా. 2.130.

కుంతివత్ సం. శత్రు.

మొక్కపోయినదగుచున్న, భంగమైన దగుచున్న.

మ. ధరణీవక్రము దిద్దిరం దిరిగె మార్చుండుండు కుంతివక్రముం దయ్యె. ద్రోణ. 5.377.

కుంత నై. వి. (సం. కుండమ్. త. కుండం. క. కుండ.)

1. ఇరుసు .తగిలించెడు బయికికంటే నడిమి గుట్టు.

వ. ... మున్ను కొండొక ప్రంగిన వక్రంబు కుండ మునుంగం దిగఁ బడిన. కర్. 3.850.

2. మట్టి మున్నగు వానితో జేసిప పాత్ర.

అ. నేతికుండ ఘోచి యే వెరవున సోబ, నాలు ప్రాకు నైపుణంబు గలుగు పురుషుల్లు... శాంతి. 5.587
కం. లేనియకుండ గొనుచు సోపాన

ములేమలుట లేక ప్రాచీన ద్రు. శాంతి. 3.121.

లే. గొజియ యెఱచి గంచకుండతో. ఆను. 2.370.

అ. కుండతోడి పాలు గూర్చిన గిని యక భూరకుండె. అశ్వ. 4.276.

కుండ జతరతు సం. వి. అ. పుం.

ఒక ముని; ఇతఁడు జనమేజయు చేయు శర్పయాగమందు, ఒక సదస్కుండుగా నుండెను. (కుండవలె గుండ్రముగానుండు కడుపు నందవా దగుటచే ఈ పేరు వచ్చెనేమో) ఆది. 2.210.

కుండధారుడు సం. వి. అ. పుం.

1. కురుకుమారుడు - గాంధారి దృత రాష్ట్రం 49వ కొడుకు; ఇతఁడు భీష్ముని అష్టమ దివస యుద్ధమున భీమునిచే దన యాదులు సోదరులతో నహరింపఁబడెను. ఆది. 5.107; భీష్మ. 3.73.

2. దేవానువరుడు.
ఈతఁడు నిజభర్తను ధనతాంత్రినుండి తొలగించి తపస్సంపన్నుని జేసెను. శాంతి. 5.346 మొ. 381 వ.

కుండలేది సం. వి. పుం.

కురుకుమారుడు - గాంధారి దృత రాష్ట్రం 91వ కొడుకు; ఈతఁడు భీమునితో యుద్ధము చేసి చురఁగించెను. ఆది. 5.147; ద్రోణ. 4.142.

కుంతము సం. వి. అ. న.

1. మట్టి మున్నగు వానితో జేసిన పాత్రము.

సీ. అందముల్ వేయును నండ
యుగము వరుసన యా కద్రువకు
వినతకుఁ బుట్టె నవి కుండములనిడి
యడసియుండిరి. ఆను. 1.167;
ఆను. 5.450.

2. నిప్పుల గుండము; హోమ
కుండము.

కం. భూరి భుజగ ప్రభులొం, దొరు
బిలుచుచు నధికభయ, తురులై కుండా
గ్నులందుఁ దొరగిరి పెలువన్. ఆది.
2.2.9.

కుండలము సం. వి. అ. పుం. న.

కర్ణభూషణము, చెవి నగ.

కం. బలరిపుఁడిచ్చిన కుండలములు
నుష్టిషంబుఁ జిత్తమున భక్తిమెయిం,
దలఁప నవి వచ్చె. విరా. 4.184.

వ. అయ్యదంకుండు ... పౌష్యం
దను రాజుడేవి కుండలంబులం బ్రతి
గ్రహించి తేరంబుని. ఆది. 183.

కుండలి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

కుండలాకార నృత్యము.

తే. (బ్రహ్మల విరటునితో) బండు
పనులకు సెలవులేకునికీ జేసి, యభ్య
సించితి కైశవమాదిగాఁగ, దండ
లాసక విధమును గుండలియును,
బ్రైకణంబు తెరంగును బెరణంబు.
విరా. 1.240.

కుండలుడు సం. వి. అ. పుం.

కౌరవ్య సర్పకులమునఁ బుట్టినవాడు,
జనమేజయుని సర్పయాగమున కుం
డాగ్నింబడి మరణించెను. ఆది.
2.2.2.

కుండళాయి సం. వి. న్. పుం.

కురుకుమారుడు. గాంధారీ ధృత
రాష్ట్రుల 81వ కొడుకు. ఆది. 5.107.

కుండాగ్ని సం. వి. ఇ. పుం.

నిప్పుల గుండమునందలి అగ్ని -
హోమాగ్ని.

కం. ... భూరి భుజగప్రభు తొం,
దొరుబిలుచుచు నధిక భయా, తురులై
కుండాగ్నులందుఁ దొరగిరి పెలువన్
ఆది. 2.211.

కుండాళి సం. వి. న్. పుం.

కురుకుమారుడు. గాంధారీ ధృత
రాష్ట్రుల కొడుకు. ఆది. 5.107.

కుండి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

కమండలుపు. కుండిక
మ. (రావణుడు) కమసీయంబగు
జన్మిరంబు శిఖయుం గొప్పినమున్
ధాతువ, స్త్రము దండంబును గుండి
యుం గుళపవిత్రంబుం గడున్ వృద్ధ
భావము సంధిల్లఁ ద్రిదండివేష
ధరుఁడై వచ్చెం ... సీతయున్నెడల.
ఆర. 8.336.

కుండుడు సం. వి. అ. పుం.

కురుకుమారుడు - గాంధారీ ధృత
రాష్ట్రుల 81వ కొడుకు (కుండి - అని
మూలము).

కుండోదరుడు సం. వి. అ. పుం.

సర్పజాతివాడు - కద్రువకొడుకు.
ఆది. 2.4.

కుంతము సం. వి. అ. పుం.

ప్రాసము, ఈఁది, బల్లెము.
మ... కుంత భుండ్ తోమర గదా
ఖడ్గాది శస్త్రాస్త్ర తీవ్ర విహారంబు.
విరా. 3.181.

కుంతలము సం. వి. అ. పుం.

1. ఒక దేశము. వింధ్య పర్వతము నకు దక్షిణముననుండు నౌకానౌక దేశము అని కొందఱు, మధ్యదేశము నందలి యౌకానౌక దేశమని కొందఱు భీష్మ. 1.40.

2. (బ)

కేశము, వెండ్రుక.

సీ. ... అశినిల కుటిల కుంతలముల కాంతియు. ఆది. 3.27.

కుంతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. వృథ అని పుట్టుకతో వచ్చిన పేరు పాండురాజుభార్య; సిద్ధి యను దేవత యొక్క యంశమునఁ బుట్టినది; శూరుని కూతురు; కుంతిభోజుని పెంపుడు కూతురై కుంతి యను పేరు వహించెను.

కం. ప్రియమైనరంగ సిద్ధియు, బుద్ధియు నను దేవతలు వసుమతిని గుంతియు మాదియునై పుట్టిరి పాండు, ప్రియపత్నులు నిఖిల జగదీష్ఠ చరిత్రలే. ఆది. 3.83.

(చూ. చివరినంపుటము. అనుబంధము)

2. ఒకానొక దేశము. సభా. 1.112.

(118 సం. ము)

కుంతిభోజుడు సం. వి. అ. పుం.

పాండురాజు భార్యయైన కుంతి పెంపుడు తండ్రి. కుంతి కన్నతండ్రియైన శూరునకు మేనత్తకొడుకు.

సీ. యాచవకుల విభుడగు శూరుడనువాని, యాత్మతనూజలఁ బెద్దదాని నంబుజముధ ధవళాక్షి వసుదేవు, చెలియలిఁ బురయను చెలువఁ బ్రీతిఁ, దన

మేనయత్తనందనుఁ డపుత్రకుడైన యా కుంతిభోజున కర్మితోడఁ, గూతుగా నిచ్చిన. ఆది. 5.17.

(ఇతనిని అతిరథుడుగా భీష్ముడు చెప్పెను.)

అ. కుంతిభోజుఁ డాజికోవిదుఁ డతిరథుం డతని యొద్ది జోదులధికబలులు ఉద్యో. 4.266.

సంస్కృత భారతమును బట్టి ఈతఁడు తండ్రిగాక సోదరుడుగాఁ గనిపించుచున్నది. “మాతులో భీమసేనస్య” అనుటచేత, ‘భాగినేయ కృతే వీరః స కరిష్యతి సంగరే’. అనుటచేత. కాని కుంతిభోజుడు అపుత్రకుడు గదా. ఇంతెవరినైన పుత్రునిగాఁ గూడ స్వీకరించెనా? భోజజన్మము కుంతిదేశ పరిపాలకులకు పౌరుష నామము, విదేశాధిపతులకు జనకుడువలె. విచార్యము. భీష్మమతమున ఇతఁడు రథపుంగవుడు గాని అతిరథుడు గాడు.

శ్లో రిపుజిహ్వుంతి భోజశ్చ మహేష్వాసో మహాబలః మాతులో భీమసేనస్య స చ మేఽతింధో మతః॥ ఏష వీరో మహేష్వాసః కృతీచ నిపుణాశ్చ తు, చిత్రయోధీ చ శక్తశ్చ మతో మే రథపుంగవః స యోత్స్యతి హి విక్రమ్య మభువానివ దానవైః, యోధాయే చాస్య విఖ్యాతాః సర్వే యుద్ధ విశారదాః భాగినేయ కృతే వీరః స కరిష్యతి సంగరే. సుమహత్కర్మ పాండునాం స్థితః ప్రియహితే రతః॥ సం. భార. ఉద్యో. 171. 2, 3, 4, 5.

కుంతీసుత మధ్యముఁడు సం. వి. అ.

పుం.

కుంతీ కుమారులలో నడిమివాఁడు. అర్జునుఁడు. వాస్తవమునకు కుంతి కొడుకులలో అర్జునుఁడు మూడవవాఁడు భీముఁడు నడిమివాఁడు. అయినను మాద్రుకుమారులైన నకుల సహదేవులును కుంతిచేతిలోఁ బెరిగి పెద్దవారైన కారిణము చేతను అయిదుగురు ఏకోదరులుగాఁ బ్రవర్తించుట చేతను వ్యవహరింపఁబడుట చేతను కుంతీకుమారులైదుగురయి అందు అడ్డునుఁడు నడిమివాఁడయ్యెను.

శీ. .. వీడె వచ్చెం గుంతీసుత మధ్యముఁడు సమర స్థేమాభిరామా కృతిన్. విరా. 4.95.

కుందము సం. వి. అ. న.

మొల్లపూవు.

వసంతః- హారాహిరాజ వరహంస తుషార కుంద, స్పృహదృశః ప్రసర పాండురిత త్రిలోకా. ఆర. 3.399.

కుందించు దే స. క్రీ. ($\sqrt{\text{కుందు}}$)

కుందఁజేయు. తక్కువపఱచు, న్యూనపఱచు.

శా. పాపాత్ముండు మదాంధుఁడాతులు వ నీ పంపెట్లునుం జేయఁగా, నోపం దడ్డము సెప్పరెవ్వరును మానోద్రేకమున్ గర్వముం, గోపంబుం దనుఁ ద్రిప్ప నా ప్రిజనులం గుందించుటంబోయిన, ధే పోనిత్తురు. ఉద్యో. 3.45.

2. తపింపఁజేయు.

శా. క్రోధంబప్రతికారమై హృదయన్ముం గుంధింఫ. నిధా. 2.275.

3. నశింపఁజేయు.

తే. కుధహరించు బ్రజ్ఞా పరిశోభన తలఁచువ్వు గుందించు గృహ ... ఆశ్వ. 4.244.

కుందు దే. అ. క్రీ.

1. చింతించు, శోకించు, ఏడ్చు, పరితపించు.

ఆ. బ్రహ్మచర్యమునఁ దపంబున సుత్రమదానములనుబడయఁ దలచునట్టి గతులకంటె సౌఖ్యతాపికి యగు గతిఁ బొందె నీ సుతుండు గుందనేల! ద్రోణ. 2.324. (చూ.321.)

సీ... భూత. తే. ములును నింద్రియములు నొక్క ప్రోవు గట్టి, యున్న పీనికి వగఁబొందు టూరివారికొలయు నెడరుల తెల్లఁ దానుమృలికము, గట్టి కొని కుండ నట్టబుగఁచె చక్క. శాంతి 6.320.

2. బాధపడు, నొగులు

కం. బలవంతుఁడు పై నెత్తిన, బల హినుఁడు ధనము గోలుపడిన యతఁడు మ్రుచ్చిల వేచువాఁడు గామా, కుల చిత్తుఁడు నిద్రలేక కుందుడు రథిపాఁ ఉద్యో. 2.21.

3. తపించు, ఉడుకు.

తే. అట్లు దమలోనఁ దగుమాటలాడి యాడి, కోపరస వేగమునఁ గుందికుంది వగలఁ, బొంది పొంది పురంధర నందనుండు, నచ్చుతుండు నారాత్రి యెట్లై చెపుమ. ద్రోణ. 2.319.

4. తగ్గు, క్షీణించు.

సీ. పెనుమంచు మీదఁ బర్విన వికా

నము చిప్పిచెల్వ గుందిన సరోజిని
విభమున. విరా. 1.294.

తే. ... అటుక బొంకు క్రూరత శుచి
తాదగమము, గురువిరోధ మాయువు
గడుగుంచజేయ. అను. 5.130.
6. క్రుంగు.

చం. సురవీణ ప్రయోగములు నూప
బాదంగిన నేల దిద్దిరం,దిరిగెఁ బయో
చిట్టల్ గలగె దిగ్గజముల్ మదమేది
కుంబె. ఆర. 4.84.

6. కళించు.

ఉ. పాండవ పక్షపాతమున
బుట్టెడు నోరికి వచ్చినట్లు నిన్నొం
దన రామిజేసి యిది యొప్పునె
కొరవసేరకెల్ల నొక్కండవ మేటి
పిల్లలము గర్వము గుండగ నిట్లు
శత్రుదో, శృంగిమకోహటించితి నిజం
బురకున్ నడచింత యెక్కుడే.
విరా. 4.98.

2. అయ్య, ప్రచుచెందు, సొటసొట
లారు.

తే. శుశ్విపాసంచే గుందినట్టియతిధి
వచ్చినఁ బ్రియమున నతని దప్పి,
పోవునట్లుగ నముచిత భోజనంబు,
వెట్టచెల్ల పుణ్యములకుఁ బెద్ద దలంప.
అను. 5.34.

వి.

1. దుఃఖము, పరితాపము.

వ. .. ఆ సొమదత్తి నుపలక్షించి
శోకించి యతని కుందు మాన్వం
దిలంచి. ప్రోజ.4.27., అశ్వ.4.286.
చం. విపుల విషాద తాపమున వేదన
నొందు చుదీయ బుద్ధి కుండపగత

మయ్యె నీదు వచనామృత సేచనజేసి.
శల్క. 2.173.

చం. (విరాటుడు)...సాం,త్వనములు
పల్కి రోష భరితస్థితిఁ గంపిత
మూర్తియైన యాతని మది కుందు
వాపిన నతండును బోయె నివాస
భూమికిన్. విరా. 2.144.

3. న్యూనత, తక్కువ, క్షీణత.

ఉ. వచ్చినవాడు ఫల్గుణుడ వశ్యము
గెల్తుమనంగ రాదు రా,లచ్చికినై
పెనంగిన బలంబులు రెండును గెల్వ
నేర్చునే, హెచ్చగు గుండగుం ...
విరా. 4.284.(కుందు = అపజయము
అని భావము.)

కుందెలు దే. వి.

కుందెలు :- చెవులపిల్లి, శశము,
పొడవైన చెవులును, పొట్టితోకయు,
వాయైన కోరలును, చీలియున్న
పైపెడవియు గలిగి నేలబొరియలలో
నివసించుచు మందతో కలిసి తిరు
గుచు వేటాడునట్టి యొకానొక అడవి
లేక కొండ జంతువు.

ఉ. ... వంటయిల్, కుందెలు సొచ్చె.
ఆది. 6.186.

కుంభకర్ణుడు సం. వి. అ. పుం.

రావణుని తమ్ముడు - లక్ష్మణునిచే
జచ్చెను.

వ. కిన్నరేశ్వరుండు విశ్రవసుపాలి
కరుదెంచి "మహాత్మా యేను
నీకు బుత్రుండనయ్యెద, నాకు
గరుణింపు"మని యతనిం బ్రసన్ను
నిం జేసి నృత్ర గీత విద్యా విశారదల
యిన రాక్షస స్త్రీలం బుష్పోత్కటయు

మాలినియు పాకయు ననువారి మువ్వ
ర నవ్విప్రవచనకుఁ బలిచారికలుగా
నిచ్చిన.

కం. పురుడున నయ్యువతులు నొం,
డొరులం గడవంగ విలసదుపచార
సమాచరణ ప్రవీణ భంగులఁ బరి
తోషితుఁ జేసిరా తపస్వివరేణ్యున్.

వ. ఇట్లు ప్రీతుండై యతండు వార
లకుఁ బుత్రదానంబు సేసిన నందుఁ
బుజ్జోత్కృతుకు రావణ కుంభకర్ణు
లును, మాలినికి విభీషణుండును,
పాకకు ఖదండును, శూర్పణఖయను
కన్యకయు మిథునంబై ప్రభవించి, .
ఆర. 6.271, 272, 273.

ఇతనిని లక్ష్మణుఁడు సంహరించెను.
ఆర. 7.103, 104.

కుంభకారుడు సం. వి. అ. పుం.

కుండలు చేయువాఁడు. కుమ్మరి.
వ.... పాండవులును గతిపయ దినం
బులకు ద్రుపదు పురంబు సౌచ్చి ...
యొక్క కుంభకార గృహంబున
విడిసి. ఆది, 7.164.

కుంభజన్ముడు సం. వి. న్. పుం.

ద్రోణుఁడు. ద్రోణ. 1.290. (చూ.
ద్రోణుఁడు.)

కుంభజుఁడు సం. వి. అ. పుం.

ద్రోణుఁడు.
చం. కురుపతి భీష్మ కర్ణ కృప కుం
భజ ముఖ్యుల మత్సమద్యమ స్ఫురి
ణము చూచి పార్థుఁడనుబుద్ధిఁ గలంగ.
విరా. 4.11.

కుంభభవుడు సం. వి. అ. పుం.

ద్రోణుఁడు.

సీ. ... కుంభభవుఁడు భృష్టద్యుమ్ను
ని పాలు. ఉ. 2.229.

కుంభము సం. వి. అ. పుం.

ద్రోణుఁడు.

సీ.... కుంభభవుఁడు భృష్టద్యుమ్నుని
పాలు. ఉ. 2.229.

కుంభము సం. వి. అ. పుం.

1. ఘటము, కుండ.

వ. ... కుంభ నిక్షిప్త భుజంగంబు
చందంబుననుండె. కర్ణ. 1.139.

వ...రారాజు దగు రాజులు. దానును
శాతకుంభ కుంభంబులం బవిత్ర
జలంబులు దెప్పించి. కర్ణ. 1.56.

2. ఏనుగు కుంభస్థలము.

వ. .. ధనంజయ సాయక దళిత
కుంజర కుంభ విశిర్ణ మౌక్తిక విస
రంబుల వలనను. విరా. 5.80.

కుంభసంభవుడు సం. వి. అ. పుం.

1. ద్రోణుఁడు.

వ. అనిన విని దరహసిత వదనుం
దగుచుఁ గుంభసంభవుఁ డిట్లుయె.
విరా. 3.96.

2. అగస్త్యుఁడు.

సీ. కుంభసంభవునకై మోర దుర్గ
ముల లోపాముద్ర యలజడి పాలు
గాదె. విరా. 2.234.

గీ. కుంభసంభవుచేత సంభోధి యడఁ
గదె. ఆను. 5.340. (చూ.
అగస్త్యుఁడు.)

కుంభస్థలము సం. వి. అ. న.

ఏనుగు శిరస్సు - కుంభము.

వ. .. క్రోధారుణ నయన పల్లవి
తంబును దంతికాంతె స్తబితంబును

గుంధస్థం భరితంబును నగు ఓదేయ
కలిటి ఘటా వికట విటపి పటలంబు.
విరా. 5.102.

కుంభి సం. వి. న్. పుం.

గుంధము గలది - ఏనుగు.

మ. ఒండుతాకృతి యైన భీముడను
గుంధత్తుంధి సంబంధమున్
నిలపెన్. ఉద్యో. 1.379.

కుంభిని సం. వి. ఈ. శ్రీ.

భూమి, నేల.

మ. ... ఆ భీముడు నన్ననిం
దొడికినన్నప్రహారంబు బెట్టిదమై
తారిన గూలు పర్వతము మాడ్కిం
గుంధిని గూలవ్రే, నెద. ఉద్యో.
2.218.

కుంభినని సం. వి. ఈ. శ్రీ.

అంగారపర్ణుడు అను గంధర్వుని
భార్య.

ఆ. ... అంగారపర్ణుడు, బమ్మరిల్లి
నేలఁబడిన వాని గొప్పవట్టి యాడ్చి
కొని వచ్చె ధర్మజు, కడకు నింద్ర
సుతుఁడు కడిపి మెఱసి. కం. వాని
మనోవల్లభ కుంభినని యనునది.
ఆది. 7.45, 46.

ఈమె పతిదానము ఇమ్మని ధర్మ
జుఁడునులఁ బ్రార్థించెను. ధర్మజుని
యాజ్ఞపై నడ్డుచుడు అంగారపర్ణుని
విడిచిపెట్టెను. ఆది. 7.45, 46,
47, 48.

కుంభిరము సం. వి. అ. పుం.

నక్రము, మొసలి.

(ద్రౌపది సైంధవునితో నన్నమాటలు)

ఉ. ఘోర గదావిదారణ విఘ్నరిత

శాత్రవ కుంభి కుంభ కుంభిర చిరోరు
మాత్రిక గభీరతరారుణ సాగరాంబు
కే, లీ రస లోలుఁడై సమద లీల
బకాంతకుఁడేగుదేరఁ గ, న్నారఁగఁ
జూచి కాక యిటులంతకు నీమది
త్రుళ్ళడంగునే. ఆర. 6.187.

కుంభుడు సం. వి. అ. పుం.

ప్రహ్లాదునకు విరోచన కుంభ నికుంభు
లనంగా మువ్వరు పుట్టిరి. ఆది. 3.63.

కుకురము సం. వి. అ. పుం.

యాదవులలో నొక జాతి.

చం. ... యదు వృష్టి భోజ కుకురాం
ధక వాహినియుం గలంగె. సభా.
2.33.

కుకురు సం. వి. ఉ. పుం.

ఒకానొక దేశము. భీష్మ. 1.40.

కుక్క వై వి. (సం. కుక్కురిః - ప్రాకు
క్కుర, త. కుక్కన్, కుక్కర్)
వేడి, శునకము.

మాంసాహరియై విశ్వాసముతో కావలి
గాచునట్టియు వేటాడునట్టియు ఒక
పెంపుడు జంతువు.

చం... కృతమ్ముని పీనుగునై నరోత
పుట్టక కిబళింపఁ కుక్కలు నొడం
బడునే కురువంశ వర్ధనా. ఉద్యో.
2.77, శాంతి. 3.508.

కుక్కుతిత్తి వి.

కుక్కుతోలుతోఁ జేయఁబడిన సంచి.

ఆ. పునుకఁగుక్కుతిత్తి బోసినపాలు
నీళ్ళధిక నిందఁ బొరయునట్లు. శాంతి.
1.331.

కుక్కుటము సం. వి. అ. పుం.

కోడి.

ప. (కుమారిస్వామి) తన సహజం
బైన శక్తి యొక్క కేలం క్రీడాత్మ
కలితంబైన కుక్కుటంబొక్క కేలను.
ఆర. 5.207.

కుక్షి సం. వి. ఇ. పుం.

1. జరరము, కడుపు.

ప. ... శిరః కర వక్షః కుక్షి కటి
చరణంబులును దునియలుం బటి
యలుం దుముఖ్యం బొళ్ళునై రాలిన.
ద్రోణ. 1.341.

2. మధ్యప్రదేశము.

ప. (నకులుడు) పశ్చిమాంబుధి కుక్షి
నివాసుల, బరమ దారుణుల బర్హర
రాత్రుల నొడించి. సభా.
1.267.

కుచము సం. వి. అ. పుం.

స్తనము, చన్ను.

తే. అంప్రితలములు గుచములు
నాననంబు, గభభరంబును నిట్లున్న
రుచిరమూర్తి. విరా. 2.52.

కుచరితము సం. వి. అ. న.

చెడు వర్తనము.

మహాస్రగర - కుపిత క్రవ్యాదుల
లోనా గుచరిత నిరతిం గ్రూరతా
ధుర్యులైనన్. సౌప్తి. 2.9.

కుచ్చితము వై. విజ. (సం. కుత్సితః,
ప్రా. కుచ్చితో, త. కుచ్చితమ్, క.
కుచ్చిత.)

నీచము, అల్పము, తుచ్ఛము.

ఆ. వలయు పడవియందు నిలిచి నా
రాజ్యమం, తయును జక్కబెట్టి
నయము విక్రమంబు నడపునంత

మానిసివై యుండి, కుచ్చితంపు
బ్రదుకు కోరదగునె. విరా. 1.282.

కం. జలము నినుఁ దలఁపఁగా నిటు,
గలుగునె చండాలు నొడలఁ గాతెడు
నీరే, నలఘుగుణా త్రావుదునే యే,
కొలది శ్రమంబైన వరము గుచ్చిత
మయ్యెన్. అశ్వ. 3.58.

కుచ్చితుడు వై. విజ.

నీచుడు. అల్పుడు. తుచ్ఛుడు.

సీ. (కుంతీసుభద్రలు తృప్తనితో)
గురుసుతు నదలించి కుచ్చిత నిన్ను
మో, ఘాస్తునిఁ జేసెద, నంటి దాన,
నూఱిడియుండుదు. అశ్వ. 3.174.

కుజనుడు సం. వి. అ. పుం.

కుత్సితపురుషుడు - దుర్మార్గుడు.

క. మేలనుభవింపుఁ జుట్టము, లాలో
కింపంగఁ గుజనుఁడదియు నృశంసా
శీలమ పంచి కుడుచునతఁ, డేలోకంబు
నను జేర్చి యెసఁగ నుభించున్.
శాంతి. 3.427; శాంతి. 5.488;
ద్రోణ. 1.237.

కుజము సం. వి. అ. పుం.

చెట్టు (భూమినుండి పుట్టెను)

కం. మొనసి యపకారిఁ గడనిడి, కొన
యుండెడు కుమతి దీర్ఘ కుజ శాఖా
గ్రం, బుననుండి నిద్రవోయెడు, మను
జునకు సమానుఁడగుఁ బ్రమత్తత్వ
మునన్. ఆది. 6.117.

కుశీవనము సం. వి. అ. న.

నీచవృత్తి, కష్టపు బ్రతుకు.

మ. మహానీయంబగు నీ శరీరము
జగన్మాన్యంబు నీచప్రియా, విహితం
బైన కుశీవనంబు విధి గావించెంగనా.
విరా. 2.196.

కుటుంబము సం. వి. అ. పుం.

కొండమల్లె-ఇది వర్షపునఁ బూచును
కం. ... రాజహంస కులములం,దిల
కించె సప్తపర్వా,వలి విగళిత కుసుమ
కుటుంబ వాటికల గెడన్. ఆర. 4.145.

కుటిలత సం. వి. అ. పుం.

కుటిలత్వము, కొటిల్వము.
కం. ఇట్టివి కృత్రిమములు గల,వట్టిదె
యానక్క జేలవైతివి భృత్యుల్,పుట్టిన
కోలెను గుటిలత, లెట్టెట్టివె సేయరకట
యెఱుక గలిగెనే. శాంతి. 3.69.

కుటిలము సం. వి. అ. పుం.

1. ముజువు గానిది, కపటము గలది.
అ. కుటిలబుద్ధు లివటఁ గొనవు నెట్టిన
పున,దోర్బలంబు మెఱసి తొడఁగ
వలయు. విరా. 4.187.

సీ. .. వంటకము సేసిన యింతి దా
మున్ను గుడుచుట పనియెడఁ గుటిల
యగుట. యెట్టి దుర్గతిదెచ్చు నట్టిద
కల్గు. ఆను. 3.245.

కం. విను కొడుకుగొన్న వేదుఱ,కొని
కొట్టిన తిండికాడు కుటిలుండతఁడా,
జనపతి చందము ధర్మజు,ననుపమ
శీలంబు నెఱుగుదది యట్టుండెన్.
ఉద్యో. 1.58.

కుటుంబము సం. వి. అ. పుం. న.

శల్లి, తండ్రి, తాను,తనభార్య, ఇద్దఱు
కొడుకులు, ఇద్దఱు కోడండ్రు, ఒక
కూతురు, ఒక యతిథి, యీ పదుగు
రుండునది కుటుంబము.

శ్లో. మాతా పితాన్నుషే పుత్రౌ పుత్రీ
పత్న్యతిథి స్వయం దశసంఖౌ కుటుం
బేతి విష్ణునోక్తం ద్విజోక్తిమ. శ్రీమ

ద్రామాయణము. బాల. 6సర్గ. 88
శ్లోకము.

కుటుంబిని సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఇల్లాలు, చుగఁడును బిడ్డలు గల శ్రీ.
వ. ... అతండు కపిలాభిధాన యగు
గురుకుటుంబిని చన్ను గుడిచి పెరిఁ
గినవాడగుటం గాపిలేయుండు ననం
బరఁగు. శాంతి. 4.342.

కుట్టిమము సం. వి. అ. పుం.

శిలాత్పాది నిబద్ధ భూమి - తాతి
కట్టడపు నేల.

తే. చందనార్ద్ర కుట్టిమములఁ జరణ
తలము, లొందుటకు నేవగించు
నయ్యువిదలిపుడు, నెత్తురుల తేవ
మెక్కిన నేలఁ బొంలుచున్నవారేమి
సెప్పదు నుడుకుపేర్చి. శ్రీ. 2.58;
విరా. 2.327.

కుట్టు దే. న. శ్రీ.

1. పొడుచు, దిగఁబొడుచు.

వ. దీనిం జిత్తగింపుము బలంబుగల
బలీవర్ధంబులతో బలహీనంబులయిన
వానిం బూనిన నవి దుర్వహ భార
వహన మహా లాంగలాకర్షణంబుల
యందనమర్థంబులైన నడిచియుం
బొడిచియు ములుకోలలం గుడ్డియుఁ
దిడ్డియు దుర్బల బలీవర్ధంబుల జనులు
బాధింపంజూచి యేను దానికి దుఃఖిం
చెదననిన సురభికి సురపతి యిట్లు
నియె. ఆర. 1.84.

2. (చీమ, తేలు, తుమ్మెద. మొ.)
కుట్టు.

గీ. మధువుగొన నుత్సహించిన

మనుజుఁబట్టి కుట్టి నిర్జించు మధుకర
కులమునట్లు. ఆ. 1.251.

వ. ఒక్కనాఁడబ్బాలకు కురుమ చీమ
గుట్టిన. ఆర. 3.210.

3. (కవచాదులలో) కూర్చు, కప్పు.
వ. ఒండుగడకుం గడంగు తలం
పులు దక్కి తలలు గుట్టుకొనియుండి
యోధులు భగ్నపరభాగులై పడం
ఁజొచ్చిరి. ద్రోణ. 5.225.

4. (ముక్కు, మొ.) కుట్టు.
తే. ... గోవు, ముక్కు గుట్టెడు
వాడు దన్ముష్కమాతి, యగు
నతండు నధోగతి కరుగువాడు.
ఆను. 2.62.

5. (కడుపులోఁ బుట్టెడు) బాధ,
నొప్పి.
కం. అడుకులు దిన్నట్లగునే, కడు
పున గుట్టెత్తినపుడు గడుఁ బఱచితి
నాఁడొడలెఱుంగక పాండుసుతుల,
నుడిగి మడుఁగ వలసె నిప్పుదొక
సాత్యకిచేన్. ద్రోణ. 4.89.

కుత్తైత్తు దే. అ. క్రీ.
(కడుపులో) నొప్పి పుట్టు, బాధ
కలుగు.

(చూ. కుట్టు ఉదా.)

కుఠారము సం. వి. అ. పుం.

1. గొడ్డలి.
చం. మనుజులు సేయనెవ్వరు సమస్త
ము నీశ్వరునాఞ్ఱు జెల్లెడు. నిన్నము
కుఠార పాణి ... నొకొ కుఠారమున్
జనులు దోసముఁ బొందరు కర్త
యీశ్వరుం, దనియెడి నిశ్చయంబు
దృఢమై మది నిల్చిన జాలు భూవరా.
శాంతి. 1.277; శాంతి. 4.178.

2. పరశువు. గండ్ర గొడ్డలి.

శా. ... రాముఁడలుకన్. ... దీర్ఘ
నిర్భాత క్రూర కురారబాస నిఖిల
క్షత్రోరుకాంతాదుడై. ఆది. 1.78.

కుఠారుఁడు సం. వి. అ. పుం.

ధృతరాష్ట్ర సర్పజాతివాడు, జనమే
జయుని సర్పయాగమున కుండాగ్నిం
బడి మరణించెను. ఆర. 2.212.

కుడి దే. విణ.

ఎడమది కానిది, దక్షిణము, వలపలది.
కం. కుడిచేతఁ బిదప డాచేగడిగి.
ఆను. 3.280.

కుడుచు } దే. స. క్రీ.
కుడ్చు }

తిను, భుజించు.

సీ. ఇరుప్రొద్దు గుడుచుచు నెడనెడఁ
గుడువకయుండు నాతఁడు సదోపవాసి
శాంతి. 4.368.

కం. ఏను హవిష్యము కుడుతును.
విరా. 1.205.

సీ. ... ధర్మ, లనయుని బంతి
నిత్యంబుఁబసిడి వశ్రేరంబులఁ గుడ్చు
బ్రాహ్మణు లతిపుణ్ణు రెనిమిదివేలు
సమిద్ధమతులు. ఆర. 5.306.

2. (సుఖదుఃఖాదులు) అనుభవించు,
పొందు, చెందు.

గీ. ... తొంటి, చ్చు యిడుములఁ
గుడువబో నడువవలయు విరా. 3.90

వ.... పితృధనంబగు రాజ్యంబు...
ఈ రెండు తెఱంగుల వారికిం బంచి
కుడువం చగులయు. ఉద్యో. 1.12.

సీ. మేదిసీపతి .. క్రూరుఁడగునేని

లోకంబు బెగడుగుడుచు. శాంతి.

2.178.

గీ. కర్మఫలములు గుడిచినఁగాని పోవ,
వంటి వానిఁ బ్రాయశ్చిత్తమపహరించు
ఆను. 5.116.

3. ఉదరపోషణము చేసికొను, పోషిం
పఁబడు.

కం. కౌరవులచేతఁ గుడిచిన వారికి
నిది సమయము. ఉద్యో. 4.66.

ఆ. ఒరులఁ గొలిచి కుడువనోపము.
ఆది. 6.127.

3. త్రాగు, పానము చేయు

వ. అతండు కపిలాభిధానయగు గురు
కుటుంబినిచన్నుగుడిచి పెరిఁగినవార
గుటం గాపిలేయుండు నవం బరఁగు
శాంతి. 4.342.

వ.... (శృంగి) మొదవుల చన్నులు
వత్సంబులు కుడుచునప్పు డుద్గతం
బగు పయఃశేనంబ తనకాహారంబుగా
మౌన వ్రతంబునం దపంబు సేయు
చున్న మహావృద్ధు మదీయ జనకు
నవమానించిన పరీక్షితుండు. ఆది.
2.170.

కుడుపు దే. స. క్రి. ($\sqrt{\quad}$ కుడుచు)
కుడువఁజేయు, కుడిపించు, అనుభవిం
పఁజేయు.

కం. ఆతుల పుణ్యవతిఁ గృష్ణను మీ,
వారెల్లఁ జూడఁ బఱచిన, క్రూరపుఁ
బాపము ఫలంబు గుడుపక యున్నే.
ఆను. 2.87.

(కుడుపక = అనుభవింపఁ జేయక)

1. భోజనము, భోజనపదార్థము

గీ. కుల్కయందుఁ ద్రిరాత్రంబు కుడు

పుదక్కి, శాచియై యఘమర్షణ జపము
జేసి, యశ్వమేధ ఫలముఁ బొందు
ననపు నరుడు. ఆను. 2.87.

తే. వింతకూరలు కుడుపున వేడ్క
సేయు, భంగి సంగ్రామమున నూత్న
భంగులెడఁదఁ గొతుకము సేయు
శల్క. 2.93.

కం. పురరక్షణము దృఢంబుగ, నర
వర చేయంగవలయు నమ్మగలుగు
సత్పురుషుల నిడఁదగుఁ గుడుపు
ని, దుర మొదలగు లోనిపనుల తొడ
రుపులరయన్. ఆశ్ర. 1.57.

2. అనుభవింపట, భుక్తి.

తే. కొంచెమైనను దగఁ బంచికుడుపు
మేలు. ఉద్యో. 2.47.

కుడుము దే. వి.

భక్ష్య విశేషము, మోదకము.

కం. ఎదిరిం దమయట్టులకా, మదిఁ
దలఁచినఁ బొసఁగుఁగాక మాకుం
గుడుమిం, డిదె మీరు వ్రక్కఁ గొనుఁ
డని, చదురదచిన మనసుపొందు
చక్కంబుడునే. ఉద్యో. 1.313.

కుడ్యము సం. వి. అ. న.

గోడ, భిత్తి.

శా. ధ్యాంతాకారిత కుడ్య కుట్టిమ
పున స్తంభావలీ రూపముం. విరా.
2.327.

కుణవము సం. వి. అ. పుం.

శవము, పీనుగు.

వ. .. కౌరవకాంతలఁ దత్రదేశం
బునకు నడపించిన నప్పడఁతులు
పతులును, సుతులును, సోదరులును,
బొత్తులును, మిత్రులును గుణపం

బులై వడియన్నఁజూచి చెయ్యేడి
మేదిని నొఱగువారును. శ్రీ. 2.10.;
ద్రోణ. 2.187., స్వర్గ. 17.

కుతవము సం. వి. ఆ. పుం. న.

దర్శ.

సీ. ... కుతవ ద్రాహిత్రతి,లలు
నితాంత పవిత్రములు పితృక్రి-తే -
యలకు. ఆను. 5.202.

కుతలము సం. వి. అ. న.

భూమి.

ఆ. ... పరాక్రమమున, శత్రువరుల
నుగ్రసంగరంబునఁ జంపి,కుతల
రాజ్యమెల్లఁ గొందుననుచు. సఖా.
2.289.

కుతిల(ము) దే. వి.

బాధ, దుఃఖము.

చూ. కుతిలపడు. కుతిలపెట్టు.

కుటిలపడు దే. అ. క్రి. (కుతిల +
పడు.)

బాధపడు, దుఃఖపడు.

కం. అడుగకయన్నను నాలిం,గొడు
కుల రక్షింపలేక కుతిలపడుచు
నెప్పుడుఁ జేదతనముగల నరు,నెడ
రుడుపఁగవలయు. ఆను. 2.340.

కుతిలపెట్టు దే. స. క్రి. (కుతిల +
పెట్టు.)

పీడించు, బాధపెట్టు.

సీ. అరాజకత్వ ..ఆ. దోషజాతమైన
దురిత బాహుళ్యంబు, కుతిలపెట్టు
భూమి యతలమునకుఁ, బోవ. శాంతి.

2.89.

కుతూహలము సం. వి. అ. న.

కుతుకము, ఉత్సాహము.

వ. ఇ తైఱంగున మత్స్యరాజ మహిషి
ద్రాపదీదేవిసాలోకించికుతూహలంబున.
విరా. 1.302.

కుతూహలి సం. వి. (న. సీ. న్).

కుతూహలము గలవాడు.

వ. ... చలియింపక చెలియలి కట్ట
యం బోలె నవి నిలువరించి యవ్వి
క్రమ కుతూహలి విజృంభించి. ద్రోణ.
3,157.

కుత్తుక దే. వి.

కుతిక, గొంతు, కంఠము.

కం. ... శోకము గూరన్ గద్గదిక
నెలుగు గుత్తురఁ దగులన్. భీష్మ.
2.884.

లయగ్రాహి. కుతుకల బంటియగు నెత్తు
రులు దోయిశుల నెత్తి చవి గ్రోలుచును
శ్రీ. 2.8,

చం. (శివుడు గారితో) త్రిలోకభీకరం
బనితర సాధ్యమై యెదవ నత్రణఁ
దాల్చితి దానిఁ గుత్తుకన్. తే. అట్లు
కంతంబునందు మహావిషంబుఁ దాల్చి.
ఆను. 4.426; 427.

కుత్వ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. నింద, దూఱు.

ఉ. నీతి దొంగి కార్యముల నెట్టన
యాగ్రహవృత్తిఁ జేసిసం, బ్రీతిగ సిద్ధి
బొందినను భీతియుఁ గుత్వయుఁ బుట్టు
భూజను లేవుతురు చేటు సేతలు పలి
పక తక్కిన మున్నవచ్చు న,త్యాతుర
తాస్పదంబులగు నాపద లిద్దవివేక
వై భవా. సౌ. 1.35,

2. రోత, ఏవగింపు.

తే. అవ్యవర్ణండు దీనుఁడియనకు
నెట్లు, గూతు నీవచ్చునని మదిఁ గుత్స
పుట్టి. ఆను. 1.55.

కుత్సపుట్టు దే. అ. క్రి.

రోతపుట్టు. ఏవగింపు గలుగు.

(చూ. కుత్స. 2. అర్థము).

కుత్సించు సం. వి. క్రి.

రోతపడు అసహించు.

వ, (ఉత్తరుడు) ఇట్లు వాతినం దన
మనంబునం గుత్సించును బీభత్సండు
యుగ్మంబుల పగ్గంబులు నొగల
ముడిచి రధంబు డిగ్గనుటికి. విరా.

4.73.

కుత్సితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. నికృష్టము, కీడ్వదీనది.

తే. కుక్క మృగములతోనెల్లఁ గుత్తి
తంబు, దీనిఁ దిని ధర్మములకేల హాని
సేయ, నొండుపాయంబు వెదకి కొమ్ము
జ్వలాత్మ యనుడు వానికి ముని యిట్లు
లనియె నధిప. శాంతి. 3.291.

చం. (భీష్మండు దుర్యోధనునితో)

అన విని నవ్వి పొండవుల యంతటి
వారికిఁగాక నీకు మా, ర్కొనచగు
నయ్య యిప్పురుసు కుత్సిత వర్త
నమిట్టి దుస్తరం, బునఁ దగు లావు
సేయ మముబోటులు లేరె. భీష్మ.

3.138., మహా. 39.

2. సిందిలము, దూఱబడినది.

కం. వినుము గురుద్రోహిఁ గ, ల్లనె
యల్లమగతి నిలాంత కుత్సిత భంగిం
దునిమితివి నీవు గురు నే, నును దుర్వి
ధమునగ యిదె ననుం దెగఁజూతున్.
సౌ. ప్రి. 1.156.

3. అధమము, వక్రమైనది, కపట
మైనది.

కం. పరిశుద్ధిలేని కుత్సిత పురోహితులు
నీవదళం బొందుదురు మహి, వర
యల్పమె శుద్ధుండై, పురోహితత్వంబు
సేత భూపతి నగరన్. శాంతి. 2.310
చూ. 9.11, 9.2.

కుత్సితుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

అల్పుడు, హీనుడు, నీచుడు.

ఆ. బాహుబలము మెఱసి పరుల సం
పదలు సే, కొనఁగ లావులేని కుత్తి
తుండునియత దుఃఖవృత్తి నిర్వేదప
రుడగుగాక నీకుఁ దగు నె కౌరవేంద్ర.
ఆర. 1.241.

ఉ. క్రూరుడు ధా ర్రరాఘడతి కుత్తి
తుండెంతయుఁ బాపబుద్ధి గాం, ధారుడు
సెక్కుమాయలకుఁ దావలము. ఆర.
7.409.

కుత్సండు సం. వి. అ. పుం.

ఒక ముని. ఆది. 1.147.

కుభము సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అ. పుం.

ఏనుఁగుమీదఁ బఱచెడు చిత్ర కంబ
ళము.

వ. ... కనక కఞ్చా కుభసనాధం
బులయిన మదాంధ గంధసీంధుర
సందోహంబులు. సఖా. 2.177.

కుడియవడకు దే. అ. క్రి.

కుంచుకొని పోవునట్లు వణకు.

సీ. ... చల్లన నంగంబులెల్ల నిండఁ
జెమర్చు బదములుఁ గభములుఁ
గుడియ వడకు. విరా. 4.80.

కుడియించు దే. స. క్రి. (√ కుడియు)

1. అడము, నొక్కు.

సీ. కుచములురమ్మునఁ గుదియించి
క్రమమున నిఱికిన కౌగిలి నింపొనన్.
విరా. 2.310.

2. తగ్గించు.

కం. అన్యత భయము నాజిజయము,
గొనియెడు తమకంబు పెంపుఁ,
గుదియింపఁగఁ జాం, డునరేంద్రు నగ్ర
తనయుం, డనుమానము నాత్మఁబెట్టి
యస్తుగురునితోన్. ద్రోణ. 5.314.

3. అడ్డగించు, ఆఁపు.

కం. నదిరయము వారణేంద్రుఁడు,
గుదియించినయట్టి పోలెఁ గురువర
దైన్యాస్పదమగు విషయోల్లాసముఁ
గుదియించును యోగసిద్ధి గురువు
చ్చలుఁడున్. శాం. 5.582.

శ్లో. తదేవ చ మహస్రోతో విష్ణు
యతివారణః తద్వద్యో గబలం లభ్యా
వ్యాహతే విషయాన్ బహూన్. సం.
భార. శాంతి. 300.23.

కం. శరవర్షము నాఁమీదం, గురిసిన
నేనాకసమునఁ గుదియించితి నా, యర
దంబు పొంతకును న, చెరువుగ నొక
బాణమైనఁ జేరకయుండన్. ఉద్యో.
4.316., ద్రోణ. 1.308.

4. నియమించు, తొంగజేయు, వశ
పఱచు.

కం. ... మనసు దూలకయుండన్
మృద వినుము బుద్ధిఁగొని యెక్కుడు
నిష్ఠను వలయు దానిఁ గుదియింపం
గన్. ఆను. 4.208.

గీ. అనఘ శబ్దాది విషయంబులందుఁ
దగిలి, యిచ్చఁ జరియించు నెప్పుడు
నింద్రియములు, బుధుఁడు దత్త

భావముఁ దన బుద్ధినెఱిగి, యేమఱక
వాని దగఁ గుదియింప వలయు.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణాం ప్రసంగేన దోష
మృచ్ఛస్య సంశయమ్ సంనియమ్య
తు తాన్యేన తతస్సిద్ధి మవాప్నుయాత్.
సం. భార. ఆర. 215.21.

5. అణచు.

కం. ... కోపో, దీపితులై వారల
యా, టోపముఁ గుదియించి రతిపటు
ప్రదరములన్. భీష్మ. 3.331.

6. మదమడచు, నిర్దించు.

కం. ఇది యేనుగూడ వచ్చితి, బది
లుడనై పోరుమింక బకమర్దన యీ
కదిసిన పీరులనెల్లం గుదియించెద
ననుచుఁ గవిసెఁ గురువితతి పయిన్.
భీష్మ. 2.371.

7. త్రుంచు, భగ్నము చేయు.

కం. కదిసి శరాసన గురుఁడు, చది
యేను శరంబు లేయఁ బాఠ్యుడు వానిం
గుదియించి చి. స. ప్రదరము
లడరింపఁ గుంభసంభవుడెడఁ ద్రుం
చెన్. ద్రోణ. 3.75.

8. అడగించు, నశింపజేయు.

ఉ. ... కడునల్లి విధిపణుఁ డేగు
దెంచి య, ప్పీరుల మాయయుం జలము
వ్రేల్చిడితోఁ గుదియించి వీరకే, శీరసి
కుండు వారి నవలీలమెయిం దును
మాడె నందిజన్. ఆర. 7.71.

9. చేర్చు. లగ్నము చేయు.

కం. అది ధర్మంబులకెల్లం, దుదియగు
ధర్మంబు మనసుతో దానిఁ దగం,
గుదియించి మేధతోడఁ, గవియింపు

ము నియతిఁ బుత్ర కడుగాఢముగన్.

కాంతి. 5.180.

కుదియు దే. అ. క్రి.

1. కుంగు, దిగఁబడు.

ఆ. ... కడును వ్రేగు, గలుగునట్టి పంటకట్టియ మోపఱు గుదియ మోచి తెచ్చెఁ గురువరేణ్య. ఆశ్వ. 3.72.

2. అఁగిపోవు, ఉపశమిల్లు.

సీ. మది నిగిర్చిన మాట మగువ నీ పెంపునఁ గుదిసి నా నాలుకతుదికి రాదు. విరా. 2.47.

కం. మరుదస్రమేయ గుహ్యక, శరమున వారిచె నతఁడు సరభసముగ నుద్ధర శిఖిజాణంజేసిన, గురుఁడు వరుణ విశిఖ నిహతిఁ గుదియం జేసెన్. ఉద్యో. 4.325.

3. వ్యర్థమగు, మొక్కవోవు.

(వజ్రాయుధము) కం. అది యొక్కఁడుఁ జేయఁజాలక, విదశిత తైలమగు తనదు విలసనమచటం, గుదియుట తనకుం దెలిసిన, మదమఱి గిరిభేది కడకు మగుడం జనియెన్. ఆను. 1.258.

4. ప్రింగు, నశించు, రూపఱు.

(ప్రళయమున.)

వ. ... కూర్మపృష్ఠంబునుం బోని పృథివి జలమయంబగు జలంబు లోకంబులెల్లం దన మయంబకాఁ జేర్చి తన్నుం గాలాగ్ని మడియింపం గుదియుఁ బ్రజ్వల జ్వాలాభీలంబగు నయ్యనలం బనిలంబుచేతం జెడు.

కాంతి. 6.88.

5. నిస్తేజమగు.

వ .. (ద్రోణుడు) భండనంబు సేసి పాండవ బలంబుల నుఱుమాడి పేచి దవి గొని కాలిచ్చి పొనుంగువడిన కార్చిచ్చు కై వడిం, గుదిసి యమ్మహా త్ముండు. ద్రోణ. 5.321.

8. వశపడు, అధీనమగు.

కం. అది గుదిసిన విజ్ఞానము, గదలక నిర్వాత దీపకాంతియు బోలెం, బొదలును. ఆను. 4.209.

కుదుట గూడువెట్టు

తన పంక్తి నభోజనమువెట్టు.

ఆ. ఆలుబిడ్డలు లేనియట్టి త్రిమ్మరి యగు క్రొయ్యగాక కుదుటఁ గూడువెట్టి కుదుచు వారలిట్టి క్రొవ్విదంబులు సేయఁజొచ్చుటిచ్చగించి చూతు రయ్య. ఉద్యో. 2.9.

కుదురు దే. వి. బా. అనా.

1. పాదు, అలవాలు.

కం. పెనుఁగుదుట నిడిన చూతం, బును నవమాలికయుఁ బోలెఁ బోలు పొందిరతం, డును నమ్ముగ్గయు నేకా, సనమున నున్నపుడు నూత్న సౌభాగ్యమునన్. విరా. 5.401.

2. పట్టు, ఆన్పదము, స్థానము. ఆశ్రయము, ఆధారము.

తే. ఓపి ధర్మార్థ కామంబులొకటి నొకటి, నాశ మొందింపకుండంగ నడవవలయుఁ, గాక ధర్మంబు సెడ నర్థగామములను, గోరు పురుషుండు నిందకుఁ గుదురుగాఁడె శల్య. 2.302.

కం. కరి తుంగ రథ సమితిఁ బొం. పిరివోయెడు నాదు లక్ష్మి పెంపున తెల్లన్, సరసిరుహవదన నీవ కుదు

రుగా నొనరించెదం గృతూహల మెనఁ
గన్. విరా. 2.122.

కం. విదురుండొక్కడ దక్కఁగ
సదస్సులెవ్వరును ధర్మ సంక్షయమిది
గూ,దదునార యతని శీలమ,కుదురీ
లోకమునకింతకుం దలపంగన్.

ఉద్యో. 3.190.

చం. ధరణికి నింక నాయకుఁడు ధర్మ
చనూజుఁడు నేడవశ్యముం,గురువతి
గూలు నెవ్వగలకుం గుదురయ్యెడు
నాంబిరేయుఁడు,ద్దురులగు పాండు
నందనుల దుర్దమభంగి యెఱింగి
ధర్మద,త్పరులకు గెల్పు బ్రాతె
హరిభక్తులఁ బొందవె భూరిసంపదల్.
శల్క. 1.305.

3. తునియ, ఖండము.

సీ. నానార్థ చంద్ర బాణవ్రాత మద
రినఁ దునియలై మేదిని దొరఁగు
కరులు, శాత నారాచ పుంజంబులు
నిగిడినఁ కుదురులై కూలెడు మోటక
ములు. ద్రోణ. 3.158.

4. ఏదైన ఒక వస్తువు అటునిటు
నొరగకుండ నుండుటకై యేర్పఱుపఁ
బడినది, చుట్టకుదురు.

వ. అతండు (కర్ణుడు) కేతనంబు
నకుం గుదురుగాఁ బెనుపొనరం గావిం
చిన పీతంబు నడుగున నొదింగిన.

ద్రోణ. 4.236.

.. పంక్తి, పార్శ్వము.

ఆ. ఆలుబిడ్డలు లేనియట్టి త్రిమ్మరి
యగు కొయ్యగాక, కుదురు గూడు
వెట్టి, కుదురువారలిట్టి క్రొవ్విడంబులు
సేయఁజొచ్చుచిచ్చగించి చూతు
రయ్య. ఉద్యో. 2.9.

కుద్దాలము సం. వి. ఆ. పుం.

గుద్దలి (భూమిని చీల్చునది.)

ఆ. ... అటువది వేపురు, నొక్క
మొగిన గ్రొచ్చి రుదధిలోన జలధి
పంక మగ్న సత్తముల్ నిశిత
కుద్దాలహతి విధారికములు గాఁగ.
ఆర. 3.81.

కునికిలి దే. వి. బౌప.

జత్ర ప్రదేశము - మూపులయొక్క
సంధియెముకలు.

ఆ. వెండిపింజఁ బొలుచు వెడఁద
యమ్మున మిత్ర,సేన ధరణినాధు
శిరముఁ ద్రుంచి,వాడి నారసము సువ
ర్ముని కునికిలి, నాదె నయ్యవర్త్య
నాథ సుతుఁడు. కర్ణ. 1.175.

శ్లో. మిత్రసేనస్య చిచ్ఛేద ఘోరప్రే
మహారథః, సుశర్మాణం సుసంక్రంద్యో
జత్రదేశే సమాహరత్. సం. భార.
కర్ణ. 28.26.

కుసుకు దే. ఆ. క్రి.

నిద్రచేతూఁగు, తూలు, కూరుకుపాటు
చెందు.

వ. ... నిద్రా పరవశత్వంబున దివి
యలవారును హిసప్రయత్నలై నం
దమంబు గవియం దొడంగె నట్టి
యెడం గునికి కునికి యాయుధంబులు
పడవిడుచు వారును ... ద్రోణ.
5.267.

కువతిత్వము సం వి. ఆ. న.

చెడు రాచరికము - వక్రమార్గమున
వచ్చిన పరిపాలనము.

ఉ. (కుబేరుఁడు ముచుకుందునితో)
నాకును నీకు నేటికి రణంబొన

రింపంగ నేను బంప సీ, చేకముఖంబుగా ధరణి యేలుము నావుడు నవ్వి యవ్విధుండీ కుపితత్వ మొల్ల నొరు సీగి మహత్వకరంబె విద్విషదీపకర మద్భుజాత్మతమ పెంపొనరంగభజింతు దిక్పరీ. శాంతి. 2.325.

కుపితత్వము సం. వి. అ. న.

కోపము.

చం. కినియుట మాను మేలె మునికిం గుపితత్వము. అశ్వ. 3.35.

కుపితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కోపగించినది, క్రుద్ధము.

వ. .. ఆ సర్పగ్రామణి కుపిత చిత్తుండై. శాంతి. 3.580., ఉద్యో. 1.7.

వ. ... తత్రదేశంబు దొల్లి విశ్వా మిత్రు నాశ్రమంబుకండు పసివ్వనెడఁ చదొవ్వయ మత్సరంబునఁ గుపి తుండై. శల్య. 2.168.

కం. కుపితుడగువాని ప్రళమును, జపమును దేవార్చనంబు శ్రాద్ధ క్రియయుం, దపమును దానము యజనము, నపగతములు గాఁగజేయు నంతకుఁ డలకన్. శాం. 5.554.

(కుపితుడు = కోపి, క్రుద్ధుడు.)

కుప్ప దే. వి.

రాశి, ప్రోగు, గుట్ట.

ఉ. అప్పుడు కర్ణసైన్య మమరావిప నందనుఁ జుట్టుముట్టఁ దేరుప్పర వీధిమై వలయమొప్ప వెసం బఱపించి క్రిడీ పెన్, గుప్పలుగా రథావలిని ఘోటతతిం గరిరాజిఁ గూల్పుచుం, దప్పక భానుసూను మెయిదాఁకఁగ

నేయుచు నుల్లసిల్లినన్. విరా. 5.98; అశ్వ. 4.107; శాంతి. 2.498.

కుప్పనగూర కుప్పనగూరలు కుప్పం గూరలు దే. క్రి. విజ. ($\sqrt{\quad}$ కుప్ప.)

కుప్పనగూర, కుప్పకుప్పలుగా, ప్రోగుప్రోగులుగా.

చం. ఎడగని యబ్బలంబు గడు నేదైఱఁ గిట్టి మహాస్త్రి శత్రుమూర్, గడువడిఁ గుప్పనగూరఁగఁ జలంబునఁ బైదొరఁగింప. ద్రో. 3.152. గీ. సీవు భీష్మున కలికినఁ జోవదేను, గలుగ వెఱచేల యతనిపైఁ గవియు మెయిది, కొని మదీయ బాణంబులఁ గుప్పనగూర పఱపి కూల్చెద సీతనిఁ బటరయమున. భీష్మ. 3.395.

చం. హిమగిరి సానుదేశమున నెక్కుడు వై భవ ముల్లసిల్ల య, జ్ఞము దగ, జేసే భూమిసుర సంఘముల్లెను దృప్తి బొంద హేమమొనఁగెఁ గుప్పనగూర లునమగ్ర కుయుహలుఁడై కనత్సు, వర్ణమయ గృహక్రియోపకరణ ప్రక గంబులనిచ్చె భక్తితోన్. అశ్వ. 1.31 వ. ... ఇవ్విధంబున వివిధ పూహంబులగు బహుయోధయూధంబులు గురి సిన యనేకాస్త్ర శత్రుంబులు నానా ప్రకారంబులఁ గుప్పనగూరలుగాఁ దొరఁగిన. విరా. 5.207.

కుప్పనగూరలు కుప్పనగూరక్రి.విజ. ($\sqrt{\quad}$ కుప్ప).

కుప్పకుప్పలుగా, ప్రోగుప్రోగులుగా.

కం. అప్పుడు గురుతనయొడిం, గప్పంగ వ్రజోపమాన కాండములు

వెసం, గుప్పనగూర వఱప నరు,
దప్పరునఁనమున కోర్చి యతఁడు
పెనంగన్. కర్ణ. 2.298.

ఉ. అప్పుడు నీవు సూడఁగ ననంత
ములై యచరేఁడై సైన్యముల్, గప్పె
ననేక సాయక నికాయములన్ వడి
నన్ను నేనునుం, గుప్పనగూరవేసి
రిపుకోటి వధించితి నంతలోన నన్నొ
ప్పరికించె సైన్యతతి యొక్కఁడనై
గణభూమి సొచ్చితిన్. ఆర. 6.7.

కుప్పలుగొను దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\quad}$ కుప్ప)
కుప్పలుగొనుగాడు, ప్రొగులగు,
గుట్టల వడు.

వ. .. మడుపులు గట్టు నెత్తురులను
గుప్పలుగొను కండలను బెనంగొను
ప్రేవులను బెనుత్తిట్టలగు నెమ్ములను.
సౌ. పి. 1.177.

కం. అప్పురుసునఁ బెరిగిన నృపు,
లిప్పుడు భారత రణోపహృతులై
పలువుర్, కుప్పలుగొనఁ బదిరనికిం,
దప్పిన వాఁడొకడొకండ ధరనం
తంతన్. శాంతి. 2.96.

కుప్పించు దే. అ. క్రి.

దూఁకుటకు ముందు కాళ్ళు కదియఁ
బట్టి నేలనదుముచు ఊపిరిపట్టు.

తే. అసుర నాధుండు నలసత యడర
నీర్ణి యావులింపిన నత్తటి నమర
విఘ్నఁడు, దన శరీరంబు సంకుచితంబు
సేసి, కడు జవంబునఁ గుప్పించి
వెదలనుటికె. ఉద్యో. 1.125.

కుప్పెకోల దే. వి. (కుప్పె + కోల)
బాణవిశేషము. శుద్రకము (అలుగు
బాణము అని. బ్రౌ. ని)

సీ. కవినిన నతఁడు వికర్ణ రథ్యం
బులఁ గూల్చి యాతనిపయఁ గుప్పె
కోల, లిరువదినాటింప భీష్మ. 2.393.

వ. .. పాల్కణి తఱిమి మన మొన
నుజుమ్ము చేయం డొడంగిన
ద్రోణుండు మార్కొని యిరువదేను
కుప్పెకోలల నతనిచేత నేటలువడి.

ద్రోణ. 3.270.

శ్లో॥ సాత్యకిః పంచవింశత్యా శుద్ర
కాణాం సమార్పయత్. సం. భార.

ద్రోణ (శ. ర.)

కువ్యము సం. వి. అ. న.

బంగారు వెండిగాక తక్కిన లోహము.

సీ. ... అష్టమి వాణిజ్య పుష్టుడు
వసు, గజధర్మ విష్టుచిత్తజ తిథులం
దేక, శత జంతువులను గోచయము
గుప్తములును బ్రహ్మవర్చస్వి పుత్ర
కులును ధనము గలవాఁడు... అగు.
ఆను. 3.161.

కుబేరుడు సం. వి. అ. పుం.

ధనదుఁడు, విద్యాధర యక్ష కిన్నర
కింపుడు గంధర్వ గుహ్యకులకు
అధిపతి.

వ. (ప్రిష్టార్థనులు స్వప్నమున) కైలా
సంబు గని యందు సంతృప్తివర
సుందరంబును బుచ్చ లతా భూషి
తంబును రమ్యతరు సంతాన కాంతం
బును నయిన కుబేరి విహార స్థానంబు
సూచుచు. ద్రోణ. 2.361., ఉద్యో.
1.197.

(ఈతఁడు కుత్సితమైన శరీరము
గలవాఁడు. ఇతఁడు విశ్రవసునకు
ఇలవిలయందుఁబుట్టినవాఁడు; నరవాహ

నము గలవాడు. పాపచరిత్ర శాపము వలన పచ్చనైన యొక కన్నుగల వాడు. ఇతఁడెట్లనెడి యొకఁడు గల వాడు. శంకరుని సఖుడు. అని అను. రావణునకు సవతితల్లి కొడుకు. మూడు కాళ్ళు ఎనిమిది పండ్లును మెల్ల కన్నును గల వికృతదేహము గలవాడు అని సూ. ఆ. ని.)

కుబ్జ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

మఱుగుజ్జు. ముంధర, ఒకానొక గంధర్వశ్రీ.

మ. .. పరిమేష్టి... ముంధర యను గంధర్వ కామిని బిలిచి నీవు కుబ్జ రూపంబున మంధర యను పేరి భూ లోకంబున నుద్భవించి నీ నేర్పు విధంబున దేవకార్యంబుల నిర్వహింపు మని. ఆది. ౪ 291.

కుబ్జము సం. విజ. (అ. అ. అ.)

మఱుగుజ్జు అయినది, గూనుగలది. కం. అంతిపురము చుట్టతీర, బెంత యుగ గీడంతకంటె నెక్కు చడియో, పాంత చర కుబ్జ వామన, కాంతాదుల లోపి పాండవలిమి వడునడున్. విరా. 1.131.

వ...కొంతేయులు .. దాన దాసీ కుబ్జ వామన గజంబులం గైకొని యధిక ప్రమద సమద చేష్టించుల నుల్ల సిల్లిరి. శల్క. 2.349.

కుభృత్తు సం. వి. త్. పుం.

భూమిని ధరించునది, కొండ. ఉ. అగ్గరు నందనుడు హరిజావలి గాంచి కుభృత్తులంబు వేడిగ్గు మ్మి. ప్ర. చాడునఁ గడించి మగం

టిమి యల్లసిల్లఁగా, డిగ్గి పడఁచు. సౌప్తి. 1.180.

కుమతి సం. వి. ఇ. పుం.

చెడుబుద్ధి గలవాడు, దుర్మార్గుడు. తే. కూటికై ద్రోణ భీష్ములు గుమతి యనక, యనుసరింతురు ధృతరాష్ట్రుడును దనూజు, తృప్త మానినవాడు రాధేయు బోటి, తులువలెల్లను నతని నద్భుద్ధి యంద్రు. ఉద్యో. 1.106, 286.

కుమారకుండు సం. వి. అ. పుం.

1. కుమారుడు. పుత్రుడు. ఉ. దేవకుమారకుండ యగు...దేజము చందము సూడ. విరా. 5.302, 2.212.

కుమారధార సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఒకతీర్థము. ఇది పితామహ సరమునఁ బుట్టినది ఇందు స్నానము చేసి త్రిరా త్రోపవాసము చేసినవారు బ్రహ్మ హత్యాది దోషముక్తులగుదురు. ఆర. 2 275.

కుమారపట్టము సం. వి. అ. పుం.

యౌవరాజ్యము. ఉ. రాజ్యము భారమెల్ల ధృతరాష్ట్రుని యంద వెలుంగుచుండఁ ద, త్పుజ్జ కుమారపట్టమునఁ బొల్చి చరింపఁగ నీవు పాండవుల్, సజ్జతఁ దండ్ర చిత్తము ప్రసన్నతఁ బొందఁగఁ గొల్చి యున్ని సా, మాజ్యముగాఁ దలంతు రమర చమరం దమకున్ ధరాధిపా. ఉద్యో. 3 342.

కుమార మాతృకలు సం. వి. అ. శ్రీ.

వీరు ఏడుగురు 1) హవిష 2) కాళి

3) కౌశిక 4) ఉద్ధత 5) శారిక
6) ఆర్య 7) వైదాత్రి. వీరిని 'సప్త
మాతృకలు' అనియు నందురు. దేవేం
ద్రుఁడు కుమారస్వామి శౌర్య దైర్య
పరాక్రమాదులు విని తన ఉండ్రప్ర
మెప్పుడపహరించునో యని యాతని
సమయించి ప్రియంబు సేయుడని ఈ
సప్తమాతృకలను బంపెను. వీరు వెళ్ళి
మొరంబుగా కుమారస్వామిపై నడరి
యాతని తేజోవిశేషమునకు భయ
మంది యతని శరణుసొచ్చి "మేము
లోకమాతలము. మాయందు నీవు
మాతృభావము సేయ నర్హుడవు"
అని ప్రార్థించిరి. అతఁడు వారి నభి
నందించి యనుగ్రహించెను.
పిమ్మట ఈ కుమార మాతృకలు
"మమ్ము జగత్రయంబునకు మాత
లుగాఁ జేయము. తొల్లి మాతృకల
కంటె మేమెక్కుడువారము గావలయు
సర్వలోకము తొల్లిటి మాతృకలను
గొలువక మమ్మే కొలువ వలయును
అని కుమారస్వామిని బ్రార్థించిరి.
అందులకు కార్తికేయుఁడు నవ్వి తొల్లి
మాతృకల గొప్పతనము మాన్పుట
న్యాయముకాదు. మఱొండు వరము
గోరుడిచ్చెదననెను. వారు జగముల
శిశువుల నెల్లప్పుడు పీడించునటుల
వరమిమ్మనిరి. కుమారస్వామి కీడు
సేయఁ గోరుచున్నారు. ఇది న్యాయ
మా ? అయినను ఇచ్చెద నన్నాడ
గాన నట్లే వరమిచ్చితిని. మీకు
మ్రొక్కినను కొల్చినను వేడినను
దయతో శిశువుల రక్షింపుఁడు. పది
యాతేడుల ప్రాయము వచ్చునంతే

నరులను బాధింపుఁడు. మీకు రక్ష
కుఁడుగా నా యంశమున బుట్టినవాని
నొకని నిత్తునని తన శరీరమునుండి
బంగారు రంగుగల యొక పురుషుని
బుట్టించెను. వాఁడు స్కందాపస్మార
మను పేరి గ్రహమై కుమార మాతృకా
రక్షకుఁడయ్యెను. ఆది సప్త మాతృ
కలు: 1) బ్రాహ్మి 2) మాహేశ్వరి
3) కౌముది 4) వైష్ణవి 5) వారాహి
6) ఇంద్రాణి 7) చాముండి - వీరి
కన్న చిన్నలగుటచే వారిని కుమార
మాతృకలనిరి. ఆర. 5.214; 245
మొ. 252.

కుమార విద్యాధరుఁడు సం. వి. అ. పుం.

కుమారుడైన విద్యాధరుఁడు; రాజ
రాజ నరేంద్రుఁడు.

కం. విమలాదిర్క తనూజుఁడు, విమల
విచారుఁడు గుమార విత్త్యాధరుఁ
డు, త్రమ చాపక్కుఁడు వివిధాగమ
విజితశ్రముఁడు తుహినకరుఁడురు
కాంతిన్, ఆది. 1.4.

కుమార విషయము సం. వి. అ. పుం.

కుమారదేశము. దీని ప్రభువు శ్రేణి
మంతుఁడు. భీమసేనుఁడు పూర్వ
దిగ్విజయ యాత్రాకాలమున నీతని
జయించి యపరిమిత ధనములు
గ్రహించెను. సఖా. 1.243.

కుమార వీరాశ్రమము సం. వి. అ.

పుం. న.
ఒక తీర్థము. ఇచ్చట ఒక్క మాసము
వసించిన నశ్వమేధ ఫలము లభిం
చును. ఆర. 2.275.

కుమారాయితము సం. విణ. (అ. అ. అ.]

కుమారుఁడుగ నయినది.

ఉ. ... కుమారుని శక్తిశాలి
ధృతరాష్ట్రుడు రాక్షసుసేయుడు-చె.
ఆది. 5.6.

కుమారి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. కూతురు.

ఆ. ఉన్న మారి చతురయగుట
ఐంపిష, రనమునెడఁ బ్రమాదమున
నెఱింగి, యుగ్గడింప నొల్లరచి
యెఱుంగని, యదియదోలె నుండె
నాత్మ నొచ్చి. ఉద్యో. 4.874.

2. కన్య, పెండ్లిగారి పడుచు.

ఉ. భారతమర్థితో వినిన భక్తిఁ బరిం
చిన శ్రీయు నాయువున్. ..గల్గు...
సుపుత్రుని గాంచు సప్తిరుక్, గారవ
మొప్పగఁ బడయు గర్విజియున్
వరుసం గుమరియున్. స్పర్శ. 90.

3. చేయరాజు కూతురు, భీమసేనుని
(పాండురాజు కుమారుడు కాదు)
భార్య. ఆది. 4.118.

కుమారిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కూతురు.

వ. ... మత్స్య మహివల్లభుండు
మనఁబలర శస్త్ర మొగంబు
సూచి కుమారిక సలంకరించుకొని
లెచ్చునిన. విరా. 5.354.

కుమారుడు సం. విజ్ఞ (అ. ఆ. అ.)

భూమియందు వచ్చునుచలె నుండిదుఁ
దైనవాడు, యువకుడు.

కం. ఉ. యమ్మదితయుఁ దానును,
జని యరనినెనలెఱంగు సమలముగ
జెప్పిన శక్కుమారవరుఁ డిద్లయెం
దాంబెలద నల్లన నగుచున్. విరా.
4.17.

వ. (ఉత్తర బృహన్నలతో)...నీవును
నా పడుచుట గుఱవ సేయక నీ
పెంపునుం బ్రకటంబుగా నయ్యుత్తర
కుమారునకు రథంబు గదప నియ్య
కొని యియ్య పడఁ దలఁగవలయు...
అనిన. విరా. 4.29. (ఉత్తర కుమా
రుడు—కుమారుడైన న యుత్తరుడు.
విరా. 5.899).

వి. అ. పుం.

1. శిశువు. అయిదేండ్ల లోపలి
బాలుడు. (సూ. ఆ. ని.)

సీ. ధృతరాష్ట్ర సఖుడైన యువకుఁ
డను సూతుఁడు ... ఏకతమన,
నప్పెద్దె దెఱచి రావచ్చు చుచు. ఆ.
వినుచ పేమ కవమఁ గనక కుండల
భరు, ననువమాన తేజు ఘనుఁ గుమారు
గని మనఁబులోన ననయంబు విస్మ
యించు, బొనరఁ గ్రుచ్చి యెత్తికొని
ముదమున. ఆర. 7.349.

2. ఆదరాధకము.

(భీష్ముడు దుర్యోధనునకితో)

కం. మెద యొకగఁ జేతి కైదువు,
వద నిను సింహుఁగకున్న భంగి
గనియుఁ గవ్వడి యుచునుచునె
చె, పెద్దడు కొలఁదియె వాని కరుణ
పెంపు కుమారా. విరా. 5.216.

(భీష్ముడు ధర్మరాజుతో)

ఆ. భక్తిగలవు నాకుఁ బ్రజ్ఞాన ఘనుఁ
చచ్చల్లత్తు నీవు యోగ్యుడవు కుమార,
సదుపదేఁ మనకు. శాంతి. 4 263.

3. పెద్దవారు చిన్నవారిని సంబో
ధించు శబ్దము.

(దుర్వేధనుఁడు దుశ్శాసనునితో
భీష్ముని గురించి)

అ. ఎల్లవారిఁ గాచు నితఁడని
యెప్పుడూఁ దలఁతు మితనిఁ గావవల
యుఁడేమి, యని యలంఛదేని వినుమింద
ఱకు నిది, వినుఁగ వలయునట్టి పని
కుమార. భీష్మ. 1.77.

4. కుమారస్వామి.

(చూ. ఆర. 5.193. మొ. 289వఱకు;
ఆది. 3.76; సం. భార. ఆది. 67;
శల్క. 2.175 మొ. 193 వ, చూ.
చివరి సంపుటము అనుబంధము.)

కుమారుతనము వి.

లేత వయస్సు. ముప్పది సంవత్సర
ముల వఱకు నుండు వయస్సు.
అందు సంవత్సరముల పట్లను గు
వయస్సు లనియ, పదునాఱు సంవత్స
రముల వఱకు నుండు వయస్సు అని
యుఁగూడఁ జెప్పుదురు. ఇక్కడ
ముప్పది సంవత్సరముల పట్లను గు
వయస్సు యుక్తముగాఁ గనఁబడు
చున్నది.

(భీష్ముఁడు యల్పనితో)

చం. ముదురదనైన నాదు బలముం
జలమున్ వివిధాశ్రు శత్రు సంపద
యును బోయి నీ గురుఁడు ధాన్యపుచే
విను చుచున్న నా, తెడికినవారు
పెక్కెడల నేమయిరో యెఱుంగున్
జగంబు నా, ముదిమియు నీ కుమారు
తనమున్ వరుసన్ విజయుఁచెఱిం
గెడున్. ఉద్యో. 4 246.

కుముదము సం. వి. అ. పుం. న.

తైరవము, తెల్ల గలువ.

కం. పరమ శమ నిత సంయమి,
వర మానస కుముద హాస వర్ధన
చంచర్పరణ నఖ చంద్రికా వి, స్ఫుర
జా చిత్రప్రకార భోధాచ్చరమన్.
విరా. 1.85.

కుముదాక్షిణ్య సం. వి. అ. పుం.

కల్ద్రుపకౌడుడు, సర్పజాతివాడు.
2.4.

కుముదుఁడు సం. వి. అ. పుం

1. కల్ద్రుపకౌడుడు, సర్పజాతివాడు.
ఆది. 24.

ఇతఁడు ఒంరాముఁడు శరీరము విడుచు
నప్పుడతనిని సేవింపవచ్చును. మౌన.
76

2. ఒక వానరపిఠుఁడు.

కం. అఱువది కోటులు గపివరులు
ఱుట జగత్త్రయము నొకట నువ్వెత్తు
గొనం, దఱిగొన్నయట్లు నడిపగ,
తెలి కిడుము పుచ్చగుడెంచి నృపవరు
గనియెన్. ఆర. 7.36.

3. కుమారస్వామి మూలమునా
ఒక సైనికుఁడు,

వ. ... అద్భుతంబులఁ జిత్రావరణ
వర్షాయుధ ధరులును వివిధ ప్రకా
రులు నగు గజకర్ణ నికుంచ కుముదాదు
లైన సైనికులు డెఱసి యుల్లసిల్లరి.
శల్క. 2.183.

కుమ్మరి దే. వి.

కుందలు చేసి జీవింపువాఁడు.

కం. విను మృత్యువునకుఁ దిగు సాధ
నమ వగుటఁ జేసి నిర్వచించింపం
గా, జను ననవుడు కుమ్మరి కోలను

సారఁబోలితిం దలఁచి చూడుమెదన్.
ఆను. 1.16.

కుమ్మరికొల దే. వి.

కుమ్మరివాఁడు సారత్రిప్పు కట్టె. చూ.
కుమ్మరి.

కుమ్మరిసార దే. వి.

కుమ్మరి కుండలు చేయుటకుపయో
గించు చక్రము.

తే. ధాత్రి కుమ్మరిసార విధమునఁ
దిరిగె. ఉద్యో. 4.116.

కుయి దే. వి.

1. రక్షణము,

వ. (విరటుఁడు) కుచనాచుచు భీష్మ
ద్రోణ కర్ణ కృపాశ్వత్థామాది యోధ
వీరులు బెరసిన అలంకారము నడచి
యుత్తరంబునఁ బసులఁ బట్టిన
నతండు జుహన్నుల సారథింగా
గైకొని యొక్కరుండ కుయివోవుట
విని విషాద వేదనా దోదూయమాన
చూసఁబడఁగూగు. విరా. 5.283.

2. మొఱ, ఆర్తధ్వని.

అ. అనదనైతి నిచట నాలి కుయ్య
లింపుఁడకట మీరు గలుగ నాక్రమించి
నన్నుఁగట్టి సూతనందను లిమ్మొయి,
వెఱపు లేక భంగపఱచువారు. విరా.
3.19.

కుయివోవు దే. అ. క్రి. (కుయి + పోవు)
రక్షకముగా పోవు.

(చూ. కుయి, 1వ ఉదా.)

కుయిగాఁడు దే. అ. క్రి. (కుయి +
ఁడు)

రక్షకముగాఁ దోవు.

చం. అసమున మీఁదెఱుంగక మహా
గ్రహ వృత్తిఁ గడచి వెచ్చెరంబను

లకుఁ గూయిగాఁజనియెఁ బాపఁడు
కొరవసేన యేడ యొంటి సనుట
యేడ నాకిది కడింది విచారము పుట్టె.
విరా. 5.234.

కుయ్యలింపు దే. అ. క్రి.

మొఱ విను. (చూ. కుయి. 2వ ఉదా.)

కుయ్యి దే. వి. కూయి.

మొఱ, ఆర్త ధ్వని.

కురంగ దేశము సం. వి. అ. పుం.

ఒక దేశము.

వ. గంధమాదన సంగతయైన
యింద్రతోయయుం గురంగ దేశ
గతయగు కరతోయయుం ద్రిరాత్రోప
వాసోపేత స్నాతకులకు నశ్వమేధ
ఫలంబు గలుగఁజేయు. ఆను. 2.73.

కురంగము సం. వి. అ. పుం.

జీంక, ఇంచుకంత యెఱుపువన్నె
గల పెద్ద యిఱ్ఱి. “కురంగ ఈషత్తా
ప్రమః స్వాధ్యక్షివాకృతికో మహాన్,”
వ. ఇట్లు శినిపుంగవుండు సింగంబు
వొదిలిన కురంగంబుఁ గాచు చందం
బున ధృష్టద్యుమ్ను రక్షించి తొలం
గఁగొనిపోయె. ద్రోణ. 3.126.

కురకుఁడు సం. వి. అ. పుం.]

కద్రువకొడుకు. సర్వజాతివాడు.
ఆది. 2.4.

కురరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

ఆడు గొఱ్ఱ.

వ...అప్పుడుపాంచాలియునుభద్రయుఁ
జిత్రాంగదయు నులూపియు సపుత్ర
యగు నుత్తరయు పుడియుఁ గల
యట్టి మగువలుం గురరినిచయ నాచం

బుల చందము దోచ నాక్రందనము
సేసిరి. ఆశ్ర. 1.142.

కం. తనయుఁ బశువణిచి తద్వపఁ,
గొని వేల్చినఁ జూచి యార్త కుర్రరీ
నాదంబున నేడ్చిరి కడు నదలుగఁ
పినుచుధ్యలు నూర్చుచును నుతి
స్నేహమునన్. ఆర. 3.215.

కురవకము సం. వి. అ. పుం.

ఎఱ్ఱ గోరింట.

వ. దేవయాని యా వనంబునఁ గన్మ
కలుం దానును .. నవ వికవ కుసుమ
కుమార నికర భరిత సహకార కుఠ
వక వకుళాశోక తమాల సాలచ్చాయా
శీతల సికతా తలంబున నిష్ట వినో
దంబుల మన్న యవసరింబున. ఆది.
3.155

కురియుచు దే.స. శ్రీ. ($\sqrt{\text{కురియు}}$)
కురియజేయు, వర్షించు.

వ. అని స్తుతియించి పర్వన్య ప్రసాదం
బున మహావృష్టి గొడుకుల పయిం
గురియించి యయ్యురగుల విగత
సంతాపులజేసి కద్రువ. ఆది. 2.47;
ఆర. 3.206.

కురియు దే. అ. శ్రీ. వర్షించు,

సీ. వలసిన యవ్వడ వానలు కురి
యుట ససస్రమ్పద్ధి ప్రశస్తమయ్యే.
ఆది. 5.8.

కం. అత్తఱి బాషాణంబులు, నెత్తురు
నెమ్ములను గురిసె నిప్పుర నినదా,
యత్తమయ నభము; పిడుగుల మొత్తం
బులు వడియె నగుమున నెల్లెడలన్.
ఆప్. 4.160.

సీ. వరుస నేనుగులు కురిసిన దాన

ధారావళి దగు కలయంపి గాఁగ.
విరా. 3.74.

వ. అవ్వాయుసుతుండు సావమి
యెఱింగి భూపతి పెనంగు భంగియుఁ
గనుగొని మెచ్చి సురప్రకరంబులు
పుష్పవర్షంబులు గురియ. శల్క. 2.267.

కం. ఈరసమునఁ గదిసి శరాసార
ముపైఁ గురియ నీవు సక్రోధుడవై
పేరురమున వెన నాటిన, తోరంబగు
నారసమునఁ ద్రుళ్ళి కెడ సెనే. కర్ణ.
3.38.

ఆ. ... అగ్గలముగఁ గురియు తేని
యలకుఁ గొంకు. విరా. 2. 304.

స. శ్రీ.

వర్షించేయు, కురియుచు.

కం. నందినియ ... అంగ విక్షేపం
బున నంగారవృష్టిఁ గురియుచు. ఆది
7.106.

వ. అవ్వాయుసుతుండు సావమి
యెఱింగి భూపతి పెనంగు భంగియుఁ
గనుగొని మెచ్చి సురప్రకరంబులు
పుష్పవర్షంబు గురియ. శల్క. 2.267.
తే. జోడుర్కొంట వాలంప సోన
గురియ. ... విరా. 3.168.

తే. ఒండొరుల దోయికుల నినుపొందఁ
జేయు, నక్షత ప్రకరంబు లనోర్చు
మస్తకములఁ బోసిరి యంచా కర్ప
లతలు విరులు గమియ నొండొంటిపై
గురియునట్లు. విరా. 5.397.

(పట్టముగా రాల్చు అని భావము)

వ హవ్య కవ్యంబులను నతిథి పూజ
నంబులకు నిజాహరంబులకు సద్వి

జావలి సంతోషింప నింపారు పాలు
వారికిం గురియుదుము (ఇటు ఎక్కువ
గానిప్పు అని భావము). ఆను. 3.69;
ఆది. 4.157.

కురుడు సం. వి. ఉ. పుం.

కౌరవ వంశమునందలి యొక రాజు-
సంవరణునకు తపతీకః బుట్టినవాడు.
పాండవులకు ధార్తరాష్ట్రులకు
మూలపురుషుడు. ఇరని పేరనే
కురుక్షేత్ర మేర్పడినది. ఆది. 4.112;
శల్య. 2.214.

(చూ. కురుక్షేత్రము)

కురుకుమారుడు సం. వి. అ. పుం.

1. గాంధారి దృతరాష్ట్రుల కొడుకు.
వీరు సూర్యుడు 1) దుర్యోధనుడు
2) దుశ్శాసనుడు 3) దుస్సహుడు
4) దుశ్శలుడు 5) జలసంధుడు
6) సముడు 7) సహుడు 8) విం
దుడు 9) అనువిందుడు 10) దుర్ల
ద్దుడు 11) సుబాహువు 12) దుష్ప్ర
దర్షణుడు 13) దుర్మర్షణుడు
14) దుర్ముఖుడు 15) దుష్కర్ణుడు
16) కర్ణుడు 17) వివింశతి 18) విక
ర్ణుడు 19) శలుడు 20) సత్తుడు
21) సులోచనుడు 22) చిత్రుడు
23) ఉపచిత్రుడు 24) చిత్రాక్షుడు
25) చారుచిత్రుడు 26) శరాసనుడు
27) దుర్మరుడు 28) దుర్విగాహుడు
29) విచక్షుడు 30) చికనాసనుడు
31) కింజనాకుడు 32) సునాకుడు
33) నందుడు 34) ఉపనందకుడు
35. చిత్రబాహుడు 36) చిత్రవర్మ
37) సుకర్మ 38) దుర్విమోచనుడు
39) అయోబాహువు 40) మహాబాహువు

41) చిత్రాంగుడు 42) చిత్రకుండ
లుడు 43) భీమసేనుడు 44)
భీమబలుడు 45) జలారి 46)
బలవర్ధనుడు 47) ఉగ్రాయు
ధుడు 48) సుషేణుడు 49) కుండ
ధారుడు 50) మహాదరుడు 51)
చిత్రాయుధుడు 51) నిషంగి 53)
పాశి 54) బృందారకుడు 55) దృఢ
వృష్టి 56) దృఢక్షత్రుడు 57) సోమ
కీర్తి 58) అనూదరుడు 59) దృఢ
సంధుడు 60) జరాసంధుడు 61)
సరుడు 62) సువాక్కు 63) ఉగ్ర
శ్రవుడు 64) ఉగ్రసేనుడు 65)
సేనాని 66) దుష్పరాజయుడు 67)
అవరాజితుడు 68) కుండశాయి 69)
విశాలాక్షుడు 70) దురాధరుడు 71)
దృఢహస్తుడు 72) సుహస్తుడు 73)
వాతవేగుడు 74) సువర్చసుడు
75) ఆదిత్య కేతువు 76) బహ్వౌశి
77) నాగదత్తుడు 78) అగ్రయాయి
79) కవచి 80) క్రధనుడు 81)
కుండుడు 82) ధనుర్ధరుడు 83)
ఉగ్రుడు 84) భీమరథుడు 85) వీర
బాహువు 86) అలోలువుడు 87)
ఆభయుడు 88) రాద్రకర్మ 89)
దృఢరథాశ్రయుడు 90) అనాధృ
ష్టుడు 91) కుండభేది 92) విరావి
93) ప్రమథుడు 94) ప్రమాధి 95)
దీర్ఘరోముడు 96) దీర్ఘబాహువు 97)
హృద్ధోరువు 98) కనక ధ్వజుడు
99) కుండాశి 100) విరజనుడు.
ఆది. 5.107.

సంస్కృతము వావిళ్ళవారి ప్రతిఆది.
117లో కుమారులు నూర్చునని చెప్పి

106 పేర్లిచ్చియున్నది. వారు 1. సత్యసంధుఁడు (60. జరాసంధుఁడు తర్వాత) 2. కుండధారుఁడు (81. కుండుడు తర్వాత) 3. వీరుఁడు (84. భీమరథుఁడు తర్వాత) 4. చిత్ర కుండలుఁడు (95. విరావి తర్వాత) 5. వీర్యవంతుఁడు (92. దీర్ఘరోముని తర్వాత) 6 మహాబాహువు (96. దీర్ఘ బాహువు తర్వాత). ఇందుమహాబాహువు 40 వాఁడుగ వచ్చియున్నాఁడు. నామ పరిగణనమున సంస్కృత భారతము కలుషితమైన దనక తప్పదు.

2 గాంధారి ధృతరాష్ట్ర పుత్రులతో జోడుగా తిరుగు ఒకానొక రాజ కుమారుఁడు. చూ. చిత్రరథుఁడు. 1వ అర్థము.

కురుక్షేత్రము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యక్షేత్రము. కౌరవ పాండవ సంగ్రామ మిచ్చట జరిగినది. ఇది ఇప్పటి క్రిష్ణప్రాంతమున గలదు. ఇది నైమిశారణ్యమున మూఁడు పుష్కరములతోఁ గూడియున్నది. ఈ కురుక్షేత్రమున నున్నవారిని స్వర్గలోకవాసులని యందురు. ఇయ్యది తృత్యచ్ఛతక ఉత్తరమున సరస్వతికి దక్షిణముననున్నది. ఆ కురుక్షేత్ర శమంత పంచకములు నడుమ రామ హ్రాదిము నడుమ బ్రహ్మ యుత్తరవేది యనబడునట్టి కురుక్షేత్రము మెట్టిన వారికిఁ గురుక్షేత్రమున బోయెన మనినవారికిఁ గురుక్షేత్రమున వసి యించెదమని లించిన వారికి సర్వపాపక్షయమయి అదనంతరమున విష్ణుస్థానమున విష్ణుపునర్పించిన నశ్వ

మేధఫలము కలుగును. అం. 2.257, 258, 259. పూరు యుద్ధమున సంవరణునకు రహితయను దాని యందు కురుఁడను మహారాజు జన్మించెను. ఈతఁడు మృత్యువలుఁడట, ఇతఁడొకనాఁడు ఇప్పటి యీ కురుక్షేత్ర భూమిని దున్నుచుండెను. అప్పుడు ఇంద్రుఁడు వచ్చి యేల దున్నుచుంటివని యడిగెను. ఇవ్వుట పుట్టిన జనులందఱు మృతాంతరము స్వర్గమునకరుగ నలయుదున్నుచుంటిననెను. దేవేంద్రుఁడు నవ్వి గేలిసేయుచుఁ బోయెను. కురుఁడు తన పనిని వదలలేదు. పలు మారా దేవతల వచ్చి పరిహాస వాక్యములు పల్కుచు బోవుచుండెను. చురుకు తన నిష్ఠ వచంక యెల్లపుడు దున్నుచునే యుండెను దేవతలందఱు ప్రేరేప దేవేంద్రుఁడు కురుని యొద్దకు వచ్చి యుచుండ 'ఈ పుణ్యక్షేత్రమున నిరాహారులై దేహంబు విడిచిన వారిలకును ఇందు యుద్ధము చేసి ముక్తకారమున మృతి జెందిన సమస్తజంతువులకును సురితొకప్రాప్తి కలిగెడు' మని పల్కి నిజస్థానమునకుఁ బోయెను. పోవుచు ఈ కురుక్షేత్ర మందలి ధూలి గాలితెగిసి వచ్చి శరీరమున నుడుకొనెనేని యా నరుని పాపములన్నియు నశించి మరణానంతరము ఉత్తమ గతులు ప్రాప్తించునని పల్కెను.

చురుకు దున్నుటచే నానెరేర ఈ భూమి కురుక్షేత్రము అను పేరు

వచ్చెను. శల్క. 2.215, 216, 217.

చూ. కురుజాంగలము.

కురుజ దే. వి.

ఇది 'గురుజ'గా నిఘంటువులు తెల్పుచున్నవి. సం.మున ఈ తావున 'గురుజ' శబ్దమే కలదు. మఱి పారాంశరములు కూడ లేవు. ఆనందవారి ప్రతిలో 'కురుజ' ఆనియుఁ బాఠాంతరము 'గురిజ' అనియుఁ గలదు. సూ. ఆ. ని. దీనిని 'గురిజ'గానే గ్రహించినది. గురియెంచి కూరచున్నాడు. అందు ఆంధ్రదేశమునఁ గానరాదు. మఱి దేశమునైనఁ గలదేమో. ఆకులంములు తిను ఋషిపుంగవులు వాడెడి వారేమో తెలియదు. 'కురుజ'కూడ ఒక కూరారు దిను సైనటులను గాన్పింపదు. ఇంకను ఇది విచార్యము (చూ. గురుజే)

కురు జనవదము సం. వి. అ. పుం.

కురుదేశము.

వ. కురుజునందు చుట్టం బాంచాల చేది ... మగధ దేశంబులు సుధాక్షంబులు. విరా. 1.62.

కురుజాంగలము సం. వి. అ. న.

1. కురుజ్జేత్రము. ఇది కామృక వనమునందలి ఒక ప్రదేశము.

సీ. ... కురుజాంగలంబునఁ బరిమ నిష్ఠ. ఆ. నల్కమేధ ముఖములైన రాజార్థయజ్ఞములు పెక్కు సేసె... సుహృప్రదః ద్రోణ. 2.198, 200. 1.228.

2. కామృక వనమునందలి ఒక ప్రదేశము.

(మైత్రేయుడు ధృతరాష్ట్రునితో)

చం. ... కామృక వనంబను మహా విపినంబుననున్న పాండవేయుల కడ నుండి వచ్చితిఁ గురుత్తమ నీసుతు నిన్నుఁ జూడఁగన్.

వ. దీర్ఘ తీర్థ దర్శనార్థంబు పరిభ్రమించుచుఁ గురుజాంగలంబునకరిగి యందుఁ గడుకుతోత్తములైన పాండు పుత్రులఁ జూచితి. ఆర. 194, 95. చూ. జాంగలము.

కురుజీర్థము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యక్షేత్రము. ఇది తైజసమను పీఠమునకుఁ దూర్పునఁ నుండును. దీనిని జూచినవారికి స్వర్గద్వారము తెఱచునను ఆర. 2.267.

కురుదేశము సం. వి. అ. పుం.

కౌంవరాజ్య ప్రదేశము.

కం. .. కురుదేశాహ్లాదిన, ముసు నగు నిజారూఢింబు మోపెడలించెన్. విరా 1.170.

కురునాథుడు, కురుపతి, కురురాజు

1, మర్కండేయ. విరా. 3.123; విరా 4.11; విరా. 5.55.

1. ధృతరాష్ట్రుడు. శల్క. 2.360.

కురుపితామహుడు సం. వి. అ. పుం.

భీష్ముడు.

ఆ. కురుపితామహుండు గురుబుద్ధి నింబ్రాదు, లకును మానసియుఁ డకుటిలాత్మ, కుండు పరిశురాము కోదండ విహృది సుగుణములనుల్ల. శాంతి. 1.336.

కురుజలము సం. వి. అ. న.

కౌంవ సేన.

చం. కురుబల మేగుదెంచెనదె గోవుల
బిట్టలు బట్ట. విరా. 4.20.

కురులు వి.

శిరోజములు. తలవెండ్రుకలు, ముం
గురులు, అలకములు.

సీ. ఇందుబింబము మీది కందు చందం
బున, గురులు నెమ్మొగమున నెరసి
యుండ. విరా. 2.188.

కురువిషయము సం. వి. అ. పుం.

కౌరవ దేశము.

(సన్నాసిరూపము ధరించి ధర్మ
రాజు విరిటునితో)

కం. ద్విజుండఁ గురువిషయ జాతుండ.
విరా. 1.191.

కురువు సం. వి. ఉ పుం.

కురు అను పేరు గలిగిన భూమి.

సీ. కురు భూము లుత్తర కురువుల
కంచెను, సభిశ లక్ష్మీయుక్తి నలె
యిలై. ఆది. 5.3.

కుర్కురము సం. వి. అ. పుం.

కుక్క.

సీ. ... ఆఖిల ఒంటుపులను నచట
నచట, వసీయించి సుఖముండు వాని
లోనొక్క కుర్కుర మెప్పు భక్తిమై
గొలిచి తిరుగు. శాంతి. 3.92.

కుఱంగలి దే. వి. బౌ.

సమీపము, చేరువ.

ప. అనిన గంధర్వుండు పెద్దయుం
బ్రౌద్దు విచారించి యిచ్చోటిఁ గుఱం
గట సుత్యంబును పుష్కరించు
నం దపంబు సేయుచున్నవాని
ధౌమ్యుండిను బ్రాహ్మణుని. ఆది.
7.156.

విణ.

సమీప స్థలము, చేరువైనది.

వ. ... ప్రధానంబున తీర్థంబునకుఁ
జని యందులకు ద్వాపరపురుంబు
మఱువ యని విని. ఆది 8.168.

కుఱు దే. క్రి. విణ. (క. త. కుఱు;
వృత్తియందు కుఱుచే శబ్దముయొక్క
లక్షణము లోపింపగా మిగిలిన
రూపము.)

కొంచెముగా

కం. వలవలి చిహ్నులను
గంగా దుఱుమిడి కుఱుమాపుడు
బట్టం, బలవడఁ గట్టి జరర వల్కల
మున నెవ్వీగు జన్ముగవ గప్పి
చగన్. విరా. 1.291.

కుఱుకు దే. వి.

ప్రోగు, రాశి, గుట్ట.

మ. చురుచుగట్టె భటంగరంబులు
రణదోహం ప్రవాహంబుల పట
చెన్ నెత్తురు భూతకోటి విహరింపన్
బ్రస్తుతింపన్ సురర్. ద్రోణ. 4.83.
వ. ప్రోవులు గొనియున్న ప్రేవుల
వలన లావుగల యందపిండు పేరాఁ
కలి నటిముటం బెఱికినఁ గుఱుకులు
గట్టిన మృజాళ నాళంబులొప్పు
ఉమలాకరోద్దేశంబులఁ గ్రేవసేయు
ప్రదేశంబులును. విరా. 3.236.

చురుగుచున్న. గొడుగులు పఱి
యలు గుఱుకులు గొనుటన్. శ్రీ. 2.3.

కుఱుకులు గట్టు, కుఱుకులు గొను
దే. అ క్రి.

ప్రోవులుగా నేర్పడు, గుడ్డుచడు.

కుఱుచ దే. విణ. (వృత్తియందు దీనికి
యొడల అంర్పవరలోపము. చూ,
కుఱు).

ప్రహస్తము. పొట్టిది; చిన్నది
సీ. కుటుచ చేతులు మిడిగ్రుడ్డును
గడకొన్న లఱులు మది చుంచు
తలలు నమర. ... ఆం. 1.800.

కం. ఇన్నగమునందు గాండివ,
మున్నది యదిగాని మద్దుడోద్రేక
విలా, సోన్నతికోర్వపు పెద్దయు,
నన్నువలీ విండ్లు గుటుచ లంతి
బలంబుల్. విరా. 4.145.

తే...కుటుచ తూపు, గుటుచ బాట్టుడు
పలువుర సమయ జేసె. కర్ణ. 2.229;
శాంతి. 2.206.

కుటుచసేయు దే. స. ప్ర.

త్రోసివేయు, చిచ్చుచుండుట
వ. ... నీవును నా చుట్ట గుటుచ
నేయక నీ పెంపునుం ద్రుకటంబుగా
నయ్యుత్తరకమాడునను రసంబు
గడప నియ్యకొని. విరా. 4.29.

కురపాల్ (లు) దే. వి.

కొంచెముగా పాలు.
కం. కడు నర్మిలి గ్రేపుం జను,
గుడుపదొడగె నొక్క సురవి గుటు
పాల్వరయంబును వత్సవ క్రో ఖేనము,
సుడిగాలిం దగలి పడియె సొదపై
ననఘా. శాంతి. 3.517.

కుటుమాపుడు దే. విజ.

కొంచెముగా మాసినది. చూ. కుటు.

కుటుపు దే. వి.

డిగుపు, తొడ.
వ. అక్కోమలి యొక్కనాడు చన
కుటుపు దలయంపిగా గృష్టాజినాన్
లబంబున నిజనాథుండు నిద్రితుండై
యన్న యవసరంబున ... ఆది.
2.157.

వ. ... మది యదియనుంగర శ్రీ
భాగంబైన డాపలి కుయివెక్కక
పుడవభాగంబై పుత్రారోహణ
యొగ్గందైన నా వలపలి రుణు
వెక్కిరి గావున నా పుత్రునకు భార్య
వగుమనిన. ఆది. 4.138.

వ. ఒక్కనాఁ డబ్బాలకు కుటుపు
చీమగట్టిన. ఆర. 3.210.

కుట్ట దే. విజ.

చిన్నది, లేత వయస్సు గలది (కొన్ని
చోట్ల సమాసోత్తర పదంబుగా నుప
యోగింపబడును).

(చూ. అట్లగుట్ట, పొట్లగుట్ట,
ఁమ్మగుట్ట.)

వి.

బాటుడు, పిల్లవాడు.

సీ. చెలచుచు మేనును జెన్ను
మొగంబునై, యెప్పుడు పొదనూపె
దింక గుట్ట. ద్రోణ. 2.337.

కం. నీ చక్కదనము నేనే, రాహుంకి
గలుగఁ గందురా రాచుడ్డా. పారాం.
భీష్మ. 3.155.

విజ.

చిన్నవాడు, లేతవయసు వాడు.

తే. ... నీకేల రాధ, కొడుకితండను
చిక్కవ కొడుకుగుట్ట. ఉద్యో. 4.59;
ద్రోణ. 4.136.

కుట్టి దే. వి. పాడియాపు. ఆవు.

మల్ల ... నాలుగేన్నాడి కుట్టుల నీఁదె
పిన్ని, వాల్మీరాపును సుందరాన్.
ఆది. 5.2.8.

చం. ... రాజ్యముం, గానినగునయ్య
యచ్చిడిపి కుట్ట. ఆది. 7.101.

కులంపునము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యశ్రీరము. ఇచ్చట స్నానము చేసినవారి కులము పవిత్రమగును. ఆర. 2 263.

కులకన్యక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

రత్నదండ్రుల యభీషమునందున్న యవివాహిరయగు బాలిక.

కం. కులకన్యకు వేదకల, చలవీడుల బరులతోడి రగుమాడు. 'లల' 'లల' గునే గురుజన, ముల కాక రైలుగువాడు పురుషార్థనిధి. ఆను. 1.51.

కులకాంత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ధర్మపత్ని.

కం. నా కులకాంతలనెల్లను, నీకుం బనిసేయఁ బనిచి నెయ్యంబున నే, నీ కనునన్నన మెలఁగెద విరా. 2.124

కులక్షయము సం. వి. ఆ. పుం.

వంశశాసము.

వ. కావున బాండవులతోడి భంద నంబునఁ గలచును. తప్పదు. ఆ. 2.201.

కులగురు డు సం. వి. ఉ. పుం.

వంశమునందుఁ బెద్ద.

వ.... తన్నుం బరివేష్టించినం గులగు రుండగు నమ్మందానీ సంఘముందు వాచనముచేసి కొలిపించుకొని యుండె. భీష్మ. 3.4.9.

కులఘ్నుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

వంశహరకుడు, వంశమును నాశనము చేయువాడు.

కం. కులనాశనము సేసినఁ ద, త్కుల ధర్మములడఁగు నష్ట కులధర్మకుల కుం, గలుగును దుస్సంకల్పము, మృత్యులఘ్నులేగుదురు నరక కూపంబుల కున్. భీష్మ. 1.187.

కులజ సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

గొప్ప కులమునఁ బుట్టినది; గొప్ప కులముది.

కం. చంద్రుని ధామిను, లతి ధనవతులయ్యును గులజలయ్యును ననలం, కృతలయ్యెడు మాంగల్య రహితలయ్యెడు గృహణవృత్తినియ్య మొదలుగాన్. ఆది. 4.229.

సీ. ... తులువ పిమ్మట నిన్ను దూషించు పుత్రులు, పుత్రులు నిజ ముగాఁ గొనుట. ఆను. 4.884.

కులజనుడు సం. వి. ఆ. పుం.

వంశమునందు పెద్ద, కులమువాడు. వ. .. సుయోధనుడు నిశాననా సీనుడై యున్నఁజూచి తల్లిచి త్రంబున గర్హించుచు నరసి... కులజున చిత్త ప్రకారమును చూడఁక బల పరాక్రమంబులు దెలియునట్లుగాఁ దెలుగువదం జెప్పి. ఉద్యో. 3.888.

కులతి సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కులము విడిచి ధోవునది. అనతి, అంకుటాలు.

సీ. ... కులమున్న, మును వనితోప జీవనశిలు నన్నంబు అభోక్తమండ్రు. రా. 1.822.

కులదూషకుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

వ. చంద్రుడు దూషించి కులంబు రక్షించుట ధర్మపు. ఆర. 1.50.

కులధర్మము సం. వి. ఆ. పుం.

వర్ణాచారవిధి.

సీ. జాతిధర్మములు దేశజాతి ములుగులధర్మములు, గుణధర్మము లును గాయంబు వికృతులఁ గాల పర్యయముల వచ్చు నావధర్మ వర్తన

మొల ఆ. గాంగుల్లు ధర్మగర్వలైదు
గలవు ఆచు. 5.2.6.

కులపతి సం. వి. ఇ. పుం.

పక్షివేం పక్షులకు ఆన్నదాదాదుంచే
బోవించి యభయము చేయించు
బ్రహ్మర్షి.

వ. కులపతి సన్నిధియగుట నిలాత
లంబుఁ గూర్చున్న యక్షననాథు
సమీపంబున నాసేయించె (ఇచ్చట
వం: ముగకు మూల పురుషుడు ఆచు
స్థమును జెప్పవచ్చును.) శల్క. 2.360.

కం. లలితావర్ణముల గునుమం, బల
బూజితజేసి యర్జ్యమును గోవును
స. క్కులపతికి నిచ్చె. శాంతి. 6.268
ఆచు. 2.324.

శ్లో॥ మునీశాం దశకాహస్రం యోజ
న్నదానాది పోషణాత్, అభ్యాసయచి
విద్రవితకౌ కులపతిః స్మృతః (వాచ)

కులపర్వతము సం. వి. అ. పుం.

కులశైలము.

సీ. ... కులపర్వతములు గూర్చి
యొందొంటిలో వాఁకంగ పక్షమై
పన్నియవ. విరా. 2. 34.

కవి పేరు 1) మంయము 2) శక్తి
మంయము 3) వింధము 4) పారి
యాత్రము 5) మహేంద్రము 6) ఋక్ష
వంతము 7) సహస్రము. భిష్మ. 1.84.

శ్లో. మహేంద్రో దలయస్సహృష్య క్ష
మాన్ గర్భమాపియః విచ్ఛర్చ పారి
యాత్రశ్చ సప్తైతే మంచరచాః. సం.
భా. భిష్మ. 3.10, 11.

తిక్తకూరు ఇందిరి గంభమాచన
మున పక్షి ఋక్షవంతమును దీసి

కొనుటకు ఈక్రింది శ్లోకమాధారమేమో
ఇది కొన్ని భారతప్రతుల యందుండ
వచ్చును

శ్లో॥ మహేంద్రో మలయః సహ్యః
శక్తిమాన్ ఋక్షపర్వతః వింధ్యశ్చ
పారియాత్రశ్చ సప్తైతే కులపర్వతాః

కులపాలిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

కులస్త్రీ, మంచి కులమును శీలమును
గల యాదుది.

వ. ... బలదేవాదులుం దగిన తెలుం
గున నప్పొందురాజ మహిషిం గని
రక్కులపాలికా తిలకంబు కులకం
బలం చెఱిగిన మేనితో మానసీయ
చరిత్రుండగు నధేవకీపుత్రు సంభా
వించి. అశ్వ. 3.163.

కులపాంసనుడు సం. విణ. అ. పుం.

వంశమును జెడఁగొట్టువాడు, దుర్మా
రుడు.

సీ. .. ఇక్కులపాంసను నిట్టులేను,
గదిసియుఁ గ్రమ్మఱు గిరిపురంబు
నకుఁ బోనిత్తునే, ధృతరాష్ట్రుడింత
వగలఁ ఆ. బొగులువాడుగాక పోడి
మితో నుండు, వాడె శల్క. 2.242.
విరా. 2.175.

కులపుత్రుడు సం. వి. అ. పుం.

ఉదాత్తమైన కులమునఁ బుట్టి ఉత్తమ
శీల స్వభావాదులు గలవాడు.

కం. కులపుత్రులైన సద్బుద్ధులు
కును సత్కారమర్థితో జేయుదె
వారలు నీరస్తవమున నిమ్ములఁ
గృతము దలంచి ప్రాణములు విడుతు
రనిన్. సభా. 1.38.

కులబ్రాహ్మణుడు సం. వి. అ. పుం.

పితృ పితామహ క్రమమన వచ్చిన విప్రుడు. ఇచ్చట బ్రాహ్మణ శబ్దము చేత నేడు మనకంటె గణపడు వైదికకర్మములు చేయించు పురోహిత నామక బ్రాహ్మణులను స్పృహకు దెచ్చుకొని నన్నయ యట్టివాడని తలంపరాదు. ఇచ్చాకు చంకియలకు వసిష్ఠనివలె నన్నయ చాకుక్యులకు పురోహితుడు మంత్రియనై యుండ వచ్చును. గంటమొకచేత ఖడ్గమొక చేత బట్టు బ్రాహ్మణులు అమార్చు శబ్దముచేతను గంటము పురోహితర్ప మువహించు బ్రాహ్మణులు కులబ్రాహ్మణ శబ్దముచేతను మంత్రులు పిలువబడిరేమో.

సీ. తన కులబ్రాహ్మణు ననురక్తు, ఆ నిత్య సత్సవచను మత్సమరాధిపా చార్పు సుజను నన్నపార్కు జూచి. ఆది 1.9.

కులభేదము సం. వి. అ. పుం.

కులద్వేషము.

కం. సీదెసఁ గోపించునె కులభేద ముగాఁ బలుకుటయును బిడ్డలఁ జెలు పం, గాదని కీనియుదు లేదన, రాదలఁ తును నిన్ను నిష్కరంపుఁ బలుకులన్. భీష్మ. 3.143.

కులము సం. వి. అ. న.

1. జాతి, తెగ.

వ. .. బక్షికుల ప్రకరానేకభంగి విరుతాకర్షనంబులను విసేదించుచు (పక్షికులము = పక్షిజాతి పలురక ములైన పక్షులు) విరా. 1.147.

ఉ. ఇయ్యరవిందగంధి కులమేమి. విరా. 2.40.

(కులము = బ్రాహ్మణక్షత్రియదులలో ఏ జాతి అని అర్థము)

2. సజాతీయ ప్రాణినమూహము.

ఉ. భీముడు ధర్మరాష్ట్రకుల భీషణ రోషుడు విరా. 1.177.

సీ. ... వాలభిల్కాది మునీంద్రులు సిద్ధులు కాఖలఁ జెందియుండు విహ గంబుల విధమున వసించురు. శాంతి. 6.598.

3. వంశము.

కం. నాచిత్రము తాదృశులకు, గోచ రమే యన్మదీయ కులజన సంశి, షా చార మహిమ యట్టిది, యె విరా. 3.327

వ. అని పలికి తమ కులంబు పర హస్తుని కొడుకుల చేత నంచిన విధంబు. ఆను. 1.127.

కులమువాడు వి.

సజాతీయుడు, తన కులముచేతఁ జెందినవాడు.

ఉ. కంసుడు నిట్టి తండ్రిమది గఁదెడు చంకియ వర్షి ధర్మచి, ధర్మ సము సేసినం, గులమువారలు నాకెఱి గింప నేను దు, ర్మాంసము గోయు వైదుని క్రమంబున నాచరి ద్రుంచి. ఉద్యోగి 3.379.

కులసతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

మంచి కులమును శీలమును గల ఆడుది, కులపాలిక.

కం. కులసతుల గణువచందము, దొలగగ నిట్లునితఁదగునె తోయజ వదనా. విరా. 2.150.

కులశ్రీ సం. వి. ఈ. శ్రీ.

మంచికులమును శీలమును గల యాడుది, కులసతి.

వ. ... నన్ను ననురక్తు ననువ్రతుఁ
దలంపక యన్యఃపేక్షంబున స్వయం
వరంబు రచించుచు యిది కు-శ్రీ
ధర్మంబు గాదు. ఆర. 2.210.

కులాంగన సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కులశ్రీ పతివ్రత.

ఉ... ఈ, యేవురు చూడంగా నభకు
నీదైవ గులాంగన పల్లవస్తరే. ఆద్యో.
8.110.

2. ఇల్లాలు, గృహిణి.

చం. అరిగె మగండు నచ్చిన కులాం
గనయున్ శశి గ్రుంకినట్టి శర్వరి
యును బోల్పఁ బట్టగును. ... మౌస.
98.

కులాచలము సం. వి. అ. పుం. (కుల
+ అచలము)
చలచలము. అశ్ట. 1.57. (చూ.
కులపర్వతము)

కులాద్రి సం. వి. ఇ. పుం. (కుల +
అద్రి),
కులపర్వతము. ద్రోణ. 1.273 (చూ.
కులపర్వతము).

కులిశము సం. వి. అ. పుం. న.
ఇంద్రుని చేరించు ముత్య ఆయుధము;
పర్వతముల టెక్కలు దెంచెచి
స్వల్పముగా జేయునది. పక్షా
యధము (చూ. పక్షాయధము).

ఆ. కూలె నగ్గఁగఁ కులిశ చండా
హతిఁ బడు వహనగంబు భంగి
దోప. విరా. 5.194.

2. గుద్దలి (కుం వృక్షం లేశయతితి.
భూమిని స్వల్పముగా జేయునది.
'కులిశ' అల్పిభావే).
మాలిని. పరశు కులిశ కుంత ప్రాస

చలచలము, త్వరితు కణప చక్ర
ప్రస్ఫురద్భావ సేనా పరివృతుఁ
డయి. ఆది. 2.96.

కులీనుడు సం. వి. అ. (అ. ఆ. అ.)

ఉత్తమ కులమునఁ బుట్టినవాడు.

ఆ... నేను మీకు వేడివాఁకు, నట్లుగాఁ
జరింప నస్మత్కులీనుల, కధిక దుఃఖ
కారినైతిఁగాని. ఆశ్ర. 1.93.

కులాతము సం. వి. అ. పుం.

ఒక దేశము. దీనిరాజు శ్రేణుమూర్తి.
వ. అమృతహావీరు నాలోకించి కులూత
దేశాధీపందయిన శ్రేణుధూర్తి నిజ
బలంబులం బురికొల్పికొని. కర్ణ.
1.77.

కుల్మ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఒక తీర్థస్థలము.

తే. కుల్మయందుఁ ద్రిరాత్రంబు
పంచపక్షి, శౌచియై యఘమర్చణ
జపము సేసి, యశ్వమేధ ఫలముఁ
బొందు ననఘ. నరూడు. ఆను. 2.87

కుల్మము సం. వి. అ. న.

అష్టద్రోణ పరిమాణముగల రాశి.
కం. ఘృత నదులును నోదన పర్వత
ములు దధికుల్మములు నవారిత పూ,
రిత బహవిధోపదంశో, న్నత పుంజం
బులును తత్క్షణంబునఁ గురిసెన్. ఆది.
7.96.

కువ దే. వి.

కువ్వ, కుప్ప.

కం. వివిధాస్త్ర కోవిదుడు వా, నవి
వాని రథంబుఁ బార్శ్వసారథుల మహిం,
గువలు వడ నేసె. ఆది. 6.82.

కువలయము సం. వి. అ. న.

నల్లగలువ.

సీ. ... మేవక నవ కువలయ, వర్ణం
ఋనకు సరివచ్చు కాంతి,జెలువై న
తనువునఁ,బొలుచు నన్నలినాయతాక్షి
మాద్రీదేవి యగ్రతనయు. తే. పత్ని.
ఆశ్ర. 2.44.

పుం. న.

భూమందలము,

కం. చోరులచే జెడకుండం, గ్రూరు
లచే జావకుండఁ గువలయ జనులన్
జారులచేఁ బడకుండ ధ,రారసుణుండు
నేర్పు గలిగి రక్షింపఁదగున్. కాంతి.
2 987; ఆది. 2 224.

కువలాక్ష్మి,దు సం. వి. అ. పుం.

ఇష్టాకు వంశము వాడు. ఈతఁడు
మధు కైటభుల పుత్రుఁడైన దుంధుడు
అను వానిని సంహరించుటవలన
దుంధుమారుఁడు అని పేరుపొందెను.
చూ. ఆది. 4.873. మొ. 390.వ.

కువలు వఁడు దే. అ. క్రీ.

కుప్పలు కూలు, తెగివడు, చచ్చు.
చూ. కువ.

కుశ సం. వి. అ. పుం. న.

దర్భ.

చం. అతఁడు సమిక్కుశాభిహర
జార్థము గానకు నేగియుండఁగా.
కాంతి. 2.81.

కౌశతే కుంశ్యతి వా కుశం,శిజ్
స్వప్నోశోతనూకరణే. భూమియం
దుండునది లేక భూమినల్లముగాఁ
జేయునది కుశము.

ఇది వరిదుబ్బు వలె పెరుగును. దీని
రేకుల కొసలు వాడిగా నన్నముగా

నుండును. ఇవి రెండడుగుల వఱకును
పెరుగును. దీని వేళ్ళు నన్నని వట్టి
వేళ్ళ వలె నుండును. వేళ్ళు బొషధము
లకు మిక్కిలి యుపయోగములు. దీని
గడ్డి భభాభ కర్మలకు మిక్కిలి
తఱచుగా నుపయోగించును. దీనికి
చిన్న వెన్నుండును. కుంచ వంటి
తెల్లని పూవును పూయును. ఈ గడ్డిని
పశువులు కూడ మేయును.

కుశచీరము సం. వి. అ. న.

దర్భివస్త్రము.

వ. ... కుశ చీరచ్ఛాయా నుందరుం
డును గలహస్రియుండును. శల్క.
2.218.

కుశద్వీపము సం. వి. అ. పుం. న.

ఒకదీవి. భీష్మ. 1.27. చూ. ద్వీపము.

కుశపీతము సం. వి. అ. పుం.

దర్భాగ్రసము.

చం. . . శతయాపురాదిగా,ముని
వరులేగుదెంచినఁ బ్రమోదమునం
గుశపీత రాజిపై,నునుపఁగఁ బంచె
గాఢ వినయోక్తుల నా ధృతరాష్ట్రఁ
దండఱన్. ఆశ్ర. 2.67., ఆర. 2.286

కుశముష్టి సం. వి. ఇ. పుం. క్రీ.

దర్భలు గలిగిన విడికిలి, విడికెడు
దర్భలు.

సీ.... పోకున్నఁ, గుశముష్టి నుజ్జ్వల
విశిఖ వృద్ధి.

ఆ. గురిసి నరుండు సేనఁ గూల్చి
యాతని భంగ,పెట్టి పట్టి విడిచే.
ఉద్యో. 3.287.

సీ. వేదాంత విదులను మోదించునట్టిది
జపకర్మ మత్పింత శౌచశాలి,యై
కుశాస్త్ర సమావసీతలమున గుశ

ముష్టి సేకాని విశదచిత్రవృత్తి
నింద్రియములు వివర సంసక్తంబు
గాకుండ నిలిపి. తే. జపము పెల్లించు
సర్వలోక విజయి. శాంతి
4.180.

కుశలత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కౌశలము, నేర్పరితనము.

కం. విను మేను గల్గెసారెలు, గొని
కవటపు నెత్తమాడు కుశలత గాదా,
ప్పనివారి నేపడంచుట, పున బాహు
స్వైరేరళిగాని దురాత్మా. శల్ప. 2.281.,
శల్ప. 2.180.

కుశలత్వము సం. వి. అ. న. కుశలత,

కౌశలము నేర్పరితనము.

కం. మనజేంద్ర యవ్విధము గని,
కౌశల్యము సర్వధర్మ కుశల
త్వంబున్. శాంతి. 4.31.

కుశల ప్రశ్నము సం. వి. అ. పుం.

క్షేమ సమాచారముల నడుగుట.

వ, .. కుశలప్రశ్నంబుగా జెవులు
సోరియు జోకములుగా రెండమ్ము
లేసె. విరా. 4.252.

కుశలము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

1. క్షేమము గలది.

సీ. ... మా యత్త యంభోరహాక్షి,
కుంతీ మహాదేవి కుశలమే. ఆది.
8.187.

కం పూరుడు గొండుక యయ్యును,
భూరిగుణ జ్యేష్ఠుడును సుపుత్రుడు
నడసి, ఛార సహిష్ణుడు నారడ,
కొంచెన కార్యంబు దీర్చి కుశలుండగు
టన్. ఆది. 3.200.

2. నేర్పు గలది; క్షేమమైనది.

తే. వికృతులందును సత్త్వస్థ విధము
మేలు, దాన హరిబౌందవచ్చు. నవచదు
నడపు, దత్తకారుల కుశలంపుఁ దం
త్రమెల్ల, వార వేదాంతికులు పెజెవారి
వినుము. శాంతి. 6.506.

కం. ... ఏన, న్నుదనకు మిక్కిలిబల
వి, స్ఫురణంబునఁ గర్మచుల బుద్ధిఁ
దలంపన్. కర్ణ. 1.239.

వి. అ. న.

క్షేమము.

... అర్థ్య హింసించిచ్చి కుశలంబుడి
గిన. ఉద్యో. 1.104.

కుశలి సం. వి. (న. నీ. న.)

కుశలము గలవాడు, క్షేమము గల
వాడు.

వ. ... మాధవ ధనంజయులు ధర్మ
నందను మందిరంబు ప్రవేశించి యౌక
లంబ శయ్యాతలంబుననున్న యన్న
రదించి గని యాతండు కుశలియయి
యునికికే ముడింబు నొందుచు. కర్ణ.
3.28; ఆశ్ర. 2.47.

కుశవతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

పుణ్యనది. ఇచ్చట దేవరలందఱు
సత్తయాగము చేసిరి. ఆర. 4.30.

కుశసంస్తరణము సం. వి. అ. చ.

దర్శన పఱపు (పఱచిన దర్శనలు)
కం. అమలంబగు కుశ సంస్తరణ
మునం ఎంచంబు వెట్టిన. ఆను.
3.30.

కుశస్థలము సం. వి. అ. న.

పొందవులు కోరిన అయిదుశ్శలో
... (చూ. అయిదుశ్శ.) సూ. ఆ.
ని. కారులు అచ్చుల సంచలములో

అవిస్థలమునకు 'కుశస్థలము' అనియు 'ఇంద్రప్రస్థ' మనియుఁగూడఁ జేష్టన్న వని వ్రాసిరి. రెండవ సంపుటములో కుశస్థలము కన్యాకుబ్జ దేశమనిరి. ఇందేది సత్యమో ఆ నిఘంటుకారులకే యెఱుక. కుశస్థలము మాత్రము ఇంద్రప్రస్థముగాదు. అని సంస్కృతాండ్రభారతములు చెప్పుచున్నవి. ఇంద్రప్రస్థముతోనుండి రాజనూయ యాగము చేయ సంకల్పించిన యుధిష్ఠిరుని యొద్దకు శ్రీకృష్ణుడు వచ్చెను. వ, అయ్యుధిష్ఠిరు సందేశంబున దాశార్థుండును దద్ధిసోత్సుకుండయి ద్వారవతి గదలి యతిత్వరిత గతిం జని నిరంతర ప్రయాణంబుల నింద్రప్రస్థ పురంబునకు వచ్చి. సభా. 1.100.

శ్లో॥ ఇంద్రప్రస్థ పురం యయా॥ వ్యతీత్య దేశాన్వివిధాన్ త్వరావాన్ ష్ఠిప్రవాహనః ఇంద్రప్రస్థ గతం పార్థమభ్యగచ్ఛ జ్ఞనార్దనః సం. భార. సభా. 13.43, 44.

ఈ సందర్భముననే శ్రీకృష్ణుడు జరా సందుని వధించుట ప్రథమ కర్తవ్యమని చెప్పుచు.

“ఏమును వానితోడి వైరంబు బల వంరంబైన నమ్మథుర నుండనొల్లక కుశస్థలంబునకు వచ్చి రైవతక పర్వతంబున సుఖంబున్నవారము (సభా. 1.117.) అని చెప్పెను.

శ్లో॥ పలాయామో భయాత్తస్య ససుత జ్ఞాతి బాంధవాః, ఇతిసంచిత్య సర్వేన్మ ప్రతీచిం దిశమ్భాశితాః॥ కుశస్థలిం పురీం రమాగ్ం రైవతేనోపశోభితామ్.

తతో నివేం తస్యాం చ కృతవంతో వయం నృప. సం. భార. సభా. 14. 50, 51.

ఇంద్రప్రస్థము వచ్చిన శ్రీకృష్ణుడు జరాసందుని బాఠినుండి తప్పించు కొనుటకు తాము కుశస్థలము చేరినారమని చెప్పెను.

దీనినిబట్టి కుశస్థలము ఇంద్రప్రస్థము కాదు అని స్పష్టపడుచున్నది.

రైవతక పర్వతము ద్వారకకు సమీపమునందున్నటులను యాదవులు రైవత కాచల యాత్రా మహోత్సవములు జరుపుచుండునట్లును గలదు. అశ్వ. 3.119.

కుశానలము సం. వి. అ. పుం.

ధర్మాగ్ని.

సీ. తీవ్ర కుశానల దీప్తాకృతియుఁ గనత్కనక మత్స్యంబులుఁ గలుగు ధనువు. విరా. 4.123.

కుశావర్తము సం. వి. అ. న.

ఒక ధ్వజస్థింపము. ఇచ్చట స్నానము చేసిన పాతకములు హరించును. ఆను. 2.74.

కుశాస్తరము సం. వి. అ. న.

దర్బల పఱపు. (పఱచిన దర్బలు) తే. పితృతరంబునఁ బిండంబు పెట్టు మనదు, శాస్త్ర మంచితమగు కుశాస్తరముననఁ బెట్టఁజెప్పు నట్లుగుటచేఁ బెట్టఁ జేత, నని మనంబునఁ దలఁచి వంచనముసేసి. ఆను. 3.130.

కుశాస్త్రము సం. వి. అ. న.

దర్బల పఱపు (పఱచిన దర్బలు) చూ. కుశముష్టి 2వ ఉదా.

కుశిక తనూజుడు సం. వి. అ. పుం.
ఇంద్రుడు.

కం... అడవమునకు నడచునచును
గాలము సూర్య కర్త కుశికరనూజా.
శాంతి. 4.180.

కుశికడు సం. వి. అ. పుం.
గాధిరండ్రి. విశ్వామిత్రుని పితా
మహుడు. శాంతి. 2.68.

(చరిత్రచై చా. ఆను. 2.291 మొ.
331వ.)

2. ఇంద్రుని రండ్రి. శాంతి. 4.480.

కుశేయము సం. వి. అ. న.

ఒక పుష్కరికము. ఇందు స్నానము
చేసిన నెల్ల పాపములు తొలగును.
ఆను. 2.72.

కుష్ఠము సం. వి. అ. పుం. న.

వ్యాధివిశేషము. ఆను 3.175.

ఇది మహారోగములలో జేరవది. ఇది
డబ్బులను లక్షములు. అందు మహా
కుష్ఠములు ఏడు, ఘోర కుష్ఠములు
పదహారకుడు. మహాకుష్ఠములు అసాధ్య
ములు సాంక్రామికములు. ఘోరకుష్ఠ
ములు చిరిచ్చుకు లొంగును. ఈ కుష్ఠ
ములు వంశ పారంపర్యముగ
రావచ్చును. స్పార్శికముగ రావచ్చును.
ఎట్లు వచ్చినను కుష్ఠము తాజేసిన
పాప కర్మముల వలన గాని తానొన
రించిన మిథ్యా విహారముల వలనగాని
రావచ్చును.

శ్లో॥ సాధుని వాచనం స్య హరణా
దైశ్చ సేవితైః పాపభిః కర్మభిన్న
ద్యుః ప్రాకృతైః ప్రేరితామలైః ...
కుష్ఠముగ నితమ్ (వాగ్భటుడు)

శ్లో॥ పరుషం భావతే త్యర్థం సత్త్వ
గోవయతో భవేత్. “గురుతల్పగ
దోషాచ్చ గవిమైధున దోషతః దుశ్చ
ర్మాస్యాదసౌ కుర్యాత్. (చింతామచి)
అలోపతీ వైద్యులు ఈ పదనెనిమి
దింటితో రక్తక్ష క్రిములవలన గలి
గిన కుష్ఠమునే లెప్రోసి (Leeprosy)
అని పిలుచుచున్నారు.

కుష్ఠి సం. విజ. (న. నీ. న.)

కుష్ఠరోగము గలవాడు. ఆను. 2.58

కుసుమ బాణుడు సం. వి. అ. పుం.

మన్మథుడు, పూలు బాణములుగా
గలవాడు.

తే. కుసుమబాణుని బాణముల్ గూడ
నెదు, గరిగి నేరిమి వాటించి కరువు
గట్టి, పోసి చేసి చైతన్య సంపుటము
దగ పుటించిరో కాక యిట్టి చేడియలు
గలరె. విరా. 2.27.

కుసుమము సం. వి. అ. పుం. న.

పువ్వు.

కం. విను కుసుమంబుల వాసిం, చిన
నొప్పని కంపు విడిచి చెందును
సౌర, భృ నిరూధిం దిలలు. శాంతి.
5.418.

కుసుమ సాయకుడు - కుసుమాయు

ధుడు, కుసుమాస్త్రీడు సం. వి. అ. పుం

మన్మథుడు, పుష్పబాణుడు.

ఉ. ... శయ్యకుఁ దెచ్చెదం గుసుమ
సాయకు పూనికి నేడ తీర్చెదన్.
విరా. 2.245.

చం. ... ధృతి గోలుపుచ్చె కుసు
మాయుధుడు. విరా. 2.2

చం.... ఎడసేసిరి కుసుమాస్త్రిదు
సైవడు నన్ను బావకా. ఆర.5.201
కుసుమితము సం. వి. అ. పుం.
పువ్వులు పూచినది.
వ. .. పెనుగాలిం జిక్కువడిన కుసు
మిత కాశవనంబును బోలు చక్క
ట్లును. భీష్మ. 3.248, శ్రీ. 2.153.

కుసులము సం. వి. అ. పుం.
భాస్కరు: పోసెడు గాదె, పొణక.మొ.
సీ. .. అయ్యుచిర విజ్ఞానామృత
స్వరూపునకు నాతండు దోహద. తే.
గావళకుద్ధి కుసులాదికంబు చంద
మొప్ప. శాంతి. 5.616.

కుహరము సం. వి. అ. న.
గుహ, వివరము.
వ. ... సముదిత సాంద్రసం
రావంబు రోదసీ కుహరంబు నిండిన.
విరా. 4.265.
చ. ... గాండివ కృణనము. రోదసీ
కుహర కర్పరముం బగిలింప
నుగ్రతన్. విరా. 5.30., శాంతి.
6.423.

కుహరుడు సం. వి. అ. పుం.
క్రోధవళ గణాంశ భవుడు. ఆది.
3.80.

కుళింగము సం. వి. అ. పుం.
ఒక దేశము. భీష్మ. 140.

కుళిందము సం. వి. అ. పుం.
ఒక దేశము. ఈదేశాధిపతి ధర్మరాజు
నకు వళగతుడై రాజసూయమున
గానుకలర్పించెను.
వ. మేరు మందిర మర్చ్య పితృవచ
వాసులయిన కుళింద పారద తెంకిణ

కోంబు. వివరము వళగతులై. సభా.
2.113.

కుళిరము సం. వి. అ. పుం.
కర్కటకము. ఎండ్రడి.
స్రగ్ధరి.. లీన నానా కుళిర చాళోగ్ర
గ్రాహ మీనావళుల నెనెగి దుర్వార
వారోపు గంభీ,రాలంఘ్య ప్రాణవేగం
బగుచు...నుగ్రంబగు జలనిధి నంతం
తటం గంటిమంతన్. ఆర. 7.16.

కూ

కూ
కూయి, మొట్టు.
ఆ. అకట యాదురూయ నాలి కూ
యను లాఠి.వారికై ననరయ వలయు
సనిన,నన్ను గీచకుండు దన్నంగ
నెట్టులు, మాడనేర్చె ధర్మసూను
డపుడు. విరా. 2.177.

కూకటి దే. వి.
చిన్న శిఖ, పిల్ల జుట్టు.
ఆ. వాడియైన కర్మచయమున
గొనె,చగళులము చెక్కలెగయ
గొటిగి,నరులకెల్ల జూడ నవ్వగు
నట్లుగా,గలయ నైదు గూకటుల
నొనర్చె. ఆది. 6.250.
శ్లో॥ ఏవ ముక్త్యా సతాప్రస్య వంచ
చక్రే వృకోదరః, అర్ధచంద్రేన బాణేన
సం. భార. ఆర. 271.9.

కూతు దే. వి. కూతురు.
'కూతు' శబ్దమునకు ప్రథమైక వచన
మున 'బు'వర్ణము నిర్వచ్యంగా వచ్చును
మిగిలిన ప్రథమా బహువచనమునుండి
అన్ని వికృతములు రాదు.
1. ఆడు శిశువు, బాలిక.

వ. అంత మేము శిష్యగణంబుండి
... వని యమ్మాలినిపులిసతలంబున
శకుంత రక్షితయైన కూతును ..
ఎత్తికొనివచ్చి శకుంత రక్షిత
యగుటంజేసి శకుంతల యను
నామంబిడి కరంబు గారవంబునఁ
బెనిచితిమి. ఆది. 4.48.

2. పుత్రిక, కొమార్త.

సీ. పడసిరి పలువురఁ గొడుగు గూఁ
తుల. ఆది. 3.51.

ఆ. రాచకూతు మీద రాగంబు
పుట్టుట, నాకుఁ జెప్పవైతి నీకు, శాప
మిత్తు. శాంతి. 1.242.

సీ. ... కాశీపతి కూతులు, కన్యలు
మువ్వరు గలుగుటయును. ఉద్యో. 4.273.

కూతు కూతురు దే.వి.

మనుమరాలు; దౌహిత్రీ.

వ. హోద్రచహమండను రాజర్షి...
దాని జన్మప్రకారంబును దద్యౌత్రాం
బును విని తన కూతు కూతురగుట
యెఱింగి. ఉద్యో. 4.288.

కూతురు

(దీనికి ప్రథమైక వచనమునందే భారత
ప్రయోగములు గలవు).

పుత్రిక, కొమార్త.

గీ. ఆ తనూజుల కంచలంబులపై
లతాంగి దుశ్శల యను కూతురమర
బుద్ధి. ఆది. 5.108; ఆను. 4.174.

సీ. ద్రౌపది యనగ ద్రుపదునికిఁ
గూతురై. స్వర్గ. 1.58.

2. త్రీ; అడుది.

కొడుకు గాంచు రాచకూతురదానికి
నట్టివనికి నుచితిమైన సమయ మొదివె

దడయుటింక నొప్పడు. ఉద్యో.
ఆది. 3.148.

కూజితము సం. వి. అ. న.

అవ్యక్త ధ్వని.

సీ. కలహంస కూజిత కలనాద
మొనఁగ నా, పాలికి నేదొక్క బ్రహ్మ
చారి. ఆ. వచ్చి పోయె. ... ఆర.
3.103.

కూటము¹ దే. వి.

1. కొలువుకూటము, సభాభవనము.
కం. అలుకుఁడు మృగమదమున
ముగ్గులు వెట్టుఁడు గప్పురమునఁ
గుంకుమమున గోడలు పూయుఁడు
మజిదామక, ములు గట్టుఁడు పెద్ద
కూటమున సొంపారన్. ఉద్యో. 8.152;
శాంతి. 1.371.

కూటము² సం. వి. అ. పుం. న.

1. ప్రోగు, రాశి.

ఆ. .. క్రమి, కీట రక్త మాంస
కూట కుణప, మోర విధము శాల
దారుణ చంచు వా, యస రివాన్వితం
బునయ్యెఁ బథము. స్వర్గ. 1.17.

2. అగ్రము, కొన. చూ. కూటస్థుఁడు
1వ అర్థము.

3. పర్వత శృంగము, కొండకొమ్ము.
(చూ. కూటస్థుఁడు 2వ అర్థము).

కూటస్థుఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. కూటమందు (అగ్రమందు) ఉండు
వాడు. వంశమునకు మూలపురుషుఁడు
వ. ... అతనిని సూర్యుండును నత్రికి
సోమండును నుచయించి రాజవంశ.
బులకుఁ గూటస్థుఁడైరి.

2. కూటుమువలె (పర్యతశృంగమువలె) నిర్వికారముగా నుండువాడు. పరమాత్మ.

కం. హేతురహితుడ వకర్రపు, భూత స్రష్టపు సమస్త భోక్త వతత్వంబై తత్త్వమునగుదు జగన్నైతివు కూటు స్థుడవును నీవ ముకుందా. శాంతి. 4.241.

కూటువ దే. వి.

ప్రోగు, గుంపు. (చూ. కూటువమూర)

కూటువ మూక దే. వి. (కూటువ + మూక)

ప్రోత్సాహపఱచి యక్కడక్కడ వెదకితెచ్చి ప్రోగుచేసిన పిఱిఁలము చం. అడవుల కొండలంబడి మహా పద రూపతి చన్నవారి నిప్పుడు గొనివచ్చి కృష్ణభోక్త ప్రోవుగఁ గూటువమూకఁ గూర్చినం, బొడుతురె పొందునందనులు భూవర యేటికి నింత భీతి. ఉద్యో. 2.208.

కూడ అవృ. ద్రు. ('కూడు' భాతువు

యొక్క తుమున్నాద్యర్థక చూపము) 1. సహర్థము.

మ. ... చూర్ణంబు గావెను నొక్కొనిమేపంబున దేవ దానవులతోఁగూడం ప్రయోగించుచు. ఉద్యో. 4.424.

కం. భీమునిఁ దత్సేదరులను, భూమి శ్వర యిపుడ వట్టి పొరిపుచ్చెదను, దామత మ్రింగెదఁ గృష్ణమి త్త్రంగణంబులో సుతులతోఁగూడన్. ద్రోణ. 5.210.

2. సముచ్చయార్థకము.

ఉ. ... ఇహాత్ర ప్రసిద్ధియై బల

దర్శనమగుడవై న నీవు నీ, మిత్రులు గూడ నిట్లయిన మెత్తురె వత్తురె కొల్వ భూభుజుల్. విరా. 5.203.

కూడంగట్టు } దే. స. క్రి. (కూడన్ + కూడంగట్టు) కట్టు)

కలిసికట్టుగా బంధిండు.

వ. ధర్మజ భీమార్జున నకుల సహ దేవులు దమ తమ సమస్తాయుధంబులుఁ గూడంగట్టి యిందుఁ బెట్టిన వారు. విరా. 4.108.

కూడంబట్టు } దే. స. క్రి. (కూడన్ + కూడంబట్టు) పట్టు)

కలిపి పట్టుకొను.

ఆ. ఎత్తికొని చనఁగ నిమ్మగునట్లుగా, మెదలుచున్న ప్రక్కటి మెరంటిఁ గూడఁబడె నవియుఁ గూడి యొండొంటితో, జక్కనంచె నెండు నొక్కడయ్యె. సఖా. 1.147.

కూడంబడు } దే. అ. క్రి. (కూడన్ + కూడంబడు) పడు-స్వార్థమున)

కూడు, చేరు.

వ. పొందవులు నవ్వనంబున ననేక మృగంబుల వధియించి యందఱు నొక్కయెడం గూడంబడి యాశ్ర మాభిముఖులై వచ్చునెడఁ దమ్ములఁ జూచి ధర్మజుఁ యె. ఆర. 6.193.

ఉ....మును వోయెనునప్పుడు సెప్పు కొన్న సంకేతపు, జోటఁ గూడఁబడి చేపముఁ బొందుమఁ జారుంబులున్. విరా. 3.72.

కూడంబాటు } దే. అ. క్రి. (కూడన్ + కూడంబాటు) పాటు. స్వార్థమున)

కలిసికొను, ఏకమగు.

వ. బంధుజనంబులు గూడంబాటి కీచ
కళవంబుఁ గనుంగొని విరా. 3.8.

వ. నీవిటవచ్చుట వినినయప్పుడు
ధార్తరాష్ట్రుండఁబు గూడంబాటి
తమతో నిశ్చయించిన తెఱంగు.
ఉద్యో. 3.235.

ఆ. నీచదశకు వచ్చి నిషధాచలంబున
కరిగి సురవరేణ్యుడడఁగియుండె
నమదులెల్లఁ గలఁగి యన్యోన్య పీడన
భయముఁ బొంది కూడఁబాటి. ఉద్యో.
1.142.

కూడంబెట్టు దే. స. క్రి. (కూడన్ +
కూడంబెట్టు) పెట్టు)

సమావేశము చేయు, ఒకచోఁగూర్చు.
వ.... తొల్లి దుర్యోధనుండు మాతోడి
యాసునం జేసి పెక్కండ్రు, రాజు
లను మ్రుక్కడి మూఁకలనుం గూడఁ
బెట్టి ధనంబు వ్యయపెట్టి భూమియు
బండారంబునుం బాడుచేసె. ఆశ్వ.
1.14.

శా. తోడంబుట్టిన భీమ పాద్మల మహా
దోర్ధర్షముల్ లాతుఁలై తోడంచు
బెఱవారి దుర్బలుల నెందున్ నచ్చి
రైన్మంబునం, గూడంబెట్టెదు ...
ఉద్యో. 3.334.

కూడఁగఁదెచ్చు దే. స. క్రి. (కూడఁగన్
+ తెచ్చు).

కడియఁజేర్చు, దివలజు.

చం. ... జల్లనం జెచ్చి రెండము
గూడఁగఁదెచ్చి నన్నుఁ గేవలమున
ముట్టినెవ్వరికి వచ్చుననుం గలఁగున్
వెనుంబడున్. విరా. 2.104.

కూడఁగముట్టు దే. స. క్రి. (కూడఁగన్
+ ముట్టు)

తఱుముకొనివచ్చు.

మ... ఆతండవినీతి సేసినను జేయ
కేను మత్స్యావనీ, శుని యాస్థానము
దిక్కు వే చనిన నవ్వుఁ దీవ్రకోపం
బున, నైనుకఁ గూడఁగముట్టి పట్టికొని
తన్నెం బల్కులింకేటికిన్. విరా.
2.158.

కూడఁద్రోచు దే. స. క్రి. (కూడన్ +
త్రోచు)

ప్రోగు చేయు, కుప్ప చేయు,
వ. కశ్యపుడు నా భస్మచయంబు
గూడఁద్రోచి తనమంత్ర తంత్రశక్తిం
జేసి యెప్పటియల్ల వృక్షంబుగాఁ
జేసిన. ఆది. 2.192.

కూడఁబోవు దే. స. క్రి. (కూడన్ +
పోవు.)

సమీపించు.

శా. (భీష్మద్రోణులు దుర్యోధనునితో)
ఈ కౌరవుల నెల్లఁ గాచికొనవే యే
పొప్పడెందుం దుదిన, శోకంబొండక
వేగమై గదలి కృష్ణం గూడఁబోవే
స్వపా. ఉద్యో. 4.24.

కూడముట్టు దే. స. క్రి. (కూడన్ +
ముట్టు)

తఱుముకొనివచ్చి కలిసికొను.

(ద్రాపది తన భంగపాటు చెప్పుచు
భీమునితో)

తే. పాఠులెంచిన యక్కులపాంస
నుండు, గోపమధరంగ వెనుకన
కూడముట్టె, నట యెఱుంగుదు నీవు
మీయన్న పెద్దతనముఁ జూచితివే
మందు ననిలతనయ. విరా. 2.175.

వ. ముహూర్తమాత్రంబునఁ గూడ
ముట్టి యమ్మృగంబు సమయించి ఆర.
4.339.

కూడవచ్చు దే. స. క్రి. (కూడన్ +
వచ్చు - స్పృశమున)
చేరవచ్చు.

తే. ... అమ్మహాభాగుడవ్వు, దోడ
కోడకుమని నన్నుఁ గూడవచ్చి. విరా.
5.286.

కూడవైచు దే. స. క్రి. (కూడన్ +
వైచు).
ప్రొగు చేయు.

తే. ... ఆప్రొద్దు సమిధలు సాల
గూడి, వైచి యనలంబుఁ గూర్చి
యవ్వనిత. ఉద్యో. 4.368.

కూడికొను దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కూడు}}$ 2

1. చేరుకొను, కలసికొను, ఏకమగు.
వ. ... బహు ప్రదేయంబులు రోసి
కౌంతేయులం గానక సంకేత స్థలంబు
నం గూడికొని మా వర్తించిన తెఱంగు
దేవరకు నెఱింగించి యట దివ్య
చిత్తంబున నవధరించినభంగి సేయు
వారమై. విరా. 3.87; సౌప్తి. 1.90.
కం. వేడుక పుట్టిన జూదం, బాడెనె
ధర్మజ్ఞుఁడు వారిలందఱుఁ దమతోఁ,
గూడికొని విలిచి బలిమిన, యాడి కప
టజయము గొనుటయది దగవగునే.
ఉద్యో. 1.25.

(తామందఱు ఒక కట్ట కట్టుకొని]

2. స్నేహము చేయు.

వ. .. అమ్మాత్పర్యంబున నక్క-
ర్లుండు మీయెడ నీను గలవాడయి
చుర్యోధనుం గూడికొనియె. శాంతి.

1.18.

శ్లో॥ స సఖ్యమకమరోద్ధాల్మై రాజ్ఞా
దుర్యోధనేన చ. సం. భార. శాంతి.

2.8.

కూడిమను దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కూడు}}$ 2
కలసి మెలసి బ్రదుకు.

ఉ. ... ధర్మజ్ఞుఁడు... పూర్ని దగ.
దీర్చియుఁ గూడి మనంగఁ గోరెడిన్.
ఉద్యో. 3.281.

కూడిముట్టు దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{కూడు}}$ 2
తఱుముకొని వచ్చి యెదిరించు.

ఆ. కూడిముట్టిఁ గ్రీడి కురువంశమున
కెల్ల, మూలకందమీ నృపాలుఁడితని,
నిచటఁ గాచికొనుట యెల్ల హెరువ
ములుఁ జేత నిలిచి లావు సేయవలయు
విరా. 5.199.

కూడియుండు దే. అ. క్రి. [కూడు 2]
చుట్టు చేరు, పరివేష్టించు.

ఆ. చెలఁగి లేవనేడ్చు చిటుతక దానిఁ
గ్ర, వ్యాధ మొరపుగమురల శనబుద్ధిఁ,
బట్టకుండఁ జెట్టుపలఁ గప్పిరక్షించు,
కొని శకుంతలతలు గూడియుండె.
ఆది. 4.46.

కూడు¹ దే. వి. బౌ.

అన్నము, తిండి.

కం. పేరు వలలుండు గూడుం బ్రీర
యు నిడి సాకతంబు సేసినఁ జాలుం
గోరిన వంటకములు నా, నేరిమిఁ దగ
నెఱపి కొలుతు నిశ్చలభక్తిన్. విరా.
1.219.

తే. కుడుచునెడ వాని పెనువ్రేలు
కూటిలోన, దునిసి పడియున్న ఆది.
7.259.

ఆ. ఆలు బిడ్డ లేని యట్టి త్రిమృతి

యగు, కొయ్యగార కుడుటఁ గూడుపెట్టి
కుడుచు వారలిట్టి ప్రొప్పించులు
సేయఁజొచ్చుచిప్పగించిచూతురయ్యో
ఉద్యో. 2.9.

కూడు2 దే. అ. క్రీ.

1. గుమిగూడు, ప్రోగగు, సంఘీభ
విండు.

ఉ. కందువ సెప్పి యొక్కెడఁ ద్రి
గర్తులు దాడికిఁ గూడువారు మీరం
దలు వేఱ యొక్కయెడ నాజికి
సేనలఁ గూర్చుడు. విరా. 3.126.

2. తగు, యక్తమగు.

ఉ. రాజగృహంబు కంటె పుం
ముగా నిలు గట్టఁగూడదు. విరా.
1.123.

చం. విరటుడు సూచుచుండ పదివే
పుర ముందట నట్లు ద్రోవ నొక్క
రుడును గాదు గూడదనఁగల్గెనె. విరా
2.257.

పద్యకము. కొడుకు పల్కు విని
కూడదు నాక దురాత్ముడై కడఁగి
మీకు నవకారము సేసి ధరిత్రి వెల్వ
డఁగఁ బంచె గడు బాపమతిన్ ధృత
రాష్ట్రుడు. ఆది. 6.227.

3. కలసియుండు.

ప. సుశర్మయుఁ నేలినవాని పనిఁబూని
జోడు పక్కర కైదువు బిరుదు గూడి
పంచదేశం బాపోశనంబు గొనం దమ
కించు తన బలంబు గజవిజ యుడిపి
కొని. విరా. 3.181.

4. తోడ్పడు, సాయపడు.

ఉ. దేవకుమారకుండయగుఁ దేజము
చండిము సూడ నాతఁడీ, గోవులఁ
గ్రమ్మఁజెంచుటకుఁ గూడిన యంతెయు

కాదు నాకు సంభావన సేయు వత్స
• లభభంగులఁ దా మన వంశమంత
యుం, గావను బ్రోవనుం దలఁపు
గల్గుట దెల్లము సేసె. విరా. 5.302.
5. ఏకమగు, ఒకటిగానగు.

ఆ. చాపములును దొనలు వర్తములు
నసి ముగ్ధరా, ద్యాయుధములఁ గూడ
నతఁడు గట్టి. విరా. 1.172.

స. క్రీ.

పొందు, చెందు.

కం. బాదబ దహనుడనై వడి, నేడు
సముద్రములు జలములే గ్రోలుదు
నీ, రేడు జగంబులు విలయము గూ
డెడనెడఁ దజ్జలంబు గొనకొని విడు
తున్. ఆం. 4.271.

2. కలుపు, సంకలనము సేయు.

మ. ... విరాటవర్తమట యద్యోగా
దులుం గూడఁగాఁ బదియేనింటి ...
విరా. 1.7.

స. క్రీ., అ. క్రీ.

చేరు, కలియు.

కౌరవపతి ముట్టనదరినంత సేనల
తనిఁ గూడె. విరా. 5.289.

చం. .... ఎడ గలుగఁగఁబోయె
బసులిప్పుడ కూడుచమన్న నాతఁ
డున్, నడపఁదొవంగుడున్. విరా.
4.171., విరా. 1.172.

ఉ .. నీవు సుయోధనుఁ దట్టివానిలో
బొచ్చెము లేక పుడి మనఁబోవక
పోవఁగరాదు నాకు. ఉద్యో. 3.46.

సీ... మనమెంత, దతిమిన మృగము
ఁదయు జవంబు గలదు రధ్యంబులు
గడుకొని కూడంగఁజాలవు. ఆర.
4.338.

[కూడు = సమీపించు. దగ్గఱ]

2. రమించు, సంభోగించు.

కం. ... లోపాముద్రం జూచి
ముసీంద్రుడు మన్మథ, గోచరుడై
దానిఁ బ్రీతిఁ గూడఁగఁ దివిరెన్. ఆర.
2.381.

కూడుగూర-కూడుగూరలు దే. వి.

అన్నమును, కూరలును.

తే. ఏను వంటలవాడనై యా
సరేంద్రుఁ, గొలిచి గరగరగాఁ గూడు
గూఁ చిత్తమునకును వచ్చిన చందం
బునన యొనర్చి నేర్చి మెలఁగుదుఁ
గరము వినీతి మెఱసి. విరా. 1.76.
సీ. తల్లికిఁ దండ్రుకిఁ దద్దయు భక్తుడై
ఫల మూల మధు మాంసములును
మేలికూడుగూరలు దొరకొల్పి వారికిఁ
దృప్తి యావహించుచు. శాంతి. 3.177

కూడువెట్టు దే. అ.క్రీ.

లిండిపెట్టి పోషించు.

ఉ.... వి, ప్రాణిత రాజ్యతంత్రములు
పాలనసేయుదు నేన వీటికిన్, రాజనఁ
గా నెపంబిది విరాటునకుం దగఁ
గూడు వెట్టుదున్. విరా. 2.254.

కూడు సీర దే. వి.

కూడును గుడ్డయును, అన్నవస్త్రములు.
కం. వినుము గుణవంతుఁడొక్కఁడు,
ధనవంతుడైనయొక్క ధరణీనాథుం,
దన కూడుసీరకై కాంచనమడిగి.
శాంతి. 3.164., శాంతి. 4.32.

కూన వై. వి. (సం. కుణకః)

పశుపక్ష్యాదుల శిశువు - శిశువు.

కం. పులి గూనలఁ దిను చందము,
గలిగిన సంతటను నిలుచుఁగాక ధనం

. బుల్, గలుగునె మీఁదం గావున, జలగ
దిగిచిన్లు గొనఁగజను నిల సొమ్ముల్.
శాంతి. 2.303.

కూవము సం. వి. అ. పుం.

1. నూయి.

వ. ... సరిస్వతీజలంబు తత్కూ-
పంబున నుద్గతంబై యా సవనపతి
నుద్ధరించె. శల్య. 2.155., శాంతి.
2.284., శాంతి. 5.128.

2. ఒక పుణ్యతీర్థము.

వ. గంగమడువున నొక్క కూపం
బున మూడు కోట్ల తీర్థంబులు సన్ని
పాతంబులయి యుండు నందుఁ గృత
స్నానులయినవారికి సర్వతీర్థ స్నాన
ఫలంబగు. ఆర. 2.267.

కూబరము సం. వి. అ. పుం. న.

బండి నొగ, యుగంధరము.

చం. .. గ్ర, క్కున నతఁడొల్లబోయి
'రథకూబరమూతగ నిలెచ్చి సోలుచున్.
విరా. 5.176.

కూయి దే. వి.

కుయి, కుయ్యి, కూ.

1. ఆర్తి సందేశము, భయ వార్త.

వ. ... నేడు కౌంపులు పసులం
బట్టరని కూయి వచ్చిన. విరా. 4.29.
2. సాహాయ్యము.

వ. .. మత్స్యనగరంబునఁ గొంతే
యులున్నవారని శంకించి వారలు
గూయివచ్చినం గినుటకుగాదె యిట్లు
నిశ్చయించి చేసినపనికి నిపుడు విచా
రంబేల. విరా. 4.185.

3. రక్షణము.

చం. అసమున మీదెఱుంగక మహా
గ్రహవృత్తి గడంగి చెచ్చెరం, బసు

లకుఁ గూయిగా జనియెఁ బాపఁడు.

విరా. 5.284.

కూయు దే. అ. క్రి.

అలచ.

కం. మాసెనభోపతి నక్కలు కూసెన్
విరా. 4.86.

చం. ... శుక కోకిల భృంగతతుల్
వనంబులం, దెడనెడఁ బల్కఁ గూయ
సోయింపఁగ మ్రోయఁగఁచ ద్విరావ
ముల్. ఉద్యో. 2.111.

కూర దే. వి.

శాకము (త్రోలకూర వంకాయ మొద
లగునవి)

ఉ. ... మేన్, గాజియదెట్టియైన నొడి
కంబుగ వండుదు నెల్లి గూరలు.
విరా. 1.77.

తే. వింతకూరలు గుడుపున వేడ్క
సేయు, భంగి సంగ్రామమున నూత్న
భంగులెవఁడ, గొతుకము సేయు.
శల్క. 2.93.

కూరఁగ నాటు దే. అ. క్రి.

లోతుఁగా దిగఁబడునట్లు గ్రుచ్చు.

ఉ.... కడునొప్పెడు మేనులు వాడి
తైదువుల్, కూరఁగ నాటినం బుడమి
గూలుటకక్కట యొర్పవచ్చునే.
ఉద్యో. 3.268.

కూరదీను దే. అ. క్రి.

కందమూలములు భక్షించు.

సీ. ... ఇంక నెన్నాళ్ళుండెడి,
గొంత వనంబునఁ గూరదీనుచు.
అప్ర. 2.15.

కూరగాయలు దే. వి.

కూలు, కాయలు (త్రోలకూర మొద

లగు ఆకుకూరలు), వంకాయ మొద
లగు కాయకూరలు)

ఆ. బియ్యములును నేయుఁ బెరుగును
గూరగాయలును వంట ఉట్టియలును
గడ్డి, కవణములును బెల్లుగా నొడఁ
గూర్చి. ఉద్యో. 1.93.

కూర యసరు దే. వి.

శాక రసము ఆకు పసరు.

సీ... ఒక్కనాడ త్రపస్వి వ్రేల్పాటి
దర్ప. ఆ. గంటఁ య్లార యసరు
గాఢిన నర్తించె నతఁడు, శల్క. 2.160
శ్లో. పురా మంకణకస్సిద్ధః కుశాగ్రే
జేతి విశ్రుతమ్. షతః కిల కరే రాజం
స్తస్య శాకరసోఽస్రవత్. సుం. భార.,
శల్క. 40.39.

కూరాకు దే. వి.

కూరికుఁ బనింపవచ్చు ఆకు.

కం. ... నేనడవులకున్, మరలం
బోయెద నచటం, దిరిగెదఁ య్లూరాకు
గోసి తినియెధ. భీష్మ. 2.8.

కూరాకు గోసి తిను

తినుటకుఁ బనికవచ్చు ఆకులను ఏటి
త్రుంచి తిను. (చూ. కూరాకు).

కూరిమి } దే. వి. ($\sqrt{\text{కూర్చు}}$)
కూర్మి }

1. ప్రేమ. స్నేహము, వాత్సల్యము.
కం. హరి యొకఁడు నీనొకందవుఁ,
బరమావులు గలిమి నరుఁడు భారవుఁ
బనికిం, జొరనలుకఁడు నీ కూరిమి
పొరపొచ్చెము గాక యుండఁ బోవఁగ
వలదే. ద్రోణ. 3.285.

చం. తన మునుపడ బన్నములుఁ
దమ్మునిపైఁగల కూర్మి పేర్మి నీ, జన
పతి నైపకున్నె. ఉద్యో. 2.102.

2. శ్రీకి పురుషుని మీదఁగాని పురుషునకు శ్రీమీదఁగాని యుండు అనురాగము.

కం. వారిజతోచన నీపైఁ గూరిమి గల మగని వెదకికొను మొరు ననఁదే. ఉద్యో. 1.850.

విణ. కూరిమి గలది; ప్రియము.

సీ. ... మల్లన సిద్ధనామాత్యుల, ఘోరిమి తమ్ముండు గుంటూరు విభుఁడు, కొమ్మనదండనాథుఁడు. విరా. 1.10.

చం. .. సమీరు కూర్మినందనుఁడు.

విరా. 2.832.

కూర్పు1 దే. అ. క్రి.

1. కలుగు.

కం. .. ఈ ప్రబంధమండలి కధి నాథునిగా నే పురుషుని జేర్కొను వాడనొ యను తలఁపు గూరిన మది తోన్. విరా. 1.8.

కం. ... శోకము, గూరన్ గదదిక నెలుగు గుత్తుకఁ దగులన్. భీష్మ. 2.364., శాంతి. 3.98.

2. చొచ్చు, తూలు, దిగఁబడు.

ఉ.... కడు నొప్పెడి మేనులు వాడి కై దువుల్, గూరగ నాటినం బుడమిఁ గూలుటకక్కట యోర్వవచ్చునే. ఉద్యో. 3.268.

స. క్రి.

పొందు.

అ. ఎల్లవారు నెఱుకలెడలి చొక్కెక్కిని, ద్రాతిశయము టూరినట్టులైరి. విరా. 5.208.

కం. గంగాసుత గురు కర్ణుల, సంగరమునఁ బాండుసుతులు సంపుట గన్నా

రం గనియు నీ తనయులా, సం గూరిరి వారిఁ జంపు శల్యుండను చున్. శల్య. 1.110.

చం. .. కైకొనుమన్న నతండు ప్రీతినె, కొన్న భుజియించు వెండి యను గూరఁడత్ప. ఆశ్వ. 4.288.

కూర్పు2 దే. అ. క్రి.

నిద్రించు.

గీ. కూరు మొన పెట్టినట్టులు గొంద ణుజ్జ్వలాయుధములు గంకటములు నమరనున్నఁ జూచి చావనివారని చూడు చేర, నరుగకున్నవి కంక గృధ్రాదులలిక. శ్రీ. 2.20.

(కూరు మొన = నిద్రించు సేన)

కూరుకొను-కూర్కొను దే. స. క్రి.

క్రుక్కు.

సీ. .. ఏను శంతనుసుతుండు, గురుఁ డునువిదురుండు, గూర్కొనికూర్కొని చెవులఁ బోయెమె సవిశేష. గీ. కార్య వచనముల. శ్రీ. 1.142.

కూరు మొన పెట్టినట్టులు

నిద్రించు సేన పట్టుకొనినయట్టు. చూ. పూరు2.

కూర్పు-కూర్పు దే. స. క్రి.

1. చేర్చు. అంటియుం చజేయు.

కం. అని తలఁచుచు నచ్చట నొక, వననిధి ఛేనంబుఁ జూచి వాసవుఁ డార్చి, బును శుష్కంబును గాదిది, యనుచుం గులిశమునఁ గూర్చి యధిక రయమునన్. ఉద్యో. 1.1398.

సీ. ... ఇన్నియును సంకలితములు గ, నంచిత శ్మేతజ్ఞానండుఁ గూర్చిన వాడి. ... శాంతి. 2.8;

తే. ... ప్రాచీన ప్రాజంబువుడ,
నిన్న కూర్పు యేతెంతు నీ సన్న
కడకు. శాంతి 3.382.

2. కుంభాకము చేయు, సంఘటన
చేయు.

ఉ. అవల వచ్చు రావడల కన్నీటి
కోర్పు అతాంగిగోర్పు కాతీ, వెడమాట
లక్ష్మీ మరలడు. విరా. 2.78.

అ. బంధ వలననేల యెమ్మెయినై
నచ్చ రాచ్చు నలవరించి కూర్పుట
ఉప. విరా. 2.80.

3. మిశ్రులుగా జేయు, మైత్రిచే
గలుపు.

ఉ... కాక సహించి పాండవుల గౌర
వులం దిగి కూర్పు నేర్చునన్. ఉద్యో.
3.75.

4. సంపాదించు, కూడబెట్టు, చేరువ
చేయు

సీ. .. పొడిచిపియము బొంకియు
ధనము గూర్పు, దెల్ల పాపములకు
చెక్కుడు. శాంతి. 5 2.8

గీ. .. కొండిట్టము వారిక కూర్పు
యిచ్చిరి. ... అపి. 7.183.

అ. విభవ దొంగిలమునయందు
తర్త్ర మంచన పెరర్పు ధనము
కూర్పునయదియ. ఆది. 5.105.

5. అడుము, ఏకము చేయు.

సీ. చంచలు నునుగాంతి కందేర్చి
కూర్చి బాగునకు దెచ్చిన యట్లు
గొవరు మిగిలి. విరా. 2.92.

6. సిద్ధపఱచు, ప్రోగుచేయు.

చం. మనబలమెంత యంతయు
సమగ్ర సముద్యమ దుర్దమంబుగా,
మనమును గూర్చి. విరా. 3.108.

అ. కందువ సెప్పి యొక్కెడఁ ద్రి
గర్తులు దాడికిఁ గూడువారు మీ,
రందఱు వేఱ యొక్కయెడ నాటికి
సేనలఁ గూర్పుడు. విరా. 3.127,

7. పొందించు, చెందజేయు.

ఉ. .. విప్రునకుదాత ధనంబొడఁ
గూడునేని సం,తానముఁ గూర్పు నర్దు
లకు ధర్మనిరూఢతఁ బంచిపెట్టు
దుర్మాన విదూరుడై పరఁగఁ
బ్రాప్తుఁడు కౌరవవంశ దీపకా. శాంతి
2.228.

గీ. దండు దండెచరుమండనందు
దండ,నంబు గూర్పుట విప్రుమనంబు
నొచ్చు,నట్టి పనిసేత సూ హింస
ధరణిపతికి. ... ఆను. 5 66.

8. సంధించు.

కం. అనవుడు నవ్వీరుడు స.య్యన
నరదము డిగ్గి నియతుడై ధనురా
చార్యుని సంస్మరించి చాపము, గొని
మంత్రముతోడ శరము గుణమునఁ
గూర్చెన్. 2.63.

9. కలిగించు, కావించు, చేయు, సమ
కూర్పు.

కం. కలపములు గూర్పు బహువిధ,
తిలకఁబులు వెట్టి వింత తెరువునఁ
బలుపు, వుల్లు గట్టికట్టి మోడ్వఁగఁ ,

చలముడువంగ నరులు గ్రువ్వ, దద్దయు
నేర్తున్. విరా. 1.320.

సీ. కలపంబులఁగ వ గంధంబులుగ
గూర్చి చనువున నలదుదు ననువు
గాంగ విరా. 1.107.

10. ప్రేమించు. చూ. కూర్పువాడు.

1. ఇష్టఁదగు, ప్రియపడు.

కం. కౌరవులకుఁ బాండవులకు,
నారయ నీవొక్కరూప యనదృశ
ధర్మా, చారుడవు రాజునకుం,
గూరుతు గతమేమి యిట్లనుటకుం
జెప్పుమా. ఉద్యో. 3.217.

మ. హరిమేనల్లుడు గొంతి కూర్పు
మనుమం దన్మర్తనూఁడు, ద్రోణ.
2.286.

కం. ధనలుబుల మ్రుచ్చులఁ గూర్పు
నివారలఁ బగఱవలని వారల ధృతి
చా, చారుల దుర్జనులం, బనుపవుగా
రాచకార్య భారము చాల్పున్. సభా.
1.40.

వ. కృష్ణుండు నీకుం గూర్పు నీకుం
బరమాప్తుడైన సంజయు నతని
పాలికిం బుచ్చితది తెన్న. ఉద్యో.
2.325, ఆను. 1.274.

చం. ... ఇక్కురువిభుఁ డింతసేపు
గడుఁ గూర్చి విలాపము సేసె వారి
కిన్. ఆర. 5.355.

2. పొదుపు. జోడించు.

ఉ. కూర్పుట నాత్మ రత్నమునకుం
గనకంబునకుం దగున్. విరా. 1.28

3. ఉపకరించు.

ఆ. ... పనికిఁ జాలఁ గూర్తునేను.

విరా. 1.101.

కూర్చికొను } (చూ. కూర్పుకొను.)

కూర్పుండఁబడు } దే. ఆ. క్రి.

($\sqrt{\text{కూరుచుండు. స్వార్థమున 'పడు'}}$)

చూరఁబడు, చలికిలఁబడు.

ఆ. వలుడ నారసంబు వక్షంబు
దూఱంగ, నేయుటయును పాండవేయుఁ
డా రిఁ గూరి నిలువలేక కూర్పుండఁ
బడి నూతు, నరద మెగువు తొలఁగ
ననియె నధిప. కర్ణ. 2.381.

గీ. ఇంత పాపంబు సేయంగ నెత్తి
కొందు, మయ్య రాజ్యలోభంబుననఖిల
బంధు, జనుల వధియింపఁ దొడగితి
మని రథంబు, మీ, దఁ గూర్పుండఁ
బడియెఁ జేయాఁదికొనుచు. భీష్మ.
1.188.

కూర్పుండు దే. ఆ. క్రి. ($\sqrt{\text{కూరుచు}}$)
ఉపవిష్టఁదగు, ఆసీనుఁదగు.

కం. ... తనకునర్హంబగు నెడఁ
గూర్పుండి. విరా. 1.121.

కం. చని ధర్మస్తుతుఁడు సింహా, నన
మున భీమాదులాత్మ సముచిత రుచి
రా, ననముల సభాసలిం గడు, కొని
పంచాగ్నులనుబోలెఁగూర్చున్నంతన్.
విరా. 5.316.

కూర్పుకొను } దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{కూరుచు}}$)
కూర్చికొను }

వెంటఁ జెట్టుకొను.

వ. ... తమ్ములం గూర్పుకొని తమ
యంతవట్టును నొక్కట విరాటు
నకుఁ బొడసూపిన. విరా. 3.219.

2. ప్రోగు చేసికొను.

కం. కళలుం గాష్టలు లోనుగఁ, గల
చిరురలఁ గూర్చుకొనుచుఁ గాలంబు
జనం, బుల వడ్డించు నాతని, వల నల

వక: దొడ్డి రకకు వర్షుల జేయున్
శాంతి. 4.448.

కం. నానాదేవంబుల బలు, మానిసులం
గూర్చి కొని సమత్వర బుద్ధిం, దానే
మనియెడు గయ్యమ, సూనుండలని
తెలుగు సూతము చెపుమా. ఉదోక్తి.
2.223. విరా. 3.146.

కూడు, సంకలకము చేయు.

సీ. చెందవ యేట నొక్కండధిమాన
మిట్టెక్కిన యన్నెలలెల్ల, గూర్చి కొన
బడిమాడు హయములు దప్పక
సిన్నటితోటక నిండె. విరా. 4.232.

4. (తెక్కలు) ముడుచుకొను.

వ... వింతమానసి మెలంగి ముసుంగు
పుచ్చి కట్టు పేలుకని యెకకలు వొడల
చిదిర్చి కూర్చి కొని కలగొనంబలుకు
పులుగుల యెలుంగులవలన విరా.
2.240.

కూర్పుకోలు-కూర్చికోలు దే. వి.
(కూర్చుకొను) కూర్చుకొనుట, కలియ
గట్టుకొనుట.

కం. నరవహదేము సంగమమునం
బరకున్మియెటుంగదక్కటా, బరవస
మేది వచ్చె, బిహవన్ వినియున్
మము గూర్చికోలు దు, స్తరమను
బుద్ధి విప్పటికి శత్రుల కన్మోఱగం
చించి యీ, వెరవున డాగ... పృథివీ
పతి చుక్కశనిట్లు పొందునే. శల్క.
2.17.

కూర్పువాడు దే. విజ్ఞ (✓ కూర్పు)
క్రియ, అంకు మగడు.

వ. మి... గయను వేశ్య దన కూర్పు
వా రాక వచ్చి పెద్దయు, త్రొద్దు

వోవు సంతకునుండి వాడు రాకుండు
టయును. శాంతి. 4.16.

కూర్పునివాడు దే. విజ్ఞ (✓ కూర్పు)
ఇష్టము కానివాడు. అప్రియ, డు.

కం. ధనలుబ్ధుల మ్రుచ్చుల, గూర్పు
నివారల, బగటవలని వారల ధృతి
చా, లనివారల దుర్జనులం, బనుపపుగా
రాచకార్య భారము దాల్చున్. సభా.
1.40.

కూర్పురము సం. వి. అ. పుం.

మోచేయి.

వ. .. బకావరజుండు డస్సినం
బవమానపౌత్రుండు పడవైచి తాను
మీదై జాను కూర్పుర ముష్టి
మాతంబులు నిర్భాత పాతంబులుం
బోర్కి, బ్రయోగించి నొప్పించి
ద్రోజ. 3.268.

కూర్పునఖరము సం. వి. అ. పుం.

ఒక రకమైన బాణము (ఇది తాబేటి
గోటివలె నుండుటచే దీనికి పేరు వచ్చి
యుండవచ్చును.)

కం. ఇంతయు గనుగొనియును
శత్రుంతపు, దోసరిలకాజి దోహల
మలరం, గొంతేయుతోడ, దలపడి,
వింతలయిన కూర్పునఖర విశిఖము
లేసెన్. విరా. 5.75.

వ. ... విజృంభించి భట్టంజలిక
తుర ప్రకూర్పునఖర ప్రభృతి బాణ
వేణికా వితానంబుల వెగడువలచిన.
ద్రోజ. 2.99.

కూర్పుము సం. వి. అ. పుం.

2. తాబేలు, కచ్చపము.

సీ. బహు పదాతి దుర్బర భారమడ

రిన, సురగ కూర్మంబు లొండొంటిఁ
బొంద. విరా. 3.158.

2. శ్రీ మహావిష్ణుని పరావర్తము
లలో ద్వితీయావతారము.

ఉ. నీ వలమూపులాపు మును నేల
వహించిన నాగ కూర్మగోత్రావని
భృద్ధికాకదుల కారయ నూటపట్టు
గాదె. విరా. 2.193.

కూర్మరాజు సం. వి.

శ్రీ మహావిష్ణుని దశావతారములలో
రెండవ అవతారము.

వ. ... అందఱు నప్పర్వతంబు దెచ్చి
సముద్రంబులో వైచి దాని క్రింద
నాధారంబుగాఁ గూర్మరాజు నియమిం
చిరి. ఆది. 2.11.

కూర్మ వ్యాహము సం. వి. అ. పుం.

తాజేటి యాకారమునుఁ బన్నిన మొగ్గ
ము. భీష్ముడు తన యెనిమిదవ
నాటి యుద్ధమున దీనిని తీర్చెను.
మీరిఁ బ్రహేలాదులుగా ధృష్ట
ద్యుమ్నుడు శృంగాటక వ్యాహము
పన్నెను. భీష్మ. 3.69.

కూర్మి చూ. కూరిమి.

కూలదన్ను దే. స. క్రి.

పరిత్యజించు, విడనాడు.

తరంము. కడఁగి బుద్ధిబలంబునంద
యకంటకంబుగాఁ జేసి యే బుడమి
రాజ్యము సర్వముం దగ బుచ్చి
యిచ్చిన నిమ్మలం, గుడువనేరక దీని
నిచ్చటఁ గూలదన్ను శరీరమున్,
విడుతుఁగాకని నిశ్చయించెడు వెణ్ణివైతె
నరేశ్వరా. ఆర. 6 32.

శ్లో॥ మయా హృతాం శ్రియం స్పీతాం
మోహాదపహాయ కిమ్, త్వమబుద్ధ్యాద్య
స్పృహతే ప్రాణానుశ్రస్థ మర్హసి. సం.
భార. ఆర. 2.503. (వావిళ్ళ).

కూలద్రోచు దే. స. క్రి.

పడఁగొట్టు.

ఆ. పల్లవ ప్రసూన ఫలభరితంబగు,
ప్రూను గూలద్రోచు మత్తగజము,
పోల్కి వివిధ రత్న భూషితం, దై న
సూతుఁగూల్చె ననిలసుతుఁడు. విరా.
2.52.

కూలప్రేయు దే. స. క్రి.

పడవేయు, చంపు.

వ. అతని యరదంబు గుఱ్ఱంబులం
గూలనేసిన. భీష్మ. 2.78.

కూలము సం. వి. అ. న.

గట్టు, బడ్డు.

వ. . . సరస్వతి యత్రవస్తి తన
చేరువ నొకప్పుడు జవయుక్తంజై
యుండఁ గూలాపహరణంబు సేసి
వటుత న మృహాత్ముం గొనిపోయిన.
శల్క. 2.170., శాంతి. 5.184.

కూలవైచు దే. స. క్రి.

1. ప్రహేలదవేయు.

సీ. ... ప్రహేలద వలచినయప్పుడు
గొనిపోవు నవలీలఁ గూలవైచు. విరా.
2.15.

2. చంపు.

తే. ... వానిగజముఁ, గూలవైచిన
నాతండు నేలకుఱితే. భీష్మ. 2.115.

కూలప్రేయు దే. స. క్రి.

మ. . ఉ న్మదుఁడా భీముఁడు నన్న
నిం దొడరిననవప్రహేలంబు బెట్టి

దమై తాఁన గూలు పర్వతము
మాడ్కిం గుంభిని గూలవ్రే, సెద
నా కోర్కిగదా గదారణము వచ్చెం
బెద కాలుబునన్. ఉద్యో. 2.218.

కూలహ సం. వి. అ. త్రి.

ఒకానొక నది.

తే. త్రిశిఖరంబును పేరి దాత్రీధరము
ను, పాంతమున రుద్రకల్పితంబైన
కూల, హాభిదాన కల్లోలిని శోభితోప,
కంఠయై యొప్పుఁ దత్తీర కాననమున.
ఆను. 3.62.

కూలు దే. అ. క్రి.

1. పడు, క్రిందఁబడు.

మ. ... దాని మగలన్ వశ్రాహరిం
గూలు కై, లనికాయంబున మద్భుజా
సమద లీలన్ గీటడంగించెదన్. విరా
2.75; ద్రోణ. 4.83.

తే. సింహబలుఁ దత్కృగ్రుండై చిగురు
బోఁడి, పజ్జు గడువడిఁ దగిలి కోపంబు
గదురి, నొడిచి తలపట్టి తిగిచి మహా
గ్రవృత్తిఁ గొంతు కొనరించుకయు
లేక కూలఁదాచె. విరా. 2.128.

2. చచ్చు, మరణించు.

ఉ. కూలెడివారె పాండవులు మో
రపుఁ బోర నొకండొకండ యీ, చా
లెడు వారలెల్ల మును చావఁ గ్రమం
బున సేనలన్నియుం గూలగఁ గౌర
వుల్ పిదపఁ గూలుదరించియకాక
నోరిచే, చేల వృథాభిమానమున నిన్ని
యుఁ బ్రేలేదు సూతనందనా. ఉద్యో.
2.271; ఉద్యో. 3.288.

3. విడిగిపడు.

వ. .. బలుగాలిం గూలు తరువు
పోలికిం బడిన యగ్రజు నాలోకించి
యనువిందుండు. ద్రోణ. 3.147;
ద్రోణ. 3.95.

కూల్చు | దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{కూలు}}$)
కూలుచు |

1. పడఁగొట్టు.

సి. కలపర్వతంబులు గూల్చి యొం
దొంటితోఁ దాఁకంగ వికమైఁ దన్ని
యాడ. విరా. 2.184.

కం. వాలమ్ములు పది మేనం, గీలిం
చిన నాతఁడతని కేతనము ధరం,
గూలిచి. చాపము ద్రుంచిన. ద్రోణ.
1.197.

2. పోఁగొట్టు. కూలద్రోయు.

ఆ. కుండతోడి పాలు గూల్చినఁ గిని
యక, యుర్రున నా సముజ్జ్వలా
త్ముడు. అశ్వ. 4.278.

3. చంపు, వధించు.

చం. ... తదీయ సారథిన్, బలువిడిఁ
గూల్చి రధ్యముల ప్రాణములుం గొని
రుగ్రమూర్తులై. విరా. 3.199.

ఆ. .. బొంతు మాటలాడి గురుని,
గూల్చినేర్చినట్టి క్రూరాత్ముఁడేగతిఁ
బోవువాడు సెపుమ బుధవరేణ్య.
శాంతి. 1.199.

కృ

కృకలాసత్వము సం. వి. అ. న.

తొండ రూపము.

కృకలాసము సం. వి. అ. పుం.

సరఃము, తొండ, ఊసరవెల్లి.

వ. ... ఇక్కుపంబునకు వచ్చిన
యపర క్షణంబునం గృకలాసంబులకు

లేని మేను పెంపావహిల్లిన. ఆను.
2.485.

కృత్రుము సం. వి. అ. పుం. న.

1. సాంతవనాది ప్రతము.

సీ. .... ప్రహ్లాదాత్మ కిల్పివంబు
దొంగుఁ గృత్రుముల్ నడిపిన
నాటు వత్సరములు. శాంతి. 1.304.
శ్లో॥ త్ర్యంహం త్ర్యంహం ప్రాతత్ర్యంహం
సాయంత్ర్యంహం మధ్యాహ్నయాదితమ్.
త్ర్యంహం పరంచ నాశ్చియాత్, ఇతి
విధినా ఏకైక కృత్రో ద్వాదశ
దినాత్మకో జ్ఞేయః మాసే మాసే ఇతి
తస్మాదేతః సప్తాహమ్ ప్రాతః
సప్తాహమ్ సాయం సప్తాహమయాచి
తమ్ సప్తాహమనశనమ్ విషమేషు
మాసేషు స ఏవాష్టాః క్రమేణ సమేషు
మాసేషు ప్రకార ఏవమ్ వర్షత్రయ
మితి ద్వితీయః॥

ఇది కెందువిధములుగా మతాంతర
ములు గలవు. 1) మూడు దినములు
పగళ్లును మూడు దినములు రాత్రు
లను భోజనముచేసి మూడు దినము
లయాచిత పదార్థములభుజించి పిమ్మట
మూడు దినములు నిశ్రితపవాస
ముండవలెను. ఇది ద్వాదశ దినాత్మక
మైన కృత్రుము. ప్రతి మాసముననిష్ఠు
చేయ దలచుకొన్నన్ని సంవత్సర
ములు చేయవలెను. 2) ఏడుదినములు
పగళ్లును ఏడు దినములు రాత్రు
లను భోజనము చేసి ఏడు దినముల
యాచిత పదార్థములను భుజించి
తదుపరి ఏడు దినములు నిశ్రితపవాస
ముండవలెను. ఇట్లు 28 దినములకొక

ఆవృత్తి యగును. ఇట్లు జేసి మాసము
లందుఁగాని సరి మాసములందుఁగాని
క్రమముగా ఎనిమిది పర్యాయములు
(8 × 28 ది) మూడు సంవత్సర
ములు చేయవలయును.

2. అపాయము, ఆపద, విపత్తు,

కం. జ్వలనంబు వాయువశమునఁ,
దొలఁగుడు జీవనము మాకు దొరకొను
కృత్రువులు, బుల సంశయముక కార్యం
బులు గర్తవ్యములు నియతములు
చర్తముల్. ఆది. 8.310.

కృతకము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

నిజము కానిది, కపటమైనది.

కం. .. గూఢమతి నుండుద మింద
ఱుముఁ బురోచను కృతకము, నెఱి
నేర్పడునంతకును వినీతాత్ములమై.
ఆది. 6.159.

వ. ... కానీనుండు దరహానితాన
నుండగుచుఁ గృతక భూసురు నుప
లక్షించి యిట్లనియె. ఆర. 7.365.

కృతకాద్రి సం. వి. ఇ. పుం,

క్రిడించుట కొఱకు నిర్మింపఁబడిన
పర్వతము, చేత గట్టు, క్రీడాపర్వ
తము.

సీ. కృతకాద్రి కందర క్రీడా గృహం
గణవివిధ రత్నైవల వేదికలను.
ఆది. 4.216.

కృతకృత్యత సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

కృతార్థత, ధన్యత.

చం. నిన్ను మిక్కిలియగు భక్తిఁ
గొల్పి కృతకృత్యతఁ బొందుదు మట్లు
చేయవే. విరా. 1.203; శాంతి. 1.385.

కృతకృత్యుడు సం. విణ. (అ. అ. ఆ.)
విహిత కార్యమును జేసినవాడు,
కృతార్థుడు, ధన్యుడు.

కం. పతిమదికి నింతయెక్కిన, యతివ
గదా పుణ్యపతి ప్రీయాలాపములీ, గతి
వినఁగాంచితి జన్ముమ, గృతకృత్యం
బయ్యె నాకు గెలిచితి జమునిన్. శాంతి.
3.311.

వ. కృతకృత్యులమైతిమి ప్రొద్దునుం
జాలవారె. శల్య. 2.332.

వ. ... పవనతనయుండట్లు సని
మహాసన మందిరంబు పరిసరంబున
శరీర ప్రక్షాళనము సేసికొని యను
లేపఁబున నస్రగంధంబుడిపికొని
కృతకృత్యుడై. విరా. 3.2.

కృతఘ్నుత సం. వి. ఆ. శ్రీ.
చేసిన మేలు మఱచిపోవుట.

తే. . నాకుఁ గృతఘ్నుత నెఱపి
దొల్లియెగ్గ సేసినవారి జయింపఁ
బోదు. విరా. 1.198.

కం. ఆరయ మిత్రద్రోహము దారుణ
మగు పాతకము గృతఘ్నుతకంఠెన్,
నైఁము గొని ఎఱచఁచుచు, నారెండు
దెఱఁగులవారి నాపులనెనన్. శాంతి.
3.525.

కృతఘ్నుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
చేసిన మేలు మఱచువాడు.

చం. ... అట్టిదా, తకుఁ దుదిఁ గీడు
సేసిన కృతఘ్నుని పీనుగునైన
రోత పుట్టక కవళింపఁ గుక్కలు
నొడంబడునే కురువంశ వర్ధనా.
ఉద్యో. 2.77.

కం. ... బ్రహ్మ, ఘ్నునకును నివర్జిత

గలుగును, వినుము కృతఘ్నునకు
లేద. శాంతి. 3.524.

కృతజ్ఞత

చేసిన మేలు జ్ఞప్తియందుంచుకొనుట.
సీ. .. నీకు. నెయ్యంబు వాదించు
నేర్పు కృతజ్ఞత యనునవి లేవు. కర్ణ.
2.262.

కృతనిశ్చయుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
చేయఁబడిన నిశ్చయము గలవాడు,
నిశ్చయము చేసికొన్నవాడు.

వ. మారుత సుతుండును గృతనిశ్చ
యుండై యుండె. విరా. 2.292.

కృతపడు మి. అ. క్రి. (కృతము + పడు)

1. గతించు, కడచు,

వ. ... దేవా వినుము వగవినం గృత
పడిన కార్యంబు గ్రమ్మఱం బొడ
మునే దెండంబు గుండు నంతియకాక.
కర్ణ. 1.226., శాంతి. 1.42.

(శ్లో॥ అతిక్రాంతం హి యత్కార్యం
చింతయా చ వినశ్యతి. సం. భార.
కర్ణ. 32.31.)

2. చచ్చు, మరిణించు.

కం. పనిచి కృతపడిన గాంగే, యుని
దెస యమ్మలిక నాఁడుల్లము నానా,
ఘనతర చింతాభర మెం, దినఁ గుండు
చునుండఁ గొన్ని దినంబులకున్,
ద్రోణ. 1.6.

శ్లో॥ నిపాతం పితరం శ్రుత్వా ధృత
రాష్ట్రో జనాధిపః, లేఖన శాంతిం
కౌరవృత్తింతాశోక పరాయణః, సం.
భార. ద్రోణ. 1.5.

కృతపుణ్యుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

పుణ్యము చేసినవాఁడు. పుణ్యాత్ముఁడు
కం. కృతపుణ్యుఁడు సుశ్లోకుఁడు
ధర్మతనూజుఁడు, లోకోత్తర శల్యుఁ
డా గెలుచువాఁడధిపా. ఉద్యో. 2.231.

కృతప్రజ్ఞాఁడు సం. విణ. (అ. ఆ అ.)
కృతబుద్ధి, పండితుఁడు. ప్రాజ్ఞాఁడు.
కం. గురునిఁ గృతప్రజ్ఞాని ధర్మ
రతు వయోవృద్ధు లోకమాన్యు దయా
ళున్, సురతటిసీసుతు వంచనఁ బురు
షోత్తమ చంప బుద్ధిపుట్టదు నాకున్.
భీష్మ. 3.304.

కృతబుద్ధి సం. విణ. (ఇ. ఇ. ఇ.)
కృతప్రజ్ఞాఁడు; శిక్షితమైన బుద్ధి గల
వాఁడు. పండితుఁడు. ప్రాజ్ఞాఁడు.
కం. కృతమెఱుఁగుట పుణ్యము.
సన్మతి దానికి సమముసేత మధ్య
మము 'మఱి త, తక్కుతమున కగ్గల
ముగన, తక్కుతి సేయుట యుత్త
మంబుకృతబుద్ధులకున్. ఆది, 6.241.

కృతమతి సం. విణ. (ఇ. ఇ. ఇ.)
1. పండితుఁడు, ఆచార్యుఁడు.
సీ. ఆచార్యుఁడని వినయమునఁబూజిం
చితే కృతమతుల్ ద్రోణుండుఁ గృపు
డునుండ. సభా. 2.11.
2. వి. నిశ్చితమైన బుద్ధి.
చం. ... పోరికిం, గృతమతిన్ మఱి
చొచ్చి సరిత్పుతాదులన్, వెరవునఁ గీట
డంచెఁ దన విక్రమమెందుఁ బ్రసిద్ధి
కెక్కఁగన్. శల్య. 2.345.

కృతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
1. చేయఁబడినది.
వ. ... అమృల్లపరుండు నరపతి
యనుమఱి వదసి కృత పరికర బం

ధుండై యరుగుడెంచి. విరా. 2.14.
వ. .. కృతంబైన నెద్దానికి నాశము
లేకుండు. శాంతి. 5.524.

2. అభ్యస్తము, అలవాటు చేయఁబడి
నది.

(చూ. కృతాస్తుఁడు)

వి. అ. న.

ఉపకారము, చేసిన మేలు.

కం. కృత మెఱుఁగుదు రుపకార, ప్రత
మున వర్తింతురెపుడు వదలరు కరు
ణాన్వితులీ నరపతికి శుభ, ప్రతిపాదకు
లగుదురేమి భంగులనైనన్. విరా.
3.63.

కం. కృతమెఱుఁగుట పుణ్యము స,
న్మతి దానికి సమముసేత మధ్యమము
మఱి త, తక్కుతమున కగ్గలముగ
స, తక్కుతి సేయుట యుత్తమంబు
కృతబుద్ధులకున్. ఆది. 6.341.

2. కృత్యము, చేత, పని.

కం. శరనిధి పరివృత విశ్వంభరఁగల
భూపతులు పాండుపతి కృతమునఁ
గిం, కరులై ప్రతిసమ కల్పిత, కరులై
రది మొదలుగాఁగఁ గౌరవ్యులకున్.
ఆది. 5.40.

3. సత్కారము.

కం. కులపుత్రులైన సద్బుద్ధుల
కును సత్కారమర్థితో జేయువా, రలు
నీ ప్రస్తవమున ని, మ్ములఁ గృతము
దఱించి ప్రాణము విడుతురనిన్. సభా.
1.38.

4. తాజేసిన పాప పుణ్య రూప
కర్మము.

ఆ. ఒడలితోడఁ గృతము వెడలిపోవునె యిది, తెలియవలయు నాకు నలఘుపుణ్య. ఆర. 4. 169.

కృతయుగము సం. వి. అ. న.

తొలి యుగము (యుగములు నాలుగుః 1. కృతము 2. ద్వాపరము 3. త్రైతీ 4. కలి) 17,28,000 మానుష సంవత్సరములు. కృతయుగమునకు సంధ్య లక్షయు నెనిమిది వేలు. సంధ్యాంశంబుగూడ నంతియే. ఈయుగమున రాజు ధర్మము నాలుగు పాళ్లు నడిపించును శాంతి. 1.369; శాంతి. 2.288; శాంతి. 5.46; శాంతి. 5.51,52.

కృతవర్మ-కృతవర్మఃశు సం. వి. న్. పుం.

యాదవ వంశీయుడగు నొకానొక శ్శత్రుయ వీరుడు. అశ్వపతి యంశమునఁ బుట్టినవాడు. ఆది. 3.80, విరా. 5.375.

(చూ. చివరిసంపుటము. అనుబంధము) (చూ. అంధకుడు - ధర్మచూడు) విడూరధుండును విడూరధునిక అనియు నతనికి భోజుండు భోజునికి హృదికుండును గలిగిరి అందు హృదికునికి దేవమీధుండు శతధనువు కృతవర్మ యను కొడుకు గలిగిరి. దేవమీధునకు కూరుడు కూరునకు మారిపయందు పెనుదేవుడు జన్మించిరి. ఆంధ్రభాగవతము - నవమస్కంధము. 714.

కృతవీర్యఃశు సం. వి. అ. పుం.

చంద్రవంశీయుడగు ఒక రాజు; ఈతని కూతురు భానుమతి. ఈమె భర్త అహంయాతి. ఆది. 4.2.

ఈతఁడు భృగువంశీయుల యాజకత్వముతో బెక్కు క్రతువులు చేసి అనంత ధనరాసులు వారికి దానమిచ్చెను. దానము పట్టినవారు గతించిన పిదప వారి వంశీయులు ధనలుబ్ధులై యాధనమును భూమియందుదాచిరి. ఆది. 4.2., ఆది. 7.132.

కృతశాచము సం. వి. అ, న.

ఒక పుణ్యతీర్థము. ఇందు స్నానము చేసిన పుండరీకము చేసిన ఫలము గలుగును. ఆది. 2.259.

కృతస్థితి సం. విణ. (ఇ)

నిలుకడ చేసికొన్న వాడు.

ఉ. ... అనా, తంకుఁ డుదంకుడన్ముని గృతస్థితియై మరుభూమి యందు ని, శ్శంకమతిన్ వసించి ... అచ్యుతున్ మనః, పంకజవేదిపై నిడి తపంబొనరించె. .. ననేక వర్షముల్. ఆర. 4.374.

కృతహస్తఃశు సం. విణ. (అ.ఆ.అ).

చేతినేర్పు గలవాడు, గుణితప్పక యేయువాడు. విలువిద్య యందు నేర్పరి.

క. మనసిజ రాగంబునఁ బెనఁగిన యిట్టివి లేడిఁ జూచి కృతహస్తఃశు పె, ల్పన యేనమ్ముల నారెం, టిని ద్రెళ్ళగనెసెఁ గడు కతినహృద యుడై. ఆది. 5.49.

శా. ద్రోణాచార్య పిలుంద నొప్పి

కృతహస్తర్ ... ధర్మజ ప్రముఖులై
జ్యేష్ఠానుపూర్వంబుగాన్. ఆది. 6.8.

కృతాంజలి సం. విణ. (ఇ. ఇ. ఇ.)
దోసిలి యుగంబు, చేమోడ్చిన
వాడు.
వ...దేవా యేను వాసుదేవుని శరణు
సొచ్చి బ్రదుకువాడ ననుచు గృతాం
జలి యగుటయు. ఉద్యో. 2.331.

కృతాంతుడు సం. వి. అ. పుం.
యముడు.
కం. ... నరుడు గింక ర్రవ్యత్వ
తిరోహితాత్మహిత సంస్కృత్యైనఁ
గృతాంతుడతని జేర్చు దన పురిన్.
శాంతి. 6.3883.

కృతాకృతము సం. విణ. (అ.అ.అ.)
(కృతము + అకృతము)
చేయఁదగినదియఁ, జేయఁగూడనిది
యనె నది.
కం. కృతమిది యకృతంబిది యది,
కృతాకృతంబనుచు. శాంతి. 5,3883.

కృతాత్ముడు సం.విణ. న్.(అ.న్.న్.)
1. శిష్యులగు మనస్సు గలవాడు,
మనస్సును లోబఱచుకొన్న వాడు,
మనో నిగ్రహము గలవాడు.
సీ. నీవు సెప్పిన మహనీయ వాక్య
నికాయ, మతిగహనం బకృతాత్ముల
కును ... గ్రమ్మఱ దెలయవచ్చి
యందదు. అశ్వ. 2.97.
2. దోషరహితుడు, నిర్మలమైన
మనస్సుగలవాడు.
కం. క్రతువరులు నన్న తగ సంస్తు
తించి పలమందఁగఁడ్రు దోషయు
తులు స,మృతిఁ బ్రాయశ్చిత్తంబులఁ,

గృతాత్ములగుదురు మదియ కీర్తన
పరులై. ఆశ్వ. 3.40.

కృతార్థత సం. వి. ఆ. త్రి.
నెఱవేర్చుకొన్న కోరిక గల్గియుండు
ధన్యత.
ఉ. ... నా,పుట్టు కృతార్థతం బొరసె
బుణ్యచరిత్రుడనైతి. విరా. 1.27;
విరా. 3.34.

కృతార్థత్వము సం. వి. అ. న.
కృతార్థత. సార్థకత, సఫలత, ధన్యత
మ. .. క్రోధము కృతార్థత్వంబు
నొంది. విరా. 2.284.
వ. ... కృష్ణునకు నత్యుత్తమ వస్తు
విస్తార మహోదాఁబగు నుపహారం
బిచ్చి దేవోపచారంబుల నారాధించి
కృతార్థత్వంబు నొంది. అశ్వ. 4.212

కృతార్థీకృతము సం.విణ.(అ.అ.అ.)
కృతార్థము చేయఁబడినది. సఫలము
గావింపఁబడినది.
వ. .. బృహద్రథుండు వచ్చి ...
ఏడ్చుచున్న కొడుకుం జూచి కృతార్థీ
కృత లోచనుండయ్యె. సభా. 1.149.

కృతార్థీభూతము సం.విణ.(అ.అ.అ.)
కృతార్థీకృతము. సఫలము గావింపఁ
బడినది.
మ. దివిజాధీశ్వరు పాలించ జని
కృతార్థీభూత చేతస్కుండై. ఉద్యో.
1.189; శాంతి. 5.187.

కృతార్థుడు సం. విణ. (అ. అ. అ.)
1. నెఱవేర్చుకొన్నకోరిక గలవాడు;
ధన్యుడు.
వ. భక్తవత్సలుండగు హరిహర
నామండు నీదెస దయాకుండై యుని

కింజేసి నిన్నుం గృతార్థనిఁ జేయం
గార్హర్థియయి. విరా. 1.11.

చం. ...నా మనోరథంబు నెరయ
సంఘటించి సుఁట్రుంగవ నన్నుఁ
గృతార్థుఁ జేయవే. ఆర. 5.189.

2. నెఱవేర్చుకొన్న పని గలవాఁడు,
కృతకృత్తుఁడు.

కం. పాండవులం బాంచాలురఁ జుండ
భుజా విభవ మెసఁగ సమయించి
కృతార్థుఁడనయి పెంపుఁ దేజము
గండును దక్కొండు లేదు కార్యము
దలఁపన్. సౌ. పి. 1.19.

వ. ఇమ్మెయిఁ గృతార్థుఁడయిచ దివ్యా
త్తంబు. ద్రోణ. 1.257.

కృతాస్త్రాదు సం. విణ. (అ. అ. అ.)

అభ్యసించుచున్న అస్త్రవిద్య గల
వాఁడు, అస్త్రవిద్యయందు ఆతిథేజిన
వాఁడు.

సీ. అలపును వెరపును గలపు కృతా
స్త్రుండవని నిన్ను నెఱుఁగుదు. కర్ణ.
2.262.

కృతాహుఁడు సం. విణ. (అ. అ. అ.)

అహారము తీసికొన్నవాఁడు. భోజనము
చేసినవాఁడు.

వ. ...ఇట్లు కృతాహుఁడైన హరికిఁ
జందన చరాద్యర్చనంబు లాచరించి.
ఉద్యో. 3.233.

కృతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

1. చేయుట.

చం. ఒకరుని జంపితేని సఁకల్పియ
గైకొనుమంట నీవు మున్ శకునికి
మాయజూపమున సంపదతెల్లఁ ద్రయో
దశాబ్ది భోగ్యకృతి నమర్చి యొడ్డి
నటులైనది. శల్మ. 2.115.

2. కృత్యము, పని.

కం. రథమవితథమైనను సా,రథి పని
నెఱపిన మహాత్మరాజి విధికృతిన్,
వృథ గానున్నను గర్జునిఁ బ్రథనం
బున గెల్వ దేవపతికిన్ వశమే. కర్ణ.
1.43.

కం. తన యంశమైన కనకము,విను
కుంతిదేవికిచ్చె వేదవ్యాసుం,డనఘా
యఁజియంచయు న,వ్వినుతచరిత
ధర్మకృతుల వినియోగించెన్. ఆశ్వ.
4.203.

3. ప్రబంధము, గ్రంథము

ఉ. ... అం,దాదిఁదొడంగి మూఁడు
కృతులాంధ్ర కవిత్వ విశారదుండు
వి,ద్యాదయతుండొనర్చె మహితా
త్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షతన్. విరా.
1.6. (చూ. 8.)

4. రచన.

కం. పారాశర్యుని కృతియయి,భారత
మనుషేరఁ బరఁగు పంచమ వేదం,బు.
విరా. 1.17.

5. ఉష్మపులలో నొకఁడు. ఆను.
3.192,

కృతినాథుఁడు సం. విణ. అ. పుం.

కృతికి అధిపతి, కృతిపతి.

ఉ. ఇట్టి పదంబు గాంచి పరమేశ్వ
రునిం గృతినాథుఁ జేసి. విరా. 1.27.

కృతిపతిత్వము సం. విణ. అ. న.

కృతినాథుఁడుగా నుండుట.

తే. .. క్కలప,లప మర్థించి వచ్చితిఁ
దిక్కిశర్మ. విరా. 1.18.

కృతుఁడు సం. వి. అ. పుం.

ఉష్మపులలో నొకఁడు. ఆను. 3.192,

కృత్తము సం విజ. (అ. ఆ. అ.)

చేదింపఁబడినది.

వ. ... గుత్తుల కొలందింఁ గృత్తం
బులయి పడియున్న పాదంబుల వల
నం గెందలిరుల సెజ్జల చందంబులగు
చోట్లును. విరా. 3.236.

కృత్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

1. రై భృంగుడు అవక్రీడుని సంహరిం
చుటకై జట పెఱికి హోమము చేయఁగా
బుట్టిన సుందరాంగి. ఇంకొక జట
పెఱికి హోమము చేయఁగా బుట్టిన
రాక్షసునకు ఈమెను భార్యగా నిచ్చెను.
ఆర. 3. 265-272.

2. మారణహోమమున అభిచార క్రియ
వలనఁ బుట్టిన రక్కసి. వృషాదర్శి
యను రాజు ఆకలిగొని శవభక్షణ
మునకై పూనిన సప్తర్షులకు బహువిధ
ధాన్యములు వాహనములు గ్రామములు
బహుమతి నిచ్చెదమనఁగా వారు ప్రతి
గ్రహణము విషముగా భావించుమని
యంగీకరింపరైరి. అంతనా మహిపతి
మంత్రులచే గొన్ని కృత్తిమ వన
ఫలములు ఋషుల కిమ్మని పంపెను.
వారు ఆ ఫలము పేమగర్భకంబు
లగుట యెఱింగి స్వీకరింప నిరాక
రించిరి. భూపతి యటుపై నాగ్రహాద
గ్రుఁడై కృత్తి యను మారణహోమ
మును వేల్చి ఒక రక్కసిని బుట్టించి
సప్తర్షులఁ జంప నాజ్ఞాపించెను. ఆ
రక్కసి సప్తర్షులు వచ్చునొక సరస్సు
ఒడ్డునఁ గావలియంచెను కొలను
నందలి తామరహుండ్లను పెఱికికొని
ఛేదించఁబడిన మునిపుంగవులా

కొలనులోనికి దిగఁజొచ్చుచుండ ఆ
రక్కసి వారించి వారి నామధేయాదు
లడిగెను. అప్పుడా సప్తర్షులఁ జేరి
యున్న శునస్సఖుఁడను పరివ్రాజకుడు
బ్రహ్మాదండ నిభంబగు నిజహస్త
గత దండంబున దాని శిరస్సు ప్ర
య్యలు సేసి భస్మము గావించెను.
ఆను 3.212. మొ. 222వ.

3. (మృగాదుల) తోలు, చర్మము.
చూ. కృత్తివాసుఁడు.

కృత్తిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. వీరు ఆర్మురు పుత్రార్థినులై కుమార
స్వామికి నొక్కపెట్ట పాలిచ్చినవారు,
కాన వీరు కుమారస్వామిక తల్లులైరి.
అతఁడు కార్తికేయుఁడయ్యెను. శల్య.
2.176.

2. అశ్విన్యాదుల యందు మూఁడవ
నక్షత్రము.

వ. .... నిత్రుంశమునకు గృత్తిక
యధిదేవత గురుండు రుద్రుండు ...
శాంతి. 3.449.

కృత్తికాంగారము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యార్థము దీనిని సేవించిన
కల్పిషములు దొలఁగి స్వర్గము లభిం
చును. ఆను. 2.77.

కృత్తికామఘము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యార్థము. దీనిని దర్శించిన
దురితములు తొలఁగును. ఆర. 2.271.

కృత్తికాశ్రమము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యార్థము ఇచ్చట నియమ
పూర్వకముగా స్నానము చేసి పితృ
చర్చణము చేసిన పుంస కొలువున
నానందిము పొందుచును. ఆను. 2.78.

కృత్తివాసుడు సం. వి. న్. అ. పుం.
తోలుదాలుపు; శివుడు.

ఆ. ... కృత్తివాసుడు సుర, శ్రేణి
క్రతువు నియతిఁ దేయఁడనఁ, నరుగు
దెంచె. సౌ. ప్రి. 2.121. (చూ. 123,
125).

కృత్తము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)
చేయఁదగినది.

వ. దేవతలకుం గృత్తంబయినదానిఁ
దత్తప్రభుత్వంబున వింటి. శ్రీ. 1.72.

వ. ... కృత్తంబులు కృతంబులైన
మదీయ ప్రకృతిన పొందుదురు.
శాంతి. 6.388; శల్య. 1.49.

ఆ. అద్దరాత్ముఁ గృపణు నాత్మీయ
కార్యత, తృదని నధికరాగ పరవ
శాత్ముఁ, దొడరి వాలి చనిన శ్రోవనే
యని చిర, మ్రేల తడయ మనకు నింక
నివట. ఆర. 7.3. (చూ.6).

కృపసేయు మి. అ. క్రీ.

దయగనఁజూచు, అనుగ్రహము చూపు.
కం. అడవులఁ బెద్దియు గాలం, విడు
మలఁ గుడిచితిమి మాకు నిది దఱియని
యిప్పుడు వచ్చితిమి వివస్నల యెడి
గృపసేయుటయు లెన్న యీరలుగ
కుఁడి. విరా. 5.123.

వ. ఈ యధర్మంబునకు వెఱుగు నీవు
నామీదఁ గృపసేయుము ద్రోణ.
2.169.

వ. అదైవుండు వత్సలుండయి వార
లతోడం గూడి విహరించుచుండు నా
మీదం గృపసేసి క్షేత్రజ్ఞ ప్రకారం
బు సకలంబును దేటపడ ననుగ్ర
హించి. శాంతి. 6.467.

కృపాచార్యుడు సం. వి. అ. పుం.

కృపాచార్యుడు; అశ్వత్థామ మేనమామ,
కౌరవ పాండవుల ప్రథమాచార్యుడు;
ఏకాదశ దుద్రాంశమునఁ బుట్టినవాడు.
విరా. 3.104; ఆది. 3.80; ఆది.
5.185. మొ 192 (జన్మవృత్తాంతము,
చరిత్రకై చూ. చివరి సంపుటము అను
బంధము).

కృపాణము సం. వి. అ. న.

కత్తి.

దీనికి 1) అసి 2) విశననము
3) ఖడ్గము 4) తీక్షణధారము 5) దురాస
దము 6) శ్రీగర్భము 7) విజయము
8) ధర్మపాలనము అను నామములు
గలవు. శాంతి. 3.449.

కృపాయితము సం. విజ. (అ.ఆ.అ.)

దయ గలిగించునది, దయనీయము.

కం. ... కృపాయితమై శ్రీ, పర్యము
పదునొకండగు పర్యము నా వెలయు
సుకవి పండిత సభలన్. ఆది. 1.55

కృపాలుడు, కృపాకుడు సం. విజ.

(క). కనికరము గలవాడు.

వ. కొందఱు దమవారిం గానక
కన్నీళ్ళు నించుచు నాలింగన రోదన
ప్రముఖంబులైన కరుణా భాషణంబు
లగు నవస్థా విశేషంబులం బొందు
వారలం గృపాకురై యాలోకించుచు.
కర్ణ. 2.317.

కం. ... దేవా, యీలలనకుఁ దగు
వరుని గృపాలుఁడవై యొసఁగుమ
నినఁ బద్మజుఁడనియెన్. ఆర. 5.191

కృపావిధేయుడు సం. విజ.

(అ.ఆ.అ.) దయకు లొంగినవాడు

చం. పరమ కృపావిధేయ. విరా.
2.363.

కృపి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

కృపాచార్యుని చెల్లెలు. ద్రోణాచార్యుని
భార్య. ఉద్యో. 4 420.

(చూ. జననము. అది. 5.185. మొ.
192వ.

కృపుడు సం. వి అ. పుం.

చూ. కృపాచార్యుడు.

కృమి సం. వి. ఇ. పుం.

క్రమి, పురుగు.

కం. జనవర కృమి గర్దభ ముఖజన
నంబులఁ బొంది నరక సంవాసముఁ
జెందు నధిక పాపాత్ముండగు, మను
జుఁడు కర్మ సవిశేష మహిమ దెలిపె
దన్. అను. 4.258.

కృశత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కృశత్వము, కార్యము, బక్కచిక్కి
పోవుట.

కం. దారిద్ర్యముచే గుండుచు, నేరిని
నడుగంగఁ బోవకెంతయుఁ గృశతం,
గూరిన విప్రునకుర్వర, వారని దయ
నీగి ఫలము వాగ్గోచరమే. అను.
2.353; ఆశ్ర. 1.172.

కృశము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

క్షీణించినది.

ఉ. . ఆ, వీరభటావళుల్ బహుశ
విక్రమ కౌతుకవైన నీ శరా, సారము
లన్ బదల్పడఁ గృశంబగుటెప్పుడు
నీకుఁ దోపదే. కర్ణ. 3.118.

కం. . సై, న్యమ్మదియును నీచేత
గృశమ్మయ్యెడుఁ జుమ్ము వలదు
శంకింపం. శల్యగన్. 2.31.

2. సన్నము. బక్కచిక్కినది.

వ. .. అతి స్థూలకాయులుఁ గృశ
మూర్తులు. సౌప్తి. 1.116.

కృశానుడు సం. వి. ఉ. పుం.

అగ్ని.

ఉ. నేరక చేర నొక్కనిన నీటుగఁ
జేయఁ గృశానుఁడిదృధ దా, తీరమణాగ్ని
గాల్చు నతితీవ్రత వంశమునెల్లశాంతి.
1.93., ఉద్యో. 2.187.

కృశీకృతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కృశించునట్లు చేయఁబడినది.

వ. నియమ కృశీకృత శరీరంబుతోఁ
బండ్రెండు వర్షంబులశేష వ్రతంబులు
సలిపిన తపోనిధానంబవు. ఆర.
1.120.

కృశీభూతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కృశించినది.

వ. .. అనవరతోపవాస కృశీభూత
శరీరుల. ఆది. 2 84.

కృశుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కృశించినవాడు.

వ. ... అమృహాత్ముండు గోపించి
యటుగు దెవులు గొనుమని శాపం
బిచ్చిన నయ్యాషధినాథుండు నానాటికి
గృశుండయ్యె. శల్య. 2.148; 149.
2. అకలి గొన్నవాడు.

సీ. .. విప్రుని గృత, నామంత్రితు
జేసి యరఁడు గుడువవచ్చినఁ బెట్టమి.
అను. 2.68.

వి. అ. పుం.

ఒకానొక ముని.

కిం. అన జనకు నటులఁ బవనా, శన
శవముఁ దగిల్చి రాజసమునఁ బరీక్షి,

జనపాలు చనుట కృతుడనుచును
వలన నెఱింగి కోప మూర్తయై .
ఆది. 2.169.

2, ఐరావత కులసంభవుడైన సర్ప
శ్రేష్ఠుడు. జనమేజయుని సర్పయాగ
మున హామగుండమునఁ బడెను ఆది
2.212.

కృశోదరి సం. విణ. ఈ. శ్రీ.
సన్నని నడుము గలది; శ్రీ
వ, అచ్చిడా కృశోదరి వృకోదరు
కడకుంజని సమములము ననవుడు.
విరా. 2.322.

కృషి సం. వి. ఇ. శ్రీ.
కరిసనము, సేచము.
చం. వెరవున లావునం గృషిక వేయు
విధంబుల మేలొనర్చినన్, దొకొను
నే ఫలంబు దతితోఁ దగు వర్షము లేక
యున్న. ఉద్యో. 3.82.

కృషిభాగి సం. విణ న్ పుం.
సేద్యము చేసి జీవించువాడు.
సీ. ... సప్తమిఁ గృషిభాగి, యష్టమి
వాణిజ్యపుష్టుడు ... అగు. ఆను.
3.161.

కృష్ణ సం. వి. ఆ. శ్రీ.
1, ద్రావది.
సీ. కడమిమై సౌగంధమున యతుల
మనఁ, మనఁగి కృష్ణకు, మివ్వులట్లు
దెచ్చె. విరా. 1.74.
ఈమెకు జన్మకాలమున ఆకాశవాణి
ఈ పేరు పెట్టెను, ఆది. 7.20.
(చూ. ద్రావది.)
2. పరావసుని భార్య, రైభ్యుని
కోడలు.

ఉ. ... ఆరామమునందుఁ జూచె
మునిరాజకుమారుడు రైచ్చుకోడలిం
దామరసాక్షిఁ గృష్ణ యను దానిఁ బరా
వసు భార్య, పైచి 5. ఆర.3.262.

కృష్ణద్వైపాయనుడు సం.వి.అ.పుం.
జేడవ్వాసుడు

శా. ... కృష్ణ ద్వైపాయనుఁ డర్థి
లోకహిత నిష్ఠంబుని కావించె ధర్మా
ద్వైతస్థితి భారతాభ్యుదయ లేఖయైన
యామామ్యమున్. విరా. 1.3. చూ.
వ్యాసుడు.

కృష్ణ భుజగము సం. వి. అ. పుం.
నల్లత్రావు.

ఉ. ... మై, నాడఁగనేసెఁ గృష్ణ భుజ
గావలిఁ బోలిన నారసంబులన్. భీష్మ.
3.113.

కృష్ణము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
నల్లనిది.

వ. వినుము జీవావస్థలు ఛాయలై
యుండుఁ గృష్ణంబును ధామంబును
హరిరంబును చంద్రుంబును రక్తం
బును శుక్లంబును నైనవి యాటు
గలవు. శాంతి. 5.412.

కం. అర్కు నుదయాస్తమయము
లందుఁ గృష్ణ, శాంతి మోర కబంధం
బు గవ్వఁ జూచె. భీష్మ. 1.11,
వి. అ. పుం.

1. నలుపు.

ఉ ... చాయయుఁ గృష్ణంబు గావున
గృష్ణుడనియు. శాంతి. 6.432.

2. ఒహళవక్షము.

వ. ఈ కృష్ణ చతుర్దశినాటి రాత్రి

పురోచనుండు లక్కయలు చహనలు
చరికొల్పు. ఆది. 6.157.

కృష్ణమృగము సం. వి. అ. పుం.

లేడి, హరిజము, నల్లయిట్టి.

వ. ... ఆ కృష్ణమృగంబు నాయుమ్మ
దివ్యపృష్ఠిం గనుగొను మే చెప్పినట్లు
సేసిన నిన్ను చింతించుచుండెయ్యవలె
నానందం గంధర్వులును వీరె విమా
నంబుల నేరించిన వారనుటయు.
కాంతి. 5.362,

ఉ. కృష్ణమృగ చర్మ కృతాంబర
కృత్యు...సాత్యవతేయుఁ గొల్చెదన్.
భీష్మ. 1.71.

కృష్ణవర్చుడు సం. వి. న్. పుం.

నల్లని మార్గము గలవాడు, అగ్ని.
కం. ఆ కృష్ణవర్చుడుజ్వల, భీకర
జిహ్వచరణ బేరిన. శల్మ. 1.362.

కృష్ణవేణి సం, వి. ఈ. స్త్రీ.

కృష్ణానది.

వ. గంగయుఁ దుంగవరయు వేత్ర
వతియు వేదవతియుఁ గృష్ణవేణియుఁ
బెన్నయు. భీష్మ. 1.38.

కృష్ణశబలము సం. వి. అ. న.

నలుపు గలిసిన చిత్రవర్ణము గలది.
వ. .. పండ్రెండు కాళ్ళును కృష్ణ
శబల వర్ణంబును గల మహాగజంబా
నూతిదరినున్న తరువుఁ జేరంజనుదేర
స్త్రీ. 1.47.

కృష్ణశిల సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

ఇనుము.

వ. ... శ్వేత్మంబున స్పృహకంబును
చిత్రంబున మరకతంబును వారంబును
గృష్ణశిలయు నఖంబుల నన్తరంబును

స్నాయుసంచయనంబు నంబ్రవాళం
బునుం బుట్టి. ఆర. 5.172.

కృష్ణ సర్పము సం. వి. అ. పుం.

నల్ల త్రాచు.

ఆ. ... కృష్ణసర్పంబు బోసి పటు
కృపాదంబున నఱికి. కర్ణ. 3.284.

కృష్ణాజినము సం. వి. ఆ. న.

నల్ల యిట్టితోటా జింకచర్మము.

తే. .. శతదళ భవుండు లసిక
కృష్ణాజినంబును నసమ సమర, జయ
ము నొసంగిరి ప్రీతినా షణ్ముఖులకు
శల్మ. 2.184.

కృష్ణుడు సం. వి. అ. పుం.

దేవకీ వసుదేవుల కుమారుడు, శ్రీమ
న్నారాయణుని ఉపకరణము.
ఎత్తెదవ యవతాళము.

కం. అనుటయు దరహాసము మో,
మునకుఁ దొడవుగాఁగఁ బలుకు ముద్ది
య యే గృష్ణునిదేవి సర్వభావకుఁ
బనిసేయుడుఁ దొల్లి పిదపఁ బాంచారి
కడన్. విరా. 1.3.5., కాంచ. 6.432.

(చూ. కృష్ణుడు - భీమరి సంపుటము
అనుబంధము).

2. అష్టమండు

వ. భక్తమూర్తులైన రుద్ర వింశతులు
నాకు గుండెచి కృష్ణులను నేకా
దళ నామంబు...నొసంగిరి. విరా.
4.149.

3. వేదవ్యాసుడు.

కం. ఆ యమునా ద్వీపమున న, మే
యుండు గృష్ణుండు పుట్టి మెయిగృష్ణ
తైలపాయనులనఁ బరంగిన వచశ్రీ
యచుండు పంచు వలనఁ జిత్రము
నిలిపెన్. అవి. 3.45.

క

కృష్ణ సం. వి. ఇ. శ్రీ.

విభజనము, విభాగము.

సీ. ... అతని వంశమునవారతి ధన
లుబ్ధులై, కృతచీర్ష్యుని ధనమెల్ల కృష్ణ

సేసి .. ఆది. 7.132.

కృష్ణ సేయు మి. స. క్రి.

విభజించు. పంచినాను.

సీ. ... అతని వంశమువారతి ధన
లుబ్ధులై కృతచీర్ష్య ధనమెల్ల కృష్ణ

సేసి. ఆది. 7.132.

కె

కెంగేలు దే. వి. (కెంపు + కేలు),
ఎఱ్ఱదనము గల చేయి.

సీ. ... కిసలయహస్త కెంగేల సేపాట
క్రొమ్మించను లేయించ మిగల
బర్హ. విరా. 2.37.

సీ. కెంగేలు గేలితో గీలించి నెచ్చంపు
మాటలఁ దగు మఱుమాటలార్చ విరా
2.810.

కెంజాయ దే. వి. (కెంపు + జాయ)
ఎఱ్ఱని కాంతి.

తే. పుండరీకంబు లుద్ధండ పుండరీక
చారుభగి లేయించ కెంజాయ నొప్పె
భీష్మ. 2.22., విరా. 2.240.

కెందమ్మి దే. వి. (కెంపు + యమ్మి).

ఎఱ్ఱ తామర.

ప. .... కెందమ్మి రేకుల వలనం

దొరంగు జలకణంబుల పోలే. ఆది.
4.77.

కెందలిరు దే. వి. (కెంపు + తలిరు)

ఎఱ్ఱని చిగురు, లేఱిగురు.

ప. కెందలిరు సెజ్జల చందంబులగు
చోట్లును. విరా. 3.238.

కెందామర దే. వి. (కెంపు + తామర)

ఎఱ్ఱని తామర, కెందమ్మి.

కం. నరుఁడలుక వొడమియు సు,స్థి
రుఁడై తన యెఱ్ఱసెరల చెలువునఁ
గెందామరలం దెగఁదెడు గన్నుల,
నరుణచ్చవి నెఱయ నిట్టులనియె
నరేంద్రా. ఉద్యో. 2.132.

కెందూళి దే. వి. (కెంపు + దూళి)

ఎఱ్ఱని దుమ్ము.

ప.. తురంగమ ఖరాదులం దూలిన
కెందూళియు బైపయ నెగయ విరా.
5.60.

కెంపారు దే. అ. క్రి.

ఎఱ్ఱనగు.

తే. చిత్తమున గాధరాగంబు చేతఁ
జూపు, తెఱగు దోపఁ గెంపారెడు
తీగబోయి, పృథులపాణి గుమారుండు
మెలపుమై గ్రహించె, బల్లవాలంబి
మల్లేభలిల. విరా. 5.399.

కెంపు దే. వి.

1. పద్మరాగ మణి.

ప. కెంపుసొంపు సంపాదించి యకాల
సంధ్య నావహించిన. విరా. 5.40.

2. ఎఱ్ఱపు, రక్తిమ

సీ. పదతలంబుల కెంపు పరిగిన
తలము కుం, కుమ లిత్తమైన చందము

వహింప ... విరా. 1.308, విరా.

5.103., శాంతి. 4.97.

కం. ఇనుడు తనకడకు నేతెంచిన
రాగముఁ బొందుటది యుచితమనగాఁ
గెంపున మెఱసి పశ్చిమాశాం,గన
జనసంభావనముల గౌరవమందెన్.

విరా. 2.318.

విజ.

(వృత్తియందు మీది వర్ణములు వై
కల్పికముగా తోపించి 'తె' యనునది
మిగులును. దానికిఁ గొన్నియెడల
నుగాగమమును గొన్నియెడల పర
నుగు హల్లునకు ద్విత్వము నగును.
ఉదా. - తెంగేలు, తెంజాయ, తెమ్మొవి.
మొ).

ఎఱ్ఱనైనది.

చం. మేటివిల్లు వే,కొని కనుదోయి
తెంపుగ నకుంరిత విక్రమమెప్పు
ద్రుందె నా,తని పున కార్ముకంబు.
కర్ణ. 1.163., భీష్మ. 3.375, శల్య.
2.19.

(తెంపుగన్ = ఎఱ్ఱనైనది కాగా).

తెంపెక్కు దే. అ. క్రి.

ఎఱ్ఱబాటు.

ఉ. (సూర్యాస్తమయ వర్ణనము)
చుక్కలు తోడుతోడఁ దలచూపఁ
దొడంగె మనోభవుండు వి,ల్లెక్కిడి
చక్రవాకముల యిక్కలు రోయఁగఁ
జొచ్చె నేల తెం,పెక్కుచువచ్చె దీవి
యల యే దైత్య సోయగమందె. విరా.

2.319.

తెడ దే. వి.

పార్వము, ప్రకర్మ.

గీ. కృపుఁడు వృషసేనుఁడును వారి
తెడనకూడి పాద భనువున దూపులు
వఱపిరి. ద్రోణ. 4.803. (ఇది పదు
షముగా శ. రి పారము. కాని సర
కాదిగా నేటి ముద్రిత ప్రతులు) చూ.
గెడ. శ.ర; తెడ = పార్వ్య, గెడ =
జత. అని).

తెడఁగూడు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{తెడ}}$)

1. కూడు, గుంపగు.

సి. ... కోర్కలు గెడఁచుకొని
పారమెయిన చిత్తజులబుట జిగువ
తొత్త. విరా. 3.402.

2. ప్రక్కచుడు, పార్వ్యము.

కం. తెడగూడ దీని సీదని యొకలి
పయిం బెట్టి కాల్పు టుచితం జర
యన్. విరా. 3.12.

తెడయు దే. అ. క్రి.

విటిగెడచు, పడు, కూలు.

కం. చూడెడు గుఱ్ఱంబులు ధర్మ, వ్రా
లెడు నేనుగులుఁ గెడియు పద
ములునై. భీష్మ. 3.353.

2 చొరలు, దొల్లు.

సి. . కీలకాదెచలింపఁ గెడసిన
బొమ్మల కైవడిఁ బటు తురంగప్ర
జంబు తే. . . నొక్క, వెట్టి వెన
దొల్లె. ద్రోణ. 3.62.

3. చచ్చు, మరణించు.

కం. ఈరసమునఁ గదిసి శరా, సారము
పైఁగురియ నీవు సక్రోధుడవై, పేరు
రమున వెన నాదిన తోరంబగు నారస
మనఁ ద్రుళ్ళి తెడ సెనే. కర్ణ. 3.88.

స్రగ్గరం. ... వాడుం గెడ సెను వద
నోత్కిర కీలాల ధారా, పంక ప్రాగ్వా

రమగ్నావతన విభుజిత ప్రాణులై
యాహవోర్విన్. ఆం. 7.91

తెలంగాణ దే. వి. (తెలంగాణ మోవి)

ఎట్టని క్రింది పెడవి.

సీ. .... అంగుళాలవల్ల నలకలు
గబళించి, తెలంగాణియాని యెక్కించు
గాయ్య. విరా. 2.810.

తెలంగాణ దే. అ. క్రి.

1. విక్రమించు. చెలరేగు.

వ. . కుంతిభోజ తనూజు లొక్క
పెట్ట పదుమువ్వరతనిం బొదివిన
బదుమాడు మేటి చూపులం గీటడంచి
తెలివి ఉమచందంబున గెరిలి ఘటో
త్కం. .... జీవితం
దేరిపై ద్రెళ్ళి మూర్చిల్ల నేసిన. ద్రోణ.
5.84.

వ. (దుర్బోధనుడు) ఇట్లు నిశ్చా
సంబు నిగుడ నొడలు పొంగు బటు
కళామాతలనుం గెరలు శూకలా
శ్లోంబు చందంబున గెరలి జల
స్తంభంబుపికిరి. గదాచంద
విపులాంస పీఠంబున నమర్చుకొని
వెడలె. శల్వ. 2.95.

మహాస్రగర్. కృపుడున్ హర్దిక్కుడు
వాకిట నిలిచి .. దుర్వాస .. ముగ
గెరలిప్రచ్ఛాదుతోనా గెరలిత నిరతిం
గ్రూరతా ధుర్బులై నన్ సౌప్తి. 2.9.

2. ప్రకృతింబు, అతిశయించు, పొంగు
గీ. కుడుపుమై గుడ్డు దిననిద్ర
గూరు సురతపత నొంగు వెల్లాయ
నవడు విమూఢుడగు బాధించు
దోషప్రయంబు గెరలి. ఆం. 1.1.6
3. కోపించు, మండిపడు.

వ. ... అప్పా... పరివార
సామర్థ్యంబున రథ్యవంతుండయి
వాయవ్యాత్రింబున నయ్యంప పరం
పరఁ బ్రహరణంబు సేసి తదీయ
చక్ర రక్షకులం దెగటార్చి యార్చి
నం గెరలి యగ్గుచందంబున తత్పు
హచరుల నులుమాడి. కర్ణ. 2.828.

5. ప్రవర్తిల్లు, రేగు.

వ. ఇతైతంబున గెలుపొటయు లేక
యయ్యిరువురు బోరుటయు నత్తటిం
గెరలి నందడి కయ్యంబు కతంబున
... మాని యగ్గురు పాధులు పాంచాల
కౌరవ బలంబులపై దణిమిరి. ద్రోణ.
1.300.

తెలంగాణ దే. అ. క్రి.

దుముకు, గంతులిడు.

వ. ... పనులు వెనం దిరిగి మున్ను
వివ్వచ్చుండు వచ్చిన జాడ గైకొని
దక్షిణ దిశకు గెరలు వాడుచుం
తెలంగాణున. విరా. 4.365.

తెలంగాణ దే. స. క్రి.

తెలంగాణ, తెలంగాణియ

ప్రకృతింబు, అతిశయించు, పొంగు.
సీ. ... అన్యుల బనించు నప్పుడ
ముద్రియ, పలుకుల తీపు గోరుల్ల
గెరల్చు. ఆను. 5.48.

తెలంగాణ దే. వి. టా. (దీనికి బహువచన
మున నిత్యముగా బిందుపూర్వక 'క'
('కు') వచ్చును).

1. పార్శ్వము, ప్రక్క.

కం. తెలంగాణ బిటించి దెసయం,
గలయం బిరికించి తన యఖండిత
బాహుబల గర్వమ యవ్వుట ముం,

గలిగా మదమత్తి భద్రగజ సదృశ
గతిన్. విరా. 2.326.

2. సమీపము, దాఁపు.

వ. (భీముడు) గద యల్లార్చి పేర్చి
ప్రేమగొనిన మెడతెలను దాఁకి నీ
కొడుకు మహాపవన పతితంబగు సా
లంబు పోలికిం గూలినం గని ధర్మ
పుత్రముఖులు ప్రమోదంబు నొందిరి.
(శల్య. 2.267).
దిక్కు, దెస.

చం. కురిసెఁ బ్రచండవృష్టి ఘన
ఘోషము రెల్ల తెలంకులన్, భయం
కరములుగా. ఆర. 3.297.

4. చుట్టుప్రక్కలు.

గీ. సులభాభిధాన యగు నొక,లలన
విమలయోగ ధర్మలంపటు జనకుం,
గెలన విని య,తని బోధము, కొలఁది
పరీక్షింపఁ దనకు కోర్కె వొడిమినన్.
శాంతి. 6.170.

ఆ. ఆపులింత తుమ్ము హాసంబు నిట్టి
వనంబు గుప్తవర్తనములు గాఁగఁ
జలుపవలయు నృపతి గొలుపున్న
యెడల బా,హిరములైనఁ గెలని కెగ్గు
లగుట. విరా 1.187.

తెలసము దే. వి.

కార్యము, కృత్యము, పని.

వ. పాండవులం బరిమార్చు పని
నేడ చేయక మఱిచేసిన రారాజు
నిర్గత ప్రాణుడైన నా తెలసంబెవ్వఁ
కెక్కెడు సౌప్తి. 1.24.

ఉ ... వా,రేమయిరేమి మా తెలస
మెక్కె నెఱుంగుము మమ్ము మువ్వ
ంన్. సౌప్తి. 1.231.

వ. ... రఘుకులేశ్వరుండయిన రామ
దేవుండు నా తెలసము మెచ్చి. ఆర.
3.330.

2. అక్కఱ - కావలసిన పని,
కృత్యము.

ఉ. ... ఏను నీ,చుట్టమునై భుజా
బలము సొంపున నీ తెలసంబు దీర్చె
దం,జుట్టన నన్నుఁ బంపుము భృశం
బుగ నెయ్యది కార్యమిత్తఱిన్. ఆర.
5. 228.

కే

కేక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

నెమలి కూఁతి.

సీ. . చారు మయూర కేశారుత
కలితంబు,లగుచు నొప్పారు క్రీడా
చలములు. ఆను 2.318.

కేకయము సం. వి. ఆ. పుం.

ఒక దేశము. భీష్మ. 1.40.

కేకయ రాజు

కేకయ దేశపు రాజు, సుదేష్ఠతండ్రి
బృహత్త్రయః (చూ బృహత్త్రయః)

కేకయసుత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

సుదేష్ఠ. విరటుని భార్య.

కం. ... చనియెం గేకయసుతాను
చారికల బడిన్. విరా. 1 306.

కేకయుడు సం. విజ. ఆ. పుం.

కేకయ దేశస్థుడు.

కం. కేకయ సొల్వులు దోడుగ,నా
కిచకుడాజి నన్ను నవజితుఁ జేసెన్.
విరా. 3.118.

2. కేకయదేశపు రాజు.

వ. శల్య కేకయ ధృష్టకేతు జరా

సంధతనయ ప్రభృతులయిన భూపతు
లకును. ఉద్యో. 1.37.

కేకిసలాడు దే. అ. క్రి.

పరిహాసము చేయునపుడు కేకలు
వేయుచు చప్పటులు కొట్టు.

తే. వృద్ధిభోజాంధకులు కురువీర
యిట్లు, రేగి మద్యపానంబొనరించి
తాము మదముఁ బొంది కేకిసలాడుచు
బొందువదని పలుకులెసంగంగఁ దిరిగి
నవ్వులు సెలంగ...మౌస. 41.

కేతకి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

మొగలి.

(ఇంద్రప్రస్థ పుర వర్ణనము)

చం. సరళ తమాల తాల హరిచందన
చంపక నారికేళ కే, సర కదళి లవంగ
పనస క్రముకాద్దన కేతకి లతా, గరు
ఘనసార సాల సహకార మహిరుహ
రాజ రాజి సుం, దర వన నందనా
వకుల దత్పుర బాహ్యములొప్పుఁ
జూడఁగన్. ఆది. 8.78.

వీనిలో రెండు రకములు కలవు: 1.
తెల్లపూవుల మొగలి (సితకేతకి - ఇది
మగది) 2. బంగారు రంగుగల పూవు
గలది (స్వర్ణకేతకి - ఇది ఆడుది). ఇది
సముద్రప్రాంతములలో విస్తారముగా
పెరుగును. ఇది రమారమి రెండు
నిలువుల యెత్తు వఱకును బెరుగును.
ఆకులు పొడవుగా ఆనాసయాకులను
బోలి ముండ్లు గలిగియుండును. దీని
కాయలును ఆనాస కాయలవలె
నుండును. కాని కాయకు గదులుం
డును. కాయపండిన ఎఱ్ఱగా నుండును.
దీనికి రూళ్ళకఱ్ఱల వంటి యూడలు
దిగును. వీనినుండి నారదీసి నులక

నేయుదురు. పుష్ప దళములు బాకల
వలె నుండును. వీనిని శ్రీలు దల
యందుఁ దాల్చురు.

కేతన వి.

తిక్కనామాత్యుని పెదతండ్రి.

కేతన - మల్లన సిద్ధనామాత్యవరుల
కూరిమి తమ్ముండు. విరా. 1.10.

కేతనము సం. వి, అ. న.

ధ్వజము.

చం. ... త్రిగర్తనాథు కే, తనమున
చక్కటిన్ మన రిథంబు వెసం జన
నిమ్ము. విరా. 3.179.

కేతుమంతుడు సం. వి. త్. పుం.

కిరాత రాజు, నిషాదాధిపతి.

తె. అడరె గాళింగ నాయకుండగు
శ్రుతాయు, వునకుఁ దోడయి వీరకమై
దన నిషాద సైన్యమును దాను భీముపై
సరభసముగఁ గేతుమంతుండు ఫణి
రాజకేతుఁడలర. భీష్మ. 2.60.

2. అమితాజుడై పుట్టినవాఁడు.

వ. ... కేతుమంతుండమితాజుడై
పుట్టి. ఆది. 3.80.

కేతుమాలా వర్ణము సం. వి. అ. పుం. న.

మేరువునకుఁ బడమట నుండు దేశము.
భీష్మ. 1.25.

కేతువర్మ సం. వి. న్. పుం.

సూర్యవర్ముని తమ్ముఁడు. త్రిగర్తాది
పతి. ఇతఁడు తన సోదరులతోఁ గలిసి
యాగాశ్వ రక్షణమునకు వచ్చిన
యద్ధునునితోఁ బోరి యోడిపోయి
శరణుఁజొచ్చెను. విరా. 4.45.

కేదారము సం. వి. అ. పుం. న.

1. పరిమధి,

వ. ... వెదపవనికి రొంపి గలంచి
వరులు పదిలంబుగా నమర్చిన
వేదారంబు తెలుగు దోచుటకు నీడై
చతుర హరికుండు ... వల్లనాశుగ
సంతాదన విశిష్ట శత్రుశేఖర వజ్ర
వ్రజంబుల వలనను సంగ్రామం బఖి
రామంబయ్యను. యోరప్రకారం
బయ్య, విరా. 5.80.

2. మడి, పొలము.

వ. ... నిరతిశయ సాంద్ర చంద్రా
తప స్తుపన శీతల సమీర వాహ్య
మాన వినిద్ర కుముద తేదార సౌరభ్య
నిర్భరంబులు నలిదీర్చి యామంబులు
నైన శారద యామినులు. ఆర. 7.2.
3. ఒకానొక పుణ్యక్షేత్రము. దీనిని
దర్శించిన బ్రహ్మలోకము సంప్రాప్త
మగును. ఆర. 2.263.

తేయారము సం. వి. అ. న.

భుజ శిరస్సున నుండునది, అంగ
దము, భుజకీర్తి.

వ. ... కుంభసంభవు బలంబు సర
భసంబుగా నతని కడ్డంబు సొచ్చిన
వివ్వచ్చుండు వ్రేల్మిడిం బొడిసేసి
సతేయారంబులగు బాహుదండంబు
లను సకుండలంబులగు కర్ణపాశంబు
లను సకరీటంబులగు శిరోభాగంబు
లను భూభాగంబలంకరించి యప్పు
దావహిల్లిన రుధిర సాగరంబునకు
రత్నాకరత్వం బలవరించె. విరా.
5.133; భీష్మ. 3.88.

తేరడము దే. వి. ($\sqrt{\text{తేరు}}$)

1. వక్రక్రి, వంకరమాట, పరిహా
సము, గేలి.

తే. .. తేరడము లాడుచుండురేని
గవియు పాండవ బాణాన్నిగాదు
సువ్వె, తమ్ము; దమ లోభమను చిచ్చు
దరికొనంగఁ దెగినవారయి పోదురిం
తియ తలంప. ఉద్యో. 1.353.

తేరళము సం. వి. అ. పుం.

దక్షిణ భారతమునందలి యొక
దేశము.

సహదేవుండు దక్షిణ దిగ్విజయము
సేయునపుడు ఈ దేశపు రాజును
జయించెను.

భారతకాలమున నిది సమస్త షస్తు
సంపత్సంపాదనంబులయిన గుణవిశే
షంబుల వెలసి పురుషాత్తంబులగు
ధర్మార్థ కామంబులకుఁ గారణమై
కమనీయ మగుచుండెను.

అశ్వమేధ యాగాశ్వ రక్షణమునకై
చను అర్జునుఁడీ దేశాధీశు ననాయాస
మున వశగతుని జేసికొనియెను. సభా.

1.261., భీష్మ. 1.40., అశ్వ. 4.113

తేరు దే. అ. క్రి,

ఉత్సాహపడు.

అ. అనుచుఁ జూచుఁ గేరు నమ్మగ్గ
పలుకులు వినఁగఁ గోరు. (పారాం)
విరా. 2.45.

తేలి, తేలి సం. వి. ఇ. పుం. (ఇ. ఈ. స్త్రీ.)

1. ఆట, క్రీడ.

తే. ... భవదీయ సైన్యంబు బడలు
వడఁగ, లీల నిస్సంభ్రమండుయి తేలి
సలిపె, గాలిచాలపు గగనచరారి
వాగడ. భీష్మ. 2.222.

కం. జలనిధి హిమవద్భూధర, కలిత
జనన తేలికాతుక వ్యక్తావ్యక్త లలిత

సౌందర్య స్ఫుర,దలము తను శ్రీస
నాథ హరిహరనారా. విరా. 1.40.
విరా. 3.169.

2. రతి, శ్రీపురుషుల కలయిక
సీ. (తరుణులుబతులు) తే. కేలి సలి
పిరి భవన దీర్ఘికల. విరా. 2.238.
(సం. ము)

సీ. సొగయించు నీకేళి దగిలి యానం
దంబుఁ జెందఁగానని మది గుందుట
యును. విరా. 2.118., విరా.2.310,
3. పరిహాసము.

తే. ఇట్టి కష్టపుఁ గెలికై యిట్లుసేయఁ
బ్రతినవట్టుట దగదె యిప్పులుకు నీవు
వినఁగ నితఁడాడ నిమ్మహీ విభుఁడు
ధర్మ,వంతుఁడగుఁగాక చంపన
వలయుఁ గృష్ణ. కర్త. 3.69.

కేలు వై. వి. ఔ. అనౌ. (సం. కులిక).
హస్తము, చేయు.

చం. ... ఉగ్ర మృగనాథునైనను
గిట్టిముట్టి బెట్టిదముగఁ గాలఁ గేలను
గడించి మగంటిమి యుల్లసిల్లఁ
బట్టుదు. విరా 1.83.

ఉ. ... కేల్ దనకేల నమర్చి. ఆను
2.456.

సీ. కెంగేలు దన కేలుతోఁ గీలించి
నెయ్యంపు మాటలఁ దగు మటుమాట
లార్తు. విరా. 2.310.

కేలు దలమోడ్చు అ. క్రి.

చేతులు శిరముపై ముకుళించు (మొక్కు)
అ. ప్రీతి నలుమడింప భీమునిఁ గల
వల నా,లింగనంబు సేసి యంగక
ములఁబులక లెగయ కేలు దలమోడ్చి.
ధర్మజు నాననమున దృష్టి యడర
విలిపె. ... విరా. 5.341.

కేలుమొగుచు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కేలు}}$)
చేతులు ముకుళించు, నమస్కరించు.
కం. అని కేలు మొగిచి మ్రొక్కిన.
ఆడి. 5.20.

కేలుమొగుడు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కేలు}}$)
కేలు మొగుచు, నమస్కరించు.
వ. .. కేలు మొగిడ్చి ఫాలతలంబు
నం గదియించిరి. ఉద్యో. 2.121.

కేలుమోడ్చు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కేలు}}$)
కేలు మొగుచు, నమస్కరించు.
వ. ... అమ్మునిపాలికి సూరిజన
సమేతంబుగాఁ జని పరివేష్టించియుండి
కేలు మోడ్చి. శాంతి. 6.271.

కేవలత్వము సం. వి. అ. న.

1. మఱియొకదానితోఁ గూడియుండ
కుండుట.

ఆ. ప్రకృతి దొఱఁగి తన్నుఁ బరి
కించుజీవుండు, పరము గాంచునపుడు
ప్రకృతి సగుణాతా నిరూఢి యడఁగి
తన్నయత్వము నొంది,జీవకేవలత్వ
సిద్ధి యొలయు. శాంతి. 6.58; 145.
2. ఏకత్వము.

తే. తగులు వాసి షడ్వింశకత్వమునఁ
గలయఁ,దనకు మునులేని కేవలత్వ
మును నిర్మలత్వ కుచితా స్వతంత్రత్వ
సత్త్వపరత,లొందుఁ దద్ధర్మ సమ
వాయమొలసి యధిప. శాంతి. 6.62.

కేవల పదము సం. వి. అ. న.
కైవల్యము, మోక్షము(చూ. కేవలము -
2వ అర్థము.)

కం. ఇది సాంఖ్యానము దీనిని,మది
కలవడఁ జేసికొనుచు మఱవక గురు
ని,ర్మదుండై కొలువఁగఁ గేవల,

పదము నతని కరుణపెంపు ప్రకటము
సేయున్. ఆను. 3.323.

కేవలము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

సామాన్యము.

చం. .. జల్లనం జెదరు దెదము
గూడఁగదెచ్చి నన్నుఁ గే,వలమున
ముట్ట నెవ్వరికి వచ్చుననుం గలగున్
వెనుంబడున్. (కేవలమునన్.

సామాన్యముగా) విరా. 2.104.

2. ఏకము, అద్వితీయము.

కం. కేవల సూతులతోడనే - (మఱి
వ్వరు లేరని భావము).

తే. ... దానఁ, బరమమున కేవలము
నగు పదము గలిగి యేన నీవను
నైక్యంపు దెలుక వొడముఁ, గాత
గమనాగమనములు గ్రాఁగిపోవ ...

శాంతి. 4.243.

(కేవలమునగు పదము. అద్వితీయమైన
పదము. అట్టి పదము మఱియొకటి
లేదు - అని భావము.)

3. కారణము లేనిది, అవ్యాజము.

కం. జ్ఞానము కేవలకృప న, జ్ఞానికి
నుపదేశవిధిఁ బ్రజనితము సేయఁ, గా
నది సకల ధరిత్రీ, దానంబునకంటె
నధికతర ఫలదమగున్. శాంతి. 4.255
(కృపకుఁ గారణము లేదు. కృప తప్ప
మఱియొక కారణము లేదు. అని
భావము).

4. అచ్చము. మఱియొక దానితో
గూడనిది.

సీ. ... ఒక్క యశ్వంబు గాంచితి
మవ్వధూటి, గేవల ధవళంబునా విని
యొద్దారమునకు నేనదె నల్లదనము

గంటి-తే. వెనుకదెస నన్న వాదయ్యె.
ఆను. 1.193.

కేవలాంగుడు సం. విణ. అ. పుం.

శరీరమాత్రము గలవాడు.

తే. భోగములు సంపరిత్యక్తములుగఁ
జేసి, కేవలాంగుడై నిర్మలభావ
యై క్రి, దపము గృహముననేనియుఁ
దత్తురతఁ జ, రించి సంసార జలధి
దరించు నరుడు. శాంతి. 6.239.

(కేవలాంగుడు = శరీరము నిలబడు
టను మాత్రమే చూచుకొనువాడు)

కేవలుడు సం. విణ. అ. పుం,

సామాన్యుడు.

కం. ... ఉద్దామ భుజాబలయుతుం
డితఁడు కేవలుడే. ఉద్యో. 1.80.
2.22.

కేశపాశము సం. వి. అ. పుం.

కేశ సమూహము.

వ. కాంతారధూళి మలినాంగుండును
జటిభూత కేశపాశుండును దిగంబరుం
డునునగు విదురుండు. ఆశ్ర. 2.59.

కేశభారము సం. వి. అ. పుం.

కేశముల మొత్తము, పెద్ద మొత్తము
గానున్న శిరోజములు.

వ. ... రథంబు డిగ్గనుటికి లంబ
కేశభారుండును. విరా. 4.73.

కేశము సం. వి. అ. పుం.

1. తలవెండ్రుక.

తే. ఆంబుదంబులు గేశంబులందు
నదులు సర్వతను సంధులందును
జలధులుదరదేశమున యందునున్నట్టి
దేవదేవుఁ గొలుతుఁ దోయాత్ము దేవకి
కొడుకుఁ గృష్ణ. శాంతి. 2.33.

2. వెండుక.

వ....కాలాంతకుండు వపుని యజ్ఞం
బున కలిగిననది భీతి బలతెంచి నా
యురస్థలంబు నొందిన మదీయ కేశం
బులు ముంజనిభంబు లగుటంజేసి
ముంజకేశుండను పేరు గలిగె.
శాంతి. 6.441., విరా. 1.185.

కేశవుడు సం. వి. అ. పుం.

కృష్ణుడు, విష్ణువు.

ఉ. వారల జూచి కేశవుడు వచ్చిన
కార్యము సెప్పుడన్న ఉద్యో. 2.69.
సూర్యకాంతులు, చంద్రకాంతులు,
అగ్నిజ్వాలలు కేశసంచయ మగుట
చేత కేశవుడను పేరు వచ్చెను.

(ప్రశస్తాః కేశాస్సన్తస్య కేశవః-
మంచి వెండుకలు గలవాడు. అథవా
శోభనాః కేశాః యన్య సః).

కం. ఇనరశ్మలు జంద్రాంతులు, ననల
శిఖలు, గేశ సంచయము నాకుం
గా, వున, గేశవాధిదానం, బున, గొని
యాడుదురు నన్ను బ్రబుద్ధ జనం
బుల్. శాంతి. 6.426.

(కేశినమసురం సంహతవానితి- కేశి
యను నసురుని జంపినవాడు.)

(శ్లోక ఇతి బ్రహ్మజోనామ ఈశోఽ
హం సర్వదేహినాం, ఆవాం తమంశే
సంభూతా తస్మాక్కేశవ నామవానితి.
బ్రహ్మ రుద్రులు ఈయనయందు
జనించిరి. గనుక కేశవుడు అను
పేరు వచ్చెను. -హరివంశము)

కేశాకేశి సం. అవ్య.

ఒకదొరులు జుట్టు జుట్టు పట్టుకొని
చేయుచు. (పొట్టాట, యుద్ధము).

వ. ... అయ్యురుదెలుంగుల వారికిం
గేశాకేశియగు సమరంబయ్యె. ఆర.
7.70.

కేశి సం. వి. న్. పుం.

ఒక రాక్షసుడు; దనువునకు కశ్యపు
నకుఁ బుట్టినవాడు. ఈతఁడు దేవ
సేన యను అరిష్టనేమిప్రజాపతి
కూతును అపహరించుకొని పోవు
చుండ దేవేంద్రుడితనితోఁ బోరి
యొడించి విడిపించెను. ఆది. 3.68.,
ఆర. 5.178.

కేశిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ,

1. దమయంతిదాసి; బాహుకునియొద్ద
కిమెను దమయంతి దూతిగాఁ
బంపెను. ఆర. 2.185.

2. ఒక దేవాంగన.

కుమారస్వామి యొద్దకుఁ బోవు
శివునితోఁగూడఁ బోవుచున్న దాక్ష
యజ్ఞి గొల్పుచు సేవయు నేగెను.

కేసరము సం. వి. అ. పుం. న.

పుప్పొడి గలది; కింజల్కము.

మ. ... గ్రద్దెఘండెదలి వీరకం
గేసరంబుల్ గడ, తొనఁ దోడ్తో
మధువుచ్చి పేరెలమిఁ బొల్పుం జెందె
నంభోజముల్. ఉద్యో. 2.210.
పుం.

వకుళము, పొగడ.

చం. సరశతమాల.... కే, సర కదలీ
లవంగ .... మపీరుహ రాజ రాజి
సుం, దర నవనందనావళుల. ఆది.

8. 78.

కేసరి సం. వి. న్. పుం.

1. హనుమంతుని తండ్రి.

వ .. హనుమంతుడు భీమునిం
జూచి నగుచు నేను కేసరిశ్చేత్రంబున
వాయుభట్టారకునకుం బుట్టినవాడ.

ఆర. 3.330.

2. సింహము.

ఉ. కేసరివిక్రముండు కపికేతనుడు.

విరా. 5.82.

కేళిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

తే. ... ఇత్తుపార నగంబునకేసు
వచ్చి, కంటి రమణీయ కేశికావనంబు.

ఆను. 4. 416.

కై

కై దే. ప్ర. కయి (కు-బి-) ఇది ఉభయ
యతుల లోనిది; చతుర్థివిభక్తి
ప్రత్యయము - కొఱకు.

(క) ప్రయోజనమును దెలుపును.

గీ. అనఘ మా మామ శకుని నాకై
కడంగి, జూదమాడెడు నీతోడ. సఖ
2.174.

వ. .. దేవకుండను భూవల్లభుండు
తన పుత్రికి దేవకికి స్వయంవర
మహోత్సవం బాచరించిన నవ్వసు
దేవునకై నయ్యాదవాన్వయ జాతుం
డగు శిని యవ్వనితఁ బరాక్రమంబున
దేరం గూడిన రాజులోకంబు దొడరి
పోరంజాలక నిలిచిన. ద్రోణ. 4.275.
కం.... పాండవులకై కొంత సమర,
తేలి వేడుకఁ జలుపుట పోలదాక్కొ.
భీష్మ. 1.168. (ఇట 'పక్షమున' అని
భావము)

కం. దుర్బరమగు నినుఁ గర్కటి,
గర్భము ధరియించునట్లు గైకొని

నాకై నిర్భర విధ్వంస దశావిర్భావము
దెచ్చికొనుట వెరవైయున్నే విరా.

1.222.

(నాకై = నాకు నేనే స్వయముగా -
అని భావము).

మ. ... విలసచ్ఛాయ సుపాశ్రిత ప్రతి
తికిన్ విశ్రాంతి గావింపఁగా గల యీ
భూజము వంటకట్టియలకై ఖండింపఁగా
నేటికిన్. విరా. 2.136.

ఆ. అరివిమ్మరి యితనికై వగపేటికి
బుణ్యలోకమునకుఁ బోయె. శ్రీ. 2.35.

కైకేయి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

కేకయరాజు కూతురు.

1. సుదేష్ట - విరటుని భార్య, ఉత్త
రుని తల్లి.

వ. ... కన్యకా పరివృతయై యరిగి
యంతఃపురంబు సొచ్చి సహోదర
మరణ శోకాతురయగు కైకేయి కడ
కుం జనునప్పుడు. విరా. 3.54.

2. సుమన.

తే. సుమన యనియెడు కైకేయి
యమరపురము, నందు శాండిలిఁ గని
భవ్యమైన దివ్య, పదవి యే వర్తన
మునఁ జొప్పడియె నీకు, నతివ
చెప్పుము నాకని యదిగె నధిప. ఆను.
4.856.

3. అశామీధుని భార్య.

సీ. అయ్యజామీధునకుఁ గైకేయియు
గాంధారియు, బుక్షయు నను మువ్వరు
శ్రీలకు-కం. బలయుతులు నూట
యిరువది నలుపురు సుతులుదృవిల్లిరి.
ఆది. 4.110, 111.

దశరథుని మూడవ భార్య, భరతుని
తల్లి.

వ. అందుఁ గొనఁచు రాముండును
గై కేయికి ఫరరుండు, సుమిత్రకు
లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులును, జని
యించిరి. ఆర. 6.269.

తై కొను దే. స. క్రి.

స్వీకరించు, గ్రహించు, తీసికొను.

ఉ. ... కావున దీనియందిడుట
కార్యము గైచువులెల్ల ... ఎచ్చో
వసియించినం బిదపఁ జొప్పడుఁ
గ్రమ్మట వచ్చి తై కొనన్. విరా.
1.166.

ఉ. ... ఆ సుదేష్టకుం, గన్నుల
సన్నలం బనులు గైకొని వారక
చేయుచుండుటన్, మున్నటులున్న
పాణితలముల్ బలుగాయలుగాచె
గాచె జూచితే. విరా. 2.221.

చం. వనిత మనోహరంబులగు
వస్తువులెల్లను వేడ్కనేటి నీ, కని
నియమించి తెచ్చితిఁ ద్రియంబునఁ
గైకొనుము. విరా. 2.334.

చం. ... వేట యొక్కని సువదర్శ
నంబునకుఁ గైకొనుమారసి నీవు
నావుడున్. అశ్వ. 1.41; సభా.
1.288.; సభా. 2.266.

2. లక్ష్మిపెట్టు, స్వరకుసేయ,
పాటించు, ఆదరించు.

శా. .. మహాత్ముఁ డా సరకు
సేయందఁకుతున్ మమ్మతం, దేలా
తై కొను నా సుహృదులను దగ్గేది
యాహిఃపగన్. ఉద్యో. 2.145.

మ. ఏయ నా యాదినమాట గైకొనవు
సంతాపంబు తెచ్చుటజూపి, స్వయ

మెట్లుం దుది నీకు. .. ఉద్యో.
4.47.

తే. తప్పు సేసితిరిట్టులు దగునె వీర,
లేమి గతిఁ బల్కినను నదియెల్ల
మనము, గైకొనవలయుఁ గాకిట్లు
గాదు గూడ, దని నివేదించుటొప్పునె
మనుజునాథ. విరా. 5.275.

మ. మన సేనఁ గలఁగంగఁ జేయును
మదిన్ మందాకినీనందనుండు ననుం
గైకొనకున్నవాఁడతని యాటోపం
బడంగించెదన్. భీష్మ. 2.31.

కం. .. నిర్ధనుని నిజప్రజయును
గైకొనదు విరోధులును సరకుగొనరు
కుమారా. శాంతి. 3.173.

3. సమ్మతించు, అంగీకరించు, ఒప్పు
కొను.

కం. అని నిశ్చయించి పలికిన, విని
తేకయరాజపుత్రి విభుతలఁపు మనం,
బునకుఁ బ్రియంబగుటయుఁ గైకొని
యాపని యట్ల చేతకుం బూనెదగన్.
విరా. 3.33.

కం. తగుమాట లాంగికేయుం, డగునని
తై కొనునె యెన్నఁడైనను గొడుకున్,
మగఁటిమి గలఁడనియెడు న, మ్మిగఁ
జూచుచునుండు వివము మ్రింగెన
యేనిన్. ఉద్యో. 1.315.

కం. అమరులు విమల శ్రద్ధా, సమేత
ములు గాని తావసత్వము గ్రతుము,
త్వముఁ గైకొనరు. శాంతి. 5.244.

కం. అని చెప్పిన విని యగుఁ బొ,
మైతై కొని ధర్మతనయుఁ దందఱ
మును నిట్లనపాయత వర్తిల్లుద, మని

తమ్ములతోడనిశ్చయంబుగఁ బలికెన్.

విరా. 1.114.

4. ఆక్రమించు, వశపఱచుకొను.

కం. కోపోద్రేకంబున నతఁడా పాంచాలపరిమీద నతులిత సైన్యాబోపమున వచ్చి పురి పరిభా పరిసర తలముచుట్టఁ గైకొని విడిసెన్. ఉద్యో. 4.379.

కం. మఱియుఁ బ్రాకారంబుపైనున్న గదా పరిఘ కుంత ప్రముఖంబులు గైకొని లంకామధ్యంబున వైవం దొడంగిన. ఆర. 7.67.

5. పెండ్లియాడఁగోరు, వరించు.

కం. వినుము మనోవాక్కాయము, లనమూఁడు దెలుగులందు నంతఃకరణంబనఘ ప్రధానము గావున మనమున గైకొన్న భర్త మానందగునే. వ. సత్యవంతుఁ డెట్టివాడైన నగుం గాని యే నింక నొరుల వరియింప నొల్ల. ఆర. 7.182-123.

6. భావించు. ఎంచు

సీ. ... అతి హెరమగు నఖిల జ్ఞాతి వధ మొనరించుట వలన నధిక, గుణుని సౌభద్రునిఁ గులభూషణంబు బాంచాలీ తనూజ పంచకముఁ గోలు-తే-పోకఁజేసియు, గెల్పు గెల్పుగ మదీయ, బుద్ధి గైగొనదయ్యెడు. శాంతి. 1.6.

7. ధరించు, తాల్పు.

ఆ. వివిధ దుర్నిరూప వేషముల్ గైకొని, నిఖిల దిశలయందు నిపుణ వృత్తి నెఱుంగునటుగా ననేకులఁ బుచ్చిన, నెల్లి నేటిలోన నెఱుంగఁ బడరె. విరా. 3.93.

వ. ... భీముండు నిగిడించు హేమ లిప్త సారావధారం గగనలక్ష్మి కనకాభరణంబుల చెన్న చేకొనియె.

ద్రోణ. 4.232., భీష్మ. 3.105.

కం. అంతవునంతకు నీదగు, కాంతా రూపంబు నేను గైకొనియెద ని, శ్చి. తమున మగుడఁ జనుమని, యింతికిఁ బురుషత్వమిచ్చె నెంతయు వేద్యున్. ఉద్యో. 4.388.

(శ్లో॥ స్త్రీలింగం ధారయిష్వామి తవేదం పార్థివాత్మజే. సం. భార. ఉద్యో. 193.5)

8. అనుభవించు.

తే. అల్పపుణ్యండు తొలి తొలి యమ రతా సుఖంబు గైకొని మఱియు దుఃఖముల నొందు, భూరిపుణ్యండు మును మోర నిరయ, యాతనల నొంది వెండి సౌఖ్యంబులొందు. స్వర్గ. 39. (కయి కొని అని కొన్ని ప్రతులు)

9. పట్టు, అనుసరించు.

తే. ... పసులు సన్న, జాడఁ గైకొని యమ్మత్స్య జనవిఘండు.

వ. ఇట్లు చేని కూడముట్టిన. విరా. 3.158; విరా. 3.124.

వ. మాధవుండును ... కరిసగరంబు పెందెరువు గైకొని చాచుచు చతురత్వంబునఁ దురంగంబుల పటుత్వంబున నత్యంత సమీచీనంపైన యానంబున మనఁబలవం జని చని. ఉద్యో. 3.145.

10. పూను, ఆవలంబించు.

కం. చనుటయు వ్రాపడి యతనిం, గనియుం గానని విధంబు గైకొని చిత్తంబున చెదిరక తన ముందరి,

పని వెరవున నుండె భీముపలుకుల
యూతన్. విరా. 2.248.

సీ. ....అత్యుగ్రుడగు హిడింబాసురు
వచ్చినచోటఁ గైకొన్న నిమృతతతోడ
.. సౌ. ప. 2.39.

11. పొందు, చెందు.

వ. పాండవులు పాంచాలిం బురిస్కరించుకొని యాతండును దోడనయదుగుడేరం గదలి శుభ నిమిత్తంబులు గైకొనుచుం జని. విరా. 1.147
సీ. ... ఉల్లంబు సరసత దెల్లంబుగా
లీలఁ గైకొన్నగాదె వంకరుహనయన.
విరా. 2.45.

12. పోషించు, ఏలుకొను.

కం. దుర్భరవగు నిను గర్కటి,
గర్భము ధరియించునట్లు గైకొని
నాకై, నిర్భర విధ్వంస దశా, విర్భా
వము దెచ్చికొనుట వెరవై యున్నే.
విరా. 1.322; చూ. 328.

13. కొలుచు, సేవింపు.

ఉ. మమ్ము జగత్ప్రయంబునకు
మాతలగా నొనరింపు మిప్పు ము,న్ని
మ్ముల నొప్పు మాతృకలకెక్కుడు
గావుత మేము సర్వలోకమ్ములు
దొండి మాతృకలఁ గైకొనకుండు
టయుం బ్రయింబుతో, మమ్మనిశంబు
గొల్పుటయు మాకు వరింబుగ నిమ్ము
షణ్ముఖా. ఆర. 5.246.

14. ఎన్నుకొను, నిర్ణయించు, నియమించు.

కం. మునుముట్ట నెఱిగి శ్రాద్ధంబు
నకుం గైకొనుట మేలు భూసురుని
గైకొని యరసి కాడనిన నా,త ని

యుమ్మలకంబు సెఱచు ధార్మికు
నైనన్. ఆను. 3.182.

15. రక్షించు, కాపాడు.

(ధర్మనందనుడు సౌత్యకితో).

కం. కురుజలము సొచ్చి నీదగు,
దర్పంబు సూపి నయ్యన జని
గైకొని నా యల్లము, పరితాపము
దీర్చవే నృపాలురు మెచ్చన్. ద్రోణ.
3.290.)

(శ్లో. అర్జునస్య పరిత్రాణం కర్తవ్య
మితి సంయుగే. సం. భా. ద్రోణ.
110.89.)

కం. కని కౌరవపతి దుశ్శాసనుతో
నిట్లు, లనియె గండె శాంతనవునిపై,
ఘనసేన ద్రోణె జని కై, కొనుఁ
డీవును సౌబలుఁడు నకుంరిత వృత్తిన్.
భీష్మ. 3.287,

(శ్లో. ఛాడితః పాండవై శూరై స్సమం
తాత్ భరతర్షభ, తస్య కార్యం
త్వయా వీర రక్షణం సుమహాత్మనః.
సం. భా. భీష్మ. 106.8.)

త్రైకోలు దే. వి. కయికోలు ($\sqrt{\quad}$
త్రైకొను) త్రైకొనుట, గ్రహించుట.

కం. లాభంబు ధర్మముఖ్యముగా,
భరపడి మార్గశుద్ధి గనుఁగొని త్రైకో,
లా భూవరునకు నిహపర శోభనములు
సేత చెప్పు శ్రుతివాక్యంబున్. శాంతి.
2.410.

త్రైజీతగాడు దే. విణ. (త్రైజీతము +
కాడు)

బత్రైము తీసికొని పనిచేయువాడు.
భృతకుడు, భృతక యోధుడు.

ఆ. కాననంబుబలముఁ గైజీతగాండ్రు
ను, నైనయట్టి బలములాటు నరసి.
ఆశ్ర. 1.78.

తైజీతము దే. వి.

బ. తైము; భృతి. (చూ. తైజీతగాడు)

తైటభుడు సం. వి. ఆ. పుం.

ఒక రాక్షసుడు.

ప్రళయకాలయందు క్షీరసాగరమున
యోగనిద్రాంతి పొందియున్న శ్రీ
మహావిష్ణువు మేలుకాంచి లోకములు
సృజింపఁ దలచెను. మున్నూతని
యందు లయించియున్న మూఁడు
గుణములలో సత్త్వగుణము వలన
బ్రహ్మ యాతని నాభికమలమునఁ
బుద్ధెను. సృష్టికార్యమునకు బూనిన
బ్రహ్మ తొలుత వేదములు సృజించెను.
విష్ణువునందలి మిగిలిన రెండు గుణ
ములగు - రాజసము, తామసము
అనువాని వలన కుదువు, తైటభుడు
అను నిద్రలు రాక్షసులు పుట్టిరి. వారు
దురహంకారులై బ్రహ్మదేవుని నుండి
వేదములపహరించి రసాతలమున
దాచి కాపాడుచుండిరి. బ్రహ్మదేవుఁడు
మొరవెట్టి విష్ణువు హయగ్రీవావతార
మెత్తి పాతాళమునకుఁ బోయి ఓం
కారనాదము చేసెను. అది మధు తైట
భులు విని రోసముతో ఆ ధ్వని వచ్చి
నదెసకుఁ బరుగిడి వచ్చిరి. అంతలో
హయగ్రీవుఁడు మఱొక ఒక్కన
బర్హిడి వేదములు తెచ్చి బ్రహ్మకిచ్చి
యేమియు ఎఱుంగనటుల సముద్ర
జలముపైఁ బరుండి యుండెను. దాన
పలు వేదములు కోల్పోవుట గ్రహించి

యపహరించిన వానికై తిరిగి తిరిగి
చివరకు నారాయణుని గాంచి యుద్ధ
మునకు బిల్చిరి. వెన్నుఁడు వారి
నిర్దుర సంహరించెను. శాంతి. 6.479
మొ. 488వ.

విష్ణుమూర్తి కర్ణములనుండి మధు తైట
భులు పుట్టిరిని కొన్నిటఁగలదు.

తైతవము సం. వి. ఆ. న.

1. జిత్తు, ఉపాయము.

వ. (ద్రోణుఁడు) తన్నుం గదిసినం
గని యయ్యజాతశత్రుండు వెడియఁ
గై తవంబున రణంబునకుం దొలంగం
బాటిను.

2. కపటము, మోసము.

దుర్బోధనుండు శకుని కైతవంబున
మాయాద్యుతంబున ధర్మరాజుం
బరాజితుం జేసి. ఆది. 3.17.

తైదువు దే. వి.

ఆయుధము.

ఉ. కావున దీనియందితుట కార్యము
గైదువులెల్ల. విరా. 1.166.

కం. దురమునఁ గైదువుఁ గొని తనుఁ
బొరిగొన నేతెంచునట్టి పురుషుని
వేదాంత ఽహస్యవేదియనను, బొరి
గొనినను గిల్చిషంబు వొందరు వత్సా.
శాంతి. 1.295.

తైదువుఁ బెట్టినవాడు

ఆయుధమును క్రిందఁబెట్టిన వాఁడు.
ఇక నీతో యుద్ధము చేయలేను, ఓడి
పోయితిని నన్ను కొట్టకుము, దయ
చూపుము-అని తెలుపుటకై యొడుగు
చేతియందలి యాయుధమును క్రిందఁ

బెట్టును అట్టివానిపైఁ బ్రతియోధుఁడు
సామాన్యముగా చేయి చేసికొనఁడు.

వ. జోడు పుచ్చినవానిని గైదువుఁ
బెట్టినవాని యేటుఁ బోటుఁ దక్కి
సమరంబు సేయమానుదు. భీష్మ.

3.302

త్రేపు దే. వి.

ద్విధత్వము, రూఢి.

మ. ... సంధియేలయగు నంచున్
మున్ను త్రైపెక్కినట్టి తలఁపచ్చుల
సికు గల్గినది గాంధీవంబు దివ్యాత్మ
సం, తతియుం బెట్టినయట్టి యుండ
మము జింఁజం దాపరాదో కదే. ఉద్యో.

3.72.

త్రైపెక్కు దే. అ. క్రీ.

రూఢిచెందు, దృఢమగు. (చూ. త్రేపు)

త్రైరవము సం. వి. అ. న.

తెల్లి కలువ.

వ. ... కమల త్రైరవోత్పలాక్షిర్దంబగు
కొలని ననుకరించు ప్రదేశంబులు
నునై. భీష్మ. 3.248.

త్రైరాతము సం. విజ. (అ. ఈ అ.)

కిరాత సంబంధమైనది. కిరాతచరిత్ర.
ఇది. ... ఇంద్రకీలాభగమనంబును
గైరారంబును అన్నది ప్రథమాశ్వా
సము. ఆర. 1.401.

త్రైలాపుత్రుఁడు సం. వి. అ. పు.

కద్రువకౌమకు - సర్పజాతివాడు.
ఆది. 2.4.

త్రైలాసము సం. వి. అ. పు.

దెంచకొండ (ఇది విఘ్నానికి ఉనికివట్టు)
వ. ... త్రైలాస విభరాకారంబగు
సౌభంబున. ఉద్యో. 3.209.

వ. ... మయుండును బూర్వోత్తర
దిశాభిముఖుండై పోయి త్రైలాసంబు
నుత్తరంబున మైనాక త్రైలంబునందు
హిరణ్య శృంగంబున. సఖా. 1.8.

త్రైవడి దే. వి.

మాదిరి, విధము, పోలిక, రీతి,
ప్రకారము.

అ. ... ప్రౌఢవనిత త్రైవడి ముద్దియ,
ముద్దుపుట్టఁ దనకు మ్రొక్కుటయును.
విరా. 1.246.

సీ. .. కంబుకంధర చెన్నుత్రైవడి
తలపోయి. విరా. 2.292.

ఆ. అతని మేను కుంతియట్టుల త్రైవడి
యరియ నేను జూచి యాత్మ నెద్ది,
కారణంబొ యిట్లుగాననుచుండుదు,
నేమి సేయవాడి నింకఁ జెపుమ.
శాంతి. 1.12.

త్రైవల్యదము సం. వి. అ. న.

మోక్షము నిచ్చునది.

కం. కేవల నిష్కర్మత మోక్షావహ
మగునేని గిరులు నవనీజములున్,
భూవర ముక్తిం బడయం,గా వలవదె
యదవినునిక త్రైవల్యదమే. శాంతి.
1.68.

త్రైవల్యము సం. వి. అ. న.

మోక్షము.

కం. కావున గృహస్థవృత్తిన్, నీవతి
లోలుడవుగాక నెఱిఁ జేయుము ర, యా
విధి ధరిణీప్రజకుం, గైవల్యము దాన
నీకుఁ గలుగుం జాలకన్. శాంతి.
5.466, శాంతి. 1.68.

కం. ప్రజ్ఞయ ప్రతిష్ఠ లాభము,
ప్రజ్ఞయ నాకంజనంగఁ బ్రజ్ఞయ

చువ్వే, ప్రజ్ఞయ తైవల్యంబును ప్రజ్ఞా
సాధ్యములుగాని పనులుం గలవే.

శాం. 4.68.

తైవారము దే. వి.

స్తోత్రము, పొగర్చు.

తే. శార్వవైభవ ప్రాభవ శాచము
లకు, నొదులకైనఁ గైవారమై యల్ల
సిల్లు, నొక్కడునికవి యెల్లను నిక్క
మదై, యెందుఁ గలుగునె యద్దను
నీడువాడు. విరా. 2.204.

తైవారము సేయు దే. స. క్రి.

పొగడు, స్తుతించు.

కం. ... సంజయ, తైవారము సేసె
దీవు కొ. తేయుల... ఉద్యో. 2.227.

తైసేయు దే. అ. క్రి.

అలంకరించుకొను.

కం. (ఓఃకుః) తైసేసె మదవి
కారో, భాసంబున మేను వొంగ. విరా.
2.329.

కం. వేగినఁ గౌరవ సేనలు, వేగమ
తైసేసి యనికీ వెడతె. భీష్మ. 2.274.

కం. లలన యిలువాడి నాథుడు, వల
చిన చవివంటకములు వండి యిడి
తనుం, గలయఁ దలంచిన మెయికొని
యెలమిం గై సేసి హృదయమీవలయు
శివా. ఆను. 5.290.

స. క్రి.

అలంకరించు.

ఆ. పడయరాని యాయువౌడలికిఁ గలి
గినఁ బాపకృతుల దాని బడట గలుప,
నగునె పుణ్యవిధి సమాచరణములఁ
గై సేయ వలయుఁగాక వెలుపు మిగుల.
శాంతి. 5.480.

(ఇక్కడ సార్థకము చేయు అని
భావము).

కొ

కొంక నక్క దే. వి. (కొంకు + నక్క
పిటికి నక్క).

చిన్నజాతి నక్క, ఘుద్ర జంబుకము.

ఉ. చీమలుఁ గాకులుం గ్రిములు
జింకలు నక్కలు గొంకనక్కలున్.
అశ్వ. 2.117.

కొంకు దే. అ. క్రి.

1. భయపడు, జంకు.

మ. ... అంతటి వానిం గొని ధర్మ
సూతి సమరోత్సాహంబుమై నెత్తి
వచ్చుటకుం గొంకునె వీరపు నక్క
నయి నిల్చుంగాక మీ సైన్యముల్.
ఉద్యో. 2.174.

ఆ. ... కురియు తేనియలకుఁ గొంకు.
విరా. 2.804.

2. సంకోచించు, వెనుదీయు.

కం. పనివంపఁగాని యొకతనుఁ బని
సేయనెఱుంగ నన్నుఁ బరిగొనునెడఁ
దాండుని యగ్రమహిషి గొంకుమఁ
బనిగఱపెడు చందముననఁ బనుచు
దెఱుగవే. విరా. 2.119.

ఉ. ఇట్టిది క్రూరకర్మమని యించుక
కొంకక లంకయింటఁ జిచ్చొట్టితి
మాయజూదమున నుత్తమ ధర్మజూఁ
దూలఁబుచ్చితి. శల్య. 2.184.

కం. తన యగపాటొరు తెఱుగుదు,
రని నూతుఁడు సమయభంగ మగు
టకు భీముఁడును గొంకుమఁ జప్పడు
సే, యనిగూడ విమర్ద నప్రహరములఁ
దగన్. విరా. 2.345.

కం. పతి దనకు నేమి యిచ్చిన, నతి
ముదమునఁ బొందవలయు నాత్మజుఁ
డైనన్, నుతిఁ గొంకక యేకాంతస్థితి
నేకాననర నున్ని సెట్ట ప్రమదకున్.
ఆము. 5.294.

వి.

భయము, జడుపు, బెదరు.

ఆ. తలఁకు పుద్దెఁ గొంకు కొలఁదికి
మీత వెన్నాటు దోచె ముట్టుపాటు
దొడరె, వెఱుగుపాటు దనికె. విరా.
2.106.

2. సంకోచము.

కం. తెఱవ యొడఁబాటు మాటంబు
వోయిన గొంకుతోడ బ్రాహ్మణఁగొని
క, న్మఱుగగునెడకునరిగె. ఆను. 1.74.
3. సందేహము.

చం. వనగజ మంబుజాకర మవారణఁ
జొచ్చి కలంచి యాడఁగా, మనమునఁ
గొంకులేక కృపమాలిన బోయలు
ముట్టి చంపు చా, డున్న. ద్రోణ.
2.124.

కొంకు కొనరు దే. వి. (కొంకు +
కొనరు)

భయమును సందేహమును.

(సంకోచము, జంకు. ఈ రెండు సమా
నార్థకములని. సూ. ఆ. ని.)

గీ. సింహబలుఁ డత్తుగ్రుడై చిగురు
బొడి పజుఁ గడువడిఁ దగిలి కోపంబు
గదుర, నొడిసి తలపట్టి తిగిచి
మహోగ్రవృత్తిఁ గొంకు కొనరించు
కయ లేక కూలదాచె. విరా. 2.128.

కొంకువెట్టు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కొంకు}}$)
భయపడు, జంకు, వెనుదీయు.

సీ. ... యుధామన్యుఁడెఱిగి కడఁగి
చనుదెంచి రాక్షసుఁడని తలంచెయుఁ
గొంకు, వెట్టుక పెనుగద బెట్టువ్రేయ.
సా.ప్రి. 1.169.

కొంకువోపు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{కొంకు}}$)

1. భయపడు, జంకు, వెనుదీయు.

వ. అని శంకించెయుఁ గొంకువోవక
యజ్ఞగన్నాథు వచనంబునకు నన్య
ధాత్వంబేల గలుగునని యద్దేవునిం
దలంచి. శల్య. 1.264.

2. మెలికలు తిరుగు.

చం. కుడిచిన పక్షెరంబును నకుంతిత
హర్షముతోడఁ నిచ్చినం, గడు ముద
మంది యెత్తికొని గాఢభరంబున
మార్చి మోవ....నె, కుండు వెన నేగు
దెంచె గని కొక్కెర సమ్మదమంద
మట్టికిన్. శాంతి. 3.495.

3. (శీత బాధాదులచే) కొంకరలు
పోవు, వంకరయగు.

చం. ... ఆపదం, బొంబయకయుండ
జేయుము ప్రభూతపు సీతునఁ గొంకు
వోయెడున్. శాంతి. 3.313.

కొంగు దే. వి.

చెఱుగు, చేలాంచలము.

సీ. ఇట్టి కద్దనిఁ గొంగున నగ్ని
దాచి, నట్టులు దాచితో యమ్మ
చెవుమ. శ్రీ. 2.138.

కొంచు దే. అ. క్రి.

భయపడు, సంకోచించు.

సీ. .... కొంచక నీటిలో ముంచుచు
నెత్తుచు గారించి తీరంబు సేరఁబెట్టు.
ఆది. 5, 166. (పాఠాం.)

కొంచెపు నగవు దే. వి.

చిటునవ్వు.

ప. ... పాంచజన్యధరుండు ...
కొంచెపు నగవున నెమ్మొగంటొప్ప
నప్పుడమితేని నాలోకించి యిట్లనియె.
శాంతి. 2.11.

కొంచెపు వాడు దే. వి.

బలము తక్కువవాడు, అల్పుడు.
(సూ. ఆ. ని).
కం. పోరఁ బరిమార్చుఁ గొంచెపు,
వారై యున్నెడన యని యవశ్యముఁ
గడకన్. ఉద్యో. 1.14.

కొంచెము పై. విణ. (సం. కించిత్).

1. కొంచెపుటశనంబు గొనుచు సంగ
మంబులఁ జాసి యింద్రియముల వజ్జఁ
జనమి. శాంతి. 6.38.
ప. కొంచెంబు పెద్ద యన లేదు. సమ
రంబున జయంబు దైవాధీనంబు.
భీష్మ. 1.14.

కొండ దే. వి. కొనుట (అనుప్రయుక్త
మైన 'కొను' ధాతువునకు వచ్చు
రూపము).

(కైకొంట, పుచ్చికొంట మొ.)
ఉ. ... పాండునృపాలు పాలు
గై, కొంటయ చాలునన్న. ఉద్యో.
3.59.

చం. ... పరిశాంతి యొనర్చికొంట
యున్. ఆను. 5.31.

చం. .. అతని సొమ్ము పుచ్చు
కొంటయును మధర్మముగొనుట
దాపక చెప్పితి నిక్కమింతయన్.
ఆను 5.6.

కొండ దే. వి.

1. పర్వతము.

సీ. .. ఎవ్వని గుణలత లేదు
వారాసుల, కడపటి కొండపై గలయఁ
బ్రాకు. విరా. 2.191.

కం. ... ఘన వజ్రతనులు దాకిరి,
తనదఁగ నట కొండ కొండఁ దాకిన
భంగిన్. ఆది. 8.111.

2. గొప్పది, ఘనము.

చం. ... ఎక్కుడు సిరి యిచ్చి
యొక కొండఁగ మన్నిన నీవు
సావఁగా, నొడలిటు నోమితిన్ గురు
కులోత్తమ యేనొక సేవకుండనే.
సౌప్తి. 1.224.

కొండ చిలువ దే. వి.

కొండల యందుండు పెద్ద పాము,
గోననము.

కం. ఇది యొక చాపము, విస్మయ
మొదలించుచుఁ గొండచిలువ యొకొ
నాఁ దగియున్నది. విరా. 4.118.

కొండముచ్చు దే.వి. కొండముచ్చు.

నల్లని ముఖముగల పెద్ద కోఁతి.
ఉ. కూడిన కొండముచ్చులను
గ్రోఁతుల నుగ్రత ముట్టి కిన్నఁ
జెం, దాడెద. ఆర. 7.111.

కొండిక దే. విణ.

చిన్న, కొద్ది వయస్సుగల.

ప. ... కొండికవాని శర్మిష్ఠాపుత్రుఁ
బూరుం బిలిచి (పాఠాం.) ఆది.
3.195.

ప. పెద్దవారుండఁ గొండికవానికి
వివాహంబగుట ధర్మవిరుద్ధంబు.
(పాఠాం.) ఆది. 7.212.

మం. శర్మిష్ఠ రావకూతురు కొండిక
యది. ఆది. 3.148. (పాఠాం.)

ఆ. పరశరాముఁడాది పురుషమూర్తి,
దండిరాహితుండు గొండిక
యయ్యుచ్చు, పద్ద గుణములందు, బెద్ద
యయ్యె. ఆది. 3.70. (పాతాం.)

కొండియము దే. వి. కొండెము.

చాడి, ఇతరులపై లేచిపోని నేరములు
చెప్పఁచి, పైకున్నము.

సీ. .. గురుజనంబుల, నిందించుటా
గమనించ తడీయ విక్రయ విధి తద్వి
లేఖనము గొండియము గీ... అర్య
కోటి, నిరయ పేరువుగఁ జెప్పు నృప
వరేణ్య. ఆను. 2.61.

తే. చోడములు గొండియముఁ గ్రూర
భావణంబు. ఆను. 4.61.

కొండియుండు దే. వి.

కొండెములు చెప్పవారు, చాడీలు
చెప్పవారు.

ఉ. క్రూరుండు లోభియన్ శరుండుఁ
గొండియుండున్ జడుండున్ గృత
ఘ్నుండున్... జేరువనున్కి భూపతికఁ
జెట్టి యైనట్లు నచ్చెచ్చరోత్తమా.
కాంతి. 3.469.

కొండుక దే. విణ.

కొండెము, చిన్న, చిన్నవాడు.

వ. చేవర దివ్యచిత్తంబున నన్నుం
దలంచిన దానందేసి బృంహితుండ
నయ్యును గొండుక ప్రాయంబువాడు
నుం దోలె నయితి. కాంతి. 2.145.

కం. అని పలికి హరి చికిటి, గనుఁగొని
కొండుకపు నీవు గావున సేకునె, మును
గోరఁ బాడి యనవుడు. విని కృష్ణుని
గోరికొనియె పిరియంచెమిన్. ఉద్యో.
1.76.

మ. . అర్జును కొండుకనాటి పరా
క్రమ గుణసంపదలు వైశంపాయ
నుండు జనమేజయునకుఁ జెప్పె.
ఆది. 5.259.

వ. .. చిత్రాంగదుండు బాల్యమున
గంధర్వ నిహతుండయిన వానికిం
గొండుకవాని విచిత్రవీర్య రాజ్యాభి
షిక్తుఁ జేసి. ఆది. 4.113.

కం. అకటకట యుత్తరుండు గొండుక
కాంభోజుండునుం గడున్ బాలుడు
వా, లిక కైదువులాడిన నే, లకొఱగి
యొప్పెరభిమన్యు లక్ష్మణుల
క్రీయన్. శ్రీ. 2.84.

కొండుననాడు దే. వి. ఔ.

చిన్నప్పడు, బాల్యమున.

వ. ... సత్యవతి దొల్లి కొండుక
నాడు చన కన్యయై యున్న కాల
మునఁ బరాశరుండు నన్నుఁ గామిం
చుటయు. ఆది. 4.239.

కొండుకవాడు దే సర్వ.

చిన్నవాడు.

వ. చిత్రాంగదుండు బాల్యంబున
గంధర్వ నిహతుండయిన వానికిం
గొండుకవాని విచిత్రవీర్య రాజ్యాభి
షిక్తుం జేసి. ఆది. 4.103.

కొండుకాతడు దే. సర్వ.

చిన్నవాడు. యువకుడు.

తే. రాజపుత్రుండు బలియుండు రాజ
సుండు, గొండుకాతండు వేడుక
గొనుచు నరిగె, నశ్వములఁ గ్రమ్ము
అగ నిత్తునను విచార, మెవ్విధంబున
నతనికి నేల కలుగు. ఆర. 4.842.

కొండొక దే. విజ. కొండుక.

1. చిన్నవాడు. చిన్నది.

వ... చురుచివుంచు గురువుత్త కృప
కర్ణ కృతవర్మ బృహదృల సౌఖ్య
సమేతంబుగా సౌభద్రు నెదుర్కొనిన
నతండు గెలుపునుబ్బునం గొండొక
పెద్ద యనక పిడుగు చందంబునన్
గర్జిలి యుజ్జితన్. ద్రోణ. 2.87.

కం. అకటకట యుత్తరుడు కొండొక
కాంభోజుండునుం గడున్ బాలుడు.

శ్రీ. 2.84.

2. కొంచెము, అల్పము.

కం. ద్యూతజ్ఞులదెసఁ గొండొక
ప్రీతియుఁ గలదు. విరా. 1.207.

వ. ... కొండొకయు నుపేక్ష లేక.
విరా. 3.88.

వ. అని యొడఁబడిచి కొండొక
కాలం బెడవలికి కొని యింద్రాణియు
మగుడం జనుడెంచె (కొండొక
కాలము = కొంచెము కాలము, కొంత
కాలము) ఉద్యో. 1.166.

గీ. బాలుదొక్కఁడు కొండొక కోల
సేతఁ బట్టుకొని. ఆది. 6.260.

క్రీ. విజ.

ఇంచుక, కొంచెము.

కం. ద్యూతక్రీడకుఁ గొండొక, నేతుం
గవటమున నొప్పని జనంబులు నా,
చేలి ధనమెల్లఁ గొని పరిభూతి
యొనర్చిన విరక్త పుట్టి చెడలిచెన్.
విరా. 1.196.

వ. ... కొంతేయాగ్రజుండు గురు
బలంబు గనుగొని కొండొక విన్ననై
వివ్వచ్చు నాలోకించి. భీష్మ. 1.124.

వ. అనిన నదియు, గొండొక లజ్జించి
కోర్కెపెంపున సిగ్గు దొలంగంద్రోచి
ప్రకట కౌరూహల తరళితాంబరంగ
యగుచుఁ దండ్రీ ప్రియమై. ఆర.
7.177.

2. కొంచెము సేపు, కొంచెము
దూము.

వ. అని పలికి కొండొక విచారించి.
విరా. 2.276.

వ. ఏనును భక్తిమయంబగు దండ
ప్రణామంబావరించి కొండొక
దొలంగి. విరా. 1.13.

కొండొక నవ్వు దే వి.

చిఱునవ్వు, మందహాసము.

గీ. అనినఁ గొండొక నవ్వులయంగఁ
జూచి, యింద్రనందనుఁ డాతని కిట్టు
లనియె, నేను గలుగంగ నీకేమి. విరా
5.114.

కొంత సర్వ. (చూ. కొంచెము-కొంచెము
+ అంత).

ఇంచుకంత.

కం. ... ధర్మపుత్రునితో నిట్లని చెప్పె
నాతనికి బుట్టిన యుత్తలపాటు గొంత
డిందుపడంగన్. విరా. 1.99.

కం. కొంతేయుల బారించడ, నింతియ.
సిరి చాలు రాజ్యమెల్లను దారై, పొంత
ననుఁ బెట్టుకొని యొక, కొంత యొనఁగి
రేని నట్టి చూడేమిటికిన్. శల్య. 2.13.
మ. ... భుజ బలాబోపంబుమై నొం
డొదన్, మిగులం జాలక కొంత సేపు
పడి మేమే బోరిరుగ్రాకృతిన్. విరా.
2.343.

సీ. ... మున్నును వీరలు మువ్వర

కడకల, కొలదు లే నెఱుగుడుఁ
గొంత కొంత. విరా. 3.152.

కొంతేసి కొంత చొప్పున (ఒక పరిమి
తిని దెలుపును).

వ. ... ఇందులోన సంధ్యలును
సంధ్యాంశంబులు ననుపేళ్ళ గొంతేసి
కాలంబు సెల్లు. శాంతి. 5.47.

తే. కలము నియతుడై కొంతేసి కాల
ముల శరీర ధర్మావిరోధిగా రేయుఁ
బగల బ్రాణ సంయమనము నడపంగ
వలయు, దాన చిత్తంబు దనువు శుద్ధత
వహించు. శాంతి. 8.115.

కొందలు స. ఐ. ('కొంత' శబ్దమునకు
మహాన్మహాత్మ్యర్థక రూపము).

కొంత సంగ్య గలవారు.

ఉ. . . కొందఱకైన నిష్ఠ కృపకుం
దఱిగాదట యేమి సెప్పదున్. విరా.
2.142.

మ. మును నీవెన్నితి విక్రమాఢ్యులని
మమ్ముం గొందఱన్. ద్రోణ. 2.294.

వ. . . అప్పుడందులోనం గొందఱు
గొందఱ నివేశనంబు లధికాభిలాషం
బున నొత్తికొనుట కారణంబుగా వివా
దంబు పుట్టిన. మహా. 19.

గొందలపడు దే అ. క్రీ. (కొంద
గొందలపడు అము + పడు).

కలతపడు, సంక్షోభించు.

(సైంధవుని మాటలు). కం. పెదవులు
దడుపుచుఁ గాళ్ళున్, గుదివడ వడఁకు
చు మనంబు గొందలపడఁగా, నిది
యేటి మాటలాడెదఁదుదిఁ బార్థుఁడు
గానకుండ దొలంగన వలయున్.
ద్రోణ. 2.292.

చం. తలరు నలందురున్ నవయుఁ
దాపభరంబున వెచ్చనూర్పుఁ గొం,
దలపడుఁ దల్లదంబజరి ధైర్యము
దూలిన బెగ్గడిల్లు విచ్చల
విడిఁజేర్చు నెవ్వగల సందడి దెందము
గంది చేడ్చుడున్. విరా. 2.293.

2. సందడిగొను, తలవగు.

తే. అనుచుఁ గొందలపడు కోర్కులగ్గ
లించి, చిట్టుముఱ్ఱాడుచుండ నచ్చెలువ
చెలువుఁ, దగిలి తనయిచ్చఁ బాటు
చిత్తంబు పజ్జ నరిగి యిట్లు నక్కి-
చకాదముండు విరా. 2.85.

3. పరితపించు.

వ. ... నీ సైనికులు డప్పియు నిదుర
యుం గదిరి మేనులలయం గొందలం
పడి రెల్లవారికి నా త్రియామ సహస్ర
యామ యయి తోచె. ద్రోణ. 5.267.

కొందల పలుచు దే. స. క్రీ.

(√ కొందలపడు) కలతపెట్టు.
కం. ... విభుండమానుష తేజో,
ధనుఁడగు సహదేవుఁ గనుం, గొని
యిట్లున వగలు మిగిలి కొందల పలు
చన్. విరా. 1.97.

కొందలపాటు దే. వి. (√ కొందల
పడు) కలత, సంక్షోభము.

సీ. .. అందంద కదిరెడు కొందల
పాటుచే దలకుచుఁ నునికికి నిలుకడ
యును. విరా. 2. 315.

1. విహ్వలత్వము, భయాదులచే
అవయవాదులు స్వాధీనము తప్పట.

కం. అని విని తగుమాటల నా, తని
గొందలపాటా పాండుతనయుండు
గ్రమం, బున డిందుపఱిచి. విరా.
4.178.

కం. క్రందున మేను సిదియునను,
కొందలపాటొంది ప్రాణ గొడ్డమగుటఁ
ద. పుండొలంగఁ జాతెదను. ఆను.
4 320.

కొందలము దే.వి. ($\sqrt{\text{కొందలపడు}}$)

1. సంక్షోభము, కలఁత.

చం. కినుకకుఁ జాలకెంతయును
గీడ్చడి నా పడుపాటలెల్ల వ, మ్మునఁ
గలయంగ నిట్టలొక మూర్ధునిచేఁ దుడి
బోయి కౌలుపో, యెనె యభిమానమన్వ
గపు నేడెఱ డెందము కొందలంబుఁ
బొందిన ధృతిమాలి యే బలికితిం
దగ వెల్ల నెఱింగియుండియున్. విరా.
2.186.

మ. కలఁగెం దోయధి స ప్రకంబు గిరి
వర్గంబెల్ల నూటాడె సఁ, చలతం
బొందె వసుంధరా వలయమాళా చక్ర
మల్లాడెఁ గొం, దలమందెం ద్రిద
శేంద్రు వట్టణము పాతాళంబు
ఘూర్జితె. విరా. 4.172.

ఉ. ఎందున నెవ్వరుం బడనియెం
తయు గష్టముపాటు వచ్చినం, గొందల
మంది పాండువిభు కోడలు దవ్వల
నున్న నన్ను, గో, విందుఁడ కావు
మంచుఁ బలవించుట యీగగఁరాని
...యెప్పుడున్ మదిన్. ఉద్యో.
2.129.

2. పరితాపము, దుఃఖము.

వ. ..తన్మాంసంబాహారంబు గొనుట
కలు దారుణుండగు దానవుండతనిం
బట్టికొనిన సాంత్యన భాషణంబులు
ప్రయోగించువాడయి యవ్విప్రుండు
గలంకయుఁ గొందలంబును లేని
దెందంబుతో నదానవు నాననంబు

గనుంగొనిన. ఆను. 4.381.

తే. దెసలు గలయంగఁ జూచుచుఁ
దిక్కు దనకు, నెవ్వరును లేమి వెగ
డందు నెంత దవ్వ, సనిన నడవికిఁ
గడలేమియును మృగప్రజంబు
పొదువుటయును గొంకలంబు సేయు.
శ్రీ. 1.46., భీష్మ. 2.157.

3. బాధ.

చం. ... తనకుఁ దోడ్చడు వారులు
లేక నన్ మదిం, దలఁపఁడె యత్తటిన్
రిపువధంబునకెయ్యము త్రండ్రి యేను
గొం, దలమునఁ బొందకుండ నని తా
బలుమాటును జీరకుండునే. ద్రోణ.
2 247.

కొంపోవు చూ. కొనిపోవు.

కొక్కెర దే. వి.

పెద్ద కొంగ, మహాబకము.

వ. ఒక్క మహాబకంబు వచ్చె నది
పద్మభవునకుం ప్రసాదపాత్రంబును
నాజింఘండును రాజధర్ముండు
నను పేళ్ళం బరగు నా కొక్కెరకు
నమ్మి నివాసంబై యుండు. శాంతి.
3.478.

కొట్టము వై .వి. కొట్టము (సం. గోడ్డక
ప్రా. గొట్టం)
గోవులు ఏనుగులు గుఱ్ఱములు మొద
లగు వాని నుంచెడి సొల.
సీ. . పొడువైన మువ్వంచఁ బొలుచు
నట్లుగ నేనుగలకు గుఱ్ఱములకుఁ
గొట్టములును. ఉద్యో. 1.93.

కొట్టిన తిండికాడు దే. వి. జాతీ.

తినఁదగిన పదార్థములలో ఏది పట్టిన
అది మిక్కుటముగాఁ దినువాడు.

అజీయక లిండిపోరు. లిండిపని తప్ప
మచికవి యేది పట్టనివాడు (వివేక
విహీనుడు అని భావము).

కం. విను కొడుకగన్న చేపలు, కొని
కొట్టిన లిండికాడు కుడిచించుచురా,
జనపతి వందము ధర్మజు ననుపమ
శీలంబు నెఱుగుడది చ్చట్టుచెన్.
ఉద్యో. 1.56.

కొట్టు దే. స. శ్రీ.

1. చెడలగొట్టు, పాఠదోలు.

ఆ. మృగము నరయ మ్రుచ్చు రేవ
గలును గొప్ప, నేర్పుఁ బసికిఁ జాలగూర్తు
నేను. విరా. 1.101.

2. దంచు.

సీ. పసివది చోలఁ గొట్టినచిలఁ
గొన్నింటిఁ జిలునుగ్గఁగాఁ బొడిసేసి
చేసి. విరా. 5.35.

3. పరిపాకము బొందు, లదితేలు.
(చూ. కొట్టిన రిండికాడు).

కొడవలి దే. వి. బె. అనా.

అచ్చిము కక్కులు గలిగి వక్రా
కారమై గడ్డి మున్నగునవి కోయుట
కుపయోగించు నొకానొక పనిముట్టు.
గీ. నొంచుచెయిఁ బెగవెట్టలమగ
నొలయు వైరాగ్యమును కొడవలిన
కాసి. శాంతి. 4.192.

కొడుకు, కొడుకు దే. వి.

పుత్రుడు

చం. ... కొంతి ముద్దుసేయు కొడుకు.
విరా. 1.98.

చం. ... ఈ, కొడుకులు వోకకున్
మనము గుండెడు నిన్ గని యూట
డిచ్చెన్. విరా. 2.2.3.

చం. ... చూపరే పవను కొడుకును
నిండ్రసురుండు మాద్రినం, దచులును
నున్నచోటు సుఖదంబయినన్ సుఖ
హీనమేనియున్. మహా. 70.

వీరు పన్నియపురు (చూ. పుత్రుడు).

2. మగ శిశువు, బాలుడు.

ఆ. ఘన భుజుడు రాధ యనుదాని
పతి యొక్క, సూతుడగురుదెంచి
రత్న, పుంజ భరితమయిన మంజ
సతో నున్న, కొడుకు దానితోన
కొనుచు వచ్చి. ఆది. 5.31.

వ.... సాత్వతియు నబ్బాలుఁ బలదేవు
చేతికి నెత్తుకొన నిచ్చి తదనంతరంబ
నారాయణు చేతికిచ్చిన.

కం. అక్కొడుకు నబ్బనాభం, దక్క
జముగ నెత్తికొనుడు నందఱుఁ
జూడన్, గ్రక్కున నొక్కట నడఁ
గెన్, మిక్కిలి చేతులును వాని
మిక్కిలి కన్నున్. సఖా. 2.56; 57,

కొడుకుఁ గుఱు దే. వి.

కుఱువాడైన కొడుకు (అదమును
దెలుపును).

గీ. ధర్మతనయాదులైన నీ తమ్ముల
కును, ధార్తరాష్ట్రులకును నీవ తగు
విభండ, వేలుమీ లోకమెల్ల నీకేల
రాధ, కొడుకితండను తక్కువ
చెంచునుట్లు ఉద్యో. 4.59.

కొడుకుజూబు దే. వి. మగ శిశువును

గర్భయున్న గర్భము.

ఆ. గొంతి కడుపునందుఁ గొడుకుఁ
జూలై నీవు దోవకుండవైతి, తోచి
నట్టి పిండ మెడలియైనఁ బిదప దిగం
బడచిచ్చు. నింత పుట్టవట్టుచైన. కర్ణ.
3.66.

కొడుకుదనము దే. వి.

పుత్రత్యము.

తే, కూతురై పుట్టి పదపడి కొడుకుఁ
దనముఁ గాంచి భీష్ముని నాజీరంగ
మునఁ జంపునట్టి యుక్ష్మిలాపర్కంబు
పుట్టు నీకుఁదప్పదిది యని రుద్రుండు
సెప్పి చనియె. ఉద్యో. 4 870.

కొదమ దే. వి.

పశుపత్నాదుల పిల్ల, శిశువు.

సీ. త్రాళ్ళఁ బట్టింపంగఁ బడియైన
కొదమల నంచు లెఱింగి శిక్షించు
నేర్పు. విరా. 1.95.

కం. కదిసి లక్ష్మణునిం బులి, కొద
మను సింగంపుఁ గొదమ గొదకొను
ఠిలఁబొదువుగతిఁ గిట్టి మోడము,
మదము నెలర్పంగ నింద్రు మను
మఁడు కడిమిన్. ద్రోణ. 2.89.,
అశ్వ. 3.217.

లేడికొదమ; - కర్ణ. 3.205, గాడిద
కొదమ. అను. 1.89.

1. తరుణము, పడుచుది (పశుపత్నా
దికము).

సీ. గోడిగజాతిలోఁ గొదమ పెంటుల
నేర్చి మావుల హత్తించు మార్దవంబు.
విరా. 1.95. (కొదమ తుమ్మెద. విరా.
5.60).

2. పిష్టమైనది.

ఆ. కొడుకుపాటుఁ జూచి కోపించి
కాశింగ, పతి రయమునఁ దేరువఱపి
భీముఁ బొదివి పిడుగుఁగొదమ వోని
నాంసము బిడ్డేసె నది యచండు
ప్రేసెఁ దునియ. భీష్మ. 2.65.,
ద్రోణ. 2.118.

కొదమ పెంటి దే. వి.

పశుపత్నాదులలో పుట్టినది, కట్టుకారు
వచ్చిన ఆఁడు జంతువు.

సీ. గోడిగజాతిలోఁ గొదమ పెంటుల
నేర్చి మావుల హత్తించు మార్ద
వంబు. విరా. 1.95.

కొన దే. వి.

చివర, అగ్రము.

ఆ. వెలవాటు మీచుల నల్లన
నల్లార్పు సోర్థగఁజ్జయందుఁ జొచ్చి
సుడిసి, తిరిగి వేగుఁదోక తమ్మెర
లెండీగ కొనల చంద్రాస్త్ర ననలఁ
బ్రోచు. ఉద్యో. 2.112.

2. వృషాదుల చివరకొమ్మ, అగ్రశాఖ
సీ. నెగసిన కొనలేచి నింగి యంచం
తను నవులఁ ద్రోవఁగఁ బనరాదువాని.
విరా. 1.162.

చం. ... ఉగ్రత మహాబలు రాకకు
నోర్వఁజాల నా, చని నొకభంగి గెల్తు
నని తాఁ దలపోసి హరించె నాకులుం
గొనలును జొంపముల్ నిడుచు
కొమ్మలు రే యగుడున్ పయంబు
నన్. శాంతి. 3.394.

కొనకొను ఇది సరళాదిగనే భావితోదా
హరణములు గనిపించుచున్నవి. శ.ర
20.3.201 కొనకొనుగాఁ జూపు
చున్నది. కాని అదియు గొనకొనునే
కన్పించుచున్నది. (చూ. గొనకొను.)

1. యత్నించు.

వ. అమ్మెయి ఎరుచును గొనకొని
యయ్యరిం గొఱుచుచును యెదంగి
చుచున్నది.

వ. తగునే యిట్లు కృతార్థుఁడ, వగు
నీకురి గొఱుకంచు రాలిస్తము సేఁ, ర

గటా కృతఘ్నుతకు నెల, వగుటొప్పునె
కొలుకు కడక నద్రోహుడవై.
శాంతి. 32.0:211.

కొనటి దే. విజ.

కురూపి.

తే. రూపవిహీనులు దారు రూపు గలిగి
తొలుమేనఁ గొనటులఁ బలికినారు.
ఆను. 5.93.

కొనటివాడు దే. వి.

కురూపి - కొనటి.

తే. .. రూపసి వలనఁ గొనటి, వార
సూయలు సేయుచు రీరసమున, నింత
యెఱుంగంగ వలవదే యీవు గొడుక.
శాంతి. 3.70.

కొనలు నిగుడు దే. అ. క్రి.

($\sqrt{\text{కొనలు} + \text{నిగుడు}}$).

కొనలొత్తు. వర్ణిల్లు, అతిశయించు.

తే. స్వర్గముననున్న రాజులుఁ జక్ర
వర్తులును యధోచితచక్రతంబులును
నిజార్హ, చామరంబులఁ జెలువొండఁ
జారులీలఁ గొలిచియుండిరి వేడ్కలు
గొనలు నిగుడ. విరా. 4.240.

ఆ. వాడు నతనిరాక పోడిగ నిజ
బుద్ధి, నెఱిగి యతని యున్నయెడకు
వచ్చి పరమభక్తి మ్రొక్కి ధరణీ
సురేశ్వరుఁ గుశలమడిగి ప్రియము
గొనలు నిగుడ. ఆర. 5.28.

కొనిపోక దే. వి.

తీసికొని పోవులు.

వ. అమ్మయ్యఁ దన హోమధేను
వుం గానకి వసంజెల్లఁ గలయరోసి
తన యోగప్పిష్టిం జూచి దాని వసు
వులు గొనిపోకి వెడలి ఆర.
4.159.

కొనిపోవు; కొంపోవు దే. స. క్రి.

(కొని + పోవు).

తీసికొనిపోవు.

తే. ... అడ్డసాకులు గలవు నాకభి
మతముగ, వాని గొనిపోయి చూపుడు
వరుసతోడ. విరా. 1.72.

వ. ... సుభద్రాభిమన్యులం బాంచాలి
పాలికిం గొనిపోవ నభ్యంతర జనం
బుల నియోగించి. విరా. 5.377.

2. సాహాయ్యముగాఁ దీసికొనిపోవు.

చం. విగటఁడు దక్షిణంబునకు వీరుల
సారథులన్ నిజాజితై పురి గలవారి
నెల్లఁ గొనిపోయిన. విరా. 4.77.

3. బలాత్కారముగాఁ దీసికొనిపోవు.

ఉ. ఆంగజరాగ మత్తుఁడగు నన్నకు
నిమ్మొయినైనఁ బ్రితి సే, యంగల
వారమీ జరభి యాతనితోడన తీఱుఁ
గాక యం, చుం గొనిపోయి దైన్యమున
సూతుని పీనుఁగుమీదఁ బాండు
పు, త్రాంగనఁ బెట్టి కట్టిరి దయాపరి
వర్జిత చిత్రవృత్తులై. విరా. 3.16.

మ. ... కౌరవులు గోవర్గంబు గొం
పోవఁగాఁ, గని యే గ్రమ్మటి రిత్త
వోదునె భయోత్కంఠంబు నీకేటికిన్.
విరా. 4.68; విరా. 3.139.

సీ. ... నీవు గర్భంబుసొచ్చి, నప్పటి
నుండియు నన్వేషణము సేయుఁ గొని
పోవుటకు మృత్యువని యెఱుంగుము.
శాంతి. 4.23.

కొనియాడు దే. వి. ($\sqrt{\text{కొనియాడు}}$)

కొనియాడుట.

1. పొగడ, పొగడుట.

ఉ. .... అ, త్యాదర వృత్తి మీరు విజ

యాశ ననుం గొనియాటఁ జేసియుం,
గాదనకియ్యకొంటి. ద్రోణ. 1.73.

కం. నకుల సహదేవ నయశా, శ్రుకశా
వేదిత్వమునకు జనులనురాగా, ధికులై
మిమ్ముం గొనియాటకు నాతఁడు
మనసు గీడ్చడం జింతిల్లున్. శాంతి.
1.17.

2. ఆదరించుట.

సీ. తల పంగ నాద్యమై తనరు ధర్మ
మ యెప్పుఁ గొనియాట నాస్తిక గోష్ఠిఁ
జనమి. గీ. ఇన్నియును శిష్టచరితంబు
లిద్దచరిత. ఆర. 5.44.

కొనియాడు దే. స. క్రి.

1. మెచ్చు, పొగడు, స్తుతించు.

ఉ. ... న, మౌద్యమఁ బొందఁ
గావ్యరసముం గొనియాడుచునుండు
దెప్పుదున్. విరా. 1.15

కం. అనుసరించు, ఆచరించు, అవ
లంబించు.

కం. తన పలుకు లోకమెల్లను గొని
యాడఁగఁ దగిన లోకగురుఁడు. ఆది.
7.246.

2. కాపాడు, రక్షించు, పోషించు.

గీ. ... అతని పుత్రకులు దానినెం
గితులు పెట్టికొనియాడ నెలమిఁబెరింగి
కర్ణ. 2.54.

కం. వినుమగ్గించిండు సఖుఁడును
బంధుఁడుఁగార్యకర్మరుఁడునె నిన్నుం
గొనియాడుచుండ దురితం, జను
పేరును గలది నీకు ననఘచరిత్రా.
శాంతి. 3.48.

కం. విను భక్తియు వెఱపుఁ గలిగి,
యనుజన్ములు పెద్ద వాని నారాధింపన్

జనవర యతండు తమ్ములఁ గొని
యాడన్ సిరికిఁ బట్టగుదురుజ్జ్వలులై .
ఆను. 4.132.

3. ఇది శతవృద్ధ మా జనని
యిప్పుడు మృత్యువుఁ బొందె నిట్లు
సే, యదుము కులప్రయుక్తమగు
చున్న సనాతన ధర్మ మిత్రైం గ
దహన కర్మమెల్ల మదిగానిదిగా
మును నిశ్చయించి మా, మొదలిటి వా
రొనర్చు విధముం గొనియాడితి మేము
నియ్యెడన్. విరా. 1.179.

కం. అనిన నతఁడిట్టి ధర్మము, కొని
యాడక ప్రతములొందుగోరి నడపఁ
గాఁబని యేమి. శాంతి. 6.504.

కం. అది దురిత నిరాసము న, భృ
దయానందంబుఁ జేయుఁ బుణ్య యశ
స్సం, పద నిచ్చు సూర్యలోక, ప్రద
మగుదానిఁ గొనియాడు భరతవరేణ్యా.

ఆను. 3.343.

(కొనియాడు = అచరించు).

తథా చకార సతతం త్వమప్యేవం
సదాచర. సం. భార. ఆను. 154.
-25. (నిర్ణయ).

4. గౌరవించు, ఆదరించు, పాటించు.
చం. ... నీ గురువు బొల్లి తగం
గొనియాడు మెట్లు సె, ప్పెనటుల
భక్తిమై నడపు. విరా. 1.252.

సీ. కుంతిమహాదేవి కోడండ్రలోపల
నగ్గలంబుగఁ గొనియాడఁ బరిగి.
విరా. 2.216.

5. భజించు, సేవించు, కొలుచు.
కం. ... నీవు నివ్విధముల జనము
లం, గొనియాడుము వారలు శో, భనము

రాసంగుదురఘంబు, జాపుదురు.

కృపన్. ఆను. 2.186.

6. తలపోయు.

కం. విధివశమున వచ్చిన కీ,దధ
ములు గొనియాడి ప్రేగులై విపుల
భవాంబుచి మునుగుదురు. ఆను. 1.9.
శ్లో॥ కోహ్లాత్మానం గురుం కుర్మాత్
ప్రాప్తవ్యే సతి చింతయన్, ప్లవంతే
ధర్మలఘవో లోకేంభసి యథా ప్లవాః
మజ్జంతి పాపగురవః శత్రుం స్కన్న
మివోపకీ. ఆను. 1.22.23.

7. అనిచించు.

తే. ... చరుల, చవులు గొనియాడ
నేరని జారిపొందు హృదయమున
కింపుసేయమి నెబకగలుగు,వారు
దీని సుఖంబుగా గోరచంచ. విరా.
2.70.

8. అనుభవించు.

చం. ... విచ్చలవిడి రాజ్యంబ్బి
దగు చంచమునం గొనియాడు మున్న
తిన్. విరా. 3.95.

9. నొక్కి పలుకు.

కం. (శ్రీకృష్ణుడు సంజయునితో)
నెట్లన నభలో నేవుర, కట్టెదుర
నరాతిరనమ గాతెంతయు వా,రెట్టి
రులువలో ద్రాపచి నట్టల పడచెడిదె
జూచమాడరె యెందున్.

వ. అనవుడు సంజయుండు దేవా నీ
చి ర్తంబున నిడి దీనినింత గొనియాడిన
గర్జంబొడగూడునే యనిన వాసు
దేవుం డిట్లనియె. ఉద్యో. 1.344;345.

10. వితర్కించు.

తే. ... పోయి పుజ్జు,పాప చింత

యింకేటికిఁ జద్రునాభ.

వ. అనుటయు నట్లకాక దీని నింత
గొనియాడనేల యని యతండు భీమ
సేన పక్షపాతంబున నతని చింత
గీటునం బుచ్చె. శల్క. 2.810,

11. కావించు, ఒనరించు, చేయు.

కం. తన ధనమిది యని యూఱడి,
మనఁ బరిణయమాది యైన మహితో
తృప్తముల్, గొనియాడ నెవ్వరికి
వచ్చునె జనపాబుండు లేనిచో నిర్భ
యతన్. శాంతి. 2.267.

12. పూను, వహించు.

వ. నీవతి క్రోధనుండవగుటయు
నెఱుంగుదు ... క్రోధంబు గొని
యాడుట లగ్గు గాదని యిట్లనియె.
ఆర. 5.22.

వ. కావున బుద్ధి గలవారికిఁ గ్రోధము
గొడుయాడం దగదు. ఆది. 3.148.

కొనివచ్చు దే. స. క్రి. (కొని + వచ్చు)
తెచ్చు,
తీసికొనివచ్చు.

వ. .... అడవినుండి వన్యఫలముల్
గొనివచ్చి విభాండమండు గొడుకుం
జూచి యిట్టేలచింతావరుండవై యగ్ని
హోత్రంబు వేల్పుక కాలాతిక్రమణంబు
సేసెదనినఁ దండ్రకి ఋశ్యశృంగం
డిట్లనియె. ఆర. 3.102.

చం. వినుతయశుండు పాండునృప
వీరుడు దిగ్విజయంబు సేసి పెం,
పునఁ గొనివచ్చి యిచ్చిన యపూర్వ
మహాధనరాశి పేర్మివా,రని విభవంబు
తోడ ధృతరాష్ట్రుడు సేసె శతాశ్వ
మేధముల్. ఆది. 5.42., ఆది. 6.92.

కాను దే. స. ౧౩.

1. పట్టుకొను.

తరళము ... ఏను తీర్థంబులీ సముద్ర
తటంబునన .. వీనినెప్పుడు నాడ
నోడుదురు సన్మునులిందుఁ గోల్తా
సఖల్ గొనున్ వడిన్ జొచ్చుడున్.
ఆది. 8.148.

ఆ. వారు సంభ్రమించి వడిఁ గోలది
వియలు, గొనుచు నులివు మిగులఁ
గూడఁబాటి, నృతశాలఁ జొచ్చి
రత్తణి నా కల, కలమెఱింగి కీచక
వ్రజంబు. విరా. 3.4.

2. పసికొను, తీసికొనిపోవు.

వ. .. అగ్నిహోత్రంబులఁ దోడన
కొని వర్తిల్లు భూసురోత్తములు
తమ్ముం బరివేష్టించియుండ. విరా.
1.46.

చం. అశుచియుఁ గష్టఁడున్ లఘువు
నైన నిజాగ్రజు మేనితోడ నిత్య
శుచియుఁ బుణ్యశీలయు నుదాత్తయు
నాఁ జను నింతిఁ గొంచు గర్కశ
మతిఁ గీచకుల్ విరా. 3.17.

సీ. ... ననుఁబెట్టి నాయెడఁ గొనుచు
జనిరి. ఉద్యో. 3.183.

కం. చని సంప్రాప్తించి యతనిఁ, గొని
రుద్రునిఁ గాంచి నీ సఖుండీలఁడు
వచ్చిన కార్యము గృహతోడను, విను
మని దండంబు తెఱఁగు వినిపించెఁ
దగన్. శాంతి. 3.117.

ఆ. కరులఁ దురిగములను నరదంబు
లను గొని, యరుగుదెంచెఁ గృష్ణుఁ
డనిన. మౌస. 115.

3. ధనాదులు ప్రతిగ్రహించు,

పరిగ్రహించు, స్వీకరించు.

తే. కపిల యిచ్చిన వానిన కాను,
నిజము, కొన్నవాని బుజ్జా
చ్చుచుఁగఁ జేయు. ఆను. 3.103.
కం వినుమిచ్చెదనని యామియుఁ,
గొనియెదనని పలికి పిదపఁ గొనకు
నికియు న, శ్రమ్యతంబుల సత్వ్రత,
మునకుం దొలఁగంగ మరకు భూచర
తగునే. శాంతి. 4.150.

తే. ప్రచువుఁ సేత సేయించుట
శ్రుతులు గాఢ, నియమిఁ జవవుట
చదివించు-యను ధనము, పొకొనుట
షడ్గుర్మంబు లింత వట్టు సర్వ
కృత్తింబు లండ్రు భరామలులకు.
శాంతి. 5.81.

4. లోకొను, ఇముడ్చుకొను.

తే. ఎన్నఁడును మున్ను పారలయేప్త
నోవఁ, గానమెట్లు సముద్రంబులోన
బుట్టి, వైవ, గొన్నంబు, గొనుఁగాక వారి
గెల్వ, మాకు శక్యంబై చవిగాని మాట
లేల. భీష్మ. 2.282.

5 అంగీకరించు, స్వీకరించు,
గ్రహించు.

కం. కొలువుగొన నొల్లకుండు,
గలిగినఁ బొమ్మనుట యంతకంటెను
మేలే, వలసినకడ కేగెద. విరా.
1.224.

వ. . నావలనం బ్రయోజనంబు
గొనవలయునేని నొంచుమాటలు చక్రి
పసులం బరికింప నియోగింపుము.
విరా. 1.286.

తే. పితృ పితామహ గురులమై ప్రీతిఁ
గోరు, చున్న యట్టి మా పరమ హితోష

దేశ,వాక్యములు విని దుర్జన వచన
రచనఁ గొనక బంధులతోఁ గూడి
మనుము. ఉద్యో. 3.347.

వ. ... భండనంబు వలదని యెన్ని
భంగులం జెప్పినం బాండవులకుం
గీడఁ దలంచి యప్పలుకులు గొనవై
తివి. కర్ణ. 1.226.

శ్లో॥ గృహ్ణామే నచ తన్మోహద్వచనం
విశాంపతే. సం. భార. కర్ణ. 32; 33.

6. పనిగొను, తోడ్పాటుచేసికొను.

చం. ... ఈ,యనఁగొని పార్థుని
యహంకృతి మాన్పుము ధీరమానసా.
కర్ణ. 1.315.

7. లక్ష్యము పెట్టు, సరకుసేయు
(భీముఁడు పడిపోవు నపుడలనిలో.
ధర్మజుఁడన్నమాటలు).

చం. ... భవదీయమైన భో,జనమతి
మాత్ర ముద్ధతిఁ బ్రచండుఁడవై భుజ
శక్తి నెవ్వరిం,గొనక కదంగి రజ్జు
పలుకులో గడు పెక్కులు వల్కు
డెప్పు. మహా. 1.44.

కం. .. కొనరు బుధులమాట నాస్తి
కులు వినయనిధి. శాంతి. 6.225.

సీ. ... వాయుతనూజుఁ డశ్వ
త్థామ సచ్చేజుమ్మని కుంభజునితోడ
నాడుఁబయలు నహ్మూటగొనక ధర్మా
త్పజ నవ్వార్త యాచార్యుఁడేర్పడ
నడుఁగఁబయలు. ద్రోణ. 5.328.,
ద్రోణ. 2.254.

8. అపహరించు, హరించు.

కం. ఆమిషమని దానిఁగొనఁగా మది
సమకట్టి యొక్క ఖగమా ఖగమున్,
వోమమునఁ దాక దివి సం,గ్రామం

బా రెంటికయ్యెఁ గడు రిభసమునన్.
ఆది. 3.29.

కం...కపటమున నొవ్వని జనంబులు
నా,చేతి ధనమెల్లఁ గొని పరి,భూతి
యొనర్చిన విరక్తి పుట్టి వెడలితిన్.
విరా. 1.196.

శా.....గం,ధర్వుల్ మానముఁ బ్రాణ
ముం గొనుట తథ్యం బెమ్మెయిం
గీచకా. విరా. 2.55; విరా. 3.199.

కం. ... అప్పడఁది యో,యన్న
విడుపు భుజగనాథు ననవుడు నతఁడీ,
పిన్నాతని ప్రాణంబులు, గొన్నది
యిది దీని యుసులు గొనియెద
ననియెన్. ఆను. 1.7.

చం. .... వధూటి వధించుట విప్రు
నర్థముం గొనుట యనంగ గల్గునివి
గూడి సమంబగు నాకుఁ జూడ భక్తు
ననపరాధునిన్ విడుచు దోషముతో.
మహా. 58.

9. అవలంబించు, వహించు, పూను.
ఆ. ... తాల్మి గొనఁగలేక యలం
దురి,తనువు నిండియములు మనము
ధృతియుఁ, దన వశంబుగాక తల్లడ
పడి సింహ,బలుఁడు విషమబాణు
బారిఁ బాతె. విరా. 2.315.

కం. వినుమప్పలుకులు పాటిగఁ గొని
దుర్యోధనునితోడఁ గొంటిని బగ
ము,న్న విజంబుగ నెఱుంగను పీఠ
డని రాధేయునకు వెఱచునని యే
నిన్నున్. కర్ణ. 3.60.

(కొంటిని బగ = విరోధము వహించి
తిని.)

10. ఆకర్షించు, రంజించు

కం. పెఱవారలు దమ మెలగెడు,
తెఱగులు దొరకొన్న వింత తెరువుల
నేర్చుర్, మెఱయుచుఁ బతిచి త్రము
గొన, నొఱపు గలిగి మాన్యవృత్తి
నుండుదురు దగన్. విరా. 2.21.

11. ఆభాఁముగాఁ జేసికొను, అను
నరించు.

వ. .. భూపాలుండింత బేల యగునే
యధిష్ఠిరుం డెవ్వరిఁ గొనియెత్తివచ్చు
చున్నాఁడని యడుగు చున్నాఁడు.
ఉద్యో. 2.169.

కం. తమ తమ దేశంబులకై, మిముఁ
గొని పొండవుల గెలుచు మెయికోలున
భూరమణులు గొందఱు వచ్చిరి.
భీష్మ. 1.31.

12. పెండ్లి చేసికొను.

తే. బక మహాసురు నిర్జించి బ్రాహ్మ
లకుఁ బ్రితి గావించెఁ గిమ్మిరు పేర
దంచి, వనము నిష్కంఠకము సేసె
ఘను హిడింబుఁ గూల్చి యాతని చెలి
యలిఁ గొనియె నితఁడు. విరా. 5.924

13. భుజించు, తిను.

కం. విను మధురాహారంబులు, గొను
టయుఁ బెక్కండు నిద్ర గూరిన
యెడ మే, లగ్ని యునికియు, గార్యా
లోచనముఁ దెరువునడచుటయును జన
దొక్కనికీన్. ఉద్యో. 2.38; 56.

వ. ... (దుర్యోధనుడు) ధృత
రాష్ట్రనిత్రో భవద్గృహంబున నిచ్చట
బదివేపురు భూసురులు పసిండి పల్లె
రంబులం బాయసాహారంబులు గొనుట
మొదలుగాఁగ లక్ష్మి పెంపుగ్గడించి
.. శాంతి. 8.129.

కం. తనుయాత్రకుగా నశనము నొను
బూర్ణముగాఁగొనండు. శాంతి. 5.32;
14. త్రాగు, ఆను.

తే. మాలకరి పుష్పములు గోయు
మాడ్కిఁ దేటిపువ్వుఁదేనియఁ గొని
యెడు పోల్కి. ఉద్యో. 2.57.

15. పొందు.

ఆ. ... నిన్ను నాడ, కొలుచునెడ
ననుజ్ఞగొనె నీచములగ, పనులకేచు
జాలకునినె సెప్పి. విరా. 2.96.

తే. ... నెదురు, గండకుండఁగఁ గొను
నది కార్యఫలము, బొగ్గలకుఁ బోలె
మొదలంటఁ బొడువఁ జనదు. ఉద్యో.
2.57.

16. ఇది పెక్కువట్ల విశేషముల
కనుప్రయుక్తమై "పొందు,
ప్రాపించు" అను సకములతో శబ్దపల్లవ
క్రయగా ఏర్పడుచున్నది.

భయముగొను. ఆర. 2.84; చవి
గొను. ఉద్యో. 3.35.

17. వశపఱచుకొను, ఆక్రమించు,
స్వాధీన పఱచుకొను.

సీ. ... అభయంబు వేడిన నందఱు
గృహ గావి యేచి యీ పెన్నేల
యెల్లఁ దాన, కొని యభ్యుక్తముచు
పెక్కొనరించి. శాంతి. 1.238.

కం. ... విజయం, బునకునయి తపము
సేయనె, మును తిత్తుతు కృతముఁ
గొననె మూఁడు ఉగముచున్. శాంతి.
5.408.

18. వెలకుఁ దీసికొను, విచుడు.

కం. ఏమమౌదమనినఁ బృథివి, యో
మనుజాధీశ కొనుట యొప్పెను తెరు

విం, చేమియును నెగ్గలేదీ, చ సీగుడు
కోర్కి దీర్చిచ్చుచుము ప్రీతిన్.
ఆశ్చ. 4.195.

19. పోలియించు, చంపు.

కం. బలిరపు చెన నా, బోతుం, బులి
గొనినం బనులు వాటు పోలిం
గ్రోహో, జ్ఞులచగు పార్థుడు కర్డుని,
బొలియించిన నీడు సైన్యములు వెఱ
బుచ్చెన్. కర్. 3.372.

20. ఆప్రిమించు, పొడవు, క్రమ్ము.
వ. ... పొంచు బలంబుల నులు
మాడి పేరడవి గొని కార్చి పొనుంగు
వచిన కార్చిచ్చు కైవడిం గుటిసి
యమ్మచు-త్తుండు ద్రోణ. 3.321.

21. ఎలుగు, చెరిసికొను.

ఉ. ... బుజ్జిచాద్దులం జెప్పచు వీరి
బుద్ధిగారి చేయుము కార్చిము నీకు
రక్షగా, నెప్పటిచ్చెంచు గలం
చెప్ప శుభంబు చూపె గృష్ఠనిన్.
ఉద్యో. 4.114.

22. ఎంచు, తలంచు.

కం. అది రవి గ్రంకులగారి, మద
మెనకంచెసంగ నార్చి మన సైన్యం
బుల్, పొడలె పిలయెత్తి హర్షా, స్పద
మతి సింభవతి యపుడు పదమర
సూచెన్. ద్రోణ 4.316.

కం. తన మనుమలు పొందుతినయి,
అనిసేతకు వేడ్కు సేయుటాత్మం
గని కమం, మన వారు మెడయరని
వచ్చిప్రయ శశి పూర్వకైల విభరం
చెక్చెన్. విరా. 3.198.

23. ఎహించు.

కం. అరట్రమట్లు ఎత్తముగొనిన

విచించుడు గూలె గుతలంబద్రు
వన్, ఘను వాని జూచి హాహస్యనము
లెసంగ సాఖ్యసేన సంక్షోభించెన్
ఆర. 1.162.

24. కొట్టు, ప్రేయ.

మ. ... భీమ పార్థులును గోకొమ్మంచు
నొక్కుమ్మడిం. భీష్మ. 3.318.

25. నాటు, కాడు.

చం. ఒక బలు తూపురంబుగొని
యుచ్చి చనం గరమల్లి యేయుడున్.
ద్రోణ. 5.173.

అ. క్రి.

పనికివచ్చు. చెల్లు, సాగు.

ఆ. కడల బుద్ధులివటం గొనవు నెట్టన
ఘన, దోర్బలంబు మెఱసి తొడర
వలయు, నతడు గాండివమున నడ్డ
సాకులు వైవ, దురుల సంపవాన
గురియుగాని. విరా. 4.167.

ఇది సకర్మక ప్రయంచు ఆత్మనే
పదార్థమునందును అకర్మక క్రియ
లకు స్వార్థమునందును అనుప్రయుక్త
మగును. చంపికొను-ఉద్యో. 4.207;
రఱిమికొను-విరా. 3.155; ముట్టి
కొని-ఉద్యో. 1.46.

ఈ రాతువునకు ఈ క్రింది విశేష
రూపములు గనదడుచున్నవి.

కోన్. కర్ణ. 1.83. (పాఠం); కొంచు
విరా. 5.151; ఉద్యో. 3.97, కొన్న-
ద్రోణ. 5.166; శాంతి. 1.202;
కొందు-ఆశ్ర. 1.175; విరా. 1.135.
చూచికొందము-మాస. 173.

కొంప్రు-కొందురు; శాంతి. 2.255;
కొమ్ము-ఉద్యో. 3.97; కోకొమ్ము-

భీష్మ. 3.319.

తే. ... చూచికొంద మెల్ల పనియ
రండు వేగ. మౌన. 173.

సీ...మీల యట్టుల బలవంతులల్పులఁ
దమకు నాహారములుగఁ గొండ్రు
భూపతి లేకున్న మండ్రె జనములు.
శాంతి. 2.255.

కొమ్ము, కొనుము.

మ. తుది రాజ్యమ్ము సగమ్ము గొమ్ము.
ఉద్యో. 3.97.

కోకొమ్ము (కొనుము + కొనుము).

కొట్టము, కొట్టుము.

మ. ..భీమ పార్థులను గోకొమ్ముంచు
నొక్కుమ్మడిన్ గవియన్. భీష్మ.
3.318.

ఆకొండు - ఆకొనుడు.

ఉ. ... ఆకొండు కలంగుడున్ నిడు
రకుం దఱిదప్పెడు. విరా. 1.135.

కొన్ని స. ఔ. ('కొంత' శబ్దమునకు
అమహదర్థక బహువచన రూపము)
కతిపయార్థకము.

తే. అచ్చటికిఁ గొన్ని దినముల
కరుగుదెంచె. ఉ. 4.396.

ఉ. కొన్నిటి హస్తముల్ గదియఁ
గొన్నిటి కొమ్ములు దుమ్ముదూకిగాఁ,
గొన్నిటి కుంభముల్ వగులఁ
గొన్నిటిఁ గాకులు నుగ్గునూచగాఁ
గొన్నిటిఁ బార్శ్వముల్ నలయఁ
గొన్నిటి వీపులు పిండుపీచుగా,
కొన్నిటి భీముఁడుదృఢ గదాహతి
నేనికవేటలాడఁగన్. భీష్మ.

2.211.

కొప్పు దే. వి.

1. శ్రీధర్మిల్లము, కబరి, సిగ,
జుట్టుముడి.

వ. .. అయ్యమవీరుం దాద్రమించి
బాహుచక్రముఁ గొప్పపట్టి యొలుగం
దిగిచి యనుకంప పెంపునం జంప
నొల్లక తన్ని విడిచిన. ద్రోణ.
4.275.

ఆ. ... అంగారపద్మండు, బమ్మ
రిల్లి నేలఁబడిన వానిఁ గొప్పపట్టి
యొడ్చి కొనివచ్చె ధర్మజు, కడకు
నిండ్రనుతుఁడు కచిమి మెఱసి.
ఆది. 7.44.

2. (వింటి) కొన, గనయము, కోపు.
వ. ... తత్సమీపంబున నవగత
ప్రాణంబై పడియున్న పాముం దన
వింటికొప్పున నెత్తియమ్మునియఱుతం
దగులవైచి క్రమ్మటి హస్తపుంబు
నకు వచ్చియున్నంత. ఆది. 2,166.

కొమరారు దే. అ. క్రి. (కొమరు +
ఆరు.)

సొంపారు, చెన్నొందు.

సీ. చక్రవాకవ్యయ సంతతి
యొటకల గొమరారు కెంజాయఁ
గ్రొత్తసేసి. ఉద్యో. 2.114., అశ్వ.
4 16

కొమరు వై. వి. (సం. హుచరః.)

1. మనోజ్ఞత, సొంపు, ఒప్పిదము.
సీ. వదనంబుకొమరు నీకలవడు, నని
చారు తను మనోహరు నకులు. ఆశ్ర.
2.27.

2. విధము.

సీ. వేనలి కప్పు పర్విన మీదు నీల
దు, కూలంబు మేల్కొట్టుకొమరు
వదయు. విరా. 1.308.

విజ.

మనోహరము, మనోజ్ఞము. చక్కనిది
కం. ... హయరత్నము త,ద్విమ
లోదధి తీరంబునఁ గొమరుగ నే
కతను యిచ్చ గ్రమ్మరుచున్నన్.
ఆది. 2.26.

కొమరుడు వై. వి. (సం. కుమారః).
కొమరుడు, కొడుకు.

ఆ. రాచకొమరు లెల్లఁ జూచుచు
నుండిరి. ఆది. 5.207. (పాఠాం).

కొమరు మిగులు

అందగించు, ఒప్పు, చెన్నొందు.
సీ. చందురు నునుగాంతి కందేర్చి,
కూర్చి బాగునకుఁ దెచ్చినయట్లు
గొమరు మిగిలి. విరా. 2.52; విరా.
4.26.

తే. మహిత లావణ్యమున సుకుమార
మైన,యంగమును బూర్ణవృద్ధ నిభాన
నంబు గ్రొత్త పెంపుగ నెంతయుఁ
గొమరు మిగిలి,చెన్నుఁ దలకట్టునై
పడియున్నఁ జూచి. ద్రోణ. 2. 30.

కొమారుడు వై. వి. (సం. కుమారః)
కుమారుడు, కొడుకు, పుత్రుడు.

చం. ... అయ్యెదరు రాచకొమారుల
కోర్పునట్టిదే. ఉద్యో. 1.348.

కొమ్ము దే. వి.

1. ఆడుది, స్త్రీ.

కం. నాకొలుపు వారకాక,న్నాకేళం
గొలుచు నంగనలలో నై నన్, లేకు
నికీ నాకుఁ దెల్లం,బాకొమ్ముకు నీడు
వోల్పు నయ్యెడు సుఁడుతుల్. విరా.
2.66.

2. కాఖ.

చం. .... తాఁ దలపోసి హరించె
నాకులుం,గొనలును జొంపముల్
నిడుదకొమ్ములు చేయగుడున్ రయం
బునన్. శాంతి. 3.384; ఉద్యో.
1.355.

కొమ్మున వి.

తిక్కన తండ్రి; భాస్కరమంత్రి
తనయుడు; అన్నమాంబాపతి; కేతన
మల్లిన సిద్ధనలకు తమ్ముడు;
గుంటూరు విభుడు.

సీ. .. మజ్జనకుండు కొమ్మున దండ
నాథుడు. విరా. 110.

కొమ్ము దే. వి.

పశుశృంగము, విషాణము.

సీ. అమల సువర్ణ మయములగు
కొమ్ములఁ గొమరారు పశువులు
గోటులు. ద్రోణ. 2.199.

కం. ధనువు దునిమి కొమ్ములు ముడి
సిన వృషభము చందమగుడు. కర్ణ.
1.162.

సీ. ... గోవుతోఁ బెరిగెడు కొమ్ము
లట్లు. శాంతి. 5.375.

2. ఏనుగు దంతము.

వ. ... ఇభంబులు వొదిలి నేలతో
ప్రేసేయుఁ జమరియుఁ దూలనై చియుఁ
గొమ్ముల గ్రుచ్చియై తియు. భీష్మ.
1.266.

ఉ. కొన్నిటి హస్తముల్ సదియఁ
గొన్నిటి గొమ్ములుదుమ్ము దూకిగా ..
వీనికవేటలాడగన్. భీష్మ. 2.211.

కం. కొమ్ములఁ గ్రుమ్మియు ... నర
దమ్ముల నేనుగులు వీటతాము
సేసెన్. ద్రోణ. 1.275.

సీ. ... కొమ్ములు నణికి యంకుశ

ములు దునిమి తొం,దములు ఖండించి
కుంభములు వ్రచ్చి. కర్ణ. 1.140.

3. బాలచంద్ర రేఖయందలి రెండు
కొనలలో ఒకటి.

కం. మన మొనఁ గని దృష్టద్యుమ్నున
కిట్లనుఁ బన్నబంపు మోహర మర్థేం
దుని చందంబున ...

వ. అనిన విని యతండట్ల చేసినం
బాండ్య మగధ బల పరివృతుండై
భీమసేనుండు దక్షిణ శృంగంబున
నిలిచె ... సకల లోకంబులకు రక్ష
కుండైన రాజీవాక్షుం డెవ్వానికి
రక్షణం బొనర్చునట్టి రథికశ్రేష్ఠుండు
దాపలి కొమ్మనం బన్నె ... భీష్మ.
2.97;98.

4. విల్లు మొదలగువాని కొన.

కం. గొడుగునను వింటికొమ్మల,
సిదమున నరదంబు నందు సెలలవిసి
కడున్,వడి నిగిడెడు చాడ్చున
న,వృదముడి దెన నమ్ములదరె వసు
దాధీశా. ద్రోణ. 4.222.

5. బండిపోలుగట్ట యొక్క కొన
వ. ... కర్ణుండతి నిశిత క్రూర
నారాచ జాలంబులు గృష్టార్జునుల
మీదం గురిసి వెగడుపఱచి యర
దంబు పిఠిందికొమ్మ క్రిందికి మూపు
సొనిపి లావుననె త్తిన. కర్ణ. 3.357.

కొయ్య దే. వి.

స్తంభము, గుంజ.

సీ. ... మార్గముఁ గ్రంపనడిచి
కొయ్యలు ప్రాంతి, చెఱచుట నరకంబు
సేయునంద్రు. ఆను. 2. 62.

నిఱ.

మొద్దు, మూర్ఖుడు, పెదకట్టె. పెద
సరకట్టె.

ఆ. ఆలు బిడ్డఁజేసియట్టి త్రిమ్మరి
యగు, కొయ్యగాక కుడుట గూడు
వెట్టి, కుడుచువారలిట్టి క్రొవ్వి
దంబులుసేయఁ, జొచ్చుటిచ్చగించి
చూతురయ్య. ఉద్యో. 2.9.

కొయ్యకొల దే. వి.

దండకాష్ఠము; మొన అలుగువలె
నుండిన కట్ట.

సీ. ...ఆ సువ్రతపరుడు దీ,వ్రముఖ
కాష్ఠము గొని త్రవ్వఁ దొడఁగె.

తే. దాని సైరింపఁజాలక ధరణి దలరె
విప్రుడై వచ్చి గీర్వాణవిభుఁడు
గొయ్య, కోలఁ ద్రవ్వినమాత్రఁ బాతాళ
యాన,మేల సిద్ధింపనేర్పు మునీంద్ర
వినుము. అశ్వ. 3.105.

కొఱ దే. వి.

మేలు, మంచి, శ్రేయస్సు.

ఆ. ... రాజు శయ్యఁ జుచ్చుట గొఱ
గాదుగాన యొడఁగాదు పోర. శాంతి.
2.120.

2. ప్రయోజనము, ఉపయోగము.

వ. ... ఇంకనిట్టి మాటలాడితేనిఁ
బ్రాణంబుల కొఱ యొల్లవు కర్ణ. 2.46.

కం. అఱ పొఱకు కుఱుచ చేతులు
నొఱవ శరీరంబు గలిగి యొరులకుఁ
జూడం, గొఱకాకుండియు మన్నఁగు,
నొఱపులఁ బడియెడు నితండు యువ
తీప్రితన్. ఆర. 2.134.

కం. విను దార పుత్ర మిత్రులు,సనిరి
కొడుకు, మున్న చనిన జన్మంబుల
సీ,కును వారు వారలకు సీ,పును మఱు

పుట్టువుల గొఱయపుట గల్గెనొకో,
శాంతి. 6.240.

విణ.

ప్రయోగనకారి, ఉపయోగకరము,
పనికివచ్చునది.

చం. ఒక ఋషిచేత నాయుధ సమ
త్కరమెల్లను సప్రయోగమం, త్రక
ముగ నభ్యసించి సమరంబునకుం
గొఱయైనవాడ. విరా. 3.170.

తే. ఆధమవృత్తి సుయోధసందంత
కంఠే నేముఁ గొలుగము మాచేత
నింజపుట్టె. అశ్వ. 4.47.

2. ప్రియము, మనోహరము.

కం... నీకుక్క, మదవక మాయటివారి
మాటలు గొఱయే. సఖా. 2.190.

3. అర్హము, యుక్తము.

కం. చెలిమియు సంభాషణమును,
ఒలిమి వివాహంబుఁ ప్రోత్సహించుఁ
డమయం, తల వారితోన తగు నధి.
కుల హినుల తోడనైన గొఱగా
రధిపా. ఉద్యో. 2.46.

4. సమర్థము, చాలినది.

చం. ఒక ఋషిచేత నాయుధ సమ
త్కరమెల్లను సప్రయోగ మంత్రక
ముగ నభ్యసించి సమరంబునకుం
గొఱయైనవాడ. విరా. 3.170.

కొఱ2 దే. వి. కొఱత.

అల్పము, శేషించినది. కొనకువచ్చి
నది.

వ. ... కొఱప్రాణంబుతో నొఱలు
నర తురిగ ద్వారదంబులను. కర్ణ.
2.317.

కొఱంత-కొఱత దే. వి.

1. తక్కువ, తోపము.

ఆ. ఎల్ల చుట్టుములును దల్లియుఁ
దోడును జెలియుఁ బరిజనంబు జెలువ
నీకు, గురువ యింక నొక్క కొఱతయు
రేడిండుఁ, జేరి బ్రదుకు బుద్ధిగౌరవమున.
విరా. 1.253.

2. తోపము.

కం. మునిగోష్ఠి వలని కొఱతయె,
విను భవదీయాంతరంగ వృత్తి కలు
షయై, నిను సంశయాత్మునిగా, నొన
రించుచు సున్నయది సముజ్జ్వలతేజా.
శాంతి. 6.149.

2. దోషము, తప్పు, అపరాధము.

తే. అనిన సంజయుఁడిట్లను నకట
కొడుకు, మీదఁ దప్పు పేట్టెదవు నీ
మీది కొఱత, నీకుఁ గానంగవచ్చునె
నీవెలుంగ, కుండ బఱచెనె యాతండు
పాండనుతుల. ఉద్యో. 4.86.

వ. ... పుత్ర నిర్విశేషుండగు నిజ
ప్రియఃపృష్ఠి నగ్గించుట గురునకుం
గొఱంతయె. విరా. 4.195.

వ. . ఆ శకుని యాడి యుద్ధిష్ఠిరుం
డొడ్డిన యెడ్డిమియు గెలుచుచువచ్చె;
స్వగుట నాతఁడెందులకొఱంత
లేదు. ఉద్యో. 1.22.

తత్రాపరాధః శకునేర్ష కశ్చిత్. సం.
భార. ఉద్యో. 2.11.

3. తరువాయి, శేషము.

వ. .. ఇటమీద నియమాచరణంబు,
నకు నొక్క సంవత్సరంబు గొఱంత
గలదు. విరా. 1.813., విరా. 2.235.

వ. ... ఈ పదుమూడవ యేది
కొఱంత గలుగం బాధుండు దన్నెఱిం

గించికొనియె నేని నెప్పటియట్ల వన
వాసంబునకుం జనవలయు. విరా.
4.185.

సీ. ... అన్న నీవితేల యడలెడు
కాలపర్యయము నుడువవశమె యెవ్వ
రికిని వార్తల కొఱతఁ జెప్పము ..
మౌస. 197.

విణ.

1. చేయవలసిన పని, మిగిలియున్న
పని.

(ద్రౌపది భీమునితో) కం. నాకొఱతఁ
దీర్చి వచ్చితి, నీకొఱతయ యింక
నూతునిం దెగఁజూడన్, తోకము
వంచించను దగు, చీకటి రేయొదవ
నేమి సేసెదొ చెప్పుమా. విరా, 2.271
2. తక్కువ, న్యూనము, అల్పము.
గీ. .. కెరలి పండ్రెండు వాలమ్ము
లేసి, పద్మనాభుని నొప్పించి పార్థ
నొకటి, కొఱతగా నూలు శరముల
నుటక నొంచె. కర్ణ. 3.331.

2. మిగిలిన వాడు, శేషించిన వాడు
వ. ... ఎల్ల పనులును జక్కనయ్యె
రాజొక్కరుండు గొఱత యాతం
దభిమాని మనలంగని సరకుగొనండు.
విరా. 5.187.

కొఱత దే. వి.

కొఱ్ఱు, చుంలము. (చూ. కొఱత
నుటుకు).

కొఱత పఱచు; కొఱతపఱచు
దే. స. క్రి. (కొఱత + పడు).

తక్కువపడు, న్యూనమగు, హీన
మగు.

తక్కువపఱచు, న్యూనము చేయు.

వ ... అయ్యుత్తరకుమారునకు
రథంబు గడప నియ్యెనె యియ్య
పదఁ దలఁగవలయు నిట్టొడంబడర
తక్కుట నావని వాత్సర్యంబు
గొఱతపఱచుట యనిన యమ్ముద్దియ
పలుకులు. ముద్దుసేసి. విరా. 4.29.

కొఱతనుటుకు దే. వి. జాతి.

కొఱ్ఱుమీదికి దుముకువాడు. తన
ప్రాణముమీదికిఁ దాను తెచ్చుకొను
వాడు. సాహసకృత్యము చేయువాడు
(అకార్యముచేయువాడు - అని. శ. ర.).
వ. .. నీ చెప్పెడి ధర్మంబులు కొర
వులకుం జెప్పవలదా? వారలుగదా
మీదెఱుంగక కొఱతనుటుకులై
చెడు రెరువునం బోయెడు వారు.
ఉద్యో. 1.343. (చూ. క్రి. 1.17.)
(కొలుచునుటుకు = సాహసికుడు -
అనిసూ. ఆ. ని.)

కొఱతపడు దే. అ. క్రి. (కొఱత +
పడు).

1. తక్కువపడు, తఱుగు, తగ్గు.
కం. మఱియును నొక్క విశేషం
వెజింగించెద నతని యున్నయెడ
గోధనమున్ మెఱుంగెక్కి పాడినేమిం,
గొఱతవడక యుండఁ జేసి కురియు
చునుండున్. విరా. 3.104.

కం. ... విక్రమశీలం, గొఱతవడ
నీక కర్ణుడు, మెఱుగులదచు శక్తి
సుకలు మెచ్చంగ వైచెన్. విరా.
5.100.

సీ. ... కేకయపతులు నాది - తే.
యైన బంధులు మిత్రులు నగ్గలికలఁ
గొఱతవడియెడు వారె. ఉద్యో. 1.268

2. మిగులు, శేషించు.

కం. ప్రళయాంతకుండు బడబా, నల
మును మృచ్చువును వెదిరినం గొఱత
వదన్, నిలిపినను నిలుపు మార్కొని
చెలగిన నరుళరము లనవశేషము
సేయున్. విరా. 4.196.

కొఱత పెట్టు దే. స. క్రి. (కొఱత +
పెట్టు).

కొడువచేయు, మిగిలించు, మిగుల్చు.
కం. కంకుడు ధర్మసుతుడు వల,
లాంకుడు భీముండు కవలు హయ
శిక్షక గో, కంకరులు సెప్పదొడగితి,
నింకిఁ గొఱతవెన్నేల యే నర్థును
డన్. విరా. 4.184.

(కొఱత పెట్టినేల = దాచుకొనుట
యెంచుకొని భావము).

కొఱకు దే. ద్రు. (కొఱ + కు. చతుర్థీ
విభక్తియందు వచ్చు ప్రక్కయము).
తై, కోసము (ఉద్దేశ నిమిత్తార్థములను
దెలుపును).

కం. జ్ఞానంబు వడయుటకు వాజ్ఞాన,
సములు సుయ్యరములు గావించురు
స, మూనిత శాంతికొఱకు వి, జ్ఞానం
బున నాత్మనియతి సల్పుదురు బుధుల్.
శాంతి. 5.90; శాంతి. 4.98.

కం. మీ తండ్రి కుటిక నటికిన
హేతియ నీకొఱకు నునిదితిపుడ
నలుకుదున్. కర్ణ. 2.329.

కొఱ కొఱ దే. వి.

కోపము.

కం నరు నద్దెసగలవారిని, గురుబల

ముబ్బుసెడఁ బొగడి కొఱకొఱ
గాఁగన్, గురుని గురుతనయు మ, ద్రే
శ్వరు నను నేమిటికిఁ గానివారిం
జేయున్. ద్రోణ. 5.105.

కొఱగామి దే. వి. ($\sqrt{\text{కొఱ}}$)

1. ఆకార్యము, దుష్ట కృత్యము, చెడ్డ
పని, కొంటె చేష్ట.

సీ. ధార్తరాష్ట్రుల కీడు దలఁపక
సైంధవు కొఱగాము లెల్లను మఱచి
తండ్రి, లేని యీ శిశువుపై మానితం
బైన నీ యక్కటికంపుఁ జూపడరఁ
జేయుము. అశ్వ. 4.47; ఉద్యో.
3.172.

2. దౌష్ట్యము, చెడ్డతనము.

కం. ఎఱుగుదు నేను సుయోధను,
కొఱగామియు నరనితోడఁ గూడిన
నృపులందఱుఁ బగ మనమున నిడి
రాని యఱుముటయును సంధి పొసఁగ
దనియు మహాత్మా. ఉద్యో. 3.237.

శ్లో॥ దౌరాత్మ్యం ధార్తరాష్ట్రస్య క్షత్రి
యాణాం వ వైదితాం, సర్వమేత
దహం జానన్ క్షత్రః ప్రాప్తోద్య కౌర
వాన్. సం. భార. ఉద్యో. 93.5.

3. దాషము, లోపము, తప్పు, నేరము

కం ఇక్కొఱగాముల లోపల.
నొక్కటి నీ చిత్రవృత్తి నొందెన్.
ఉద్యో. 2.21.

శ్లో॥ కచ్చిదేతైర్మహద్దోషైర్న స్పృ
ష్టోసి నరాధిప. సం. భా. ఉద్యో.
32.13.

4. కృతమ్ముత.

సి. చూచితే లక్ష్యణ సుగ్రీవు-కొఱ
గామి,యమ్మెయిఁ దన పగ యడఁచి
మనము,కపిరాజ్యమిచ్చినఁ గైకొని
యింద్రియ సుఖముల నెంతయుఁ
జొక్కి నేఁడు,మన దిక్కు దలఁ
పడు. ఆర. 7.3.

కొఱప్రాణము వి.

కుట్టుసురు, కొనయాపిరి.

వ. ... అప్పుడు గొఱప్రాణంబులతో
నొంబలు నర తురిగ ద్విరదంబులను.
కర్ణ. 2.317.

కొఱయగు చూ. కొఱ.

కొఱలు దే. అ. క్రి.

కోపించు, దూషించు.

కం. పిఱుదం గురు ధరణిపతి, నఱ
చేతం బ్రాణములు ఘనారాతి బలం,
బుఱని తెగువ ముందటఁ బెన్గొఱలుట
చిత్తమునఁ బెట్టుకొని విహరించెన్.
శ్రీ. 2.87.

స. క్రి.

కోరు, అభిలషించు.

కం. ఎఱిఁగెడు వారికినైనను,గఱపక
తక్కరుచితప్రకారము శుభముం,
గొఱలు హితులట్లుగుట నం,దఱకును
జెప్పంగ వలయుఁ దగియెడు బుద్ధుల్.
విరా. 1.116.

2. పొందు, పడయు.

కం. ఆసవమునకని నీదు ని,వాసము
నకు దివములో నవశ్యంబును నే,నా
సుదతిం బుత్తెంతు ని,జాసక్తి ఫలింపఁ
గొఱలుమభిమత కేళిన్. విరా. 2.81.

కం. గురు నలుక నాకు నత్త,స్ఫురణ

మెదలె నంద్రు జనులు జొంకది
పూజా, పరతమెయి నమ్మునీర్చుడు,
కరుణ దొఱలి మగుడఁ బడయఁ
గాంచిరి బ్రీతిన్. ఉద్యో. 2.266.

సి. ... శాంతిఁ గొఱలి విప్ర-తే-
కులము దైవ స్వరూపంబగుట మనం
బునందు దృఢముగ నిల్చి తదాశ్రయ
మున, వెలయువాడనైనను మేలు.
ఆను. 5.353; ఆర. 5.81.

చం. ... సనా,తనమగు మోక్షముం
గొఱలి తా విడుచున్ గృహధర్మ
వర్గమున్. శాంతి. 5.310.

(కోట- అభిలషించు-అని సూ.ఆ.ని)
శ్లో॥ తేషాం గతిం పరాం ప్రాప్య
గార్హస్థీకిం ప్రయోజనమ్. సం.భార.
శాంతి. 5.31.

కొఱవి దే. వి.

కొఱవచ్చు, అలాతము, ఉల్కుకము,
మండుచున్న కట్టి.

కం. కొఱవియుఁ గొఱవియుఁ దాకిన,
తెఱుగున నర్జునుడు సురనదీ
సూనుడుఁ జూపఱు వొగడఁ దాకు
టయు. భీష్మ. 1.288.

వ. ... అర్జునుడు ప్రకాశార్థంబును
రక్షణార్థంబునుగా నొక్క కొఱవి
సేతఁబట్టుకొని ముందఱుంబోవ. ఆది-
7.97.

కం. కొఱవి ద్రిప్పిన యొప్పున
మెఱసెఁ బార్థ, గాండివము వాలుఁ
దూపుల గనియనంగ. ఆర. 6.226;
విరా. 2.103.

కొఱవిగొని తల గోకికొను దే.జాతీ.
బుద్ధిపూర్వకముగా కీడు తెచ్చుకొను.

లే. ధరణి మణియును బెక్కు విధంబులందు, బ్రహ్మవిద్యలైన బ్రాహ్మణ ప్రభుల మహిమ విసమ యెఱుంగి యెఱుంగి నవ్వినురచరిత, కొఱవిగొని చెల్లినే తల గోరొకరగ. ఆర.5.19.

కొఱవోపు దే. అ. క్రి. (కొఱ¹+పోపు) మూర్చవోపు.

కం. వినుమమ్మయి నిర్దేశంబున నవ్వాగ్దేవి మూర్చవోయిన యట్లే, మిని బలుకకుండి పవపడి, విరయంబున నజని శరణు వేడె లతాంగీ. వ. అనిన బ్రాహ్మణి పతితో బ్రహ్మ మాటకుం గొఱవోయిన వాణి యేమిటం దేకెనె యడిగిన. అశ్వ. 2.21;22.

కొఱనంది వి.

మర్మస్థానము, ఆయువుపట్టు.

కం. . పిడికిలి గొఱనంది గడు దెడిపముగఁ దొడివెం, బగతుఁడు గనుమిడిసి నేలఁబడి తన్ని కొనన్. విరా. 2.351.

కొఱుకు దే. స. క్రి.

కీటకు, పంపము చేయు, పంటితో చేదించు.

కం. ఉరి ద్రెవ్వఁగొఱికి యిప్పుడ, వెరవారగఁ నీకు నేను విడుగర సేయం దొరకొనుట నీదు భాగ్యంబు. శాంతి. 3.205; ఆను. 5.27.

కొఱుతనుఱుకు దే. అ. (√ కొఱు)

కొఱుతనుఱుకు. లరార్చము చేయు.

(అని. శ. ర.)

కొఱుమీడిది దుముకు, తన చావు తనకు దెలియకుండ సాహస కృత్యము చేయు.

అ. కొఱుత నులుకుఁగాని కొడుకెన్న దును గార్వరంప్రముపకుఁ జొరఁడు.

క్రి. 1.17.

కొఱు దే. వి. బా.

1. ముల్లు. ఇనుపముల్లు, కం. సొలయక తూనిగలం గొఱుల బెట్టితి నీవు నీ చిఱుతకాలము. ఆది. 4.270.

2. శూలము, వధసాధన విశేషము. చూ కొఱుచనుఱుకు. (కొఱుతన్ - కొఱునందు).

కొలంకు-కొలంకు దే. వి.

కొలను. సరస్సు.

సీ. కొలంకుల తెలకులఁ గూడి క్రిడించుచుండెడు నంచతండంబు నడ బెడంగు. ఆను, 1.181.

కం. కావునఁ జెఱువులు నూతులు, బావులుఁ గొలంకులును నెవుదుఁ బొర చవర్యా, కావింపవలయు. ఆను. 2.384.

2. గుంట.

వ. ... పాంచాలి...యపాంగములఁ దొరఁగు కన్నీరు చెవుల కొలంకులు నింద నెవ్వగలు నివ్వట్టిం దల పోయుచుండి విరా. 2.163.

కొలంది-కొలంది దే. వి.

1 పతిమాణము, మితి.

కం. జంబూద్వీప విష్కంభంబు కొలంది యెనుబదివేలు నాఱునూఱు యొడనొడ భీష్మ. 1.27.

కం. ... అతని బోధము కొలంది పరీక్షింపఁ దనకుఁ గోర్కి వొడమి నన్. శాంతి. 6.170.

ఆ. నిద్రపెంపు నిద్ర నిగ్రహించుట
యును, గొలది మీటు కుడుపు గుడు
వమియును. ఆను. 5.263.

సీ. ... దుష్టజనుల, దండించునెడ
వారి తప్పల కొలదులు మది దూచి
చూచి తన్మాత్ర దండ, మాచరింపుము.
ఆశ్ర. 1.60.

2. మేర, అవధి.

కం. తలచుగ రిపులకు నిమ్మగు,
కొలది గడచివచ్చితిమి యకుంరిత
బాహు, బలము నెఱపఁ దటియయ్యెను.
విరా. 4.93.

గీ. లస్తకంబున కొలది లక్ష
ఋండు, వెడద యమ్మున నభిమన్యు
విల్లు దునియ, నేసి యార్చిన. భీష్మ.
2.86.

వ. ... గురుల కొలదికి గృతంబు
లయి పడియన్న పాదంబుల వలనం
గెందలిరుల సెజ్జల చందంబులగు
చోటును. విరా. 3.236; శ్రీ. 1.35.

3. శక్తి, సామర్థ్యము, శక్తతార
తమ్యము.

ఆ. ఇట్లు దొరలు నొప్పు నేదెఱుఁ దన
చేతి, కొలది సూపి క్రీడి సెలంగి.
విరా. 5 66.

వ. నీ కొలది గంటి మగపడితివింక
నెందుఁ బోవవచ్చు. శల్య. 2.60.

కం. తన కొలది యెఱుంగని
యమ్మునుజాధము నిపుడ పట్టి
మర్దింపక తక్కిన గాదు వీని
రాజ్యము, నిను నంతయుఁ జేరుగా
కనియె ధర్మజుతో. విరా. 5.812.

కం. కొలది యెఱుంగక కృష్ణులఁ,
గలన గెలుతు ననియెడువు. కర్ణ. 2.35.

చం. కొలది యెఱుంగకెట్టి పలుకుల్
పలుకఁదగుఁగాదు నాక. ఆది. 5.208.

4. స్థితి, అవస్థ.

వ. .. సంజయుం డమ్మునుజపతి
కిట్లును వగచు కొలది కడదనియె.
ధీరుండవై వార్తలవధరింపుము. శల్య.
1.109.

చం. ఇతఁడు గదారణంబునకు నీ
కొలదిన్ నిను బిల్చినన్ మరు, శృతి
సుతుఁ గోరినం జిజుతతమ్ములలో
నొకనిన్ వరించినన్, మతి సెడిరొక్క
వీరలనుమాటకుఁ బాత్రముగాదె. శల్య.
2. 114.

కం. బల విక్రమ ఘనులగు దొర,
లలిగిన మన సేన మేదిసీశ్వర విను
క, స్నులు సెడినట్లున్నడి యా, కొల
దిం పొరిగొనుట నరునకున్ సుకర
మగున్. శల్య. 1.51.

5. విధము, తెఱగు, రీతి.

కం. నా కొడుకుల కెక్కడి బ్రదు,
కేకొలఁది దలంప నిప్పుడెన్నిన వీరా
నీకంబు నోర్వవచ్చునె, యా కూడిన
సైనికులకు నేమనువాడన్. ఉద్యో.
2.235.

కం...తో, కుల చిత్తముండు వ్రేగగు
కొలది మనన్ గొంతి పెద్దకొడుమ
నకమరున్. విరా. 2.190.

6. ప్రమాణము.

వ. ... పీఠలింఁడు కుదర దహన
క్రియారణ యొక్కను లేరు మన
మేది కొలదిగా నిప్పుని సేయుదము.
శ్రీ. 2. 172.

7. తోడ్పాటు.

వ. .. పితృ బ్రాతృ పుత్రృ పౌత్రృ
సఖి సుహృదృసహాయులుం దెగిరందు
వగపునకుం బనిగాని వారలు గలరే
యేది కొలందిగా వగచెదందటకు నగ్ని
కార్యంబు నిర్వర్తింప దనవారలకుం
దిలోదక ప్రదానంబు సేయను వలయు.
శ్రీ. 1.7.

(ఏది కొలందిగా-ఎవరు బ్రదికివచ్చి
యిప్పుడీ శోకము మాన్ప సహాయ
పడుదురని భావము).

శ్లో॥ కిం శోచసి మహారాజ నాస్తి
లోకే సహాయతా. సం. భార. శ్రీ.
1.8.

విణ.

1. పరిమాణము గలది.

కం. మెడ యొలుగఁ జేతికైదువు, వడ
నిను నీయెఱుగకున్న భంగిఁ గనియుఁ
గ, న్వడి యూరకుండునదె చె, ప్పెడు
కొలందియే వాని కరుణపెంపు కుమారా.
విరా. 5.2.8.

2. శక్యము, సాధ్యము, తరము.

ఆ. తారకములు వృష్టిధారలు
లెక్కింప, వచ్చుగాని యతని యిచ్చు
గోవులెన్నఁ గొందిగాదు సన్నుతి
పాత్రమా, శిక్షిసుర్వినునికే సెల్లెనెట్లు.
ద్రోణ. 2.200.

కం. మనలను దానవులను గడ, చిన
యవి భుజబలము లత్రుశిఖా విధముల్
గొనియాడఁ గొలందిగా, దీతని నాతఁడ
యతని నితఁడ తగుఁ జెనయంగన్.
5.167., విరా. 5.216.

వ. .... తమకు మమ్ము గెలువం
గొలందిగాదు. ఉద్యో. 1.377.

చం. దశిర విరోధి యిట్టిదని దాని
తెఱంగెఱుగంగ బ్రహ్మకుం, గొలంది
యె తానవాఙ్మనస గోచర మద్భుత
రూపము. సఖా. 1.80.

3. అంతలో, ఇంతలో, ఆలోపల,
ఈలోపల- అనునర్థములను స్ఫురింపఁ
జేయును.

కం. అనుచుఁ బటుశక్తి న, ప్పార్థుని
వైచిన నది యతండు దునుమాడుఁడు
తాం, తనవుఁడు వాలుం బలకయుఁ
గొని యరదము డిగ్గఁజూచు కొలందిఁ
బెలుచన్. విష్ణు. 3.405.

చూచుకొలంది = చూచునంతలో,
చూచులోపల.

వ. ... అట్లు జనమేజయుండు సర్ప
యాగ కర్మానుష్ఠానంబుల యెడ
వైశంపాయను వలన నివ్వినులేతిహా
సంబు విని విస్మితుండును బ్రమోద
భరితుండును నయ్యె నక్కొలందిఁ
దదీయ యాజకులు యజన సమావస
విధి యనుష్ఠించిరి. స్వర్గ. 79.

(అక్కొలంది-అంతలో, ఆలోపల)

వ. ... కారవపతి తనవారి నెలుం
గెత్తి కర్ణనకుఁ దోడ్పడుండని పనిచె
నక్కొలందికిం గిరీటికోపాదోపంబున.

ఉ. తురగవ్రాతముఁ గూల్చి సూతు
తనువుం దున్నాడి. ద్రోణ. 4.301;
302.

(అక్కొలందికి = అంతలో - ఆ
లోపలనే.

శ్లో॥ యత్నాద్రక్షేత రాధేయం నా
హత్వా సమరేఽర్జునమ్, నివర్తిష్యతి
రాధేయ ఇతి మా ముక్తవాన్ పృషః

ఏతస్మిన్నంతరే రాజన్ దృష్ట్యా
కర్ణస్య విక్రమమ్.
ఆకర్ణ ముక్తైరిషభిః కర్ణస్య చతురోహ
యాన్. సం. భార. ద్రోణ. 145.81.

(అ)కొలదులవాడు దే. వి.

అట్టివాడు, అంతమాత్రపువాడు.
కం. అక్కట తప్పదలంచితి, నక్కొ
లదులవాడె కృష్ణనల్లుడు పోరన్,
స్రస్కునె బాహగర్వము, దక్కునె
నాకొడుకు మిన్ను దలపైఁబడినన్.
ద్రోణ. 2.248.

(సామాన్యుడు. అని భావము).

(వి) కొలదులవాడు దే. వి.

ఎట్టివాడు.
కం. బలవంతుల బలములు నగ్గల
మగు బలమెదురఁ గలుగఁగాఁ గీడ్చ
డునే, కొలదులవారికి గర్వము, నిలు
చునె నయమార్గ వృత్తి నిలిచిన
భంగిన్. ఉద్యో. 3.803.

(ఏ కొలదుల వారికి = ఎంత గొప్ప
వారికి)

(మా) కొలదులు = మావంటివారు

కం. ఏనొక్కటి యడిగెదఁ జెపు, మా
నంనదళాక్షి యనుడు మా కొలదుల
ప, త్రైన సదుత్తరమిచ్చెద ని నతి
యిమ్మనియె నది ప్రియమెసఁగంగన్.
ఆను. 2.167.

(మరియుల పలుకు = మావంటివారు
చెప్పదగిన పలుకు).

కొలదికి మీఁబడి దే. అ. క్రి.

మిలిమించు, మిక్కిలిమించు.
ఆ. లలకు పుట్టె కొంకు కొలదికి
మీటె. విరా. 2.106.

కొలదిది దే. వి.

శక్తికి దగిలది, సామర్థ్యమునకడు
వైనది.

కం. ఇవి నీతెగ కొలదివి పీ, రవిసో
దము నప్పదధిక రభసములగు
మ, ద్వివిధాహోపములకుఁ జాలవు.
విరా. 4.106.

(నీతెగ కొలదివి = నీబోటివారి శక్తి
కనువైనవి)

కొలదివెట్టు | దే. స. క్రి.
కొలదివెట్టు |

1. పరిమితము చేయు, కొంచెపెంచు.
సీ. పొడవుల సహస్ర యైవశం
లెక్కియమ్ముల పెంపు గగనంబు
గొలదివెట్ట. విరా. 3.167.

2. ఎంచు, లెక్కించు, గణించు.
వ. . కౌరవులన్ని చక్కటికిం
గట్టెదురుగా నిలిచి యెల్లవారి సైన్యం
బులుం గ్రమంబునఁ గొలది వెట్టు
కొనుచు నందఱకు సంజ్ఞలు సమియా
లంబులు గల్పించి. భీష్మ. 1.122.

వ. ... భరద్వాజుం డాకాశాది
భూతంబులేనింటి ప్రమాణంబుల నడి
గిన భృగుండవి యనంతంబుల దేవ
తలకుం గొలదిపెట్టి రాకుండు.
శాంతి 4.83.

కొలను వై. వి. ఔ. కొలకు (సం.
కూలం, త. కుళమ్ క. కొళ).

చెటువు, సరస్సు.

కం... బహుజ్ఞాతులు నెమ్మిగఁగడి
తామర, కొలని క్రియన్ నిరిం బట్ట
గుదురుజ్జ్వలులై. ఉద్యో. 2.87.

ఉ. .. కూర్మమత్యంత సముద్ధిం

గొంని కడ్డపడన్ వెసవచ్చె. ఆను.

1.231; ఆను. 3.220.

ఆ. ఒకటి కొలనిలోన నుండు
నొక్కటి కొండ, మీద నంచరించు.

ఆను. 1.225.

కొలిపించు } దే.స.క్రి. (✓ కొలుచు)
కొల్పించు } కొలువజేయు

1. సేవింపజేయు.

వ. ... నన్ను నాకర్పించి కొలిపించు
కొని పీఠె విజయం చేయుచున్న
వాడు. విరా. 1.11.

తే. .. మూర్ధాభిషిక్త వర్గంబు దనదు
చరణయగ్మంబు గొలిపింపజాలు
సార్వభౌము పదవికిఁ దగియెడు భంగి
వాడు. విరా. 1.186.

వ. ... కులగురుండగు నమ్మందాకినీ
నంచనుండు వారి నభినందించి కొలి
పించుకొని యుండె. భీష్మ. 3.420.

వ. ... కవిభంజున సుఖం జేసి
ననుం గొలిపించుకొని మఱియు దవ్వు
సని యాకాశంబునకెగసిన. ఆను.
1.969.

2. పరివేష్టించజేయు

వ. ... ఇరుదెఱంగుల వారలం
దక్కల ప్రశాంత స్వాంతులై
యన్మోన్మ విషయ రోషంబులు దక్కి
తన్నుం ఒరివేష్టించినం గులగురుం
దగు నమ్మందాకినీ నంచనుండు వారి
నభినందించి కొలిపించుకొనియుండె.
భీష్మ. 3.421.

కొలుచు¹ } దే. వి.
కొల్పు }
దాన్యము.

కం. కుడువక పెట్టుక హుద్రుడు, కడు
నెక్కుడు గూర్చినట్టి కనకముఁ గొలు
చుం, బుడమిపతి ధర్మకృతులకు, నిడు
నట సగము గొని మేదిసీశ్వరవర్యా.
శాంతి. 3.432.

కం. కొలుచపహరించు నన్నరుఁ
డెలుకయుఁ బందియును నైన యీ
దు, రజననంబుల బొందునంతఁ బాపము
పొలియక యాతనికిఁ గుక్కుపుట్టువుఁ
గల్గన్. ఆను. 4.261; ఆను. 5.104
సౌప్తి. 1.31; శాంతి. 2.284.

కొలుచు² దే. స. క్రి.

ఉపాసించు, ధ్యానించు.

ఉ. .... సూరి చే, తోరుదిరాట్ట బోధన
రతుండగు దివ్య పరాశరాత్మజాం,
భోరుహమిత్రుఁ గొల్చి. ఆది. 1.22.

ఉ. .... పరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్ట
సిద్ధికిన్. విరా. 1.1.

2. ఆరాధించు.

వ. నరుడగ్నిదేవుఁ దనకును, వరదు
నిగాఁ గొలిచినాడు. ఉద్యో. 2.257.

కం. సన్నాసివేషమున రా, జన్మునిఁ
గని యెపుడుఁ గొలిచి సభ్యత్వమునన్
మాన్యుడనై పుణ్యకథా, విన్యాస
మొనర్తు నతని వేడుకకుఁ దగన్. ...
విరా. 1.69.

ఆ. గురుని గురుతనూజఁ గొలిచి
యయ్యిరువుర, నెమ్మి వడసెఁ దనదు
నేర్పుపేర్చి. ఆది. 3.110.

3. కొలువునకుఁ గుదురు, సేవసేయ
నొప్పుకొను.

ఆ. ఎవ్వరేని యింటికెద్దియే నొకటికి,
నన్నుఁ బంపదగునె నిన్ను నాడ,

కొలుచునెడ ననుజ్ఞగొననె. నీచము
లగు, పనులకేను జాలకునికి నెప్పి.
విరా. 2.86.

6. కొలుపునఁ గూర్చుండు.

వ. ... (సంజయుఁడు) మఱునాఁడు
ధర్మతనయు నొడ్డోలగంబున్న సమ
యంబు వేచి సముచితంబుగా నతనిం
గని సాష్టాంగంబుగాఁ బ్రణమిల్లిన
నతఁడుం బ్రయఘోర్యకంబుగా నాద
రించి సమీపంబున నునిచికొనినం
గొంచెయండి యతనికిట్లనియె. ఉద్యో
1.272.

7. ఉపయోగవడు, ఫలించు, పనికి
వచ్చు, చెల్లు, సాగు.

ఉ. మాయలు గల్గు దుష్టలకు
మాయపు భంగులె మందుగాక నిర్మా
యత స్తుతిస్తే పరాక్రమ లీలలు
గొల్పునెట్లు, శల్య. 2.52.

(‘కొల్పు’. అని. నూ. ఆ. ని.
పారము.)

కొలుపు } దే. అ. క్రి.
కొల్పు }

1. పురికొల్పు.

కం. అలిగి దశార్థాధీశుఁడు, కొలిపెను
భగదత్తుమీదఁ గ్రూరగజము. భీష్మ.
3.151.

చం. మగధమహీశుఁ డేచి యభిమన్యు
నిపై దరిఁగొల్పు. భీష్మ. 2.209.

శ్లో॥ మాగధోఽథ మహీపాతో గజమై
రావతోపమమ్, ప్రేక్షయామాస సమరే
సౌభద్రస్య రథం ప్రతి. సం. భార.
భీష్మ. 2.46.

2. ఎలిగించు, ఒపించు, పుట్టించు.

కం. ప్రకృతి గుణంబులఁ గొని బహు
వికృతపు రూపముల నట్లు వెట్టిగొలిపె.
కాంతి. 6.51.

కొలువిచ్చు దే. అ. క్రి.

సభదీర్ఘ, సభచేయ.

వ. ... దుర్యోధనుండప్పుడు గొలు
విచ్చియుండి యశ్వత్థామ తోనగు
దొరలం గలయం గనుగొని. కర్ణ.
1.47.

వ. ... విరాటుండును వెడలివచ్చి
బయలి కొలువిచ్చుటంజేసి తదా
స్థానంబు సేరఁబోవునప్పుడు. విరా.
1.184.

(బయలి కొలువిచ్చు = బహిరంగసభ
చేయ).

సీ. ... అక్కురుకుల శ్రేష్ఠుఁడుర్వి,
నెడనెడ బ్రుంగుడు వడియున్న
రాజులు ననుదెంచి కను నవసరము
వేచి, యునికి కృపనిచేత విని పూసి
తొడికట్టి కొలున్పు ... కానికల్
గైకొని. కాంతి. 1.346.

కొలుపు } దే. వి. ($\sqrt{\text{కొలుచు}}$)
కొల్పు }

సేవ, పరిచర్య.

చం... ఏవపుగొలువైన నాకు నిలువన్
మడి గొల్పదుగాన నిన్ను భూమిపతు
లతోన సాధుజన మిత్రుఁడునా విని
కొల్పవచ్చితిన్. విరా. 1.197.

2. ఆస్థానము, రాజసభ.

సీ. కొలుపుతోపల నిన్ను కోపమట్లె
త్తినఁ, దలఁకక నిలిచిన దైర్ఘ్య
మహిమ. విరా. 2.360.

కం. అలయక యందఱుఁ జెప్పం,
గల యంతయుఁ జెప్పిరతఁడు గట్ట

కటబడి య,క్కొలుపు వెదలిపోయెన్.
ఉద్యో. 4.80.

వ. చని ధృతరాష్ట్రుని మంచిరంబు
ప్రవేశించి తోపతి కొలువున గాంధారి
యుం గోకంధ్రును విదురుండును
మణియును ఏగు చుట్టించుటకుం
బరిచేష్టింప శల్క. 1.8.

(తోపతి కొలువు = సౌధాంతర్యాగము
నందుండు కొలువుకూటము)

3. సేవ.

చం. ... సీ, కనుగుణమైన యాసమును
నాసనముల్ రుచిరాతపత్రముం, జన
వరికొల్వ నిచ్చెద గజప్రజముం బరి
కింపు పెంపురొన్. విరా. 1.220.

చైనవరి కొల్వ = అధికారిగాజేయు
సేవ.

ఉ. కావున మేలు సేయదె జగజ్జన
కోటికి రాజనాజ్ఞమై, బోవుట యాచరిం
దగిన పూజల దృప్తనిజేత దేవసం
భావనఁ గొల్వ. శాంతి. 2.260.

4. ఆరాధనము, పూజనము.

అ. ... విప్రుల కొల్వ, కల్పవృక్ష
సేవ కరణి యధిప. ఆను. 2.155.

5. ఆస్పదము, స్థానము, కుదురు.

తే. సర్వజన సమృదుండగు గర్వ
ముడిగి, క్రోధమదఁచి. శోకమునకుఁ
గొలుపుఁగాడు. ఆర. 7.451.

కొలుపుండు-కొల్వండు దే. అ. క్రి.

ఆస్థానమునందుడు, సభ చేయు.

ఆ. ఆవులింఠ తుమ్ము హాసంబు నిష్ఠి
వనంబు గుప్తవర్తనము గాఁగఁ,
జలుపవలయు నృపతి కొలువున్న
యెడల బాహుములైనఁ గెలనికెగు
లగుట. విరా. 1.137.

తే. ... అవ్విరటుండు తరుండు
దోజనుదేరఁ గొల్వండుబుద్ధి. విరా.
5.317.

కొలుపుకూటము దే. వి.

ఆస్థాన మండపము, సభా మందిరము
వ. ... తారందటు విరాటు కొలువు
కూటంబునకు. బోయి బయలు మెఱసి
యుండువారుగా నిశ్చయించి. విరా.
5.314.

కం. ... కురురాజేతెంచె కొలువు
కూటంబునకున్. ఉద్యో. 4.137.

కొలుపుకొను దే. అ. క్రి.

సేవ చేయించుకొను, పనిగొను.

కం. కొలువు గొననొల్లకుండుట, గలి
గినఁ బొమ్మనుట యంతకంటెను
మేలు. విరా. 1.224.

కొలుపు వడయు దే. అ. క్రి.

సేవాధికారమును బొందు.

కం. నీపాలికి వచ్చి నిఖిల, గోపాలక
వృత్తి గొలుపు వడసి తం, త్రీపాలుఁ
దనఁగ. విరా. 5.327.

కొలుపువారు దే. వి.

సేవించు జనము (ఇచ్చట రమింపఁ
జేయు స్త్రీలు).

కం. నా కొలువు వారకారన్నా కేళుం
గొలుచు నంగనలలోనైనన్ లేకునికి
నాకుఁ దెల్లం, బాకొమ్మకు నీడువోల్చు
నయ్యెడు సుదతుల్. విరా. 2.66.

(కొలుపువారు = అంతిపురము
వారు).

కొలుపు విరియు దే. అ. క్రి.

సభ చాలించు.

వ. ... ధర్మనందినుండు ... సర్వ

సన్నాహంబులు సమకట్టుమని పనిచి
కొలుపు విరిసి చనియె. ఉద్యో.
4.210.

కొలుపు సేసికొను దే. అ. క్రి.

సేవ చేయుటకై అనుమతి పొందు,
సేవ యిప్పించుకొను.

కం. కని కొలుపు సేసికొని మా,లి
నినాఁ జని. విరా. 1.108.

కొల్పించుచు దే. స. క్రి.

వెంటనేతెంచు.

ఉ. ఆతని తమ్ముడైన మదిరాఘ్వుడు
కర్త యుశంయుళా సముద్ధాత బలోత్త
రేణు పరిధూసరితాంబరమైన వారణ,
వ్రాతము గూర్చిరార గడఁగి వచ్చె
సముజ్జ్వల హేమవర్మ ని,ర్మాత దుచి
చ్చటా పటల రంజిత హేతి మహోగ్ర
సైన్యుడై. విరా. 3.146.

కొనరి తిండి దే. వి.

కోరి కోరి తినుట; 'ఇచ్చినది చాలదు,
ఇంకగావలెను. ఇంకగావలెను.' అని
కోరికోరి యనుభవించుట.

సీ. .. అథలు కొనఁజెడియు ధన
గుప్తిమీది-తే- భరముఁ దమ తోవిరో
ధులై పట్టి మనసుఁ, జిక్కు వలుపంగ.
శాంతి. 6.200.

కొనరు దే. స. క్రి.

ఇచ్చినదానికన్న పెచ్చుగా నడుగు.
చూ. కొనరి తిండి.

వి.

సందేహము- సంకోచము- జంకు.
(ఈ యర్థమున 'కొంకు' పదముతోఁ
గూడి కన్పట్టుచున్నది).

తే. ఒడిచి తలపట్టి తిగిచి మహోగ్ర
వృత్తి గొంకు కొనరించుకయు లేక
కూలదాచె. విరా. 2.128.

కో

కో¹ దే. వి.

(యుద్ధాదులందు) ఉత్సాహసూచక
ముగాచేయు అజపునకు అనుకరణము.

కం. ఏయుఁడు పొడుపుం,దడువుఁడు
ప్రేయఁడునుచు వారు జాహ్నువీతనయు
గడున్,దాయుఁడు మన సైనికులున్,
కోయని తలపడ్డఁ బోరు ఘోరం
బయ్యెన్. భీష్మ. 3.409.

కో² ($\sqrt{\text{కోను}}$, కొన్నిపట్ల 'కొను'
దాతువునకు ఆదేశముగా వచ్చునది.

చం. ఉఱక సమీరసూనుఁడు దదుగ్ర
ధనుర్దళనంబొనర్చి యే, దైఱు గరి
నొంప నాతఁడు గడించి మగంటిమి
నొండు వింటనునైఱుగులు గ్రమ్ముకో
నతని మేనడునొంచి. కర్ణ. 1.88.

(పాఠాం.)

మ. ...భీమ పార్థులను గోకొమ్మంచు
నొక్కుమ్మడిన్, గవియన్. భీష్మ.
3.318.

కోంకణము సం. వి. అ. పు.

ఒక దేశము. భీష్మ. 1.40. (ఇది
సహ్యాద్రికిని సముద్రమునకును నడుమ
నున్నది. (సూ. ఆ. వి.)

కోత దే. వి. ($\sqrt{\text{కోయ}}$) కోయుట.

ఛేదనము, ఖండనము.

కం. వెడగోతల నెత్తురొలుకఁ బడఁ
ద్రొచిన వచ్చి కుక్కపదుపు వెను

కకున్, జడిసెఁ గొనిచొల్లక.

శాంతి. 3.508.

కోకనదము సం. వి. అ. న.

1. చక్రవాఙ్ములకు కూయనట్లు
జేయనది, చెంగలువ, ఎఱ్ఱకలువ.

2. చెందామర, ఎఱ్ఱతామర పూవు.

'రక్తాజ్జీర క్తకుముదే బుధైః కోకినపిం
స్మృతమ్.'

కం. ... మనం, దేకార్థములం దగు
లదు, కోకనద దళాంబు బిందు గుణ
మొనరంగన్. శాంతి. 5.229.

కోకము సం. వి. అ. పుం.

జక్కవ, చక్రవాకము.

వ. ... ఇవ్వనంబు బక బలాక
కారండవ సారస రమ్య మధుకర
సౌమ్య సరోవర సంరంజకు.
అర. 1.201.

కోకాముఖము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యస్థలము. ఆను. 2.87.

కోకిలము సం. వి. అ. పు.

పికిము, కోయిల. వీనికి జ్వరము
వచ్చిన కన్నుజబ్బు వచ్చును.

చం. ... శుక కోకిల భృంగరతుల్
వనంబులం, చెదనెడఁ బల్క, గూయ
సోగియింపఁగ మ్రోయఁగఁ దద్విరా
మముల్. ఉ. 2.111.

వ. ... కోకిలంబులకు నేత్రరోగం
బును. శాంతి. 5.443.

కోకిలాదేవి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

ద్రుపదుని భార్య.

వ. సౌత్రామణి యయిన కోకిలాదేవి
పత్నిగా ద్రుపదుఁడు పుత్రకామేష్టి
సేసిన. ఆది. 7.16.

కోకొమ్మ (కొనుము + కొనుము)

కొట్టుము, కొట్టుము.

మ. ... భీమ పార్థులును గోకొమ్మంచు
నొక్కుమ్మడిం గవియం బాండవసేన
యుభి. భీష్మ. 3.318.

కోట వై. వి. (సం. కోటః; ప్రా. కొట్ట-
కోట)

1. చుట్టును గట్టి ప్రాకారము గలిగి
రాజవాస స్థానమగు పురము.

సీ. కోట యేమఱకెప్పు పాటించి
గడ్డియు ఖాణంబు గొల్చును గడ్డియ
లును, నేయి నూనియయును నానాయు
ధమ్ములు నొషధములు నాభీల యంత్ర
ములుఁ గూప,ములు లోనుగా నందు
వలయువాని, సమగ్రములుగ సంపా
దించి. శాంతి. 2.284.

2. కోటవాటిది. కోటవంటివాఁడు,
రిక్షణ సాధనము.

కం. నమ్ముము వెఱవకు మేనును
దమ్ములునుం గోట నీకుఁ దాత్పర్య
ముమై, నిమ్మేటిమగలు సూరెల, నెమ్మి
నిలువ నింద్రుఁడైన నీకెదురగునే.
ద్రోణ. 2.295.

కం. అలఘుఁడగుఁడు శైవేయుఁడు,
గలుగఁగఁ బాండవులఁ గెలువఁగా
వచ్చునె వా, రలకతఁడు గోట యంద్రు
రిపులు దానిఁ దగఁగ నెఱపు భుజ
గర్వంబున్ ద్రోణ. 3.288.

కోటరము¹ దే. వి. ($\sqrt{\text{కోడలు}}$).

కోడంద్రోణము, కోడలితనము.

చం. అరయమిఁజేసి కోడలనకప్పుడు
దాసిగఁ జేసె నమ్మహా, పురుషుని
పాలికన్ బతులు వోవఁగ వీరలతోన
యేను జెచ్చెరఁ జని కోటరంబు దగ

జేయుదునో యటుగాక పాడిమై, వర
వుడ మోపి చేయుదునో వారికి మాధవ
నిచ్చయింపుమా. ఉద్యో. 3.102.

కోటరము2 సం. వి. అ. పుం. న.

చెట్టుతోట.

వ. అమ్మహిరుహంబు కోటరంబున
వసియించి యుండునది యొక్క కపో
తంబు దన వల్లభ యెటయేని మేత
కుం బోయి రాక తడసిన శోకించి.
శాంతి. 3.309.

కోటి దే. వి.

నూరు లక్షలు.

వ. ... నివాతకవచులనియెడు దైతే
యుల మాతలి సారథికంబగు నైంద్ర
స్యందనం బెక్కి యొక్కండన
మూడు కోట్ల నిర్మించితి. విరా. 4.149
ఆ. ధర్మలబ్ధమైన ధనము పాతిక
యేని బహుళ ఫలము నిచ్చు బాప
వృత్త్యు, పార్థితంబు కోటియైన నిష్పుల
మండ్రు, దానశాస్త్ర విదులు. శాంతి.
5.492.

కోటి సం. వి. ఇ. ఈ. శ్రీ.

1. సముదాయము, సమాహము.

ఉ. ....నా, నేర్చినభంగి జెప్పి వర
జీయుండనయ్యెద భక్తకోటికిన్. విరా.
1.28.

ఆ. బ్రభువాహనునకుఁ బరమ విశే
షంబు మెఱయ గారవించి మేలి వస్తు,
కోటులొసఁగి ప్రీతిగూరిన మనముతో,
నతని దత్తురమునకరుగఁ బనిచె.
అశ్వ. 4.208.

2. వింటికొప్ప.

చం. గుణమున లస్తకంబునను గోటి
యుగంబునఁ గేల దార భీషణముగ

నువృత్తిల్లి రభసంబుగ రేగిన
మాడ్కిఁ దీవ్ర మార్గణ నిరంబు
లొక్కట నరాతి బలంబులఁ గప్ప.
విరా. 5.3.

వ. ... అమ్మేటి మగండు గాండీ
వంబు మార్చి కోటిబాసిపో, నేసిన-
కర్ణ. 3.348.

3. జాతి, తరగతి, శాఖ.

తే. అద్యయనమున మస్తకంబంటుట
యును, నిద్రయును నశుచిత తోడ
నింద్యకోటి, శిరముఁ గ్రోకంగఁదగ
దిరుసేత మస్తకంబు తెలంబు
బూయఁగా గాదు మేన. (నింద్య
కోటి = నింద్యములజాతిలో జేరినవి)
అను. 4.102.

కోటికాన్యుడు సం. వి. అ. పుం.

నైందపుని చెలికాడు.

తే. ... కందర్పు, దర్పు గోచరాత్ముడై
నిజసఖుఁ గోటికాన్యుడను నృపా
త్మజుఁ జూచి యిట్లనియెఁ బ్రీతి.
ఆర. 6.146.

కోటిశీర్షము సం. వి. అ. న.

ఒక పుణ్యస్థలము.

వ. దీనియందు స్నానము చేసిన అశ్వ
మేధఫలము గల్గును. ఆర. 2.248.

వ. ఇచ్చటఁ గుమారు నర్పించిన రాజ
సూయ ఫలంబు గల్గును.

కోటికుడు సం. వి. అ. పుం.

వాసుకికుల సంభవుడు, జవమే
జయుని సర్పయాగమున హోమకుండ
మునఁ బడినవాడు. అది. 2.212.

కోటిరము సం. వి. అ. పుం.

కిరీటము, బొమ్మడికము.

తే. ... వీర కోటిర మణిపుణి వేష్టి
తాంఽస్త్రి, తాంఽడు కేవల మర్త్యుఁడే
ధర్మసుతుఁడు. విరా. 2.191.

కోట్లాడు దే. అ. శ్రీ.

దెబ్బలాడు, పోట్లాడు.

తే. చుట్టములలోన నొప్పమి పుట్టి
నప్పు, దద్దపడి వారితోడఁ గోట్లాడి
యైన, దాని నుడువఁగఁ జొరకున్న
వానిఁ గ్రూరకర్ముఁడని చెప్పదురు
కర్మకాండ విదులు. ఉద్యో. 3.242.

కోడలు దే. వి. ఔ. (కోడలు + ఆలు -
శ. రి.) (బహు. కోడండ్రు, కోడం
డ్రురు.)

కొడుకుయొక్క భార్య, స్నుష.

కం. తనయులు గోడలు సేమం,
బున నున్నారు. ఉద్యో. 3.204.

సీ. .. పార్థివ ప్రభుఁడైన పాండు
మహిపతి కోడలనయి. ఆర. 1. '86.

వ. ... భృగుండు కోడలికిట్లనియె.
ఆర. 3.135.

స్నే కుంఠిషహదేవి కోడండ్రలోపల,
నగ్గలంబునఁ గొనియాడఁ బరఁగి.
విరా. 2.216.

తే. గొంతి కోడండ్రురెల్లను గురువ
రేబ్బ, యెత్తినడగులనున్నవారు.
ఆశ్ర. 2.25.

కం. సుంఠిరి సుంఠిద - ద్రుల, యుంఠ
భృచ్చితవు నీవ. సఖా. 2.257.

కోడి వై. వి. (సం. కుక్కుటః ప్రా-
కుక్కుచో).

కుక్కుటము. అహరిమునకుగాను
మాంసము, గ్రుడ్లు సరఫరా చేయు
ఒకజాతి పెంపుడు పక్షి.

ఉ. పాములుఁ దేళ్లనుం బసులుఁ
బందులుఁ గుక్కలు మీలుఁ గోళ్ళులుం
జీమలు.. అశ్వ. 2.117.

కోడియ దే వి. కోడె.

కోడెదూడ, గిత్త, వత్సతరము.

సీ. .. లంకియతోన గండుమీఠి,
పాతి నక్కోడియల్. శాంతి. 4.40.

కోడె దే. వి. కోడియ.

కాడికి మరపఁదగిన మగ దూడగిత్త,
ఎద్దు, వృషభము.

వ. ... (మంకి) యివ్విధంబునం
గోడెలు సచ్చినం బుట్టిన నిర్వేదం
బున. శాంతి. 4.54.

కోణనానికుఁడు సం. వి. అ. పుం.

కద్రువకొడుకు, సర్పజాతివాడు.
ఆది. 2.4.

కోణము సం. వి. అ. పుం.

మూల.

కం. ... కోణ, వ్యాయామ గతుల
వలయములై యుండం దిరిగి కలఁచు
నరి సైన్యంబున్. భీష్మ. 1.269.

కోడండము సం. వి. అ. న.

విల్లు, ధనుస్సు.

కం. చక్కని చిక్కని మేనులు,
నిక్కోడండములునైన నెఱుఁగరె
మనమీ, చక్కటి నిలుతమె శత్రుము.
తొక్కెడ దాచుటకు వేష యోజన
ములకున్. విరా. 1.157.

కోపమఁడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

కోపస్వభావము గలవాఁడు.

సీ.... కుడియ, జనకునికడకుఁ గోప
నుడైన దుర్వాసుఁ, ధన్మహాముని
వచ్చె... ఆశ్ర. 2.95; ఆది. 4.37.

కోపపరుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ).
కోపనుడు, కోపస్వభావము గల
వాడు, కోపి.

ఉ. ... ఉగ్రతం, బమ్మిన యద్ది
కోపపరుపాలికి భామలు వోవనోడరే.
ఆది. 4.38.

కోపము సం. వి. అ. పుం.)
క్రోధము, కినుక.
కం. అను నప్పలుకులకయ్యం, గన
కోపము గదిరి. విరా. 2.54.

కోపి సం. విణ. (న్. నీ. న్.)
మిక్కుటమగు కోపము గలవాడు.
ఆ. ... శృంగియన్, వాడు భృంగి
సముఁ దవంధ్యకోపి. ఆది. 2.168.

కోపించు సం. అ. క్రి.
కోపగించు.
ఆ. కొడుకుపాటు చూచి కోపించి
కాళింగ, పతి రయమునఁ దేరు వఱపి.
భీష్మ. 2.65.

కం. ఇడుమలఁ బదుమూఁడేండ్లుం,
బడి కడుఁ గోపించి వచ్చె బలువిడి
నీక, వృధి. ... విరా. 4.253.

స. క్రి.

కినియు

వ. ఆ జమిదగ్గిం బిత్తదేవతలు
కోపించి.

కోపితుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ).
కోపించఁ జేయఁబడిన వాడు. కోపము
వచ్చునట్లు చేయఁబడిన వాడు.

ఉ. ... కళింగుడు... నాటనేసినం,
గోపితుడై కడంగి... భీముడుద్ధతిన్.
భీష్మ. 2.73.

కోపు దే. వి.

(వింటియొక్క) కొప్పు, కొన, కోటి.
వ. ... కర్ణుండు నిశ్చేష్టితుండగు
సహదేవు నా... వి... వి... వి... వి...
గడుపు వొడిచి నవ్వుచు .. పొమ్మని
పలికి పోయె. క్రోణ. 5.161.

2. విధము, రీతి, రూపు.
ఉపేంద్ర. ... ఇది తల్లి నే సం, స్మ
రించి యీ కోపు నమర్చి కొంటిన్.
శ్రీ. 1.136.

3. మోపు.
తె. బిసములాదట నందఱుఁ బెరికి
రొంపి, వోవ నీటఁ దెమర్చి కోపుగ
నమర్చి. ఆను. 3.223.
(మోపుగనమర్చి - పాఠము; కోపుగ
నమర్చి-పారాంతరము.)

కోమటి దే. వి. (వైకృతము అని శ.
ర., కార్పటిక శబ్దభవమని సూ. ఆ.
ని. ఇది ముడిపెట్టిన రకముగాఁ
గన్పించుచున్నది.)
వైశ్యుడు, మూఁడవ కులమువాడు.
వ. ... ఆ కోమటికొడుకు లక్కా
కంబునకు వానిఁ జూపి యిట్లనిరి.
కర్ణ. 2.55.

చం. . . కొనుడు పరార్థ్య రత్న
ములు గోరినవానిన యిత్తుమనైఱం,
గునఁ బచరింతురంగడులఁ గోమటు
లప్పురి సిద్ధరత్నముల్. ఆది. 8.73.
వ. కొండలు కోమట్లు భేహారంబు
వెంట దేశాంతరంబునకుం జన.
శాంతి. 3.473.

కోమలము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
మృదువు, మెత్తనిది.
చం. కడుఁ పసిబిడ్డ వీఁడొకటి గాద

వునా నెఱుగఁడు ముందరెయ్యెడ
నొక పాటెఱుంగఁడెద యెంతయుఁ
గోమలము. విరా. 2.218.

కోమలి వై. వి.

చక్కదనము గల ఆడుది.
మ. ... కందర్ప దర్ప గోచరుండైన
కీచకుండు నిజసోదరి వలన నచ్చో-
మలి కలరూపు దెలియండిలంచి.
విరా. 2.38.

కోయు దే. స. క్రి.

1. (పూలు, పండ్లు మున్నగునవి)
త్రుంచు.
కం. చనుఁ జనదని చూడక యందని
ప్రమాకుల పండ్లు గోయఁడిలఁచుట
పాతవే. విరా. 2.58.
ఆ. కోరి తోటవాడు కుసుమఫలంబులు
గోయునట్లు రాజు గొనఁగ వలయు,
నవ్వనములు నటికి యంగారములు
సేయు భంగియైన భూమి పాడుగాదె.
కాంతి. 2.300.

2. చేదించు, నఱకు, ఖండించు.

ఉ. .. నేను దుర్మాంసముఁ గోయు
వైద్యుని క్రమంబున నాతని ద్రుంచి
యన్యయో, త్రంసముఁ జేయనే. ఉద్యో.
3.376.

చం. ... ఇంక నేమనిన పాఱుఁడ
నాలుక గోయుదుం జామీ. ద్రోణ.
5.103.

తే. ... నేలకు లంఘించి మెఱుగు
మెఱచి, నట్లు సని లంగోయుటకప్పు
శించి, యెగిరె నగ్గరు తేరిపైకేపు
మెఱయ. ద్రోణ. 4. 101.

కోర దే. వి.

కల్లు త్రాగెడు గిన్నె, చషకము.

చం. ... మదవిహ్వల భావము సేయఁ
జాలి యింపొనరిన యాసవంబులు
సముత్సుకతం గనకంపు గోరలం,
గొని హరిసన్నిధానమునఁ గ్రోలిరి
యాదవులు. మౌస. 39.

విణ.

పెద్ద (చూ. కోరమీసము. కోరదొడ)

కోరకము సం. వి. అ. పుం. న.

మొగ్గ.

వ. ... (దేవయాని) యవ్వనంబునఁ
గన్మకలుం దానును ... నవ వికచ
కుసుమ సుకుమార కోరక నికర భరిత
సహకార కువక వకుళాశోక తమాల
సాలచ్చాయా శీతల సికతా తలంబున
నిష్ట వినోదంబులనున్న యవసర
మున. ఆది. 3.155.

కోరదొడ దే. వి. ($\sqrt{\text{కోర}}$)

పెద్దదియు సోగదియు నగు దొడ
చప్పిదొడ, లోనికణఁగినదొడ (త్రొ.)
సీ. ఆ రేయి గల నెల్లవారును గోరి
దొడలును నల్లని మేను గల నెలంత,
యొక్కత యిలు సొచ్చి యువిదల
నడిచి కొనిపోవ. మౌస. 25.

కోరమీసము దే. వి. ($\sqrt{\text{కోర}}$).

పెద్దదై పొడుగైన మీసము (శ. ర.);
సూక్ష్మాగ్రము గల మీసము (త్రొ.).

ఆ. మనుజరత్త సిక్త తనువును గోరి
మీసములు వృత్త లోచనములు.
అశ్వ. 3.87.

కోరికి - కోర్కె దే. వి. ($\sqrt{\text{కోరు}}$)

1. వాంఛ, ఇచ్ఛ, అభిలాషము.

కం. నీ కోరిక యప్రతిహతమే
కార్మము గోరి వచ్చి తెఱిగింపుము.
ద్రోణ. 2.161.

చం. ... ఇతైఱంగు గోర్కికి గత
మేమి పాండవుల గెచ్చి ధరన్
సగమీ దలంచితే. ద్రోణ. 1.109.

1. వాంఛితార్థము, అభీష్టార్థము.

కం. నా కోర్కి పిదప జెప్పెద,
లోకనుతా యొకటి యడుగ లోల
త్వము చిత్తాకలితమయ్యె. శాంతి.
6 596.

సీ .. చెలువ నీకు. ఆ. నిత్తు వరము
వేడుచున్నది కోరికి యనియ్యె,
నలడు మీ ప్రియంబుకంటె, ననఘ
మిగులు కోర్కియను గలదే నాకు,
నంటి గాని యొకడు నడుగనైతి.
ఆశ్ర. 2 85.

కోరికొను దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{కోరు}}$)
(స్వార్థమున కొను).

కోరు, ఎన్నుకొను.

ఉ. ... మీవలపెట్టులట్లు తగ నీవును,
నీతడు, గోరికొందొగిన్. ఉద్యో.
1.72.

కోరు దే. స. క్రి.

1. అభిలషించు.

వ. ... బ్రహ్మనంద స్థితిం గోరి
సర్వాలింగిర మహీరలంబగు
నమస్కారంబు సేసిన నజ్జగన్నా
రుండ. విరా. 1.22.

కం. కోరిన వంతులములు నా,నేరిమి
దగ నెఱపి కొలుతు నిర్మల భక్తన్.
విరా. 1.2.9.

2. (రత్నీకృతకు) వాంఛించు,

కామించు, వరించు.

సీ. తనుఁ గోరి యూర్వశి దాన వచ్చి
ననైన, లోలుండు గాఢను మేలి
మాట. విరా. 2.204.

తే. ... నీరసాకార సైరంద్రీఁ గోరఁ
దగునె. విరా. 2.64.

వి.

వంటమున్నగు వానియందలి భాగము,
పాలు-వంతు.

ఉ. వైరుల జంపి భూప్రజకు వర్ణ
నముం గలిగించి పాడిమైఁ, గోరరి
గొంచు సద్యయము గోరి యొనర్చుట
రాజధర్మ విస్తారముగా బలారికి వచ
స్పతి సెప్పట యప్రసిద్ధమే. భీష్మ.
3.809.

కోరి వి. (ఖరుశబ్ద భవమని సూ. ఆ.ని.)
పల్లు, దంష్ట్ర.

గీ....వాసుకి కోరిలు వెఱుకఁ గడఁగి
నట్లుగాదె. విరా. 4.213.

తే. ... నిర్జింపవచ్చు గోరితెల్లఁ
బుచ్చిన నురగంబులేమి సేయు.
ఉద్యో. 3 391.

2. పొడుగైన ప్రక్క-పన్ను. ఉద్యో.
3.391. (చూ. కోరికొద).

కోరికొదము దే. వి.

తిరస్కారము, ధిక్కారము.

తే. ... అమృతం జని యొక్క
ప్రోవుగట్టి, వేఱ యంచంత నుండిరి
కోరికొదమున. ఉద్యో. 3.374.

కోరికొద దే. వి.

రోటలు గలిగిన దొడ. ప్రక్క-
దంష్ట్రలు గల దొడ.

వ. ... వాదరం జిక్కిన యెముక

తునకలు గోఱదొడల కై వడి గలిగి
 దుఃఖించుచు నాభీలంబగు
 నసీపట్టిక మోరాకాకయైన రాక్షసి
 పగతుర నీటదంగించుటకుఁ దనకుం
 దోడు వచ్చిన తెఱంగున మెదయ.
 సా.పి. 1.177.

కోల దే వి.

1. చేతికట్ట, కట్ట, బెత్తము.
 సీ. బాలుఁడొక్కండు కొండొక కోల
 సేతఁ జట్టుకొని. ఆది. 6.260.
 చం. ... అయ్యురగ వల్లభు రజ్జునఁ
 గట్టితెచ్చి యమ్మగువకుఁ జూపి దీని
 దల క్రుంచగ మోదెదఁ గోల. ఆను.
 1.6.

2. బాణము.

కం. . కాయముల సపాటంబునఁ
 బదియుఁ బదేను నుచ్చిపోయెం
 గోలల్. విరా. 5.32.

కం. విందుని సారథి నొక కోలం
 దుంపిన వాహనములు గలగంబడి.
 భీష్మ. 3.33.

చ. ... ఒక కోలఁ గృతవర్తయుగము
 నొంచి. భీష్మ. 1.272.

3. కఱకుట్లు కాలచక్రపయోగపడు
 జూలము, ఇనువ శలాక, వంటకట్టలు
 (శ. ర).

సీ. చట్టవంతుక చేతఁ బట్టి భద్రము
 సంచకఁ దగిలించి సురియతోఁ బిగియ
 ద్రిండు, గట్టిన నునుజేల కప్పెంత
 యును జెన్నుసేయంగ చాపంచేత
 యందు, వెడిచంపుఁ గోలులు బెడఁ
 గొంద. విరా. 1.211

నేలకుఁ గోలకుఁ దెచ్చు (కొందఱను

నేలఁబడవైచు, కొందఱను బాణము
 లతో కొట్టు) పలువిధముల జోధపెట్టు,
 (క్రిందు మీదు చేయు = శ.ర; బ్రౌ)
 కం. నకులుఁడ సహదేవుండును,
 బ్రకట భుజాస్ఫురణమున నరాతి
 బలము నేలకుఁ గోలకుఁ దెత్తురు
 నోరికి వచ్చినయట్టులాదిరే యిబ్బం
 గిన్. కర్ణ. 3.88.

గీ. కోలునునఁగి గురుండు పాంచాల
 సేన, నేలకును గోలకును దెచ్చె.
 ద్రోణ. 5.301. (కోలకుఁదెచ్చు =
 బాణమునకు గుఱిసేయు).

కోలదివియ దే. వి. ($\sqrt{\text{కోల}}$)

కాగడా, దివిటి, ఉల్కు (కట్టకు పై
 భాగమునఁ గల యినువ సలాకకు
 చమురుతోఁ దడిపిన వంటను తగి
 లించి మండించి పట్టుకొను దివిటి,
 గుడ్డలతో చేతితోఁ బట్టుకొనుటకు
 వీలైన లావుతో పొడుగుగాఁ జుట్టి పై
 భాగమును ఆముదముతో దడిపి వెలి
 గించి పట్టుకొను దివిటి).

ఆ. వారు సంభ్రమించి వడిఁ గోల
 దివియలు, గొనుచు నులివు మిగులఁ
 గూడఁబాటి, నృతశాలఁ జొచ్చిరి.
 విరా. 3.4.

"సహసైవ సమాజగ్మూ రారాయోల్లాగ్-
 సహస్రశః" సం. భార. విరా. 22.94

కోలశైలము సం. వి. అ. పుం.

ఒక కొండ; సహదేవుఁడు దక్షిణ దిగ్వి
 జయ యాత్ర చేయునపుడు ఇచ్చట
 నివసించువారిని వశగతులఁ జేసి
 కొనెను. సఖా. 1.260.

కోలాహలము సం. వి. అ. పుం.

కలకలము అలబలము, పెద్ద రొద.
సీ. దెసలు బీటలు వాఱఁ దివురు చింద
ముల రోలాహలంబుంకుఁ గలఁగఁ
బడక. విరా. 4.62.

2. ఒకానొక కొండ.

ఈ కోలాహల పర్వతము శక్తిమతి
యను నదిని గామించి దానికత్తంబు
పడెను. ఆ సమయమున శక్తిమతి
సమీప ప్రదేశమును జాలించు యువ
రిచర వసువను మహారాజు కాలితో
ఆ పర్వతమును దొలఁగఁద్రోసెను.
ఆ శక్తిమతికి కోలాహల సమాగమ
మున వసుపదుఁడను కొడుకును గిరిక
యను కూతును బుట్టిరి. వారిద్దఱును
తనకుపకారము సేసిన వసువున
కిచ్చెను. వసువు వసుపదుని సేనాపతి
గను గిరికను భార్యగను స్వీకరించెను
ఆది. 3.26.

కోలు¹ దే. వి. (కొను)

1. అనుప్రయుక్తమైన 'కొను' ధాతు
వునకు భావార్థక రూపము.

ఉ....ఆ, మారురికిన్ జయంబొసఁగె
మాల విధాతృఁడు వాని గెల్పుకో, లేరికి
సమ్మతంబగునె యిట్టిది దీనున బెంపు
గల్గునే. సౌ.ప్ర. 1.219.

2. కొల్ల.

కం. మున్నును నేఁ గాగణముగ,
నన్ని యిడుమ లనుభవించి రనుజులు
పీరిం,గన్నారఁ జూతుఁగాని జ,గ
న్నుత భీష్మునకుఁ గోలుగా నీఁజాలన్.

భీష్మ. 3.279.

కోలు² క్రి. విజ.

మిక్కిలి (చూ. కోలు మసఁగు)

విజ.

పెద్ద.

చం. అదియునుగాక కోలుపులిన్నె నను
గారెనుబోతునైన ..బట్టుదు నడగంగ
మాత్స్యఁడు గడున్ వెఱఁగందుచుఁ
బివ్వలింపఁగన్. విరా. 1.83.

తరల ... పీనినెన్నఁడు నాడనో,దు
దురు సన్నునులిందు గోల్కొసకుల్
గొనున్ వడిఁ జొచ్చుడున్. ఆది.
8.148.

కోలుతల } దే. వి. (కోలు² + తల)
కోల్లల }

1. ఎదుట నిలిచి చేయు యుద్ధము-
యుద్ధము.

వ ...ఎదుట శకుని కడంగి యోధవరు
లతో మీరు కోల్లలసేయుండెను బెడ
ముట్టన దాకి ధర్మనందనాదుల సమ
యించెదనంచు సముద్ధతిం గదిసె.

శల్క. 1.337.

శ్లో॥ యుద్ధ్యర్థమగ్రతో యావత్
పృథ్వీ హన్మి పాండవాన్. సం.

భార. శల్క. 22.26.

ఆ. అతఁడు వడిన వెండి యాసేనఁ
గోల్లల, సేయ నొకఁడు గేమి సిద్ధము.
ఉద్యో. 2.219.

శ్లో॥ భీమసేనే నిహతే కోన్యో యుద్ధేత
భారత, పరేషాం తన్మమా చక్ష్య
యది వేత్త వరంతవ॥ సం. భార.
ఉద్యో. 55.61.

కం. భూరి బలమొరమగు నా, భూరమ
ఋని కోలుతలకుఁ బోవక భీష్మ, స్పృర
బలము ద్రోణుని దో, స్పృరంబును

నచ్చి నీదు సైక్రము పెనగెన్.
భీష్మ. 2.109.

కం. తలలను గుండుల వక్షస్థలముల
ఁగఁగఁగఁ దొడలఁ జరణంబుల
నయ్యల గప్పెడు సార్వకతోల్ల
కోల్చక నీ యెడ గలగం బడియెన్.
ద్రోణ. 45.

కం. పులిఁ బనులు వాటినక్రియ,
నలపుఁ జలము సిగ్గు విడిచి యిట్టా
క్కని కోల్ల కోల్చక చివ్విగఁ,
పుత్రుల నేమని విందు రోయక
యింకన్. ద్రోణ. 121.

"యాదృశం కృతవాన్ యుద్ధం శినే
ర్నప్తా మహాయశః."

సం. భార. ద్రోణ. 121.10.

2. ఎగురుట, గంతు.

చం. అలిగి యతండు వేచాక శరా
సనమెత్తి నధమ్మ ఘోటకమ్ముల
నిలఁ గలనీయఁ బొలవోవని ధైర్యము
పేర్చి వాసుం బలకయుఁ గొంచు
మాడ్కి యెట్టి ధరిత్రికి దాటి బెట్టు
గోల్లలఁ జని రచ్చహయ భట
దారుణ కేశి యొకర్చి పేర్చినన్.
కర్ణ. 3.233.

శ్లో॥ తతో హరాహ్వాదహహృయా నానా
దాదాయ చరాక్షుల రుక్మచంద్రం,
ఆకార సంకాశ మసిప్రగృహ్య
హేమయమాకః ఖగవచ్చవార. సం.
భా. కర్ణ. 85, 26.

కోలుతల సేయు దే. అ. క్రి.

కోల్లల సేయు :

1. యుద్ధసన్నాహము చేయు, యుద్ధ
మునకు సన్నాహము చేయు.

వ. సుశర్మ తమ్ముండు సంగడం
బుగాఁ గోల్లలసేసి రథ సమూహం
బుతో విరాచిహ్వాహంబు నెదురుకొని.
విరా. 3.182.

2. యుద్ధము చేయుటకు ప్రోత్సహించు.
గీ. ఉన్నచోటన కదలక యున్న
ద్రోణ, భీష్ములును గోలుతల సేయఁ
బెఱిగి సేన, చంద్రుఁడుదయింపఁ బెరి
గిన శరధియట్లు తోడుతోడుతఁ బొం
గారి చూడనొప్పె. భీష్మ. 2.117.

3. యుద్ధమునకుఁ గవియు.

వ. పాండవాగ్రజుండు పాంచాల
పురస్సరుండై యవ్వలనించఁ గ్రొవ్వు
లరం గోల్లలసేసె. భీష్మ. 3.152.

4. (సేనలను) నడపు.

కం. సమరథుఁడు యెడ లక్ష్యణ,
కుమారకుండేచి మొనలఁ గోల్లల
సేయున్, మిమునెల్ల మిగలు భుజ,
గర్వము ముదము గలఁడు కొనఁ
డరాతుల నధిపా. ఉద్యో. 4.224.

శ్లో॥ లక్ష్యణస్తవ పుత్రతచ్చ తథా
దుశాసనస్య చ యద్ధానాం చ విశే
షజ్ఞా ప్రణేతారౌ చ సర్వశః. సం.
భార. ఉద్యో. 166. 14. 15.

కోలుపడు - కోల్పుడు దే. అ. క్రి.

(కోలు + పడు.)

1. హింసింపఁబడు.

కం. ద్రోణాచార్యుని యుగ్రపు, బాణం
బులచొర్చి యరఁడు పడునంతకు
నక్షిణ ధృతి నసమ సమర త్రోణి
నిలిచి కర్ణచేతఁ గోల్పడియెగదే.
కర్ణ. 3.24. (పారాం.)

2. హింసించుకొను, కోలుపొవు.

చం. తమ సగంబాలు గోలువచి దానిన
యిప్పుడు గోరు వీరికిన్, నమచిత
వృత్తినిచ్చి తమ సామున సంతస
మంది యున్నియు, క్రము ధృతరాష్ట్ర
సూనునకు దాన సపాయము లేక
యుండు. ఉద్యో. 1.19.

కం. బలవంతుడు పై నెత్తిన, బల
హీనుడు ధనము గోలుపడిన యతడు
ముచ్చిల వేమవాడుఁ గాఁమా, కుల
చిత్తుడు నిద్రలేక చుడుచుచుండు.
ఉద్యో. 2.21.

చం. అమరనదీ తనూజు నమరావని
గోల్పడి నాదు యోధవర్గము మణి
యెవ్వరిం గొని పరాక్రమదుర్గమ
పొందుపుత్ర సైన్యమునకు మార్గో
నం దలచె. ద్రోణ. 1.9., శాంతి.
3.145.

చం. ... నిన్నునుం, బుడమిని
దమ్ముఁ గోల్పడిరి పొల్లి భవత్పతు
లైన పాండవుల్. సభా. 2.214.

కోలుపుచ్చు - కోల్పుచ్చు దే. స. క్రి.
(✓కోలుపోవు) కోలుపోవఁ జేయు.

1. పోఁగొట్టు, హరించు.

చం. అనవుడుఁ గీచకుండు హృదయం
బునఁ బొంగి లతాంగితోడ నిట్లను
ధృతిఁ గోలుపుచ్చెఁ గుసుమాయుధుఁ
దేటి విచార మిట్టు వేరే, పచనునె. విరా.
2.263.

తే. మిగిలి యప్పొడవాగ్రజు మగటి
మియును, జలముఁ గోల్పుచ్చి తూలఁ
బోఁబలికి మెఱసె, నధిప యుని
వీకమై నడ్డపపంగఁ గడఁగు నదైన
యోధుల గర్వమడచి. కర్ణ. 2.142.

2. చంపు.

కం. నను ధీశ, గురుని నూతను,
తుని భూరిత్రపుఁ జయద్రథుం
జక్కటి ద, ప్పని యనిఁ గోల్పుచ్చఁగ
వచ్చునె నీకు, గపటభూర సుచరిత
దూరా. శల్వ. 2.827; ఆశ్ర. 1.69.

ఉ. ఏమఱి రక్ష సాలని మృగేంద్రుని
నక్కయఁ గోలుపుచ్చునం, గ్రామము
లోనఁ గన్నలిగి కావకదక్కిన నా
శిఖండిచే, నీమనుజేంద్రుఁ గోల్పడమె.
భీష్మ. 1.80.

కోలుపులి | దే. వి.

కోల్పులి |

పెద్దపులి.

చం. అమరసంకట కోలుపులి నను
గారెచుపోచునైన... కడింది మగం
టిమి యుల్లిసిల్లఁ బట్టుదు నడఁగంగ
మాత్తుడు గడునె వెఱఁగందుచుఁ
బిచ్చలింపఁగన్. విరా. 1.83.

సీ. కోల్పులి వీకమై గొడగొని
లేళ్ళకు, నులుకు వెఱంగునఁ దఱియఁ
జొచ్చి. ఉద్యో. 2.139.

కోలుపోక దే. వి. (✓కోలుపోవు).

పోఁగొట్టుకొనుట.

ఉ. పంకజనాభ మా పవనపాములు
రాజ్యము గోలుపోకయుం, గింకకు
మూలమై కడఁగి గెల్పు పరీక్షి నీ
దలంచి యీ వంకకు వ్రాలి భక్షజన
వత్సలతన్ కథచోపయంచె, తింకిట
మమ్ముగావుమని యేటికె జెప్పఁగ
మాటిమాటికె. ద్రోణ. 3. 3.

సీ. ... అధిక, గురుని పొల్పుచు
గుంభాపణంబు బాంచాలి తనూజు

పంచకముఁ గోలు-తే-పోకఁజేసియుఁ
గెల్పు గెల్పుగ మదీయ,బుద్ధి గైకొన
దయ్యె. శాంతి. 1.6. ఆను. 4.386.

కోలుపోవు-కోలోపు దే. స. క్రీ.

(కోలు + పోవు) కోలుపడు.

1. పోఁగొట్టుకొను.

వ. అతని కడనుండి యమ్మహిపతి
యత్తాపస మున్నగు నిజవృత్తాంతం
జెరింగించి కొడుకు గుణంబులగ్గించి
వానిం గోలుపోవుటంజేసి విజయంబు
ప్రియంబు సేయకున్నది. ద్రోణ.
2.158.

మ. అరయం దప్పొకయింత నావలన
లేదాధర్మపుత్రుండు జూదరివెంటం
దమకించి సౌబలుని చేతన్ భూమి
గోల్పోయి ముష్కరుఁడై వెండియు
నొడ్డగా నతఁడు నక్షత్రాధిపై గెల్చె
నే,తెరువైనం దమయిచ్చతో బడియె
నింతేకాక యే బూటయే. ఉద్యో.
8.358.

1. చెడు.

చం. కినుకకుఁ జాలకెంతయును
గీడ్పడి నా పడుపాటులెల్ల వ,మ్మునఁ
గలయంగ నిట్టులొక మూర్ఖునిచే దుదిఁ
బోయి కోలుపో,యెనె యభిమానమన్వ
గపు నేడైఱ డెందము గొందలంబుఁ
బొందిన ధృతి మాఁ యేఁ జింతిం
దగవెల్ల నెఱింగి యుండియున్.
విరా. 2.186.

గీ. ఇట్టులగుట యెఱింగి యెల్ల
భంగుల రహస్యంబు కోలుపో
యట్లుగాఁగ, నడరు నీదు కోర్కెకను
రూప మెట్టిది, యట్టి భోగముగ ననుభ

వింపు. 2.262.

(రహస్యము కోలుపోనియట్లు - రహ
స్యము ఒయ్యదకుండునట్లు.)
చం. మియుట మాను మేలె మునికన్
గుపితత్వము శాంతవృత్తి నా,యను
నయ మాదరింపు విను మల్పతపం
బుల చేత గోలుపో,దునె మఱి యట్లు
గాక యతి దుష్కరమైన తపంబు
సంచితం,బనఁదగు బ్రహ్మచర్యమును
నాఱడిపోవె కటా శపించినన్. అశ్వ.

3.85.

శ్లో॥ న చ మాం తపసార్జేన శక్తి
భవితుం పుమాన్. సం. భార. అశ్వ.
53.24.

2. క్షీణించు, అడఁగు, నశించు.

తే. సింహబలుఁడు గంధర్వులచేత
నొక్క,నతిగా నిట్లు మోరంపుఁ
జాపు సచ్చె,నకట రిత్తికు రిత్త
మత్స్యావనీశు, లావు గోల్పోయె సూతి
కులంబు వాలిసె. విరా. 3.70;
శల్య. 2.116.

3. భంగపడు.

కం. ద్రోణాచార్యుని యుగ్రపు,బాణం
బులకోర్చి యతఁడు పడునంతకు
న,క్షీణ ధృతి ననమ నమర,క్షీణి
నిలిచి కర్ణచేతఁ గోల్పోయెఁగదే. కర్ణ.
3.24.

4. చచ్చు.

ఆ. అట్లు సవ్యసాచి యడిగిన ముర
వైరి, నగుచు నినుఁడు గూలినను
భరిత్ర, పఱియలె న మేరువొఱగినఁ
గర్జుచే, నీవు గోలుపోవుతేల కలుగు.
కర్ణ. 3.259.

శ్లో॥ పతేద్దివాకరః స్థానాత్ శుష్కేదపి
మహోదధిః, మగ్నివియాన్నత్వామ్
హన్యాత కర్ణో ధనంజయ. సం. భార.
కర్ణ. 88.106. 259.

కోలుమనంగు } (కోలు² + మనంగు)
కోలుమనంగు } దే. అ. క్రి.

కసిమనంగు, మిక్కిలి విజృంభించు,
అతిశయించు.

సీ. .... కోలు మనంగెడు గోర్కుల,
వెనువెనుక, బుడమచున్న నూట
యును. విరా. 2.315.

తే. కోలుమనంగి గురుండు పాంచాల
సేన, నేలకును గోలకునుదెచ్చె. ద్రోణ
5.301.

చం. కుపిత యుగాంత రుద్రుగతిః
గోలుమనంగిన వాడు భీష్ముడేచి
పటు భుజాబలంబు విలసిల్లంగ
మార్కొనకున్కి యొప్పునే. భీష్మ.
2.138.

కోలె అవ్య. ద్రు.

1. మొదలుకొని, ఉండి.

సీ. గోగ్రహణంబున గోలె. ఉద్యో.
3.92.

సీ. జననత దాని వత్సంబు నిన్నటఁ
గోలె నుడుగక యటచుచు నున్న
యదియు. ఆది. 8.118.

గీ. ... పుట్టినకోలెను. విరా. 1.74.
(పుట్టినది మొదలు కొని.)

2. వఱకు, దనుక.

వ. దాని శరీర సౌగంధ్యంబు యోజ
నంబునం గోలె జనులకు నేర్పుడు
నట్లుగాఁ బ్రసాదించిన. ఆది. 3.41.
(యోజనంబునం గోలె = యోజనంబు

వఱకు.)

కోలెముక } దే. వి. (కోల + ఎముక;
కోలెమ్ము } కోల + ఎమ్ము).

వెన్నెముక, కశేరుక.

ఉ. .. కొన్నిటి నవ్వళించు కోలె
ముకల్ నుటమాడు నిట్టుల, య్యన్నిటి
నయ్యలూకము రయంబెనగన్వధి
యించె. సౌప్త 1.18.

అ. .. నేలబెట్టి వాని కోలెమ్ముఁ
బ్రల్లన, విఱిచి నడుము ద్రుంచి వీచి
వైచె ఆది 6.218.

కోల్కొను దే. అ. క్రి. (కోలు²)

ఒప్పుకొను, అంగీకరించు.

ఉ. .. బంధువర్గమున్, మోరముగా
వధించుటకు గోల్కొనకున్నది జుద్ది
మీరు నిర్ధారణసేయుచే హితము
ధర్మము నయ్యెడు వృత్తమెట్టిదో.
ఉద్యో. 4.90.

కోల్పడిపోవు దే. అ. క్రి. (కోల్పడు +
స్వార్థమున పోవు).

కోల్పడు, పోగొట్టుకొను.

అరల. పురుషసింహులు పాండు
భూవరపుత్రులక్కట మోదముం,
బొరయనేర్తురె నిన్నుఁ గోల్పడి
పోయి పుష్కరలోచనా. క్రి. 2.79.

కోల్పాటు దే. వి. (కోలు + పాటు)

చావు, మరణము.

శా. ... వహ్ని యత్యంతంబున్ శిశి
రవ్య మొందినను గోత్రాశుల్ వడం
కాడినం, గుంపిసూనుని చేతఁ గర్ణ
నకనిం గోల్పాటు వాటిల్లనే. కర్ణ
3.275.

కోల్పోసడి దే. వి. (కోలు + మొసడి)

పెద్ద మొసలి,

తరలము ... పీనినెన్నడు నాడనో, డుదురు సమ్మనులిందు. గోల్పోసడుల్ గొనున్ వడిఁ జొచ్చుడున్. ఆది. 8.148.

(సం. ము - ప్రారాం. ఆనంద పాఠము)

కోల్పోసలి దే. వి. (కోలు + మొసలి)

పెద్ద మొసలి.

తరలము... పీని నెన్నడు నాడనో. డుదురు సమ్మనులిందుఁ గోల్పోసలుల్ గొనున్ వడిఁ జొచ్చుడున్. ఆది. 8.148.

(సం. ము. పాఠము).

కోవిడుడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

పండితుడు, పిద్వాంసుడు. ఇది యది యను నియమము లేక సర్వము నెఱిగినవాడు.

ప్రహరణః పృథ్విః ఇది యిలు అగుటచ్ఛ్రేణిఁగి పలికె నా, విడురుడు సభఁ గోవిదులు వొగడఁగా. శ్రీ. 1.185.

కింనా మనవా త్రితి కోవిదః-అమ.

2. నిపుణుడు, కుశలుడు.

వ. హితుడవు మరెవంతుఁడవు, చతురవచన కోవిదుఁడవు సమయజ్ఞుడవు, స్మృత వంశవర్ధనుడవిం, గితవేదివి నెచ్చెలివి సుకృతివల్లు గుటన్. ఉద్యో. 1.63.

కోశము సం. వి. అ. పుం.న.

2. ఒక.

అ. పొందివాగ్రహంబుఁ బవన

పుత్రుడు నకు,లుండుఁ దదనుసంభవుండుఁ బట్టు,నవి కుమార యగ్గవాజిన కోశ మహాశరంబు పార్థునదియె. చూవె. విరా. 4.123.

2 బొక్కసము, ధనరాశి.

వ. సాహిత్యమార్త్య రాష్ట్ర దుర్గ కోశ సుహృద్బలంబులు మొదలగు వానికిఁ బ్రబోధకంబులగు... శాంతి. 2.203.

3. వస్త్ర, మాత్రాశయము.

సీ. కోశమశ్మరిని శర్మరను బా,ధితుడగు నడువన్యరంబు గన్య. ఆ. మహిషి గోవుఁ దురగి మదనాతురతమున్ను, గవిసినాడు. అను 5.99.

4. పంచకోశములలో నేదేనొకటి.

1) అన్నమయము 2) ప్రాణమయము 3) మనోమయము 4) విజ్ఞానమయము 5) ఆకాశమయము.

కోష్ఠము సం. వి. అ. పుం.

1. అంతరాధి తోపతిభాగము.

శ్లో॥ స్థానాన్మామాగ్నిపక్వానాం మూత్రస్య రుధిరస్య చ, హృదుండుకః పుష్పసశ్చ కోష్ఠ ఇర్మధిధీయతే... సుశ్రు. చికిత్సా. 2. అ. 12 శ్లో॥.

1. ఆమాశయము (అన్నకోశము)

2. అగ్నికోశయము 3. పక్వాశయము

4. మూత్రాశయము 5. రక్తాశయము

6. హృదయము 7. ఉండుకము

8. పుష్పసము. ఇవి ఎనిమిది యిమిడియుండు మధ్యకాయమునకు కోష్ఠమని పేరు.

సీ. కోష్ఠమునందు వహ్ని పవనుండు బయలను. శాంతి. 5.602.

3. సామగ్రులుంచెడి కొట్టు.

వ. ... ఘృత లవణ తైల తండుల
ధాన్యాది సమస్త వస్తు విస్తృతంబయి
కోష్ఠాగారంబు సకల సంకల్ప సిద్ధి
కరంబై కల్పద్రుమంబు ననుకరించు
చున్నది. సఖా. 1.272.

కోసలము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక దేశము. భీష్మ. 1.40.

అశ్వమేధాశ్యము వెంటజను అర్జు
నుడీ దేశవాసులను జయించెను.
అశ్వ. 4.110.

కోసలదేశమునకు రాజు బృహద్రు
దనియు నాతని పూర్వదిగ్విజయంబు
సలుపు భీమసేనఁడు ఓడించి వానిచేత
నపరిమిత ధనంబులు గొనెననియు
సంజయము ప్రథమాశ్వాసము 230
వచనము దెల్పుచున్నది. అదే పర్వము
అదే ఆశ్వాసము 235 వచనములో
ఉత్తర దిగ్విజయము సేయు అర్జు
నుఁడు కోసలపతిచేత విచిత్ర వస్తు
వాహన నివహంబులు గొనినట్లాల
గలడు.

దీనినిబట్టి కోసలదేశము హస్తినాపుర
మునకు తూర్పునను ఉత్తరమునను
వ్యాపించి యుండెననియు ఆ ప్రదేశ
మునకింతయు నొక్కఁడే రాజుఁ
కాఁడనియుఁ బెక్కండ్రు గలరనియుఁ
దెలియఁదగియున్నది. భీముడు
అయోధ్యాపురాధిపతి దీర్ఘయజ్ఞుని
జయించి ధనంబులు గొన్నట్లును
గలదు. (సఖా. 1.243.)
ఇతఁడు సమరఁడు; దుర్యోధను
వక్షమునఁ బోరాడెను. ఉద్యో.
4.225.

ఆనాఁడు కోసలదేశమున్నగుగాని ఈ
నాటి వ్యవహారమునుఁబట్టి కోసలప్రదేశ్
అనవలసివచ్చును. ఆంధ్రప్రదేశ్ లో
తెలంగాణా, ఉత్తరకోస్తా, దక్షిణ
కోస్తా, రాయలసీమ - అని ప్రత్యేకించి
చెప్పటయున్నట్లే ఆనాఁడు ఉత్తర
కోసల, దక్షిణకోసల, తూర్పుకోసల,
పశ్చిమకోసల, మధ్యకోసల - అను
భేదములతో నుండవచ్చును. రామా
యణ కాలములోనే కోసలదేశము
ఉత్తరకోసలము, దక్షిణకోసలము -
అని రెండు భాగములుగా వ్యవహ
రింపఁబడి యున్నది. ఇప్పుడు ఆంధ్ర
ప్రదేశ్ కంతకు హైదరాబాదు ముఖ్య
పట్టణమైనట్లు లప్పదు మొత్తము కోస
లకు అయోధ్య ముఖ్యపట్టణమై
యుండును.

కోసాఁడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక ముని. ఈతఁడు జనమే
జయుని సర్వయాగమున సదస్యు
డుగా నుండెను. ఆది. 2.210.

కౌ

కౌండిన్యుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక ముని. జనమేజయ సర్వ
యాగమందు ఒక సహస్యుడు. ఆది.
2.210.

కౌంతేయుడు సం. వి. అ. పు.

కుంతికుమారులు 1) యుధిష్ఠిరుడు,
2) భీముడు, 3) అర్జునుడు,
4) సమంతుడు, 5) సహదేవుడు,
(చూ. కుంతికుమారుల మధ్యముడు.)

వ. వివిధ ప్రకారంబులయిన బహు

ప్రదేశంబులు రోసి కౌంతేయులం
గానక సంకేత స్థలంబునం గూడుకొని
మా వర్తించిన తెఱంగు దేవరకు నెఱిం
గించి యట దివ్యచిత్తంబున నవధరిం
చిన భంగి సేయవారమై చనుదెంచి
తిమి. విరా. 3.87.

కౌగిటఁ జేర్చు దే. స. శ్రీ.

కౌగిలిండు.

కం. అన వినుచుఁ దేరు డిగి
గ్ర,క్కునఁ గౌగిటఁ జేర్చె విరలు
కొడుకును గుంతితనయుండు. విరా.
4.152.

కౌగిలి దే. వి. ఔ.

1. కవుంగిలి. భుజాంతరము, బుజ
ముల నడిమి ప్రదేశము.

సీ. ఇట రమ్మ నన్నుఁ గౌగిటఁజేర్చు
కొడుక. శల్య. 1.18.

చం. ... ఆ,పతియును జిక్కజేర్చె
గరుపాఠెడు మేనును హర్షబాష్ప
సం,ప్లుతమగు నాననంబునయి
పుత్రుని బెద్దయుఁ బ్రోద్దు గౌగిటన్.
విరా. 5.271.

శుద్ధవిరాజివృత్తము...ఉచ్చె నవ్విభుం
డల్లం గౌగిట నా నృపాలకున్. శ్రీ.
1.125.

కం. ... మ్రొక్కి య,తని కౌగిలి
వడసె సమ్మదము దిక్కుకొత్తన్. విరా.
5.340.

2. ఆలింగనము, ఆశ్లేషము.

కం. పదపడి నయమున మెయి మెయి
గదియించి లతాంగి చిక్కఁ గౌగిటఁ
జేర్చు. ఆను. 2.14.

సీ. చుచములంబునఁ గుదియించి

క్రమమున, సిఱిసిన కౌగిట నింపొ
నర్దు. విరా. 2.310.

కౌగిలిండు దే. స.శ్రీ. ($\sqrt{\text{కౌగిలి}}$)
కవుగిలిండు.

1. ఆలింగనము చేయు, తొమ్మునఁ
జేర్చు.

సీ. ... కదిసిన యటైనఁ గౌగిలింప
గడంగి యారసి బొంకైనఁ గలఁత
నొందు. విరా. 2.301.

చం. ....చిక్కఁగఁ గౌగిలించి వా,రి
నయన వారిచే రుడిచి ప్రీతిగ దీవన
లిచ్చె భూవరా. ఆశ్ర. 2.35.

సీ. ... సైనిక నికర వక్షస్థల పరి
లిప్త కాశ్మీర దీప్తులఁ గౌగిలించి.
గీ. బాల్య రమణీయుఁడగు చిత్ర
భానుఁడాప్పె. శల్య. 1.116.

కౌగిలిండుకొను (కౌగిలిండు + కొను.
స్వార్థమున.) కౌగిలిండు, ఆలింగ
నము సేయు, తొమ్మున జేర్చుకొను.
వ. . . కొడుకులఁ గౌగిలిండుకొని.
ఆది. 6.144.

వ. ... కర్ణుని గౌగిలిండుకొని నాతో
బద్ధసఖ్యుండవయి. ఆది. 6.35.

కౌడీగ } దే. వి.
కౌడీగ }

తీగెవలె సన్న నైన నడుము.

సీ. ... పాలిండ్లు దనువెడ వ్రాలింపఁ
జెన్నొందు ననఁడు గౌడీగె యల్లాడు
చుండ. విరా. 4. 26.

సీ. . . అన్నువ కౌడీగె యందంబు
మదినిల్పు జఘన చక్రంబుపై జలుపు
దొప్పి. ఆది. 3.38.

కౌశీయకము సం. వి. అ. పుం.

కుక్షికి దగ్గరగా తోలుతిత్తిలో ఉంచు
కొనఁబడినది.

ఖడ్గము, కత్తి.

సీ. ... కౌశేయక, తురికాది శస్త్రంబు
లురగకులము. ద్రోణ. 2.128.

కుక్షౌ చర్మనిర్మిత కోశే భవః కౌశే
యకః.

చర్మనిర్మితమై కుక్షిప్రాయమైన
యొరలో నుండునది. అను.

కౌశీయము సం. వి. అ. పుం.

కౌశేయకము.

ఖడ్గము, కత్తి.

స్రగ్ధర. కౌశేయ హేలాభ్యసన లసిత
బాహర్గళా భీషణుండై. సౌప్తి. 2.5.

కౌటిల్యము సం. వి. అ. న.

కుటిలత్వము, కపటము.

తే. ... సాధ్య వస్తునంచ
యనుములుడిగి యతి సంచరించు.
అశ్వ. 2.174.

కౌణపుడు సం. వి. అ. పుం.

వాసుకికుల సంభవుడు. సర్వజ్ఞాతి
వాడు. ఇతఁడు బనమేజయుని సర్ప
యాగమున హోమకుండమునఁ బడెను.
ఆది. 2.212.

కౌతుకము సం. వి. అ. పుం.

కోరిక, ఇచ్చ.

కం. అని రచనా కౌతుకమున, మనమ
లరఁగ. విరా. 1.8.

2. సంతోషము.

కం. జలనిధి హిమవద్భూధరి, కలిత
జనన చేకౌతుక వ్యక్తవృత్తి లలిత
సౌందర్య స్ఫుర, దలము అను శ్రీ
సనాథ హరిహరనాథా. విరా. 1.40.

కౌతుకి సం. విణ. (న. నీ. న్).

కౌతుకము గలవాడు.

తే. సమర కౌతుకియైన యజాత
శత్రుఁడు. భీష్మ. 1.152, ఆను.
5.284.

కౌతూహలము

కం. అతనితో నొక్కొకమరి, కౌతూ
హల వృత్తికిం దగం దొడఁగి మృదు,
ద్యూతంబునఁ గ్రీడింతుం, జేతోముద
మొదవ నక్షశిల్ప ప్రౌఢిన్. విరా.
1.71; శాంతి. 2.180.

కౌతూహలి సం. విణ.

కౌతూహలము గలవాడు.

కం. చనుదెంచి మల్లవర్గము, గని మై
వెలుగంగ నిలిచెఁ గౌతూహలియై.
విరా. 2.11.

కౌత్సుడు సం. వి. అ. పుం. ఒక
మహర్షి. జనమేజయుని సర్పయాగము
నందు ఉద్ధాతగా నున్నవాడు. ఆది.
2.210.

కౌసు దే. వి.

నడుము, మధ్యము.

సీ. ... పాలిండ్లు దనువెడ వ్రాలింపఁ
జెన్నొందు ననదుఁగోదీగె యల్లాడు
చుండ. విరా. 4.28.

సీ. ... అన్నువ కౌదీగె యంచంబు
మదినిల్పు జనున చక్రంబుపైఁ జలుపు
దృష్టి. ఆది. 3.38.

కౌషీనము సం. వి. అ. న.

గోచి.

మ. ... జన్మిదంబు శిఖ
యుం గౌషీనమున్ ధాతు వ, త్రుము
దండంబును గుండియుం గుళపవి

త్రంబున్ గడున్ వృద్ధభావము సం
ధిల్లఁ ద్రిదండి వేష ధరుడై వచ్చెన్.
ఆర. 6.336.

కౌశేర శీర్షము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యస్థలము. ఇచ్చట కుబే
రుడు దపంబు సేసి ధనాధిపంబు
మొదలైన వరంబులు వడసెను.
శల్క. 2.185.

కౌశేరము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)

కుబేర సంబంధమైనది.

సీ. ... కౌశేర దిగ్విజయార్థముగ్ర
ప్రతాపాగ్ని వెలుగఁ జని (కౌశేర
దిక్కు = ఉత్తరపు దిక్కు) సభా.
1.228.

కం. ... కౌశేరాస్త్ర మధినిచ్చె
గు, బేరుడు విజయనకు. ఆర.
1.340

(కౌశేరాస్త్రము = కౌశేరుడు అధిదేవ
తగాఁ గల బాణము.)

కౌమారము సం. వి. అ. న.

అయిదేండ్ల వఱకునుండు వయస్సు
అని కొందఱు, మూడవ సంవత్స
రము మొదలు ఎనిమిదవ సంవత్స
రము వఱకుండు వయస్సు అని
కొందఱు, పదునాఱు సంవత్సరముల
వఱకుండు వయస్సు అని కొందఱు,
ముప్పది సంవత్సరముల వఱకునుండు
వయస్సు అని కొందఱు సూ.అ.ని.
వ. ... అట్లేని నయ్యేవురు పతుల
యందును క్రుత్తికి సంగమయినను
నాకుఁ గౌమారంబును నిష్కృ. పా
సిద్ధియుఁ గావభోగేచ్ఛయు సౌభాగ్యం
బునుం బ్రసాదింపవలయు. ఆది.

7.263.

(ఇచ్చట పదునాఱు సంవత్సరముల
వయస్సు సంపూర్ణమై.)

కౌమారి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

సప్త మాతృకలలో ఒకతె.

సీ. ... కౌమారిసుతుఁడు శ్రీ పర్వండు.

. విష్ణుఁడు దండమై యావహిల్లు.

శాంతి. 3.110.

కౌమారిసుతుఁడు సం. వి. అ. పుం.

విష్ణువు. (చూ. కౌమారి.)

కౌముది సం. వి. ఈ. శ్రీ.

మనమున కైకొండ జేయునది,
వెన్నెల.

సీ. .. కౌముదిఁ దన నీడఁ దూటు

సూచిక నొక్క యేట మరణ

మొలయునఁడు. ఆను. 3.304.

కౌమోదకి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

విష్ణుని గది. దీనిని అగ్నిదేవుఁడు

విష్ణువునకిచ్చెను. ఆది. 8.254.

కౌరవ్యుడు సం. వి. అ. పుం.

కురువంశమునఁ బుట్టినవాఁడు.

తే. కౌరవాన్వయజాతులై గాంధర్వమునఁ

బెరిగెనట్టి మీరొండొక నరుని గొలిచి

మనలి వర్తిల్లి మానావమానములకు,

నోర్చి యడచువతోడన యునికి

యరిది. విరా. 1.118.

కౌరవ్యుడు సం. వి. అ. పుం.

కురువంశము వాఁడు.

వ. ... ముదాకినీ నందిపువయిం

గవియు పాండవ సైన్యమును నతని

కర్ణపదులొక్క చీరలను జూచునెడ

సురలనిమిషంబు సార్థకలయ్యె.

దీప్తి. 3.337.

మ. ...మన యర్జున ద్విపము క్రోధా
వేశ దుర్దాత త ద, ర్పవిలాసోద్భట
భంగి నేపదరి కౌరవ్యాంబుజశ్రేణిః
జిక్కువడం జేయదె యొక్క వ్రేల్చి
దెన....విరా. 1.56.

(ఇక్కడ కౌరవ్య శబ్దము ధార్తరాష్ట్ర
లకు మాత్రమే చెందును. కౌరవ
కౌరవ్య శబ్దములు రెండును జాతి
వాచకములై తటచు ధార్తరాష్ట్రల
యందే వర్తించుచున్నవి).

2. కద్రువ కొడుకు, సర్పజాతివాడు.
ఆది. 2.4.

3. నాగరాజు. ఐరావత కులసంభ
వుడు. ఉలూచిరంప్రి (మా. ఐరా
వతుడు.) ఆది. 8.130.

కౌశము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కుశ సు. ఉ. ధ. మై. 3.

వ. కౌశ బృసీ సమాసీనుండును జప
పరుండునునైన యా సంయమివరు
నాలోచించి. ఆను. 2.323.

కౌశలము సం. వి. అ. న.

నేర్పరితనము.

వ. ఏమిరువురము నొడొరులకు
బాహుబల విలాసంబును విక్రమ క్రీడా
కౌశలంబును బ్రంబి చుచి యుచితంబు
గాదె. విరా. 4.204.

చం. ... భీమురంటె గదయందలి
కౌశలమునకు మహిశ్వరునకు భీము
మేన . . . చం. మి. 1. శల్య.
2.116; 269.

కౌశిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కుమార మాతృకలలో నొకరె. ఆర.
5.245.

కౌశిక చిత్రసేనులు కౌశికుడు + చిత్ర
సేనుడు.

హంస దిభకులు - హంసుడు (కౌశి
కుడు), దిభకుడు (చిత్రసేనుడు).
హంసదిభకులు కౌశికచిత్రసేనులను
పేరులతో మహా సేనానిధులై జరా
సంధునకు వామ దక్షిణ భుజంబులుం
బోలె సర్వసాధన సమర్థులయి వర్తిల్లు
దురు. సభా. 1.112.

కౌశికము సం. వి. అ. పుం.

గ్రుడ్లగూబ.

వ. ... నిద్రావళంబులైన యవ్వాయ
సంబుల వివిధంబులగు వధంబుల
గీటడంచి యా కౌశికంబు శత్రువులం
బొదివి సమయించిన మేటి మగని
మాడ్కి మోదంబు నొందినం గని
యప్పుడనఁచుచు. సౌప్తి. 1.19.

కౌశికప్రహదము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక తీర్థస్థలము. ఇందు స్నానము
చేసినవారికి అశ్వమేధము చేసిన
ఫలము గలుగును. ఆర. 2.275.

కౌశికి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఒక నది.

తే నందకౌశికి యనియెడు నదుల
బెక్కు ప్రతము లొనరించి. ద్రోణ.
2.172.

మృత్యుదేవత యీ నదియొద్దన
వాయువాహరింబుగా నతి దుష్కర
ప్రవంబులచేత వర్షము లాచరించెను.
శాంతి. 5.207.

కౌశికివాలము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక తీర్థస్థలము.

ఇచ్చట మౌనవ్రతముతో అనాహర

దీక్ష వహించి యజ్ఞపద్యైర్కృ దిన
ములున్న పరమగతి నొందుదురు.
ఆను. 2.81.

కౌశికీ దృష్టద్యతీ సంగమము సం.వి.

అ. న.

ఒక పుణ్యతీర్థము. ఇచ్చట స్నానము
చేసిన మనుజులు సర్వపాప విముక్తు
లగుదురు. ఆర. 2.263.

కౌశికుడు సం. వి. అ. పుం.

1. ఇంద్రుడు.

ఉ. కాయజుఁ గ్రేణిసేయుననఁ గౌశికు
మీటు ననంగ విభ్రమ, శ్రీయును
బెంపునుం గలుగజేసి విధాతృడు
పేడిఁ జేసెనే. విరా. 1.234.

2. కుశికుని కొడుకు గాధి-విశ్వా
మిత్రుని తండ్రి.

సీ. ... కుశికుడిఁడ్ర, మెచ్చించి
జగముల మేటినాఁ దగు పుత్రు వేడిన
చాననఁబ్బుచు కుద్భవమ్మయి కౌశికుఁ
డిమ్మహి గాధి నామమ్మనఁ బరఁగె.
కాంతి. 2.68.

3. కుశిక వంశమునఁ బుట్టినవాడు.
విశ్వామిత్రుడు.

చం. అవిమిష కాంతయున్. నవ
లతాంత విభూషణ లీల నల్ల నల్లన
వనకేళి లాలన విలాసగతిం జనుదెంచి
ముందటం గనియె మనీశ్వర ప్రవరుఁ
గౌశికు. ఆది. 4.41.

4. ఒక ముని.

ఇతఁడు నిరంతర జపతత్పరుఁడు,
యముడు కాలుఁడు మృత్యువు నీతని
బరీక్షించిరి.

కం. నారద దేవల కౌశిక, పారాశర్యాది

మునుల పలుకుల భీష్మోదార వచన
ముల నిను నఘ, దూరా యేనెఱిగి
యుండుదును సకలముగన్. అశ్వ.
3.11; ఉద్యో. 4.363.

5. ఒక బ్రాహ్మణుడు, నిరంతరజప
తత్పరుఁడు. యముడు కాలుఁడు
మృత్యువు నీతని బరీక్షించిరి. ఇత్యాకు
మహారాజునకు నీతనికి సంవాదము
జరిగెను. తుదకు నిత్యాకునితోఁ గూడ
బ్రహ్మపద ప్రాప్తి నొందెను. (చూ.
కాంతి. 4.33 మొ 170 వఱకు.)

6. ఒక బ్రాహ్మణుడు.

ఈతఁడొక్క విశిష్ట గ్రామమున కనతి
దూరమువ సరిత్సంగమ పుణ్యక్షేత్ర
మున వసియించి సత్యము పలుకు
వాడనని వ్రతము పట్టి సత్యవాది
యనఁ బ్రసిద్ధుడయి తపము సేయు
చుండెను. ఒక్కనాఁడు దొంగలు
కొందఱు తఱుముకొని రాగా జనులు
పరుగిడి వచ్చి యీ బ్రాహ్మణుని
యాశ్రమము సమీపమునందలి పొదల
యందు దూఱిరి. అంత వెన్నిడి వచ్చు
ప్రముచ్చలీ అపోధను కడకేతెంచి
జనులెందుఁ బోయిరని యడిగిరి.
సత్యవ్రతము పట్టిన యాతఁడు తన
కసత్యంబు వాటిల్లినను శంకతో
జనులు దాఁగియున్న పొదలఁ
జూపెను. ఆ తెక్కలికాండ్రాజనులఁ
జంపి వారియొద్ద గల ధనమును దీసి
కొనిపోయిరి. హింసాకరంబగు
సత్యంబు ధర్మంబు గాదు గావున ఆ
ముని నరకలోక గతుండయ్యెను కర్ణ
378.

2. ఒక బ్రాహ్మణుడు.

ఈతఁడు ల్లదండ్రులకొక్కడే కొదుకు. వృద్ధులైన ర్లదండ్రులఁ బరితృప్తిఁచి వారి యనుమతి లేకయే సంతతాధ్యయనము చేయుచుండెను. తనపై రెట్టవేసిన కొక్కెఱును దృష్టి మాత్రము చేతనే హఠమాఁచెను. పతి కుశ్రూష యందుండి యొక పతివ్రత తనకు భిక్షము పెట్ట నుండెననిదని యామెపైఁ గోపించి పలికెను. ఆతనికా సరీరిలకము క్రోధము వలని చెఱు పును వివరించి యాతనిచే మడియు టకుఁ గొక్కెఱును గానని హెచ్చరించెను. "మిథిలానగరంబునకుఁ బొమ్ము. అందు జితేంద్రియుండును. సత్య వాదియు మాతాపితృ భక్తుండును నయిన ధర్మవ్యాధుఁడు అను కిరా తుఁడు గలఁడు. అతఁడు నీకఖిల ధర్మంబుల నెఱిగించు" నని పల్కెను. అంతట రెలివిఁ దెచ్చుకొని కౌశికుఁడు ధర్మచ్యుతుఁడై ధర్మోప దేశము పొందెను. ఆర. 5.7. మొ. 145 వ.

కౌశేయము సం. వి. అ. న.

పట్టుబట్టు.

సీ. ... పిత కౌశేయసంవీతయూర్తి-

ఆ. అమ్మరారిఁ గని. శాంతి. 2.3.

కౌసలము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక దేశము ఈ దేశవాసులు పొందవుల పక్షమునఁ బోరిరి. కర్ణ. 2.154.

కౌసల్య సం. వి. ఆ. ఈ.

1. పూరుని భార్య.

వ. యయాతికిఁ బుత్రుఁడయిన పూరుండు సకల మహిరాజ్యంబు సేయుచు వంశకర్త యయినవానికిఁ గౌసల్య యనుదానికి జనమేజయుండు పుట్టి రాజై యశ్వమేధ త్రయంబుఁ జేసి ప్రఖ్యాతినొందె. ఆది. 4.2.

2. అంబిక, అంబాలిక.

వ. ఇట్లు పాండురాజు దిగ్విజయంబు సేసి తదుపార్జితంబులైన యపరిమిత ధనంబులఁ దెచ్చి ధృతరాష్ట్ర నను మతంబున భీష్మునకు సత్యవతికిం దమ తల్లులైన కౌసల్యలకు విదురునకు సుహృజ్ఞనులకు హస్తాంకుకు నిచ్చి. ఆది. 5.41.

3. దశరథుని పెద్దభార్య-శ్రీరాముని తల్లి.

వ. అందుఁ గౌసల్యకు రాముండును గైకేయికి భరతుండును సుమిత్రకు లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులును జనియించిరి. ఆర. 6.269.

ఈమె పూర్వజన్మమున స్వాయంభువు మనువు భార్య, సుశీల. మందరము.

కౌసల్యుఁడు సం. వి. అ. పుం.

కౌసలదేశపు రాజు - పసుమనుఁడు. ఈతఁడు వామదేవునిచే ధర్మప్రకారమును పరిపాలెను. శాం. 2.407.

కౌసుమము సం. వి. అ. న.

మకరందము, పూదేనె.

వ. కౌసుమక్షౌద్రప్రాత్రంబులను ... ఇచ్చిరి. సఖా. 2.118.

కౌస్తుభమ్ చూ. కిమ్.

కౌస్తుభము సం. వి. అ. పుం.

విష్ణుమూర్తి వక్షస్థలమునందలి మణి.

వ. కిమస్థిమాలాం కిము కౌస్తుభం వా.
విరా. 1.11.

క్ర

క్రంచణ క్రచ్చణ. క్రి. విణ. ద్రు.

(క్రంచ + అఙ్.)

ఎడరెగకుండ.

సీ. క్రంచణ గీరిలో ముంచుచు
నెత్తుచు గారించి తీరంబు సేసి
బెట్టు. ఆది. 5.166.

క్రంతి దే. వి.

పెండ్లికొడుకువారు పెండ్లికూతురకు
దీసికొనిపోవు ప్రధాన ద్రవ్యము.

వ. ... అధిమన్యుడు శృంగారంబు
సేయించి ... మణిగణంబులు నంబర
నిరంబులు బువ్వపుంజంబులు ఫల
ప్రసయంబులు లోనుగాగల యోగ్య
వస్తువుల విస్తరింప క్రంత నదవ.

క్రంతి వై. వి. (సంగర్తః.)

1. సంచ, త్రోవ.

వ. ... క్రంతల నిజరూప చోట్ల
మానవకోట్ల పేరుగొ తిట్టలగుచుండ.
సౌప్తి. 1.197.

2. రంధ్రము, బెజ్జము, చిల్లి.

చం. విక్రంతిః జాపు సంప మది
వేడుక పుట్టిన చిల్లి పట్టి మ, స్రవ
మును దీర్ఘ పుష్కలంబుల జావయగంబు
మేనిలోనికి జొర నుగ్గుగా దుడచి
నించిన గ్రంతల త్రియైన కీచకు
ధరణీస్థలిం జదిపి చ్చని ముద్దగ
జేసెందుష్టడె. విరా. 2 353.

క్రంతల తిత్తి వి.

చిల్లల తోలునంచి - (చూ. వుంధే.)

క్రందారు దే. అ. క్రి.

సమ్మర్దముగు.

మహాస్రగ్ధర .. నలిం గ్రందార
బైపై సురవహి గవియున్ హుంకృతా
భీల భంగిన్, సౌప్తి. 1.201.

క్రందు అ. క్రి.

1. ధ్వని గలుగు, మ్రోత పుట్టు.

వ. .. కృతవర్మ కృప ద్రౌణి
దుర్మోధనుడు శకునియు దత్తేద
రులు గొందఱును గ్రందం దతిమి
దుర్వార విశిఖ వర్షంబుల వారలం
గప్పినం గని. కర్ణ. 3 235.

2. విలపించు.

తే. ... కృతమును గ్ర కంటక
సముదయము మీద గ్రంద నది
మియు దుఃఖముల బెట్టు, తెలుగు
లెన్ని యన్నింటను బఱతురధిప.
ఆను. 4 265.

వి.

2 పెద్ద మ్రోత.

సీ. సిరి బాసియుమ నొక్క చింత
యును లేక వీచుల క్రందదంచిన
జలధివోలె... శాంతి. 4.412.

కం. ... మ్రోలం దిరిగెడు క్రవ్యా
దుల, క్రందున నీ వీనులిపుడు కట
కట బడవే. బ్రోణ. 2.335; శల్య.
1.152.

3. సందడి, సమ్మర్దము.

చం. అడకువ లేమి పల్కి యురి
యాడుట నొందారు గూడ కుండు
టన్, బుడిబుడి మాటలుండుటను
బోవును వచ్చుచు గ్రందు గ్రమ్మఱం
బడుటను దెల్లమైన మును పన్నుగ

దాఁ బరికించి యున్ని న, పృథు హరి
బుట్టు స-కుము పుట్టుట సాత్కరి
నిశ్చయించుచున్. ఉద్యో. 3.393.,
సౌ.పి. 1.197.

సీ. ఉత్సవ సందర్శనోత్సక్కులై
పోయి కడుఁ బెద్ద ప్రొద్దయ్యెఁ గొడుకు
లేల, మనలిరా కౌరవుల్ విసువక
వైరంబు గావించు పాపస్వభావు లేఱిఁ
గి, క్రందునఁ జంపిరొ. ఆది. 7.209.

4. సంకులము, గొడవ.

కం. పొందె నలెస్స విరసపుఁ గ్రంద
య్యెడు చందమైన రాజులనెల్లన్,
ముందఱ రావించి క్రమం, బొందఁగ
మముఁ బిలువఁబంపుఁజొయ్యనపిదపన్.
ఉద్యో. 1.45.

వ. అట్టి క్రందున జయద్రధుండు
ద్రౌపదిని దిగవిడిచి పడఁబు దోలు
కొని పఱచె. ఆర. 6.287.

శ్లో॥ ఓస్మిన్ సంకులే నైస్యే ద్రౌపదీ
మవత్యాతామ్ సం. భార. 276.33
(వావిళ్ళ).

వ. ... తమ పాసిన కందువలు రోసి
యెత్తిన మెడలును బచరించిన
చూడ్కులు వేడ్కలం గ్రందైన
డెందంబులుం గలిగి మెలంగుచు
నొందొంటి బిట్టు గాంచి యొదవు
సమ్ముదంబునం బొదలు మేనులు బెర
యించి పరమానందంబునం
జొక్కుచు జక్కవలు గలసి పొలసి
నలరేగి చెలంగుచు. విరా. 2.240.

6. ఉపప్రచమ.

తే. ఉదామివలంబుల బగతుం బరవస
మున, నిలైయుండు గలుగు క్రందెల్ల

నోచ్చి, నిల్చి గెల్చిన సత్కిరి నెగ
డుఁగాక. విరా. 4.62.

7. అతిశయము, అధిక్రము.

కం. .... ప్ర, స్పందిత పాతక రవ
ముల, క్రందున ధర్మజుఁడు మేలు
కనియె నరేంద్రా. ద్రోణ. 3.6,

కం. తలఁపులు గ్రందుగఁ బొడ
ముట, గలగను దేమటుట ప్రభము
గదురుట శాడ్యం, అలసక యను నీ
భావం, బులు దామనకోటి యంద్రు
బుధులు నరేంద్రా. శాంతి. 4.352.

8. ఒత్తిడి, త్రొక్కుడు.

కం. క్రందున మేను సిదియునను,
కొంఁది పాపం ది ప్రాణగోష్ఠమగుటఁ
ద, పప్పం దొలఁగఁ బాతెదను ముని.
బృందారక యనదె ప్రాణశీతి దలం
పన్. ఆను. 4.320.

9. భయము.

తే. నీవు నామీచ వేడుక నెఱయు
నిష్ఠ, తోడఁ దలఁచుట మామక స్థూల
రూప, దర్శివై యుండుదని నన్ను
చయపిల్చి, గాఢవిచిత ననలంబు
క్రందువాసె. ఆను. 1.368; మా.
365.

10. గుంపు, మొద్రము.

మ. అదె నక్తంబరు లింపఁకుదున
మహోగ్రాకారులై క్రందుగా మెదలం
జొచ్చిరి. ఆం. 7.254.

చం. ఇదె యొక పిన్నవాడదరి
యెక్కుడు మూఁకలఁ గ్రందు దోలే
డుం, గదుపుల వెల్పు గోపకుని
కైవడి. ద్రోణ. 2.11.

11. ఒక్కుమ్మడి.

సీ. విందానువిందులు గ్రందుగ వెనఁ
గుంతిభోజుని నాచరి పురుండరాడి.
భీష్మ. 1.266.

ఉ. ఈసునఁ దాను దమ్ములు నరేం
ద్రుఁడు గ్రందుగ సొమద తికిన్,
బాసటయై కడంగె. భీష్మ. 2.231.

వ. ... అప్పటి యాచార్య ప్రభృతి
యోధులును నీ కొడుకులలోనఁ గొంద
ఱును గ్రందుగం దఱిమి యనేకాస్త్ర
శస్త్ర పరంపరలం బొదివిన. ద్రోణ.
2.32.

12. భేదము, అన్యోన్య ద్వేషము.
పొరపు.

కం. అందులకు ... నృప,నందను
లెల్లను ముదంబునం దొడచుచేర్కెం,
దమలోఁ గలహంబును, గ్రందును
లేకున్నవారు గడు నెయ్యమునన్.
ఆర. 2 32.

ఆ. సూతపుత్ర యితఁడు నాతలఁ
బెద్ద మో,పెత్తి నమ్మియున్న యిట్టి
చోటఁ, గ్రందుసేయ నాకుఁ గాదని
సైరించి, యున్న బ్రదికింక నూర
కుండు. ఉద్యో. 4 252.

శ్లో॥ సముద్యతోయం భారో మే సుమ
హాన్ సాగరోపమ, మిథో భేదేన
కార్యసేన జీవసి సూరజ. సం. భార
ఉద్యో. 167. 31.

క్రందుఁగయ్యము-క్రందుకయ్యము

వి.
సంకుల యుద్ధము, దొమ్మి జగడము.
తే. క్రందుఁగయ్యంబు లోన నరాతి
భయద,బాహు విక్రమ నీవిట్లు పాద
చారి వగుట వలదని కేకయు నరద

మెక్క బనిచె భీముని బాంచాలపతి
సుతుండు. భీష్మ. 2.380.

వ. ఇతైఱుంగున నపరాహ్ణంబున
దొరల మొత్తంబు లొక్కదెసకుం
దార్కొనిన నుభయ బలంబులు నుర
వడించి కలయన్ బెరసినం గ్రందు
కయ్యంబయ్యె కర్ణ. 1.186.

క్రందుకొను అ.క్రి. (క్రందు + కొను)

1. కవియు, తలపడు.

వ. ... తక్కిన బలంబులు నంతకు
మున్ను కొంతేయు దెస మరలి చూచు
చుం బాటుచునికిం జేసి యేలినవాఁడ
ఱుముటయును దొరలు తెగి తిరుగుట
యుంగని తెంపు సేసి కూడికొని రభ
సంబునం జుట్టుముట్టి యతనిపైఁ
గ్రందుకొన నడరె. విరా. 5.207.

2. తఱచగు. నెలకొను, ఆవరించు
కొను.

తే. క్రందుకొను సర్వధర్మ వికల్ప
ములను, వెడల విడిచి దృఢంబుగ
నేనొకండ, శరణముగ నాశ్రయిం
పుము సకల దురితములకుఁ దొలఁ
గింతు నిన్నుఁ బ్రమోదమంద. భీష్మ.
1.224.

3. గగ్గోలుపడు, కలవరపడు.

చం. కనుఁగొని సైన్యముల్ విఱిగి
క్రందుకొనన్ వెనఁ బాఱ నాపగా,తన
యుండు సేననాఁగి. భీష్మ. 3.135.

తే. క్రందుకొని యిట్లు మాతంగ
ఘటలు విఱుగ. భీష్మ. 3.221.

కం. . సొచ్చెద ఖేరీరవ బృంహత
హేషా భైరవ కౌరవసేనఁ గలఁగి
క్రందుకొనంగన్. ద్రోణ. 3.301.

4. ఆకీర్ణమగు, క్రిక్కిరియు

వ. పంచ శిరంబులును నగనిభంబులు
నగు నానందసేనంబు లవ్వనంబు
నం గ్రందుకొనం దిరుగుచుండె. శ్రీ.
1.47.

శ్లో॥ పంచశీర్షధరై ర్వాగై శ్చైలై రివ
సమున్నతైః నభస్పృశై ర్మహాఘరై
పరిక్షిప్తమ్ మహావనమ్. సం. భార.
శ్రీ. 5.9.

5. ఉవ్వెత్తుగఁగొను, ఒక మొత్త
ముగాఁ బట్టు.

కం. ... ఇవురం, బాతె మడువంత
వేడుక, కాలులు జాలరులు సొచ్చి
క్రందుకొనంగన్. కం. వెరవున
నూఁతల నెత్తెల గరములఁ బట్టి
సంతనముం, బొరయుచు ద్రాళ్ళం
గ్రువ్వగఁగ, గంఘాపించి మదిఁ బ్రాప్త
కాంక్షించు.

కం. ఇందొక త్రాడు గఱచి యే, నొం
దంగాఁ గ్రుచ్చినట్లు యుండెద వీరీ
క్రందుకొనుట మానంగ న, మందత
నది యెడలవిడిచి మడుపు దఱిసెదన్.
శాంతి. 3.192; 193; 194.

6. కలుగు.

వ. ఇట్లు నిలచిన యవ్వేదవ్యాస
మునీశ్వరుం గాంచి జలవిహారంబు
సలుపు నయ్యప్పరోజుంబులు సిగ్గు
నగ్గలిక గ్రందుకొన నందలు నంబరం
బులు భరించు. శాంతి. 6.336.

7. గుమికూడు, ఒకటిగా చేరు.

కం. గగనమున సురవిమానము, ల
గగనముగఁ గ్రందుకొనియె. ఆర.
4.406.

క్రందుదోలు న. శ్రీ.

గుంపుగా కూడఁగల్గి తోలు.

చూ. క్రందు-10వ అర్థము 2వ ఉదా.

క్రందుపఱుపు న. శ్రీ. ($\sqrt{\text{క్రందుపడు}}$)
ఒక మొత్తముగా త్రోలు.

సీ. రథ దళి హయ భటరాజి కత
న, నతి విషమంబైన యా నేల నవి
హత, గతి నరదంబులు గ్రందు
పఱపి ఆ. వారు సేసిరాహవము
ద్రోణ. 2.71.

క్రందుపాటు వి. ($\sqrt{\text{క్రందుపడు}}$)
సమృద్ధము, క్రందు.

తే. ఇవ్వెదంబునఁ గ్రందుపాటింప
యైన, భీష్ముకడఁక నీ సైన్యంబు
భీముఁబిమ్మి జేసి యా సేనయును
నపు సిక్కువడక, పోరె నేమిని
చెప్పదుఁ గౌరవేంద్ర. భీష్మ. 2.103.

క్రందుసేయు (క్రందు + చేయు) అ. శ్రీ.
భేదము పుట్టించు.

చూ. క్రందు 12వ అర్థము 2వ ఉదా.

క్రంప దే. వి.

కంప.

సీ... మార్గము గ్రంపనడచి కొయ్యలు
ప్రాతి, చెఱచుట నరకంబు సేయు
నంద్రు. ఆను. 2.62; ఆను. 2.235.

క్రంపనడుచు దే. అ. పుం.

ముండ్లకంప త్రొక్కు.

సీ. ... మార్గము గ్రంప నడిచి
కొయ్యలు ప్రాతి చెఱచుట నరకంబు
సేయునంద్రు. ఆను. 2.62.

క్రంపయగ్ని దే. వి.

ముండ్లకంప వలనఁ గలుగు మంట;
గడ్డిమంట.

కం. అని పం. భరద్వాజుం, దను
మజయు హవిస్సు గ్రంపయగ్ని నిడుట
యొజ్జ నధఃకరించి చదువుట యను
నివి సరియౌ బిసాపహవంశంబున.

ఆను. 3.235.

“ఉపాధ్యాయ మధఃకృత్వా ఋచోఽ
ద్యేతు యజ్ఞాంషి చ జుహోతు చ స
కఞ్చాగ్నౌ బిస సైన్యం కరోతి యః.
సం.భార. ఆను. 93. 124. (పావిశ్య)
142.68. (నిర్ణయ).

క్రక్తింఁచు దే.స.క్రి. ($\sqrt{\text{క్రక్కు}}$)

క్రక్కునట్లు చేయు, క్రచ్చునట్లు
వెలిపుచ్చు, వెడలించు,

ఉ. ... బా,ధించి మనుష్య మాంస
ములు దించును గ్రోవ్యితి వానినెల్ల,
గ్రక్తించెద. ఆది. 6.294.

సీ. ... సభలో సుహృదుల, బంచి

యాదించిన పరుసములును గ్రక్తించి
(ప్రతిఫలము అనుభవించ జేసి యని
భావము) (క్రక్తించి. అని. సం.ము)

కం. ... తనయుం, గ్రక్తించెద
నిపుడ పట్టి కండలు దిందున్
ద్రోణ. 5.74.

(తనయుని అంపినందులకుఁ బ్రతి
ఫలముగా నిన్నును సంహరించెద.
అని భావము.)

అ. కుడువనిచ్చు తతీయుఁ గురువర
క్రక్తింఁచు, సవసరంబు నెఱిగి యరి
నృపాలు, నీవు ధీరవృత్తి నిడుఁద్రాటఁ
బోనిమ్ము (క్రక్తింఁచు సవసరంబు =
దండించు సమయము అని భావము)
ఆశ్ర. 1.72.

క్రక్కు- దే. స. క్రి.

కక్కు.

కచ్చులొనిది వెలిపుచ్చు, వెడలించు.

కం. ద్వీరదము తొఱగెడివియు
నెత్తురు గ్రక్కుమఁ గూఠెడివి గదు
పులై కలయం, దిరుగుడు వడియెడి
వియు భువి, బొరలెడివియు నయ్యెఁ
చుచుపుచ్చు మునుమునన్. భీష్మ.
2.213.

మ. గదలన్యోన్య సమాహతిన్ మిడు
గుఱుల్ గ్రక్కుంగ సారించుచున్.
ద్రోణ. 1.185.

కం. అలుగుల పడి ఖాండవమునఁ,
గల యాశీవిష మహోరగములెల్ల,
విషెగ్నులు గ్రక్కుచు. ఆది. 8.267.

కం. నలు దొల్లి యాక్రమించిన, కలి
కర్కెటక విషంబు గ్రక్కుచు
నొడలన్ వెలువడి. ఆర. 2.178.

క్రచ్చణ క్రి. విణ.ద్రు. క్రంచణ(క్రచ్చ
+ అణ. ఇది క్రచ్చునట్లు లొనిది)
1. శీప్రముగా.

చం. తతీయగు క్రచ్చు రిపు నుద
గ్రత సైఁదుట నీతి నీవు నా, కఱపిన
యట్ల చేయుము తగం జని యాతనిఁ
గాంచి దన్ను నే, తెఱగుననైనఁ బొం
దఁగ మదిం దలఁపొఁతయ కల్గెదేని
క్రచ్చణ మునివర్గ వాహనుడవై
వచ్చుచున్నట్లు దీక్షెడున్. ఉద్యో.
1.176.

2. అపొఘముగా, నిష్ఫలముగా కుండ
ఉ. ఇచ్చెద శక్తి నీకు వినుమేర్పడ
నాటి మదీయ శత్రులం గ్రచ్చణఁ
జంపించపి యది గ్రమ్మటి చేతికి
వచ్చుచుండు. ఆర. 7.369.

3. ఎల్లప్పుడు, సర్లంచు.

చం. ఎఱిగితి నేను నిన్ను విలు
ధేంద్రుండ వీవు జగత్తయంబు
గ్రచ్చుట భవదీయ రక్షణమునంద
వెలుంగుచునుండు. ఆర. 7.366.

4. అనాలోచించుగా, తెలివి
తక్కువగా.

ఉ. క్రచ్చుట నొక్క రక్కసుఁడ
కాఁడు సురాసురులెల్ల నొక్కడై,
వచ్చిన నీవ చూడఁగ నకార్య బలో
న్నతిఁ జేసి వాచలన్, వ్రచ్చి వధింతుఁ
గాక. ఆది. 6.199.

5. ఇది సందర్భానుసారముగా సవి
లాసముగా మున్నగు నర్థముల
నిచ్చును.

ఉ. క్రచ్చుట వేటవచ్చి యిట కణ్ణు
మహామునిఁ జూచిపోవఁగా, వచ్చితిమి.
ఆది. 4.27.

క్రచ్చు దే. వి.

ధాన్యాదుల యందలి చచ్చుమాన
పదార్థము (పొల్లు. మొ).

తే. గూనివాఁడును బిచ్చుకకుంటు
గుఱ్ఱుఁ, గొలుచులమ్ముచోఁ గ్రచ్చులు
గలిపి ... పూర్వభవమున లాభంబుఁ
బొందినారు. ఆను. 5.104.

క్రచ్చుకొను దే. అ. క్రి.

చిక్కుకొను.

తే. రాజధాని తొడుసునఁ గ్రచ్చు
కొన్న మనసుతో నుండకెన్నదోమరల
యింద్రియముల నిర్జించి సత్త్వాదుల
పులఁ ద్రోచి, యేను శాంతి సుఖం
బున కెలయుటనపు. శాంతి. 5.895.

క్రతు పురుషుడు సం. వి. అ. పుం.

యజ్ఞ పురుషుఁడు, విష్ణువు.

వ. ... ఇబ్బాలుండు యాదవుండై న
వసుదేవునకుఁ గంసానుజయైన దేవత
యందు జన్మించినవాడితని నీవు
క్రతుపురుషుండని హరియాద్యులకు
గరంజేమి యని యడిగిన. ఆను. 1.164

క్రతుమత్తవము సం. వి. అ. న.

యజనము.

కం. అమరులు విమల శ్రద్ధా, సమేత
ములుగాని తాపనత్వముఁ గ్రతు
మత్తవముఁ గైకొనరు. శాంతి. 5.244.

క్రతువు సం. వి. ఉ. పుం.

1. యజ్ఞము.

కం. . క్రతు భూషణ మణికి లోక
రక్షా మణికిన్. విరా. 1.34.

2. సప్త బ్రహ్మమానసపుత్రులచో

నొకఁడు (వారు: 1. మరీచి 2. అత్రి

3. అంగిరసుఁడు. 4. పులస్త్యుఁడు

5. పులహాఁడు. 6. క్రతువు.

7. దత్తుఁడు. శాంతి. 4.206.

ఈతఁడు తొలి యైదుగురుతోడను
వసిష్ఠునితోడను (దత్తునకు మాటుగా
వసిష్ఠుఁడు చెప్పఁజెను.) అనేక
వర్షములు విష్ణుచంద్రేని తపస్సు
చేసి ధర్మశాస్త్ర కరణ ప్రవణుఁ
డయ్యెను. శాంతి. 6.359. ఈతఁడు
తోడి ఆర్థరతోబాటు సాంఖ్యయోగ
ములకుఁ బ్రవర్తనము (ఇచ్చు
టను దత్తునకు మాటు వసిష్ఠుఁడు
చెప్పఁజెను) శాంతి. 6.410.

క్రథనుఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. దేవేంద్రుని పురుషుడు.

కం. చలరంగ రేణుఁడు క్రథన ప్రలిహ

ప్రరుజాశ్య కృత పద సమం,ను
ర,పులఁ గులిక నిశాత సఖా,వలిఁ
బక్షిఁద్రుండు వ్రచ్చి వందఱలాడెన్.
ఆది. 2.100.

(ఇట 'క్రథన' అనుచో 'క్ర' వర్ణ
మును దేలఁబలుక వలయును, లేనిచో
గణభంగము. రేణుక్రథన అని. సం.
ము. పాఠము. రేణుకమథన, రేణుకు
దర, రేణుకకుంత అనునవి పారాంత
రములు.)

2. కురు కుమారుడు.

గాంధారీ భృతరాష్ట్రుల 80వ కొడుకు
(చూ. కురుకుమారుడు).

క్రతుడు సం. వి. అ. పుం.

క్రొధ గణాంశ భవుడు. ఆది 3.80.
ఈతఁడు దుర్యోధను పక్షమునఁ బోరా
డెను. ద్రోణ. 4.66.

క్రన్న-క్రన్నన క్రి. విణ. ద్రు.

1. శీఘ్రముగా

తరల. తరుణి ద్రౌపది యిట్లు పాండవ
ధాత్రరాష్ట్రులదైన భీ,కర పరస్పర
కోపవేగము గ్రన్నఁబాచి వివత్తి
సా,గర నిధమగ్నుల నుద్ధరించె....నిజే
శుల. సఖా. 2.268.

2. పిమ్మట.

తే. మున్ను దన్నోటువడి మఱి నన్ను
నోటువడియెనో నన్ను మున్నోటువడి
విభుండు, గ్రన్నఁ దన్నోటువడి
యెనో యన్న నాకు, నెఱుంగఁ
జెప్పుము దీని నీవెఱుంగుదేని. సఖా.
2.209.

3. మరల

ఆ. ఇన్నరేంద్రచేత మున్ను గృహీ

తమై, యున్న నా కరంబు క్రన్న
నింక,నొరుల కర్హమగునె. ఆది.
3.168.

క్రన్నన-క్రన్న

శీఘ్రముగా, చయ్యన.

కం. విను నీవు దడయుటకు మీ,
జననియు జనకుండుఁ గరము స్వతాప
భరం,బునఁ బొందుదు రింతకుఁ
గ్రన్నన వారికి సంఘసంబోనర్పివె
యధిపా. ఆర. 7.256.

క్రమము సం. వి. అ. పుం.

1. వరుస.

చం. ... ఏమి గతి సమ్యగుపాయ
నిగూఢ వృత్తిమై నహితుల కప్రభేద్య
మగు నా పదుమాడంగు నేడు మత్తి
తా,మహులు చరించిరంతయుఁ గ్రమం
బున నాకెఱుంగంగఁ జెప్పుమా. విరా.

1.44.

తే. ప్రణవపూర్వకమగు నమఃపదము
పొంఠ,వడ్డజైశ్వర్య వాచక సర్వ
వసన,నిర్వచన శబ్దములు గ్రమనిష్ఠ
మెయి జ,తుర్గి గూర్చంగ మంత్రం
బు దోచు బెరసి. శాంతి. 4.213.

2. మెల్లమెల్ల, తిన్నన (ఒక్క
సారిగాఁ గాకుండ,వెంటనే గాకుండ).

వ. నీవుం గ్రమంబున నొడంబడుట
భావింపకొని వానికి నర్తనశాల సం
కేత ప్రదేశంబుగాఁ జెప్పి యొంటి
మెయిం జనుదేర నియమింపుము.
విరా. 2.235.

3. న్యాయము, ధర్మము, అనుసరింప
వలసిన పద్ధతి.

చం. కనుఁగొని యప్పు గ్రొత్తియగు

కౌతుకవృత్తి మునింగి పల్లటి, ల్లిన
ధృతితోఁ గ్రమంబరయలేని మనంబు
చలంప నచ్చటన్, జనులెడయాట
గాంచునెఱి సౌలక గ్రక్కున నింతిఁ
జేరఁగాఁ, జనియె విధాతృ లబ్ధక వశం
బునఁ బోవు మృగంబు చాడునన్.
విరా. 2.247.

కం. దానికి ఛీఱఁదనై య, మ్మానవతి
ప్రార్థనం గ్రమంబొనరఁగ సం, తా
నము వడసితి నెదలో, దీనికి నలు
గంగఁ దగునె దివ్య ముసీంద్రా. ఆది.
3.189.

కం. ఆ పాపాత్ముల నీచ, వ్యాపార
క్రమము వారలందఱు మృత్యు ప్రాపి
తులైన తెఱంగును, నీ పలుకుల
నెఱుంగవలయు నెఱతుక చెప్పుమా.
విరా. 3.46.

5. పద్ధతి-ప్రకారము, విధము.
ఉ. కంసుఁడు నిట్ల తండ్రిమది గం
దెడు చందమొనర్చి ధర్మ విధ్యం
సము సేసినం గులమువారలు నాకెఱి
గింప నేను దు, ర్మాంసము గోయ
వైడ్చుని క్రమంబున నాతనిఁ ద్రుంచి
యన్యయో, త్రంసముఁ జేయనే జనకుఁ
దద్విధమొప్పదె మీరుఁ జేసినన్. ఉచ్ఛో.
3.379.

6. నడక, గతి.
సీ... వక్రియానము వలయక్రమంబు
.... ఆ. లోనుగాఁగనెట్టులైనను మీ
కొరి, నట్ల పఱచి మేటి యంచయైన
దానినిపుడ గెలుతు. కర్ణ. 2.61.

7. జరుగుట, నడచుట.
కం. ఎనుమొనఁ గాలక్రమమును

డప్పియు రోగములును ముదిమియు
లేవు. 2.465.

కం. ఒక విధమగు వేదపారము 1-2;
2-3; 3-4-ఇట్లు పదములు చేరు
వుట (చూ. వేదము).

చం. ద్విజవరులం గుమారుల నతి
ప్రియ దర్శనులైనవారి, బు, గృజుష
పదక్రమంబులు డ్రెయిన్ గుణియిం
చుచు వచ్చువారి, గృజపుర వల్ల
భుండు గని. ఆది. 2.195.

క్రమించు సం. స. క్రి. క్రమించు.
చంపు.

సీ. .. ఆ చక్రధరుని, జరయను
రాక్షసి వెరవునఁ బట్టి క్రమించుఁ
బొందని చెప్పి. మౌన. 10.

క్రముకము సం. వి. ఆ. పుం.

పోకచెట్టు
కం. కలువడిములు మఱి తోరణ,
ములుఁ గట్టిరి క్రముకకాండ మోచా
స్తంభం, బులు నాటిరి. విరా. 5.882.

క్రమ్యున దే. అవ్య.

శీఘ్రముగా.
ఉ. ద్రోవది బంధుఁడయిన క్రొమ్ము
డి గ్రమ్మన విడిచి వెఁడుకల్, దా-
వలచేతఁ బూని. ఉచ్ఛో. 3.114.
(ఇక్కడ 'క్రమ్మున' అని. సం. ము).
ఉ. తమ్ముల నిన్నుఁ గేవలపురమ్ముని
ద్రౌపది యన్నదమ్ములం గ్రమ్మన
గీటడంచెద నొకందన యేనిదె వచ్చి.
శల్య. 2.86.

(ఇక్కడ 'క్రమ్మున' సం. ము.
పారాం.)

క్రమ్యున దే. అవ్య. ప్ర.

(√క్రమ్యులు).

పునఃపునః మరల.

ఉ. ... ఎవ్వో పనియించినం ఎదపఁ
జొప్పడుఁ గ్రమ్యుల వచ్చి కైకొనన్.
విరా. 1.66.

వ. ... వగవినం గృహపడిన చక్రము
గ్రమ్యులం బొడమునే. కర్ణ. 1.226;
మౌన. 10.

క్రమ్యులంబుడు దే. అ. క్రి.

మరల.

చం. అడకువ లేమి పల్కి యురి
యాడుట నొందొరుఁ గూడకుండుటన్
బుడిబుడి మాటలాడుటను బోవుచు
వచ్చుచు గ్రండు గ్రమ్యులం, బడుటను
దెల్లమైన మను పన్నుగఁ దాఁ బరి
పించి .... ఉద్యో. 3.333.

క్రమ్యులందెంచు దే.స.క్రి. (క్రమ్యులన్
+తెంచు).

మరలించు.

చం. ... పాఠ్యుడను బుద్ధిఁ గలంగఁగ
బెట్టు గిట్టి సం, గరమున నోర్చి యే
బసులఁ గ్రమ్యులందేరకయున్న నన్న
భూ, వరుడు సుహృక్షనంబుఁ బరి
వారముఁ జిత్తములందు మెత్తురే.
విరా. 4.11.

క్రమ్యులే దే. అవ్య. (√క్రమ్యులు)

పునఃపునః, క్రమ్యులు, మరల,
తెరిగి.

వ. ఇంక దైవాబళాని యొందు శర
ణంబు లేదని యప్పురిమ పత్రివత
తనయుం దోడ్కొని క్రమ్యులే పోవ
నున్న యవసరంబున. ఆది. 4.103.

వ. ఆపించును గృతార్థుడై క్రమ్యులే

నిజ పురంబునకు వచ్చి తన యిద్దఱ
భార్యలకు నప్పండు సమంబుగా విడి
గించి పెట్టిన. సఖా. 1.143.

వ. గరుత్మంతుండు క్రమ్యులే వచి
యమ్మునితో. ఉద్యో. 3.318.

క్రమ్యులేంచు-క్రమ్యులుచే దే.స.క్రి.
(√క్రమ్యులు).

మరలించు, త్రిప్ప, వెనుకకుఁ ద్రిప
కం. చిత్తము పసిఁ గ్రమ్యులేం
జిడిముడి పడఁగన్. విరా. 4.40.

తే. గతములయిన కార్యంబులు గ్రవ
లేంపరాదు. మౌన. 138.

ఉ. ... విప్రుఁ దోపు నో, పండ
శాంతుడయ్యు నరపాలుఁడు శాపః
గ్రమ్యులేంపఁగన్. ఆది. 1.100
ఆది. 4.206.

సీ. రోషారణాక్షుల రుచులును నీ
దూర కాంతియు రవిదీప్తిఁ గ్రవ
లేంప. విరా. 3.167. (ఇట్ల బౌద్ధుల
ద్యోతకము).

క్రమ్యులు దే. అ. క్రి.

నివర్తిల్లు, మరలు, మరలివచ్చు,
మరలిపోవు.

తే. విని మురాంతకుఁడైనందు శాం
నవు కడకు, నరుగఁ జూచిన వాడ
యాత్మ నెఱిగి, క్రమ్యులంగ నేలె
చెడుగాక యనిన, యన్నదీసూఁ
తొంటి వాక్యములు దలఁచి. భీష్మ
3.289.

ఆ. తనకుఁ దాన కలఁడు జననం,
నప్పుడు, మరణమునను సుగతి న
కమునను, దల్లి దండ్రీ దిక్కునె
బంధులు శరీరంబు ననుగమిం

క్రమ్యులుదురు. ఆశు. 4 250.

మ. పటచన్ దవ్యుగఁ జేయలంతి నిలుచుం బట్టిక యాసాసలం, బిలు వోవున్ ... క్రిమ్యుటిమాచుం జెవి దార్చి నిల్చు ... మాయామృగం యమ్ములన్. ఆర. 6 327.

ఉ. అమ్మొన సొచ్చు చొప్పు తెలియన్ వినె నంతియకాని యిమ్ములం, గ్రమ్యులు భంగి వాఁడు వినఁగానఁడు. ద్రోణ. 2.235.

క్రమ్యులుచు-క్రమ్యుణించు

చుంచుచు, త్రిప్ప.

ఉ. అక్కజమైన చెల్వమున నాత్మకు ప్రేగయి పొల్పు పొల్లిపై నెక్కొను చూడ్కిఁ గ్రమ్యులువ నేరక యూరక నిల్చె. విరా. 2.23.

ఉ. ... ధర్మచంద్రుఁడు గ్రమ్యుణి చెన్. యదువీర కోపముల్ ఆర. 3.170. (ప్రపశమిల్ల జేయు అని భావము).

క్రమ్యులుదెంచు (క్రమ్యులు + తెంచు)

కవియు, మార్కొను.

ఉ. ఇమ్మెయి సూర్యుని యే దై ఆకోడిన యోధవీర సంఘమ్ములఁ బాండవాగ్రజుఁడు గన్గొని పేర్కొని పేరెలుంగునం, గ్రమ్యులుదెంచు కొరివ నికాయము గర్వమడం పుమన్న. కర్ణ. 2.198.

క్రమ్యుంచు దే. న. ప్ర. క్రమ్యుజేయు.

(√క్రమ్యు)

వ్యాపింపఁజేయు, పరఁగించు.

కం. తొమ్మిది తొమ్మిది వాలిక, యమ్ముల మున్నేసి పటు శరాసారిము

పైఁ, గ్రమ్యించిన మనదెసఁ దూర్వ మ్ములునుం గీర్తనములు నార్చులుఁ జెలఁగెన్. ద్రోణ. 3.207.

క్రమ్యు దే. అ. క్రి.

వ్యాపించు, ప్రసవించు, స్రవించు, కాలు.

చం. కనుఁగొని కోపవేగమునఁ గన్నుల నిప్పులు రాల నంగమ్ముల్ నరఁగ సాంద్ర ఘర్మ సలిలంబులు గ్రమ్య ... భయద స్ఫురణా పరిణిధ మూర్తియై విరా. 2.133.

కం. నిలిచి మహాశ్రుం బెటమం,టలు గ్రమ్యుగఁ బెలుచ నేయుటయు భీష్మ. 3.117.

మ. గద తీలంగొని తేరు డిగ్గి మెఱుఁగుల్ గ్రమ్యుంగ సారించి యున్నద యానంబునఁ గిట్టి హెటకములన్ ప్రుండించి. కర్ణ. 3.204

తే. రమణి పొరిఁబొరిఁ గన్నీరు క్రమ్యుఁ జాట్టు,మెలఁగి కాకుల గ్రద్దల దొలఁగ నడుచు,చున్నయది. శ్రీ. 2.64.

2. కవియు, పైఁబడు, పడు.

కం. పతి పురికొలిపిన నమవస,నతి శయముగఁ బొంగు జలధియన గ్రమ్యున యుద్ధత బలము నిలిపె నమ్మూ,రుతి సెలియలి కట్ట క్రియ నిరూఢస్థితియై. భీష్మ. 2.217.

మ. .. అబ్బలములుం బోకేచి క్రమ్యుంగ నెత్తుటఁ దేల్చెం బొరి మార్చె నాశఁడడరం ప్రుంచెన్ మథించెం గడున్.

3. ఆచుకొను. ప్రాపగు, ఆధారమగు

ఆ. కుడువనిచ్చు తతియుఁ గరువఁ
క్రక్కించు, నవనరంబు నెఱిగి
యరిన్పుపాలు, నీవు ధీరవృత్తి నిడుఁ
ద్రాటఁ డొమ్ము క్రమ్ము కపిల
యనఁగాఁ గ్రమ్మి చెఱపు. ఆశ్ర.
1.72.

క్రమ్ముదెంచు దే. అ.క్రి. (క్రమ్ము +
దెంచు - చెప్పఁజున)

క్రమ్ము.

1. వ్యాపించు.

సీ. ... బంధులకగవద్దఁ బాయు నన్య
యమను, కలఁకమై జెమటలు గ్రమ్ము
దేర. విరా. 2.70.

2. స్రవించు, కాటు.

తే. అంతరంగంబు నిండి రెండలువు
లందు, వెడలు సంతోష పూరింబు
విధము దోహ, గన్నుగవ సమ్మ
దాశ్రులు గడలుకొనుచు, గండ పుల
కాంతురములతో గ్రమ్ముదేర. విరా.
5.240.

3. త్రోసికొని వచ్చు.

చం. కనుఁగొని దర్శనంఁజుముగా
నతఁడిట్లనుఁ బాండవాగ్రజన్ము, నకు
వడిం బెనంగఁగ ననుం బవనాత్మజుఁ
జూచు వేడ్కని, జ్ఞనతతి యంతకంత
కిటు సందడిగాఁ రనయిచ్చు గ్రమ్ము
దెంచునొ యపవేశ నిశ్చలతఁ
జూచిన మేలఖిల ప్రియంబుగన్.
శల్క. 2.231.

4. ఉబుకు.

తే. గాఢ సంస్కర్ష భంగులు గలుగు
నట్టి, హోమ సమయ కృత్యంబుల
నొంది సౌఖ్యంబును వెన్నెట్టి పొరి

బొరిఁ గ్రమ్ముదేర, సమ్మదాంబుధిఁ
దేలిరి సతియుఁ బతియు. విరా. 5.402.

5. కలుగు, ఉప్పొంగు.

తే. శోకవేగ సంతపుండ్రె సొలసి
వ్రాల, సంభ్రమమ్మునఁ బట్టిరి సాత్య
కియును, గవలు భీమసేనుండును గర
తలముల సుమ్మలికము నెమ్మనములఁ
గ్రమ్ముదేర. సౌప్తి. 2.11.

క్రమ్మున దే. అవ్య.

చూ. క్రమ్మన.

క్రయ్య దే. వి. కయ్య.

చిన్న కాలువ.

ఆ. అధికబలము గెల్చి యవసీపతులు
గొంద, అతి విహీన రిపుల యాక్రమ
మున, మడిసిరకట జలధి వెడలి
సన్నపుఁ గ్రయ్య మునిఁగి రూప
దంగు జనుల మాడ్కి. సౌప్తి.
2.17.

శ్లో. ఇంద్రోపమాన్ పార్థివ పుత్ర
పౌత్రాన్ పశ్యావిశేషేణ హతాన్
ప్రమాదాత్, రిర్యా సముద్రం వణి
జస్సమృద్ధాః మగ్నాః నద్యామివ హేల
మానాః. సం. భా. సౌప్తి. 10.23.

క్రవ్యాదము సం. వి. అ. పుం.

మాంసమును తిను జంతువు (పులి,
గ్రద్ద. మొ).

వ. అప్పుడర్జునుండు ... ర క్రనదీ
ప్రవాహంబు భవదీయ సేనామధ్యం
బునం బఱపి వేతాళ క్రవ్యాదాది
భూతంబుల నోలలాడె. భీష్మ.
2.166.

క్రవ్యాదుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ)

మాంసము దినువాడు. రాక్షస భూత పిశాచాదులు.

వ. ఇవ్విధంబున వివిధ వికారాననంబులు బహుభంగి కరపాదంబులు గలుగు నపరిమిత క్రవ్యాదులు గలిసి మేదో మాంస మస్తిష్క మజ్జంబు లానుచుం జవియైనవాని బుత్త మిత్త కళత్రాదుల కొనంగుచు ... ననేక ప్రకారంబుల విహారంబు సలుపుచు నుల్లసిల్లిరి. సౌప్తి. 1.202.

కం. వందిజనంబులు మాగధ, బృందంబులు సంస్తుతింపఁ బెంపొందుచు మ్రోలం దిరిగెడు క్రవ్యాదుల క్రందున నీ పినులిపుడు గటకటఁబడవే. ద్రోణ. 2.335.

క్రా

క్రాంతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

అప్రమింపబడసది.

ఉ. హంసపుండనేక బలసంపత్తి...

సముజ్జ్వల శాల సాయక, క్రాంత పరీతి నిర్మథిత కంపిత పాతిత మూర్తి జేసి. భీష్మ. 3.246.

క్రాంతాత్ముడు సం. వి. న్. పుం.

క్రాంతదేవుడు, నారాయణుడు.

కం. వామన రూపంబున నుద్ధామ బలున్ బలినడంచి త్రైలోక్యాతి, క్రామితఁ బేర్చిన యద్భుత, ధాముం క్రాంతార్ముఁ దలఁతు దామోదరునిన్. శాంతి. 2.43.

క్రాంతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

లచుగిడుట. పాదవిక్షేపము.

సి. ... భూమితోయముల బలము,

గౌరవకుండు గ్రాంతి యుపేక్షుని యందును నర్థంబు లోభమును .. గరంబు. ఆ. దగులు. శాంతి. 5.602.

2. అక్రమించుట, వశము సేసికొనుట కం. అంతయును దిచ్చుకొని, క్రాంతి యగు మురాంతకుండు గనుఁగొన నమ్మాత్మంబును గలపికొనియె న, నంతుడు దన పరమమూర్తి యందు నరేంద్రా. మౌస. 1.79.

క్రాంతుడు సం. వి. అ. పుం.

త్రివిక్రముడు, విష్ణు.

కం. వామన రూపంబున నుద్ధామ బలున్ బలి నడంచి త్రైలోక్యాతి, క్రామితఁ బేర్చిన యద్భుత, ధాముం గ్రాంతాత్ముఁ దలఁతు దామోదరునిన్. శాంతి. 2.43.

క్రాగిపోవు దే. అ. క్రి.

నశించు.

తే. ఏను దీవను నైక్యంపు బెఱుక వొడముఁగాత గమనాగమనము గ్రాగిపోవ శాంతి. 4.243.

క్రాగు - క్రాగు దే. అ. క్రి.

నశించు.

తే. ఏన నీవను నైక్యంపు బెఱుక వొడముఁగాత గమనాగమనము గ్రాగి పోవ శాంతి. 4.243.

క్రాగు - క్రాగు దే. అ. క్రి.

1. దగ్ధమగు, కాలు, చచ్చి, మండు ఉ. కౌటచక్కెర దర్పమునఁ గానక నిన్నుఁ బరాభవించి దుర్వార భవ త్రృతాప శిఖి గ్రాగె మదిన్ వగవేల దీనికన్. శాంతి. 1.93.

చం. ... పాండునం, పినులికు ధర్మ

మూర్తులకు ధర్మమైన గత యిట్టు
లెగ్గి సేసిన ధృఢాత్మజాధము
నశేష సుహృత్తుత బంధు దాహ
నూ,చనములు లక్కయిల్లతి కృశాను
విభాహుల గ్రాగె గ్రక్కునన్. ఆది.
6.162.

తే. నాదు గురు కౌపాగ్నిచే నీదు దేవ,
గణ విభుత్వ మహోన్నతి గ్రాగి
పోదె. ఆను. 2.201.

వ. అప్పధంబునఁ బాదవాగ్రహండు
నని చని యారంగ్రాగిన నూనియ
వోరెం దెరలుచున్న జలంబులు గలిగి
...చైతరణి యను పేరఁ బరఁగిన
యెటును... జూచి. స్వర్గ. 18.

సీ. ... నా విశేకమున కానందింపఁ
గనిన యంగన యెట్లు నిలువునఁ
గ్రాగఁకుండు. విరా. 2.335.

2. పాయు, తొలఁగు, నశించు.

ఆ. కడుఁ బ్రసిద్ధిమిదియుఁ గర్కృట
కుని దిమయంతిఁ బుణ్యమూర్తియైన
నలుని, నులచరిత్రుడైన ముతుపర్ణుఁ
గీర్తింపఁ, గలిభయంబులెల్ల గ్రాగు
నధిప. ఆర. 2.231.

తే. క్షత్రవధనైన పాపంబు గ్రాగ
వలయు గడగి సద్గతియును నాకుఁ
బడయవలయు. ఆర. 2.262.

చం. అనయముఁ బేర్చు కామమున
నర్థము ధర్మముఁ గ్రాగు. శాంతి.
3. 124.

క్రాచు-కామే దే. స. క్రి.

($\sqrt{\text{క్రాగు.}}$)

1. హించు, కాల్పు, తపింపజేయు.

సీ. పటరంజను చటచ్చట రవం

బెసంగంగ మ్రాచుల బొదలును
గ్రాచిశానుచు. గీ. .. పరగె,
నద్భుతోద్భవంబైన మహానలంబు.
ఆశ్ర. 2.151.

కం. వీనమరేంద్రుడ నాదగు, మానము
గామధి గ్రాచె మానిని దడయం, గా
నేల నన్నుఁ దగ స, మ్మానింపుము
నీకు సిగ్గుమాటింకేలా. ఆను. 2.198.

చం. ... కౌరవకులముఖ్య యుమ్మ
లిక గ్రాచితె చిత్రము బ్రీతిఁ బొందెనే.
... శాంతి. 1.4.

2. నశింపజేయు, పోగొట్టు,
అడఁచు.

తే. పరశురాముని శాపంబు బాణశక్తి,
గ్రాప బ్రాహ్మణ శాపంబు రథము
సిక్కు, వలుప గాండీవధరు చేతి
మెటుఁగుటమ్ము మన్నిగొనియెనె యో
కర్ణ మగలరాజు. శ్రీ. 2.90.

ఉ. ..వావిరిఁ జెప్పఁగావలసె వాలిన
దుఃఖము దాల్చిఁగ్రాచినన్. శాంతి.
1.115.

సీ. ... కౌంతేయులపుడు తే. దయ
దలిర్పంగ దు, న్సలఁ దలఁచి యలుక
గ్రాచి మందల విడిచిరిగాక. శ్రీ.
2.95.

ఉ. కావునఁ గామరోషములఁ గ్రాచుచు
నాశ్రమకోటి గాచుచున్. శాంతి.
2.252.

3. చంపు,

గీ. విప్రు కడుపులోనున్న యవ్వీరు
ననుజుఁ, బిలిచె రమ్మని వాతాపి ప్రియ
ముతోడ, జీవితుండయి వాడు
సెచ్చెను విప్రు, కడుపు వ్రచ్చుచు

యవడి క్రాచె విప్రు. ఆర. 2.323.
(అప్పు మొదలగువానిని) తీర్చు.
... గృహస్థ, ధర్మ మాశ్రయ
... తక్కిన మూటికి గావున
నిపూని దైవ పితృ. తే. కంబులైన
... బుల గ్రాచు వడుగు, నాటి
డవడి బుల బులము దీర్చి,
చ్చి కాన కాషాయపక్వతః బ్రతుద్ధి
'ంది మతి యత్తమాశ్రమ మొందు
ప్పు. శాంతి. 1.80.

పీడించు.
... పోని నిశాచరులన్ బడల్ప
న్, ఘన భుజదండ చండహతి
... చిన నుక్కటి రక్కసుల్ కుజేరు
తెఱిగింపఁ జాటిరి సరోష వృకో
ర భీమకర్మముల్. ఆర. 3.367.

రెడు సం. వి. అ. పుం.
రుకుమారుడు.
తఁడు గాంధారీ ధృతరాష్ట్ర పుత్రు
లో 80వ కుమారుడు, క్రథనుడు
వచ్చును. ఈతఁడు ధీమతే మర
ంచెను. కర్ణ. 2.216.

ర దే. అ. క్రి.
చలింపు, కదలు.
... పొలయు మలయానిలంబునం
గాలు మవ్వంపుఁ దీవలఁ గడివోయి
... గిన విరుల వలన మీనకేతన
... లలం బోని లతామండపంబు
ను. విరా. 2.240.

సంచరించు, తిరుగు.
... నేలకు నల్లెడు పొడుపునఁ
గాలుచు మును మెఱయ గురుని రథ
క్రము ల, కాకలంబున సమక జయ

శ్రీ లోపము దెలియ నంటిలఁడియె
న్యపా. క్రొణ. 5.317.
... ఏనుగు నెక్కి పెక్కినుంగు
లిరుగడ, రాఁ బురపీఠులఁ గ్రాలఁ
గలదె. విరా. 5.204.

చం. .. మత్స్య మహిరమణుడు
సారథింగనుగొని యల్ల గట్టిమొనఁ
గ్రాలుచునున్న త్రిగర్తనాథ కేతన
మున చక్కటిన్ మన యథంబు వెసన్
జననిమ్ము నావుడున్. విరా. 3.179.
వ. మన మూకల నడుమం బడం
తుల పిండులోనం గ్రాలెడు విరా
సియుఁ బోలె విలసిల్లుచు. క్రొణ.
8.166.

4. ఒప్పు, ప్రకాశించు.
... సర్వపయోనిధుల్ నిరాకులా,
కారతఁ గ్రాలెడుం గులనగంబులు
నిశ్చలరూఢిఁ జాలనొప్పారెడు, ఆర.
7.243.

(ధర్మజుడు శ్రుతాయువును బాఱఁ
క్రొలుట).
... తత్తనువు రక్తమయంబుగఁ
జేయ వాడు భీ,తుండయి పాతె
నీబలము దూలంగ నట్లయిముచ్చి క్రాల
గాన్. భీష్మ. 3.40.

... నెలదీగ లీలఁ గ్రాలుచు
వింప, చెయవంబు దలకొనఁ జేరి నిలిచి.
విరా. 2.64; విరా. 4.177.

కం. ... దొరలు ద,ర్పము పల్లవింప
వెడలిరి, తమ తమ కేతువులు గ్రాల
ధఁజీనాధా. భీష్మ. 1.88.

కం. ఆలోనన భోజపతిన్, వాలమ్ముల
బొదివి రెల్లవారు దానం, దూలకతఁడు

బలు విలుగొని, క్రాలుచు నా భీమ
ముక్తి రధికుల నొంచెన్. ద్రోణ.
4.29.

క్రొల్లన్న దే. వి. ఔ.

చంచల నేత్రము, తరళ నయనము.
సీ. పలుకుల ముద్దును కలికీ క్రొల్ల
న్నుల, తెలివను వలద చన్నుల
బెడంగు. ఆది. 3.27.

క్రి

క్రించు దే. విణ.

అల్పాడు, సీమడు.
తే. పాడి మానసులంద్రు నిన్బాలు
నొకని, బొదివిరిస్సిరో పెక్కంద్రు
ప్రోడలదియ, మగటిమియె క్రించు
పనికిట్లు దెగినయ ప్పడుల్లములు వార
లకు, నెట్టులంద్రునొక్కొ. శ్రీ. 2.76

క్రించువని దే. వి.

సీచకాకము. సీచపుణి.
చూ. క్రించు.

క్రిందు దే. వి. ఔ.

1. అధోభాగము, దిగువ.
కం. .... భూరిశ్రవసు, చనూన బల
మొప్ప దానవాంఠకు ననుజ, న్ముని
బట్టి పుడమిపై వైచిన, గ్రిందై యోపి
నంత సేయుచుండెన్. ద్రోణ.
4.284.

చం. ... ఎక్కడో జనుము శిరంబు
క్రిందుగ నజస్రము వ్రేలగలాడ వీ
భవం, బున తుది, ప్రార కాకచయ
ముల్ దొలువన్ సరికాధివాసివై.
శాంతి. 3.348.

తే. ఒకటి యడిగెడ గృవ చిగురొత్త

జెప్ప, వలయు మీరు మా యింటికి
వచ్చి యొక్క, ప్రక్క క్రిందుగ నిరు
వదియొక్క దినము, లనపు నిద్రించి
తది మొదలైన నీదు. ఆను. 2.329.
సీ. రారవంబనగ ధరాస్థలిక్రింది.
ఆను. 5.170.

2. పూర్వకాలము.

వ. .. వీరలు తమ తమ పుణ్యా
చారంబులం జేసి క్రిందం బదితరం
బుల వారిని మీదం బది తరంబుల
వారిని దమ్ము నుద్ధరింతురు. ఆది.
3.221.

క్రిందుపడు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{క్రిందు}}$)
అడుగునబడు.

వ. క్రిందుపడం దొరగిన గాత్ర
ఖండంబులును. ద్రోణ. 2.60.

క్రిక్కిరియించు దే. స. క్రి. (క్రిక్కు +
ఇంచు + ఇంచు.)

ఎడము లేకుండ జేయు, నిండుంచు.
ఉ. తక్కిటి వారలు గని ముదంబల
రారగగ గొగిలిచుచున్, మ్రొక్కుచు
నాదటం దనదు మోముపయిం దని
వోని చూడ్కులం, క్రిక్కిరియించు
చుంబొదివి గెల్పు నుతింపగ రాజు
పుత్రుడ, యొక్కడు మాటకొరువక
యిట్లను నర్హజనంబుతో దగన్.
విరా. 5.285.

క్రిక్కిరియు దే అ. క్రి.

దట్టముగా వ్యాపించు, నిండు, ఎడము
లేకుండ నిండు.

కం. మణిముడి చీకటి యప్పుడు, నటి
ముచి భటు లుడుగ కడరి యని
సేయంగా, నెఱసి తవు మెల్లయెడ

గ్రిక్కిరిసిన మఱి పాసి నిలిచిరింతను నంతన్. విరా. 3.195.

కం. మెఱసి యుదయించు గ్రహముల తఱచు ప్రభలఁ గ్రేణి సేసి దళ దిశలం గ్రిక్కిరిసి వెడలె నా విం ద్లన్, మెఱుగులు నృపతనయు దృష్ట మిటుమిట్ట గొనన్. విరా. 4.114., విరా. 3.215.

క్రిమి సం. వి. ఇ. పుం. కృమి.

పురువు.

తే. .... వారలఁ గుక్కలు గఱచుఁ గ్రిములు, దొలుతు గ్రద్దలు నొప్పించుఁ దుండనిహతి. ఆను. 5.170; ఆశ్వ. 2.117.

క్రియ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. చేయుట.

మ. మదిరాళ్ళుండు గడంగి యన్నకు బలోన్మాదంబు రెట్టింప నుప్రవర జ్యాలతికా క్రియా సమభిహార క్రిడనం బప్పుడొప్పిదమై యోగ వియోగ సంధులు నిరూపింపంగ రాకుండఁ గ.రదళోపాంతము వింతసేయ నడ రెన్. విరా. 3.174.

2. చేప్త, వ్యాపారము, కార్యము, పని సీ. .. ధర్మమయ క్రియా తత్పు రత్నంబును. విరా. 1.67.

కం. పురుషుడన వేటొకండే, పురుషోత్తముడైన యేన పురుషోత్త మతా, స్ఫురణకుఁ బురుషత్వంబను మెరమెర గలదదియ కాదె మెయికొను క్రియకున్. భీష్మ. 1.199.

కం. అలసులు ధనహీనులునై, సౌలసి క్రియలు విడుతురది విసూత్రత

దానం, గలదే సద్గతి వేదం, బులు విడిచి యమంబు పరతః వోపరె తండ్రి. శాంతి. 5.314.

3. ఉదాత్తానుదాత్త స్వరిత స్వర విధానము.

చం. ద్విజవరులం గ్రుహరుల నతి ప్రియదర్శనులైన వారి ఋగ్యజుష పదక్రమంబులు క్రియన్ గుణియించుచు వచ్చువారి. ఆది. 2.195.

3. వృత్తము, ప్రవర్తనము.

సీ. సత్యక్షమా దమ శౌచ దయా తపో, దాన శీలంబు లెందేని కాన, నగు నట్టివాడు బ్రాహ్మణుడగు... యగ్గజ ములివియు, క్రియ కూద్రునందుఁ గల్గిన నతిండు త్రమ ద్విజుఁడుగా నేర్పు నేనిజము విడిచి. ఆర. 4.128.

5. విధము.

సీ. ఎలదీగఁ గప్పిన లలిత పరా గంబు క్రియ మేన మేదిసీ రేణువొప్ప. విరా. 2.188.

కం. కరి కరి గిరి గిరి నంభో, ధర మంభోధరముఁ బెలువఁ దాకిన క్రియఁ దాకిరి. కర్ణ. 3.277.

(ఈ యర్థము తెనుఁగుననే కలదు.)

6. దక్షుని కూతురు - ధర్మకడను మనువు భార్య.

వ .. దక్షుడపుత్రుండు గావునఁ బవిత్రీకరణంబు సేసి యందుఁ గీర్తి లక్ష్మి ధృతి మేధా పుష్టి శ్రద్ధా క్రియా బుద్ధి లజ్జా మతులను వనితలఁ బదుం ద్రుడను ధర్మకడను మనువునకిచ్చె. ఆది. 3.61.

క్రియగోను దే. అ. క్రి.

కిలు, ఒనగూడు.

కం. ఉడుగక మేమహితము బలి,
కెడు వారము నీవు హిరిచ్చ క్రియ
గొనఁగాఁ జల్కెడువాడవు. ఆది.
8.40.

క్రియావంతుడు సం.విజ.

(త్. వత్తి. త్.)

పనియందు పూన్ని గలవాడు.
క్రియావంతుడు.
కం. సంచల గృహమేధి ఫలం,
బంతయుఁ బడయంగ నోపు ననుగుణ
భార్యావంతుండగువాడు క్రియా
వంతుడు దాతుండు బుత్త్రవం
తుండు నగున్. ఆది. 4.82.

క్రీ

క్రీ దే. విజ.

(వృత్తియందు 'క్రిందు' శబ్దము నందిరి
'ందు' వర్ణము లోపించి లుప్త శేషం
బునకు దీర్ఘము వచ్చిన రూపము).
క్రిందిది. చూ. క్రిందొడ, క్రినీడ.

క్రీడల దే.వి. (క్రిందు + లు).

తలగడ, తలక్రింది ఎత్తుగాఁ బెట్టు
కొను మెత్త, దిండు.

తే. తనకుఁ గ్రీడల యని భవత్తన
యులకు నెఱుంగఁ జెప్పిన వారు
గడంగి మెత్త,దనము గల తల
గడలు దేఱునుచున్నయును జూచి చిఱు
నవ్వుతో నవ్వసాచిఁ బలికె. భీష్మ.

3.420.

క్రిందొడ దే. వి.

క్రిందితొడ, తొడ అడుగుభాగము.
తే. వికృతాతి ఘోర రూప,మళకమని

యెడు నొక కీట మద్దిసేంద్ర తనయు
క్రిందొడఁ దొలిచె సర్పముగాఁగ.
శాంతి. 1.21.

క్రీడ సం. వి. అ. క్రి.

పాచికలు మున్నగువానితో ఆడు
ఆట. ఫేలనము

కం. ద్యూలక్రీడకుఁ గొందొక,నేతుం
గపటమున నొవ్వని జనంబులు నా,
చేతి ధనమెల్లఁ గొని పరిభూతి యొన
రిచ్చిన విరక్త పుట్టి వెడలితిన్. విరా.
1.196.

2. లీల, విలాసము.

మ. వనితావేషము గల్గియున్నయది
చెల్వం బాడుచందంబు గాదు నిరూ
పింప మహానుభావతయు నిర్దోషత్య
మున్ రాజసం,బును శోభిల్లెడు నెవ్వఁ
డేనొక జగత్పూజ్యుండు గ్రీధార్థ
మి,ట్లానలం దాచ్చిన రూపు గావ
లయు ... విరా. 1.231; శాంతి.
4 200

3. రతి

తే. క్రీడదెసఁ గొతుకంబురియాడ
రతుల,వపులు గొయోచ నేరని
జారపొందు, హృదయమునకింపు
సేయమి నెఱుక గలుగు,వారు దీని
సుఖంబుగాఁ గోరరెందు. విరా 2.70.

క్రీడనము సం. వి. అ. న క్రిడ.

1. ఆట, ఫేలనము.

చ. తనయుఁడొకండు వాడు గుణ
ధాముఁడు క్రీడనవాంఛ సాంద్ర
కా,ననమునకేగి కీడుపదినం దదవం
జనుదెంచి యెందుఁ గా,నన మది
యాళ ద్రిప్పికొనిన వెగదండుమ
వచ్చినాడ. శాంతి. 3.158.

2. లీల, విలాసము.

మ. మదిరాళ్ళుండు గడంగి యన్నకు
బలోన్మాదంబు రెట్టింప న, ప్రదర
జ్యాలతికా క్రీయా సమభిహార
క్రీడనం బప్పుడొప్పిదమై యోగ
వియోగ సంధులు నిరూపింపంగ
రాకుండ .. నడరెన్. విరా. 3.173.

సీ. ... క్రిందినాన క్రీడనంబు.
విరా. 1.67.

క్రీడాగృహము సం. వి. అ. న.

ప్రతిగృహము.

వ. .. దుర్యోధనుండు నిజ భృత్య
జనులు నక్కొలని దరిం గ్రీడా
గృహంబులు నిర్మింప నియోగించిన.
ఆర. 5.980.

క్రీడాఘాతము సం. వి. అ. పుం.

అటవోలెఁ జంపుట-లీలావధ.

శా. ... త్రిగరైతుండు చేపీచుడుం
గ్రీడాఘాత నిరూధి నాశ్వికులు వారిం
దున్మి తూటాదినన్. విరా. 3.182.

క్రీడాచలము సం. వి. అ. పుం.

క్రీడకొఱకు ఏర్పఱుపఁబడిన పర్వ
తము.

సీ. .. చారుమయూర కేకారుత కలి
తంబు, లగుచు నొప్పారు క్రీడాచల
ములు. ఆను. 2.318.

క్రీడి వె. వి. (సం కిరీడి-ప్రా. కిరీడి)

అరునుడు.

చం. ... క్రీడి మనంబున మెచ్చునట్టి
నే, దున్ను భుజకర్తయుం గలిగి రూడికి
నెక్కిన సూతవృత్తిమై, నని సడిసన్న
యే దైత్య బృహన్నలకుం గలదంబు
జాననా. విరా. 4.15.

క్రీడించు సం. అ. క్రి.

అట్లాడు.

కం....మృదు దూతంబునఁ గ్రీడింతు
జేతోముద మొదవ నక్షశిల్ప ప్రౌఢిన్.

విరా. 1.71.

2. విహరించు.

సీ. .... కొలకుల తెలఁకులఁ గూడి
క్రీడించుచుండెడు నంచతందంబు
నడదెడంగు. ఆను. 1.181.

కం. అడుమఁ జాడుచు గణములు,
గూడి చరింపంగ గిరిజకుం బ్రియ
ముగఁ దా, వేడుక నమ్మిడుఁ
దెప్పుడుఁ గ్రీడించుచునుండు మునులు
గీ తింపంగన్. ఆను, 2.4.

3. రమించు.

కం. పలువురు క్రీడింతురు భూ, వం
యాధిప యుయ మంచివారును గలరు.
ఆను. 2.218.

క్రీతము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

కొనఁబడినది. (చూ. క్రీతుడు).

క్రీతుడు సం. విజ. అ. పుం.

తల్లిదండ్రుల నుండి కొనఁబడిన
పుత్రుడు (వీడు ద్వాదశ పుత్రులలో
నొకఁడు. చూ. పుత్రుడు). ఆను.
2.254.

క్రీనీడ దే. వి. (క్రిందు + నీడ)

క్రందినీడ.

కం. ఇమ్మెయి నలంగి యొక వృక్ష
మ్మున క్రీనీడ నిలిచి చనుచెంచుట
నా, కిమ్మరి దడయ వలసెనని, యమ్మ
ద్దియ సెప్పెఁ జెమట యవరంగ
మేనన్. ఆను. 3.258.

క్ర

క్రమంకించు దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{క్రమంకించు}}$)

క్రమంకించు.

అస్తమింపజేయు.

తే. అనుచు గ్రమంకింపరాని ప్రొద్దరసి
యరసి. విరా. 2.314.

క్రమంకించు దే. అ. క్రి.

మునుగు, స్నానము చేయు.

చం. ఇటు తగునే సుయోధన ....

ఏమిటి గ్రమంకితి నీళ్ళను చావు
దప్పనే. శల్మ. 2.54.కం. అవనీశ యశ్వమేధము, నవభృథ
మున నీర గ్రమంకి యనుచు శుద్ధం
దగుఁ డాఘ్రై నఁ ద, శ్రుత విశేష
ము లోకపూజితంబులైన శాంతి.
1.305.సీ. భార్గవ చృతవనుండు భాగీరథి
యమునలు గూడునెడ ... కేగి యల
మునిష్ఠ గ్రంథి సుస్థిరుడయి. అను.
2.258.

2. అస్తమించు.

కం. మాయరవి యేల క్రమంచొ, కో
యను గ్రంథంబోయెడుఁ జూ
యిప్పుడ యను. విరా. 2.312.సీ. .... మీరలిక్కడ భయంబు,
దక్కి యేడ్చుచునుండఁ దగనిదె
క్రమంకిండుఁ బ్రొద్దు రాక్షసులను భూత
ములుఁ బి. తే శాచములు వ్రచ్చి తిన
నిపుదేచి వచ్చు. శాంతి. 3.366.

3. అడఁగు, దాగు.

కం. అపలంబున గ్రంగిన న, దృఢత
ముగ దివమునకు నెగసిపోయిన లగతున్, హతుజేయక మగుదము. ఆర.
6.241.అ. నడవు సమరమునకు వెద జుక
బోదింకఁ దప్పగ్రంథిలేదు తటికఁ
జూచుము. ఉద్యో. 4.191.

(తప్పగ్రంథం = తప్పించుకొను)

క్రమంకించు దే. అ. క్రి.

వంగు, క్రిందికొదుగు, పొట్టిదగు.

అ. ... వానిమెడ గ్రంగ బిడికిటఁ
బొడిచె నసుర ముడిఁగి పడియెఁ
బుడమి. ఆర. 3.396.(మల్లయుద్ధ వర్ణనము) సీ. ... బలు
విడి వాడు పైనదరిన జరగక
యవని గ్రంగి నిలుచు. ... విరా.
2.15.

2. దిగఁబడు.

కం పలుదెస మంటలు ప్రబ్బంగ,
సలము స్ఫురణమున నిగుడు నయ్య
త్రంబున్, జలజాతుడు గని పంచాం,
గుళ మాత్రము రథము ధరణిఁ
గ్రంగనదుముడున్. కర్ణ 319; 351.
సీ. క్రమిగ్రంగక ... ఒప్పుచోటు
రథములనేల. శాంతి 3.6.

క్రమంకించు దే. స. క్రి.

ఈ పదమును శ. ర. కారుడు
గ్రహించలేదు. నాతఁడు సరళాదిగ
'గ్రచ్చ' అని గ్రహించెను. సూ. ఆ.
ని. వారును 'కూర్చ' అను నర్థమొక్క
టియే వ్రాసి 'వాక్రచ్చ' చూడుమని
వచిరి. వారి మతమునను ఇది
'గ్రచ్చ'గనే కనఁబడుచున్నది.
'క్రచ్చ', 'గ్రచ్చ' - రెండు
పదములు గనఁబడుచున్నవి. కాని

(జొమ్మను చొమ్మతో బొడుచు)

క్రమ్యు దే. అ. క్రి. 'కృత్' అను సంస్కృత శబ్దమునుండి పుట్టినది కొందఱు. కాని అది కృత కముగా (గన్పించును) క్తః, తగ్గ, శీజించు.

కం. అయ్యంగరాజుతోడం, గయ్యము సేయుచును దుర్ముఖ ప్రాణంబుల్, సయ్యనఁ దొమ్మిది యమ్ములఁ గ్రయ్యక దయ్యక యతండు గొనియె నరేంద్రా. ద్రోణ. 4.198.

2. వెనుదీయు.

చం. .. అంజలికన్ని రూపులై, తను వులు సింహుడనె హయవితానము నొంచుచు గేతుడండ ఖండన మొనరించుచు వెనఁగె దయ్యక క్రమ్యు కతండు గండునన్. కర్ణ. 3.169.

క్రూ

క్రూర సం. వి. అ. క్రి.

దక్షుని కూతురు; కశ్యపుని భార్య.

'విశ్వా' అని మూలమునఁ గలదు.

క్రూరత సం. వి. అ. క్రి.

క్రూరత్వము, కనికరము లేనితనము, కఠినత్వము.

ఉ. సూతులు ... ద్రోపది ... తమ చేనవనున్నఁ గాంచి సం, జాత మహోగ్ర కోపులయి చారువిలోచనఁ బట్టి క్రూరరన్. విరా. 3.11.

సీ. ఉచురొక్కతటి దొల్లి నమయంబు దమలోనఁ జేసి క్రూరతయు మ్రచ్చి మియు చుక్క, సైపక యిట్టి దుర్జను

నందఱును గూడి శాసించువారుగాఁ జూచి. శాంతి. 2.257.

క్రూరత్వము సం. వి. అ. న.

కనికరము లేనితనము, కఠినత్వము. కం. వెడపనికి నాలిఁ జంపం, గొడుకుఁ బనిచి వచ్చినాఁడఁ గ్రూరత్వమునం, గడవంబడునొకొ పనియని, కడు వెనఁజనుదెంచె నశ్రుకణములు దొరఁగన్. శాంతి. 5.281.

క్రూరము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. కనికరము లేనిది, కఠినము.

ఉ. ... ధర్మముం, దక్కుట కోర్కెఁ జాలుదునె ధర్మజు తమ్ములు క్రూరకర్ములే. భీష్మ. 3.306.

2. ఉగ్రము, భయంకరము.

శా. .... గాండివ నిర్మూక్త శరావలీ దళిత శత్రువ్రాతముల్. విరా. 5.38.

సీ. క్రూర దానవుఁడు భూచారి నిర్జర కాంతఁ, బొదువ రయమ్మునఁ బోవు భంగి. విరా. 2.128.

సీ. ... కృపుని నాలోకించి క్రీడి తద్వక్షఃస్థలంబునఁ గ్రూర భల్లంబు నాట. విరా. 5.150.

కం. క్రూరములగు సూతసుతుని, నారాచములొడలఁ బెక్కు నాటిన కర్ణ. 3.23.

క్రూరుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కనికరము లేనవాఁడు, కఠినుడు.

వ. క్రూరుండగు కొడుకుఁ గనుట కోర్వననుటయు. శాంతి. 2.71, 178.

క్రే

క్రే (పుత్రియందు 'క్రేవ' శబ్దమునకు తుదివర్ణము లోపింపగా మిగిలిన రూపము) ఉదా. క్రేగన్ను.

క్రేంకారము సం. వి. అ. పుం.

చిలుగంటల ధ్వని.

వ. ... ఊర్వశి యర్జున సంగమ కాంక్షంజేసి చంద్రికా ధవళ దుకూలంబు గట్టి . . మణిమయ భూషణాలంకృతయై, కటి కలాప చిఁచిశీ క్రేంకారంబును మదనాజ్ఞా వాద్య మోషంబునుం బోలె మ్రోయుచుండ మందగమనంబునఁ బురందరి నందను మందిరింబున కరుగుదెంచిన. ఆం. 1.858.

క్రేగన్ను దే.వి.భే. (క్రేవ+కన్ను) నేత్రాంచలము, కడకన్ను, కటాక్షము కం. వెనుకదెన వచ్చి కదిసియు,దన రథము దొలంగనిచ్చి తటియఁబడుట కొల్లని తలఁపు క్రేగంటన మనలం జూచుచు గడచి యట నడచెన్. విరా. 4.258.

వ. ధనంజయుండును దనకు దుర్యోధన సైంధవులగ్గంబై యున్నను క్రేగంటం జూచుచు గాంగేయుపై నడరె. భీష్మ. 3.53.

సీ. ... హరి యా భోజపతిమీదఁ గడునెఱ్ఱనైన క్రేగంటి చూడ్కి,నిగి డించి సక్రోధమగు మానసంబుతో. మౌస. 45.

క్రేడించు దే. స. క్రే. క్రేంచు.

ఉపేక్షించు, అలక్ష్యము చేయు.

తే. భీష్మునకుఁ దోడుపడువారి బెట్టు దాఁక నతఁడు ఫలును నేఁబడి శిత శరముల,నేసి పేర్చినఁ గౌరవులెల్ల నార్జ్య,నఱక యాతఁడు గురుసేనఁ దఱియఁ జొచ్చె. వ. ఇట్లు క్రేడించి గాంగేయు డించి గాండివి తన యర దంబు రయంబున. భీష్మ. 2.37;38.

అ. క్రే.

తొలఁగు.

కం. ... విప్రుతోడ మెయికొని పో,రిట్లచ్చుపడ నేటికని వి,వ్వ చ్చుండు క్రేడించి యొండు వలనికి నడచెన్. భీష్మ. 2.807.

కం. ఓడితిమె మేము రణమునఁ గ్రీడికిఁ గ్రేడించి రాక గెలుపేయతఁ డె,చ్చొ డాఁగిపోయెనాకొ మా,తోడి బవరమిట్లు తాను దొలఁగిన దెగునే. ద్రోణ. 1.374.

క్రేణి చేయు-క్రేణిసేయు దే. స. క్రే.

1. హేళనము చేయు, పరిహాస మొన రించు.

ఉ. ఆయత బాహులున్ వెడఁడయైన సమున్నత వక్షమున్ సరో,జాయత తోచనంబులఁ బ్రసన్న ముఖంబు నుదాత్తరేఖయుం,గాయజుఁ గ్రేణి సేయు నన (మించునని భావము). విరా. 1.234.

2. పురుడించు, పోలు.

వ. ... ప్రోవులు గొనియున్న ప్రేవుల వలన లావుగల యంచెపించు పేరాఁ కలి నచిముడిఁ బెట్టెను గులుకులు గట్టిన మృణాళ నాళంబుల నొప్పు కిమలాకరోద్దేశంబులఁ గ్రేణి సేయు

ప్రదేశంబులును. విరా. 3.236.

వ. ... గాంగేయుండు .. సందర్భ
సీయ గభస్తి వితానుండగు నస్త
మయ భానుం గ్రేణి సేయుచు. శాంతి.
2.19.

తే. రూప విభ్రమముల నప్పరో
జనంబుఁ గ్రేణి సేయు వారాంగనా
శ్రేణి. శాంతి. 6.269.

క్రేపు దే. వి.

దూడ, వత్సము.

వ. ... నాచేతం గ్రేపులు పురాచిం
చుటం జేసి కొండొక కాలంబునన
కరువులం బెనుతు. విరా. 1.286.

కం. ఆరి మిగులఁగొనుట క్రేపులఁ,
దొ రిమాలం విదికినట్లు భూవర. శాంతి.
2.389.

క్రేవ దే. వి.

ప్రక్క, పార్శ్వము (వృత్తియం
దంత్యవర్ణ తోపము. చూ. క్రే.)

వ. ... కయ్యంబు కలరూపంతయుఁ
గనుఁగొనుటకు మింటి క్రేవనున్న
వెరపుగాదను పరుసున సవితృండు
చక్కని మింటికిం జనుదెంచె. భీష్మ.
3.345.

ఉ. ... కెం, పెక్కిన కంటిక్రేవ
చెలువెక్కుడు సేయఁగ గ్రీడి
కృష్ణతోన్. భీష్మ. 2.30. (కంటి
పార్శ్వము, కంటికొన.)

క్రేళ్ళు దే. వి. బ.

గంతులు, పర్వలు (చూ. క్రేళ్ళు
దోలు, క్రేళ్ళులుకు, క్రేళ్ళువాలు)

క్రేళ్ళదోలు దే. స. క్రి. (క్రేళ్ళు +
తోలు)

పరుగులె త్తించు.

వ. అని పలికె సమర ప్రకారంబునం
దేరు క్రేళ్ళు దోలి పాంచాలబలంబు
పయి నదరె. భీష్మ. 3.868.

క్రేళ్ళులుకు దే. అ. క్రి. (క్రేళ్ళు +
ఉలుకు)

1. ఎగిరిపడు.

సీ. కేళిమై నొక్కటఁ గ్రేళ్ళుణితెడు
వాలుగు సోగల నేలుదెంచి. విరా.

2.83.

2. ఉలుకు, దూకు.

కం. ఆలోనం గురుధరణీ, పాలుఁ
డడరి వ్రేయుటయును బవన
సుతుని మై, సోరె నది గానఁడాపతి
కేలివిభ్రమము దోఁపఁ గ్రేళ్ళుణితె
నృపా. శల్య. 2.275.

క్రేళ్ళువాలు దే. అ. క్రి. (క్రేళ్ళు +
పాలు),

గంతులు వేయు.

తే. మలఁగి గజకంధరిము ద్రుంచి
తొలఁగ నుణికి, కెంపు దళకొత్త
వాలుతోఁ గ్రేళ్ళవాలు, నా వృకోదరుపై
గవియంగఁ జేయి, వీచె సేనకుఁ గాళిం
గవిభుండు గడఁగి. భీష్మ. 2.70.

2. పరుగెత్తు, పాలు.

ఉ.... సూతు డు దెగన్ హరులోటణి
క్రేళ్ళ వాలుఁగాన్. ద్రౌణ. 4.125.

శ్లో॥ తస్య సూతే హతే తేఽశ్వా రథ
మాదాయ విద్రుతాః సం. భార.
ద్రోణ. 125.70.

క్రొ

క్రొ దే. విణ. (వృత్తియందు 'క్రొత్త' శబ్దముయొక్క లుప్తశేష రూపము. చూ. క్రొత్త)

క్రొంచే వై. వి. (సం. క్రొంచః; ప్రా. క్రొంచ).

క్రొంచపక్షి; సజాతీయ పక్షులతో జేరి ఒక వరుసగట్టి పోవునట్టి కుటిలమైన పక్షి. క్రొంగజాతితో జేరినది. ('క్రొంచ గతి కౌచిల్యాప్రభావయోః - పంచరూపముగాఁ బోవునది, లేక కుటిలమై యుండునది. అని. అమ.)

క్రొక్కారు దే. వి. (క్రొత్త + కారు) వర్షాకాలము.

సీ. . . పొలపంబు మెఱసి దిక్కులఁ గాంతి పూరించు క్రొక్కారు మెఱుగులఁ నుక్కుడించి. విరా. 2. 83.

క్రొత్త (వృత్తియందు మీదివర్ణము వికల్పముగా లోపించి 'క్రొ' అనునది మిగులును; దీనికి హల్లుపరమగునపుడు కొన్ని యెడల 'ను' గాగమంబును కొన్నియెడల మీది హల్లునకు ద్విత్వమును వచ్చును. ఉదా. క్రొక్కారు, క్రొత్తావి, క్రొమ్మావి మొ. దే. విణ.

1. అపూర్వము, నూతనము.

చూ. క్రొత్త తావి.

2. ప్రథమమైనది.

చూ. క్రొత్త కాన్పు.

చం. కనుఁగొని యప్పు గ్రొత్తియగు కౌటకవృత్తి మునింగి పల్లవచ్చిన ధృతితోఁ గ్రమంబయలేని మనింబు

చలింప. విరా. 2. 247.

తే. అమ్ముకుండుండు క్రొత్తయై యడలు దనదు దెండమలంపంగఁ జెలియలిమందిరమున, కిరిగి పురపురఁ బొక్కెడు నా సుభద్ర గాంచి యిట్లను నెంతయు గారవమున. ద్రోణ. 2. 821. వ. . . అప్రేముడి పలుకులు విని గాంధారింప గుంతింప బాంచాలికి సుభద్రకు మణియునుం గల యంగ నలకుం జిత్తంబుల నెవ్వగఁ గ్రొత్తలయ్యె. ఆశ్ర. 2. 89; విరా. 2, 221; అశ్వ. 2. 216.

3. ప్రథమమైనది, మొట్టమొదటిది.

ఉ. చిత్తము వచ్చి నావలనఁ జిక్కఁగ వెండియు నా లతాంగి యచ్చొత్తిన యట్లు నాకుఁ దన యుల్లము దెల్లము సేయకున్కి దా, నత్తజేఁ గ్రొత్త కాన్పుగుట నచ్చము సొచ్చిన సిగ్గుపెంపు న, న్నుత్తలమందఁ జెయ్యుచునో తల పోసి యెఱుంగఁజ్యెడున్. విరా. 2. 84.

క్రొ. విణ.

సీ. . . గుహలలోన నుండుచు దంప కములకు వంటరములకును తే. భోజనములకుఁ దఱియైన ప్రొద్దు గడపి, భిక్షఁగొనుఁ బ్రీతి మన్నన పెద్దపెట్టు నట్టియెడఁ దక్కి క్రొత్తగా నరుగు యతి ని, రంతరంబు నాత్మారాముఁడై చరించు. శాంతి. 5. 893.

అపూర్వత, నూతనత్వము.

ఉ. ఆటు రసంబులం జవుల యందుల క్రొత్తలు వుట్టు నిచ్చున వేదొక భంగిఁ బాఁము విన్ననువొప్పుగఁ

జేసి చేసి న, స్మిటంగ బానిసీని నొక
నిన్ బురి గాననియట్లుగాగ మేన్,
గాజియ వెట్టెయిన నొడికంబున వం
దుదు నెల్ల గూరలున్. విరా 1.77.

క్రొత్త కాన్ను దే. వి.

మొట్టమొదటి సారిగా జూచుట.
ప్రథమ సందర్శనము.
(చూ. క్రొత్త. రెండవ అర్థము.)

క్రొత్తడి దే. వి.

మగనాలు, సాధ్య, పతివ్రత.
చం. కొడుకులకంటె నయ్యవివ
కోడలికెక్కుడు గూర్చు గోడలుం,
గొడుకులు సేయు భక్తికట కోటి
మడుంగులు భక్తి నాకు నెప్పుడు
దగ జేయుచుండునది పుణ్యచరిత్ర
కులాగ్రగణ్య క్రొత్తడి సకలంబు
జూడ సభ దైన్యము బొందుట సూచి
పొక్కిలిన్. ఉద్యో. 3.187.

క్రొత్తతావి దే. వి. (క్రొత్త + తావి)

అపూర్వమైన వాసన.
తే. ద్రుపదనందన పరిభవ దుఃఖము
నకు, నుల్లమున దురపిల్లుచున్న
నరసి, వేడి నిట్టూరుపోయన వెడలె
క్రొత్త, తావి మూతులు విచ్చు
నెత్తమ్మి విరుల. విరా. 2.283.

క్రొత్తముట్టు దే. వి. (క్రొత్త + ముట్టు)

వడుక నారంభించునప్పుడు ఏకున
నుండి పురి లేకుండ చాగఁ దీసి
కడచనకంటెచెడు నూలు-నూలు
పొగు.

సీ కళాలఁ బదిలంబుగాని గుఱ్ఱం
బులఁ గొల్తముట్టున కియ్యకొలుపు
వెరవు. విరా. 1.95.

క్రొత్తసేయు దే. స. క్రి.

1. మెఱుంగు పెట్టు.

సీ. ... చక్రవాకద్వయ సంతతి
యెఱకలకొమరారు కెంజాయఁ గ్రొత్త
సేసి. ఉద్యో. 2.114.

2. పునశ్చరణము చేయు (మంత్రము
సిద్ధియగు వఱకు పునః పునః పర
నము చేయు.)

వ. .... అచ్యుతుండు... యవ్విజయు
వీక్షించి హరిహరేంద్ర బరమ సాధ
నంబైన పాశుపతంబు నీకుం బ్రస్తుట
పరిజ్ఞానంబయిన నీవు జయద్రథ
వధం బవశ్యంబును జేయుదు వమ్మహా
శ్రుంబు కలిమి నమంత్రక ముష్టిక
స్థానక విజ్ఞానంబుగాఁ గ్రొత్త సేసి
కొనుట మేలు తదర్థంబుగా నదేవు
జిత్తంబున నిలిపి సభక్తిక ధ్యానంబు
సేయుమనవుడు. ద్రోణ. 2. 361.

క్రొత్తావి దే. వి. (క్రొత్త + తావి)

క్రొమ్మావి దే. వి. (క్రొత్త + మావి)

క్రొత్త మామిడిచెట్టు. లేమామిడి.
తే. ఉచ్చిపోయిన యేటుల నొలుకు
శోణి, తమన సర్వాంగకంబులు
దడిసి యొప్పె, జిగురు దఱచునఁ
గెంజాయ మిగిలి చెలువు, వడయు
క్రొమ్మావి చాడున భార్గవుండు.
ఉద్యో. 4.321.

క్రొమ్మించు దే. వి. (క్రొత్త + మించు)

నూత్న కాంతి.

సీ. ... సులయ హస్త కెంగేల
నేపారు క్రొమ్మించను లేయెండ
మిగులఁ బర్య. విరా. 2.87.

క్రొమ్మెలుగు దే. వి. (క్రొత్త + మెలుగు).

క్రొత్త కాంతి.

చం. తఱిమి వికర్ణదృష్ట తనుఁ దాకిన
నా యభిమన్యుఁడల్లి బిట్టలు విలు
ద్రుంచి సారథివడిం దురగంబులఁ
జావనేసి క్రొమ్మెలుగులతోడఁ
దద్ద్యజము మేదినిఁ గూలఁగజేసి
యంగముల్, గిఱికొన బాణముల్
నినిచె. భీష్మ. 2.402.

క్రొవ్వడగించు దే. స. క్రి. (క్రొవ్వ + అడగించు).

1. నాశనము చేయు, దిహింపఁజేయు.
కం. శరబిహ్వ భీకరుఁడగు, నరుఁ
డను శిఖి నిగుడఁజేసి నారాయణ
దు, ర్చర పవనుడింక బంధుక, కురు
సేనా కాననంబు క్రొవ్వడగించున్.
ద్రోణ. 1.43.

2. మదముడుగఁ జేయు.

ఉ. ... అది నాకు నశక్యమె కర్ణ
శల్యులం, క్రొవ్వడగించుట. కర్ణ.
3.262.

క్రొవ్వడఁచు దే. ప్రేర... (క్రొవ్వ + అడఁచు).

మదమడఁగఁ జేయు.

కం. దవ్వని చూడకు మార్తర,
క్రొవ్వడఁచెద. ద్రోణ. 3.304.

క్రొవ్వడరు దే. అ. క్రి. (క్రొవ్వ + అడరు).

మదమెక్కు.

ఉ. బాసట లేదు క్రొవ్వడర బంటు
తనంబునఁ దాచిరేనియుం, బాసిన
చోట వాయు. విరా. 5.280.

క్రొవ్వలు దే. అ. క్రి. (క్రొవ్వ + అలు).

1. నిరుత్సాహపడు.

కం. ఎవ్వరు వినఁగను దీనిక, కన్నదు
ఁని యెలుఁగఁడకట నాయెదురెదుకన్
వివ్వచ్చు జూపి సేనలు, గ్రొవ్వలు
బలుపలకుఁ బ్రోలుడు వలికెన్.
విరా. 4.189.

2. మదమడఁగు.

కం. హరితలఁపొప్పదు భీష్ముని,
గురునిం గూర్చికొని మనలఁ
గ్రొవ్వలుఁ బట్టం, గర ముత్సహించు
చున్నాఁ డరయ నతని వచనరచన
నంతయుఁ దెలిసెన్. ఉద్యో. 3.389.

క్రొవ్వలుగు దే. అ. క్రి. (క్రొవ్వ + అలుగు)

మదమడఁగు.

సీ. ... అద్దిరా నీకుఁ గ్రొవ్వలుగదే
జూతుగాకని తలసూపక యడఁగు
వారు. విరా. 3.37; విరా. 4.71.

క్రొవ్వడి దే. విణ. (క్రొత్త + వాడి)

మిక్కిలి వాడియైనది.

తే. తునిమి తోడన క్రొవ్వడి దొడ్
నార, నంబు భీముని వక్షస్థలంబు
దూట, నేయుటయు. భీష్మ. 3.126.

క్రొవ్వడిమి దే. వి. (క్రొత్త + వాడిమి)

మిక్కిలి పదును, నైశిత్యము.

తే. మరుఁడు దోడ్తోడఁ దేకుచుమాని
కదిసి, తూపుగముల క్రొవ్వడిమి
సూప. ఆను. 1.48.

క్రొవ్విదము దే. వి. (క్రొవ్వ + ఇదము)

దుష్కారము, చుశ్చేష్ట.

ఆ. ఆచరించు లేనియట్టి త్రిమృతి

యగు, క్రొవ్య గాక కుదుటఁ గూడువెట్టి
కుదుటఁ బుట్టి క్రొవ్యిదంబులు
సేయఁ, జొచ్చుటిచ్చగించి చూతు
రయ్య. ఉద్యో. 2.9.

క్రొవ్య దే. అ. క్రి.

గర్వింపు, మదించు.

ఉ. .... ఉక్తిని మనంబు గీడు పరి
కించునె క్రొవ్యిని జేటు దప్పనే.
విరా. 3.7.

సీ. వినుము దంభోద్భవుడను రాజు
దనకెదురెవ్వరు తేరంచు క్రొవ్యి
నరుడు, నారాయణుండను వారలు
గంధమాదనమను నగమును దవము
సేయ, వారిమై జని యాహవమునకుఁ
విలిచిన. ఉద్యో. 3.287.

సీ. ... ఒక కాకి యతని పుట్టింపు
దాని. తే. కెంగిపలు పెట్టి కొనియాడ
నెలమిఁ బెరిగి, క్రొవ్యి కడు మీటి
యెట్టి పప్పులు దన్నుఁ బోలవని
యెడు దుర్మానమునఁ దృణీకరించి.
కర్ణ. 2.54; ఆది. 6.294.

2. బలియు, అతిశయించు.

ఉ. ... లావునం, గ్రొవ్యిన భీష్ము
నోర్పు రణకోవిరుడైన శిఖండి.
భీష్మ. 2.11.

వ. . . ఇమ్మహాబకంబు శరీరంబు
గ్రొవ్యియన్నది. శాంతి. 3.497.
వి.

1. శరీరమునందలి సక్తతనమునకు
నొకటి. మేదస్సు. 'ఇది మాంసము
నుండి పుట్టును. దీనివలన ఎముకలు
ఏర్పడును.

శ్లో॥ రసాద్రక్తం, రక్తాన్మాంసం
మాంసాన్నేద స్రతోఽస్థిచ. అస్థో
మజ్జా తతశ్చక్రం శుక్రాద్గర్భః ప్రజా
యతే. అష్టాంగహృదయము. శారీర.

3 ఆధ్యా. 62, 63.

సీ. ... బడుగులనైనను బాటించి
పరికించి, గోమున మై గండక్రొవ్య
దేఱ. విరా. 1.101.

కం. కరికచ్చవముల పెన్నెత్తురు
గండలు గ్రొవ్య మెదడు దుష్టిగఁ
బక్షిశ్వరుడాని యధిక బల బంధు
రుడై యమృతమునకేగె దుర్దాంత
గతిన్. ఆను. 1.247,

తే. వాయవంగంబులందు దుర్వ్యాప్తి
గదిరి, నొవ్వఁ దెవులును బుట్టించు
గ్రొవ్య సెఱచు, నందు తెదలించు.
అశ్వ. 1.178.

సీ. ... క్రొవ్య చెమలించి నమలుచు
నెముకయూట చవిగొని యానుచు.
శ్రీ. 2.9; ఆను. 2.379.

కం. ఇవ్విధమున నాయిలమై, క్రొవ్యె
లరావంగ నిలిచి కురు పొండవులం,
దెవ్వరు మును గడగిరి. భీష్మ.
1.232.

కం. వివ్వచ్చు నొవ్వ నెంతయు.
గ్రొవ్యన భీష్ముండు గడఁగు కోల్
లయు. భీష్మ. 3.259.

కం. ఇవ్విధమున శినివీరుని, క్రొవ్య
చెఱచి పొండు పుత్రకుల బాణంబుల్
నివ్వటిలనీక నలుపుర, నవ్వీరుడు
నొవ్వనేసె నద్భుత భంగిన్. శల్య.
1.228.

3. పుష్టి, బలుపు.

అ. ... ఆఁ,కొని ముసిండి దిననఁ
గ్రొవ్వలావుఁ, గలుగునయ్య. ఉద్యో.
3.333.

కవిరాజ విరాజితము ... కాలము
ముట్టి రుజన్ జర నెవ్వగ పై,కొన
దొరకొల్పి క్రమంబున నంగము
క్రొవ్వను జెల్వును బాపి ప్రయోజన
రహితంబుగఁ జేసి యపాత్రపుఁ
జావొనరించుఁ గురుప్రవరా. శ్రీ.
1.55.

4. విజృంభణము, అతిశయము.

కం. అంతకంతకు నివ్వట్టిలు నా
కర్ణ క్రొవ్వన నివ్వెఱపడిన నవ్వీ
రుండు గోవులందోలు కోల్పులి కైవడి
గొంతేయ బలంబులం బఱప. కర్ణ.
3. 172.

7. మదోక్తులు, గర్జనములు. రజ్జులు
(బడాయి కొట్టటలు).

చం....తగు మును ఘోషయాత్రను
బదంపడి గోగ్రహణంబునందుఁ జేరు
గొనిన నీకు నిట్లుంట క్రొవ్వలు
దిక్కుము సాలునిన్నియున్. ద్రోణ.
5.99.

శ్లో. బహుశః కత్తసే కర్ణ కౌరవస్య
సమీపతః సం. భార. ద్రోణ. 158.14
శ్లో. తావత్ గర్జసి రాధేయ యావత్
పార్థం న పశ్యసి. ద్రోణ. 558.20.

క్రొవ్వెడ దే.వి. (క్రొవ్వ + వెడ)కబరి,
కొప్ప.

సీ. ... తఱివేచి వెనువెంటఁ దిగులు
కామాంధకారము లీలఁ గ్రొవ్వెడి
గొమరు మిగుల. విరా. 4.26.

క్రో

క్రోతి దే. వి.

వానరము, కోతి.

కం. ... ఎరకై వెరవునఁ గాకులుఁ
బరువడిఁ జీకాకుపటుచు భంగి నలఁ
చుచున్. ద్రోణ. 1.258.

ఉ. ... కూడు గూరలా,కోమలు
లాఁగఁగా గడఁగి క్రోతులకన్నియు
బంచివెట్టి రు,ద్దామ విహారఁచి వసుధా
వర యాదవు లేమిసెప్పదున్. మౌస.
37.

ఉ. కూడిన కొండముచ్చలను
గ్రోతులనుగ్రత ముట్టికినక్క జెండా
డెద. ఆర. 7.110.

క్రోడము సం. వి. అ. పుం.

1. పంది.

సీ. ... క్రీడాఽరాఙుఁడై క్రోడంబు
నకుఁగాఁగఁ, జెనఁగి చిక్కినత్రితో
చనునికంటె. ... కర్ణ. 2.24.

2. తోపలి భాగము.

వ. అఖిల గగన క్రోడ పీడనంబు
సేయుచున్నదాని ఋశ్యమూక
కైలంబుఁ జేరి...ఆర. 6.868.

క్రోడాడు దే. స. క్రి.

కోరాడు

(ఏనుఁగు, వృషభము, లేడి మున్నగు
నవి కొమ్ములతోఁ బొడుచు).

మ. ... నిల్చు మలయున్ మట్టాడు
గ్రోడాడు నే,మఱినట్లుండుఁ దృణంబు
మేయు మలయున్ మాయామృగం
బిమ్ములన్. ఆర. 6.327.

క్రోడాత్ముడు సం. విణ. న్.

వరాహావతారమై తిన వాడు, విష్ణువు కం. వారాహరూపమునఁ జెం,పారిన దంష్ట్ర నొకట నవని సగిరి కాంతా రంబుగ నెత్తిన యా,శౌరిం గ్రోడా త్ముదలఁతు నమ్మగ్భక్తిన్. శాంతి. 2.41.

క్రోధ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

దక్షుని కూతురు. కశ్యపునిభార్య. ఆది. 3.61.

క్రోధకీర్తి సం. వి. ఇ. పుం.

సుపద్మండు క్రోధకీర్తియై పుట్టె. ఆది. 3.80.

క్రోధజము సం. వి. అ. న.

కోపము వలనఁ గలగనది-వృక్షసము, వాక్పారుష్యము, దండపారుష్యము. వ. .. క్రోధజంబులగు వాక్పారుష్య దండపారుష్యంబులను దగులక ... శాంతి. 2.285.

క్రోధన, క్రోధనుఁడు సం. విజ.

(అ. ఆ. అ.)

కోపము గలది, కోపము గలవాడు. సీ....పైశాచి క్రోధన భర్తృపుత్రుల యందు నిఃస్నేహ గృహకార్య నిపుణ గాదు. ఆను. 5.299.

కం. వినుమలసుండును గర్వియు, ననర్థభాషియును మత్సరాచిఁడుఁ గ్రోధనుఁడును గావలవదు శ, క్త్యను రూపతః జేయవలయు నాతిధ్యంబున్. శాంతి. 5.454.

వ. నీ వతిక్రోధనుండ వగుటయు నెఱుంగుదు నీ కోపంబున నొక్క కొక్కెర పెహించుచు గాదె. ఆర. 5.22, అశ్వ. 4.277.

క్రోధము సం. వి. అ. పుం.

కోపము, కినుక, ఇష్టార్థప్రాప్తికి నిరోధము గలిగినప్పుడేర్పడు మనోవికారము. ఇది పరుల దోషములచే వృద్ధి పొందును. ఓర్పుచే నశించును.

మ. ... మన యర్జునద్విపము క్రోధా వేశదుర్దాంత ద,ర్ప విలాసోద్భట భంగి సేవదరి కౌరవ్యాంబుజ శ్రేణిఁ జి,క్కువడం జేయదె యొక్క వ్రేల్చి డిన. విరా. 1.56.

సీ. మానలోభములఁ గామక్రోధములఁ బాసి సర్వజంతులను సముద వగుచు. శాంతి. 2.210.

సీ. పరుల దోషంబునఁ బ్రభవించుఁ గ్రోధమక్షిణ క్షమాయుక్తిఁ జేసి పొలియు. శాంతి. 3.421.

శ్లో॥ లోభాత్క్రోధః ప్రభవతి పర దోషై రుద్భవతే. సం. భార. శాంతి. 163.7.

క్రోధలిప్త బృందారకములు సం.వి.బ.

ఒక తెగకుఁ జెందిన రాజులు. వీరు దుర్యోధను పక్షంబునఁ బోరాడిరి. ద్రోణ. 2.94.

క్రోధవశ గణము

క్రోధకు కశ్యపునకుఁ బుట్టిన సంతానము. ఆది. 3.65.

క్రోధవత్తుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక రాక్షస సేనాధిపతి. ఈలిని రావణుఁడు కపివీరులపైఁ బంపెను. విభీషణుఁడీతని సంహరించెను. ఆర. 7.70;71.

క్రోధాత్ముడు సం. విజ. న్. పుం.

క్రోధస్వరూపము గలవాఁడు. పరశురాముఁడు.

ఆ. పరశురాముఁడనఁగ భవ్యుండు జమదగ్ని, కుద్భవించి యిరువదొక్క మాఱు, మనుజుపతులనెల్లఁ దునిమిన క్రోధాత్ము నధికభక్తి శార్థి నాశ్రయింతు... శాంతి. 2.44.

క్రోధి సం. విణ. (న్. నీ. న్).

కోపము గలవాఁడు.

తే. (దుర్యోధనుఁడు) బరుల యున్నతి నయిరింప నోపఁ దధిక, బలుఁడు క్రోధి శూరత్వ సంపన్న బుద్ధి, బుద్ధిసెప్పిన వినియెడు ప్రోడగాఁడు. శ్రీ. 179.

కం. ... క్రోధిగాఁ దపస్వికిఁ జన్నే అది. 2.173.

వి.

ప్రభవాది అటువది సంవత్సరము లలో 38వ సంవత్సరము.

క్రోధుఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. సర్పశ్రేష్ఠుఁడు; బలరాముఁడు శరీరంబు విడుచునప్పుడు సేవింపవచ్చిన వారిలో ఒకఁడు. మౌస. 77.

2. రాహువంశమునఁ బుట్టినవాఁడు. ఆది. 5.158.

3. రుజస్కరుని కొడుకు. ఆర. 5.158.

4. మృగి, మృగమంద మొదలగువారి తండ్రి. ఆది. 3.71.

క్రోయు దే. స. క్రి.

(సర్పము వహ్ని మొ. జిహ్వలు చాచు).

కం. నాలుకలు గ్రోయుచు విష, జ్వాలలు నిగుడంగ నుగ్ర సర్ప

ద్యయ మా, భీలాకృతి నుండఁగ...

ద్రోణ. 2.371.

(కృష్ణుఁడు కుంతితోననిన మాట).

తే. నాలుకలు గ్రోయు నర్జునానలము దఱిసి, యెర గొనంగని సంతృప్తి యెసకమెసఁగు. ఉద్యో. 4.12.

క్రోలు దే. స. క్రి.

త్రాగు, పానము చేయు.

సీ. అలరు తేనియ గ్రోలి యన్న సోలంబుల మురియు తేఁదెల నును మ్రోత యింపు. ఆను. 1.181.

చం. ... విషమెత్తి క్రోలి యది యంగము నారటపెట్ట నన్యులం గిని సినయట్లు. ద్రోణ. 4.209.

చం. .. ఆసవంబుల సముత్సుకతం గనకంపుఁ గోరలం, గొని హరిసన్నిధానమునఁ గ్రోలిరి యాచపులు ... మౌస. 39.

తే. ... నెత్తురెత్తికొని క్రోలు క్రూరాత్ములెచటనైన, నెన్నఁదేనియఁ గలిగిరే. శ్రీ. 1.162.

వి.

ఉ. కావున భారతామృతము కర్ణపుటంబుల నారఁ గ్రోలి (భారతము ఆసక్తితో విని-అని భావము). విరా. 1.39.

చం. ... నీ, వదన సరోజ సౌరభ మవారణ నన్నును గ్రోలనిమ్ము. (ఇచ్చట 'అపహాసించు' అని భావము) విరా. 2.121.

చం. పొలఁతుక కాంతి యింత పొలి వోవఁగనీకెసలాఁ దార ని, శృలత గడంగి క్రోలికొనఁ జాలుటఁ గీచక ముఖ్యలోచనం, బులు 'నయనం ప్రధా

న'మను పూర్వవస్థితి తప్పకుం
డగా నెలమి వహించె దక్కుగల
యింద్రియ వర్గము ధిక్కరించుచున్.
విరా. 2.35.

(ఇచ్చట 'అత్తాదరముతో చూచు'
అని భావము).

ఉ. ఆదటఁ బూర్వశాస్త్రముల యర్థము
లారగఁగ గ్రోలి తత్త్వసంవేద సుధా
రసంబున చవిం జిరసౌఖ్యము జొంద
నేరక. శా.తి. 1.141.

(ఇచ్చట 'అభ్యసించు' అని భావము)
చం. ... నెనడును గ్రోలి భూతములు
నిక్కుచు నీల్గుచుఁ జొక్కుచుండఁ
గాన్. ద్రోణ. 2.312. (ఇట 'తిను'
'ప్రింగు' అని భావము)

మ. చతురంగంబుల నొక్కపెట్ట
వివిధాస్త్ర జ్వాలలం గప్పఁగా,నతి
వేగంబున ప్రింగెఁ గ్రోలె ఘనమా
యన్ రూపదంగించె ద్రోణ. 3 167
(నీరువలె త్రాగెనని భావము).

సీ. వరుచూడ్కి ముద్దయ వదనంబుపైఁ
బాణి తివుటమై నునుఁగాంతి తీపు
గ్రోలు. సుందరీ రత్నంబు చూపు.
విరా. 5.395.

(ఇచ్చటను 'అత్తాదరముతో చూచు'
అని భావము).

వి.

క్రోవి, గొట్టము.

వ. అమలగతిఁ గరముఁ గ్రోలుగ,
నమరిచి మానిత లపో మయాధిక
శక్తిన్,ధమనక్రియ నొకరించిన,
నమిత గుణా చెప్పఁ బట్టయ్యెడు
దానన్. అశ్శ. 1.21.

క్రోవి దే. వి.

భూమిలోపల నీళ్లు వచ్చుటకేర్పఱ
చిన మార్గము సొన, ఊట కాలువ.
చం. కొలఁకుల వాఁగులన్ నదులఁ
గ్రోవుల నావుల నిర్దురంబులం,గల
యఁగ రోసి రోసి. ఆర. 4.332.

క్రోవి వై. వి. (సం. కురవకః)

కురవకము. ఎఱ్ఱ గోరింట.

మానిని. ఏవి తనర్చి తలిర్చిన
క్రోవుల. ఆది. 4.20.

క్రోశము సం. వి. అ. పుం.

కోసు. కూత వినిపించు దూరము.
 $\frac{1}{4}$ యోజనము. రెండుమైళ్లు. సుమారు
 $3\frac{1}{4}$ కైలోమీటర్లు. వేయిదండముల పరి
మితి అని కొందఱు; రెండువేల దండ
ముల పరిమితి అని కొందఱు. రెండు
వేల విండ్లపట్లు కొలఁది. (శ. ఁ.)

శ్లో॥ హస్తై శ్చతుర్వి ర్భవతీహ
దండః క్రోశస్సహస్ర ద్వితయేన చ
తేషాం. (వీలావతి) ఆ. ని.

గవ్యూతిలో సగము. ఇరువది నాలుగు
అంగుళము లొక హస్తము; ఎనిమిది
వేల హస్తములొక క్రోశము.

శ్లో॥ చతుష్కాధిక వింశత్యా అంగు
రైర్హస్త ముచ్యతే. సహస్రైరష్టభి
ఖ్యాతం హస్తకై క్రోశ మాత్రకమ్.
అమరము.

ఉ. తమ్ములు ధౌమ్యుడున్ సతియుఁ
దానరదంబుల తోడఁ గ్రోశమాత్ర
మొకచోటి కల్లఁజని. విరా. 1.58.

క్రొ

క్రొంచద్వీపము సం. వి. అ. పుం. న.

క్రొంచము అను పేరుగల ఒకానొక దీవి. ఇది సప్తద్వీపములలో నొకటి (సప్తద్వీపములు: జంబువు, ప్లక్షము, కుశము, క్రొంచము, శాకము. శాల్మలము, పుష్కరము).

ఇది జంబూద్వీపమునకు ఎనిమిది రెట్లుండును. భీష్మ. 1.27. చూ. ద్వీపము.

క్రొంచము సం. వి. అ. పుం.

కొంచేపిట్ట. (భూ. క్రొంచే)

సీ. ... అన్నది దిట్టిన క్రొంచమై పుట్టు.... ఆను. 4.263.

2 ఒకానొక పర్యవము.

కం. ఒకొకడుకు బాణుడనియెడు, బలవదసుర వల్లభుండు బాధించు నమర్త్యులఁ గ్రొంచపర్యతాశ్రయ బలిఘ్నఁడయి జగములెల్ల భయముం బొందెన్. శల్య 2.190; ఆర.5.207
3. ఒకానొక ద్వీపము (చూ. క్రొంచ ద్వీపము).

4. భీష్ముడు తన రెండవనాటి యుద్ధమునఁ బన్నిన పూహము. (చూ. పూహము). భీష్మ. 2.20; 25.

క్రొంచారి సం. వి. ఇ. పుం.

వాడియగు బాణమున, క్రొంచపర్యతమును ఛేదించినవాడు. కుమారస్వామి వ. ... సకల భూతగణంబులుం బఱతెంచి క్రొంచారిం బరివేష్టించె. ఆర. 5.214.

క్రొర్యము సం. వి. అ. న.

క్రూరిభావము. క్రూరత్వము, నిర్దాక్షిణ్యము.

కం. ఇంత యెఱుంగక సైన్యము, చించిచించి తలల చీరలెఱుంగక మోహి, క్రాంతంబులయ్యెఁ బని దెగుఁ గొంతేయుఁడు సొరఁడుగాని క్రొర్యంబుసకున్. విరా. 5.215.

కం. జనపతియుఁ గృపప్రముఖులుఁ, గనుఁగొన నిట్టనిలసుతుఁడు గ్రౌర్య మొదల్ గై, కొనినట్లు పేర్చి దుశ్శాసనుఁ జంపుటఁ జూచి రోషసంరంభమునన్. కర్ణ. 3.227.

క్రి

క్రిష్ణము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

క్షేత్రము నొందినది, నొప్పునొందినది, ఉపసానాదులచే కృశించినది.

వ. ... ద్వాదశ వార్షిక వ్రత క్రిష్ణదైయున్న కృష్ణంగాన ముసీంద్రులు... వచ్చిన. ఆను. 4 397.

క్రిష్ణుడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

(చూ. క్రిష్ణము.)

క్రీ

క్రీ. బు. దు. సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

పుంస్త్రము లేనివాడు, మగతనము లేనివాడు.

వ. . సవృసాచి నిక్షిప్తాయుధంబైన శమీపృక్ష సమీపంబున కరుగు నవసరంబునం గ్లీబ రూపచ్ఛన్నుండ య్యును బ్రస్ఫురణ విశేష భీషణుండగు నతనిం గనుఁగొని. విరా. 4.85.

లే. (దై వపిత్రములకు) క్షీణుఁ గుప్పి దేవలకు ... వేదవిక్రయ విడువ వలయు. ఆను. 2.56.

కృ

కృతము సం. వి. అ. పుం.

ఆర్ద్రత, తడి.

వ. ... తదీయ చర్మాస్థి శ్రేణులు దటంబులై తనరం బ్రభూత రక్త మేదః క్లేషంబులేడై పాతీ చర్మబ్బుతి యనుపేరం బరగె. ఆను. 3.86., ఆశ్వా. 4.252.

కృశము సం. వి. అ. పుం.

1. దుఃఖము.

తే. వినుము ప్రజ్ఞాధిరూఢుడై వనట దక్కి, సంస్కృతి క్షేపరుల భూస్థలిఁ జరించు, వారి నచలంబుపై నున్న వాడు సూచు, నట్లు చూచుట సూచె నేర్పమల హృదయ. శాంతి. 1.129.

2 వృధ, బాధ, కష్టానుభవము.

కం. కావున మీపడిన యర, జ్ఞావాస క్షేపమునకు నజ్ఞానవిధిన్ సేవకులరైన దానికి, నోవకుఁడీ మీరు లఘుమనో వృత్తులరై. ఉద్యో. 1.208.

కృ

కృణత్ సం. శత్ర.

ధ్వని సేయుచున్న.

చం. కృణదనుకెంజీ కలిత కాంచన కాంచి కలాపమున్. ఆను. 8.178.

కృణనము సం. వి. అ. న.

చిలుగంటలు మొదలగువాని ధ్వని, మ్రోత.

మ. ... కింకిఱీ, కృణన వ్యావృత హేషితస్వనములున్. విరా. 3.159. కం .. రథనేమి కృణనంబు. శల్య. 1. 128.

క్వా

క్వాణము సం. వి. అ. పుం.

ధ్వని, మ్రోత.

శా. బాణజ్వాలలు బెట్టు పర్వ గగన ప్రక్షోభణ జ్వాలతా, క్వాణ స్ఫూర్తి చటచ్చటారవముగాఁ గర్ణోగ్రదావాగ్ని ... వెలుంగొందె. కర్ణ. 2.184.

క్ష

క్షణము సం. వి. అ. పుం.

1. $\frac{4}{5}$ సెకండు. అతి సూక్ష్మకాలము.

2. ఒక గడియలో 6వ వంతు కాలము, ఇది సుమారు 4 నిమిషము లగును.

"క్షణః తే తు ముహూర్తౌ ద్వాద శా స్త్రీయామ్. ఘటికా ద్వయం ముహూర్తః. (అమ.)

ఉ. ఖేదము దక్కుమీ క్షణమ కీచకు దండితుఁజేసి నీకు నా, హృద మొనర్చు నేనని నయంబునఁ గేకయరాజపుత్రి. విరా. 2.160.

2. ఉత్సవము.

మ. ప్రణుత డాత్ర గుణంబు విక్ర మము దర్పంబేర్పడన్ విక్రమ క్షణ దానంబొనరింపుము. ఆర. 1.253.

క్షణికము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

నశ్వరము, క్షణకాలముండునది.

కం. మతిఁ దలఁపఁగ సంసారం, బతి
చందల మెందమావులట్టుల సంప,
త్రుతతులతి క్షణిరంబులు, గత
కాలము మేలు వచ్చుకాలము కంటెన్.
ఆది. 5.159.

క్షణియించు సం. స. శ్రీ.

(భోజనమునకు రమ్మని) ప్రార్థించు.
వ. అయ్యా నీ వతిధివి. మాయంటం
గృహభోజనుండవై పొమ్మని క్షణి
యించిన. ఆది. 1.99.

క్షతము సం. వి. అ. న.

గాయమునుండి పుట్టినది, నెత్తురు,
రక్తము.

శా. . సంగ్రామాన్ని కాజ్ఞాపక
తుర్గా వైరిక్షతజంబు వ్రేల్చి.
శాంతి. 1.181.

క్షతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

గాయపడినది, చీల్చబడినది, బాధిం
పబడినది, కొట్టబడినది.

వ. ఇట్లు విరథుండును విశిఖతతి
దేహుండునై యతఁడేదురెఱిగినట్లు
నీదు మఱిందియగు వృషకు నర
దంబు మీదికరిగె. భీష్మ. 3.30.

వి. అ. న.

గాయము, గంటి.

కం. క్షతములఁ బెల్లు దొరఁగు శోణి
తము. విరా. 3.191.

చం. క్షతమున ముక్కునం జెవులఁ
గన్నుల నొక్కెడు రక్తమంగ
మా, పుతముగఁ జేయఁగా నతఁడు
బోరగిలం బడియెన్. శల్య. 1.285.

2. అపాయము, కీడు.

తే. బ్రాహ్మణ క్షతత్రాణ తత్పరతఁ

జేసి, క్షత్రియాభిధానంబు రంజనము
నెల్లప్రకరఁ జేయుట కతమున రాజు
నామమున బ్రవర్తిల్లె నా నృపాలు
నకు నధిప. శాంతి. 2.215.

క్షతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

గాయము, గంటి.

ఉ. . అర్జున్ సహ, స్రాక్ష తనూజ
సారిధి రధాశ్వ చయ ధ్వజముల్
పరాస్త్రి క్షతిలేక యొప్పెఁ గురు
నైస్సము వెక్కనమంది యెఱిగెన్.
విరా. 5.57., ఉద్యో. 4.385.

క్షత్రదేవుడు సం. వి. అ. పుం.

పాంచాలుడు; మహారథులతో జేరిన
వాడు. ఉద్యో. 4.265.

ఈతఁడు లక్ష్మణునితోడ యుద్ధము
చేసెను. ద్రోణ. 1.165.

ఈతఁడు శిఖండి కొడుకైనట్లును
దుర్యోధనుని కొడుకగు లక్ష్మణునిచే
జచ్చినట్లును సంస్కృతమున గలదు.

క్షత్రధర్మిడు సం. వి. న్. పుం.

పాంచాలుడు; ఇతఁడు సాత్వికతోఁ
జేరి ద్రోణునితో యోచెను. ద్రోణ.
2.4.

(ఈతఁడు ధర్మవర్తముని కొడుకై
నట్లును అర్ధరథులతో జేరినవాడై
నట్లును ద్రోణాచార్యునిచే వధింపఁ
బడినట్లులను సంస్కృత భాషమున
గలదు.)

క్షత్రజంధుడు సం. వి. ఉ. పుం.

ఒకానొక రాజు

అ. క్షత్రిజంధుడనఁగఁ గలదొక్క
సరపతి. ఆను. 4.46.

క్షత్రము సం. వి. అ. న.

క్షత్రియ వర్ణము. రాచే కులము.

ఆ. క్షత్రమునకుఁ బట్టు
బ్రాహ్మంబు, బ్రాహ్మణునకు యోని
రాజుగాన, యుభయ వర్ణనంబు నొం
దొంటి విడువమి, వెలుగు రెండు
మాయ విడిచెనేని. శాంతి. 2.814.

ఆ. క్షత్రధర్మమింత కష్టమగునె.
ఉద్యో. 3.15., శాంతి. 6.888.

వ తొల్లి జమదగ్నిసుతుండయిన
రామునిచేత ధాత్రి యపగత క్షత్రం
బయిన. సభా. 1.109.

2. క్షత్రము, క్షత్రియత్వము.

వ. .... అప్పరమేష్ఠి వారలతో భృగు
కుశిక వంశంబులకు బ్రహ్మ క్షత్రం
బులు దడంబడి సంకరంబు వాటిల్లు
నని చెప్పె. ఆను. 2.381; శాంతి.

2.312.

ఉత్తరవర్ణ సం. వి. న్. పుం.

ఉత్తరవర్ణుడు

ఈతఁడు ద్రోణునితో యుద్ధము చేసి
మరణించెను.

వ. ... సాత్యకి ధృష్టద్యుమ్ను...
క్షత్రధర్మ క్షత్రవర్ణులును ...
యక్కుంభసంభవుం దలపడిన ....
ద్రోణ. 2.4.

ఆ. క్షత్రవర్మ గురుని చాపంబు
ద్రుంచిన, వేణ యొక్క దొడ్డవిల్లు
రియము, మెఱయఁ గొని యతండు
మెఱుగులు గిఱికొను, నారసమున
వాని నామమడచె. ద్రోణ. 4.124.

ఉత్తాత్ముడు సం. వి. న్. పుం.

క్షాత్రమే స్వరూపముగాఁ గలవాడు;
శ్రీరాముడు.

కం. ఉత్తాత్ముఁ గొలుతు దశరథ,
పుత్రున్ శ్రీరాముఁ డనఁగఁ బొలివిన
దేవున్. శాంతి. 2.45.

ఉత్రియుడు సం. వి. అ. పుం.

క్షత్రియ జాతియందుఁ బుట్టిన వాడు;
రాచేవాడు.

ఉ. క్షత్రియుఁడోడునే తగదు కౌరవ
రాజ యొకండ నేఁ బృథా, పుత్రుల
లోనఁ చిన్న నినుఁ బోరికే బిల్వగ.
విరా. 5.203.

2. విణ.

తే. బ్రాహ్మణులను అపాయమునుండి
రక్షించువాడు.

తే. బ్రాహ్మణ క్షత్రాణ తత్సరతః
జేసి, క్షత్రియాభిధానంబ. శాంతి.
2.215.

క్షతాత్ త్రాయతే క్షత్తః తస్యాపత్యం
క్షత్రియః

ఉపణము సం. వి. అ. న.

నాశనము.

ఉ. శిక్షితచిత్తులార శుభస్థిర్దులు వొందు
ననేకజన్మ పాప క్షపణంబునన్
వెలుగు భారత సంహితకెల్లఁ బుండరీ
కాక్షుని వాసుదేవుఁ బ్రకటార్థముగాఁ
గని విన్న మానవుం, డక్షయ పుణ్య
తోకముల యందు రమించు నిరాశయ
స్థితిన్. స్వర్గ. 91.

ఉపితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

త్రోసివేయఁ బడినది.

శిఖరిణి. తపస్సాస్వాధ్యాయాది ఉపిత
మల చిత్ర ప్రకలితా, స్త్రీ. 1.187.

ఉపితుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

కృశించిన వాడు.

కం. జప నియమ స్వాధ్యాయ,
ప్రపంచములు విడువఁగలరు బ్రాహ్మ
ణులు జనాధిప శూద్రులు విపుల
తపః క్షపితులు గాఁగలరు వినవె
కలికాలమునన్. ఆర. 4.289.

క్షమ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. ఓర్పు, అపకారులయందు సైతము
కోపము జనింపకుండుట. ప్రియా
ప్రియ సంఘటనలయందుఁ గలుగు
ఓరిమి.

కం. క్షమియించు వానిఁ గని చా,లమి
వెట్టుదురై ననుం దలంప ననూన,క్ష
మయ కడు మెఱయు తొడవు, త్రమ
రూపము గోరువారు దాల్తురు దానిన్.
ఉద్యో. 2.40., ఆర 1.223.

తే....ఏను శాంతి,దాంతి సత్య క్షమా
భూతదయలఁ జెంది,నాఁడ తోభాదు
లొందవు నన్ను నింక. శాంతి.4.52;
శాంతి. 3.417.

2. సామర్థ్యము.

కం. అమరాధిపుఁ డమృతము గొని,
యమరావతి కరిగి తొంటియట్టుల
సుస్థా,నమున నవిచలిత రిషా,క్ష
ముఁడై రక్షించుకొని సుఖస్థితినుండెన్.
ఆది. 2 120.

3. భూమి.

వ.... ఆసన్న క్షమాసీనుండై జనక
జననాథ సంచాదవిధంబు విన్నవించి
విశేష సమ్మదం బావహించె. శాంతి.
6.295.

కం. ... పాండు క్షమారమణు పెద్ద
కొడుకు కౌరవముఖ్యా. ఆశ్వ.4.211.

క్షమత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

సమర్థత.

కం. తమ జాతికిఁ దగు కర్మ,క్షమ
తలు లేకున్నయట్టి జనములు గపిలా,
సమధిక పూజన తద్దా,నము లొన
రింతురవి వాచు నా దురితములన్.
ఆను. 3.100.

క్షమము సం. వి. ఆ. శ్రీ.

చాలినది, సమర్థమైనది.

చం. అనవుడు మత్స్య భూరమణుఁ
దాతనికిట్లను నెట్లు శూద్రుఁగా,నినుఁ
దలఁపంగవచ్చు ధరచేభరణ క్షమ
మూర్తివీవు. విరా. 1.220.

చం. ... భూ,భర హహన క్షమం
బగుచుఁ బౌరవ కౌరవ పాండవాన్వ
యం,బురుగుణ సంపదం జెరిఁగి
యొప్పె సమస్త జగత్ప్రసిద్ధమై. ఆది.
3 88., ఆర. 1.223.

క్షమాధరము సం. వి. ఆ. పుం.

కొండ.

మ...అప్రాప్తతూ,పురయఃబుగ్రము
గాఁగ బిట్టడిరి దంభోళి ప్రభగ్ను
క్షమా,ధర శృంగాకృతిగా హరించె
బహురత్న స్థిత రశ్మిచ్ఛటా,స్ఫురి
తంబైన కిరీటమున్ విజయునొప్పుఁ
దేజముం గుండఁగన్. కర్ణ. 3.321.

క్షమావంతుడు సం. వి. (త. తి. త.)

ఓర్పు గలవాడు, సహనశక్తి గల
వాడు.

వ... వర్ణంబులు నాలుగింటి మీదను
వేచిస్వయండు దయ గలుగవలయు
గేవల క్షమావంతుడగుటకు సాదురే
నుంగు చంపఁజై యుండు. శాంతి.
2.177.

క్షమి సం. విజ. (న్).

ఓర్పుగల వాడు.

కం. క్షమగల వానికిఁ బృథ్వీ, సము
నకు నిర్భయము విజయ సంసిద్ధిఁడగున్,
క్షమిమైన వాని భుజ విక్రమము
గడున్ వెలయు సర్వకార్య క్షమమై.
ఆర. 1.223.

క్షమించు, క్షమియించు సం. స. క్రి.

సహించు, ఓర్పు.

కం. క్షమించు వారిఁ గని చా, లమి
వెట్టుదురైనను దలంప ననూన,
క్షమయ కడు మెఱయు తొడ, వృత్తమ
రూపము గోరువాడు దాల్చరు దానిన్.
ఉద్యో. 2.40; ఆది. 7.143.

2. మన్నించు, కప్ప సైరించు, ఓర్పు
వహించు.

కం. క్షమియింప వలయు నొకఁ
డెఱుఁగమి నేమేన్న. విరా. 4.225
కం. క్షమియింప నెచ్చరము విరా.
4.227.

వ. ... నీవు నాకు బసన్నుండవై
క్షమింపుమనిన. ఆర. 3.195.

క్షయము సం. వి. అ. పుం.

1. నాశనము.

చం. ఆఖిల జననయఁబయి జయప
జయఁబులు రెండునుం దుడిన్ సుఖ
ములఁగాని యా పనికిఁ జొత్తురె
యుత్తములు. ఉద్యో. 1.296.

కం. అమెఱనాడుకొడున్, సాంబుఁడు
గను యాదవ క్షయాపాదన క, ల్యం
బగు ముసలము. మౌన. 9.

2. ఇల్లు, గృహము.

చం. ... హంసుఁడు నా దిశకుండు

నంతక, క్షయగతులైన నిష్ఠ గత
గర్వమునన్ మగధేశ్వరుండు ని, శ్చ
యమతి నున్న వాడు నిజసంక్షయ
కాల విశంకీతాత్ముడై. సభా. 1.160.

క్షరణము సం. వి. అ. న.

నశించుట.

మాలిని. క్షరణ రహిత వృత్తి. భీష్మ.
3.454.

క్షరత్ సం. శత్ర.

ప్రవించుచున్న, కాలుచున్న.

మాలిని ... మధ్యమానేందు బింబ,
క్షరదమ్మత వికారోత్సారణానంద
రూపా. శల్య. 2.422.

క్షరము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

1. నశించునది, నాశనము.

తే. క్షరము నక్షరమును నీవ కర్త
యనున్, వికర్తయును నీవ యాద్యంత
గతులు నీవ, యొక్కఁడై వెలిగెడు
పురుషోత్తమాభి, దాన వాచ్య విసప్ర
వాత్యుల్య కల్య. శాంతి. 2.10.

వి. అ. న.

2. నశించునటువంటిది, వినాశిజడము.
ఇచ్చుది సర్వభూతములగు స్థావర
జంగమముల యొక్క శరీరములందుఁ
గల నాశన భావము.

తే. క్షరము నక్షరము ననంగలపు
రెండు మూర్తలార్య; కఠిం భూతము
లను బూర్వ, మెలయు మృతమన
దివముననుండు నమృత, మనఁగ నప
రంబు రెండినిగను బుధుండు. శాంతి.
5.111.

3. ఇరువదినాల్గు తత్వములు.

కం. క్షరమంక్షుడు దాని వలనను, క్షరి

యించిన తర్వాతములను జనవత్సల
య, య్యిరువది నాల్గింటిని దర, తరమ
విభాగించి చెప్పెదం దెలియంగన్.

శాంతి. 6.6.

కం. క్షర మయ్యిరువదినాలుగు, నర
నాథా యక్షుంబునకు నెయ్యెడలన్,
క్షరభావము చేయ్యక్షరము విలాస
ములు సూచె క్షరతర్వాత్ముల్. శాంతి.

69.

క్షరితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.).

స్రవించినది, కాణినది.

సీ. క్షరిత మొకప్పుడు శార్దూల
చర్మంబు, పరిధాన కరణి విభాసిత
ముగ. సౌప్తి. 1.9.

క్షరియించు సం. అ. క్రి.

పుట్టు, కలుగు.

కం. క్షరమండ్రు దానివలనను, చరి
యించిన తర్వాతములను జనవత్సల
య, య్యిరువదినాల్గింటిని దర, తరమ
విభాగించి చెప్పెదం దెలియంగన్.
శాంతి. 6.6.

క్షా

క్షాంతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

ఓర్పు, క్షమ.

కం. స్మృతి సౌఖ్య షాంతి శ్రీ, ధృతి
క్రితలు గలుగు దుర్మతియుఁ గ్రోధము
లుబ్ధతయును మాత్సర్యము లే, వతి
పుణ్యత విష్ణుభక్తులైన జనులకున్.
అను. 5.32.

క్షాంతుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.).

ఓర్పుగలవాడు, సహించువాడు.

శా. ... నీకొకప్పుడు జెల్లెన్ సహిం

పంగ వి, భావ షాంతులు లేక ధార్మి
కులు నిక్కంబిట్టిరే యెవ్వడన్. ఆం.
4.157.

క్షాత్రిము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.).

క్షత్రియునకు సంబంధించినది.

వ. ... ఉత్తమ క్షాత్రిసరణి సాధితం
బైన భూవలయంబు పాలింపుము.
శాంతి. 1.222.

వ. .. క్షాత్రింబయివ చరువు మీ
రిల్లెత్తిచ్చి బ్రాహ్మంబున దాని నీవు
పుచ్చుకొనుము. ఆను. 1.110.

వి. అ. న.

క్షత్రియ ధర్మము.

ఉ. క్షాత్రసమగ్రు లార్కనుత గౌరవ
దీపులు వర్జనీయ సౌ, బ్రాత్రులుదాత్ర
దైవబల భవ్యులు దివ్యసమానులా
పుతా, పుత్రులు.

2. ఒక విధమగు వివాహము-వధూవరు
లిరువొకరి నొకరు గోరి నిశ్చలమగు
పరస్పరానురాగము గలిగియుండుట
చూచి చేయు వివాహము; ప్రేమవివా
హము. తల్లిచండ్రులు అంగీకరించి
చేసిన అది క్షాత్రమను వివాహమగును.

ఉ. క్షాత్రమండ్రు బుధులు గన్వ
పురుషుఁ గోర, నతఁడు గన్వపించు
నానసేయ, నచలమగు పరస్పరాను
రాగము గలి, ప్రమద మెనఁగఁ చేయు
పరిణయంబు. ఆను. 2.222.

(ఇతర స్థలములందుఁ జెప్పఁబడిన
అష్టవిధ వివాహములలో దీని పేరు
గానరాదు. చూ. వివాహము).

క్షాళనము సం. వి. అ. న.

కడుగుట.

కం. పంకజభవ సన్నిభుడఘ పంక
జ్ఞాన మహా తపస్సలిలుడనా, తంక
మతి పైలశిష్యుడు, దంకుండను ముని
వడుడు. ఆది. 1.91.

కం. మేలైయున్నది జలము విశాల
నయన చెమట యొడలఁ జయ్యన
దేహజ్ఞాన మొనరింపుమనిన. ఆర.
4.329.

శీతి

శీతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

భూమి, నేల.

తే. మణిమయోరగ రుచిజాల మహిత
మైన, పడగవాడు కరు శీతిపతి.
విరా. 5.4.

శీతిజము సం. వి. అ. పుం.

చెట్టు, భూమినుండి పుట్టినది.

ఉ. ... వసంత పుష్ప భరిత శీతిజ
ప్రకరంబు. ఆర. 3.262.

శీతిపతి సం. వి. ఇ. పుం.

రాజు, నేలజేడు. (చూ. శీతి.)

శీతిపాలుడు సం. వి. అ. పుం.

రాజు, నేలజేడు.

మ. ... పాండు శీతిపాలు కోడ
లనగా ... పొగడ్తగంటి. విరా.
2.2.7.

శీతిపుడు సం. వి. అ. పుం.

రాజు, నేలజేడు.

ఉ. .... ద్రుపద శీతిపార్జుణ. విరా.
4.184.

శీతిభృత్తు సం. వి. త్. పుం.

కొండ.

కం. అలనిక సరిత్సముద్ర, శీతిభృద్వీ

పములు గేలికిం బట్టు. శాంతి. 5.595.

శీతిహము సం. వి. అ. పుం.

చం. ... ప్రభంజనుఁ డేగుదెంచి
యీ, శీతిరుహముం గనుంగొని.
శాంతి. 3.396.

శీతికుడు సం. వి. అ. పుం.

రాజు, నేలజేడు.

తే. తాను జొచ్చిన కతన మత్స్య
శీతిశునింట నిమ్మెయిఁ గ్రొత్త
యొప్పెసకమెనఁగ. విరా. 1.308.

శీప్రము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

1. త్రోయఁబడినది, విసరి వైవఁ
బడినది.

కం. ఒడుడయ్యెనేని మామక, శరా
సన శీప్ర దీప్త సాయకపంక్తిం బరి
మార్చెద. విరా. 4.102.

మ. ... కపి ప్రకర సైన్య శీప్ర
శైలాకృతిన్. ఆర. 1.185.

2. చేదింపఁ బడినది.

మ. ... శక్తిం బూన్చి మంత్రించి
యుద్ధత లేజుండు ప్రహస్తు వైచిన
వెసం దత్కూర సంపాత పాటిత
వఘుండయి కూలె వాడు శతకోటి
శీప్ర శైలాకృతిన్. ఆర. 7.84.

శీపుడు సం. విణ. (అ. అ. అ.)

1. త్రోయఁబడిన వాడు.

వ. నా శరీరంబు ప్రవేశించి సుఖం
బున శయనింపుమని తన వదనంబు
వివృతంబుగాఁ జేసిన నేనును బలా
త్కారి శీపుండుం బోలెఁ బరవశుం
డనై తన్మార్గంబున నతని యుద
రంబుఁ బ్రవేశించి యుండు. ఆర.
4.256.

2. ఉంపబడినవాడు.

వ... నిజధర్మ శ్రీస్తుండును విద్వాం
సుండును శాంతుండును నగు పురో
హితునకు సర్వసంపదలును సమ
ర్పించి జనపతి... యుభయ లోకం
బలనుం బెంపు వహించు. శాంతి.
2.802.

శ్రీ

శ్రీరము సం. వి. అ. పుం. న.

దుర్గము, పాలు.

భిరిణి. జపాపుష్ప శ్రీరచ్చవి కిరణ
సంసర్జన ధురా శ్రీ. 1.187. భీష్మ.
1.27.

శ్రీరాంబుధి సం. వి. ఇ. పుం.

పాల కడలి, పాల సముద్రము.

కం. భూరి భవత్కారుణ్యశ్రీరాంబుధి
లోన నాదు తువ్వ చిత్తంబును విస్తా
రమహితముగ నునిచితి. విరా.1.20.

శ్రీరోదకవృత్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

పాలును నీరును కలియు విధము.

శ్రీరోదక న్యాయము.

కం. శ్రీరోదకవృత్తి మనము,వారి
లునుం గలసి బ్రదుక వలదే నెమ్మిన్.
ఉద్యో. 1.263.

శ్రీ

శ్రీరము సం. వి. అ. న.

తుమ్ము.

కం. ... సక్షుతుడైనన్. ఆ. అట్టి
యెడలఁ దనకు నాచమనము దొర,
కొనకయున్న సూర్యుఁగనుచుఁ బ్రణ
వకలనతోడఁ గూడ వలచెవి ముట్టుట,

శుచిత నిద్రునంద్రు సూరిజనులు.

ఆను. 4.116; శాంతి. 3.116.

శ్రీరము సం. వి. అ. పుం.

1. బ్రహ్మదేవుని గర్భమునుండి
తుమ్ముటవలనఁ బుట్టి ముత్తిజుడైన
వాడు.

సీ. అజుడధ్వరము సేయంగఁ
దలంచి ముత్తిజు నాత్మసదృశుని
వెదకి యెందు,గానక తానొక్క
గర్భంబు ధరియించి వేయేండ్లకును
దుమ్మి వెలువరించె. శుభ సంభవతఁ
జేసి శుభుఁడను పేరిటఁ బరఁగెడు నా
ప్రజాపతియు ముత్తిజుండుగఁ గ్రతు
వొనర్చుచునుండ. శాంతి. 3.118.

2. ప్రజాని కొడుకు. ఇష్టాకుని
తండ్రి. అశ్వ. 1.17.

శ్రీరము సం. వి. ధీ. శ్రీ.

బుభుక్ష, ఆకలి.

తే. శుశ్విపాసలచేఁ గడుఁ గుండినట్టి,
యతిధి వచ్చినఁ బ్రియమున నతని
దప్పి,వోవునట్లుగ సముచిత భోజ
నంబు, వెట్టుచెల్ల పుణ్యములకుఁ బెద్ద
తలఁప. ఆను. 5.33.

శ్రీరము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

నీచమైనది, హేయమైనది.

కం.... నెత్తురెత్తి త్రావుట భీముం,దు
గడున్ మోరము సేసెను,మగల
కతిశుద్రవృత్తమా పొగడాసఁగున్.
శ్రీ 2.63; శల్య. 2.41; శాంతి.
5.276.

ఆ. శుద్ర జంతువులకు. శాంతి.
5.276.

వ. . . క్షుద్ర జనంబులకు మఱు
వెట్టం దలంచి. వి. 1.178.

క్షుద్రుడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

హీనుడు, తెలివి లేనివాడు.

కం. సారంబు లేని ధర్మాచారంబున
మునుగు మాదృశ క్షుద్రులకుఁ, దీరం
బిట్టిది యని తెలి,వార భవాదృశుల
తగుదురర్థిలిఁ జెప్పన్. ఆను.
5.416.

క్షుధ సం. వి. అ. శ్రీ.

ఆకలి.

వ. ... కళ్ళపాదులు నతి క్షుధార్దులై
యాహారం బన్వేషించునెడ ... ఆను,
3.209.

క్షుభితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కలఁత పెట్టఁబడినది, సంక్షోభింపఁ
జేయబడినది.

కం. అభిమన్యు ద్రుపదసుత,
ప్రభృతు లతనితోన మెలఁగి బడలు
వడఁగ న, య్యభిచయము నొనరించి,
క్షుభితముగాఁజేసిరేపు సాంఘారంగన్.
భీష్మ. 2.212.

క్షుభ్యమాణము సం. విజ. (అ.ఆ.అ.)

క్షోభ పెట్టఁబడుచున్నది.

సీ. .. నాగ నక్రమకరకుల క్షుభ్య
మాణమైన తద్బాధకొనఁబడెనది వోలె
నుచ్చ భీమ. ఆ. సుమన్. చ. 11
సీరధి యొద్దకు. ఆర. 3.38.

క్షుభ్యము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కలఁత పెట్టఁబడినది.

మ. .... తత్సైన్యముల్ రాజుమాఁక
నలిచువత్సముగాఁగఁ జేయుటయు

స్రుక్కంబద్ధ చిత్తంబుతోన్. శాంతి.
2.3.9.

క్షరప్రము సం. వి. అ. పుం.

గుఱ్ఱపు లాడమువలె అర్థచంద్రాకార
మగు అలుఁగు గల బాణము; ఒక రక
మైన అర్థచంద్ర బాణము.

వ. .. భల్లాంజలిక షుగ్రప్ర కూర్మ
నఖర ప్రభృతి బాణ వేణికా వితానం
బుల వెగడు పఱచిన. ద్రోణ.
2.39.

క్షరము సం. వి. అ. పుం.

1. ఒక రకమైన బాణము.

ఉ. ... భీమ దృఢక్షురప్రచయ భిన్న
తనుండుగఁ జేసె. భీష్మ. 2.309.

2. బాణ విశేషము.

వ. ... అప్పొండవ వీరుండు ..
పటు భల్లంబున నతి నిశిత షుర
ప్రముఖంబున శిత ప్రదరంబున శాత
క్షురికా ముఖంబున దీప్త చంద్రాంబ
కంబున ఖర నారాచంబునఁ గ్రూర
బాణంబున నక్కుమార సప్తకంబు
సమవర్తిరి సమీపంబునకనిచిన. భీష్మ.
3.73.

క్షరిక సం. వి. అ. శ్రీ.

కత్తి, చురకత్తి, సురియ.

వ. ... కుంత షురికాదులఁ గూలం
బొడుమేమే. భీష్మ. 2.172.

2. ఒక రకమైన బాణము.

వ... పటు భల్లంబున నతి నిశిత
ప్రముఖంబున శిత ప్రదరంబున శాత
క్షురికా ముఖంబున దీప్తార్ధ చంద్రాంబ
కంబున ఖర నారాచంబునఁ గ్రూర
సంకట నక్కుమార సప్తకంబు

సమవృత్తి సమీపంబునకనిచిన. భీష్మ.
3.23.

క్షే

క్షేత్రజ్ఞానుడు సం. వి. అ. పుం.

ద్వాదశ పుత్రులతో నొకడు. భర్త
యశుజ్ఞచేత, భర్త లేనిచో అధికారము
గల మరియొకరి యాజ్ఞచేత, భార్యకు
అర్హుడైన మఱొకరివలనఁ బుట్టిన
వాడు.

తే. ధర్మపథమునఁ బనిచిన దనదు
పత్ని, యర్హపురుష సంగతిఁ గన్న
యాత్మజుండు, క్షేత్రజ్ఞుండనఁగా
నిజపుత్ర భావ, మొందు ధర్మప్రపం
చాభివందితాత్మ. ఆను. 2.245.

వ. ... సత్యవతి కృష్ణద్వైపాయను
నియోగించి ఋతుమతియు శుచిస్నాత
యునై యున్న యంభిక కడకుం జని
క్షేత్రజ్ఞుండైన వాడు సుపుత్రుడు
గావున ధర్మ్యుంబైన విధానంబున
నీవు రాజ్య ధురంధరుండైన కొడుకుం
బడసి భరతవంశంబు నిలుపుము,
ఆది. 4.252.

క్షేత్రజ్ఞానుడు సం. వి. అ. పుం.

పరమాత్మ, జీవుడు, పురుషుడు.
సీ. .. ఇన్నియును సంకలితముగ.
నంచితక్షేత్రజ్ఞానందుఁగూర్చినవాడవీ
పరమ ధ్యానమేమి కతన. తే. నొలసె
నొకో. శాంతి. 2.8.

కం. క్షేత్రజ్ఞుండనఁగ నిఖిల, గాత్ర
వ్యాప్తత్య మహిమ గలిగి సమీరా
సూత్రణమున జీవుండును, గోత్రమునై

సర్వ వర్తకుండును. శాంతి.
4.93.

వ. క్షేత్రంబున సమ్యక్తంబునం
బ్రకృతియనం ప్రధానంబునం జరగు
తత్త్వంబొక్కటియ చాసిన సత్త్వంబు
నంద్రు జీవుండా క్షేత్రంబు నెఱిగెడి
వాడు గావున క్షేత్రజ్ఞానుడు సమ్యక్త
పురంబున వసియించుటచేసి పురు
షుండు నన వెలుంగు శాంతి. 6.43.

క్షేత్రము సం. వి. అ. న.

1. స్థానము, ఉనికిపట్టు.

కం. శత్రున్మప కాంక్షాము, మిత్రా
మృత వృష్టి బుధ సమీపిత సిద్ధి,
క్షేత్రము సజ్జన సంస్తుతిపాత్ర
మితఁడు మాద్రులొలుతపట్టి నరేంద్రా.
విరా. 5.826.

2 భూమి, నేల.

సీ. అర్కుని యుడియంబు నస్తమ
యము, నగునట్లు పాలమేరైన మహా
క్షేత్రమంతయు నొక్కొండ యనుభ
వించి (మాంధార్యుడ.) బ్రోణ 2.204.
కం. పీఠసమయ క్షేత్రము, శేకావధి
రి సమయంబయిన యట్లు. శాంతి.
4.195.

3. దేహము, శరీరము.

కం. సువృక్త క్షేత్రంబున. సవృక్త
కృతి నిరూఢి నాసీనుండై, భస్మత
ను-మెచు క్షేత్రాత్మ వ్రప్రవిష్టుఁ
బ్రణుతింతు చామోచునిన్. శాంతి.
2.27.

4. భార్య.

వ. ఇచ్చింబున సుత్తమ క్షత్రియ
క్షేత్రంబులందు ఛర్మమార్గంబున

బ్రాహ్మణుల వలనం బుట్టి వంశకరు
లయిన క్షత్రియులనేకులు గలరు.

ఆది. 4.236; ఆశ్ర. 2.77.

5. పవిత్ర స్థలము, యాత్రా స్థానము.
వ. .... కొఱకుండను నొక్క విప్రుఁ
డొక్క విశిష్ట గ్రామమున కనతి
దూరంబున సరిత్సంగము పుణ్య
క్షేత్రంబున వసియించి సత్యంబు
పలుకువాడనని వ్రతంబు పట్టి...కర్ణ.
3.73.

6. అవ్యక్తము, ప్రకృతి, ప్రధానము.
వ. క్షేత్రంబున నవ్యక్తంబునం బ్రకృ
తియనం బ్రధానజనం బుగ
తత్త్వబొక్కటియ దానిన సత్త్వంబు
నండు జీవుండా క్షేత్రంబు నెఱిం
గెడువాడు గావున క్షేత్రజ్ఞుడు.
శాంతి. 6.43,

క్షేత్రాత్ముడు సం. వి. న్. పుం.

నారాయణుడు.

కం. సువ్యక్త క్షేత్రంబున, నవ్యక్త
కృతి నిరూఢి నాసీనుండై, భవ్యత
నుండెడు క్షేత్రాత్మ వ్యపదిష్టుఁబ్రజు
తింతు దామోచునిన్. శాంతి. 2.27.

క్షేపకుడు సం. విజ. (అ. పికా. అ).

విసరి వైచువాడు.

శా...సంగ్రామాగ్ని కాజ్యాహుత్వో,
గా వై రిషతజంబు వ్రేల్చి తనుషంగ
క్షేపకుండై హయ, గ్రీవుండు త్రమ
సిద్ధిఁ బొందె రణముల్ గీడే నృప
శ్రేణికిన్. శాంతి. 1.191.

వ. ... యోగ క్షేమంబు లరసికొని
యెవ్వరికీ నెయ్యది యిష్టంబది యెల్లం
చిన మాయాబలంబున మయుండొద

వించుచుండు. కర్ణ. 1.263.

(యోగము = లేనిది సంపాదించుట).

క్షేమవృద్ధి సం. వి. ఇ. పుం.

సాల్వుని సేనాపతి; ఈతఁడు సాంబు
నితో యుద్ధము చేసి యోడిపోయి
పాణిపోయెను.

మణిభూషణము. రామవిక్రముఁడజేయుఁ
డరాతి గజావలీ, సామజాహితుఁడు
సాంబుఁడు సాల్వు చమూపతిన్, క్షేమ
వృద్ధి యనువాని నకృత్రిమ సాహసో,
ద్ధాముఁ డాకె శరధారల ధారుణి
గప్పుచున్. ఆర. 1.155.

క్షేముడు సం. వి. అ. పుం.

క్షేమధర్ముడు. క్రోధవశ గణాంశ
సంభవులలో నొకఁడు. ఇతఁడు
దుర్యోధనునిచే జచ్చెను. ద్రోణ.
1.296; ఆది. 8.80.

క్షో

క్షోణి సం. వి. ఈ. స్త్రీ.

భూమి, నేల.

కం. వనవాసంబున భూ, శ, య్యసు
ధర్మజుఁడున్నయట్టి యాయాసము
వో, వునె యంపశయ్య దుర్యోధనుఁడు
రణక్షోణం బడక తక్కినయేనిన్.
ఉద్యో. 2.136.

క్షోణీసురుడు సం. వి. అ. పుం.

శా. .. చాటంబంపుఁడు పేర్ని
నుత్తరు జయాశ్చర్యంబు పుణ్యాం
గనా, కోటిం బుచ్చుడెదుర్కొనంగ
మహిత క్షోణీసుర వ్రాతమున్. విరా.
5.242.

క్షోభము సం. వి. అ. పుం.

వ్యాకులత, కలఁత, గగ్గోలు. శా. పక్షివ్యాకులముం బరేత నిలయో పాంతోత్థమున్ డాకినీ రక్షోభూత పిశాచ గోచరము దుర్గంధంబునై చూడఁ జిత్తక్షోభం బొనరించు నట్లు గుట జెంతం జేరరాదీ శమి, వృక్షం బెవ్వరికిం. విరా. 1.164; విరా. 3.142.

(దుర్మోదనుఁడు ద్రోణుని దూఱ నాడుట),

కం. ఈభంగి నీవదంగుట, మా భాగ్యముగాక యింక మాటలు వలదీ, క్షోభం బెట్టుటడుగుఁ జెప్పు, మా భవ దీయబల శౌర్యమతులకుఁ దగగాన్. ద్రోణ. 4.165.

క్షోభితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

కలఁత పెట్టఁబడినది.

వ. అనుచు వాలమ్ములు గురిసిన నర్జునుండును బ్రీతుండై గాండీవ విశేష క్షోభిత నభోభాగుండగుచుఁ గానీనుపై నానా నిశిత విశిఖంబులు నినిచె. విరా. 5.96.

క్షా

క్షాద్రము సం. వి. అ. న.

తేనె.

వ. ... కుళింద పారద బర్హర, తురుష్క టెంకణ కోంకణాధి పతులు ... కొసుమ క్షాద్ర పాత్రంబులను .. ఇచ్చిరి. సభా. 2.113.

క్షమము సం. విజ. (అ. ఈ. అ.)
పట్టు సంబంధమైనది (వస్త్రము).

వ. ... మున్న తెప్పించిన చంద నాగురు ఖండ క్షేమ వసన కస్తూరికా కుంకుమ పుత తైల ప్రభృతులగు వలయు వస్తువులా ధౌఢ్య ముఖ్యుల కొప్పించిన. శ్రీ. 2.172.

నారచీర.

సీ. .... అయ్యుధిష్ఠిరుఁడును నమ్మరు న్నదీతనయు పుణ్య, గాత్రంబును స్నానకలితంబు నుత్తమ క్షేమా వృతంబు నుజ్జ్వలభరణ భూషితంబుగా నధికభక్తి జేసిరి. అను. 5.469.

క్షరకుఁడు సం. వి. అ. పుం.

మంగలి.

వ. ... పురిఁగల వైశ్య శూద్ర శిల్ప కర్మార తక్షక క్షౌరక స్వర్ణకారక రజకాదు లమ్మహిపతి బలసి చనిరి. శ్రీ. 1.104.

క్షౌ

క్షౌ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

నేల.

తే. గగన పవన తేజో జల క్షౌ గుణ ములు, సూర్య శబ్దాదికంబును. శాంతి. 5.164.

క్షౌజము సం. వి అ. పుం.

చెట్టు.

మ. వలలుండెక్కడఁ జూచె నొండెడ నసేవ్య క్షౌజముల్ పుట్టవే. విరా. 2.136.

క్షౌనాయకుఁడు సం. వి. అ. పుం.

రాజు.

కం. ఏనమృహనుభావుల, మేనల్లుఁడ
వారలార్మిత్రులు శత్రుత్వానాయక
గర్వతమో, భానులు బంధు హిత
కార్య పరతంత్రాత్ముల్. విరా.
5.128.

శ్లోపాలుఁడు సం. వి. అ. పుం.

రాజు.

సగ్ధం ... శ్లోపాల శ్రేణీ విశాలం
ఒక కుముదవనీ బాంధవాయత
చంద్ర శ్రీచిలా గాఢకాంతి స్మిత
వదన రుచిస్సీతు నాగేంద్ర కేతున్.
విరా. 3.78.

ఖి

ఖ సం. వి. అ. పుం.

1. ఆకాశము.

(దీనికీ భారతమున వృత్త ప్రయో
గము గానరాదు.)

చూ. ఖతలము, (ఖగము, ఖద్యోతము)

2. ఛాన్దము, సున్న (గణితము)

తే. ఖద్యయిర్దు గుణంబులు. శాంతి.

5.46.

ఖండన సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

ఛేదించుట. నఱకుట.

ఉ. శిక్షిత చిత్రసంగర విశేషులం
ప్రతిహేతి ఖండనాదక్షత పెంపు
సాంఘికసై దైవబలంబున నత్తటిన్
సహస్రాక్ష తనూజ సారథి రధాశ్వ
చయ ధర్మజముల్ పరాశ్రు శత్రుక్షతి
యొప్పెగురుసైన్యము వెక్కసమంది
బెగ్గిలన్. విరా. 5.57.

ఖండనము సం. వి. అ. న.

నఱకుట, ఛేదించుట.

వ. ... అందిరుదెఱంగుల యోధులు
నన్యోన్య ధ్వజ భంజనంబును ...
మిథః కోదండ ఖండనంబును జేయు
చుండం. భీష్మ. 3.345.

ఖండ పరశువు సం. వి. ఉ. పుం.

విష్ణువు.

వ. ... రుద్రుండు రౌద్రాకారంబున
నయ్యజ్ఞంబు వెనుకొని సావయం గవి
సిన నొక్క యిషీక పరశురూపంబుగా
నభిమంత్రించి యతనిపయిం బ్రయో
గించిన నతండు దాని ఖండితధారంబు
సేయుటంజేసి ఖండపరశువును నభి
ధానంబు గలిగె నన్నుచు. శాంతి.
6.441.

ఖండము సం. వి. అ. పుం. న.

1. భాగము (భూభాగము).

కం. తొమ్మిది ఖండములై వర్షమ్ము
లనం జాల నొప్పెసగు జంబూద్వీప
మ్మున జనపదములు వినుమమ్ము
హితాంశములు దెలియ ననువర్ణింతున్.
భీష్మ. 1.24.

ఆ. ... కడచి వచ్చె భరత ఖండ
మునకు. శాంతి. 6.261.

(భరతఖండము = భరతదేశము)

2. ముక్క, తునక.

తే. ధరణి నెత్తుట దోగి యాభరణ
కాయ, శత్రు ఖండ జాలంబులఁ జాల
నొప్పె, బలుచ గాకుండఁ గుంకుమ
మలది పెక్కు, దెఱఁగు తొడవులు
దొడగిన తెఱవవోలె. భీష్మ. 3.162.
3. తెంపు, విచ్చిత్తి.

సీ. .. ఆత్మ - ఆ - నాత్మయంద
కని యనామయత్యముఁ బొంది, ఖండ

రహితమగు సుఖమున మునిగి,
యండువారద భూసురోత్తమ చెప్పవే,
యనిన నతనికిట్టులనియె నతఁడు.
శాంతి. 6.550.

ఖండ శర్కర సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కండచేక్కెర, పులకండము, పటిక
బెల్లము.

(భీముఁడు దుశ్శాసనుని రక్తము చవి
మోమేమే అన్నమాటలు.)

తే. తల్లిచన్నుల పాలేను త్రావనెట్టు,
లాననే పలు తెఱఁగుల తేనియలును,
ఖండశర్కర తోడి దుగ్ధంబులనుభ,
వింపఁ బడవె యవియునింత యింపు
గావు. కర్త. 3.216.

ఖండించు సం. క్రియ.

ఖండములు చేయు.

మ. ... ఈ భూజము వంటకట్టియ
లకై ఖండింపఁగా నేటికిన్. విరా.
2.136; ద్రోణ. 3.242.

ఖండితము సం విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. ఖండింపఁ బడినది, నఱకఁ
బడినది.

ఆ. అర్జునాశ్రు ఖండితాపప్ర ధ్వజ,
చామరములు గాలిఁ జదలఁ దూలఁ.
విరా. 5.54.

2. విఱుగఁగొట్టఁ బడినది.

మ. తన కోదండము ఖండితంబు
గుడుఁ గ్రోధంబార మందాకినీ, తన
యండప్పు సటా విలుంచన పముద్య
|తోడ సింహాకృతిన్, ధనువొం
డుద్ధత లీల నెత్తికొని యశ్రుశ్రేణిఁ
బర్పించె. 5.173.

3. చెఱువఁబడినది, నాశనము చేయఁ
బడినది.

కం. .... ధర్మము, ఖండితమై
మొదలుకొని క్రకార్యంబులకున్.
శాంతి. 2.200.

4. మొక్కవోయినది, కుంతము.

వ. ... ఆ రుద్రుండు రౌద్రాకారం
బున నయ్యజ్ఞంబు వెనుకొని నాపయిం
గవిసిన నొక్క యిషిక పరశు
రూపంబుగా నభిమంత్రించి యతని
పయిం బ్రయోగించిన నతండు దాని
ఖండితధారంబు సేయుటంజేసి ఖండ
పరశువువను నభిధానంబునుం గలిగె
ననుటయు. శాంతి. 6.441.

ఖండిభూతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

తునియలై నది, ముక్కలై నది.

శా. గాండివంబు గుణంబు ఘోర రవ
మాశాళంబునం బర్వ వేదండ స్వంచన
ఘోటకంబులు మహాశ్రుక్రూర పాతం
బుల, స్థందీహాతములున్ విదాచిరములు
నృగ్నంబులుంగా సముద్ధండుండై
యదరం గలంగి పఱచెం తత్సైన్య
సంతానమున్. ద్రోణ. 4.306; కర్త.
2.282.

ఖగము సం. వి. అ. పుం.

పక్షి (ఆకాశమునఁ బోవునది).

తే. ఖగములకు జీవనంబునఁ గలదె
సంగ్రహించినట్టిది యాకలికేమియైన
మాకు దొరకొన్న దిందుము. శాంతి.
3.321.

ఖగముఖుడు

ఒక ముని ముఖుఁడు. సహస్రపాదుఁ
డను మునిముఖుని స్నేహితుఁడు.

సహస్రపాదుని డుండుభమ్మ గమ్మని
శపించినవాడు. ఆది. 1.156.

ఖచరుడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

ఆకాశమునందు సంచరించువాడు.
దేవతా జాతివాడు.

కం. సుర గరుడ ఖచర విద్యాధరి
కిన్నర యక్ష సిద్ధ తరుణులలో, నర
యగ నొక్కత వగుదు. విరా.
1.814.

కం. సుర గరుడ ఖచర విద్యాధర
భేచరు లంబరంబుదాత్త ధ్వని సం,
భరితముగఁ బొగడి ర, మ్మురహరు
దివ్య ప్రసవ విరిచితార్చన తోడన్.
కర్ణ. 3.320.

(ఇచ్చట సమానార్థక ప్రతిపాదకము
లైన 'ఖచర', 'భేచర' శబ్దములు
రెండు నుపయోగింపఁబడుటచే 'భేచ
రులు ఖచరులు' అను వారికి కొలఁది
శాఖాభేద ముండియుండునని తలంప
వలసి యున్నది. బ్రాహ్మణులలో
నాడు భేదము వలె. లేదా 'ఖచర'
శబ్దమునకుఁ బాఠాంతరిమైన(సం.ము)
సిద్ధ శబ్దము యుక్తమనియైనఁ దలం
పవలసి యున్నది. మూలమునందీ
దేవతాజాతి వివరము గానరాదు. శ్లో॥
తతోఽంతరిక్షే సుమహన్నినాద స్సం
పూజనార్థం మధుసూదనస్య. దివ్యా
శ్చవాచస్సహసా బభూవుర్దివ్యాని
పుష్పాన్యథ సింహనాదాః. సం.భార.
కర్ణ. 91.35.

ఖచితిము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

చెక్కుఁబడినది, పొదుగఁబడినది.
తాఁపఁబడినది.

వ. ... ఖచిత కాంచన బిందు సందో
హంబగు సన్నాహంబు వెట్టికొని ..
విరా. 3.144.

ఖచియించు సం. స. క్రి.

చెక్కు, పొదుగు, తాచు.

కం. ఖచియించిన వజ్రంబుల, రుచు
లను బొలుపారు సేవిరులు బెరయం
గన్. ఉద్యో. 4.123.

ఖట్వాంగ ధరుడు సం. వి. అ. పుం.
శివుడు.

సీ. స్థాణు నుగ్రుని శివు .... శూల
ఖట్వాంగధరు .... సౌప్తి. 1.112.

ఖట్వాంగము సం. వి. అ. పుం.

శివుని యాయుధవిశేషము.

సీ. స్థాణు నుగ్రు శివు... శూల ఖట్వా
ంగధరు. సౌప్తి. 1.112.

2. కపాలము చివరగల కిఱ్ఱ. కపాల
దండము (యోగులు యోగినులు
ధరించుదురు).

సీ. వినుము కర్మము దెల్పుచును
గపాలంబున నెత్తిన బైజాన్న మేక
కాల, మశనంబు గొనుచు ఖట్వాంగ
చిహ్నము బ్రహ్మచర్యంబునై యథ
శ్శయన మాచరించుచు నిట్లు
పండ్రెండు వర్షంబులు వ్రతవృత్తి
నడపంగ బ్రహ్మహత్య, కిల్బిషంబు
దొఱంగు. శాంతి. 1.304.

ఖడ్గము సం. వి. అ. పుం.

1. కత్తి.

సీ. చట్టువం బొకచేతఁ బట్టి ఖడ్గము
సంకర దగిలించి. విరా. 1.211.

బ్రహ్మ లోకముల రక్షింపను రాక్ష
సుల వధియింపను సాధనంబుగా

దీనిని గల్పించెను. బ్రహ్మ యీ ఖడ్గమును దైత్య సంహరణార్థము శివున కిచ్చెను. శివుడు విష్ణువున కొనఁగెను. విష్ణువు మరీచికెచ్చెను. మరీచి భార్గవునకు భార్గవుండనేక మునులకు మునులందునుకు నింద్రుండు లోకపాలురకు నిచ్చెను. క్రమముగా మను ప్రభృతులైన మానవేంద్రులు దీనిని బొంది నిజ సంతతికి నిచ్చుచు వచ్చిరి. అందు దుష్కంతుఁడు భరతునకిచ్చెను. ఆ భరత వంశంబునందు ఖడ్గ సంప్రదాయము గలిగివచ్చెను. ఒక ముని అనుగ్రహింప ద్రోణుఁడధిగమించి కృపునకిచ్చెను. కృపునిచేతఁ బాండవులేపురుషదసిరి. దీనికి నక్షత్రము కృత్తిక. ఆగ్ని అధిదేవత. గురుఁడు రుద్రుఁడు. దీనికి 1) అసి, 2) విశసనము, 3) ఖడ్గము, 4) తీర్థధారము, 5) దురాసదము, 6) శ్రీగర్భము, 7) విజయము, 8) ధర్మపాలము అని నెనిమిది పూజ్యనామములు గలవు. ఇది ఆయుధములలో బ్రధానమైనది. శాంతి. 3.442; మొ. 450 వ.

(ఖడ్గము ఇచ్చుట అనగా ఖడ్గమంత్రమును సాంగన్యాస కరన్యాసముగా నుపదేశించుట అని అర్థము. ఆ మంత్రసిద్ధి పొందినఁగాని ఖడ్గము పనిచేయదు; ఉపయోగింప శక్తి రాదు.)

2. యుద్ధ వ్యాపారము.

కం. దుర్యోధను నింటం దగు, కార్యమునకు ఖడ్గమునకుఁ గలవాఁడై చా, తుర్యంబు మెఱయు కర్ణని,

యార్కత్వము నెట్లుచున్నదియే నెమ్మిన్. ఉదో. 1.281.

3. ఋష్యమృగము.

తే. గొఱియనంజుడు ఋష్యంబునెఱచి గండ, మృగమునందలి పరిలంబు మేఁకమాంస, మొక్కదొకటికి ఫలమున నెక్కుడండ్రు, పితృ సమర్చన విడులైన పెద్దలధిప. అను. 3.167.

(ఋష్యమృగము, గండమృగము ఒక్కటిగఁ. శ. ర. చెప్పఁచున్నది గాని పై పద్యమునుబట్టి రెండును వేఱవేఱని పై పద్యము దెలుపుచున్నది. ఐహళః ఈ రెండును ఒకే జాతికిఁ జెంది ఈషధ్వేదము గల జంతువులేమో.)

ఖతలము సం. వి. అ. న.

ఆకాశము ('తలము' అర్థహితము. ప్రదేశము అని భావము.)

కం. మృతిఁ బొంది రాక్షసుడై, ఖతలంబుననుండి పలుకు. శాంతి. 1.23.

ఖద్యోతము సం. వి. అ. పుం.

మిడుగులు బురుగు (ఆకాశము నందుఁ బ్రకాశించునది.)

తే. గొంతికొడుకును దేవకొడుకు మనము, గనియెదము దినకరి నికరులుఁ బోలె, వెఱగనయ్యెడ ఖద్యోవలసితంబు తోడిదగుఁగాక నీ పెండ్లిదోషఁగలదె. కర్ణ. 2.86.

ఖద్వయ్యర్చు గుణంబులు సం. సమ.

3600. శాంతి. 5.46.

ఖనకుడు సం. విజ. (అ. నికా. అ).

1. శ్రవేక్షు వాడు.

వ. అటు హస్తీపురంబున విడుచుడు

దుర్మోధను దుర్మతంబంతయు
నిమ్ముగా నెఱింగి కడు చిహ్నసి
నొక్క ఖనకు నతికులం బాండ
పుల పాలికిం బులైచిన. ఆది. 6.158.

ఖననము సం. వి. అ. న.

త్రపుట.

తే. ... ఖనన మథనముల నెట్లు
జలము, జిచ్చుబుట్టు నమ్మెయి నరు
చేష్ట దైవ, యోగమున సిద్ధి బొందు.
ఆను. 5.155.

ఖని సం. వి. ఇ. ఈ. శ్రీ.

రత్నములు పుట్టెడు చోటు-గని,
స్థానము.

సీ. ... మహిత విభవ, ఖనియగు శిశు
పాల తనయుండు దోర్దర్ప ధుర్యుండు.
ఉద్యో. 4.109.

సం. వి. ఇ. పుం.

గర్గవంశమునఁ బుట్టినవాడు. ఒకా
నొక తపస్వి. ఈతఁడు పరమ తప
మున నొక కన్యఁ బడసి పెంచి దివ
మున కేగెను. శల్క. 2 208.

ఖనీనేత్రుడు సం. వి. అ. పుం.

వివిచరి కొడుకు. ఆశ్వ. 1.18.

ఖరకరుడు సం. వి. ఆ. పుం.

తీక్షణులైన పురుషులు గలవాడు.
సూర్యుడు.

కం. ఖరకరణ తాపమున నురు, తర
దవదాహమున శోషితములై న వనాం,
తర తరుతతి. ఆర. 4.134.

ఖరము సం. వి. అ. ఆ. అ.)

గట్టిది, కఠినమైనది, బిటసైనది.

వ. ... యుధిష్ఠిరానుజాతి నిఘ్న
భల్ల భజ్యమాన బలవదరాతి ఖరాస్థి

నిస్వనంబుల వలనను. విరా. 5.60.

చం. కలిసి ఖరంబులై న మునికాళ్ళను
వ్రేయఁగ. ఆను. 1.232.

2. వాడిమి గలది.

వ. ... అప్పొండవపీరుండు రోషాతి
భీషణుండై ... ఖరనారాచంబునఁ
గ్రూర బాణంబున నక్కుమార సప్త
కంబు సమవర్తి సమీపంబున కనిచిన.
భీష్మ. 3.23.

3. తీక్షణము.

కం. ఖరుడు ఖరతేజాడవనీ, సుర
పరిభవకారి. ఆర. 6.275.

4. గాడిద, వేసదము, కంచర గాడిద.

సీ. .... ఉష్ణ ఖరి గోహయంబుల
యందులో నొక్కటి చందమొంది.
తే. యడఁగి యున్నాడు. శాంతి.
4.387.

సీ శకల ఖరోష్ఠ్ర మోటక కుంజ
రంబుల, నేకసహస్రంబు లెలమి
సంఘటించి భారంబు లెత్తించి ..
అశ్వ. 3.156.

ఖరి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఆడుగాడిద.

కం. తురగియు, నుష్ఠ్రియు ఖరి
యును, గురిసిన దుగ్ధములు నింద్య
కోటి గణితముల్, ధరణీసురాది
జనుల, ప్రియపున బోయిన నమంబు
బొందుదురధిపా. శాంతి. 1 321.

ఖరుడు సం. వి. అ. పుం.

1. రావణుని సవతితల్లి కొడుకు;
శూర్పణఖ యన్న.

వ అతండు (విశ్రవసుడు) వార
లకుఁ బుత్రుడనంబు సేసిన నందు

బుద్ధోత్కృతుకు రావణ కుంభకర్ణులును మాలినీకి విభీషణుడును పాతకులందును. శూర్యఖ యను చక్రయ మిధునందై ప్రభవించిరి. ఆర. 6.279.

(చూ. విశ్రవసుడు.)

2. ఒకానొక రాచసమీరుడు. రజని రావణుడు కపిసేనల పైకి బంపెను. విభీషణుడితని దునుమాడెను. ఆర. 2.20;21.

యాజ్ఞబల్కునకు ముగ్గురు కొడుకులు పుట్టిరి వారు 1) చంద్రకాంతుడు, 2) మహామేధుడు, 3) విజయుడు. ఈ ముగ్గురు ద్రాహ్మణోత్తములు. శివ శాపముచే బ్రహ్మవిశ్రములైన ఓరుడు, దూపణుడు, క్రిశిరుడు అనువారు జన్మించిరి. వారి శిష్యులు పదునాలుగు వేవురు రాక్షసులైరి. కావున వారి వాక్యములు శాస్త్రాద్భుత్వీకరింపఁబడినవై నను వాస్తవమునకు సౌమ్యములే శ్రీమద్రామాయణము. 9 సర్గ. పండురము. 320. ప. వార్షిక.

ఖర్వటము సం. వి. అ. పుం.

కొండదొన నాశ్రయించి యుండెడు పల్లె చిమ్మరి, పడ్రంగి తోనగు వారండెడు పల్లె (అని కొండలు) (శ. ర.) ఒక ప్రక్క గ్రామమును ఒక ప్రక్క నగరమును గలదిగాను నది గిరి సమాశ్రయము గలదిగాను పండు గ్రామభేదము. (నూ. ఆ. ని.) పం ఆ రాజు నన్నిదేవుడు, గారవమున నడుగ నతడు గడుఁడెంచున

నా, హరిముగ నిచ్చె గిరి నగరా, రణ్య గ్రామ బుద్ధుడు లలసియె. శాంతి. 2.75.

ఖలుడు సం. వి. (అ. ఆ. అ.)

క్రూరుడు, దుష్టుడు.

చం ఎఱుగప్రగాక రాఘవు సుదీర్ఘ సుహృద్ రూఢి .. న, కర్మల మఱి నీకు నితైఱుగఁ గాదన కేఱుఁ యొక్క బుద్ధిఁగాఁ, గఱవినవాడు చేటు నకుఁ గాలము చేరెనొ కాక యిమ్మె యిన్. ఆర. 6.324

ఖా

ఖాండవ గృహము సం. వి. అ. న.

ఖాండవమునకు ఉనికిపట్టి పం. పొండుసుతుఁడంత నానా, కాండ సప్తము. నేసి ఘనముగఁ జేసెన్, ఖాండవగృహము నఖండా, ఖండల ధారలకుఁ దూఱఁగాకుంచంగన్. ఆది. 8.271

పాండవులు హస్తినాపురమునుండి వెడలిన తరువాత నివసించిన బోటు - ఇంద్రప్రస్థము (చూ. ఇంద్రప్రస్థము) కం. నెమ్మిఁ జని ఖాండవప్రస్థము నివాసముఁ జేసి ఆది. 8.67

ఖాండవము సం. వి. అ. న.

కురుక్షేత్రమునందలి యొక అడవి పేరు. ఇంద్రుని యొక్క యొకానొక వనము కృష్ణార్జునుల సాహాయ్యమున అగ్నిదేవుడు దీనిని చిహ్నించి అన అజీతచ్ఛాధిని బోగొట్టుకొనెను. (వివరమునకై చూ. ఆది. 8.250. మొ. 281. ప.)

ఖాణము వై. వి

గుఱ్ఱము మొదలగువానిని బెట్టిడి
యులవలు లోనుగాగల భక్ష్యము,
దాణా.

కం. మునుదివాస్త్రబలంబున, జనియించిన
పీఠిలోన న భూతంబై యొనరిన
భాణము మేపెం, దనిపు సకం దురగ
ములకు చర్చమెల్పన్. ద్రోణ
8.165.

భాతము సం. వి. అ. న

ప్రస్తుతి

వ. ... చనుమలీధాత గర్వితులైన
సగరసుతులు. ఆ. 1.375.

సం. విణ. (అ. అ. అ.)

ప్రవృత్తినిది

వ. ... అంశంమంతుం దాక్షణంబు
చని సగరసుత భాత ద్భారణంబున
సముద్రంబు సొచ్చి. ఆర. 3.69

భాదనము సం. వి. అ. న.

తీసుట.

వ... పిండుగట్టి నిశాచరులు నలిరేగి
రక్తపానంబును, మాంస భాదనంబు
ను జేయుచు. ద్రోణ. 2.37

భాది సం. విణ. (న. నీ. న)

తీసునది.

తే. జనునె కమల సుగంధి కాసాచి
కేశి, కలుప శవభాదియైన సృగాలము
నకు. ఆర. 6.201.

భాదిరము సం. విణ (న. నీ. న)

చంద్ర సంబంధమైనది.

వ. ... భాదిరంబులాలును. ..
శ్రేష్ఠాతక పరు కల్పితం బొకండును
గా నిరువదియొక్క యూపంబులు.
ఆశ్వు. 4.80.

భాద్యము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

తినదగినది, భక్ష్యము, భోజ్యము.

వ. ... వేదకుండు ముదిత హృద
యండయి నిజ సదనంబునకుం జని
వివిధ మధుసంబులొకరి సము
చిత భాద్యంబులు సమకట్టి. విరా.
2.82

2. మేత, దాణా మొ

వ. ... పార్థుండు నిజరథంబు న
విశేష కల్పితంబు సేయించి రథ్యం
బుల జలపాన భాద్య భాదనంబులం
బ్రజలంబుల గావించి పూన్పించి.
కర్ణ. 8.112.

భి

భిన్నము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

వేదము నొందినది, ముఖము నొంది
నది.

వ. కౌంతేయాగ్రజులకు. ... పాంచాలి
నాలోంచి భిన్నాంతరకురణుండగుచు
నట్లనియె. విరా. 1.102

తే. అబల యిది భవన్మాత పెళ్ళా
వర్ణగమన, భిన్నయైనది. ఆర. 3.306.

భిం

భిరము సం. వి. అ. పుం.

గొంజ, గిట్ట.

సీ. ... తురగ ముర్రోద్ధూర ధూళి
చచ్చెరసిన, వననిధి వండలి వండు
గాగె విరా 3.57, శాంతి 5.443.

భి

భేదరుడు సం. వి. అ. పుం.

సేవలొక్కటి వెండిసవాడు (ఆకాశ
మునందు సంచరించు వాడు).

ఉ. ... మేటి మగించుక వారణలేక
చేచరుల్, వెక్కిరించుచు నొచ్చియుం
జలింపటి పోరిరి. పెక్కు భంగులన్.
విరా. 9.168

(చూ. భవరుడు)

భేటకము సం. వి. అ. న.

దాలు, పలక, కేడెము.

ఉ. భడ్గము భేటకము నుద్దం
డతఁ గొంచుఁ దేరు దిగి తాఁ గవిసెన్
రయముల్లసిల్లఁగన్. విరా. 5.151.

ఉ. కోపమెలర్చు చేదుముఁ బ్రహరి
కృపాబిముఁ గొంచు. ద్రోణ. 2.95.

భేటము సం. వి. అ. న. భేటకము

పలక, కేడెము

ప. ... ఆ భర్తద్యుమ్నుండు గడి
గొనినండు మరలఁ గావించె యెరు
వాలును. గొనెవచ్చి యప్పించు
సారథి తుంగంగంబుల యంగంబుల
వ్రచ్చునేయఁ బల్కరివాల చేతు పాట
నంబు సేసి పుచ్చు జండ కాండం
బులు పెండ్ల ద్రోణ 5.92.

భేదనము సం. వి. అ. న.

దైన్యము, విన్నపము, దుఃఖము.
ఆ. ... తమోదము లప్రకార
మోహ బహుతరాస వాద ప్రమాది
మార్భర్యముల వేదనములు. శాంతి
8.98

భేదము సం. వి. అ. పుం

1. దైన్యము, విన్నపము, దుఃఖము, వగవు.

ప. ... (భర్తజుడు) అనిలతనము

నిరీక్షించి తత్కాల జనిరంబయి
జేంబునం దొరగ నమకట్టు బాపు
జలంబులు మగుడ నింకించుచు
నిట్టార్చులడంచి ధైర్యంబవలంబించి
యిట్లనియె. విరా. 1.78, కర్ణ. 2.58.
2. పరిశ్రమము, మిక్కిలి అలపు.
ప. ... సుమత్యునాడతి
వ్యాయామ వేదంబున నుత్తండై న
వాని సర్వాంగ బుద్ధిగల గుడ్డ
సర్పంబులం బట్టి కటపించి
నాతండు వజ్రమయ దేహండు గావున
పిద్విడదంక్షయ నా. పమ్మె ఆది
3.13.

భేలగమన సం. విణ. (అ. అ. అ.)

విలాసయుక్తమైన నడక గలిది.

తే. అబల యిది భవన్మాత నిత్యా
ధ్వగమన, విన్నయెనది గజరాజ
భేలగమన, దీనినై క్రికొని చనువెమ్ము
మా నృసింహమనిక నుతునె నియ
మించెనపుడు ఆ. 3.34.

భేలత్ సం. క్రిత.

చరించుచున్న క్రితించుచున్న
మహా ప్రగృహ — కరియెచ్చి
చూలా సౌప్తి 1.238.

భేలన సం. వి. ఆ. శ్రీ వేలనము

క్రీడ, ఆట, విలాసము

ఉ గోత్ర మహా మహిధి నికుంజ
ములన్ విపినంబులం గురు, కైత్ర
మునం బ్రకామగతి భేలన నొప్పి
పహ్వసేనుడై, రాత్రి బరిత్ర
మించు... తక్షణము మాకుఁ గ్రన్న
యెడున్. ఆది. 1.107

భేలనము సం. వి. అ. న.

క్రీడ, ఆట.

చం. మునివర శాపసంభవదమోఘ
గతిన్ ముసలంబు సాద్భుతం.బును
నతిదారుణంబు నగు భూరి సముచ్చిత
శక్తి కేలనం,బున ముసలత్వ విస్ఫు
రణముం గలిగించె. ... మౌన. 55.

శేలము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.).

విలాస యుక్తము.

(చూ. శేలగమన).

ఖ్యాతి

ఖ్యాతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.),

ప్రసిద్ధము, వాసికెక్కినది.

ఉ. ఈతడజాతశత్రుడు ... ఆర్య
కాయ సంపద, ఖ్యాతి వర్తియై
విలుత గడ్డియకుం పగడే నరేంద్రరా.
విరా. 5321.

ఖ్యాతి సం. వి. ఇ. క్రీ.

ప్రసిద్ధి, వాసి.

ఉం. పాతివ్రత్యము గలిగిన, నాతి
యనగ దైవమన జనస్తుత వేతే,
యాతత ధర్మార్థ సుఖ, ఖ్యాతులు
సద్భార్యవలనగదే కలుగున్ ఆను.
2.29, అశ్వ. 1.221.

2. మహత్తత్వము, (వేదాంత)
జ్ఞానము.

సీ. అవ్యక్తమున మహత్తత్వముద
యించు, నది బుద్ధి మతి ధృతి ఖ్యాతి
సంవి, దుపలబ్ధి నామంబు తొంది
యెందును గని, విని చని కావించి.
విభుతనొప్పు. అశ్వ. 2.185.

గ

గంగ సం. వి. ఆ. క్రీ.

భాగీరథి. హిమవత్పర్వతము నుండి
ప్రవహించుచున్న యొకానొక నది
భగీరథుడు దీనిని ఆకాశమునుండి
భూమికి తెప్పించెను ఆకాశమున
నుండి శంఖుని రింపుపై బడెను.
అందుండి శీతాద్రిపై బడెను.
అందుండి భూమిపై బడెను. అందుండి
పాతాళమునకు బ్రవహించెను
౨౦. గంగయు దుంగభద్రయు ...
తామ్రపర్ణియు నను మహానదులు
మతీయు ననేక సరిదిగ్విశేషంబులును
గలిగి... భీష్మ. 1.88.

చూ గంగాదేవి.

గంగపట్టి మి. వి.

గంగాదేవి ౨౫౫ భీష్ముడు.

తరువాత పరమ హితంబుగ బలి
కరి గంగ, పట్టియు విదురుడు. క్రీ
252, అశ్వ 1.184

గంగపుత్రుడు సం. వి

గంగకొడ కు, భీష్ముడు.

వ. అని యిట్లతుల స్తోత్రంబున
బూజించి గంగపుత్రుడు మదిలో, న
నమః కృష్ణాయ యనుచు, విరచి శిరి
స్కుండయి మ్రొక్కె విశ్రుత భర్తన్
శాంతి 256.

గంగమడువు వి.

ఒకానొక పుణ్యతీర్థము.

వ ... గంగమడువున చొక్క
నరూపంబు మూడు కోట్ల తీర్థంబులు

సన్నిహితంబులయి యుండు నందుఁ
గృతస్నానులయిన వారికి తీర్థస్నాన
ఫలంబగు. ఆర. 2.267.

గంగాకూలము సం. వి అ. న.

గంగానదియొక్క సమీప ప్రదేశము.
ఇచ్చట యద్ధ సన్నద్ధమై దుర్యోధ
నుని దండు విడిసెను.

కం. ఇతైఃసంగునఁ గురుజాంగలం
బున . . గాలకూటంబున గంగాకూలం
బున . విచ్చలవిడి విడిసి . యెలమి
మిగిలియున్నంత . ఉచ్ఛ్వా. 1.228.

గంగా గోమతీ సంగమము సం. వి.

అ. పు.
గంగానదియు గోమతీనదియు కలిసిన
చోటు; మార్కండేయ తీర్థము
న . . మార్కండేయ ప్రక్షాళయఁ
గంగా గోమతీ సంగమంబాడియు
బ్రహ్మకల్పితంబయిన యూపంబుఁ
బ్రహ్మణ్యంబు సేసియు వాజపేయ
ఫలంబు వడయుదురు. ఆర. 2.273

గంగా ఘోషము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యతీర్థము.
అశ్రణ్యవాస కాలమున ధర్మజుఁడు
దీనిని సేవించెను ఆర. 2.814.

గంగాదేవి సం. వి ఈ. శ్రీ.

శ్రీరూప దాఠిణియైన గంగానది.

తొల్లి యిత్థాకు వంశమున మహాభి
షుండను వాడు పుట్టి మహాధర్మ
పాలుడై వేయి యశ్వమేధములను
నూలు రాజసూయములను జేసి
యింద్రాది దేవతలను దృష్టి పఱచి
దేవలోకమునకుఁ బోయి యందు దేవర్షి
గణములతోఁ గలిసి బ్రహ్మదేవుని

గొల్పుచుండెను. ఆ సమయమున
గంగాదేవి శ్రీరూప దాఠిణియై
బ్రహ్మసభకు వచ్చెను. ఆమె కట్టిన
వస్త్రము గాలికేదొలగియూరుమూలము
గ నెఱుడునడలఁ దొలఁగెను. దేవత
లెల్లరు పరాజ్ఞాబులైరి. మహాభిషుండు
సాభిలాషుడై దానిని జూచెను దాని
నెఱిగి బ్రహ్మదేవుండు మహాభిషుని
మర్త్యుండుగాఁ బుట్టుమని శపించెను.
మహాభిషుండు ప్రతీపుండను మహా
రాజునకు శంతనుండను పేర జన్మిం
చెను. గంగయు ఆ మహాక్షుచి మహా
సుఖవంతును రూప సౌందర్యంబు
లును దనయందలి యభిలాషయు
నెఱింగి తానును మన్మథ శర బాధిత
యై వానిన తలంచుచు మర్త్యలోక
మునకు వచ్చెను. మార్గమధ్యమున
వసిష్ఠ శాపగ్రస్తులై మర్త్యులుగా పుట్టు
టకు భూలోకమునకు వచ్చుచున్న
అష్ట వసువులు ఆమెను కలిసికొని
తమ్ము నామెగర్భమునఁ బుట్టునటు
లను బుట్టినవెంటనే మొదటి యేడ్వ
రిను నీళ్ళను వదలునట్లును ఎనిమిదవ
వాడు, దీర్ఘాయుష్మంతుఁడుగ నుండు
నటుల ననుగ్రహింపఁ బ్రార్థించిరి.
ఆమె అంగీకరించెను.

ఒకనాడు ప్రతీపుండు గంగానది
యొడ్డున యమ నియమ వ్రత పరా
యణుడై యుండ గంగ శ్రీరూపము
ధరించి వచ్చి యాతని కుడి తొడపై
గూర్చుండి తన మన్మథ వికారమును
వెలిబుచ్చెను. ప్రతీపుఁడామెతో
“నేను వ్రతశీలుఁడను, కుడితొడపై

గూర్చించు శ్రీని భార్యగాస్వీకరింపఁ
పగదు. కావున నా కొమరునకు భార్య
వగుము" అని పక్కిను. మహాభి
ముడు ప్రతిపునకు శంకనుడు. గం
బుద్ధును. అరినిని తాజేయు పనికడ్డు
చెప్పకుండు నియమముతో గంగాదేవి
వివాహమాడి సప్త వసువులను గని
నీళ్ళవైచి అష్టమ వసువును నీళ్ళ
వైచి గంపోపుమంది శంతనుడు
వారింప దిన్నను వదలి స్వస్వరూపము
దార్చెను. అతడే భీష్ముడు. అది.
4:21, మొ 162. వ.

(చూ. జహ్నుడు.)

గంగాద్వారము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యతీర్థము హరిద్వారము.
30. భావిజిలోనను స్వర్గద్వారం
చులు ఋషి నివేదితంబగు గంగా,
ద్వారంబాడిన భస్మంబు, జేరును శత
తేజి తీర్థ సేవాధ్యక్షముల్. ఆర.
2.270.

తే 30. భావిజిలోనను గంగాద్వారమునను
గీ. చూచిరమున. గుణవర్తిమునను
ఒప్పుము. సుస్సాతుడై పారితి
ములు దొంగి నాకిలోకి విహరింబు
నరుడు. వొందు. ఆర. 2.74.

ఇది గా-భారీ భృతరాష్ట్రము కుంతీ
సమేతుడై నివసించి ఆశ్రమము
సమీపమున నున్నది. ఇచ్చట వీరీ
తీర్థమున స్నానము చేయుచుండురు.
వీరీ సమీపముననే అగ్నిప్రవేశము
చేసితి)

30. ఒక్కనాడు వారలందిలు
గంగాద్వారమున గృతస్నానులై

యాశ్రమ. ఒకకు వచ్చుచుండ. అ. 2.
2.150.

(గంగానది పర్వతముల వరుసనుండి
సమతల భూమి. ప్రవేశించిన స్థల
మనియు, ఇచ్చట భరద్వాజుని
యాశ్రమము గలదనియు ప్రతీపు
డిక్కడ లభిస్తు చేసెననియు మూల
మున గలదు.)

గంగాధరుడు సం. వి. అ. పుం.

గంగను శిశువుపైన ధరించిన
వాడు—శివుడు.

30. సుర ముని సిద్ధ గణంబులు,
పరివేష్టించంగ నతిని పాలితి గంగా,
ధరు డేగుడెంచి నెవ్వగఁ జొరయు
నతనితోడఁ గరుణ బొంపొరి పోవన్.
కాంతి. 6.387.

గంగా యమునా సంగమము

సం. వి. అ. న.

గంగానదియు యమునానదియు గలి
సినచోటు. పుణ్య తీర్థము, ప్రయాగ.
అలహాబాదు.

ఇందు స్నానము చేసినవారు రాజసూ
యాశ్వమేధులయు సత్యవాదులయు
మరుద్వేదాస్థియసులయుఋణ్యలోకంబు
వడయుదురు. ఆర. 2.281.

గంగా నరన్వతీ సంగమము సం. వి.

అ. న.

గంగానదియు, సురస్వతీ నదియు గలి
సిన చోటు. పుణ్య తీర్థము
ఇచ్చట స్నానము చేసినవారు పుణ్య
లోకంబులు వడయుదురు. ఆర.
2 271.

గంగా సాగర సంగమము సం. వి.

అ. న

గంగానది సముద్రములోఁ గలియు
చోట ఇందు స్నానము చేసినవారు
శత్యామేధ పలంబు పడయుదురు.
ఆర. 2.275.

గంగా సుతుడు సం. వి. అ. పుం.

గంగాదేవి కొడుకు, భీష్ముడు.

కం. ... పుత్ర ద్రోణ విదుర గంగా
సుతులన్ వ. వారి వారి మండరంబు
లకుం జని కని ఉద్యో. 1290.

(చూ. గంగాదేవి)

గంగాద్వేద తీర్థము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యస్థము.

ఇందు స్నానము చేసినవారు వాజపేయ
పలంబుఁ బడయుదురు. ఆర. 2.279.

గంటు దే. వి.

గడ్డిదుబ్బు, తృణ స్తంబము.

చ. ఏమాతని పితృ పితామహు
లము, మాపట్టిన యపురుగంటు వేల్గెల్లం
గాలుండు మూషక వ్యాజంఃసర దర
తరింబ కొడింగ నొక్క వేర తక్కి
యున్నది. అవి 2.143.

గడ్డికాడకు గనుపు (గంటు) యందును
గాన దుబ్బు గంటయై యుండువచ్చును.
గనుపులు గలిగియుండునని గంటు.

గంటి దే. వి. ($\sqrt{\text{గంటు}}$)

గాయము, శత్రుము.

చ ఇవ్విధంబున ప్రేలువడి యశాత
శత్రుండలుక గడుగు హృదయంబు
తోడఁ గలఁచెనెసఁ జూడ్కి మలంగ
నూకకుండె నన్నారీతన్నంబును
యంబున జేరి ప్రేటు గంటి

దొరగు రుధిరంబుఁ చనయుత్తరీయం
బున మెత్తన యొత్తి. విరా. 5.280.
సీ. ... విను మొక్కనాడత్రపస్వి
ప్రేల్పాటి దర్పగంటిఁ గూరయనరు -
గాఠిన నర్తించె నతఁడు తపము సిద్ధి
కాల్పుఁ బొంగి. శల్య. 2.160.

గంటు దే. వి. గంటి.

1. గాయము, శత్రుము.

కం. గురుముఖ బహు రథిక శరో,
త్కరములచేనైన క్రొత్త గంటును
సుమనోభరిత నవ కర్ణికార, స్ఫురితా
చల యగము భంగిఁ బొలిచిరి
చూడన్. ద్రోణ. 3.177.

2. వెండ్రుకల ముడి.

అ. బలియుండపుడు వెండ్రుకలు పొది
ముడివి గం, దెసంగఁ దాల్చి వీరరసిక
వృత్తి, నుద్దతుండు మల్లయుద్ధ ప్రసా
ధనం, బమర నిలిచె వేడ్క నమిత
బలుండు. సభా. 1.200.

(గ్రంథికి వికృతి యని కొందఱు.
'గ్రంథి'కి 'కంఠి' వికృతి గావచ్చును
గాని 'గంటి' వికృతి యనుట వికృత
ముగానే యుండును.)

గంటుపెట్టు దే. స. క్రి. (గంటు +
పెట్టు)

(క్రి.పాదలచె) ముడివడఁ జేయు,
ముడుచుకొను

వ. ... ఏనిట్టిదాని వినంశాలననుచు
మొగ్గు గంటుపెట్టుకొని దిగ్గన లేచి
పోయె ఉద్యో. 3.172; ఉద్యో. 4.2
శ్లో॥ ఇత్తుకైయి భరతశ్రేష్ఠో వృద్ధిః
పరమ మన్యుమాన్. సు. భార.

గండ సం. వి. అ. శ్రీ.

సప్తరుల దాసి.

వ. ... అయ్యచటకు ఒరిచాకయై
గండ యను చేడియ వర్తించు. అను.
3.209.

శ్లో॥ సర్వేషామథ తేషాం తు గండా
భూత్పరిచారికా భూద్రః పవనభ్రతైశ్చ
భర్తాచాస్యా బభూవహ. సం. భార.
అను. 140.5. (నిర్ణయ.)

శ్లో॥ సర్వేషామథ తేషాం తు గండా
భూత్కర్మకారికా. సం. భార. అను.
83.22.

(ఇచ్చట బాధించుచున్న 'చండ'
య్య ప్రముఖ దోషదు.)

గండకీ సం. వి. ఈ. శ్రీ.

గంగానదికి ఉపనది యగు ఒక యేలు.
కాలకూట, శోణ, గండకీ, సదానీర
లను నేలులు ఒకే పర్వతమున బుట్టి
నవి. కృష్ణ ధీమాత్మనులు జరాసంధుని
ఉరిపడోపునపుడు దీని దాటిరి.
సఖా. 1.171.

గండడంగు దే. అ. శ్రీ.

గండడంగు

పౌరుషహీనుడగు. నిస్తేజుడగు.

కం భీమసేనుడాడె నొంచిన, గండ
డంగక యటడు. ద్రోణ. 4.153
తే. భండనంబున ఉపయండు గండి
డంగి, పోకి విని తీవ్రభేదించు బొంది
యంబి, కా తనూభవుడప్పుడా సూతి
పుత్తునిడిగె నుత్తరవర్తన మాదరి
మున. భీష్మ. 3.3; ద్రోణ. 4.32.

2. ముదియు, వయస్సు చెల్లు.

తే. ముదిసి ధనేశుడగు న,రుండు

ప్రాయంబునాడికి గండడంగి,
తొంటి భవమునసేగించి దొడగినతడు
అను. 5.91.

గండడంగు దే. స. శ్రీ.

గండడంగు

మదమణుడు, టడించు.

వ. ... కండు గవిసినన్ గండ
డంచి గాండివిం గనుంగొని. ద్రోణ.
4.255.

2. చంపు, సంహరించు.

వ. .... కండు గవిసినం గండ
డంచి కడచి = గాండివిం గనుంగొని.
ద్రోణ. 4.255.

గండభైరవుడు సం. వి. అ. పుం.

ఏరులకు భయంకరుడు.

మత్తవోకిల. పరగండ భైరవ ...
ఆది. 3.228.

గండమరు దే. అ. శ్రీ.

పౌరుషమొప్పు.

ఉ. గండమరుగ నిల్చి చెలికాండ్రయి
క్రిష్ణుల వత్తురిచ్చిఱున్. విరా. 3.167

గండము సం. వి. అ. పుం.

కపోంము, చెక్కిరి.

తే. . కన్నుగవ సమ్మదాశ్రులు
గడలకొనుచు, గండ పులకాంకురము
లతో గ్రమ్ముదేర. విరా. 5.240;
ద్రోణ. 5.276.

2. ఏనుగుచెక్కిరి.

వ. ... ఆమ్మహాబలి సుందరుడు
గండతలంబునం దొరుగు నెత్తురను
మదంబున మత్తకరి ననుకరించుచు.
శల్య. 2.266.

(పై గండు అర్థములను నిదే యదా హరిణము.)

మృత్యువేద ... వైరివేదండ గండ విదారి మోర తరాసి భాసి ఘజార్గళా. ఆది 3.208.

గండమ్మగము సం. వి. అ. పుం.

గండమ్మగము జాతిలోనిది. (చూ. ఖడ్గ మ్మగము.)

గండరించు దే. స. క్రీ.

(✓గండరువు.)

పడియచ్చు మున్నగు వానిచే విగ్రహ మలను నిర్మించు, చేయు.

గీ. ... ప్రళయకాలానలమున, గండ రూపంబు కల. భీముడితి భయం దరాకారత నతిశయిల్లె. విరా. 2.134.

గండరువు దే. వి.

పడియచ్చు; ఒత్తి రూపమేర్పడుచుండకై మట్టి, మైనము మొదలగువానిని తొలచి చేసిన ఆవుచ్చు; అట్టి అచ్చునఁ దీసిన ప్రతికృతి.

చం. కరువునఁ బోసిరో విధుని కాంతి సుధాబ్ధి తరంగం దెచ్చి గం, డరువొనరించిరో హరు జటాస్థలికిం దొడవైన యేటి పెన్నురువునఁ జేసిరో యన మనోజ్ఞ సితచ్చవి నుల్ల సిల్లు సుందర తురగో త్రమంబు దమ దవ్యుల గాంచి చారులోచనల్. ఆను 1.183.

గండతైలము సం. వి. అ. పుం.

కొండనుండి హరితపడిన పెద్దబండ.

కా. ... సురారి శీర్షములు దొడ్లై ... మన గండ తైలములతో నూహించ తుల్కంబులై. ఆర. 5.236.

గండి దే వి

1 నండు, అవకాశము, చెఱి

ఉ. ... వాడును వాని యమ్మలనో, గీతంగ నొండు పిండ్ల గొని పన్ను యెలర్చగ నేసిరెమ్మయిం, దీక్షద గండి గాంచి నమతేరి పళ్లెంబున బోవ వారిం న ద్రోణ. 3.88.

2. సన్నని లోతైన పాదచైన గొయ్యి.

ఆ. ... రాకెల్ల నుజుక పడన, తనయుఁ డరిగె బవలు ననినల్లు దీక్షియల ముండు గిండ్లు సెరికి తెలిరి ఆది. 3.161.

గండు వై.వి. (సం. గండఃక. గండు.

1. మగడిము, మగడివి. పాదప. మ. ఒండు, పరాక్రమము పైసామ్యములు, ఒండు, పరాక్రమము.

ఉ. ... గండమంబు నిల్చి చెలి కాలప్రయ క్రిమ్యుల పిత్తుపిత్తులు. విరా 3.166.

విణ.

మగజాతిది. మగిది.

సీ. చంద్రుల పిగురాకు. జిందె యాడుమ నలి నెలగించ గండంబు గోలల సొంపు. ఆను. 1.181.

గండుగోయిల సం. వి.

మగకోయిల. (చూ. గండు. విణ.)

గండుడు సం. వి. అ. పుం.

హడఁడు, పేరుడు

మత్తకోకిల ... పరగండ చైరవి ...

ఆది. 3.228

గండు నెలయు అ. క్రీ.

పరాక్రమము చూపు.

సీత వేగము గండు నెఱసి నడులు
ప్రేతి బొండుజేయుట గంధార
సయ్యె ప్రాంత 2 377.

గండు మిగులు అ శ్రీ.

విజ్ఞానము చెలరేగు
వ. చప్పిడించు బోరు భగవత్తుం
గనుగొని గండు మిగిలి కురు
విడుచు గురుకృపాది యాధపీఠ సమే
తంబుగా నిడిమిన. భీష్మ. 3.152.
కం. పాండవ పాంచాలాదులు, గండు
మిగిలి బెట్టు దిటుమఁ గౌరవబల
మొండొండ చలంగెడు. ప్రోణ.
5.95.

వ. . . ఓంకి గాంగేయసహి గిట్టె
దురుగా నిలిచి గండు మిగిలి యొప్పె
భీష్మ. 1.380

గండు మిగులు అ శ్రీ.

పొగరున చెలరేగు.

సీ ... లంకియతోన గండుమీటి,
పాతె నక్కొడియల్. కాంతి. 4.40.

గంతవ్యము నం విజ. (అ ల. అ.)
బోడగినది.

సీ. .. మత తవస్సాధాయ రతు
లకు గంతవ్యమహ్యము. ఆను. 4.74,
కాంతి 6.90; అశ్వ 2.38.

గంధకము నం. వి. అ. పుం.

ఉపరసములలో జేరిన ద్రివ్యము.
ఉపరసములు ఎనిమిది

శ్లో॥ గంధాశ్మ కారికా సీస కాంక్షీ
తాళ లాంఛనములకుండు చేత్తు
పరిసాశ్చాక్షౌ పాంచకర్మణి (చిన
రత్న సముచ్చయము. తృతీయా
ధ్యాయము)

అగ్నిదేవుడు తన శరీరమును ఎడిచి
ధరాతలంబు ప్రవేశించినపుడు అతని
చేత విడువబడిన దేహము పంచ
బూయమున గంధకముపుట్టెడు. ఆర.
5.174.

పార్వతీ దేవియొక్క రజస్సు గంధక
మైనది.

(రస రత్న సముచ్చయము-తృతీయా
ధ్యాయము - గంధకోల్పత్రి) ఇది
రంగులనుబట్టి మూడు విధములుగను
నుండును. అమరశిల నెల్లకాయ అని
ఇప్పుడు రెండురకములు ప్రసిద్ధిగా
వాడుకలో నున్నవి.

గంధకారిక నం. వి. ఆ శ్రీ. వాసన
చైన నుం నాయతపజుచు పనికత్తె,
నైరంద్రి.

తే గంధకారికా వేషంబు కఠిన
మూర్తి, యుజ్జ్వలత్యంబు మణువడి
యూడఁ బాండు, తనయ మహిషీ
యంచితగతి, జనంగ రాజవీధి
దొరజనంబులవైలది జూచి. విరా.
1.294.

గంధగజము నం. వి. అ. పుం.

మంచి పరిమళము గల ఎనుగు.

'యస్మి గంధం సమాహ్రాయ ని
తిష్ఠతి ప్రతిద్విపాః, స వై గంధగజ
నామ నృపతే ర్విజయావహః-ముద్రా
రాక్షసము. 27.' వ్యాఖ్య.

ఏ ఏనుగు వాసనను ఆహ్రూషించి
ఎనుగులు ఎదురుగా నిలువలేవో అది
గంధగజము ఇది రాజానకు జయము
గలిగించును.

వ ... అయ్యిరావంచు బొదివి సెల

కష్టల వాల్ల వాంకెచొట్టి నొప్పించిన జరిగోలం పోటులు తాచెనం గినిసిన గంధగం. చందిం. పీఠ. 391.

ఇట్లే గంధదంతావకము విరా. 3.156.

గంధమాదనము సం. వి. అ. పుం. న.

ఒకానొక పట్టుకము (ఇది మేరువు క్షర తూర్పున నున్నది, సుగంధి కనములకుఁ ద్రుసిధము)

అర్జునుడు ద్రుర దిగ్విజయ యాత్ర సేయునపుడు దీని నత్రైవిచెను. సభా. 1.235.

నర నారాయణులిద్దరు ఒకప్పుడేరి ఆ సమయమున ఎంతోచువుండను రాజు అనుచురెవ్వరు లేరంచు గర్వించి వీరిపై వచ్చెను సరుడు కుఁముష్టి నుద్ధరి విశిష్టమై గురిని యాతని సేనను గూర్చి యారని భంగపెట్టి పట్టి విడిచెను ఉద్యో. 3.287.

ఈ గంధమాదనంబున నారాయణుడు తపము సేయుచుండగా కంఠరుడు వడుని యజ్ఞయనకలిగిన అది ధీతిఁ బడెనని నారాయణుని యుత్తరంబు నొందెను. ఆ కారణమున నాతని కేశములు మునిగియుండు జేసి ముంజకేశుడను పేరాఁనిల వచ్చెను శాంతి. 6.44.

పాండవులరజ్జు వాస కాలమున గంధ మాదనయాత్ర సలిపిరి. అప్పుట్టును బెట్టిడుగు గారివాన గొట్టి చివ్విణ్చి యిరి. భీముడు లలచుండఁగ వుదోర్కమడు వచ్చి వారినంపట సుర

క్షితి ప్రదేశమునకు జేర్చెను అం. 3 294, ద్రోణ 5 257.

గంధము సం. వి. అ. పుం.

సువాసన, పరిమళము

గీ. కలపంబు లభిసవ గంధంబు లుగఁ గూర్చి కనుపున నలమదు ననువుగాఁగ. విరా. 1.107, విరా. 1.147.

2 అచ్యుతేయిగా వచ్చిన లేపన ద్రివిము. గ పిము, చందినము. కం. ఉత్తమ కన్యాకనములు, నుత్తర యును గంధమాల్య యుక్తముగ గుమారోత్తము - వెదికొనఁదగు, నరైకగు నుచుండు పు. ఉభయము గాన్. విరా. 5.243.

3. కుసుమాగరు భూపాల నామ్రా విందు - ఇది తొమ్మిది పిమ్ము.

1) ఇష్టము, 2) అనిష్టము, 3) మధు రము, 4) క్షయపు, 5) నిర్హార, 6) సంహారము, 7) స్నిగ్ధము, 8) రూక్షము, 9) విషము

1) ఇష్టము-స్తూరికాది; 2) అనిష్టము - వివాది; 3) మధురము - మధు పుష్పాది, 4) క్షయపు - మరేచ్ఛాది; 5) నిర్హారి - కర్పరంధాభిభావముగ హింశాది, 6) సంహారము - చిత్ర గంధము అనేక ద్రివిలక్షణము. 7) స్నిగ్ధము - సన్ననప్త మృతాది, 8) రూక్షము-సన్నపత్రైలాది, 9) విషము-కాలాస్మాది

అం. అనగంధాదిగురుపములు, హాసం గవు ఫితిమగు చిత్తమున శాంతి.

కం అసమాలంక మశ్చిత్తము. సస
గంధ స్పర్శ రూప రహితంబగుటం,
బ్రహ్మరిండు నిఁద్రీయములను వసం
ముగాదొందఁ జరచువస్తువు పుత్రా.
శాంతి. 4.174

గంధర్వతీర్థము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్య తీర్థము.

వ. ... పడింపటి గంధర్వ తీర్థంబు
సకు నేగె నది విశ్వావసు ప్రభృతి
గంధర్వ తపస్సిద్ధి స్థానంబు. శిల్ప.
2.157.

గంధర్వ రాజు వి.

గంధర్వులకు రాజు. చిత్రరథుడు
వ. గాంధారి నందనుడు గంధర్వ
రాజుచేతం బట్టుపడిన యప్పుడు. విరా.
4.149.

గంధర్వి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

సురభికిఁ డుట్టినది. గుణ్ణములను
సన్నుతి. ఆది. 3.7.

గంధర్వుడు సం. వి. అ. పుం.

దేవతలలో నొక తెగవాడు.
వ. గాంధారి నందనుడు గంధర్వి
రాజుచేతం బట్టుపడిన యప్పుడు పదు
నాలుగువేల గంధర్వుల జయించి
యతని విడిపించితి. విరా. 4.149.

గంధవతి సం. వి. ఈ. శ్రీ

మత్స్యగంధి, సత్తవతి (వ్యాసుని
తల్లి).
వ.. గంధవతి నందనులకు గాంధారి
రాజు నందిన లక్ష్మినిదే.. (మా.
మత్స్యగంధి.) శ్రీ. 1. 53.

గంధవహుడు సం. వి. అ. పుం.

గంధమును కొనిపోవువాడు, వాయు
దేవుడు. గాలి

కం. . ఆచార్యునిపై గంధవహు
సుతుడు గవియ న, మందగతి నెవ్వఁ
డాఁగు మన యోధులలోన్. ద్రోణ.
1.88.

గంధవాహుడు సం. వి. అ. పుం.

గంధవహుడు.

వ.... కౌరవులకు విపరీతంబులైన
గంధవాహుడి నానానిమిత్తంబు లను
సంధించి ద్రోణ. 3.19.

గంధసలిలము సం. వి. అ. న.

వాసనగల నీరు, పన్నీరు మొ.
వ.... మంగళ తూర్పు నాదంబులను
ఒరస్సు గంధసలిల సేవనంబులును
గీత వాద్య నృత్రంబులును నాదిగాఁ
గలవివిధ శుభాచారంబులం బ్రవర్తించ
నియోగింపవలయు విరా. 3.237.

గంధికుడు సం. వి. అ. పుం.

పరిమళ ద్రివ్యములనమ్ము వర్తకుడు.
కం. మోరాకారులు మాలా, కార
గృహంబులకు గంధిలగృహంబులకుం
దారరిగి మువ్వరు బలా, త్కారంబునఁ
గొనిరి పుష్పగంధములొప్పన్. సఖా.
1.177.

గంభీరత సం. వి. అ. శ్రీ.

గాంభీర్యము.

కం జలదిస్తన గంభీరత, నెలు
గొప్పగ ఉద్యో. 3 256.

గంభీరము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

1. లోతు గలది (సముద్రము మొ.)
స్రగ్గరి ... దుర్వార వారోపు గంభీ

రాలంఘ్య ప్రౌఢ వేగంబగుచు జల
నిధి . ఆం. 7.16

2 మంద్రము, ధ్వని.

కం తగు పంఖ కాహళాదిక, మగు
మంగళ మాత్య సంచయము గంభీ
రం, బుగ మ్రోసె జయముఁ చెల్పుచు,
జగదీశ్వరు మ్రోల నాకసము చీటు
కొనన్ ఉద్యో. 4.120.

గగనము సం. వి. అ న.

ఆకాశము.

సీ. .. గగనభాగంబెల్లఁ గప్పి
క్రాలులు దెగ, డడరించె నుగ్రంపుఁ
బడిగవలపు. విరా 4. 80.

2. ఆకాశ తత్త్వము.

ఆ విను మహాన్తనో గగన పవనా
నల, నలిల భూమిలఁగ సంచవి.
మహిల విభవముల గ్రహంబున నేడు
రూపములు జన్మ జనక భావమొందు.
శాంతి 5.9.

3 (గణితము) కూన్తము, నున్న
తే గగన యుగళ చేసి నేత్రంబు
లును శాంతి 5.16

గగన మూర్ధుడు సం. వి అ. పుం.

తేకయ రాజయి పుట్టఁవాడు. ఆది.

3.80

గగన యుగళ వేద నేత్రంబులు

సం నమ.

2400

గజకర్ణుడు సం. వి. అ. పుం

1 కుమారస్వామి సైనికులలో
ఒకఁడు.

వ ... అమృతములఁ జిత్రాభరణ
వర్ణాయుధ ధరులును వివిధ ప్రకారా

కాదులు నగు గజకర్ణ నికుంఠ కుమ
దాదులైన సైనికులు మొదల యుద్ధ
సిల్లిరి శంక. 2. 83

2. ఒకానొక యత్తుడు.

వ. ... వరాహకర్ణ గజకర్ణ మూ.

భద్ర హేమనేత్ర విభీషణ పింగళ

ప్రవాళకాదులయొక్క యత్తులను సఖా.

1.76

గజతిథి సం. వి. ఇ. పుం

అష్ట విగజములు అభివర్ణించుచు
తిథి దళమితిథి.

సీ ... వసు, గజ భక్తి విష్ణు చిత్రజ
తిరుండేక, శవ జంతువులను గోర
యముఁ గుడుముల చిగ్రహృ
వర్చస్వి పుత్రకులును భవము సె
వాడు. 3. 5.

గజపురము సం. వి. అ న.

హస్తపురము, కౌంప రాజధాని.

వ ఇవ్విధంబున గజంబుల వారిన
గజపురనాధుడు రోడ్లయొక్క చుట్ట
డి.వి. భీష్మ. 3.12

గజము సం. వి అ. పుం.

ఏనుగు. భద్రము, మంద్రము,

మృగము అని గజకాతులు మూడ.

త్రివిధ గజములకును మార్గదేయమే

ఆరాకము, అర్చరాకము, మర్కటము

అర్చము, వామనము అని నామములు

గలవు. మణియ పిష్టకము, చాక్రము

పూతనము, మాత్మికము, మాయకము

పంచమ గజము మున్నగు గజదేవము

లనేకములు కలవు గజముయొక్క

పింఛింకములు కుంభములు, కుంభ

ముల క్రింది చోట ఆకము

కుంభముల నడిమిచోటు విదువు;
 చెక్కిలి కటము; నొసలు అవ
 గ్రహము; కనుగ్రుడ్డు ఈషికి, కడి
 గుడిచోటు నిర్యాణము, కర్ణమూలము
 మాళిక; పి. ఉమూలము శరీరిక;
 పి. ఉమూలము శంఖము. అద్దముగా
 విసరదండిచొమ్మదెప్పు పరిహారము.
 నొసటిపిండము శాత కుంభము శాత
 కుంభము క్రిందిచోటు వాహిత్యము,
 వాహిత్యము క్రింది కొమ్మల లోపలి
 చోటు ప్రతిమానము తొండము శుండ,
 తొండము చివర కర్ణిక, తొండమున
 వచ్చు తులపురులు వసుధువు, తొండ
 మునందలి బొట్ట (పి. ఉల) గుంపు
 పద్మము, మూపు అసనము మేరము
 కకుదిము. యోకాల్ ప్రోహము
 మోకాల్ ప్రోహ చోటు సంహారము.
 పిక్కకు ముందచోటు అయస్కా
 నము ప్రక్కచోటు పక్షభాగము
 ముందజీచోటు గాత్రము వెనుకటి
 కాళ్ళ పిక్కలు మొదలగాగల చోటు
 అరము.

మెడకుగట్టెను గొలుసు పరాపకము
 కాళ్ళగట్టెడు గొలుసు త్రిపది. నడు
 మున కట్టెడు మోకు వర్తత (కత్య);
 దీనినికొయితము సేయించువుడు మెడకు
 గట్టెడు త్రాడు సజ్జన పీఠమీద
 బిరుదు కంబళము విధానము గంఠ
 శారి. ఇది నీళ్ళ మునుగుట నిర్వాణము.
 దీని అలంకారము కృంగారము దీనిని
 జట్టుకుకు త్రవ్వెడు పల్లము అవపాతము
 దీనిని గలిగెడు పిత్తజ్వరము పాప
 లము. మును చానాది (దానాదులకు.

చూ. మదము).

గజముఖుడు సం. వి. అ. పుం

విఘ్నేశ్వరుడు ఎనుగుముము
 గలవాడు.

ప. ... అనివుచు గొరిచి గజముఖ
 పణ్ణుఖులకంటె సత్త్వలికం ఒట్టగు
 భవులు. సౌప్తి. 1.118

గజరిపువు సం. వి. ఉ. పుం

ఏనుగునకు శత్రువు - సింహము
 సం. . వా, యజు దెసకు నడచె
 నుచ్చు గజరిపు చంద్రమణి రేలు గతి
 యందొలయన్ శల్య. 2.298

గజసాధనుడు సం. వి. అ. పుం.

ఎనుగు మీదకు డి యుష్థము చేయు
 వాడు.

ప. గజసాధనుడు గణింపులు
 రవవించి. కర్ణ. 8.235

గజాననుడు సం. వి. అ. పుం.

ఎనుగు, మోము గలవాడు విఘ్నేశ్వ
 రుడు.

అరలము. హరిహరాజ గజాననార్క
 డాస్య మాతృ సరస్వతీ, గిరిసుతా
 దిక దేవతాచరిం నమస్కృతిసేసి.
 చది 1.2 .

గజాలస్యము సం. వి. అ. న

ఏనుగు ఎట్టికర మృగములకు లెక్క
 సేయక నంచరించునో యట్లే నంచ
 రించుట (ప్రణీకరణమును చెల్పును.)
 ప. ... అని మైత్రన యియ్యకొని
 గర్జించి గజాలస్యంబున నంగణంబు
 సొచ్చి. విరా. 2,14

గణితము దే. వి.

1. యోధము, ప్రళయ, కలవరము

చం గజివిజి లేక యుబ్బక యు...
డిక శాస్త్రము కర్తృత్వమున చుజ
లముం బొగడ్తవడి భీష్మ 2.33
వ ... దాడుక ను దేరు తెచ్చు
... సూచి యది క్తిస్థాని
పనుపని యెఱుంగు వాడగుట
గయ్యెంబు గజివిజిగాఁ దలంచుచు
వాని పిన్నతముండు. ద్రోణ.
4 285

2. తమకము, ఉద్రేకము.
వ .. పరిదేశం బాహు. నలుగురం
పమలందు అస బలము గజివిజి
యుడిపికొని గోగల ము యగ
పాటూహించి విరా 3 31

గణాంశు సం. వి అ పు.

1. చానరాధిపతి. ఈశ్వరము గవ
యుడును రెండవ దిల పోర్తి చాన
సైన్యముతో వచ్చి శ్రీరామునిచు
దోడుపడిరి. ఆం. 7 35

2. కకుని తమ్ముడు.
ఈశ్వరు అస యైదుగురు సోదరు
లతో గలిసి భీష్ముని యుద్ధము దివస
యుద్ధమున ఇరావతునితో బోరి
చచ్చెను, భీష్మ 2 91.

గట్టి దే వి

దృఢము, కఠినము, కర్కశము.
సి. ... గట్టిమై మఱువులు దట్టముల్
గావి. కునవియును ఏక కరములు.
విరా. 3 : 62; విరా. 4.107; భీష్మ.
ఉపశాతి వృత్తము - మునీంద్రు
నిర్భాగ్యుల ముట్టి చావుం గానో
పయ్యెం గడు గట్టి చిత్త, కుక
మూర్ఖం దెగటాజియుం దా రానేరె

నిమ్మేనిది గ్రమ్మలుగన్ శ్రీ. 1.64
2 సకలనిది, రామ కవి.

లే అమ్మహింసలడపును రావూరి
వేరు, మంగుడు నాంపెట్లు పెమ్మదీ
పిలంచి, గట్టియై నాంజుల పెంపు
గాంచి పోలిచె. ఆం. 1 438

3 అదేమియు, పర్యును
వ. ... ఇతెఱంగున గట్టి మోహ
చులు దీర్చుకొన కువలది శ్రీ
3 3 5.

ఉ సూతలనూడ మోహించు కూచితె
యె అయ గట్టియై సమదోతల క
దోచె కర్ణ. 2. 36

4 ఎప్పుడు
చు ఇది యొక పెద్ద గట్టి మొక యీ
మొనములను గోగలం శో చిదె
యొక చుల్పసైన్యము. విరా : 245
వ ... అక్కర్లుండా గట్టిమా పిలం
పిజిని కర్ణ. 2 : 57

వి.
1 గర్జితము, ప్రికల్పము
ఉ ముంగిర రాజుల బుచ్చు . ఎమున్
గలయ్యుడి గోవజుంబులనె పిల
పెట్టుకుండ బిలుదన్ నకపిల గు
పించి గట్టియై, న. పిలు పెంపిరున్
వెనుకయై మొనల్చే కరం. విరా
4. : 84

2. శాస్త్రము పోదనము
లే. పులిక సింగమునకు, ఎట్టిపట్టి
యుగ్రవయును గట్టి మెళుమ పిల
గల యోధవీరు చలయ కరి
శాంతి 3 10

38 కళిక

సీ. ... హరి హర బ్రహ్మ మహాక
భావంబు లొక్కటిగాఁగ గరఁగిన
గట్టి యనఁగ విరా. 2.241. (ప్రాతి
ప్రతి.)

గట్టిగ, గట్టిగా

పూర్ణముగా.

వం. కడఁకయు లావునుం గరఁగి
గట్టిగఁ గూర్చి యొనర్చినట్టి పే, రొడ
పలఁదాల్చియుం గడిమియుం గలయుం
బరికించి. శల్క. 1.105.

కం. నెట్టన మోడమి నయ్యెడు, నట్టిది
యొక చూపునం బరానందంబున్,
గట్టిగఁ జేయఁగ విక్కఱున్నట్లు
పురుషుండు తత్త్వబోధాత్ముడగున్.
శాంతి. 8 159.

2. గట్టికట్టకట్టుగా.

వ. . . నీళ్లు గట్టిగా నడచుంట్రించి
వానిపై గరి తురగాదుల నడపిం
పను ... ఎఱుంగును. ఉద్యో. 2 202.

గట్టిప్రాయమునది వి.

ప్రౌఢ పయస్కర మన్ను శ్రీ

ఆ. అది పవిత్రదేవ మజ్జేటు
సూచనఁ గడచి చేనఁగ నీప కాక
నంబు, గానవచ్చు నంద గట్టి ప్రాయ
మునది, పుణ్యమూర్తి యమలబుద్ధి
యొద్దు. ఆను. 2.5. (చూ. ఆను. 2.10.)

'తపస్వీసీం మహాభాగాః వృద్ధాం
దీక్షామనుషీతామ్' సం. భార. ఆను
50.27; 19 24 (నిర్ణయ).

గట్టివాలు దే. వి

సైరంద్రీశాతి శ్రీ, పడలయి...

నుండి గంధపుష్పాదులచే నలొక
రించు స్వతంత్ర శ్రీ.

ఆ. ఏను గట్టివాలుదాన నాకెవ్వరు,
కడుపుకూడు వెట్టి కట్టఁజీర యచ్చి
సాకతమున నేలుదు రట్టివా, రలకుఁ
బనులు సేసి మెలఁగు బుద్ధి. కం.
వచ్చితి. విరా. 1.298 299.

(ఇది పాఠంతరము) ('గట్టువాలు'
అని శ ర. కాని భారతాదుల పెక్కు
ప్రతుల ఇది పారామును బట్టియు,
కన్నడమును బట్టియు 'గట్టివాలు'
అని గ్రహింపఁబడినది. క. గట్టి =
పరిమళ ప్రచ్ఛన్నమునందుం, వ శ్రీ
ప్రకృత్యము గట్టివ శ్రీ = సైరంద్రీ,
గంధ కారిక అని సూ. ఆ. ని.)

గట్టి + వా = గట్టివ = గట్టివాక్కు
గలది = ధూర్త అని. శ. ర. గట్టివ
+ ఆలు = గట్టి యైన ఆలు = ధూర్త
యైన శ్రీ. సైరంద్రీ సామాన్యదాసి
వంటిది గాదు. గట్టివాక్కు గలది.
నిష్కర్షగా మాట్లాడునది. మోమోట
లేకుండ్ల మాట్లాడునది అని శబ్దార్థము
సైరంద్రీయైన ద్రౌపది గట్టివాక్కు
కీచకుని బెడలించుటలో గానఁబడును.
ఇతర దాసులవలె పొల్లుమాటలు వేళా
కోశపు మాటలు మాటలాడదు నిష్కర్ష
గా మాటలాడును. కం. . మిత
భాషా విరచనమును వ్రతసంభావన
మును గౌరవంబుఁ జాపభయంబున్
పాతివ్రత్యాచారముమై వర్తింతురు
సైరంద్రీ శాతివారు సౌజన్యమున
విరా. 1.118. కాబట్టి గట్టివాలు అను
పదమే సైరంద్రీకి సరిపోవుచున్నది.

గట్టువాలు శబ్దార్థము. విచార్యము -

గట్టు దే. వి.

1. పర్వతము.

అ. ఓడిపోయి డప్పినుని గట్టును జెట్టు, జేరి యొడిగియున్నవారిగాఁగఁ, మనలఁ దలఁతురలు మనముల నా వంత, శంకలేదు సంతసంబు ఘనము.

సౌప్తి. 1.52.

2 సన్నని కట్టు.

తే. మిఱుల బల్లంబు గట్టును మెట్టు నొక్క, మట్టమై యది నునుపారు మహితమైన, యక్కొలన నీరు ద్రావఁగా ననుదినంబు నరుగు నయ్యి భవల్లచుఁ డనఘచరిత. ఆసు. 1.220

గట్టువాలు చూ. గట్టివాలు.

గడ్డ! వై. వి.

నిడుపాటి కోల (వెదురు గడ్డ)

కం. జ్ఞాతులు దమలో తొందినఁ జేతోమోదమున వెలిగి చెలువొందురు రన్నీ, రిం బాసిన విగత, విభూతిం గడకొఱపులట్ట పొగయుదురధిపా. ఉద్యో. 2.275.

గడ్డ2 ప్ర.

చేర్యాదులకంటి వచ్చు నొకానొక ప్రత్యయము (చూ. చేరుగడ్డ, మను గడ్డ మొ).

గడ్డకొఱవి వి.

కాలుచున్న నిడుపాటి కోల.

(చూ గడ్డ).

గడ్డన వి.

స్తోత్రము.

ఆ అనిన రొద్రరసము మనమున నడిచిఁగఁ, ఒడగ యెత్తు నురగపాలు

రేఖ, నెనయు చేతిసారె గొని వ్రేసెఁ బతి పేడిగడన యడుగుచున్న నుక. గవచుడు విరా. 5.259.

గడ్డి దే. వి.

సీమ, పొలిమేర, ఎల్ల, నరహద్ద వ. .. కాననమార్గంబుల నరిగి మత్స్యమండలంబు గడిసేరి ధౌమ్యుని వీడుకొని. విరా. 1.147.

గడ్డియ వై. వి. (సం ఘటికా).

ఘటిక, ఇరువది నాలుగు నిమిషముల కాలము.

వ. ఇవ్విధంబున నాలుగు దినకంబులు నొక్క రాత్రియు నేకగు దిన సంజుతో నిరువది గడియల నిద్రవడి వేలట్టలాడ భండనంబు సేసి .. పాండవ బలంబుల కుజుమాడి . యమ్మహాత్ముండ. ద్రోణుడు .. ద్రోణ. 5.321.

2. ముహూర్తము, అల్పకాలము

చం. ... తావు విచ్చుమెయి దిర్ఘముఁ జేర్చి పెనంగు జెట్టిచ్చుల విజుడు వడిన్ గడియలోనక చూక్కిరి వేడ్కు సేయుదున్. విరా. 1.223.

చం పేర్చిన యట్టి బాణు నొక్క గడియలోన గర్భమడఁగఁగఁచెమార్చె ఉద్యో. 2.3.0.

గడ్డ దే. వి. ప్రవము అను నర్థముతో

వైకృతము కావచ్చు) మ.టిపెల్లి లోష్టము. బెడ్డ.

కం. ఘనతరమగు ప్రీ గౌరవము మునిగినఁ బాపమఖిలమును హపు నెడుఁ, బెనుపురు యగ్గలికిఁ బోచు, గనిన పయారాఁగ బడ్డ గడ్డయుఁ బోలెన్. ఆసు 2.40

గడ్డము దే. వి.

గడ్డముమీది పొడుగు పాటి వెండ్రుకల మొత్తము.

మహాకర్కర అవసరజ్ఞుండయి
వ్యాసుడేలెంచి నంత నత్తపసి కవల
గడ్డంబును .. దీర్ఘపుం చనువును
జూచి. ఆది. 4 258.

గడ్డి దే. వి.

కసవు, తృణము, పశువుల మేత.

ఆ క్షిప్తములను నేయుఁ బెరుగును
గూరగా,యలను వంటకట్టియలను
గడ్డి,కవణములను బెల్లుగా నొడ
గూర్చి, ని,గూడవృత్తి దానుఁ గూడ
నడచె. ఉద్యో. 198

గణకుడు సం. వి. అ. పుం.

జోసుగుడు.

వ. ... కవి గణక ప్రముఖ నిఖిల
విష్విజ్ఞునంబును ... అప్పరమేష్వరుఁ
గారవచ్చి ప్రొద్దప్రొద్ది యభిమతార్థం
బులు వకసి చనిరి ఉద్యో. 3.238

గణధర్మము సం. వి అ పుం

సంఘాచారము.

సీ .. జాతిధర్మములు దేశజధర్మ
ములఁ గులధర్మంబులను గణధర్మ
ములను గాయంబు వికృతులఁ గాల
విపర్యయముల వచ్చు నాపద్ధర్మవర్తన
ములు. ఆ. గాఁగ నిట్లు దర్శిగతు
లైదు గలవు. అను. 5. 216

గణన సం. వి. ఆ. స్త్రీ

ఎన్నిక, లెక్కించుట.

ఆ అనిన భుజగమిట్టలను నీవలన
నేను,గుణము సెప్ప దోషగణన
సేయ అను. 1.25; అను. 5 22.

కం. మిత్రత్వము శత్రుత్వము,
జాత్రతయు నపాత్రతయును బరికించు
సుచారిత్రుఁడుచిరతరగణనాసూత్రిత
ముగ దాననెల్ల శుభములు నొందున్.
శాంతి. 5.289.

గణనము సం. వి. అ. న.

1. ఎన్నిక, లెక్కపెట్టుట.

సీ. ... ఊర్జితాంగక విలసదజా
వికలంబులు గణనాతీతములు. ద్రోణ.
2.199.

2. వర్ణనము.

కం. జగములకెల్ల శరణ్యుండగుచు
సన్నుత సిక్తమైన యట్టి మనసుతో,
విగతాఖిల లేపస్థితి,గగనము నట్లుఁడు
నతఁడు గణనాధికుడై. శాంతి.
5.147.

కం. ... గుణములఁ బెడఁబాపంగా,
గణనాతీతమగు తెలుస గనుఁ దాన
తనన్. శాంతి. 4 191.

గణనాతీతము సం విణ. (అ.ఆ.అ)
(గణనా + అతీతము)

1. లెక్కకు మించినది. (చూ. గణ
నము. 1 అర్థము.)
వర్ణించుటకు అలవిగానిది. (చూ. గణ
నము. 2. అర్థము.)

గణనాథుఁడు సం. వి. అ. పుం.

ప్రమథుల సమాహమునకు అధిపతి.
శంకరుఁడు.

సంస్థాణు సుగ్రుని శివు.. శంకరుఁ
త్రినేత్రు...గణనాథు ... ఆ. ఆశ్ర
యించి యతని కాయోపహార మర్పించువాఁడ. సౌ.ప్ర. 1.112.

గణపతిత్వము సం. వి. అ. న.

ప్రమథులకు నాయకత్వము.

వ. ... రుద్రవటుంబను రుద్రస్థానం
బున రుద్రుం బూజసేసి గణపతి
త్వంబు వడయుదురు ఆర. 2.248.

గణము సం. వి. అ. పుం.

1. సమూహము.

వ...గోగణంబుల యగపాటూహించి

2. శంకరుని పరివారము; ప్రస్తుతుల
సమూహము.

కం. చోజేవల్లభ వినుమే బ్రాణముతో
నుండ నిన్ను బట్టికొనగ నా, ద్రోణు
నక కాదు. సగణ, స్థాణునకైనను
వశంబె లలకేమిటికన్. ద్రోణ.
1.120.

3. ఒకే కార్యము నిర్వహణమునందు
నియుక్తులైన జన సమూహము.
యుద్ధమునందు ఐకమత్త్యముతో ఎవరి
కని భేదింపరానట్లు బలవత్తరమై
ప్రవర్తించు ఒకజాతి భారసమూహము.

వీరు. 1) అర్ధార్థనులు, 2) కార్యనిపు
ణులు, 3) ఆయుధాజీవులు, 4) ఇంక
పనుల జనులు అని నాలుగు తెఱఱగులు

వ. .. ధర్మనందనుండు పరిజనం
బులయందు గణంబులై యున్నవారిం
బరిపాలించు సమ్యక్త్రకారంబు సెప్పు
మనుటయు నమ్మహీకాంతునను శాంత
నవుండిట్లనియె. శాంతి. 3, 37.

4. సేనా విశేషము.

(ఇర్విదేడు రథములు, అన్ని ఏనుఁ
గులు, నూటముప్పుది యేవురు కాల్పు
రును గల సేన) (చూ. అశ్వహేజీ)
ఆది. 180.

గణముఖ్యుడు సం. వి. అ. పుం,

గణమునందు ప్రధానమైనవాడు.

తే. ఈగి మన్నన గలంగంగ నీక
పొదివి, యధికముగ గణముఖ్యుల
నాడరించి, పనులుగొనునది. శాంతి.
3.40.

గణించు-గణించు సం. స. క్రీ

1. లెక్క-పెట్టు.

అ. అడవిలోన నేము దడసిన దినము
లన్నియును గణించి యంబునిధి
పురంబు రేపకడయ ముంచునేపాట
నిమ్మొయి, వచ్చు నెడరు దలఁగువార
మొక్కొ. మాన. 1.197.

2. ఉగ్గడించు, చెప్పు.

చం. కీనియమి సంగవరన మకించన
భావము దాల్చి విప్రవాసనము
ప్రకాంతి యార్జవము శౌచము సప్రవృత్త
నిష్ఠ లైశ్శ్యభోజన మిల నిద్రసేత
క్రొవ సంతత తత్త్వవిచింతనంబు
మా, నిని యతిధర్మముల్ శ్రుతి గణిం
చిన భంగిన యేను జెప్పితిన్. ఆను
5.18.

ఉ...మా, చేయడునంబునం పనియఁ
జెందగఁ బద్ధ విరోధివర్గమున్ నీయె
డకీం పొనర్చుగ గణంపగ భాగము
గలె భూవరా. సౌ. 1.228.

3. స్మరించు, జలపోయ

సీ. .. కలహంస, పలికిన పలుకు
గణించుచు, వడి దాని పోయిన వలన
చూచు. ఆర. 2.26.

4. కల్పించు.

సీ. .. అచ్చటి మాటలవి కొన్ని
గణించి చెప్పి యీ రేయి సెచ్చెరి
ద్రయాజ, ముచు గృహములగు పను

తెల్ల సమకట్టి వేగంగ గ్రక్కున వెడల
వలయు. మాస. 170. (పాఠాం).

గణిత సం. వి. ఆ. త్రి.

వారాంగన, వేశ్మ.

కం. . సుందర గణికా నివయము
నొప్పించువాడ నీకుం. దరుణి. విరా.
2.128.

గణితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ).

గణింపఁబడినది. లెక్కింపఁబడినది.
చెప్పఁబడినది.

కం. తురగియు నుష్టియు ఖరియును,
గురిసిక దుగ్ధములు నింద్యకోటి గణిత
ముల్. శాంతి. 1.821.

గణితము సం. వి. అ. పుం.

ఊష్మపులలో నొక్కడు. ఆను.
3.192. చూ. ఊష్మపులు.

గణుతించు స. క్రి.

1. ఎంచు, భావించు.

చం. . పొడుతురె పా. డుచుండనుట
భూవర యేదిక నింత భీతి మా, కడి
మియు లావు నీవసమగా గణుతింపకు
గెల్లమెమ్మెయిన్. ఉద్యో. 2.208;
ద్రోణ. 5 308.

కం. యాగంబునందు శ్రద్ధాయోగము
గల యశుచి శ్రద్ధ యొనరని శుచి
పు జ్ఞానము సంపదఁడుల్ముగా గణు
తించిరి నిరూపకత నమరవరుల్.
శాంతి. 5.247.

శ్లో॥ శుచే రశ్రద్ధదానస్య శ్రద్ధధానస్య
చాశుచేః దేవా విత్తమన్మంత సదృశం
యజ్ఞకర్మచ. సం భార. శాంతి. 2.64.
10, 11. (వావిళ్ళ).

2. గ్రహించు, తెలిసికొను.

కం. గుణవంతుల గుణములు నిర్దు
ణుఁడెఱుఁగమి దెల్లమిపు గుణహినుఁడ
వీ, గుణమితనియందుఁ గలదని, గణు
తింపఁగ నై పుణంబు గలదే నీకున్.
కర్ణ. 2.44.

3. లక్ష్యపెట్టు, సరకుసేయు.

ఉ. . . బంధు సుహృజ్ఞనంబు లా,
దిక్కున నున్నవారు గణుతింపక
సంపదకై వధించి దూఁతెక్కుట
దోషమందుటను నీ దురవస్థల కోర్కె
వచ్చునే. ఉద్యో. 3.13.

4. స్తుతించు, కొనియాడు.

వ. . . అతండు గన్నీరు కరతలం
బున నొత్తికొని మెత్తనిమాటల
చుటోత్కచు గుణంబులు గణుతించి.
ద్రోణ. 5.257.

5. వర్ణించు.

చం. . ఇట్లుని గణుతింపరాదు
గురునట్టిడ యీతఁడనంగవచ్చు ని,
న్ననమచరిత్ర యిట్టి రథికావలివైరుల
నెట్లుఁ జేయదే. సౌప్తి. 1.64.

కం. గుణమూర్తి మాయ దానిని, గణు
తించెదనన్నఁ దెగడు గ్రాహ్యత్వం
బున్, గుణములఁ బెడఁబాపంగా
గణనాతీతమగు వెలుంగు గనుఁ దాన
తనన్. శాంతి. 4 191.

గణ్యము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. లెక్కింపఁ దగినది.

కం. వినుతించిన నిందించిన, ననఘా
మనమునఁ బ్రియంబును నప్రియమును
లే, కునికియు వ్రేసిననై నను, గనలు
వొడమమియుఁ బ్రబుద్ధ గణ్య గుణం
బుల్. శాంతి. 5.22.

కం. అస్మత్ప్రతాపహం దతి, విస్మయ
జననప్రతాప విభవాగ్నిశిఖాభస్మీ
భూత ప్రతిపక్ష స్మయ కాననుడు
ప్రథమ గణ్యుడు బుద్ధిన్. విరా.
5.17.

2. నుతింపదగినది, కొనియాడఁ
దగినది.

కం. . . ధీగణ్య, ఆను. 2.75.

ఆ. . . కర్ణః జూడఁగాంచ గణ్య
చరిత. ఆశ్ర. 2.107.

గతకాలము సం. వి. అ. పుం.

జరిగిపోయిన కాలము.

వ. మతిః దలఁపఁగ సంసారంబతి
చంచల మెండమావులట్టుల సంప
త్రస్తతతు లతిక్షణికంబులు, గత
కాలము మేలు వచ్చు కాలము
కంచెన్. ఆది. 5.159.

గతజా సేతుబంధనము సం.వి.అ.న.

నీరు పోయినతర్వాత కట్టవేయట.
నీరున్నప్పుడు కట్టవేసిన ఆ నీరు
ఆగిపోయి చెఱుపు చేయక మేలు గలి
గించును. నీరు పోయినతర్వాత కట్ట
వేసిన నిష్ఫలము. అట్లే ఒక పని లేక
విషయము జరుగకమున్నే దానిని
ప్రతిఘటించి అనుకూల పఱచుకొన
వలయునుగాని మిగిలిపోయిన తరు
వాత విచారించుట నిష్ప్రయోజనము
అని భావము.

సీ. అధిప చెప్పెదను నీకు సంతయు
నివ్వలా, పము గతజల సేతుబంధ
నంబు. ద్రోణ. 3.29.

శ్లో॥ గతోదకే సేతుబంధో యాదృక్తా
దృగయం తవ విలాపో నిష్పతో

రాజన్ మా శుభో భరతర్షభ. సం.
భార. ద్రోణ. 86.2.

గతము సం. విణ. (అ. అ. అ.)

1. ప్రాప్తము, పొందినది. చెందినది.
తే. అట్టి భీష్ముండు నన్నిప్పుడాత్మఁ
దలఁచుచునీతిఁ దద్గతమయ్యె నా
మనము నధిప. శాంతి. 2.12.

చం. . . వట్టుమలు గతానుభావ.
విరా. 5.40 .

2. నశించినది.

కం. ఆ నహమవలన నాపద, రానీను
. . . మునివాహనత గత సైర్యుడగున్.

ఉద్యో. 1.183.

3. పోయినది.

వ. ఇట్లు మండలప్రచార గత ప్రత్యా
గత వివిధ గతులం దేరు సంచరింపఁ
జేయుచు. ద్రోణ. 1.250.

4. జరిగిపోయినది నడచినది.

కం. గత వృత్తములకు వగవం, గత
మేమి. ద్రోణ. 4.227.

కం. గతమునకును వగవ తనా, గత
ముఁకును నోరు దెఱచి కడుఁ గోరక
దీ, నతఁ జొందక దై వందే, గతిఁ
బుచ్చిన దానఁ బోదుగాకనవలయున్.
శాంతి. 3.30.

వి. అ. న.

పోవుట.

తే. వినుము బ్రహ్మాదితంబు ప్రవృత్తి
ధర్మ మది గతాగత వాస్తవ నావ
హించు. శాంతి. 4.330.

వ. . . ఆ మనుష్యులు దురితంబులు
సేయుచు దిర్ఘగ్రేసెలం బుట్టుచు
సరకాగ్నులం గ్రాగుచు గతాగతి

శ్రమజంబుల సలయందొడంగిరి
ఆర. 4.170

గతాగతము సం వి. అ. న. (పోక + రాక.)
రాకపోకలు.

కం. జీవుడు జీర్ణ కరీరముఁ బోవిడిచి
నవంబు బొందఁ బుట్టును పేరం,దా
వెలయుం దద్దశ జీవావలి వర్తించు
నిటు గతాగతమయ్యె. ఆను. 5.128.
కం. నీదగు తనువున దివ్యా,మోదము
సాంద్రమయి సోద ముట్టెడు నత్యా,
హృద మహాశృర్య సముత్పాది యగుచు
నీ గతాగతములం జెపుమా. ఆను.
2.453.

గతాగతకారి సం. విజ. (న్. జీ.న్.)
(రాకపోకలు గలిగించునది) వెనుకకు
ముందుకు ఊగునది.

పం. కలి పుయంతి బాప సమకట్టు
పరం బతి వాయనోపదా,లలన
సుదీర్ఘ సౌహృదబలంబున నిట్టులు
రెంటజేసి యన్నులుఁడు విమోహ
పట్టులఁ వెనంగి గతాగతకారియైన
యొద్దెలయచు బోలె నూటక
యెంఁయుఁ బ్రోద్ధ వినిశ్చితాత్ముడై.
ఆర. 2.78.

గతాగత జనంబులు వి. ఎహు.

వచ్చి పోయెడి వారు.

వ. ... తాను మున్న గతాగత జనం
బుల వలనఁ బ్రసంగాదీనతం జేసి
యవ్విడిదల తెలుగు...విని యునిక
కతంబున. సౌప్తి. 1.143.

గతాయువు సం. విజ. (న్)

క్షీణించిన ఆయురాయము గలవాడు

(ఆయువు క్షీణించినవాడు); చావు
సగ్గజప వచ్చినవాడు.

కం. వృద్ధులు గతాయువులు దుర్బు
ద్ధులు నగువారిచేత బోదురె శస్త్రా
స్త్రోద్ధతియు బాహుగర్వి స,మృద్ధియు
గల పాండుసుతు లమిత్రధ్వంసీ.
భిష్మ. 2.124.

గతానువు సం. వి. ఉ. పుం.

వచ్చినవాడు, మృతుడు.

వ. ... (భీముడు) జయరాతునిపైఁ
గవిసి యాతని నటనిసూతునిఁ గాళ్ళు
లిరుగేలం బట్టి బెట్టిలపైవేసి గతా
నులం జేసిన. ద్రోణ. 5.63.

కం. ... నేనును పద్రాక్షనులఁ
గతానులఁ జేసితి. ఆర. 1.193.

గతి సం. వి. ఇ. స్త్రీ.

1. గమనము. పోక.

వ. ... గరుడునిగతి నన్యవిహం
గంబు లనుగమింపనోపని యట్లు
మానవులు వీని వీర్భంబు ననుగమింప
నోపరు. సభా. 1.157.

కం. పులుగులలో నీవెక్కుడు విల
సద్గతి నంచలిల్లు వినువీధిఁ గరంబెల
మిం జనియెడు వీనిం,గలసి పఱచి
గెలువవలదె గతుల బహులతన్. కర్ణ.
2.56.

2. నడక.

తే. గింధకారికా వేషంబు కతన
మూర్తి,యజ్జ్వలత్వంబు మణుపడి
యండఁ బాండు,ఉనయ మహిషి
యంచితగతిఁ జనఁగ రాజు, వీధిఁ
బొర జనంబులవ్వెలఁదిఁ జూచి. విరా.
1.294.

శం. కొన్ని వెడమట లాడుచు, నన్ను
నతఁడు చెట్టవట్టినం ద్రోచివెనం, జన్న
వెనుకొనుటయును మీ, యున్నెడకే
నపుడు సంభ్రమపెట్ట గతిన్. విరా.
2.174.

3. పథము, మార్గము, త్రోవ.

చం. ... సురేశ్వరుఁడు సుదర్శనం
బనఁ బ్రశంసకు నెక్కు విమానమెక్కి-
యం, బరగతి వచ్చెదేవ మునివృత్తులు
సిద్ధగణంబుఁ గొల్వఁగాన్. విరా.
4.288.

4. స్థానము, లోకము.

వ. అనిన విని కురుపతి కురు పితా
మహనితో జప విధి ప్రకారంబును
జపశీలురగువారు పోవు గతియును
నెఱింగింపవే యనుటయు నమ్మ
హత్ముండిట్లనియె. శాంతి. 4.129.

సీ. ... దేవి నీకత్తుదాత్త గతియు
నగు. శాంతి. 4.383; ద్రోణ. 1.221

5 ప్రాప్తి.

వ. అనిన విని జనక జనేశ్వరుండు
పరాశర మునీశ్వరునితో మేలెయ్యది
పరమగతి యెయ్యది, కృతఁడైన
నెద్దానికి నాశంబు లేకుండు. శాంతి.
5.524.

ఉ. ఆదరణీయ సార వివిధార్థ గతి
స్ఫురణంబు గల్గి. విరా. 1.6.

ఉ. ... తేరు బృహన్నలా వశగతిం
జరియించిన గెల్వవచ్చు. విరా. 4.22
6. ఒడుపు.

ఉం. అతఁడు గసె గంధమాల్యార్చి
తమై దొన మెఱయచున్న శిశుకు
ముగ్రోరతి నేయదేగ పులుగును, గతిఁ

గొను క్రియ నది హరించె గ్రక్కున
శరమున్. ద్రోణ. 4.319.

7. వేగము, త్రోపుడు.

తే. కాలవశనప్పించమంగంబులెల్లఁ
గలిగి శిఖయి మారుతగతి యెల్లర్చు-
కం. వెడలునెడ గాఢపీడం, బడి సుడి
వడి యోని నొత్తువడి యొక భంగిన్.
వెడలఁగ. శ్రీ. 1.37, 38.

శ్లో॥ తతస్తు హి వాయువేగేన ఊర్వ
పాథోహృదశ్శిరాః యోనిద్వార ముపా
గమ్యబహుశ్చేకాత్ సమృచ్ఛతి, యోని
సంపీడనాచ్చైవ పూర్వకరస్త్రిస్త్రి
ఽస్మాన్మూర్తస్స సంసారాదన్యాన్
పశ్యత్కృపద్రవాన్ సం. భార శ్రీ
4.4, 5, 6. శ్లో॥

8. చలనము, కదిరిక.

తే. రతియు నరతియు. ఐవనంబు
గతియునుడిపి, ధారణానిశ్చలుండయి
తన్నుఁ దాన, కనుచుండెడు యోగి.
శాంతి. 5.92.

9. శరణము, దిక్కు.

వ. ... అమ్మానవనాథుండు నల్ల
దిక్కులకు మొగంబు ద్రిప్పి విడుచు
నుద్దేశించి పుత్రహీనుండ ననాథుండ
నగుట యెఱింగితిఁ దమ్ముండ యిట
మీద నీవ నాకు గతి యగుమనుచు
మగుడి నిగుడు మూర్ఖాతిశయంబునం
బరవకుండయిన. శల్క. 1.10.

10. స్థితి, దశ.

తే శరము నక్షరమును నీవ కర్త
యును వి, కర్తయును నీవ యాద్యంత
గతులు నీవ, యొక్కదై వెలిగెడు
పురుషోత్తమాభి, దాన వాచ్య విసప్ర
వాత్సల్య. శాంతి 2.10.

11 తారణము, ౮౬౦పు.

తే. నాకు బ్రజ గతినిచ్చు ననంగ
వలవ, దేను ప్రజనయి పొడమెచి
గాన యేను, నన్ను గనుచున్నది
మోక్షణంబు సేయు, నాశపడ నట్టు
లగుట. బ్రజాభియుక్తి. శాంతి. 4.27.

తే. కపిలు కోపాగ్నిజేసి సాగరులు
గ్రాగిరనియు గతిగానకున్నవార
నియు నెఱిగి, వారలకు హితమొన
రింప వగచి గంగ, దేరఁ గడఁగె
విరుండు భగీరథుండు. ఆం. 3.79.

(గతి = తరించు మార్గము.)

12. విధము, రీతి, మాడ్కి.

సీ. ... హరినీల పాత్రిక సురభి
వంశ మున్నగతి నాభి ధవళ
పంకజము మెఱయ. విరా. 1.12.

వం. ... జనమాన్యు లంగనా, సహ
తిముగాఁగ నేమిగతి సమృద్ధిపాద
సహధవృత్తియై, సహతుల కప్రభేద్య
మగు నా పదుమాడగు నేడు మత్తి
తామహలు చరించిరి. విరా. 1.44.

కం. ... చిత్రగతుల విహరింతుఁడగన్.
విరా. 1.82.

కం. ధర్మ మధర్మమ వోరె న,
ధర్మము దా ధర్మవిధి విధంబుఁ
దోచుం, గిర్మసమితి నొక్కొకయెడ,
ధర్మగతి యెఱుంగవలయుఁ దచ్చాత్మ
ములన్. శాంతి. 5.88; శాంతి.
5.585.

గద సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

గుడియ, దుడువలెనుండు ఆయుధ
విశేషము.

మ. .... కవిసెన్ గుంత భుకుండి
తోడగదా ఖడ్గాది శస్త్రాస్త్ర తీవ్ర

విహారంబు విరోధి దుర్విషహ సంరం
భంబుగా. విరా. 3.182; 5.2.94.

గదాదండము సం. వి. ఆ. పుం.

గద.

ఆ. ఆ సుశర్మతేరి యందున్న ఘన
గదాదండ మెత్తికొని యుదగ్రవృత్తి,
జరతదేహాడయ్య దరుణ వయస్కు
నట్లవని కుఱికి పోయి యతని వ్రేసె.
విరా. 3.217; విరా. 4.124.

సీ. .. ఎనిమిది యంచు నెసఁగు
మెఱుంగుల, దాదణంబగు గదాదండ
ముగ్ర. తే. రేఖ సారింది. రౌద్ర
ముద్రైకమందఁ గవిసి మద్రాధిపుని
తురంగములఁ జదియ, మోదె. శల్య.
1.16.

గదాధరుడు సం. వి. ఆ. పుం.

విష్టువు, కృష్టుడు.

వ. మదీయ తేజోవిశేషంబున నప్పురు
హూతున కుత్సాహంబు సంభవింపఁ
గలయది యప్పుడనాయాసంబునఁ
బగతు వధియింపనగునని గదాధరుం
డూఱడిలం బలికిన. ఉద్యో. 1.132.

(ధృతరాష్ట్రుఁడు శ్రీకృష్ణునితో)

ఉ. . దుఃఖపాటు సీ, కౌరవజాతికిం
దెలిసెగాదె గదాధర నీదు నన్నిధిన్.
ఉద్యో. 4.3.

గదుడు సం. వి. ఆ. పుం.

ఒకానొక యాదవుడు. తిలోత్తమ
కిందె సుభద్ర రూపవతి యనియు
సద్గుణాన్విత యనియు నర్జునునకుఁ
జెప్పెను ఆది. 8.164.

ఈతఁడు సముద్రతీరమున తోడి
యాదవులతోఁ గలిసి మద్యపానము

సేసి సంకుల యుద్ధమున మరణించెను. మౌన. 40-61.

గడుగడుప దే. విజ.

మిక్కిలి పలువన యైనది. మట్టిగోడ పెట్టు పాకములో నున్నది.

సీ. .. కమ్మి గ్రుంగక గడుగడుప రొంపులు గలుగమి నొప్పచోటు రథమునేల. శాంతి. 3.6.

'కడకడవ, కుకడవ, గడగడవ అనునవి పాఠాంతరములు; కడుగడుప - అని తి. ప. ప్ర. కో.

గద్దదకంతము సం. వి. అ. పుం.

డగ్గత్తిక పడిన గొంతు.

వ. ... అత్తుంరి శోకాక్రాంతి స్వాంతుండగు సుభద్రాకాంతుండు గద్దపి కంఠంబుతోడం దోడంబుట్టువుల కట్టనియె. ద్రోణ 2 259.

గద్దదము సం. విజ. (అ. అ. అ.)

డగ్గత్తిక పడినది (కిరమ)

తే. దర్మనందను పలుకులు దినకు హృదయతాప మొనరింప మోముర దైన్యమొంద, నున్న పాంచాలి యిట్లని యొప్పు బలితె గనలి శాంతితో గద్దప కంఠియగుచు. ఉద్యో. 3.100.

గద్దదిక సం. వి. ఆ. త్రీ.

డగ్గత్తిక.

(ఉత్తరుండు అర్జునుని జూచి)

సీ. ... ఎలుగు గద్దదికఁ దొట్టిరి నేడ్పు విడువని ప్రార్థించు మాటఁ గీర్చాడు దోష. విరా. 4.80.

గద్దయ¹ దే. వి. గద్దె.

ఉన్నత పీఠముఁ సింహాసనము.

ఉ. ఖాండవమేర్చె .. యా, ఖండలుఁ దున్న గద్దయ సగంబున నుండె.

విరా. 1,85.

(ఖట్టికా శబ్దభవ మనుట యెట్లో)

గద్దయ² - గద్దె వై. వి.

(సం. గద్యాణమ్)

ఒంగారు నాణెము, వరహా. నల్వదెన్నిది గుంజల (గురిగింజల) ఎత్తు.

సీ. పదివేలు మొదవులు బదివేల గద్దయల్, పసిఁడియు నిమ్మపీపతుల కిమ్ము. ఆర. 2.347.

వ. ... ఇరువదివేల గద్దెల పసిం డియు మునివరునకిచ్చిన. ఆర. 2.348.

గద్దము సం. వి. అ. న.

వచనము (వృత్తి - పద్యము)

ఉ. .. మహాకవిత్వ దీ, జాబిది నొంది పద్యముల గద్యములన్ రచియించెదం గృతుల్. విరా. 1.80.

గద్యాణము సం. వి. అ. పుం.

ఒక బంగారు నాణెము, వరహా. నల్వ దెన్నిది గుంజల (గురిగింజల) ఎత్తు. దాదాపు 5 గ్రాముల ఎత్తునకు సరి పోవును. గద్దయ. 2

వ. ... నల వమయంతులున్న చోట ఊగి వచ్చిన వాడికివేయగద్యాణంబు లెత్తనఁబెడు వారలం దోడ్కొని ... పలికి పంచిన. ఆర. 2.140.

గనగన దే. వి కనకన.

మండలయందలి యనుకంఠము.

కిం. విను చల్లని మూలలో, మునిగి యలుక గుబ్బిటిలు సముద్రజలము లో, నన యుండు యాజులప్పుడు, గన గన మను బాడబాగ్ని కరణి నరేంద్రా. శాంతి. 3.263.

గనప దే. విజ. పెద్దది, ఎత్తైనది.

(వృత్తియందే దీని ప్రయోగములు
కనబడుచున్నవి.)

గనప పగ్గము పెద్ద పగ్గము.

కం. తేరు శరీరము దానికి, సారథి
సత్త్వంబు తురిగవయ మింద్రియ
ముల్, దారుణ తరు బుద్ధివ్యాపారము
తొనరింగ గనపపగ్గము లదిపా. శ్రీ
1.57.

గనపపుట్ట పెద్దపుట్ట.

సీ. .. కాంచి యుదంకుడు
గ్రమ్మన దిగడాచి వెనుకొను నంతకు
గనపపుట్ట జొచ్చె నయ్యుడిగము.
అశ్ట. 3.105.

గనపమేను ఎత్తెన శరీరము

సీ బాంబూనదర్శయ చండింబు
వర్ణంబు గలిగిన పలుచని గనపమేను
అశ్ర. 2.40.

గనప యెద్దు పెద్ద ఎద్దు.

తే. బలము లేఁబ్రాయమును రూపుఁ
గలుగునట్టి, గనపయెద్దు సద్దర్మ విప్రు
నకు నిచ్చి, నతఁడు సద్విధి గోదాన
మాచరించి నతని పదసిన గతిఁ
గాంచ ననఘచరిత. ఆను. 2.460.

గనప లోఁజేసుఁగు ఎత్తెన పెద్ద బండ్.

సీ. ... లంకియతోన గండుమీతె,
పాతె నక్కడియల్ పడి యున్న
గనప లోఁజేసుఁగుపై. శాంతి. 4.40.

గనప లోఁగిలి పెద్ద లోఁగిలి.

వ. ... ఆశ్వత్థామ చల్లదము డట్టి
మొదలయిన పరికిరంబులు పాడించి
యున్న గనప లోఁగిళ్ళకుం జని.
సౌప్తి. 1.177.

గనయము దే. వి.

1. పోతుడి, సీవి.

సీ. .. అనయంబు దిన్నని యను
పున గనయంబు ప్రిదులంగ మెలఁగి
చొక్కొదవఁ జేయు. ఆ. నిక్కరంబు
శ్రీ. 2.183.

2. వింటి కొప్పు.

కం. వడి నొడుగఱచి వలకేల్, నిడు
చన గనయమునఁ బెంచి నీల్లి బలం
పేర్చద విల్లు వంపనోపక, యుడిగిరి
నృపసుతులు గొండతొయ్యన లజ్జన్.
ఆది. 7.175

గని వై. వి. (నం. 4ని).)

గీ. .. అధిక శుభంబులకు భవత్ప్ర
సాదంబు గని కాదె వాసుదేవ. శల్క.
2.939.

గన్నెరాకమ్ము దే. వి. (గన్నెరు +
ఆకు + అమ్ము).

గన్నెరాకు వంటి యలుఁగు గల
బాణము. బాణవిశేషము.

వ. అట్లు తాకుటయు వారల సతండు
గన్నెరాకమ్ములం జీతాకుపఱచె.
భీష్మ. 9.219.

గన్నెరు దే. వి.

గన్నెరు, కరవీరము. దీని యాకు
మిక్కిలి సన్నముగా నుండును.

గథ స్త్రీ సం. వి. ఇ. పుం.

1. సూర్యుడు.

వ... శనిమనుమండు పొగరు మిగులు
నారాచ నివయంబులం బొదివిన నశ్వ
త్థామ రాహుబ్రస్తుండగు సుగ్రగథస్త్రీ
యుం బోలెనై సం. భీష్మ. 9.212.

2. కిరణము.

వ. .. గాంగేయుండు ... సుందర్య

సేయ గభ స్తి వితానుండిగు నస్తమయ
భానుంఁగ్రేణి సేయుచు. శాంతి. 2 19.

8. కాంతి.

చం. తమము నడంచుచున్ వెలుగు
తత్పురగోపుర శాకతుంభకుం, భముల
విచిత్ర... గభ స్తి వితానుములన్. విచిత్ర
వ, ర్థములను నాత్మవాహముల నమ్మక
పల్కముఁ జూచి యన్య వా, హములని
సంశయ ప్రణిహితాత్ముడగున్ హరి
దత్తుడెప్పుడున్. ఆది. 8.77

గభ స్తమంతుడు సం. వి త్ పుం.
సూర్యుడు.

వ. గభ స్తమంతుం డస్త తైలాంతరి
తుండయిన. ద్రోణ. 1.2, 3.

గంభీరత సం. వి. ఆ శ్రీ. గంభీర్యము.
తే. మేరువొలుగుట యనుఁడిలమీఁదిఁ
బడుట, యద్భుతంకలు గాదెల్లెర్థమునుఁ
జేర్చి, ప్రభ వెలింగి గంభీరత రాశి
తెక్కి, యెందుఁ జొగడొందు
నాచార్ముఁడిట్లులగుట. ద్రోణ. 1.85.

గంభీరము సం. విజ. గంభీరము,
భేరి మొదలగువానిని వాయించునపుడు
కలుగు ధ్వనివంటి.

1. గొప్ప ధ్వని.

శా. శ్రావ్యంబై చెలఁగన్ గంభీర
మధుర జ్ఞానాదము విరా. 5.182.

2. మిక్కిలి లోతైనది.

ఉ. మోర గదాభిదారణ విమూర్ఛిత
శాత్రవ కుంభి కుంభ కుఁభిఁ బిరోయి
మౌర్యక గంభీరరాదణ సాగరాంబు
తే, శీరస లోలుఁడై సమదలీల బళాం
తకుఁ డేగుదేర ఆర. 6.187.

మనము సం. వి. అ. న.

1. పోక. వెళ్ళుట.

తే అనుభవించుచు గమనంబు నాగ
మనము, నాచరించుచు బ్రహ్మసభాంత
మైన, పుణ్యలోక నికాయంబుఁ బొంది
యెల్ల, నెఱిగి యూహించి యిట్లని
యెడఁ దలంచు. అను. 8.307.

వ.. ధర్మజ భీమాద్జన నకుల సహ
దేవులకు గ్రమంబున సుతరఁ బ్రణా
మంబు సేయించి వారు దీవించి
యంతఃపుర గమనంబునకు ననుజ్ఞ
సేయ నెచ్చెలులుం దానును దత్తు
మయ సముచిత పరివార పరివృతయై
యరిగిన యనంతరంబ. విరా. 5.367.

2. చలనము, చలక.

కం. రవిదీపులు సొరసేమిఁ గసిసెం
జీకట్లు పవను గమనంబడిఁగెన్,
వివిధాత్మంబుల నందఱ, మవిరళముగఁ
జొడువబడుట నద్భుతభంగిన్. విరా.
5.97

3. నడక.

తే. ... సమీరణ పుత్రుఁడగ్ర, జాండు
వోయిన దెసఁ దప్ప నొండువలన,
సమద వారణవతి గమనమున మత్స్య
ధోజి వల్లభు సభ చేరనరుగులయును.
విరా. 1 212.

4. హంస.

వ ... దేహాంతర గమనంబాత్మహానిం
జేయదు భీష్మ 1.186.

5. జ్ఞానము.

తే... ఏను నీవను నైక్యంపు తెలుక
వొడముఁ, గాఢ గమనాగమనములు
గ్రాగిపోవ. శాంతి. 4.243.

6. రమించుట.

సీ. అర్జునుఁజంపుదు మతినికొడితి
మేని, గోవధంబును ... పరదార గమ
సంబు ... గృహదాహంబు జనుల
నెట్టి. ఆ. గతులఁ బుచ్చు నట్టి గతులు
వాటిలు. ద్రోణ. 1.221; శాంతి.
1.293.

గమనిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

నడపు.

సీ. ... మంత్రవర్తనముఁ దంత్ర,
గమనికయును వివిధములైన దాన
విధులు బహుళ చాగములకు లోక,
సంస్తుతములయ్యె. అశ్వ. 4.218.
(సూక్ష్మ పద్ధతి, విధము. అని సూ.
ఆ. ని.)

గమి దే. వి.

సమాహము, గుంపు.

సీ. .. గమిఁ బాసి తలిరుజ్జంపము
నకు మెయిమెయిఁ దాకంగఁ జను
పిక వంపతులను విరా. 2.306;
విరా. 5.397.

ఆ. కవలవారుఁ గొడుకుగమియుఁ
జాంచాలవర్గంబు వృష్టివరులుఁ గడగి
రేసి, యొక్క మాత్ర లోన నువెత్తు
గొనరె దుర్మోదనాది శతము నుద్ద
విడిన. ఉద్యో. 1.29.

విణ.

సాంద్రము, తఱచైనది.

కం. నెఱి దగఁ దేజితమై గమి,
మెఱుగుండద నారసమున మిక్కిలి
వడి నే, దైత మెఱయ నురము
నొంచిన. కర్ణ. 3.5.

గమించు సం. ఆ. శ్రీ.

తిరుగు, సంచరించు.

వ. ... ఆజిమాండవృంధు నాఁ
బరఁగుచు నమ్మహాముని మోర
తపంబు సేసి యెల్ల లోకంబులు
సమించి యొక్కనాఁడు యముని
పురంబునకుం జని. ఆది. 4.287.

గము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

(ఇది సమాసాంతమునందే యుండును)

1. పోవునది.

భుజగము. విరా. 1.99. (కుటిల
ముగాఁ బోవునది.)

ఖగము. శాంతి. 3.321. (అకాశము
నందు పోవునది.)

2. పొందునది

తే. ... తృష్ణ, జని జరా మృత్యు
వశగ వర్తనునిఁ జేయు. అశ్వ.
2.85.

గమ్యము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. పొందఁదగినది.

కం. త్యాగమొక నెలపు శమ సం,
యోగంబు త్రవము దానికూర్వము
సంతోషాగమము మోక్షలాభో, ద్యోగికి
నివి గమ్యభూము లుత్తమధిషణా.
శాంతి. 5.349.

ఆ. ... ప్రభువు భక్తగమ్యుఁ దలతు.
శాంతి. 4.216.

2. పోదగినది.

సీ... గమ్యదిశ యొక్కద్రవ్యగ లేక
ఆ. మెఱగుచుండి పక్కవలము
దొడిమఁ జాయు, పగిది గుణవయంబుఁ
బాసి యక్ష, యంబు నభలమును నిరా
మయంబును నగు, పదము జెందు భుద్ధ
భావమెసఁగ. ఆను. 3.312.

గయ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఒక పుణ్యక్షేత్రము (భీహరునందుఁ గలదు.) షోడశ మహారాజులలోఁ జేరిన గయనిపేర నిది యేర్పడెను. ఇదొక యాత్రాస్థలము. గయయందుఁ బిండము వైచిన వాని పితరులు ప్రేత భావము వదలి సుగతికెగుదురు. ఆను. 3.200.

అనంతపుత్రుల (బిడ్డలులేని) గృహస్థులు గయకేగి యుభయ పక్షములు (శుక్ల పక్ష కృష్ణపక్షములు రెండు) వసించిన మిక్కిలి పుణ్యులైయుభయ పక్షముల వారిని (తండ్రి వైపు వారిని తల్లివైపువారిని) ఉద్ధరింతురు ఈ గయయందు పిండమిడిన పితృ దేవతల దయచే గృహార్థులగుదురు. ఆర. 2.274.

గయపర్వతము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక కొండ. ఇందు అనేక పుణ్య నదులుపుట్టెను. అరణ్య వానకాలమున పాండవులు దీనిని సేవించిరి. ఆం. 2.314.

గయదు సం. వి. అ. పుం.

1. షోడశ మహారాజులలో నొకఁడు. అమూర్తరయుని పుత్రుఁడు. ద్రోణ. 5.208; ఆర. 2.318.

ఈ గయని పేరనే 'గయ' అను పుణ్యక్షేత్రము వెలసెను. ద్రోణ. 2.208. ఈతఁడు క్రతువు సేయు సమయంబున నారీవేష యుక్తయై సరస్వతీనది విశాల యను పేరుతోఁ జని యజమాన సకలముని సంభావన వడసెను. శల్క. 2.159.

ఈతఁడొక్క సమయంబున సకల

వస్తువులను బ్రాహ్మణులకు దాన మిచ్చెను. శాంతి. 5.82.

2. నహషుని తమ్ముఁడు.

పురూరవునకు నూర్వశికి నాయువు జన్మించెను. అతనికి స్వర్ణానవి యందు నహష వృద్ధ గయా నేనను లనఁగా నలుపుదప్పించిరి. ఆది 3.92.

గరగ వై. వి.

నీళ్ళు త్రాగుట తోనగు వాని కుపయోగించెడు చిన్నపాత్రము.

గీ. గరగతానఁగిన నరుండు భూసురు తానర్చు నావమన ముఖకర్మంబు లందు పష్టభాగ ఫలమొందు. ఆను. 2.388.

"నప్రాప్నుయా చ్చ వృషసనః కర తాన్యః ప్రయచ్ఛతి. సం. భా. ఆను. 66.12.

గరగర దే. విణ.

చక్కనైచి, రుచికిరమైచి, కమ్మ నైచి.

తే. ఏను వంటలవాడనై యా నరేంద్రుఁగొలిచి గరగరగాఁ గూడు గూర చిత్తమునకు వచ్చిన చందంబున యొనర్చి, నేర్చి పెరిగెను గుఱము విసీతి మెఱసి. (రుచ్యముగా అని భావము.) విరా. 1.76.

గరగరిక దే. వి. (గరగర + ఇక)

నైర్మల్యము.

సీ. పరపైన చెలువంబు గరగరికయుఁ దియ్యఁతెలిసిరుఁ గలిగిన దీర్ఘికలును.

ఉద్యో. 1.93.

గరదుండు సం. విణ. (అ. అ. అ.)

విషము పెట్టువాడు.

కం. గరదుని గృహచాహర మం, శ్రీ
రహస్య విభేది వధవిధాయి బరసతీ,
హరు బంధుభూతిః బరధన, హరణ
పరునిః జంపి పుష్కండిగు నృపు
దనఘా. శాంతి. 1.95.

సీ. ... కడుపునఁ దెవులైనతఁడు
పూర్వ భవమునందు గరదుండు.
ఆను 5.99. (విషము పెట్టినవాడు.)

గరిష్ఠ(ము) సం. వి. 5. పుం.

1. గొప్పతనము, పెద్దతనము,
గౌరవము.

(వింటునిచో ధర్మజుడు.)

చం. మనుజువరేణ్య నావలని మన్నన
యట్టికాదె శత్రుమర్దన మొనరించి
మత్స్య నగరంబున కుత్సవ ముల్లసిల్ల
నీ, చనుటయు నాకుఁ దేజమును సంప
దియున్ గరిమంబుగాక యిట్లనఁ
చగునయ్య యేనిచటనైనది యేటికి
యింత యేటికన్ విరా. 3.225.

ఉ. దైన్యము దక్కి దూత యుచి
తంబుగఁ బాండునృపాలు పాలు రా,
జన్మ వరుండు ధర్మజుడు సమ్మతి
వేదెడునన్న లోకసా, మాన్య విధిం
... గరిమంబున నిచ్చినఁ బుచ్చికొంచె
మ, నోన్య విరుద్ధభాషములాడిన
దత్తుల మాటఁడంచెడున్. ఉద్యో.
1.32.

2. శ్రేష్ఠత.

వ ... ప్రభూత విభవ విభ్రాజితులగు
రాజసూనుల మానసియ గరిమ లలిత
విహార విశేషంబుల వలనను. విరా.
5.403.

3. ఆచారము.

చం. కనుగొని భక్తులందు దుశగం
బుల వాగెలు కట్టియై తిత్తనృపులు
నూల్కొనన్ నిమిరి తత్పరతం దగ
మత్స్యభూమిభృ, త్రనయుని నూడి
పట్టి వికృతంబగు రూపము చక్కఁ
జేసి నె, మృనమొక భంగిఁ దేర్చి
గరిమంబుగఁ గోలిఁజేర్చి యిట్లనున్.
విరా. 4.174.

4. వినయము.

చం. ... బోయలపు నె, మృనములు
మోదిమందం గరిమంబున భాగ్గవుఁ
జేరి మమ్ముఁగ, నొనినది యాదిగాఁ
గరుణ గూరెదివొ కృటి వినన్
వింతుమే ఆను. 2.278

చం. అనుటయుఁ గొంతి యక్కురు
కులాగ్రణి చట్టరు నీవు తోడఁగా, న
నమున కేగుఁడెంతుట జనస్తవనీయ
చరిత్రుఁడివ్విభుం, డనుమతి సేయునే
యుడుగుమాపని యయ్యమ యత్త
నాకు నీ, మనుజవిభుండు మామ గరి
మంబుగ వీరల గొల్చి పోయెదన్.
అశ్ర. 1.147.

గరిష్ఠము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

మిక్కిలిగాప్పది, మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది
మ. ... వ్యాధిచొచ్చి గరిష్ఠస్థితి నొందు
నేలులును. ద్రోణ. 1.49.

గరిష్ఠుడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. మిక్కిలి ఆధిక్యము గలవాడు;
మిక్కిలి గొప్పవాడు; శ్రేష్ఠుడు.
మ. మగుడఁ గీచకుఁ బట్ట వాడును
బలోన్మాదింబునన్ బాహు గర్భిగరి
ష్ఠుడగు నా హిమింబుఁ దీవ్ర

క్రోధుడై పట్టి బెట్టుగఁ ద్రోపాడఁగ.
విరా. 2.343.

గీ. కృపాగరిష్ఠుడవై, చేసి
ప్రతిస గాఢెన నవశ్యమును సుతరా
గర్భ జనితు నేనని అశ్వ. 3.170
వ...మన కులంబునం దేజో ధైర్య
ధార్మికత్వాది గుణంబుల గరిష్ఠుండ
యిన యుద్ధిష్ఠిరుండు నీ సిరికి వెలియై
యట్లుండుట దగవగునే .. ఉదోహ
2.65.

సీ. .. ఆ గరిష్ఠుఁ డమృహితాత్ముల
కర్ణతో మణునాడనుజ్ఞ యిచ్చిన.
అర్ర. 2.69.

గరియ: - గరియని సం. విణ
(న. యసీ. న్).

గురుతరము. మఱొకదాని కంటె
గురువైనది.

వ. ... వివిధ తరగతాశ్రు విగాహిత
సమస్త శాస్త్ర సాగు గరియ: ప్రతిప
లైన తార్కికులును. ఆది. 1.8.

సీ. ఘోషిణి నాఁగ నఘోషిణి యన
రెండు,దెఱుగులు గలిగి వాగ్దేవి
పరఁగు,నందఘోషిణిగరియని.అశ్వ.
2.27.

గరుడండు వై. వి.

గరుడుండు, గరుత్మంతుండు.

వ. గరుడుండును గద్రువ పంచిన
పనులెల్లను వినత యనుమతంబున
నతివినయపడుండై చేయుచు. ఆది.
2.43.

వ. ...అనిన గరుడని కిచ్చిప్రవరుం
డిటనియె. ఆది. 2.62.

ఇది గరుడ శబ్దభవము గానోపు. ఈ

శబ్దసాంధ్యమును శంక-2 కావ్యే
'అనంద'వారు గరుడండు అను
పదము వాదక యది వచ్చినతావుల
నెల్ల గరుడుండు అనియే వాడి
యుండిరి. ఆదిపర్వము ద్వికీయా
శాస్త్రమునందలి సౌపర్ణాభ్యాసమున
35తావుల 'గరుడని' అనియే
కలదు. నన్నయపద ప్రయోగకోశ
మున మొదటి 34తావుల 'గరుడండు'
'గరుడని' అనియుండి 35వ తావున
'దేవేంద్రుండు గరుడున నిట్టనియె
(ఆది 2.115) అని గరుడుండు శబ్ద
మున్నది. ఈతావునందును సం.మున
'గరుడని కట్టనియె' అనియే కలదు.
ఇకపోతే ఆచార్యుని పర్యము ప్రథ
మాశ్వాసమున గల సౌపర్ణాభ్యాస
ములో 'గరుడండు' అను శబ్దము గాన
రాదు. ఒక్కచోట మాత్రము 'నిర్ద
సాధ్యులగ్గింప గరుడుండు' సనియే
మిడి.ఆచ. 1.280) అని 'గరుడుండు
పదప్రయోగము గలదు. సం.
మువారును ఈ తావున గరుడుండు
అనిచూపి పాఠాంతరముగా గరుడండు
చూపిరి. దీనిని బట్టి గరుడుండు అను
శబ్దమే భాగతకవి సమృతముగాదా
యేమి? అను సంశయము గలుగు
చున్నది. నిఘంటుకారకులు (నూ.
ఆ. ని; శ.ర. మొ.) గరుడండు అను
శబ్దము చూపరైరి. భారతమున 'గరు
డండు' లపృ 'గరుడండు' అని
ప్రథమైకవచన పదప్రయోగము గాన
రానందున 'గరుడండు' అనియే
ఇందు ఈయబడినది

(గరుడని చరిత్రకై చూ. సౌపర్ణా
ఖ్యానము. ఆదివర్ణ ద్వితియాశ్వాసము; ఆను. ప్రథమాశ్వాసము.)

గరుడధ్వజము సం. వి. అ. పుం. న,
గరుడుడు చిహ్నముగాగల తెత్తె
ము; శ్రీకృష్ణుని ధ్వజము.

వ. ...ప్రియంబునఁ గట్టాయురందైన
తేరెక్కో భేరి శంఖ చామర ప్రముఖ
భద్ర చిహ్నములతో వెడలి గరుడ
ధ్వజంబు గ్రాల. ఉద్యో. 3.247.

గరుడధ్వజుడు సం. వి. అ. పుం.

విష్ణువు, శ్రీకృష్ణుడు - గరుత్మంతుడు
ధ్వజచిహ్నముగాగలవాడు.

వ. ... అయితాయువు నాలోనన
శూలంబు వైచి సోలంజేసిన విషాదం
బున గరుడధ్వజుండు సొగయ నా
కవిధ్వజుండు నిజ స్వరూపం
బొక్కింత యూతగొనిన. ద్రోణ.
3.96.

గరుడము సం. వి. అ. పుం.

గరుడపక్షి - గరుత్మంతుడు.

కం. గరుడాస్త్రంజేసిన న,వైరువుగ
గరుడములు గవిసి చీరెం జంచు,
స్ఫురణము మెఱయఁగ వెన న,య్యు
రిగాత్మక బంధముడ స్ఫురీపాదా.
కర్ణ. 2.235.

గరుడ వ్యూహము

గరుడాకారముగఁ బన్నిన మొగ్గరము.
దీనిని భీష్ముడు తన తృతీయ దివస
యుద్ధమునఁ బన్నెను. ద్రోణుడు
తన రెండవనాటి యుద్ధమున దీనిని
బన్నెను.

కం. రేపకడ రథసమున గం,గా
పుత్తుడు సేనఁ గూర్చి గరుడ

వ్యూహం, బేహరి దీర్చుకొని ము, కై
టొలుపును బలుపు మెఱయనట్లుగ
నిలిచెన్. భీష్మ. 2.95.

వ. ...గరుడుడును గరుడవ్యూహంబు
సమకట్టి దానికఁ జంచువై తాను
నిలిచె. ద్రోణ. 1.222

గరుడాశ్వము సం. వి. న్. పుం.

గరుడపచ్చ, ఆకుపచ్చ వన్నెగల
మాణిక్యము, గారుత్మతము.

సీ. ... ప్రస్థిత కేతనాగ్రస్థిత కపి
దేహ, రోమలు గరువాశ్వ రుమలు
గాఁగ. భీష్మ. 1.106. శ్రీ. 2.6.

గరుడి వై. వి. (సం గరుడః)

గరుత్మంతుడు.

వ. . అదియును నడచి నభివృత
భోగంబులం బ్రీతునిం జేసి తదీయ
తేజోభాతువు ధరియించి యవ్వోటు
వాసియు క్షణంబ గరుడియై గగనంబు
నకు నెగసి యతిత్వరిత గమనంబున
శ్వేతపర్వతంబునకుం జని. ఆర.
5.202.

గరుడుడు సం. వి. అ. పుం.

1. గరుత్మంతుడు, గరుడి (ఇతఁడు
కశ్యప ప్రజాపతికి వినతయందుఁ
బుట్టినవాడు).

తే....సిద్ధ, సామ్యులగ్గింప గరుడుడు
సనియె మగిడి. ఆను. 1.270. (చూ.
సౌపర్ణాఖ్యానము).

2. ఒకానొక దేవతా జాతివాడు.

కం సుర గరుడ ఇవరి విద్యాధర
కన్నన యక్ష సిద్ధ తరుణులలో సీ,వర
యఁగ నొక్కతవగుదు. విరా.1814.

గరుత్తు సం. వి. క్. పుం.

పక్షము, ఔక్కు-

గరుత్మంతుడు సం. వి. క్. పుం.

గరుడుడు, గరుడి.

కం. అని పలికి విమలయోగం, బున
నాకసమునకు నెగసిపోయె గరుత్మం,
తుని భంగి, శాంతి. 6.328.

గరుపాటు దే. అ. క్రి. (గరు + పాటు)

గగుర్పాడుచు, గగురుపాటు చెందు,
ఉ. అంబురుహాక్షి వచ్చు తెరువారయఁ
గీచక ముఖ్యుఁడవు దె, ల్లంబుగఁ జూచి
యల్లము కలంకయు వారక మేన
వెమ్ముతా, పంబును డిగ్గఁద్రావి గరు
పాటుచు నుత్కట సంభ్రమంబు
హర్షంబు పెనంగొనంగ నతిచంచల
భావ పరీతమూర్తియై. విరా. 2.113.
కం. నరపతి యానందాశ్రులు, గర
సరసిరుహముల నొత్తి కను దనియఁగ
న, యిచ్చుపుంజు జూచుచు మేనులు,
గరుపాటఁగ గ్రుచ్చి యొక్క కౌఁగిటఁ
జేర్చున్. ద్రోణ. 5.16. శ్రీ. 1.45.

గరువంపు దనము దే. వి.

గౌరవ భావము, మర్యాద భావము.
చం. (వాసుకీ ప్రభృతులు తల్లితో)...
అ, వ్యనితయుఁ డల్లిగాదె గరువంపుఁ
డనంబునఁ జూడ మాకు నిట్లనఁదగు
నమ్మ యెట్లయిన నమ్మెను భావము
సేయవచ్చునే. ఆను. 1. 194.

గరువము¹ వై. వి. (సం. గౌరవమ్)

1. గౌరవతనము, గౌరవము, మర్యాద
(రావణుడు సీతతో ననిన మాటలు).
చం. ... విను మది నాదరించుటిది
నీదగు భాగ్యముగాదె యింతయున్.
ఆర. 6.405.

కం. మును నీవెచ్చో నిలుతే, పని
మెయి వర్తిలుడనినఁ బాంచాలికి నే,
ననుచారిణినై తగఁ, బంచిన గరువంపు
బనులు నేర్చి చేయుదునందున్. విరా.
1.108; ఆను. 1.188; ద్రోణ. 2.50
ఉ. వచ్చిన సంభ్రమంబు గరువంపు
దెలర్చున నుల్లసిల్లి మే, నచ్చుపడంగఁ
జేయఁ జెలుపు. శాంతి. 6.574.
విణ.

1. విస్తృతము, సవిస్తృతము.

చం. ... వనటఁ దొలంగఁ జెట్టి గరు
వంబుగఁ జెప్పుము దీని మూలమున్.
ఉద్యో. 4.295.

2. అధికమైనది, అతిశయమైనది.

వ.... గరువంపు సంభ్రమంబులతోడ
నిజ మందిరంబునందు. విరా. 5.885.

3. గంభీరమైనది.

చం. ... ధర్మనందను గరువంపుఁ
బల్కుల విధంబునకున్ మదిలోన
నుల్కుచున్. ఉద్యో. 1.290.

గరువము² వై. వి. (సం. గర్వము).

కం. కనుగొని యెలనవ్వొలయు
వ, దనమున గరువంపుఁ జెన్ను దల
కొనఁగా న, ద్దునుఁడు విరాటసుతున
కి, ట్లనుఁ గేవల పీఠంప మయాత్మకుఁ
డగుచున్. విరా. 5.3.

చం. వలవడు సంభ్రమంబు గరువం
బుగ నియ్యెడఁ నెల్లవారు నేర్పలవడ
వాహనంబులు మహాశ్రములున్ సమ
కట్టి క్రమ్మఱుడు ... ఆర. 5.271.

గరుసు దే. వి.

మేర, మర్యాద, అవధి, హద్దు.

కం. గురునకు నాకును హంసపు, లర

యఁగఁ గూరిమిఁ బాత్రమగుదుర
యెనన్, దురమునఁ జుట్టటికఁ .నుఁ
గడుసిడి కొనుటేల...ద్రోణ. 5.123.

సీ. గరుసులు గడవంగ గదలి యల్ల
ల్లన, యొత్తుచు నెడముల నుత్తరించి.

ఆ. ... ఉగ్రభంగిగాఁ బయోనిధు
లొక్కట బెల్లరేగి జగము వెల్లి
వొడిచె. ఆర. 4.228.

(సైంధవుఁడు ద్రౌపదితో నన్న
మాటలు).

కం. వినుమదియఁగాక జగమున,
వనితా గత్తుంబు తెల్లవారికి భోగం,
బున యెడ సాధారణము లొకని
ధనమని గరుసు గలదె కరినిభగమనా.

ఆర. 6.172.

గర్భస్రోతము సం. వి. న్. న.

బలరాముఁడు సేవించిన యొకానొక
పుణ్య తీర్థము. ఇచ్చట గర్భుఁడు
సన్ముని సేవితుఁడై చిరకాలము
వసించెను. శల్య 2.157.

గర్భుఁడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక ఋషి. ఈతఁడు చిరకాలము
సన్మునిసేవితుఁడై నివసించిన కారణ
మున ఆ స్థలము గర్భస్రోతము అను
పుణ్యతీర్థమని పేరొందెను. శల్య.
2.156.

ఈతఁడు వైష్ణవకు పట్టాభిషేకమును
సాంవత్సరికుఁడుగ నుండి నడపెను.
శాంతి 2.211.

గర్భ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

మేఘ ధ్వని, ఉలుము.

మ. విలసద్గాడివ చాలనోద్ధతి కన
ద్విద్యుల్లతా రీతిగా, నలఘు స్ఫూర

కపిధ్వజ ధ్వని సముచ్చద్ధత వందం
బుగా, జలదాకారత నొందె దేరు...

విరా. 4.251.

గర్భత్ సం. శత్ర.

గర్జించున్న.

కం. గర్భదుఃఖుడై పగతుర, జర్జరి
తాంగులుగఁ జేసె .. నిర్జరచర నంద
నుఁడు నిమిషార్థమునన్. విరా. 5.37.

గర్జన సం. ఆ. శ్రీ.

గర్జనము.

ఆ. మండలప్రచార మహితాకృతులు
గర్జనలుగఁ బొలిచి మాటుమలసి
అంతె, తెనఁగఁ బోరి కమరి యేపారు
వృషభ యు, గంబునట్లు వారు గవిసి
రధిప. శల్య. 1.172.

గర్జనము సం. వి. అ. న.

మేఘధ్వని వంటి ధ్వని.

తే. ప్రళయ భైరవ సహస్ర గర్జనో
దగ్ర తర్జనుఁ దర్జనుండు. విరా.
4.243.

2. కాటు, ప్రల్లదము.

చం. అనుడు నెదిరిచ్చి నీ తనయుఁ
దాతని కిట్లను నేల రిత్త గర్జనములు
గానవే పటు భుజాకలితోగ్ర గదా
సముదృటున్, నను నిటురమ్ము
సూపుము రిణంబున నీదు బలంబుఁ
జేవయున్, మనమిటు చేరి నిల్చి
వెడమాటల యాడుచు నున్మి-
యొప్పునే. శల్య. 2.126.

3. అట్టహాసము, అంతె.

వ. ... భీమసేనుండును దుర్యోధ
నుండును.

సీ. ఆభీల గర్జన శోభితదేహులై,

యద్భుత వృషముల యొప్పుఁ దాల్చి
శల్క. 2.231-232.

(భీమ దుర్యోధనుల విషయమున అట్లు
హసము, వృషభము విషయమున
అంతె).

గర్భాయతము సం. విజ. (అ. అ. అ.)
గర్జగాఁ జేయఁబడినది.

కం. సాయపడు రథచయంబులు,
సాయకహతిఁ జెదరుఁ బ్రశయ జల
ధర పటుగ, ర్భాయత తర్జనలీలఁ బ,లా
యితమగు పాండుసుత బలంబు
నరేంద్రుఁడ. ద్రోణ. 1.143.

గర్జించు సం. అ. క్రీ.

మేఘధ్వని పోలిన ధ్వని సేయు.

వ. అని మెత్తన యయ్యకొని గర్జించి
గజాలస్యంబున నంగణంబు సొచ్చి.
విరా. 2.14.

గర్జితము సం. వి. అ. న.

గర్జ, ఉఱుమువంటి ధ్వని.

ఉ. ..మౌ, రీక్తుక గర్జితంబు పృథివీ
వియదంతర మెల్ల నిండ. విరా. 3.171

గర్జిలు(ల్లు)

1. ఉఱుము ఉఱిమినట్లు పెద్ద ధ్వని
సేయు, అఱుచు.

వ. కురు విభుండు ... సౌభద్రు
నెదుర్కొనిన నతండు గెలుపునుబ్బు
నం గొందొక పెద్ద యనక పిడుగు
చందంబునన్ గర్జిలి యుఱికిన. ద్రోణ.
2.87.

2. మ్రోగు, ధ్వనించు.

శా. భీముండుం గవలుం గుమారు
లును సంప్రీతిన్ గదాద్యాయుధో, ద్దామ
స్పృత రుచల్ వెలుంగ .. ... శంఖ

ములు గర్జిల్లంగఁ బూరించుచున్.
భూమీశుం గని యగ్రభాగమున—
ఉద్యో. 4.126.

3. సింహనాదము సేయు.

కం. వల్లెయని రాజనందను, లెల్లరు
సమకట్టి రథము లెక్కి దిశల్ భేది
ల్లఁగ గర్జిలి నిశా, తోలసిక కృపాజ
కార్ముకోద్యత కరులై. ఆది. 6.64.

గర్జి దే. వి.

ఆలు, భార్య.

చం. వినుమొక బ్రాహ్మణుండు కుల
వృత్తము పెంపుఁ దొఱంగి బోయ
దాని నొకత గర్జి జేసికొని. శాంతి.
3.472.

గర్జ (గరత) అని సూ. అ. ని.
పాతము. 'అలి' పారాంతరమని
యందుఁ దెల్పఁబడెను. సం.ము.న
'అలి' పాతముగా నీయఁబడినది.
పాతాంతరము క్రింద 'గర్జి' యాయఁ
బడినదిగాని 'గర్జ' యాయఁబడలేదు.

గర్జభము సం. వి. అ. పుం.

గాడిద.

కం. జనవర కృమి గర్జభ ముఖ, జన
నంబులఁ బొంది నకుక సంవాసముఁ
జెందు నధిక పాపాత్ముండగు, మను
జుఁడు. ఆను. 4.258

గర్జించు సం. అ. క్రీ.

పేరాసపడు.

సీ. ... లోభంబు యది ....ధర్మంబు
గలచి నరునిఁ బ్రయిమాలి యేమిటి
కయినను గర్జించు వానిగా నమకట్టు.
శాంతి. 9.399.

గర్భదాసుడు సం. వి. అ. పుం.

పుట్టినది మొదలు ఇతరులకు ఊడి గము సేయవాడు.

తీ. ... అంతానుడగుట గర్భ, దానుడగుట దరిద్రత్వ తప్త్రుడగుట చెందు దూడులకట్ట మ్రుచ్చిలిన కష్ట, నరునికని పల్కె బతునఖ నాముడదిప. ఆను. 3 245.

గర్భపాతము సం. వి. ఆ. పుం.

గర్భస్థ పిండము జాతీపడుట.

వ. గాంధారి యుధిష్ఠిరు జన్మంబు విని మన్యుతాపంబున నుదరతాడ నంబు జేసికొనిన గర్భపాతంబగుడు. ఆది. 5.98.

(నాలుగు మాసముల పిదప గర్భము చెడిపోవుట అని నూ. ఆ. ని. అర్థము. సాధారణ శ్రీ విషయము ఇచట యుక్తమనిపించదు. గర్భపాతంబునకు గాంధారి గర్భంబుదాల్చి యొక్క సంవత్సరము నిండెను. ఆది 5 98. దీనినిబట్టి తెలియునదేమన సాధారణ శ్రీకి నాల్గవమాసము గర్భస్థ పిండ మెంత వృద్ధిపొంది యుండునో సంవత్సరమైనను గాంధారి గర్భస్థపిండ మంతే వృద్ధిపొంది యుండెనని యూహింపవలసి యున్నది.

గర్భమగు ఆ క్రి.

పిండోత్పత్తియగు.

(కఙ్కుడు శకుంతలతో) తే. తల్లి నీ కులగోత్ర సౌందర్యములకు దగిన పతి గంటి దానికి దగగ గర్భ మయ్యె. ఆది. 4.61.

“శుక్ర శోషం గర్భాశయస్థం ఆత్మ ప్రకృతి వికార సమ్మూర్తిభం గర్భ

ఇత్యుద్యతే” సుశ్రుత శారీరము. (కుంతి సూర్యునితో) ఆ. నాకు గర్భ మైన నా తల్లిదండ్రులు జుట్టుములును నన్ను జూచి నగరె. ఆది. 5.24.

గర్భము సం. వి. ఆ. పుం.

1. కుశీ, కడుపు.

సీ. ... ఆదితిగర్భమున నవతారమై వామ, నాకారమున హరి యడగుట యును. విరా. 1.54.

2. లోపలి భాగము.

శా. అంభోగర్భము సొచ్చి పాండు సుత బాహుగర్భ దుర్వార సం, రంభం బోర్వక డాగి యుండె నట రారాజు. శల్క. 2.58.

3. గర్భాశయము.

ఆ. మూత్రమున బురీషమున నూను చును గర్భమున బ్రవర్థనమ్ము. బొంది వెదలి, సంతతానుబంధ సంసార దుఃఖ ని, ర్మగ్నుడగుచు నుండు మానవుండు. శాంతి. 4.292. (ఇచ్చట గర్భాశయమున మల మూత్రములుండునని చెప్పట పౌసః గని విషయము చూ. అమేధ్యము).

4. పిండము.

శుక్ర శోణితములు గర్భాశయమున జేరు సమయమున కర్మప్రేరితుడైన జీవుడు ప్రకృతితో గూడ నందు జేరును. అప్పుడు అది కరుడుగట్టి చైతన్యావస్థను బొందును. దానినే గర్భమందురు.

వ. తేజోమయంబైన యా గర్భంబు గంగ హిమవన్నగము మీద సము

తస్యప్రజ్ఞః సేసిన. శల్క. 2.176;
విరా. 1.263.

(చూ. గర్భమగు.)

గర్భవాన గుప్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

కడుపులో దాగియుండుట.

తే. చాల దుస్తరమైన యజ్ఞాతవాన
సంవత్సరంబు భవద్గర్భవాన గుప్తి
వలన గడపితిమి సుఖావాప్త చిత్రి,
వృత్తినేము నిర్వయిలమై విందులట్లు.
విరా. 5.344.

(కడుపులోనున్న బిడ్డ ఎవ్వరికీ గాన
రాకుండ ఎంత సురక్షితముగా
నుండునో అట్లే మేము ఎవ్వరికీ
దెలియరాకుండ మీ యింట నున్నార
మనియు తల్లి బిడ్డను కడుపులో
పెట్టుకొని పెంచుచును మీరు మమ్ము
లను దగ్గఱకు దీసి రక్షించితిరనియు
భావము).

శ్లో॥ ఉషితాః స్తోమహారాజ సుఖం
తవ నివేశనే, అజ్ఞాతవాన ముషితాః
గర్భవాన ఇవ ప్రజాః. సం. భార.
విరా. 71.10.

గర్భవానము సం. వి. ఆ. పుం.

1. గర్భమునందుండుట.

వ. .... గర్భవానంబున నరకంబు
భేడింబు గలదె. ఆను. 1.309.

2. గర్భము.

చం. చిరముగ గర్భవానమునఁ జెం
దితి పుత్ర చిరంబుగాఁగ నిన్నరసె
గదయ్య తల్లియనయంబును నేఁబను
పంగఁ బూనియన్. శాంతి. 5.285.

గర్భవ్యాహము సం. వి. ఆ. పుం.

మధ్యభాగము (తోపలి భాగము)

ననున్న మొగ్గరము. ద్రోణుడు తన
నాలవనాటి యుద్ధమున పద్మవ్యాహ
మును శకట వ్యాహమునకు పశ్చి
మార్థమున గర్భవ్యాహముగావన్నెను.
ద్రోణ. 3.21. (చూ. వ్యాహము).

గర్భాధానము సం. వి. ఆ. న.

గర్భము కలిగించుట.

వ. ... గర్భాధానవేశయందును
బిండావస్థయందును, బ్రహ్మతమాత్రం
బున బాల్యంబునను యౌవనంబునం
బ్రౌఢత్వ సమయంబున వార్ధకంబునం
గర్భానురూపంబగు నాశంబు శరీ
రంబునకు సంప్రాప్తంబగు. శ్రీ.
1.85.

వ. అని యొడంబటిచి సూర్యుండు
తత్సమాగమంబునం ప్రేతుండయి
దానిక గర్భాధానంబుసేసి గగనంబున
కరిగె. ఆర. 7.339, శాంతి. 5.315.
(చూ. గర్భమగు.)

గర్భిణి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

అంతర్వత్ని, చూలాలు, కడుపుతో
నున్నశ్రీ. తెలంగాణాలో పొట్టతో
నున్నదని యందురు.

కం. విను గర్భిణి ప్రజబ్రదుకున,
కనురూపములైన యట్టి యాహారం
బుల్ గొనుగతి. శాంతి. 2.179,
స్వర్గ. 90.

గర్భితము సం. విజ. (ఆ. ఆ. ఆ).

అంతర్గతము.

కం. .. యోగిజన క్షేమనమీహ
గర్భిత దివ్యచిత్తి హరిహర నాథా.
శల్క. 1.1.

గర్వము సం. వి. ఆ. పుం.

1. ప్రభావ శ్రీ బల కులీనతాదులచే
జనించు మనోవికారము.

కం. అజగవ శార్దూలంకృత, భుజగర్వ
నిరస్త దైత్య భూమస్తుత్యా విరా.
1.39.

2. అహంకారము, స్వాభిమానము.

శా. దుర్వారోద్యమ బాహువిక్రమ
రసాస్తోక ప్రతాప స్ఫురద్గర్వాంధ
ప్రతిపీఠ నిర్మథన విద్యాపాఠగుల్
మత్తురుల్. విరా. 3.55.

గణి వై. వి. (సం. గరుల్. క. గణి).
బాణమున కీర్తవక్రంః గద్దిన
ఐక్కలు లేక ఈకెలు.

కం. గురు శరములు సితపక్ష, స్ఫురి
ణంబున నంచపిండు పొలుపు వహిం
చెన్, నరు బాణతతి మనావలి, కరణి
మిగుల నొప్పె నల్ల గణుల చెలువు
నన్. విరా. 5.130.

గణువ వై. విణ. (సం. గురుః).

గౌరవము గలది, మర్యాద గలది
కం. పలుపొకలఁ బోవుచు విచ్చల
విడి నాట్యంబు సూపు చాడ్చున నివ
టం, గులసతుల గణువచందము దొల
గఁగ నిట్లనికి దగునె తోయజవదనా.
విరా. 2.150.

వ. ... జూదరియాలికి గణువతనం
జెక్కడియది. విరా. 2.153.

2. గాంభీర్యము గలది, గంభీరము.

గీ. భీరయై యిట్లు సమ్మదపూరము
నకు, గణువతనమను బలితంపు గట్ట
వెట్టి, వెలఁది యెఱుంగనియది వోలె
విక్రతిలేక యల్ల నెప్పటియట్టుల యరు
గుటయును. విరా. 3.56

3. పెద్ద, వృద్ధుడు, గొప్పవాడు.

(కర్ణుడు వికర్ణునితో నన్న మాటలు).

ఆ. ఎల్లవారు నెఱుంగ నొల్లని ధర్మ
పు, జేల సీకుఁ జెప్పనేల వలసె,
జిటుతవానికింత గణువతనం బిది,
చన్నె వృద్ధజనములున్న చోట. (సూ.
ఆ. ని. పాఠము). సభా. 2.228.

శ్లో॥ త్వం తు కేవల బాల్యేన ధార్తరాష్ట్ర
విదీర్యసే, యద్రుప్రీషి సభామధ్యే
బాలః స్థవీరభాషితమ్. సం. భార.
సభా. 90.30.

గణ్ణు దే. వి.

త్రేచుట యందలి ధ్వనికనుకరణము.

ఆ. ఇల్లులుండు ననుజు నెప్పటి
క్రీయఁ బిల్వ, నెఱిగి దాని నమ్ము
నీశ్వరుండు, గడుపుఁ దడవికొనుచుఁ
గణ్ణునఁ ద్రేచిన, నసుర షీర్ణమయ్యె
నా షణంబ. ఆర. 2.342.

గలిబిలి దే. వి.

కలఁత, గగ్గోలు.

నలఁగుడు (గజిబిజి. శ.ర. పాఠము)
సీ. ... రాజిత బహువిధ రథసమూ
హముఁ జొచ్చి గలిబిలి యగునట్లు
గలఁచి కలఁచి విరా. 5.56.

గవయము సం. వి. అ. పుం.

గురుపోతు, వృషభము.

సీ. ... పశువుఁ జేయ, విప్రులు పట్టరా
వెఱసొచ్చి యొదిగెడు గవయంబు
చాడ్చున గర్జభీతి, నల్లల నుడుకుచు.
కర్ణ. 3.33.

గవయ్యుడు సం. వి. అ. పుం.

శ్రీరామునకుఁ దోడ్పడిన యొక
వానరపీరుడు.

కుండు గజునితో గలిసి రెండు
వందల కోట్ల కోతుల సైన్యముతో
శ్రీరాముని జేరెను. ఆర. 7.35.

గవాక్షుడు సం. వి. అ. పుం.

శకుని తమ్ముడు. సోదరులగు శకా
దులతో గలిసి ఇరావతునితో
బోరాడి యాతనిచే జచ్చెను. భీష్మ.
3.91.

గవాజినము సం. వి. అ. న.

గోచర్మము, ఆవుతోలు.

అ. ... అగ్గవాజిన కోశ మహాశ
రంబు పార్థునిదియ చూపె. విరా.
4.123.

గవాధ్యక్షుడు సం. వి. అ. పుం.

ఆవుల ముదికధిపతి, ఆల కాపరుల
కధిపతి.

వ. ... కౌరవబలంబగుట యొటింగి
బెగ్గలించి గవాధ్యక్షుండు రథంబు
దోలికొని యాక్రోశించుచు బులంబున
కరుగుదెంచి. విరా. 4.4.

"గోవాధ్యక్షో భయత్రస్తో రథ
మాస్థాయ సత్వరః. సం. భార. విరా.
35.7.

గవిజాతుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక ముని. నమాపుని యొద్దకు
వచ్చి గోబ్రాహ్మణులకు కులమొకం
దనియు బ్రహ్మ రెండు విధములుగా
నొనర్చెననియు జెప్పెను. ఆను.
2.272, 273.

గవుసెన దే. వి. గౌసెన.

పైన తొడుగు వస్త్రము, గతీబు.
తీ. తనువు గవుసెన జెట్టి పుచ్చిన
విధమున నరుగుదే వచ్చునే యదియ

యక్కుజంబు అశ్వ. 4.160.

(గలిబు తొడిగి తీసిన వస్తువునకు
వలె శరీరము చెక్కు చెదరకుండు
నున్నదని భావము).

గవ్యము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

గో సంబంధమైనది. పాలు మొదలగు
నవి.

[పంచ గవ్యములు - 1. ఆవుపాలు
2. పెరుగు 3. నేయి 4. పంచితము
(గోమూత్రము) 5. పేద.]

కం. తిల పాయస పుత్రములు పితృ,
కలనములకు నుత్రములు గవ్యంబు
మహా, ఫలము. ఆను. 3.165.

గవ్యూతి సం. వి. ఆ. శ్రీ.

చెంచురోసులు (చూ. కోను.)

వ. ... భారద్వాజుండును ద్వాదశ
గవ్యూతి దీర్ఘంబును బంచ గవ్యూతి
విస్తృతంబునుగా శకట వ్యూహంబు
సమకట్టి. ద్రోణ. 3.31.

గహనత్వము సం. వి. అ. న.

చొరరాని తనము, దుష్ప్రవేశత్వము.
వ. ... ఆంబికేయండు సంతాప
దుఃఖ బహుళతయును దగ్ధహనత్వం
బును నెఱిగింపు మనుటయు నన్నిభు
నకు విదురుం డిట్లనియె. శ్రీ. 1.35.

గహనము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

1. దుర్లభము, పొందరానిది.
వ. దేవా నాకీష్టంజైన వరంబు భవ
త్ప్రసాదంబున దివ్యాత్మ లాభంబనిన
నదియేమి గహనంబు దానిన యిచ్చెద
ఁబుచ్చురోంబులు దేవంబును సర్వ
కామంబులు వేడుమనిన నర్జునుం
డిట్లనియె ఆర. 1.293.

మాలిని - ... సుగమ గహన భూమా.

ఆను. 3.347.

2. తెలిసికొన శక్యము గానిది, దుర్బోధము, దురవగాహము.

వ. ... అమ్మహత్ముండు తన పూర్వవృత్తంబు దలంచునో తలంపకుండునో దాని నిశ్చయం బతిగహనంబు.

శాంతి. 5.613.

సీ. నీకు సెప్పిన మహనీయ వాక్యనికాయ, మతిగహనం బకృతాత్మలకు.

ఆశ్వా. 2.87.

వి. అ. న.

అరణ్యము, దుర్గమ ప్రదేశము, దట్టమైన ఆడవి.

వ.... ఈ గుల్మలతా గహనంబు సొచ్చిరిని చూపి చెప్పిన. కర్ణ. 3.78.

వ. ... వినుము చెప్పెద నా దుర్గంబు సంసార గహనంబు వాలుమృగంబులు దెక్కలికాటురులు రోగంబులు కామినిజర. శ్రీ. 1.52.

వ. ... సంసారంబు దుఃఖబహుళంబుని యెఱింగి తద్రూపగహనంబు గదచి. శ్రీ. 1.35.

సీ. ... అసత్యోపచారంబు గహనదాహము నన్యకర్మ కృతీయు ... తే. ... పాపంబులందురు బుధజనములు. శాంతి. 1.293.

గర్వాఠము సం. వి. అ. పుం.

గుహ.

వ. ... తన వదిన గర్వాఠంబుఁ దెఱచి. ఆర. 1.107.

గళత్ సం. శత్రు.

ప్రవించుచున్న, కాలుచున్న.

సీ. కర శీకరంబులు గరట గళధానతొయంబులును ధరాధూళి గ్రుంగ.

విరా. 3.163.

గళము సం. వి. అ. పుం.

కుత్తుక.

వ. ... క్రౌంచ పూహంబమర్చి గళంబు శూరసేన పరివృతుండై సుయోధనుఁడును. భీష్మ. 2.344.

మ.... ఉదగ్రోద్ధతిఁ ద్రుంచె దగ్గళము రక్తంబు ప్రసారంబుగన్. మౌస. 48.

గళితము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

1. జాతీనది.

వ. ... కిరిటి శరపాటవ పరిస్ఫృటిత రిపుకపాల గళిత మస్త్రీష్క పలల పంకంబునను. విరా. 5.60.

చం. ... రక్తానుం, దని వెఱంగందు వారు గళితాయుధులయ్యెడు వారు. కర్ణ. 3.217.

2. స్రవించినది.

కం. తనువున శితశరములు వడిఁ జొనిపి యతండతని గళిత శోణితుఁ జేసెన్. కర్ణ. 1.162; శాంతి. 3.339.

గా

గాంగము సం. విజ. (అ. ఈ. అ.)

1. గంగకు సంబంధించినది.

వ. ... దానిచుట్టునుం బాధింపంబులు హైమంబులు రాజతంబులు రత్నమయంబులు నగు కుంభంబు లొనర్చి వానను గాంగంబులగు జలంబులునిచి. శాంతి. 1.373.

3. గంగానదీ పీఠంబునఁ గలది, గంగా సంబంధమైనది.

తరలము - కనియె ముందట నమ్మ
హిపతి గాంగసైకత భూములన్. ఆది
4. 164.

గాంగేయుడు సం. వి. అ. పుం.

1. గంగాపుత్రుడు, భీష్ముడు.
తే. ద్రోణ గాంగేయ భానుమత్పూను
కృప ను, శర్మ దుశ్శాసనులు సర్వ
సైన్యపతులు నార్కడుల గొలువ.
విరా. 3 76

2. కుమారస్వామి.
మ. అయ్యగిన్నిభవుండు గాంగేయుం
డును శరజన్మండును గార్తికేయుం
డును నయ్యె. శల్వు 2.176.
కం. శరపిఞ్జను నందుఁ బొలాపుం,
బొరసిన గాంగేయుడఁ బోల్పుఁగ
ననువై, శరరల్పంబునఁ దేజో, భరి
తుడు గాంగేయుడొప్పెఁ బంక
జనాభా. శ్రీ. 2.114.

గాంధీవధరు డు సం. వి. అ. పుం.

గాంధీవమును ధరించినవాడు, అర్జు
నుడు.
కం. ... నిజ శంఖములో తిరి శార్క్
ధరుడు గాంధీవధరుడున్. ద్రోణ.
3.191; శ్రీ. 2.90.

గాంధీవము సం. వి. అ. పుం

గాంధీవము, అర్జునుని విల్లు.
కం. ... ఏమిదని, గాంధీవముం గొని
పోయితిమేని సుయోధనునకు నగ
పాటు నిశ్చితంబుహింపన్. విరా.

గాంధీవి సం. వి. న్. పుం.

గాంధీవి - గాంధీవము గలవాడు.
కం. తమ తమ యొద్ది ఎంబులు,

క్రమచక్రములైన దొరలు గాంధీవిపై
ను, గ్రామగం బలుములను నాచుడు,
సమరోల్లాసమున దివ్యశర తత్ప
రుడై. విరా. 5.65.

గాంధీవధనుడు సం. వి. న్. పుం.

గాంధీవము ధనుస్సుగాఁ గలవాడు;
అర్జునుడు.

గాంధీవము సం. వి. అ. పుం.

అర్జునుని విల్లు. గాంధీవము
కం. గాంధీవధనునాహవ పాంధీ
త్యము. ఉద్యో. 1.237.

వ. ... ఆ కట్ట విడిచి యంచు గాంధీ
వంబు పుచ్చుకొని తక్కియింప
యెప్పటియట్లు ఉంధింపుము. విరా.
4.108.

గాంధీవము అర్జునునకు లభించిన
విధము :- కృతయుగమున కణ్వు
మహర్షి నిష్ఠానిరూఢిలో జేతెందు
తపస్సు చేయ తొనెనై పెద్ద పుట్ట
పెరిగెను. అప్పుడయంచొక వేణువు
(వెదురుగడ) పుట్టి మహావృతమైన
యెత్తు లావు నుండునట్లు పెరిగెను.
బ్రహ్మ ఆ కణ్వునికే బ్రత్యక్షమై వర
మిచ్చెను. అతని పేరికి వెరిగెయన్న
వెదురును దానాసిరి తీసికొని మూడు
భండములుగఁ జేసెను. మొదటి
యగు అగ్రభండముతో గాంధీవమును,
మధ్యభండముతో శార్క్ము అను ధను
స్సును, చివరి భండముతో పినాక
మును చాపమును గావించెను. శార్క్
మును శ్రీ మహావిష్ణువుఁ కొనఁగెను.
పినాకమును పున కచ్చెను.

గాండివమును దనయొద్దనే యుంచు
కొని వేయి సంవత్సరములు ధరిం
చెను. తర్వాత దానిని విధాత ప్రజా
పతికిచ్చెను. ప్రజాపతి దానిని అయిదు
వందల మూడు సంవత్సరాల వఱకు
దనయొద్ద నుంచుకొని ఇంద్రునకిచ్చెను.
ఇంద్రుడు దానిని ఏబది సంవత్సర
ములంచుకొని సోముడను మహారాజు
నకిచ్చెను. సోమ మహారాజు అయిదు
వందల సంవత్సరములంచుకొని
పరుణునకిచ్చెను. పరుణుడు వంద
సంవత్సరములు దానిని ధరించి
యుంచుకొనెను. కృష్ణార్జునులం గని
భాండవ దహనార్థంబు ప్రార్థించిన
అగ్ని దేవునకు అర్ఘ్యుడు. "నా
భుజుల శీఘ్ర సంధానములకుడగిన
ధనువును సర్వవహన రథాశ్వములును
కృష్ణనకు నాయుధములను ఇపుడులేని
కారణమున ఈ మహాకార్యమునకు
పూనుకొనలేకపోవు చున్నారమనెను.
అగ్నిదేవుడప్పుడు పరుణుని దలంచి
యాతని దినసు సన్నిహితుని జేసికొని
తొల్ల సోముడతనికిచ్చిన గాండివ
మును అక్షయ తూణింబులును
గంధర్వహయములు పూనిన రథమును
నర్జునునకును చక్రము గద శ్రీకృష్ణ
నకు నిమ్మని పంచి యిప్పించెను.
గాండివము సుర నాగ గరుడ యక్ష
సిద్ధ కన్నర కేంపురుషాదులకు అజే
యము, అధోద్యమ, ప్రస్థితము. ఇత
రాయుధములను భేదింప దక్షతగలది.
సర్వలోక మనోజ్ఞము, విష్ణుము. ఇది
అర్జునునియొద్ద 65 సంవత్సరము

లుండెను.

పాండవులు మహాప్రస్థానము చేయుచు
పూర్వసముద్రతీరంబు సేరినపుడు
అగ్నిదేవుడు భీషణాకారమున వారి
యెదుట నిలిచి 'అర్జునా గాండివముపై
మమకారము వదలఁజాలక వెంట దీసి
కొని వచ్చుచున్నావు. కృష్ణుని చక్ర
మెన్నఁజో దివమునకేగెను నీవేల
గాండివమును విడువవు. దేవకాశ్వము
నకుఁగా దానిని పరుణునిచేత నీకిప్పిం
చితిని. ఆ పని ముగిసినది. తిరిగి ఆ
ధనుశ్రేష్ఠ మమృహానుభావున కప్ప
గింపుము' అనెను. అర్జునుడు సరే
యని యా విషయము సోదరులకుఁ
జెప్పి గాండివమును సముద్రమునం
దుంచెను. అగ్ని యంతర్ధానము
సేసెను. గాండివమునకు తోరము
(గలీబు) గోచరము.

గాండివి సం. వి. న్. పుం. గాండివి.

గాండివము గలవాడు, అర్జునుడు.
వ. ... పాండవాగ్రజుండు గాండివి
చేతి విల్లువలక్షించి యిట్లనియె. విరా.
1.157.

గాంధర్వగ్రహము సం. వి. అ. పుం.

నిద్రించినప్పుడుగాని మేల్కొని
యున్నప్పుడుగాని నరుడు భ్రాంతా
త్ముడై గంధర్వులను జూచినయెడల
నది గాంధర్వగ్రహము. ఆర. 5.254.
శ్లో॥ స్వాచారం సురభిం హృష్టం
నర్తనకారణమ్, స్నానోద్యాన రుచిర
వస్త్ర మాల్యానులేపనం, శృంగారలీలా
భిరతం గంధర్వాధ్మపితం వరేత్.
తా॥ గాంధర్వ గ్రహము సోక మను

జుడు మంచి యాచారముల నవలం
బించువాడును, సుగంధచందనాదు
లను ధరించువాడును; సంతోష సహి
తుడును, గానము చేయువాడును.
నృత్యములను జేయువాడును,
స్నానము చేయుటయందు ప్రీతిగల
వాడును, ఉద్యాన వనమునందిచ్చ
గల వాడును, ఎఱ్ఱని వస్త్రములు
ఎఱ్ఱని చందనము పీనిని ధరించుట
యందభిప్రీతి కలవాడును, శృం
గార లీలయందాసక్తి కలవాడునై
యుండును. అష్టాంగహృదయము.
ఉత్తరస్థానము 18. 1.

గాంధర్వము సం. వి. అ. పుం.

1. వధూవరులు పరస్పరేచ్ఛచేత
జేసికొను వివాహము.

కం. కన్ను మనంబును దనిసిన,
గన్నియ యెవ్వనిఁ గోరు గాంధర్వం
బా,యన్ను నతనికిచ్చుట. ఆను.
2.223.

(చూ. వివాహము).

2. సంగీత విషయికిమగు ఒక ఉప
వేదము.

సీ. ...గాంధర్వము గామతంత్రంబు
లోనుగ శాస్త్రముల నెల్ల, దగిన
భంగి ... ఆ ... నలవరించి. ఆను.
4 124.

3. గంధర్వుడు అధిదేవతగాఁ గల
యొకానొక యస్త్రము.

ప. .... ఇంద్రుని దేవతల వలన
నైంద్రుఁడై యామృతాక్షున వరుణ
వాయవ్య కుశేరి గాంధర్వ వైశావ
ప్రాహ్మణ్యంబులనం బరఁగు దివ్యాస్త్రం

బులు వదసి. ఆర. 4.52.

గాంధర్వ విద్య సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

గంధర్వ విద్య; సంగీత విద్య; పదు
నెనిమిది విద్యలలో నొకటి (చూ.
విద్య).

తే. నైద్య కోదండ గాంధర్వ విద్య
లర్థ, శాస్త్రమగు నీతి.విద్య తత్సహిత
వృత్తి వెలయఁగాఁ బదునెనిమిది విద్య
లభవుఁ డేర్పరించె జగత్ప్రియ హితము
పొంది. శాంతి. 3.119.

గాంధర్వి సం. విజ. (ఇ. ఈ. ఇ).

గంధర్వ సంబంధమైనది.

ప. ... ఆ సౌభద్రుండు భద్రగజంబు
బరిగోలల పోట్లం గనలు కైవడిం
గినిసి గాంధర్వియైన మాయ గావించె.
ద్రోణ. 2 85.

గాంధారము సం. వి. అ. పుం,

ఒకానొక దేశము. అర్జునుఁ డుత్తర
దిగ్విజయంబు సేయనపుడి దేశపు
రాజును పశము సేసికొని విచిత్ర
వస్తు వాహన నివహంబులు గొనెను.
భారతి కాలమున ఈ దేశపురాజు
తొలుత సుబలుఁడు, తర్వాత
నాతని కొడుకు శకుని. సభా.
1.235; భీష్మ. 1.40.

గాంధార రాజు సం. వి. అ. పుం.

గాంధారదేశపు రాజు, శకుని. ఉద్యో.
1.22; ఉద్యో. 3.253.

గాంధారి సం.వి.ఈ. స్త్రీ.

1.గాంధారదేశపు రాజు (సుబలుఁడు)
కూతురు; ధృతరాష్ట్రుని భార్య;
దుర్యోధనుని పత్ని, మతి యను

వేల్పునంశమునఁ బుట్టినది. విరా.

4.149; ఆది. 5.9.

(చూ. అనుబంధము)

2. అజామీధుని భార్య. చూ. ఆది.

4.110.

3. ఒక దేవాంగన. ఈమె ఈశ్వరుడు కుమారస్వామి యున్న భద్రవటయు సేర నరుగునప్పుడు విద్య, సావిత్రి, కేశిని యను ఓడి దేవాంగనలతోఁ గలిసి దాక్షయిణి సేవించుచు, బోయెను. ఆది.1.264.

గాంధారుడు సం. వి. ఆ. పుం. శకుని.

సీ...విభుడు సహాధిరులును గర్జ,
గాంధారులును ప్రియబాంధవులును
సముచిత వాహన సైన్య సమేతులై,
కొలువంగ వెడలె. ఆర. 5.378.

ఉ. క్రూరుడు ధార్తరాష్ట్రాదతి
కుత్తితుడెంతయు బాపబుద్ధి గాంధా
రుడు పెక్కు మాయలకుఁ దావలము.
ఆర. 2. 409

గాంధారేయుడు సం. వి. ఆ. పుం.

గాంధారి కొడుకు, దుర్యోధనుడు.
వ ... అమ్మవూరు మునీంద్రులు
సెప్పిన హితోపదేశంబుల దెస
ననాదంబు సేసి గాంధారేయుండు
రాధేయుం గనుంగొని చేయప్పనిచి
నవ్వి పిల్లలవ వెట్టులగుదురే యని
పలికె వారల నవలోకించి. ఉద్యో.
3 324.

గాంధీర్యము సం. వి. ఆ. న.

క్రొవ శోకాదులచే వికారము
నొందికుండుట.

తే. అయ్యుభిష్టిరు గాంధీర్య మతని
ధైర్యమరయ నొండెడఁ గలుగునె.
విరాట. 2.189.

గాడిద వై. వి. (సం. గార్దభః)

గాలి గాడు. ఖరము.

ఉ. గాడిదరూపు బాల్చి యెముకల్
దినుచుండఁగఁ జూచి యుల్లసం,
బాడెదు శక్ర. శాంతి. 4.96.

సీ. ... చిత్రలలిత, గతి నొప్పు
నేనూఱు గాడిదలను... అరణమిచ్చె.
వామనుండు. ఆది. 8.221.

గాడ్పు దే. వి. గాడుపు.

వాయువు, గాలి.

సీ ... చల్లని గాడ్పు. ఆది. 4.23.

సీ. ... నాసిక వేడిగాడ్పు నిగుడ.
విరా. 2.137.

గాడ్పుచూలి దే. వి. (గాడ్పు+చూలి)
భీముడు.

ఆ. గాడ్పుచూలి పిఱుయఁ గావంగ
నర్జను, నోర్వ నమరులైన నోపరు.
ఆది. 8.23.

('గాడ్పుచూలు' అని పారాం).

గాడ్పుపట్టి దే. వి. (గాడ్పు+పట్టి)

భీముడు.

ఆ. ... ఇట్టి పాద గాడ్పుపట్టిచే దుశ్శా
స, నాదులెల్ల బాధితాత్ములైరి. ఆది.
5.166.

గాథక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ధార్మము.

ఆ. నీకుఁజూడ ముష్టిసెలవు నాకర్షణ,
గాథలయును బాణగతియుఁ దొంటి
యట్లా యొండు భంగియై తోచెనో

నాకు నున్నరూపు సెప్పవన్న పాఠ.

ద్రోణ. 3.198.

గాధము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

1. దట్టమైనది.

వ. ... నీవు దొల్లి రచించిన పద్యంబు గాఢాదరంబున నవధరించి.

విరా. 1.11.

2. బిగుతైనది.

కం. ... ద్రిండు గాధముగఁ గట్టె.

విరా. 4.165.

3. మిక్కుటమైనది, అధికము.

కం. .. తగు దీ, వనలిచ్చె నతండు

గాధ వాత్సల్యమునన్. విరా. 1.144.

చం. ... ఉపన్యసించిన వచఃప్రకరంబు మహార్థగాధము. శాంతి. 1.273.

కం. వెడలునెడ గాధపీడం బడి. శ్రీ.

1.37.

గాణిక్యము సం. వి. అ. న.

గణికల సమాహము, వేశ్యా సమాహము.

మ. మద మాతంగ తురంగ కాంచన లసన్నాటిక్య గాణిక్య సం, పదలోలింగోనివచ్చి యిచ్చి ముదమొప్పుం గాంచి సేవించి. .. ధర్మజ్ఞ. సఖా. 1.18.

గాత్రము సం. వి. అ. న.

1. కళేబరము, శరీరము.

వ. ... అవయవ భేదంబు లడంగు నట్లుగాఁ దుత్తునియలై పడియున్న గాత్రంబుల వలనం గృతాంత మహానస శాలల పగిది నొప్పు పట్టును. విరా. 3.236.

కం. త్రేత్రజ్ఞుండనఁగ నిఖిల, గాత్ర వ్యాప్త్య మహిమ గలిగి.

మ. ... ఉర్వీనాథ యీ పుత్రగాత్ర

పరిష్వంగ సుఖంబు సేకొనుము. ఆది. 4.90.

2. అవయవము, అంగప్రత్యంగము లతో నొకటి.

మ. ... భల్లమ్ము లొక్కుమ్మడిం, బరఁగం జేయుము, కర్ణ గాత్రము లలోఁ బార్థుండ .... కర్ణ. 3.280.

సీ. ... పద ప్రభృతి గాత్రంబుల... శాంతి. 6.327.

గాధ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కథ.

వ. ... తొల్లి కళ్యపగీతలైన గాథల యందీ యర్థంబు విసంబదు ఆర. 1.224.

గాదిలి దే. విజ.

ప్రేమ పాత్రము.

వ. ఇవ్విధంబునం దన గాదిలికూతు నుపలాించి.

కం. గాదిలి తనయుడ నేఁ, గాదనకి క్కురుకులాగ్రగణ్యుని నిమ్మై మదినిఁ గూల్చితి. అశ్వ. 4.74; ఆది. 4.285.

గాధి సం. వి. ఇ. న్. పుం.

విశ్వామిత్రుని తండ్రి.

జహ్నుని కొడుకు అజహ్నుడు; అజహ్నుని సుతుడు పల్లవుడు; పల్లవుని కుమారుడు కుశికుడు; కుశికుడు తపస్సు చేసి యింద్రుని మెచ్చించి జగముల మేటి యనఁదగు పుత్రుని వేడెను. ఆ యింద్రు ననుగ్రహమున కుశికునకు గాధి జన్మించెను. ఈతఁడు ఛనఁకూతురు సత్యవతిని

ఋచీకుడను మహర్షికిచ్చెను. శాంతి. శ్లో.

2.68.

గానము సం. వి. అ. న.

సంగీతము, పాట.

వ. ... మాగధ మంజుల గానంబులు
పీనులం బొరయ.... భీష్మ. 3.169.

2. పాడుట.

సీ. ... సామ గాన సంయుక్త వదను.

ఆ. సూచి. శ్రీ. 2.123.

3. సోత్రపాఠము.

వ. ... మాగధగానంబులు చెలంగ
... విరా. 5.389.

గామి సం. విజ. (న్. సీ. న్.)

సమాసాంతముల నుపయోగింపఁబడి
'పోవునది' 'పొందునది' మొదలగు
సర్థముల నిచ్చును.

ఉ. .... సలిలగామివి గమ్ము. ఉద్యో. 1.187.

(నీటిలోనికిఁ దోయిన వాఁడవు-నీటి
యందు బ్రవేశించిన వాఁడవు).

సీ. ... ప్రేమగామి... ఆశ్ర. 2.34.

(ప్రేమముగాఁ బోవువాఁడు).

వ. ... సంతారసాగర గామినియునై
ఘోరప్రకార యగుచు నకృతాత్ము
లకుం గడవరానియట్టి తోభవాపిని
సత్యతీర్థంబున ను త్తరించి. శాంతి. 5.184.

(సంతారమను సాగరమును తొందు
నది).

గాము వై. వి. (సం. గ్రహణ).

దయ్యము, పీశాచము.

ఆ. అనుచుఁ బెలుచ నొంప నచ్చటి

జనము, గలఁగి యప్పుడు మేలుకాంచి

చూచి, గాయము దోపఁ గడిది బలుగా
ముగాఁ దమ యుల్లములఁ దలంచి
యొదిగియుండ. సౌప్తి. 1.157.

గాయకుఁడు సం. విజ. (అ. యికా. అ.)

పాట పాడువాఁడు.

వ. ... గాయక పాఠక వాంశిక వైణి
కాది వినోదపాత్రంబులు నప్పర
మేశ్వరుం గానవచ్చి. ఉద్యో. 3.232.

గాయత్రి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. దేవతా విశేషము.

కం. వసుధామర గాయత్రి వసంత
ములు సత్య గో సువర్ణంబులు నేక
సముద్భవంబులని తావన వహ్యుల
చేత విందుఁ బావన చరితా. ఆను. 3.110.

2. ఆఱు అక్షరముల ఛందస్సు.

సీ. .. చందములకు గాయత్రి యగ్గ
లము అర్ఘ్య. 2.161.

3. ద్విజులు సంధ్యోపాసనమందు
జపించు మంత్రవిశేషము.

వ. గాయత్రిస్థానంబునం ద్రిరాత్రంబు
గాయత్రిజపంబుఁ జేసిన వారికి జన్మ
దుఃఖములు లేవు. ఆర. 2.278.

గాయత్రిజపము సం. వి. అ. పుం.

గాయత్రి మంత్రమును జపించుట.

(చూ. గాయత్రి-మూఁడవ అర్థము.)

గాయము దే. వి.

కత్తి, బాణము మొదలగువాని తాకున
గల్గి ష్టి. నఱకు,
కం. తన దృష్టియు ముష్టియుఁ దగు
ననువున మున్నెత్తి యేయు నతఁ
డప్పుడు డించిన గాయముల సపా

టంబున బదియుఁ బదేను నుచ్చిపోయెం
గోలల్. విరా. 5.32.
(ఆనందవారి పారము 'కాయము';
పాతాంతరముగ 'గాయము' లేదు.
సం.ము.పారాం. గాయము లేదు.

గారవము. వై. వి (సం.గారవము.
ప్రా. గారవం)

1. గారవము, ఆదరము.

కం. సైరంధీ వేషంబునఁ జేరుదు
నంతఃపురంబు చెంతకు నన్నా
భూరమణుడేవి యెంతయు, గారవ
మునఁ బలువ నంపగా వినయమునన్.
విరా. 1.102.

ఆ. అతని దమకునెల్ల నాధిపత్యము
సేయు,వానిఁగా వరించువారు గాఁగ,
నిశ్చయించి కూడ నెమ్మిమైఁ
జనుదెంచి కాంచి యిట్టులనిరి
గారవమున. శాంతి. 3.129.

2. ప్రేమ, అనురాగము,వాత్సల్యము.

కం. ఆ రాజు మాదెసం గల,
కారుణ్యము కతమునను సుఖంబున
నిట్లు, స్నారము నినుఁ బుత్రైంచిన,
గారవమున నాదు మది వికాసము
బొందెన్. ఉద్యో. 1.226.

విణ.

ప్రియము.

చ.కమల వనంబుపొంత నునుగాడ్పొక
యించుక యాదరించుఁ జిత్తము
నకు దానఁ దల్లదము దన్నుటయుం
జని గారవంపు జాతముకడ నిల్చు.
విరా. 2.303.

గారించు. స. క్రి (గారవము)

1.గౌరవము చేయు.

చం. ....నీ గురువుఁబొల్లి తగఁ
గొనియాడు మెట్లుసెప్పె నటుల
భక్తిమై నడపు పెంపెసలారఁగఁ
గూడు గూర చందన కుసుమాదులున్
నడపి తప్పక యారసి గౌరవింపు.
విరా.1.252.

వ .. అతనికి సత్కారము సేసి
గారవించి. ద్రోణ. 39.

2. ఆదరించు.

గీ. నాకు బ్రాణంబు ప్రాణమై నన్ను
దన్న,కాఁగ భావించి యా దేవి
గారవించు. విరా.1.316.

చం. అనవుడు నక్క రాఁబనిది
యప్పులి గోగిట జేర్చి బాష్పముల్,
గనుఁగవఁ గ్రమ్మగన్ బలుకులం
దగ బెద్దయు గారవించినన్. శాంతి.

3.24.

3. లాలించు, బుజ్జగించు, ఓదార్చు.

కం. ... వానవాచార్యుండున్.

వ. పరమాదరంబున నద్దేవిని గార
వించి నిన్ను నహంపు దుర్విసయంబు
బొరయకుండ నరయవాఁడ...నని
యూరడించిన. ఉద్యో. 1.152.

గారాబుము. దే. విణ.

అనుఁగు, ప్రేయము.

వ...నేనును వనవాసంబున నానేర్చు
విడఁబున మీకునెల్లను గారాబమైన
తమ్ముని నమ్మెయిం బరికించుకొని
వచ్చిన. (పాతాం.) విరా. 2. 215.

గారాబు. దే. విణ.

గారాబము. ప్రేమ, ప్రియము

3. కొడుకుఁ బాదగానకర్తునుఁ దడిగెనేని
ఘానితో నింక నేమనుభావ హరికి,

నతని గారాబు చెలియలి
కధికదుఃఖమేను చేసితి వగవంగ
నేమి గలదు. ద్రోణ. 2.140.

ఆ...సుభద్ర గారాబుపట్టి. ద్రోణ.
2.288; శ్రీ. 2.127.

గారాము. దే. వి.

1. గొప్పతనము

కం. పారాశర్యాది మునులు, నీ
రాక్షసులను వినికి యెంతకు లేదీ,
గారాము నాకు బంధాదార పదావాప్తి
గాదె ధర్మతనూజా. ఆను. 4 394.

సీ... మారేడు పండుల గారాము
సెఱచు నీ యెల చన్నుగవ వేడుకల
నొనరెన్. ఆను. 1.50.

2. ఆదరము.

కం. ఆ రాజు సేయు నెప్పుడు,
గారామును జెప్పెదీవు గడు, దీవు
లుగా. ఉద్యో. 1.340.

3. మరియద, గౌరవము.

ఆ. ... విగత నాథులైన మగువల
గారామును సెడక యుండునట్లు
నడపికొనుచు. మౌన. 175.

4. అనుగు, ప్రియము.

వ. .... నేనును వనవాస కాలంబున
నా నేర్పు విధంబున మీకు నెల్లను
గారామైన తిమ్మన నమ్మెయిం బరి
కించికొని వచ్చితి. విరా. 2.215.

సీ... భూర్నిశవసుండు నీదు గారాపుఁ
బట్టి. శ్రీ. 2.127. (3. ర. పాఠము)

గార్లుగారు సం. వి. ల పుం.

ఒకానొక బుష్టి. ఆను. 4 287.

గార్దభము సం. వి. అ. పుం.

గర్దభము, గాడిద.

అ... గార్దభ రూప, దారజైక నిపుణ
దానవేంద్ర. శాంతి. 4.391.

గార్దభి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఆడు గాడిద.

వ. ఆ గార్దభి దన కొదమతో వీడు
చండాలుండు ప్రచండ స్వభావుండు
గాకుండునే, ఆను. 1.90.

గార్లపత్తము సం. వి. అ. పుం.

గృహపతితో నిత్యము కూడి యుండు
నది; అగ్నిహోత్రభేదము; శ్రౌతాగ్ని
లలో నొకటి (శ్రౌతాగ్నిలు మూడు:
1. గార్లపత్తము. 2. ఆహవనీయము
3) దక్షిణాగ్ని).

కం. విను గార్లపత్తమును న,య్య
నలము విహరి-పబడి తదాహవనీ
యంబున వెలుగు నట్ల వెలుగును, జన
కుడు దా బుత్తుగై నిజద్యుతి
తోడన్. ఆది 4 87.

గార్లస్థము సం. వి. అ. న.

గృహస్థ ధర్మము, గృహస్థాశ్రమము.
కం. విను మోక్షము గార్లస్థంబునఁ
గాదని పుణ్యంబున బురుషుం
డెవ్వండు నిరూపించి పలికె స, రవి
నిధానము గృహము వేదవాక్య ఫలజ్ఞా
శాంతి. 5 3 3.

గాలగారు దే. వి. (గాలము + కారు)

గాలము వేసి చేపలు పట్టువాడు.

సీ ... పాప నిర్మూలకై మఱి యోగ
మాదరింపఁగ యోగ్యుడగు సురుండు.

... గీ. మనసు వట్టుట ముఖ్యపుటనువు
దానికామిషము గాలగానికెట్లట్ల. ఆను.

5 258.

గాలము దే. వి.

దేవలను బట్టుటకు ఉక్కు కమ్మితో వంకరగాఁ జేసిన సాధనము, బదిశము (దీని భేదములు: ఉంటుగాలము, గోరు గాలము. మొ. ఇది గోరుగాలము).

ఉ. దక్కెను రాష్ట్రముంచు నకటాయిత డమ్ముని భాగమీక నీ వెక్కడి ప్రమింగఁ జూడెదదె యెట్లుఁగున్ విను మీను లోలదన్, గ్రక్కున నామి వంబు వవి గాలము ప్రమింగినవాడ్పు సూవె యిట్లుక్కిప్పుడైన నీ కొడుకు నులము నున్నటు లాడఁగూడునే. ఉద్యో. 2.52.

కిం. వల యరి యోదము గాలము, గలిగికదా మృగముఁ బక్షి గజము ఝషమ దు,క్షులు పట్టుదురు. శాంతి. 4.181.

గాలవాత్మజుఁడు సం. వి. అ. పుం.

గాలవుని పుత్రుఁడు (ఇతని పేరేమో ఆంధ్ర సంస్కృత భారతముల రెండింటిను గానరాకున్నది. సం. భా.న 'గాలవ సంభవ', 'గాలవి' యను పదములు గలవు. ఆంధ్రమున గాలవాత్మజుఁడు అని కలదు. గర్గవంశ వర్ణ్యుండగు ఖని యను తపోధనుఁడు పరమ తప మునఁ బొందిన ఒక కన్యక వివాహము పరిచ్ఛజించి వృద్ధ యయ్యెను. పాణిగ్రహణము సేయని వనితకు పుణ్యలోకము లేదని యా వృద్ధకన్యక యా గాలవాత్మజుని వివాహము చేసి కొని యొక్క రాత్రి మాత్రము గడపి దివంబునకేగెను. వారు గడిపిన స్థల మొక పుణ్య స్థిగ్గ మాయెను. శల్వ. 2.207. మొ. 21 వ.

గాలవుఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. విశ్వామిత్రుని శిష్యుఁడు, మహర్షి. (చరిత్రకై చూ. ఉద్యో. 3.305 మొ. 321 వ.)

2. ఒక మహాద్విజుఁడు. నారదుని వలన శాస్త్రతత్త్వము తెలిసికొనెను. శాంతి. 5.447; మొ. 4568 వ. వీరిద్దఱు వేఱు వేఱునుటకుఁగాని ఒక్కరనుటకుఁగాని సరియగు నాధారములు గానరాకున్నవి; కాని ఒక్కరే కావచ్చునని యూహపడవచ్చును.

గాలి దే. వి.

వాయువు.

తే. .... కాయలాకులు నీళ్ళను గాలి యనుభవించి యున్న ముసీంద్రులు వెట్టివారె. శాంతి. 1.124.

గాలిగొను దే అ. క్రి. (గాలి + కొను)

గాలివాఱు, గాలిచే తడియాఱు.

వ. . . తిత్రొలివి గాలిగొన చైచిన కుక్కకడిమంబు గనుంగొని. శాంతి. 3.235.,

గాలిమాల దే. వి. (గాలి + చూలు)

భీముఁడు.

తే. తుంగమదువున నాడు మాతంగ విభుని, భంగి భవదీయ సైన్యంబు బడలువడఁగ, లీల నిస్సంక్రమం డయి కేలి సలిపె గాలిమాలపు గగన చరాలి వొగడ. భీష్మ. 2.222.

గాని దే. వి.

బాధ. వ్యథ, క్లేశము.

కం. శ్రీ సంతోషించుచెఱుఁగ, గాన పడని మనసు గలుగు నట్టి యధముఁ డిచ్చో సడిఁగొనుఁ జని యచ్చో,

గాసింబడు జముని భటులు గాతీయ వెట్టన్. అ. 4.228.
విజ.

1. నష్టము, నశించినది, చెడినది.
గీ. ... బేహర మాడు,టయును
గోరక్ష గావించుటయును మొదలు,
గాంగ బ్రదికెడు తెరువులు గాసి గావె.
శాంతి. 2.255.

గీ. కర్ణ శకుని దుశ్శాసనుల్ ఘనులు
గాంగ, దలంచి వారలఁ గొని మమ్ము
గెలుచువాడ,వై మనంబున శంకింప
కట్టు కీడు, చేసి తాఘాపుదప్పిన
గాసి యైతి. శల్క. 2.59.

2. వ్యర్థము, పనికి మాలినది.
చం. ... నీదగు సహాయతఁ గొరవ
సేన రూపుమా,పుట యవలీల నాకు,
ననుఁ బొట్టగఁ జేయుట నీకు బాడియే,
కటకట నా పరాక్రమము గాసిగఁ
జక్రము చేతనంటితే. భీష్మ. 2.161.

గాసిబడు దే. అ. క్రి. ($\sqrt{\text{గాసి}}$)

1. బాధపడు, వ్యథించెడు. (చూ.
గాసి-మొదటి ఉదా.)

2. చెడు.
కం. .... ఆ సురపతి విప్రలనలుర.
గాసిబడడె తెలచి పడ సెఁగాదె నయ
నముల్. అను. 5.68.

గాసిఁబెట్టు దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{గాసి}}$).

దూఱపెట్టు, శ్రమపెట్టు, బాధపెట్టు
కం. ఆ సభ నమ్మెయి నీ దు,శ్శాస
నుడ ప్పొండుపుత్రనతిఁ గ్రూరా
త్ముండై సంక లేక పెద్దయుఁ గాసిం
బెట్టంగ. శ్రీ. 2.57.

కం. అసాసల వచ్చితి ననుఁ,గాసిం

బెట్టి యది యడవిఁ గలసెను. మృగ
యా,వ్యాసక్తుఁడు వగచుం డన,
యేసిన మృగ చునఘ తప్పి యేగు
టకుఁ గడున్. శాంతి. 3.153.

గాసియగు దే. అ. క్రి.

1 వ్యధించెడు, క్లేశపడు.
వ. ... తమవారిం దామ యెదిరి
పొడుచువాడును మఱియు ననేక ప్రకా
రంబులగు వికల సంచారంబుల గాసి
యగు వారును నగుటయుం గని
గొందె. ద్రోణ. 5.267.

వ. ఏకాదశాక్షాపిణీ భర్త మన్నించు
మానవతులు గాసి యగుచురే శల్క.
2.22.

2. నాశనమగు, చెడు.

తే. ... భూపతి లేకున్న మండ్రె
జనము,లధిర కృషి సేయుటయును
బేహరమాడు,టయును గోరక్ష గావిం
చుండు మొదలు,గాంగ బ్రదికెడు
తెరువులు గాసిగావె. శాంతి. 2.255.

3. చింఛట వందట యగు, కల
గుండు వడు.

కం. వడిఁ బొదివి భీముఁడార్చినఁ,
జెడ విడిగిన సేననేమి సెప్పుదుఁ
దన దొం,దడి దాన చదిసె వెనుకొను
కడిఁదిమగల చేత గాసిగాదె నరేంద్రా.
కర్ణ. 2.354.

4. భంగపడు, పరాజయమొందు.

అ. ఆతఁడు నగుచు భృగుల యడు
గులకెఱఁగి మహాత్మ దీన సేఁ గృతార్థ
వృత్తి, నైతిఁ బగతునిట్లు జాతికం
దెడఁబాపి, గాసిగాంగఁ జేయఁ గంటిఁ
గాన. అను. 1.180.

తే. కాళిరాజ కన్యకలకుఁగా బెనంగి,
వానిచే గాసియైరి భూవరులు పలువురు.
ఆను. 5.475.

5. కీర్తడు.

వ. అట్లు గాసియై కోపించి నీ కొడుకు
పురికొల్పి .. బలంబులు...సాత్త్వతీం
జుట్టుముట్టిన. ద్రోణ. 4.82.

తే. కర్ణ శకుని దుశ్శాసనుల్ ఘనులు
గాఁగఁ, దలంచి వారిలఁగొని మమ్ము
గెలుచువాడ,వై మనంబున శంకింప
కట్లు కీడు,చేసి తాహూపు దప్పిన
గాసియైతి. శల్య. 2.59.

గాసిలు దే. అ క్రి. (✓గాసి)
శ్రమపడు, లయాపడు. కష్టపడు.
బాధపడు.

కం. వానవనందనుఁ డెంచయు,
గాసిలి యున్నాఁడు మనల,గని
యించుకయుం, దా సైరణసేయఁడు.
విరా. 4.280.

కిం. ముని యట్లు నెమ్మిఁ గాంచినఁ,
గని యటఁడాకొనుటఁ జేసి గాసిలి
యెచ్చొఁగనువాడనొ చగు భక్త్యం,
బనుచుండఁగ వచ్చితివి ప్రియంబుగ
ననుడున్. అశ్వ. 3.88.

కం. ఈసును రోసముఁ గల దుశ్శా
సను నొప్పించి పఱచి చతురంగము
లన్, గాసిలజేయుచు నట్లు,ల్లాన
ముతో మెలఁగఁగాఁ దలంచె యెరుల
కున్. ద్రోణ 2.189.

గి

గింజ దే. వి.

బీజము, విత్తనము, విత్తు,

వ. .... ఉంభవృత్తి పరాయణుండై
పాద్యమిం దొడంగి పడునాలుగు దివ
సంబు లొక్కొక్క గింజయకాఁ
దూమెడు వడ్లు సమకూర్చి. ఆర.
6.115.

గిరి సం. వి. ఇ. పుం.

కొండ.

మ. కలఁగెం దోయధి సప్తకంబు గిరి
వర్గంబెల్ల నూటాడె. విరా. 4.172.

గిరిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

శక్తిమతి కోలాహాలుల హుతురు -
వసురాజు భార్య. ఆది 3 26.
(చూ. 1. ఉపరిచర వసువు,
2. వసువు.)

గిరికొను గిటికొను. భీష్మ. 2.182.

దీనిని ఆనంద. సం. ము. ప్రతులు
అఘరేఫ యుక్తముగాఁ జూపుచున్నవి.
అఘరేఫమైనచో అలఘు అఘు రేఫ
ముల మైత్రి యంగీకరింపవలసి
యుండును. అంతియగాక గిటి -
వలయాకారపు రేఖ; "గిటికొను =
చుట్టుకొను - సరిపోవుచున్నది.

'వాడు గీచిన గిటి దాఁటఁడు.' అని
వ్యవహారమును గలదు. కాన ఇది
అలఘు రేఫము గల పదమే యై
యుండుననుట సమంజసము. తి. వ.
ప్ర. కోశము వారీ సదము నీతావున
అలఘురేఫ యుక్తముగనే చూపిరి.

చుట్టుకొను.

కం. ఉత్తర మెదుర = గంబులు గిటి
కొన నడచెయుటయును, గినుక గది
రినన్, మెఱుఁగారు నాచసమ్ములు, చఱ

చుగ నించితి గదంగి తద్గాత్రమునన్.
ఉద్యో. 4.320.

గిరికొలుపు - గిరికొలుపు (ఇదియు
సం. ము. న అలఘు రేఫముగనే
యున్నది. 'గిరికొను' వలె ఇదియు
అలఘు రేఫయక్తమే అనుట
యక్తము గానోపు)
(చూ. గిరికొలుపు-)

గిరిజ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కొండకూతురు. పాఠ్యతి.

కం. శ్రీ గిరిజా సమవాయ. శల్క.
1.1.

గిరిభేది సం. విజ. (న్. నీ. న్.)

ఇంద్రుడు - (కొండలను భేదించిన
వాడు.)

వ. . . గిరిభేది గిరికింబొసంగె...
విరా. 4.149.

గిరివ్రజము సం. వి. అ. న.

ఒక పట్టణము (ఇది మగధ దేశము
నందలిది; జరాసంధుని రాజధాని.
ఇది అలకాపట్టణమును బోలి యుం
దెను. గోరథము, ఋషభము, వైహా
రము, ఋషిగిరి, చైత్యకాద్రి అను
నైదు పెద్దకొండలు దీనిని శూర
భటుల వలె గాచి చుట్టు
నుండును. దాననచేసి యీ పురము
నకు గిరివ్రజము అనుపేరు వచ్చెను.)
సభా. 1.172, 73, 74, 75.

గిరిశల్కము సం. వి. అ. పుం.

గిరి కంటకము, వజ్రము.

సీ. శకుని కైశవము దుశ్శాసను
చేసిన దుష్కర్మమును గర్హితులవ
తనము, దుర్మోహనుని దైవ దుర్గయం

బును జిత్రమున గిరిశల్కముల్ వోతె
నలంప. ఆర. 5. 335.

గిరిశుడు సం. వి. అ. పుం.

గిరిశుడు, శివుడు.

సీ. స్థాణు నుగ్రుని శివు శర్మ నీశా
నుని భద్రద్రుని శంభు రుద్రు
గిరిశు. సౌప్తి. 1.112.

గిరిశుడు సం. వి. అ. పుం.

శివుడు.

కం. గిరిజయు గిరిశుడును నొం,
దొరువులకై తపమొనర్చి. ఆను.
3 141.

గిరికొను - గిరిగొను దే. స. క్రి.

($\sqrt{\text{గిరికొను}}$).

1. చుట్టుకొను, పరివేష్టించు, గిరికొనఁ
జేయు, క్రమ్ముకొనఁజేయు.

కం. మఱియును శరశతకము మెయిఁ
గిరికొలిపిన వృద్ధివరుడు గినియఁగ
లేకే, పతి యున్నఁ జూచి యార్చుచు,
మెఱసిరి నీ తనయులుబ్బు మిగిలి
నరేంద్రా. ద్రోణ. 3 271; ద్రోణ. 5.63.
కం. మఱియు నతని మెయి బాణము,
లఱువది గిరిగొలుప నా బృహత్తత్తుఁ
డే, దైత సూతు నొంప నాతం, దఱి
ముఱి నారాచతతుల నవ్విభుఁ
బొదివెన్. ద్రోణ. 4 114; ద్రోణ.
5.138.

గిరిపు దే. స. క్రి.

1. (కన్న) గిటు.

చం. . . ఆతఁడుం, దెఱపి యొకింత
గాంచి ఘన తీవ్ర శరంబున నారిఁ
ద్రుంచి కన్గిఱిపిన మాత్రలోన నత
నిం బట్టు బాణ చతుష్కయగ్గు

మే, దైత్యుల దొడి మార్పి గ్రమ్మట
ఘటించు నెడన్ వడినేసి యార్చినన్.

విరా. 5.141.

(కన్గిటిపిన మాత్రలోన = తెప్పపాటు
లోపల).

2. బాలక్రీడా విశేషము. ఒకరినొకరు
జుట్టు తల మోకాళ్ళు బుజములు మొ.
వానిని పట్టుకొని యెత్తి కుదియ
వైచుట లేక గిరాటు కొట్టించుట.

కం. గిటుపునెడఁ నేయనెడ వడిఁ,
బలుపునెడం బెనఁగునెడ నపార
బలంబుల్, మెఱయునెడ భీమునకు
నం, దొఱుఁ గీడ్పడఁదొడగిరుద్దతులు
రాజసుతుల్. ఆది. 5.164.

శ్లో॥ జవే లయ్యాభిహరణే భోజ్యే
పాంసు వికర్షణే, ధాత్రరాష్ట్రాన్
భీమసేనః సర్వాన్ పరిమర్శతి. హర్షా
త్రుక్రీడమానాం స్రాన్ గృహ్య రాజ
న్నిలీయతే శిర స్సువినిగృహ్యై తాన్
యోధయామాస పాండవః. కరేషు చ
నిగృహ్యై నాన్వినిహత్య బలాదృశీ, చ
కర్షక్రోశతో భూమా ఘృష్ట జాను
శిరోఽంసకాన్. సం. భార. ఆది.
128-16, 17, 19.

గీ

గీ అప.

నిందయందు దీర్ఘాదియైన ఆప్రేడిత
శబ్దము యొక్క ఆద్యక్షరమునకు
వచ్చెడి ఆదేశము.

కం. మఱుతురె యాడిన మాటలు,
పిఱుసని పొందగునె మీకు పెరిగక
యెదురై తఱుముఁడు భీష్ముని గీమ్మని

నెఱుంగె మున్నేను గుంగనేలా వెఱ
వన్. భీష్మ. 2.150.

గీటదంగించు-గీటదంగించు దే.స.క్ర.

(√గీటదంగు) చంపు, నశింపు,
జేయు.

చం. అని ధృవరాష్ట్ర సంచల
నందఱ గీటదంగించి వేడి యా, యన
కడకమ్మతుంజనువు నందచి కార్మ
విశేషమేమి గృహ్యై మునిరాధ యా
నృపతికిన్. శల్మ. 2.357.

సీ. ... ఉరవడిఁ దఱిమి యా
రాధేయుఁ గీటదంగించు. కర్ణ.
3.173.

మ...అతండా సేనలం గుచనొ, క్కు
రుండుం గీటదంగించు నీ లంఘులన్
గాంచీవి దుర్గాంతుడై. ఉద్యో. 4.258

గీటదంగు దే.అ.క్ర. (గీటు + అదంగు)

చచ్చు, నశించు.

సీ. ... యాచివులెల్లను నమ్మున
లము, నద్భుతశక్తి గీటదంగుదురు.
మాస. 108.

సీ. .. సౌబలుండు గీటదంగె ను, యా
కుండు మడిసె. శల్మ. 1.9.

గీటదంచు దే. స. క్ర. గీటదంగించు.

చంపు.

గీ. మేటి మగని ఘటోత్కచు గీటదఁ
పడె, యిట్టి జెట్టికిఁ బోర జావెట్టిధంగి
నయ్యె. కర్ణ. 1.42.

గీటు దే. వి.

1. అనాచలము, ఉపేక్ష. (చూ. గీటు
నఱుచు)

2 గర్వము, మదిము.

(చూ. గీటడంగించు, గీటడంగు = గీటడంచు.)

గీటునంబుచ్చ దే. స. శ్రీ.

1. అనాదరించు, ఉపేక్షించు.

వ. అని తలంచుచు గీచకుని మాటలు గీటునంబుచ్చి యొందు పలుకుల జరపిన... విరా. 2.42.

వ. ... వీడు సంయమివరు మాట గీటునంబుచ్చి తన పలసినట్లు సేయు వాడయ్యె సౌప్తి. 2.79; శాంతి. 4.140.

2. పోగొట్టు.

వ. ... అతండు భీమసేన పక్షపాతంబున నతని చింత గీటునంబుచ్చె. శంభు. 2,310.

గీత సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఆధ్యాత్మిక తత్వవిషయమై ప్రశ్నోత్తర రూపముననుండు గ్రంథము. (పరాశర గీత, ఘాగీత, అంబరీష గీతలు మొ.)

గీతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. పలుకబడినది, చెప్పబడినది.

కం. పరమమగు నీ ప్రతమునకం, గిరసుండు దర్శకుండు దత్తుగీతవిధమునన్, నరులెవ్వరు దర్శకులగు, దురువారిం బొరయ వేమి దుఃఖములు నృపా. ఆను. 4.158.

2. గానము చేయబడినది. పాడబడినది.

కం. .. పసుధాజన గీత కీర్తి వాసవమూర్తి. ఆది. 5.260.

మాలిని. .. మంత్ర గీతాధిరాజ్యా. ఉచు. 5.484.

వి. ఆ. స.

గానము, పాట.

కం. విశ్రుత వాచ్యంబులు మంజుశ్రుతి గీత సంగతులు సద్భాషాశ్రయములు దక్షిణ్య రసాశ్రయములనైన యభినయంబు తెఱుగుదున్. విరా. 1.241.

తే. ....వారాంగనా శ్రేణి గీత, నృత్య నిరతి నారాధింప నిర్విశేష, యోజితేంద్రియుడై యతఃకుండె నధిప. శాంతి. 6.269.

గీయమానుండు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

నుతింపఁ బడుచున్నవాడు.

వ. గఃధర్మ కిన్నర గీయమానుండగుచు జనునప్పుడు. ఆది. 1.849.

గీర్వాణుండు సం. వి. అ. పుం.

దేవత, వేల్పు.

శా... మత్సరతుల గీర్వాణాకృతు లేవు రిపు నిను దోర్జీలం వెనం గిట్టి గం, ధర్మలో మానము ప్రాణముం గొనుట తధ్యం బెమ్మెయిన్ గీచకా. విరా. 2.55.

కం. నలినంబులు జాజులునుం, దురి సీదళములు బ్రహ్మత తోషము గీర్వాణులకుం జేయును. ఆను. 4.6.

గీతించు దే. స. శ్రీ.

నాటించు, నాటనట్లు చేయు.

కం. ఆటమ్ములతని మేనం, దూఱంగా నేసి నాట తురగాంగములన్ గీతించిన. ద్రోణ. 4.13.

గీతీయుండు దే. అ. శ్రీ.

నాటకొని యుండు, పాడుకొనిపోవు.

సీ. పాంచాలి నవమాన పఱచిన తెఱుగును, నయ్యంతి వెనుకరా నడవి

గలయ, దర్మజు చన్న చందంబును
మది గీటి, యుండక మఱి పెట్టులొలసె
నీకు. ఆశ్ర. 1.118.

గీటు దే. అ. శ్రీ.

1. నాట, గ్రుచ్చుకొను, పాడుకొను.
చం. ... ద్రౌపతి నింత కాల మ, పు
లుకు లలంచుచుండె మదిఁ జాయవు
గీతిన యమ్ములట్ల. కర్ణ. 3.36.

ఉ. ... వృకోదరుండు పదితూపులు
పాములు పుట్టలోనికిం, దూతిన
యట్లుగాఁ బ్రబల దోర్బల మేర్పడ
చేయ నెమ్ములన్, గీతిన మూర్చ వచ్చి
యొఱగెన్. భీష్మ. 2.398.

సీ. పాంచాలి నవమాన పఱచిన తెఱఁ
గును, నయ్యింతివెనుక రానడవిఁ గల
య, దర్మజు చన్న చందంబును మది
గీటి, యుండక మఱి పెట్టులొలసె
నీకు. ఆశ్ర. 5.138.

స. శ్రీ.

(గోరు మొదలగు వానితో) గీకు.

వ. తన యుగంబు వ్రేలం గీతిన
సందు భస్మంబు గాతిన నా సయమి
సిగ్గుపడి. శల్య. 2.161.

2. భేదించు, వ్రచ్చు.

ఉ. ... వృకోదరుండు పదితూపులు
పాములు పుట్టలోనికిం దూతిన యట్లు
గాఁ బ్రబల దోర్బలమేర్పడ నేయ
నెమ్ములన్ గీతిన మూర్చ వచ్చి
యొఱగెం యటచై రుధిరంబు
గ్రమ్మగన్. భీష్మ. 2.398.

గు

గుంట వి. కు.

గొయ్యి, గుంత.

సీ. ... బ్రహ్మకులాభిజాతఁ గవసి
శూద్రుఁడు నరకపుగుండు పురగుం.
అను. 4.263.

గుంటూరు దే. వి.

ఆంధ్రప్రదేశమున సముద్ర ప్రాంత
మందు కృష్ణా, ప్రకాశము మండల
ములకు నడుచుచున్న యొక
మండలమునకు ముఖ్యనగరము.
ఆ మండలమందయు ఈ నగరము
పేరుతోడనే గుంటూరు జిల్లా అని
పిలువఁబడుచున్నది. తిక్కనతండ్రి
గారైన కొమ్మనామాత్యుఁడీ నగరము
నకు విభుఁడుగ నుండెను. విభుఁడన
కరణము అని కొంచెము వ్యాఖ్యా
నింతురు. కరణము గావచ్చును, లేదా
పరిపాలకుడు గావచ్చును లేదా పరి
పాలకుడు కరణము రెండును
గావచ్చును. దీనినిబట్టి తిక్కనగారి
జన్మస్థలము గుంటూరు అని తోచెడిది.
విరా. 1.10.

గుండియ దే. వి.

గుండెకాయ, హృదయము

(చూ గుండె.)

గుండు దే. వి.

1. ఉత్తమాంబుము
వ. గోడిగలకై చంపిపాప కలహం
బలం దెబలు గుండ్ల క్రించునను.
సౌ. ప్రి. 1.197.

2. గుండ్రని పెద్ద వాయి, పం
చము.

(చూ. గుండ్లు దేలి పెండ్లు
మునుగు.)

గుండె (గుండియ) దే. వి.

1. గుండెకాయ, హృదయము.

గీ. ... ద్రోణుని పాటు వినియు,
వేయి పతియలై పోషదు రాయి
గాగ, నోపు నా గుండె యేమని
యుమ్మలెంతు. ద్రోణ. 1.80.

కం. నిజ సింహనాదమున న, గగజ
ములు గుండియలు వగిలి కలగుండు
వడన్, విజయాగ్రజుడిట్లేచి. భీష్మ.

2.207.

2. ధైర్యము.

సీ. పాండుపుత్రుల ఓహఃప్రాణంబు
నుత్రమ శీలసమగ్రః బాంచాల
తనయఁ, గొనిపోవునంతటి గుండె
గల్గెనె విమోహంధ మానసుడైన
సైంధవునకు. ఆం. 6.197.

గుండెకాయ దే. వి.

హృదయము, గుండె.

తే. ... దొడ్డ నారసమున గుండె
కాయ వగుల బెట్టియుటయు. ద్రోణ.
3.95.

"చిచ్చేది హృది బాణేన పృథుధారేణ
పాండవః" సగ. భార. ద్రోణ.
92.71.

గుండ్లు దేలి బెండ్లు మునుగు -

జాతీయము.

మునిగి పోవలసిన గుండ్లు (పెద్ద
పెద్ద జాతు లేక వర్మతాలు, శిలలు.)
మునిగిపోక పైకఁ దేలినవి. తేలవల
సిన బెండ్లు మునిగినవి. బలవంతు
లపై బలహీనులు పరాక్రమించి మించి
నపుడీ తొక్కోక్తి వాడుదురు. సంజ
యుడు ధృతిరాష్ట్రనితోఁ గురుసైని

కులు కృష్ణార్జునులఁ జేరి పరాక్రమించి
రని చెప్పుచు ఈ తొక్కోక్తి వాడెను.

వ. బొదివిన యగ్గురప్రాపున భవ
దీయ సైనికులు గొండజా కృష్ణులం
జేరి పరాక్రమించుట గుండ్లు దేలి
బెండ్లు మునిగి నట్లయ్యె. ద్రోణ.
3.67.

గుంపు దే. వి.

సమూహము, గుమి.

చం. కరి తురగాది ఘట్టనయు గాలియు
నొంపదె యొంటినున్న య, త్రరువు
ననేక భూరుహ వితానము గుంపయి
పేర్చి బాధలం బొరయునె. ఉద్యో.
2.88.

వ.... ఇచ్చటి ప్రజ మూడు గుంపు
లయ్యె. ద్రోణ. 3.120.

గుంపులు గట్టు దే. ఆ. క్రి. (గుంపులు
+ కట్టు).

గుంపులగు, గుమికూడు.

వ. ఇవ్విధంబున విషమంబగు
రణభూ భాగంబునం జరియింపం
జతురులుగాక రిథిక జనులంతంత
గుంపులు గట్టిరి. భీష్మ. 2.137.

కం. .... పెరిగిలంబు పురికొనక
వెఱం దెరలుచు గుంపులు గట్టుచు
గురుపతి సైన్యంబు పొంతకుం జను
చుండెన్. ద్రోణ. 1.244.

గుంపులు గొను దే. ఆ. క్రి. (గుంపు
+ కొను).

గుంపులుగాఁ జేరు.

కం. ... కుంతీతనయుడనిఁదనివి
సనక గుంపులు, గొని యున్నెడలరి సెఁ
గలయఁ గురు సైన్యమునన్. విరా.

5.177., ద్రోణ. 3.120.

గుంపులు సేయు దే. అ. క్రి. (గుంపు + చేయు).

గుంపులుగాఁ గూర్చు.

కం. పాయవడ జొచ్చు గుంపులు,
సేయును మలఁకిలఁ జరించి వించును
...అరి సైన్యంబున్. భీష్మ 1.269.

గుగ్గిలము వై. వి. (సం. గుగ్గిలః)

గుగ్గిలువృక్షపు బంక.

తే. సల్లకీజాత నిర్యాసమెల్ల దేవ,
తలకు మేలంతకంటె గుగ్గిలము లెస్స.
ఆను. 4.12.

గుచ్చము సం. వి. అ. పుం.

1. తోఁక మొదలగువాని వెండ్రుకల
కుచ్చు.

ఉ. ... చటుల వేగ సముచ్చిత
పుచ్చ గుచ్చ వి, సోటిత దిగ్విభాగుఁ
దగుచుం జనుదెంచె సుషేణుఁ
దత్రతీన్. ఆర. 7.37.

2. సమూహము.

మ. కులిశ ప్రస్ఫురణాపహాసన విభా
గుచ్చంబులం గల్గి. కర్ణ. 3.358.

గుజగుజ దే. వి.

గుసగుస. (చూ గుజగుజలాడు -
గుజగుజలు వోవు.)

గుజగుజలాడు దే. అ. క్రి. (గుజ
గుజలు + ఆడు.)

గుసగుసలాడు.

తే. ... సభవారలందఱు నంతనంత,
నల్లనల్లన గుజగుజ లాడుచుండిరి.
విరా. 2.146

గులగుజలువోవు దే. అ. క్రి. (గుజ

గుజలు + పోవు)

గుసగుసలు పోవు, తమతోఁ దాము
బయటికి స్పష్టము గాకుండునట్లు
రహస్యముగా మాటలాడుచును.

కం. వలలుని దెస మాలిని చూ, దుర్గుల
తెఱగెడపొందుఁ దెలిపెడుం గంటిరె
వీరలు వచ్చిన సమయంబున, చలఁ
వఁగ నొక్కటియ యిచ్చిధం
బెట్టొక్కో.

వ. అనుచుం గలదు లేని పెక్కు
విధంబులం దలపోసి గుజగుజలు
వోవుచుండుదురు. విరా. 2.201.

గుజ్జ వై. వి. (సం. కుజ్జః, ప్రా. కుజ్జో,
కిం. గుజ్జ).

1. పొట్టివాడు. వామనుడు.

గీ. గూనివాడును బిచ్చకరుఁడు,
గుజ్జ. ఆను. 5.104.

(ఈ యర్థమున మఱుగుజ్జవాడు అని
వ్యవహరింపబడును).

2. కొడెదాడ.

సీ. మఁకినాఁ బరంగు బ్రాహ్మణుడు
ధనేచ్చమై వర్తిండు; శిషింపవలయు
నట్టి, గుజ్జదోయిని జటిగొని ప్రీతి
లంకించి యుండ లంకయతోన గండు
మీతి. శాంతి. 4.40.

సీ. ... గుజ్జలమరిన ఒంకియు.
ఆను. 2.379.

గుటిక సం. వి. ఆ. క్రి.

1. ఉండ, మాత్ర.

సీ. ... ఘన రసాయన గుటికా ప్రయో
గంబున దేహతాపంబు వర్తిల్లెనిండు.
ఆర. 4.363.

2. గుండ్రని పచ్చాము.

సీ. హరి హర బ్రహ్మ మహాను
భావంబు లొక్కిటిగాగఁ గరఁగిన
గుటిక యనఁగ. విరా. 2.241.

గుట్ట వి.

రాశి, కుప్ప.

చం. పసరపుటెంప ప్రోవులును బం
దుల దొక్కలు గుక్కగుట్టలున్,
ముసుగు పడంగ భూమితలముం
దఱచారఁగఁ గప్పచున్. శాంతి.

3.284

గుట్టు వై. వి. (సం. గూడమ్).

మర్మము, రహస్యము.

ఆ. ... లో, గుట్టుచేటు లేనియట్టి
నృపతి, వలన మత్సరంబు వలదు.

ఆశ్ర. 1.71.

గుడము సం. వి. ఆ. పుం.

బెల్లము.

తరలము: పలు దెఱంగుల పిండి
వంటలుఁ బప్పుఁగూడును నేతికుండలు
గుడంబు దధిప్రహర్ష ఘటంబులుఁ
గొనివచ్చి యీ. అది 6.288.

గుడాకేళుడు సం. వి. ఆ. పుం.

గుడాకా = అలసత్వమును,
ఈశుడు = శానించువాడు.

అనఁగా సోమరితనమును అణచు
వాడు. గుడా = తర్జన్యంగుష్ఠాగ్ర
సంయోగ వలయ పరిమితి గల,
కేళుడు = జుట్టుగలవాడు. గుడా
= జెముడువలె మిక్కుటముగాఁ చెరి
గిన, కేళుడు = జుట్టుగలవాడు.

(సూ. ఆ. ని.)

అడ్డునుడు.

వ. అనిన గుడాకేళు పలుకులకు

హృషీకేశుడు భీష్మ ద్రోణ ప్రముఖ
యోధవీరులు గనుంగొనుచుండ నతై
అంగున రథోత్తమంబు నిలిపి. భీష్మ.
1.180.

గుడి దే. వి.

దేవాలయము.

కం. .. తా, మతిఁ దలఁచెనేని బరి
శాం, తతనున్నను గుడియు గుహయుఁ
దగు మందిరముల్. శాంతి. 5.595.

గుడిసె వై. వి. (సం. కుటీరః.)

ఆకుట్టిల్లు, కుటీరము, స్తంభములు
గోడలు వెన్నుగాడియు లేకుండ
తృణాదులతో నిర్మించిన చిన్న యిల్లు.
తే. అనుడు వాడు శుశ్రూషకుడై
వసించె, గుడిసె యొకదెసఁ గావించు
కొని ముడమున. ఆను. 1.276.

గుడుసు దే. విణ.

గుండ్రము, వర్తులము.

వ. ఇట్లేయు నా సూతనందనుని విల్లు
విదుర్పు దోపక గుడుసువడుటఁ
జక్రాకృతిఁ బొలుచు ననలశిఖర
చెలుపు దాలెచ్చి. ద్రోణ. 4.282.

వ. ... గాండివంబు దివియకయును
గుడుసువడియెడు. ఉద్యో. 2.146;
కర్ణ. 3.41.

గుడుసువడు దే. అ. క్రి. (గుడుసు +
పడు).

గుండ్రమగు, వర్తులాకారముగ నగు
(చూ. గుడుసు).

గుడ్లూరు దే. వి.

ప్రకాశము మంతలమునందలి కందు
కూరు ఉపమండలము (తాలూకా)
నకుఁ జెందిన యొక గ్రామము. ఇది

ఎఱ్ఱనగారి నివాసస్థలము, ఇచట ఆతి
పురాతనమైన శివాలయము గలదు.
ఇటీవల దేవాలయావరణమునందు
ఎఱ్ఱనగారి విగ్రహమును బ్రతిష్ఠించిరి.
సీ. .. గుడ్లూరు నెలవుగ గుణగరి
వృత నొప్పు ధన్యుడు ధర్మైకతత్వ
రాత్ముఁ తే. దెఱ్ఱనాద్యుండు. ఆర.
7.470.

గుణతేజ సం. వి. ఈ. శ్రీ.

దేవేంద్రుని సారథియైన మాతలి
కూతురు; ఆర్యకుండను భుజంగవతికి
మనుమఁడును చిరకునిఁ గుమారుఁడు
నగు సుముఖుని భార్య. గరుత్మం
తుఁడు చిరకుని జంపి యొక నెలలో
సుముఖుని జంపుదునని ప్రతినపఁడైన.
మాతలి దేవేంద్రుని బ్రాధింపెను.
ఆతఁడు విష్ణుమూర్తితో జెప్పి సుము
ఖుని దీర్ఘాయుష్మంతుని జేసెను.
ఉద్యో. 3.291,292.

గుణము సం. వి. అ. పుం.

గొనము, వస్తుధర్మము.
ఉ. ఇందఱుఁ జూడఁగా నిచట
నిమ్మెయి నన్నుఁ బతివ్రతాగుణా,
స్పందిత వర్తనం బరమ సాధ్విననిం
దితశీలఁ గీచకుం,దెందును నెట్టి
యంగనల నెవ్వరుఁ జేయని యట్లు
సేయఁగాఁ గొందఱుకైన నిపు కృప
కుం దఱిగాదట యేమి చెప్పుదున్.
విరా. 2.142.

ఉ. ... శూరగుణ ప్రతిభాస. విరా.
3.21.

2. మంచి గుణము,

వ. గుణవంతుల గుణములు నిర్గుణు

దెఱుగమి దెల్ల పిచ్చ గుణహినుఁడ
వీ,గుణమివనియఁడుఁ గలదని గణు
తంపగ నై పుణంబు గలదే సీకన్.
కర్ణ. 2.44.

3. ప్రకృతిగుణము: 1. సత్త్వము,
2. రజస్సు, 3. తమస్సు.
చం. .. గుణతత్త్వ వికార నియత్య
జేద్య ... విరా. 2.363.

కం. అగు నీ తత్త్వము సత్త్వాది
గుణరచయ వికృతి కల్పశీలఁడై .
శాంతి. 4.94; శాంతి. 6.33.

అ. ఆదిని ధనకహితుఁడగు నిలం
జనుఁ జెంది గుణము వెడల విడిచి.
శాంతి. 5.175.

4. స్వభావము, ధర్మము.

కం. లోకంబెల్లను నేఁ జీ,త్రాకాఁము
గాఁగఁ జూతునట్లగుట మనం,జే
కార్యములం దగులడు,కోరనచి
దశాంబు బిందుగుణ మొనరంగన్.
శాంతి. 5.229.

5. మంచి

తే. ధనము కలిమియు లేమియుఁ
ద్రాసునందు, నిలిపి యెత్తంగ ములు
సూపె నిర్దనత్వ,మెక్కుడై వాని
దిక్కున నెట్టులన్న విను గుణదోష
ముల భంగి విస్తరింతు. శాంతి.4.33.
(గుణ దోషములు , మంచి చెడ్డలు)
(పంచ గుణములు 1. శాంతి,
2. దాంతి, 3. ఉపరతి 4. తితిక్ష
5. సమాహితము).

షడ్గుణములు (రాజనీతి గుణములు):
1) నంది 2) విగ్రహము 3) యానము

4) ఆసనము 5) ద్వైధము 6) ఆశ్రయము. శాంతి. 6.197.

7. లోమిది గుణములు: 1) స్తంభము 2) అతిమానము 3) హర్షము- ఈ మూడు సాత్వికములు; 4) క్రోధము 5) సంరంభము 6) శోకము- ఈ మూడును రాజసములు; 7) మోహము 8) తంద్ర 9) స్వప్నము- ఈ మూడును తామసములు. అశ్వ.2.83
ఐశ్వర్యాది (ఐశ్వర్యము, వీర్యము, యశము, శ్రీ, జ్ఞానము, వైరాగ్యము. ఇవి భగవంతుని గుణములు); శబ్దాది (శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రసము గంధము. ఇవియైదు భూతగుణములు); కావ్యగుణములు: శ్లేషము, ప్రసాదము, మాధుర్యము, సౌకుమార్యము, సమత, అర్థ దీపపము, ఔదార్యము. శాంతి, ఓజస్సు, సమాధి-అని పది.

వ. అల్లెత్రాడు, మౌర్వి.

వ. ... పేడితనంబు దాల్చి బాహుల దీర్ఘత్వంబునకు గుణకిణంబులకుఁ గంచుకంబును శంఖ వలయంబులును మాటుసేసికొని విరాటు కడకుం జని. విరా. 1.87; విరా. 5.30.

8. ఆవృత్తి, రెట్టి, మడుగు.

ఆ. అస్థి గలిగి హీనమగు జంతువైనఁ దిద్దిగుణవృత్తి వలయుఁ బ్రగుణ జంతువునకు నలుమడించుకొనునది నరమాత్ర, హింస యష్టగుణ కృతీహః జాయు. ఆను. 3.298, ఆది. 1.80.

10. యుక్తము, తగవు.

ఆ ఏను మంత్రశక్తి యెఱుగక

కోరితిఁ, గన్యకీదియు గుణము గాదు. ఆది. 5.24.

సీ. ... అస్మాదృశులకు ధర్మాను బంధులకిట్టి క్రోధంబు దాల్చుట గుణమె చెపును. ఆర. 1.222.

గుణవతి సం. విణ. (త్. తీ త్).

మంచి గుణములు గలది.

కం. సతీయును గుణవతియుఁ బ్రజావతియు ననువ్రతయునైన వనిత నవజ్ఞాన్విత దృష్టిఁ జూచు నతిదుర్మతి కహముం బరముఁ గలదె మతిఁ బరికింపన్. ఆది. 4.81.

గుణవంతుఁడు సం. విణ. (త్. తీ. త్.)

మంచి గుణములు గలవాఁడు.

వ. అదియును సాశ్వపతియైన ద్యుమత్యేను కొడుకు సత్యవంతుండు రూపవంతుండనియును గుణవంతుండనియును విని. ఆర. 7.173; కర్ణ. 2.44.

గుణహీనుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

మంచి గుణములు లేనివాఁడు.

కం. గుణవంతుల గుణములు నిర్గుణుడెఱుంగమి దెల్లమీవు గుణహీనుఁడవీ, గుణమితని యందుఁ గలదని, గణుతింపఁగ నైపుణంబు గలదే నీకున్. కర్ణ. 2.44.

గుణి సం. విణ. (న్. నీ. న్.)

గుణము గలవాఁడు.

కం. చేసినదానికి మాఱుగఁ జేసిన పగ యంతతోడఁ జెడుఁగాక గుణుల్, దాసిన నమ్మేలు విడిచి, దోసము బట్టుదురె యెట్టి తుచ్చులుఁ జతురా. శాంతి. 3.254.

గుణితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ).
(గణిత.) పాచ్చు చేయఁబడినది
(సంఖ్య).

సీ. ... తత్పూతన మూట. ఆ.
గుణితమైన జమువగున్. ఆది. 1.80

గుణిత్యము సం. వి. అ. న
గుణిభావము, గుణము గలిగి
యుండుట.
కం. ఏ విధమునఁ జూచినను మహిశ్వ
రుని, గుణి, త్యావేశము పొరయెడు.
శాంతి. 6.88.

గుణియించు సం. స. క్రి.

1. (గణిత) పాచ్చుసేయు.
సీ. ... తద్గణము త్రిగుణితమైన,
వాహినియగు దాని వడి మూట గుణి
యింపఁ బ్రతనాఁ బరఁగు తత్పూతన
మూట.
ఆ. గుణితమైన, జమువగున్. ఆది.
1.80.

2. పల్లవేయు, ఉచ్చరించినదే మఱల
మఱల నుచ్చరించు.

చం. ద్విజవరలం గుహరల నతి
ప్రియ దర్శనులైనవారి ఋ, గృజాష
పదక్రమంబులు క్రియన్ గుణియిం
చుచు వచ్చువారి న, గృజపురవల్ల
భుండు గని గ్రక్కున డాయఁగఁ
బిల్చి. ఆది. 2.194.

వ. .. కౌశికుండను బ్రాహ్మణుండు
... ఒక్కనాఁడు గ్రామ సమీపం
బునందొక్క వృక్షమూలంబున నాసీ
నుండై వేదంబులు గుణియించుచుండ.
ఆర. 5.7.

శ్లో॥ స వృక్షమూలే కన్మింశ్చిద్యేదా

నుచ్చారయన్ స్థితః. సం. భార. ఆర. 205. 2 (పావిశ్య).

గుణోత్తర సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

ఉత్తమ గుణములు గలది.
చం. మఱచితె యా సభన్ భువన
మాన్య గుణోత్తర యజ్ఞనేని సీ, పఱ
చిన పాటఁ జాండవులఁ బల్కిన
వల్కులు. ద్రోణ. 4.91.

గుత్తి వై. వి. (సం. గుప్త్య, ప్రా. గుత్తి,
క. గుత్తు. త. కొత్తు)

1. పువ్వులు మొదలగువాని గుచ్చము.
చం. మొల్ల గుత్తులను నుచ్చేల
లొప్పఁగ నెక్కి యాఁగె నుల్లల
దశిని కులంబు... ఆర. 4.138.

2. చీలమండ.
వ. గుత్తుల కొలందికిఁ గృత్తంబు
లయి పడియున్న పాదంబుల వలనం
గెదలిరుల సెజ్జల చందంబులగు
చోటును. విరా. 3.236.

గుదము సం. వి. అ. న.

పాయువు, ముద్ది.
కం. గుదతలము నొవ్వఁదోమినఁ
గదురును రోగంబు. ఆను. 3.278.
సీ. ... గుద వస్త్రితలము లాస్తదము
లుగా వహ్ని పరిగతుండగుచు నపా
నుడుండు. ఆర. 5.101.

గుది దే. వి.

ఆకులు లోనగువాని దండ.
చం. కరముననున్న శూలమునఁ
గ్రమ్ము మెఱుంగులు శత్రుసైన్య
భీ, కరములుగా గజాశ్వ భట కాయ
ములన్ గుది గ్రుచ్చినట్లుగాఁ జెరువుచు

వచ్చు వాని గురుసీంహుడు సూచి.

భీష్మ. 3.108.

కం. అని యొక గుడిమీల నడుమ,
నెనయంగాఁ దూఱి కఱచి యిరు
దొడలఁ ద్రాఁడొనరఁగఁ బట్టుకొని
క్రచ్చిన చందము దోప మూర్ఛఁ
జెందిన భంగిన్. శాంతి. 3.195.

2. గుత్తి.

వ. ... అనేక ప్రకారంబులగు క్రూర
శరంబులఁ జతురంగంబులం దుని
యలుం బటియలుం దుముదులుం
గుదులునై బడిలువడం జేయుచు.
భీష్మ. 1.188; కర్ణ. 2.817.

గుదివడు దే. అ. క్రి. (గుది + వడు)

1. గుది వేసినట్లుగు, బద్ధమగు, కట్టు
వడు.

మ...చెడంబాటియు సీరు సొచ్చియును
నిశ్చేష్టం బదదర్శం ద్వముల్, గుదివడ్డం
బెగడొందియున్.

ఆ. నాగపాశ బంధనంబుల గుదివడి,
వారు వివిధబాణ దారితాంగులై రధం
బుల విడిచి కర్ణ. 2.234; సౌప్తి.
1.197.

2. కుంటువడు.

వ. .. ఇట్లమ్మొత్తంబు గమనంబు
గుదివడుచు మందంబై చెల్ల ధృత
రాష్ట్రండు గొండొక యెడగలుగం
జనియె. ఆశ్ర. 1.157.

గుద్దలి వై. వి. బె. (సం. కుద్దాలి).

వేళ్ళ మొదలగునవి పెల్లగించెడి
సాధనము, కుద్దాలము.

వ. ... కురుకులంబునకు గుద్దలి గొని
దుర్భ్యుతంబు నీవ తొడరితి దాన

నింతలు పుట్టె. శల్య. 2.328.

గునకము బండి దే. వి.

బాట బండి, సవారి బండి, గూడు
బండి.

వ. ద్రౌపది ప్రముఖ వధూ జనంబుల
నుం దక్కునుం గల భరతభార్యల
నందలంబులను గునకబండ్లను నిడి
కొనిరండని యంతఃపురాధికారుల
నబ్బూరమణుండు నియమించిన...
ఆశ్ర. 2.28.

గుప్తము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

గూఢము, దాఁపఁబడినది, రహస్య
ముగా నుంపఁబడినది.

వ. అనినం బాంచాలి సంచలిత స్వాం
తయై నిజాంతర్గతంబున నతని తీవ్ర
క్రోధంబు గుప్త సాధనంబునకు బాధ
కంబగునని బోధించు చలించి యిట్లు
నియె. విరా. 2.285.

కం. సురతంబు గుప్తమగుటయు,
గురుశ్రూషయును బ్రహ్మకుల భజ
నము నాయురవాప్తి జేయు. శాంతి.
4.119.

సీ. అన విని బలి దేవతాధీశతో నీకు
నా విభవంబు గానంగరాదు, గుప్తమై
యున్నది గుహయందు, నాకెచ్చపుట్టిన
నప్పుడ పొలిచి తోచు. శాంతి.
4.892.

2. రక్షితము. కావఁబడినది.

కం. అమృతంబు దుర్లభం బయ్య
మరులకేనియు నతిప్రయత్నంబున
గుప్తము సేసియుండు వానవుడు.
ఆను. 1.214.

గుప్తవర్తనము సం. వి. ఆ. న.

చాటుపని, ౬హస్య కావ్యము.

ఆ. ఆవులింత తుమ్మ హాసంబు నిష్ఠి
వనంబు గుప్త వర్తనములు గాగఁ,
జలువవలయు నృపతి గొలుపున్న
యెడల బాహిరములై నఁ గెలవెగ్గు
లగుట. విరా. 1.137.

గుప్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ

1. రక్షణము, కాపాడుట.

సీ. .... పావకుఁడు మొఱఁగి ... ఆ.
యరిగి తనదు గుప్తి యెరించి గోవుల
నాశ్రయించె నవియు నగ్ని గోప
నంబు సేసె. ఆను. 3 101.

ఆ. .... ఇంక సురలకై న శంకింతునే
భవ, ద్వాహ వప్రగుప్తి బలుపు గలుగ.
విరా. 4.162; విరా. 1.180.

సీ .... ధర్మమున సుహృద్. ఆ. తంబు
లైన యట్టి ద్రవ్య సంఘములఁ,
దృప్తిసేసి దేహగుప్తి నడపి. ఆను.
3.291.

2. దాచుట.

తే. ... నిజపాప గుప్తి యకృత్య
మరయ. శాంతి. 4.118.

తే. వాహనాసన శయ్యా నివాసము
లును, తోజ్య గంధ మాల్యాంబర
భూషణములు, గుప్తియును నరపతికి
నెక్కుడుగ వలయునను తలంపుతో
మనుట భూజనుల గుణము. శాంతి.
2.262.

గుప్తించు దే.స.శ్రీ. (గుప్త + ఇంచు.
స్వార్థమున)

1. గుప్త (బాణాదుల నధికముగా)
ప్రయోగించు.

మ. కల్పాంత భైరవ భీమాకృతి
నేచి భీష్ముఁడు శరవ్రాతంబు గుప్తించి
ననన్. భీష్మ. 3.318.

ఉ. ... కోపించి శితాశ్రమర్ గవలు
భీష్ముఁడు సాప్రకియంగడంకగు, ప్తి
చిన వానిఁ ద్రుంచి శరపీడిత దేహుల
జేసె వారలన్ శంక. 1.192.

గుబ్బితిలు దే. అ. శ్రీ.

ప్రజ్ఞులింపు, మండు.

కం. విను చల్లని మాటలతో, మునిఁగి
యలుక గుబ్బితిలు సముద్ర జలము
తో, నవయుంపి యాకెత్తప్పుచు, గన
గనమను బాడబాగ్ని కరణి నరేంద్రా.

శాంతి. 3.263

గుమి దే వి గుంపు (చూ. గుములు
గట్టు).

గుమురు దే. వి.

గుంపు (చూ. గుమురు గట్టు)

గుమురు గట్టు దే. అ. శ్రీ.

గుంపులుగా జేరు.

కం హయముల మరల్చు మీర్చయ్య
బంధులు నెడలు సంచలింప గుమురు
గట్టి యెదురు సూతురు వారికిఁ
బ్రియముగ శీఘ్రమునం బురికిఁ
బోవలయున్. విరా. 5 223.

గుమురు గొను దే. అ. శ్రీ

గుంపులు గూడు.

కం. ఆ దేవుడు వాంఛంబు, నే
డిక్కులఁ దోపకుండ నెయిది భయం
బా, పాదించుచు నలి నాఁగెఁ, గోచం
డము నారి సాచి గుమురులు గొనఁ
గన్. సౌ. ప్రి. 2.125.

గుములు గట్టు దే. అ. శ్రీ.

గుంపులుగా జేరు.

వ. ... కురువతి వీటి జనంబులు
గిరిటి పరాక్రమ ప్రకారంబులం
దమదెస నానా దేశంబుల చతురం
గంబులు వొలిసిన పెల్లును నంతంతం
గుమ్మలుగట్టి చెప్పుకొనుచుండ. భీష్మ.
2.177.

గుమ్మడి వై. వి. (సం. కూశ్మాండః).
కూశ్మాండము.

ఉ. గుమ్మడిపువ్వుఁ దేనియయుఁ
గూపము నైందవ రేఖకాంతియుం,
జుమ్మరయంగఁ గర్మఫల శోభన
సంపద. శాంతి. 5.128.

గురుఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. ద్రోణుఁడు.

కం. గురుఁడొక్కరుండు దక్కఁగ,
గురుఁడు గడగినపుడు మాటుకొనఁ
జాపధరుం, దొరుఁడు గలదె మఱి
వెదకిన, హరుఁడు గలండింకఁ గలుగు
ననరాదెందున్. విరా. 5.128

ఆచార్యుఁడు.

కం. తన తనయుకఁదె నెమ్మన, మున
నాకుం గూర్చు భావమున గురులకు
మా, రొగ్గనియెదము రాచధర్మం, బున
కీడునఁ జేసి యింత పుట్టఁగ వలసెన్
విరా. 5.120.

2. బృహస్పతి

వ. అని సముచితంబుగా సంబోధిం
చిన గురుని సుభాషితంబుల నిర్దో
షితుండయి నీడ రూపంబు వహించి.
జంభారి. ఉద్యో. 1.190.

3. పెద్దవాఁడు, తండ్రితో సమానుఁడు.

కం. హరి గురుఁడు నీకుఁ గ్రీడియు,

గురుఁ డిరువుర యెదరు దీర్చఁగోరి
గురులకున్ గురుడనగు నేన చేసెదఁ
బరమ ప్రార్థనము దీనిఁ బాటెంపు
తగన్. ద్రోణ. 3.289.

4. తండ్రి.

వ. తదనంతరంబ లోకగురుండగు
నా హరిచేత ననుజ్ఞాతుండై. కర్ణ.
1.307.

5. వేదవ్యాసుఁడు.

చం. శిరమున నర్హ్యపాత్ర గొని
చెచ్చెర వచ్చి ప్రియంబెలర్చ న, గురు
సుతుఁ గాంచి యంతిపురికోటకు
లోనగు నొక్క సౌమ్య మందిరమున
కమ్మునిం గొనుచు. శాంతి. 6.266.
(గురుసుతుఁడు = వేదవ్యాసుని కుమా
రుఁడు - శుకుఁడు).

గురుత్వగురు సం. వి. అ. పుం.

గురుని భార్యతో సంగమించువాఁడు.

కం. గురుత్వగు ధ్రువాహనున్,
నరేంద్రవిద్వేషి బ్రాహ్మణఘ్నుని
బెలుచన్. ధరణి వెడలనడువ వలయు
శరీర నిగ్రహము సేయజనదెయ్యె
డలన్. శాంతి. 2.176; శాంతి. 1.307

గురుజ్ఞ దే. వి,

ఒకజాతి కూరాకుచెట్టు. ఉత్తండి.

ఆ. కఠియ జీలకఱ్ఱ కఠివేము గురుజ్ఞ
యిం, గువ ప్రవర్తనీయకోటి యగుట.
ఆను. 3.189. (చూ. కురుజ్ఞ).

గురుతార సం. వి. అ. స్త్రీ.

పుష్కమి.

సీ.... గురుతార నధిప సువర్ణము....

మేలు దానమునకు ఆను. 2.378.

గురుత్వము సం. వి. అ. న.

గురుభావము.

గొంపము, పెద్దటికము. గొప్పతనము చం.... గురుత్వము ప్రభుత్వమునుం గల పెద్దవారి మాటగొనమి యా సుయోధను కదన్ నిలువన్ మనమెల్ల గారవం,బునఁ గురువృద్ధు పల్కుఁ దలఁపుం జనవుం జననిచ్చిన మెచ్చరే జనుల్. ఉద్యో. 3.24.

కం. అగు నీ తత్త్వము సత్యాది గుణత్రయ వికృతి. తత్వతీతంబై పూర్వ గురుత్వంబునకుం జనవిగ తత్వంబునకు నెలవు విమల విచారా. శాంతి. 4.94.

2. ఆధిక్యము.

చం. ... యక్కుమారు రుచిరమూర్తి కిన్ గుణగురుత్వ విభూతికి నీడు గాఁగ ని,మృతసి యదాత్రమైన పద మన్న నతండు ప్రియం జెలర్చగన్. శల్య. 3.182.

3. ఆచార్యత్వము.

సీ. ... భాగ్యవందెవ్వనిఁ బరమ శిష్యుఁ డుగాఁగ బడసి గురుత్వ మెక్కుడుగ నెగడె. శాంతి. 2.12.

గురుదక్షిణ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

గురువునకిచ్చు కానుక (విద్యాభ్యాసము ముగించుకొని).

స్నాతకుఁడై గృహస్థాశ్రమము స్వీకరింప గురువుచే ననుజ్ఞ పొంది గురు కులమును వదిలి పోవునపుడు గురువు నకు సమర్పించు కానుక.

వ. ... విద్యామిత్రుపాల విద్యాభ్యాసంబు సేసి గాలవుండను ముని కుమారుండు గురుదక్షిణ యేమి సమర్పింతునని యడిగిన. ఉద్యో. 3.306.

గురుద్రోహి సం. విజ. (న్. ఈ.న్.)

గురువునకు ద్రోహము చేయవాడు.

ఆ. ఇట్లు సేయనై తినేని గురుద్రోహి, గతికి బ్రహ్మఘాతిగతికిఁ బోవువాడ నధిప. ద్రోణ. 2.279.

గురుముఖము సం. వి. ఆ. న.

గురువు ద్వారము, గురువు నోడు.

కం. గురుముఖమునఁ బడయక దుష్కర తపమునఁ జేసి వడయఁ గాఁబడు విద్యుల్ పరమార్థము మదమును మత్సరమును గావించు నెట్టి పాదులకై నన్. ఆర. 3.256.

(గురుశుశ్రూష చేసి ఆయన బోధింపఁగా).

గురువు సం. వి. ఉ. పుం.

ఒజ్జ, ఉపాధ్యాయుడు.

చం. .... నీ గురువుఁ డొల్లి తగం గొనియాడు మెట్లు సె,పై నటుల భక్తిమై నడవు. విరా. 1.252; విరా. 4.27.

కం మానవపతి నీవెక్కడి దానవు సివనియేనేని ద్రౌపది స,మ్మానంబు నరసి మెలఁగుదు,నా నిగతుల నృత్య గురువు ననఁగల వాడన్. విరా. 1.90.

2. దర్శము, అతిశయము.

కం. బలవిక్రమములు మెఱయఁగఁ దలఁపడి రథ దంతి హయ పదాతి చయంబుల్, గలను సుడివడఁగఁ దామరకొలనేనుఁగు సొచ్చినట్లు గురువుగఁ జొచ్చెన్. విరా. 3.183.

3. ఉత్తమ ప్రాణి.

ఆ. శుద్ధ జంతువులకు గురువుకు

నెమ్మెయి, దలప నొక్క రూప తల్లి
వలయు. కాంతి. 5.276.

4. తండ్రి.

కం. హరి గురుడు నీకుఁ గ్రీడియు,
గురుడిరువుర యెడద దీర్చుగోరి
గురులకున్ గురుడనగు నేన చేసెదఁ
బరమ ప్రార్థనము దీని బాటింపు
తగన్. ద్రోణ 3.289.

విణ.

1. గొప్పది.

చం. .... గురు కాశ్యప రసములున్
రుచియింపక యుండునేని గో,ధనము
లతెల్ల రక్షణము దత్తురతం దగఁ
జేయు ముఖ్యతన్. విరా. 1.287.
ఆను. 2.387.

2. అధికము, మిక్కుటము.

కం. గురువుగ నాహరమెపుడుఁ గొనఁ
డేవపులన్. ఆను. 4 207.

గురువులు వాఱు దే. అ. క్రి. (గురు
వులు + వాఱు).

పరుగెత్తు.

వ. ... పాడుచు, నాడుచు బొబ్బ
లిడుచు నపుడు గజుచు ద్రు,శ్చుచు
గురువులు వాఱుచు. సౌప్తి. 1.116.

2. అతిశయించు, విజృంభించు.

కం. నరుడును రాధేయుడు నొం,డొ
రువులతోఁ బెనఁగు వేడక యుల్లంబు
లలో, గురువులు వాఱుగ నిలిచిరి.
ద్రోణ. 1.135.

గురును దే. వి.

మర్మస్థానము, ఆయువుపట్టు.

కం... తురగముల సూతుఁ జంపినఁ
గురుపతి పొలివోక యతని గురుసున

వేయన్. ద్రోణ. 5.185.

గురునుతుఁడు సం. వి. అ. పుం.

1. వ్యాసుని కుమారుడు - కుమారుడు.
చం. శిరమున నర్హుపాత్రగొని చెచ్చెర
వచ్చి ప్రియంబెలర్చ న,గ్గురునుతుఁ
గాంచి యంతిపురితోటకు లోనగు
నొక్క సౌమ్య మం,దిరిమునకమ్ము
నిం గొనుచు. కాంతి. 6.266.

2. ద్రోణుని కుమారుడు, అశ్వత్థామ.
కం. గురునుతుఁడొక్కరుఁడును సుస్థి
రుడై తద్బాణనిహతిఁ దెరలక.
ద్రోణ, 5.70.

గురుస్థానము సం. వి. అ. న.

గురుపీఠము; వీడి చెప్పిన దానిని
భక్తితో నంగీకరింపవలసిన గౌరవ
నీయమైన వ్యక్తి.

వ. (కృష్ణుడు ద్రుపదునితో) అని
పలికి ద్రుపదు నాలోకించి మీరు మా
తెల్లరను గురుస్థానంబు. ఉద్యో. 1.43.

గుణి దే. వి.

1. లక్ష్యము.

చం. తతిమి ఘటోత్కచుండు బరి
దర్శము లేర్పిద ద్రోణుమీద నే,డైఱ
నడితేరఁ గాంచి చనుదెంచి యలంబు
సుఁ దమ్మహాసురుం,గుణియుగఁ జేసె
కాత శరకోటికి. ద్రోణ. 3.262.

2. గుణుడు, చిహ్నము.

సి. గుణియైన చెలువున నెఱపిన లోక
రక్షణమున గరళంబు చాయ దోఁప.
విరా. 1.12.

3. దృష్టాంతము, నిదర్శనము.

కం. లోకంబుతోడి వారుగ,మీకుం
జనునయ్య మగఁటిమికి గుణిగానే

నాకెదరైన యెడం దగు, జేకొని యది
మీరు చక్కఁజేయుట యరయన్.
విరా. 5.201.

ఆ. గాలవుండు గుణియశాఁడె మనకు.
ఉద్యో. 3.305.

4. పరిమితి, మేర, అవధి.

కం. ... అట్టిది, గోవు దదీయ మహి
మకున్ గుణి గలదే. ఆను. 3.92.

5. సాక్షి.

కం. అనివిషనాథ సుగుప్తమయిన
యమృతము దెచ్చి మీకు నిచ్చితి నన్న,
జ్ఞననీ దాస్యము వాసెను, దినకర పవ
నాన్ని తుహినదీప్తులు గుణిగాన్.
ఆది. 3.119, (ప్రాతాం).

6. తీరు, పద్ధతి, విధము.

ఆ. నీ తనూభవుండు నెఱి గుణి
యెఱుంగమి, యెఱిగి యెఱిగి యతని
తేల చెప్ప, మన యుపేక్షవలన విను
నాటి జూదంబు, నేడు గయ్యమయ్యె
నృపవరేణ్య. భీష్మ. 2.355.

గుణించి దే. (గుణి + ఇంచు = గుణించు)
ఉద్దేశించి.

ఇది పదమా? అపదమా? అనునదొక
సమస్య. దీనిని ద్విత్వీయావిభక్తి
ప్రత్యయములలో జేర్చి నిన్, నున్,
లన్, కూర్చి, గుణించి' అని చెప్పు
వాడుక యున్నది. విభక్తి ప్రత్యయ
ములన్నియు పదములనుండియే యేర్ప
డిన రూపములని విమర్శకుల అభి
ప్రాయము. శ.ర. కారుడు 'గుణించు
= ఉద్దేశించు' అని యిచ్చి 'గుణించి'
ఉదాహరణమిచ్చినాడు. 'గుణించి'
అనునది 'కూర్చి' ప్రత్యయమునకు

పర్యాయ పదముగఁ జెప్పినాడు.
'గుణించి' అనుదానికి భిన్నార్థములు
చూపినాడు గాని 'గుణించి' తేదు.
సూ. అని కారులు 'గుణించు' నుండి
'గుణించి' 'కూర్చి' అను ప్రత్యయము
లేర్పడినటులను 'గుణి' నుండి 'గుణించి'
'గుణియించు' రూపములేర్పడి క్రియా
రూపము అందినట్లును చూపి
యున్నారు. 'గుణించి' అనునదీయు
'కూర్చి' అను నర్థముతో 'గుణించు'
నుండి యేర్పడినదా యని సూచించి
నాడు. సూ. అ. ని. కారుల విభజనము
కన్న శ. ర. కారుని విభజనమే
యుక్తముగఁ గన్పించుచున్నది.
'గుణి + ఇంచు' 'గుణించు' అయి
'గుణించి' అయినది (గుణి = లక్ష్యము
ఉద్దేశము) భారతమున 'గుణించి'
'గుణించి' అను రెండును పర్యాయ
పదములుగనే వాడఁబడినవి.

చం. ... యత్ర పోదనుం దెడఁగాంచి
దయాసుర క్తి న, వ్యనిత గుణించి
యిట్లును భవన్ముతి నొందిన కోర్కి
సెప్పుమే, ననఘచరిత్ర దాని ఫల
మందఁగఁ జేసి యలంఠఁ బాపెదన్.
ఆశ్ర. 2.93.

సీ. తారకాక్షున కొక్క తనయుండు
హరి యన జనియించి వారిజానను
గుణించి తపము సేయంగ. కర్ణ.
1.264.

వ. ... భగీరథుండు ... ఈశ్వరు
గుణించి పెద్దగాలంబు తపంబు
సేసిన. ఆర. 3.81; ఆర. 4.52.

గుణించి దే అప.

కూర్చి ప్రత్యయమునకు పర్యాయము
(కూర్చి ప్రత్యయము కూర్చు
ధాతువునుండి యేర్పడిన రూపమే
కావచ్చును.)

తే. ... మృదుని గుణిచి దపమొన
రించె నగ్గిరితటమున. ఆను. 2.3.

అ. నేలఁ గూలి ప్రానువోలె నిట్లున్న
యి,ప్రావకర్మ గుణిచి పాడితెఱఁగు,
తేటపడఁగ మాటలాడ నేల. శల్య.
2.323.

తే. ఆతఁ డారణ్యకోద్గీతమైన వాక్య,
సంచయము విష్ణుగుణిచి పఠించె.
౯౮౮. 6.362.

అ. ... అ,ప్రాండవులను గుణిచి
బహు విధంబులగు నిమిత్తములు
నయంబునఁ జూచితి,నెగ్గలేదు వారి
కెల్ల లగ్గు. ఆది. 7.23.

చం. మనసు నుదానవాయువును
మానిని గూడి వెలార్చు వాక్కు
నా,త్ముని వలనన్ భవద్యచనమున్
జనతానుభవంబు చొప్పయై,నను విను
కార్యమున్ గుణిచిను దగ వాగను
వర్తనంబుసే,యన వల సెన్ మనంబు
నకు నమ్మెయి గల్గుట నట్లు సెప్పితిన్.
(గుణిచినన్ = గుణించిన యెడల,
కూర్చినచో) అశ్వ. 2.170.

(చూ. గుణించి.)

గుణుకొను1 దే. అ. క్రి.

(ఇది క్తార్థముగానే ప్రయోగము
లందుఁ గనఁబడుచున్నది.)

1. యట్నించు, పూను, పట్టుదల
పట్టు.

చం. గుణుకొని నాకు మాణుకొని

కోల్లలఁజేసిన వీరవర్గమున్, నతిరెడ.
శల్య. 1.86.

కం. ... ఎఱుకలకెల్లన్, మెఱు
గిడుట మమ్ము మువ్వరి, గుణుకొని
యొకఁడుగ నెఱింగికొనుట దలంపన్.
అశ్వ. 2.163.

కం. మఱియును నొకనాఁడెవ్వరు,
నెఱుగకయుండంగఁ గెరవేండుఁడు
ధర్మం,బెఱుగక విషమన్నముతో,
గుణుకొని పెట్టిచె గొద్దుకొడుకున
కలుకన్. ఆది. 5.178.

(గుణుకొని = బుద్ధిపూర్వకముగా—
కావలయునని—అని భావము).

2. అతిశయము.

కం. ఉఱుముచు మెఱుముచుఁ బిడు
గులు, వఱులంగ నలుగడలఁ బడ
నచారిత వృష్టుల్,గుణుకొని కురి
యఁగఁ బంచెను, మఱియును నయ్య
నలుమీద మఘవుండలుకన్. ఆది.
8.270.

అ. క్రోధవర్జితుండు గుణుకొని తేజు
బు,దాల్చి దేశ కాల తత్త్వమెఱిగి.
ఆర. 1.222.

3. అఖిలమీచు, కోరు.

సీ. ... శంతనుఁ దతనిచే సంతర్పి
తుండయ్యె,గుణుకొని మీదైన కుశల
మడిగె. ఆర. 4.35.

4. కొన్నియెడల వాక్యాలంకారముగఁ
గూడ నుపయోగించును.

కం. గుణుకొని కార్యకార్యము, లెఱు
గక దుశ్చరితుఁడై యపితుఁ డగు
నేనిన్,మఱవక గురునైనను జనులెఱు

గంగ శాసించునది మహిశుడు బుద్ధిన్.
ఆది. 6.102.

కం. మఱచునొకొ మఱవకుండియు,
నెఱుగక యుండునొకొ యనలుఁ
డెఱిగియు నెడ నే, మఱునొకొ
పుత్రులఁ గావఁగ గుణుకొని నమ్మం
గఁదగునె. (గట్టిగా నమ్మువచ్చును.
అని భావము).

సీ. ఇంద్రసేనుండను నిక్కుమారకు
నింద్ర, సేన యన్ముఁతుఁ జెచ్చెరన
తోడు. తే. కొని విదర్భకరిగి గుణు
కొని మద్బంధు, జనుల యొద్దఁ బెట్టి
చట్ట రమ్మ. ఆర. 2.64.

(గుణుకొని = భద్రముగా, జాగ్రత్తగా
అని భావము).

గుణుకొను2 దే. అ.క్రి. (గుణ్ణ + కొను
= గుణ్ణ + కొను).

గుణ్ణపెట్టు.

ఆ. కోమలాంగి యిపుడు గుణుకొని
పాంసుల, స్థలమునందు నిద్ర దగిలి
నదియు. ఆర. 2.36.

గుణుతు దే. వి.

ఆనవాలు, చిహ్నము.

ఆ. నాదు గుణుతు సెప్పి వారెవ్వ
రనినను, జెంద నారమండు సెప్పె
ననుము. ఆశ్వ. 1.45.

గుణుము దే. వి.

బీజము; గింజ.

కం. జీవుడు శుక్లచ్ఛాయా భావితుఁ
డైనపుడు విష్ణు యెఱుఁచుచును, గా
వెరవరియగుఁ దద్గతి, భావ మొసఁగు
గుణుము లేని పండగు నెలవున్.

(సం. ము. పాఠము. ఆనందపాఠము
గుణుమ.) శాంతి. 5.421.

సీ. ... కొందఱు పండులఁ గొఱికి
కొందఱు గన్న గుణుముల గువ్వల
తెఱుగు దోప నప్పటి కప్పటి కాన
నంబున వైచి కొని. ఆను. 5.28.

గుణ్ణము దే. వి.

అశ్వము.

ఆ. ... గుణ్ణములకు వలయు, తెఱుగు
రెల్లఁ జాల నెఱుగుదు. విరా. 1.94.

గుల్మము సం. వి. అ. పుం. న.

1. బోదెలేని టిగ.

వ. ... బహుప్రకార పాదప గుల్మ
లతావరోకనంబునను. విరా. 1.147.

2. పొద.

ఆ. ... కురియు లేనియలకుఁ గొంకు
లతా గుల్మ తరు సమీపములకు నరిగి
యరిగి. విరా. 2.304.

వ. .... తనకసత్యంబు వాటిల్లనను
శంక నీ గుల్మ లతా గహనంబు
సౌచ్చిరని చూపి చెప్పిన నతైక్యలి
కాండ్రు వారలం జంపి ధనమ్ముగొని
రమ్ముని తద్యవన దోషంబున నరక
ప్రాప్తండయ్యె. కర్ణ. 3.78.

3. రోగవిశేషము. హృదయమునకును
నాభికిని మధ్యప్రదేశమున గ్రంథివలె
(పిండాకారముగ) పుట్టి సంపరించుచు
నైనను, కదలక రాయివలెనైనను
ఉండి అప్పుడప్పుడు వృద్ధిపొందుచు
తగ్గుచు నుండు స్వభావము కల్గి
యుండు దానిని గుల్మమందురు.

శ్లో. హృన్నాభ్యోరన్తరే గ్రన్థిః
సంచాతీ యది వాచలః పృత్తశ్చ

యా2పవయవాన్ స గుల్మ ఇతి
క్తి ర్రితః. మాధవ నిదానము.

"పిబ్బితశ్చాపరిష్కరే" చరితము.

చం. జ్వరమున గుల్మపీడ నతి
సారమునన్ ... నిరంతరా,తురులగు
వారు నిర్దయతఁ దొల్లి వినోదముగాఁగ
జీవులం, దరమిడి చంపినారు. ఆను.
5.103.

4. వనము.

వ. ... అతఁడు గుల్మాంతరితుం
డగుచుం దోచుచుఁ బోవంబోవ.
ఆశ్ర. 2.59.

శ్లో. ప్రవిశంతం వనం ఘోరం లఙ్కా
లఙ్కం క్వచిత్ క్వచిత్. సం. భార.
ఆశ్ర. 28.20.

6. మూడు సేనాముఖములును
తొమ్మిది రథములును దొమ్మిది యేనుఁ
గులును ఇరువదేడు గుల్మములును నలు
వదేవురు కాల్యురును గల సేన.

సీ. వరరథమొక్కండ్రు వారిణి
మొక్కండు తురగముల్ మూడు
కాల్యురును నేవురను సంఖ్య గలయది
యగుఁ బత్రియది త్రిగుణంబైన సేనా
ముఖంబు దీని త్రిగుణంబు గుర్మంబు
దీని ముమ్మడుగగు గణము. ఆది.
1.80.

గుల్లపాడు దే. స. క్తి.

అవమాన పాపము.

సీ. ... రారాజు నొక్కరునిఁ బాండు,
తనయులు దమవారుఁ దాడును
బెక్కండ్రు గూడి చుట్టునుముట్టి గుల్ల
పాపిరి. సౌ.ప్రి. 1.27.

గువ్య దే. వి.

కపోత భేదము. అదవి పావురము
(శ. ర.) దీని భేదములు : కురుకుట
గువ్య, పొడ గువ్య, పచ్చ గువ్య,
చిటి గువ్య, రాగువ్య, ఎలుబొంత
గువ్య (త్రైను.)

చం. అనవుడు వాఁడు గువ్యహృదయం
బలరం దన యంగకంబుల,య్యనల
శిఖా కలాపమున నల్లన యల్లన కాచి
శితబా,ధన ముడుగంగఁ జేయఁగఁ
బదంపడి యాకలి సాల దోచెఁ
దో,చిన నెఱిఁగించె గువ్యకడి సేయు
నుపాయము లేక యాత్మలోన్. శాంతి.
3.319; ఆను. 5.28.

గుహ సం. వి. ఆ. త్రి.

1. కొండయందలి విలము, బిలము.
శా. సింగంబున్న గుహానికేతమున
కున్ శీఘ్రంబునన్ వచ్చు మా,తం
గంబుం బురుడించుచున్. విరా.
2.330.

సీ. ... దారుణ ధ్వనులగు తర్జన
లీలలఁబరగు పర్వత గుహా ప్రతి
రవముల. శల్య. 2.255.

2. హృదయము.

కం. గుహాయందు నిహితమనియెడు,
మహనీయ బ్రహ్మపదము మహిత
దమత్వోపహతుండగు వానికి స,న్ని
హితంబని చెప్పుదురు మనీషి జనం
బుల్. శాంతి. 3.109.

3. బుద్ధి, మనీష.

కం. కామక్రోధాద్యమలగు,నీ మానస
వికృతులుడిపి యేకాంత గుహరాముఁ
డవై నిను వెదుకుట,నూ మేలొండెల్ల
నుడుగు సులభవివేకా. శాంతి. 4.34.
కం. విను నూటంచులుఁ బండ్రెం,

దనుపము ధారలునై నిజా,స్యము
విశ్వం,బును బొదువఁ దిరుగు కాలం,
జను చక్రము దురవబోధమది
యడఁగు గుహన్. శాంతి. 5.152.

1. మూల ప్రకృతి.

సీ. అన విని బలి దేవతాదీశతో నీకు
నా విభవంబు గానరాదు గుప్తమై
యున్నది గుహయందు నా కిచ్చ
పుట్టిన నప్పుడ పొలిచి తోచు.
శాంతి. 4.392.

5. పాతాళము.

సీ. గోవన మహి యది గుహలోనఁ
బడకుండఁ జెంది యెత్తుటను
గోవిందుఁడనియు. శాంతి. 6.432.

గుహకుడు సం. వి. అ. పుం.

సౌపీర కుమారులు పన్నిరువురలో
ఒకఁడు, తన సోదరులతోఁ గలసి
నైంధపు పక్షమున నర్జునునితోఁ
బోరాడి మరణించెను. ఆర. 6.232;
233.

గుహపు సం. వి. ఉ. పుం.

అంగిరసునకు శివ యనుదానికిఁ
గూతుడు. ఆర. 5.153.

గుహ్యక శరము గుహ్యకుడు (యక్షు
లలో నొక జాతివాడు) అధిపతిగాఁ
గల బాణము. గుహ్యకాస్త్రము. ఇది
వాయవ్యాస్త్రమునకు వ్యతిరేకాస్త్రము.
కం. మరుదస్త్రమేయ గుహ్యక,శర
మున వారించెనతఁడు. ఉద్యో.4.325.

గుహ్యకుడు సం. వి. అ. పుం.

దేవతలలో నొక జాతికిఁ జెందిన
యక్షులలోని ఒక తెగవాఁడు.
కం. రక్షః పిశాచ గుహ్యక,యక్షా

దులు బాధపెట్టు నవసీనాదున్, దక్ష
పురోహిత మంత్ర సురితా సంస్కారి
విధి విరహితుడై నన్. శాంతి. 2.307.
ఉ. యక్షుఁడెఱింగి వచ్చి యిటులాఱడి
చావఁగనేల చెప్పు మ,బ్లాషి భవన్య
నోరుజకు నొపర మేనొనరింతు నన్న
పా,లాక్షుఁడు దక్క నొడ్లకును నా
పని సేయఁగరాదు నాదు చి,త్రక్షతి
పుంస్త్రమేను దగఁ దార్చక మానదు
గుహ్యకో త్రమా. ఉద్యో. 4.385.

గుహ్యము సం. విజ. ఆ. ఆ. అ.)

రహస్యమైనది.

వ. ... అత్యంత గుహ్యంబులగు
నర్థంబులు పురాణుండయునుం
గుమారుండగు సనత్కుజాతుండు దెలు
పనోపు. ఉద్యో. 2.102.

మ. అతిగహ్యుఁడది నీవు భూరికృప
నీ యధ్యాత్మముం గానఁజేసితి నాకె
మ్మెయి విన్కిఁ గొంత బ్రమ వాసెన్.
భీష్మ. 1.206.

వి. అ. న.

రహస్య విషయము.

సీ. కురువర యిది దేవగుహ్యంబు
మునివరుడైన వేదవ్యాసుఁడతుల
కరుణఁ జెప్పినయది. స్వర్గ. 65.

2. ఉపస్థేంద్రియము (రహస్యావ
యవము).

సీ. నరనాథ యుక్తక్రమణ ప్రదేశం
బులు పాద జంఘా జాను పాయు
గుహ్యములు. శాంతి 6.124.

3. గుడిము, ముద్ది.

కం. .... కిడుగ వలయు గుహ్య
మల్పక మృదాకిలనిన్. ఆను.3.280.

గుళిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. గుండ్రని పదార్థము, ఉండ, మాత్ర, గోలీ.

సీ. నలువ చెందొవల తేకులకు నన్నువు పెట్టగోరి కావించిన గుళిక యనగ. ద్రోణ. 5.275.

2. (కను) గ్రుడ్డు.

సీ. .. తోచన గుళికల నొలిచి మింగుచును. శ్రీ. 2.9.

గూ

గూడు దే. వి. బా.

కులాయము, పక్షిగృహము.

సీ. చలనంబు లేక జాజలి తపోనిష్ఠ నాసీనుడై యుండఁ బిచ్చికలు గూడు, గావించె తన్మత్తకంబున. శాంతి. 5.224.

సీ. ... పిల్లలై వర్తించి ... యిగ్గూట వసియింప. శాంతి. 5.224; 226.

గూఢచారుడు సం. వి. అ. పుం.

చారుడు, వేగులవాడు - ప్రణిధి.

మహాస్రగ్ధర .... దనుజతతి యాటో పమున్ గూఢచారుం, దను దృష్టిం జూచి రానిట్లను. శాంతి. 2.434.

గూఢజూడు సం. వి. అ. పుం.

గూఢోత్పన్నుడు. ఎవనికిఁ బుట్టిన దియుఁ దెలియకుండ ఒకనికి పర భార్యయందుఁ బుట్టినవాడు. ఇతఁడు ద్వాదశ పుత్రులలో నొకఁడు.

(చూ. పుత్రుడు.)

"గృహే ప్రచన్నస్థితత్పన్నో గూఢ జస్తు సుతిః స్మృతిః". యజు.

తే ఎవ్వనికిఁ బుట్టినేనియు నెఱుంగ

కుండ నొక్కనికిఁ బరభార్య యందు దయమైన, సూనుఁ డా భార్యగలవాని సుతుఁడు వాని, పేరు గూఢజూడనఁ బడుఁ గొరవేంద్ర. ఆను. 2.248.

గూఢమందిరము సం. వి. అ. న.

రహస్య గృహము, తోపలిభవనము. తే. జనక ముఖ బంధు చిత్రవంశ నము నడపి, గూఢమందిరాంతర మునఁ గొడుకుఁ గంటి. ఆశ్ర. 2.103.

గూఢము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

1. రహస్యమైనది, పైకిఁ దెలియనిది. కం. తన యగపాటొరు లెఱుంగుదు, రని, సూతుఁడు సమయ భంగమగు టకు భీ, ముండును గొంతుఁచుఁ జప్పడు సే, యని గూఢ మర్థన ప్రహరములఁ దగన్. విరా. 2.345. చం. అనలము గూఢ యత్నమున నయ్యెడకుం గొనివచ్చి దానిఁ జయ్యన వెలుగొందఁ జేయుటయు. విరా. 2.355.

2. దాగియున్నది, మఱుగుపడి యున్నది.

కం. ... చతురోక్త రీతి య, తని గూఢ క్రోధవహ్ని దరికొల్పంగన్. విరా. 2.270.

వ. ... గూఢంబులగు విష్ణునామం బుల నిర్వచనంబులు. శాంతి. 8.418.

(గూఢములు = అంతరాధము గలవి).

గూఢవృత్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

రహస్యమైన నడవడి. అజ్ఞాతవాసము. ఉ. ... నీవు నల్కమెయిఁ జేసిన యా పని గూఢవృత్తికిన్. దివ్యగు

నేని యియ్యభిమతం బొడగూడియు
నిష్పలంబగున్. విరా. 2.288.

గూఢోత్పన్నుడు సం. వి. అ. పుం.
గూఢజుడు.

వ. .... కర్తుడు గూఢోత్పన్నుడు.
ఆది. 3.54.

గూనివాడు దే. వి. ($\sqrt{\text{గూను}}$)

గూను గలవాడు.

గీ. గూనివాడును బిచ్చకకుంటు
గుఱ్ఱు. ఆను. 5.104.

గూను దే. వి. టె.

వీపుమీద వంపుగానున్న భాగము.
(చూ. గూనివాడు).

గూబు వై. వి. (సం. ఘాతః).

గ్రుద్ధగూబు.

తే. గ్రువ్య గ్రుద్ధ దివ్యారుపుబ్రువ్య
గూబు, యిల్లు సొచ్చిన శాంతి సేయింప
వలయు. ఆను. 4.119.

తే. ... చంద్రకుండను గూబులు
గుహలికుండను ముంగియు నంత
నంత దోచె. శాంతి. 3.203.

కం. ముంగికి గూబకు నగపడి, యం
గంబులు వడకుచున్నయవి నాకు...
శాంతి. 3.206.

గృ

గృత్పన్నుడు సం. వి. అ. పుం.

వీరహవ్యని కొడుకు. ఆను. 1.132.

గృద్ధకూటము సం. వి. అ. పుం.

ఒక పర్వతము. ఇచ్చర పశురాముని
బాటనుండి తప్పించుచుని బృహద్రథ
కులజాతుడైన భూరి యను పేరుగల

వాడు గోలాంగూలములు రక్షించుట
వలన దాగియుండెను. శాంతి. 2.92.

గృద్ధకేతనము సం. వి. అ. న.

మబోత్కచుని తెక్కెము.

వ. ... అసురవరుం దరుణంబగు
తన యక్కడెక్కె గృద్ధ కేతనంబు
గ్రాల. ద్రోణ. 5.207.

గృద్ధము సం. వి. అ. పుం.

గద్ద.

సీ. ... ఘోర గృద్ధము సుకుమార
నాగాంగన, బటుగతి నొడియంగ
బాటు కరణి విరా. 2.128.

గృహదాహకుడు సం. వి. అ. అ. అ.)

ఇల్లు తగులబెట్టు వాడు.

కం. గరదుని గృహదాహకు... జంపి
పుణ్యుడగు నృపుడనఘా. శాంతి.
1.95.

గృహదాహము సం. వి. అ. పుం.

ఇల్లు తగులబెట్టుట.

సీ. అర్జునుఁ జంపుదు మతనికోడితి
మేని, గోవధంబును... గృహదాహంబు
జనుల నెట్టి. ఆ. గతులఁ బుచ్చు నట్టి
గతులు వాటిలు. ద్రోణ 1.221.

గృహదాహి సం. వి. (న్) పుం.

ఇల్లు తగులబెట్టు వాడు.

సీ. ... గృహదాహి కుష్టము గల
తనువు నాతఁడు. ఆను. 3.175.

గృహదేవత సం. వి. ఆ. స్త్రీ.

ఇలువేలుపు.

వ. ... అభ్యంతర నివాసంబు సొచ్చి
గృహదేవతలం బూజించి. శాంతి.
1.360.

గృహ దైవతము సం. వి. అ. న.

ఇలువేలువు.

(పుంలింగముగ మమ్మట ప్రయోగము కావ్యప్రకాశయందుఁ గలదు.)

కం. ఉపహార సమర్పకుఁడగు, సుపురుషు గృహదైవతములు శుభములఁ గూర్చున్. ఆను. 4.28.

గృహ ధర్మము సం. వి. అ. పుం.

గృహస్థుని విధి: గార్హస్థ్యము.

కం. జ్ఞాతివధ మట్లు సేసియు, నీతనిఁ గొల్పుటకుఁగాఁగ నీ గృహధర్మ, పేతత్యముఁ జొరసితి ... శాంతి. 1.377.

గృహనీతి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

గృహస్థ ధర్మము.

సీ. .. గృహనీతి విద్యకు గృహము ... భాగ్యయచూచె. ఆది. 4.84.

గృహపతి సం. వి. ఇ. పుం.

గృహస్థుఁడు.

కం. అతిథిజనులు దమ తమ వాంఛితము లనుభవించునట్లు సేయం, గనినం గృతకృత్యతః జౌందరె గృహపతియును గృహిణియును ధర్మ భారము వలనన్. ఆను. 1.67.

గృహపాలకుఁడు సం.విణ.(అ.ఆ.అ.)

ఇంటి కావలివాఁడు.

వ. ... భరద్వాజుండు ..గృహపాలకుండైన శూద్రువలన నంత వృత్తాంతం తెలిసిగి నిహతుండైన పుత్రుంజూచి దుఃఖితుండై. ఆర. 3.272.

గృహప్రవేశము సం. వి. అ. పుం.

నూలన గృహమునఁ బ్రవేశించుట.

వ. ... (ప్రాచుసుతులు)...పుణ్యాహారవ పుష్కరంబుగా గృహప్రవేశంబు

సేసిరి. ఆది. 6.149.

గృహభారము సం. వి. అ. పుం.

గృహస్థ ధర్మము; ఇంటిపనుణ చక్కదిద్దుట.

చం. ... అ,ప్పడఁతుక యెట్టులోబుచ్చి గృహభారము నెమ్మది నిర్వహింపఁగన్. శాంతి. 1.202.

గృహిణి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఇల్లాలు, భార్య.

వ... పతికి ననువ్రత యగుట గృహిణికి ధర్మంబు... ఆను. 5.289.

గృహీతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. గ్రహింపఁబడినది, స్వీకరింపఁబడినది,!

వ. ... పౌష్య మహారాజుం గాంచి దీవించి గృహీత సత్కారుండై. ఆది. 1.93.

2. తీసికొనఁబడినది.

వ. ... అతండు సారథి సముపనీతంబైన రథంబు సాదరంబుగానెక్కి గృహీత శరాసనుండై విక్రమించె. ఆర. 6.220.

3. ఆక్రమింపఁబడినది.

వ. ... ఇప్పంచతీర్థంబు లిప్పుడు నూతేంద్రం గోలె నుగ్రగ్రాహ గృహీతంబులయి దుర్జన గృహీతంబులయిన రాజుల విభవంబులుం బోలె సాధుజన వర్జితంబులయి యుండు. ఆది. 8.149

4. పట్టుకొనఁబడినది.

వ. .. ఎవ్వరిడేని మీచేత గృహీతుండయి మీయున్న జలాశయంబుల మిమ్ము వెలువరించు నాతఁడ మీకు

శాపమోక్ష కారణుండగుననిన ...

ఆది. 8.160., ఆర. 4.115.

5. చెఱగొని పోఁబడినది.

ఉ. ఆ విభు కాంత గాదె జనకాత్మజ
రావణుడే గృహీతయై పోవదె. ఆర.
6. 266.

గ

గద దే వి.

1. కద, సమీపము, పార్శ్వము.

కం. విను ప్రద్యుమ్నాది భవ, త్రన
యుల గెడనైన నేకతంబున నేకా,
సనమున నుండుట దూష్యంబని
యెఱుంగుము సతులవరిత లతిదుష్క
రముల్. ఆర. 5.320.

కం. కల నీలకంఠ కోలా, హల
లీలలు సెందె రాజహంస కులములం
దిలకించె సప్తపర్ణా, వలి విగళిత
కుసుమ కుటజ బాచికల గెడన్. ఆర.
4.145.

2. జర.

సీ. వక్షస్థలంబున వనమాల గ్రాలంగ
వెలిమాపు గెడల వాగెలు ధరించి,
నొగలపై హరి యొప్ప. ఉద్యో.
4.125.

ఉ. ఏమును బాండునందనులు నేక
కులంబునఁ బుట్టి యొక్కచో, నేమొకఁ
డైన జేసి గెడనెత్త చరించిన యట్టి
వారము. ఉద్యో. 2.289.

గెడగూడు దే. అ. క్రి. (గెడ + కూడు)

జరగూడు, జరయగు.

3. ... పాపపుం ఓడవగు నిది
గాదె యితనిఁ బొడవడఁగించెన్, గెడ

గూడ దీని సీతని, యొడలిపయిం బెట్టి
కాట్టుటచితం బరయన్. విరా.
3.12.

గెడనిగుడు దే. అ. క్రి. (గెడ + నిగుడు)

ప్రక్కలకు ప్రసరించు.

వ.... ఎడనెడ నడ్డపడు కురువీరులం
జిఱునగవు గెడనిగుడ మెఱుంగు
వాలమ్మంఁ దొలంగ జడియుచు.
విరా. 5.187.

గెలి దే. వి.

అపహాసము, ఎగతాళి.

కం. ఈ గెలి వెలార్చెద బాహా
గర్వము మెఱయ మిమ్ము నందఱను
మహా, భాగమునఁ గూల్చి. శల్య.
2.100. (చూ. శల్య. 2.98.)

శ్లో॥ అస్యావహాసస్య ఫలం ప్రతి
భోక్ష్యథ పాండవాః, గమిష్యథ హతా
స్సద్యః సపాంచాలా యమక్షయమ్.
సం. భా. శల్య. 33.47.

గెలిపించు దే. స. క్రి. (√ గెలుచు)

గెలువజేయు, జయింపజేయు.

ఉ. ... ఇతఁడకాఁడె వెనన్ గెలిపించె
నన్నునిన్. విరా. 3.228.

వ. ... ఇతండు గొడుతతండు లాఁతి
యని తలంపక మధ్యస్థుండై నుధన్యు
గెలిపించి. ఉద్యో. 2.68.

గెలుచు | దే. స. క్రి.

గెల్పు

జయించు.

వ.. ధర్మసూనుండు ... ఒక్కొక్క
మాటు మధుర ప్రసంగంబుగా నాచిన
నెత్తింబున గెలిచిన విత్తంబులు
దమ్ములకొసంగుచుండు. విరా. 2.2

కొరవులనందఱు గెల్చె మరల్చె
గోవులన్. విరా. 5.244

తే. సర్వసేనాధిపత్యంబు నిర్వహింప
నీవుదక్క నిందొక్కరు నీవ యగసి,
చెప్పమా కలఁడేని రక్షింపుమమ్ముఁ,
బూని పట్టంబు దాల్చుము పొడిచి
గెలుము. ఉద్యో. 4.146.

సీ....మునులును సురలును ముదము
బొంది, గెలు గెలుమంచు నగ్గింప
నయ్యుగ్రుఁడు దెగవాపి యేసిన. కర్ణ
1.293.

సీ. ...కాటుకకొండ పొలుపు గెలుచు
నాతని మేను (ఇట బేపమ్య వాచ
కము). ద్రోణ. 3.259; కర్ణ. 3.152
2. పోఁగొట్టు, నశింపఁజేయు.

తే. విండు నారాయణ పరాయణుండు
పాత, కిముల గెలిచి వెలుంగుటె కాదు
తన్ను, నాశ్రయించిన వారికి నతుల
మైన, వెలుగు నొసఁగంగఁ జాలుట
వేధచేత. ఆను. 4.374.

అ. క్రీ.

వెడలు, ఒప్పిర్గతమగు, నిర్గమించు.
వ. ... ఇరుమెయిన్ గెలిచిన కుంత
పురికాదులును. భీష్మ. 1.267.

గెలుపు | దే. వి. ($\sqrt{\text{గెలుచు}}$)
గెల్పు |

జయము.

కం. చావును నోవును మన యోధా
వలికన్ గెలుపు నుబ్బు నావలికిని నీ, చే
వినియెద. భీష్మ. 2.199.

ఉ....గెల్పు నులింపఁగ రాజపుత్రుఁ
డ, య్యెక్కుడు మాటకోరువక యిట్లను
నర్హజనంబుతోఁ దిగన్. విరా. 5.264.

గెలుపుకొను దే. స. క్రీ. (గెలుపు +
కొను) గెలుమే;

జయించు.

కం. క్రీడికి మును మనమందఱు,
నోడుటెఱుగు దన్నులును మతోత్క
రఁడుఁ దగం, దొడువడ బంధు నృప
తులుఁ, గూడి నడవ మనకు గెలుపు
గొన నెట్టులగున్. ద్రోణ. 5.102.

గెల్పుకోలు దే. వి. ($\sqrt{\text{గెలుపుకొను}}$)
జయము పొందుట.

ఉ. ... మారుతికిం జయంబొసఁగె
మాలవిధాత్పుఁడు వానిగెల్పుకో, లేరికి
సమ్మతంబగునె యిట్టిది దీనను బెంపు
గల్గునే. సౌ. పి. 1.219.

గెళవు దే. వి.

భిక్షము.

కం. నేరిమిమై గెళవున శిని, వీరుం
దిరువఱియఁగాఁగ విందుని వ్రేసెన్.
కర్ణ. 1.94. (చూ. కర్ణ. 1.92).

గే

గేదగి వై. వి. (సం. కేతకి. కం. గేదగి)
పచ్చపువ్వుల మొగలి.

మాలిని :- .... పూచిన మంచి యశో
కములన్ సురపొన్నలఁ బొన్నల గేద
గులన్. ఆది. 4.20.

గేలి దే. వి. ('కేళి' శబ్ద భవమని కొందఱు)
అపహాసము, పరిహాసము, ఎగతాళి.
కం. ఈ గేలి వెలార్చెద బా, హా
గర్వము మెఱయ మిమ్ము నందఱను
మహిభాగమునఁ గూల్చి .. శల్య.
2.100. (సూ. ఆ. ని. పారము).
ఆనంది సం. ము పాఠము. ఈ గేలి

వేలారెద. సం. ము. 'గేలి' పాఠాం
తరముగాఁ గూడ లేదు.

గేలిగొను స. క్రి. (గేలి + కొను).

అపహస్యము చేయు, పరిహసించు.
సీ. ... ఇంద్రుఁడు సనుదెంచి యేల
యిచట, దునియెదవనిన నమ్మను
జాధిపతి తన, కోర్కి నెప్పిన గేలి
గొనుచుఁ జనియె. శల్య. 2.215; కర్ణ.
2.67.

శ్లో॥ అపహస్య తతః శక్రౌ జగామ
ప్రిదివం పునః. సం. భార. శల్య.
54.7.

గేలిచేయు స. క్రి. (గేలి + చేయు).

గేలిగొను.

ఉ. సీరి యనారతంబుఁ దన శిష్యుల
లోపల నెల్ల నిన్ను దు,ర్వార పరాక్ర
మాధ్యుఁడని వర్ణన సేయుట గేలిచేసి
యా, మారుతికిం జయంతొసఁగె మాల
విధాతృఁడు. సౌ. ప్రి. 1.219.

గేహము సం. వి. అ. న.

గృహము, ఇల్లు.

చం. .... ముదంబునఁ గీచకముఖ్యుఁ
డాత్మగేహమునకుఁ జోయె. విరా.
2.269.

గై

గైరికము సం. వి. అ. పుం న.

కొండయందుఁ బుట్టినది, పర్వతదాతు
విశేషము, డేగులు.

ఇది 1) పాషాణగైరికము 2) స్వర్ణ
గైరికము అని రెండు విధములు.

వ. ... వివిధాయుధ వ్యాపార ఘోర
విచేష్టిత విగళిత రక్త సిక్తంబులగు

సంగంబుల యచలత్వంబున గైరిక
గిరిద్వయంబు వందంబున నొప్పిరి.
ద్రోణ. 5 207.

గైరికాచలము సం. వి. అ. పుం.

గైరిక పర్వతము.

మ. పెలుచన్ గోకుల నొత్తి యగ్గ
జముఁ దాజేలున్ వసంజేది మూర్ఖుల
నొందన్ వెనెనెత్తి మేఘయుగః
రక్తోల్లసద్గైరికాచల వైహాయనకేలి
యోయన నభస్సంచారియై. ఆను.
1.235.

గొ

గొంటు దే. ప్ర.

కలది, కలవాడు - అను నర్థమును
దెలుపును.

(చూ. తెవులుగొంబు).

గొంతి వై. వి. (సం. కుంతి; కం. కొంతి)

పాండురాజు పెద్దభార్య, ధర్మజు
భీష్మానుల తల్లి.

చం... గొంతి ముద్దుసేయు చుచున్న.
విరా. 1.98. (చూ. కుంతి).

గొంది దే. వి.

కొండయొక్క చిన్న మఱుగుచోట,
మూల.

క... పులి నమలెడు మాంసము వెర,
వలవడఁ దా నపహరించి యా
నక్కకు ని,మ్ముల నిల్యం గావించిన
నిలయంబున గొందిఁ బెట్టి నేర్పా
రంగన్. కాంతి. 3.62.

గొజుగు దే. వి.

గొడుగు, ఛత్రము.

సీ... గొజుగుల నీడ పైనదరిఁ జెన్నగు

మోము పొరిఁ బర్వ పెంధూఁడై బ్రుంగె
నేడు. ద్రోణ. 2.289.

శ్లో॥ చక్రచ్చాయా సముచితం తస్య
సద్వదనం శుభమ్. నూనమద్య రజో
ధ్వస్తం రజేరేణుః కరిష్యతి. సం.
భార. ద్రోణ. 72.42.43.

'గొడుగు' అనియే సం. ము. తి. ప.
ప్ర. కో.

గొడిగరాయి దే. వి.

గులకతాయి.

అక్కడ ... ఇత్తరుణి, చరణతలం
బులు గొడిగరాలపైఁ జనుచునికఁ జేసి
పరుసంబులై కడు నెఱ్ఱనైనవి. ఆర.
3.299.

గొడుగు దే. వి.

చక్రము, అతపచక్రము.

చం. అనినఁ బ్రశాంతుడై తపసు నా
భృగుముఖ్యుడు ప్రీతి గారవిం, చినఁ
బ్రహ్మచరిణునన్ గొడుగుఁ జెప్పులు
మానవవృత్తిఁ దెచ్చి య, మృనికఁ
బెట్టి. ఆను. 3.263.

వ. ... కొందొక దవ్వు వెన్నడిం
దటిమి బిరుదులతోడి గొడుగులు నడి
యాలంబులతోడి సింహులును వైమి
చుకొని. విరా. 5.221.

గొడ్డలి వై. వి. బొ. (సం. కుతారః).

చెట్లు మున్నగువానిని నఱకెడి
సాధనము.

కం. బెడిదముగఁ గత్తి గొడ్డటఁ,
బొడువఁ దెగిన ప్రాసఁ జిగురు
వాడము. ఉద్యో. 2.81.

తే... కత్తి గొడ్డలి యడుగ నేఁ గట్టి
యలకు. విరా. 1,78.

గొడ్డు దే. వి.

గొంజ, సంతతిలేని పశువు.

వ... ఆఁబోతు పంచితంబు మార్కొని
నను బైగాలి వీచినను గొడ్డునకై నఁ
జాలు నిలుచు. విరా. 1.289., ఆను.
2.402.

గొడ్డుపోయిన వాడు దే. వి.

పౌరుషము లేనివాడు.

వ. మఱియు దుశ్శాసనుడు పీర
లందఱును గొడ్డుపోయిన వారలు
పౌరుషంబు గల మానిసి యిందెవ్వం
డనియె. ఉద్యో. 1.352.

గొడ్డుపోవు దే. అ. క్ర.

1. పౌరుష హీనమగు.

వ. ... అతని చెప్పినట్లు పెద్దగాలం
జేని పీరలు గొడ్డుపోయిరిగాక. ఉద్యో.
1.352.

2. నపుంసకుడుగా నగు, షండుఁ
డుగా నగు.

చం. మును మును గొడ్డువోయిరని
ముష్కరతం జెడనాడినట్టి దుర్జనుల
ననిం గడంగి ధృతరాష్ట్ర తనూజుల
బంధువర్గ మి, శ్రవణికర సైన్యకోటి
సహితంబుగ గీటడఁగింపఁగంటి
మింక నమరలోకమైన నరకంబయి
నన్ సరి మాకు నారయన్. శల్య.
2.285.

శ్లో॥ యేనః పురా షండతిహానవోచన్
క్రూరా రాక్షో ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః
తేజోహతా సగణా స్సౌనుబంధాః
కామం స్వర్గం నరకం వా పితామహః
సం. భార. శల్య. 60.12.

గొద1 వై. వి. (సం. ఘృహ).

చూ. గొడగొను¹

గొడ² దే. వి.

అతిశయము, త్వర (చూ. గొడగొను²)

గొడగొను¹ | అ. క్రి. ($\sqrt{\text{గొడ}}$).
గొడకొను

అకలిగొను.

సీ. కోల్పులి వీకమై గొడగొని లేళ్ళకు
నులుకు తెలుంగునఁ దణియఁజొచ్చి.
ఉద్యో. 2.189.

గొడగొను² దే. అ. క్రి.

విజృంభించు, అతిశయించు, చెలరేగు
కం. కదిసిన బలములు విచ్చినఁ,
గదుపులఁ జెదరంగనీక గాంధీవి
వెనం, బొడివి యట కడపె నవియును
గొడగొని తమ పొలము సొచ్చెగోపా
లురతోన్. విరా. 4.272.

చం. గొడగొని ధార్తరాష్ట్ర లతిఘోరి
విధంబునఁ జుట్టుముట్టినన్. భీష్మ.
2.467.

వ. .... అబ్బలుమగండు గదాహస్తుం
డయి గొడకొన వాడును గదగొని.
ద్రోణ. 5.217.

కం. కదిసిన లక్ష్మణుని బులి, కొద
మను సింగంపుఁగొదమ గొడగొని
లీలం, బొదువుగతి. ద్రోణ. 2.89.
సం. ము. పా).

(గొడగొను-అని ఆనందపాతము)

2. త్వరపడు.

వ. ... రేయింటి యాకటి పెల్లున
గొడగొని కమిచి చంచుపులం దిగిచి
క్రమించి యానుచు. విరా. 2.240.

గొనకొను దే. అ. క్రి.

1. సమ్మతించు.

చం. జననము దెల్పి యే బిల్వ
సత్యము సుమ్మర కుంతిభావజంబు
తనుజత్వ జాత కృప చంబుజ
మిత్రుఁడు వత్కె నేమికిన్, గొనకొన
నేరదయ్యె నినుఁ గూడ సుయోధనుఁ
బట్టి యట్టి కర్ణునకయి నీకు నేటికి
మనోవ్యథఁ బొందగ నిట్లు పుత్రశా.
శాంతి. 1.39.

కం. దారాపేక్షం గష్టప్రారంభముఁ
బూని యహమునందుఁ బరమునన్,
వారని సంక్షేపంబుల, గూలు నచుఁడు
దానిఁ జేయఁ గొనకొంద్రె బుధుల్.
శాంతి. 6.242.

ఉత్సాహ వృత్తము:- వినుము నార
దుండు దీని వినఁగఁ జెప్పె ధర్మనం,
దనున కతని మనము కరుణ దవిలి
యున్ని హింసకున్, గొనకొనఁగఁ
జొరమి నతఁడు గురుకులంబు తోడి
పొందునక పడదె జగము మెచ్చఁ
దొరఁగి పెక్కు భంగులన్. క్రి. 35,
ఉద్యో. 2.246.

2. ఉద్యమించు, పూను.

కం. అనుటయ నతఁడు వినియును,
వినని చెవులు సేసి మగుడ విక్రమము
నకున్, గొనకొని యేమియఁ బలుకక,
చనియె శినిప్రవరు పజ్జ సమరంబున
కున్. ద్రోణ. 4.95.

చం. .. సధర్మ వృత్తికిన్, గొన
కొన దేని విన్ని మునికుంజర యేల.
శాంతి. 6.243; శాంతి 2.420.

3. ఉత్సహించు.

కం, తన తన శంఖంబును ద, క్కును
గల్గదొరలెల్ల ననిక గొనకొని పూరిం

చిన వివిధ తూర్కనాదం, బును జెలగె
నభంబు దిశలుఁ బూర్వఁబుఁగాన్.

బీష్మ. 1.175.

చం. ... పరిచారము నీవును నీదు
పత్నియున్, గొనకొని చేయఁగా
వలయు. ఆను. 2.295.

గొలుగు దే. స. క్రి.

క్షౌరము సేయు.

ఆ. వాడియైన కత్తివాతి యమ్మునఁ
గొని, పగతు శిరము చెక్కులెగయ.
గొఱిగి, నరులకెల్లఁ జూడ నవ్వగు
నట్లుగాఁ, గలయ నైదు కూకటుల
నొనర్చె. ఆర. 6.250.

గొల్ల దే. వి.

గొల్లవాడు, అలకావరి.

తే. తొఱగు వోకుండ మెకములు
గఱవకుండఁ, బాడి తఱుంగకయుండ
నాపాటి గొల్ల, లిచ్చమెచ్చ నీడ్చుప్పిటి
నెక్కఁ గదుపునరయనేర్చు నన్నెలు
ధరణినాథ. విరా. 1.279.

గొల్లతనము దే. వి.

గోపభావము.

ఉ. ఎక్కడి మాట గొల్లతనమిచ్చుక
యేమియు లేదు నీచెసన్ విరా.
1.281

గో

గోకు దే. స. క్రి.

గీకు, గీఱు.

గీ. .. శిరము గోకుంగఁ దగదిరు
సేత. ఆను. 4.102. (నూ. ఆ ని.
పాఠము.)

గోకర్ణము సం. వి. అ. పుం.

దక్షిణ దేశమందలి ఒక శివక్షేత్రము.

అర్జునుడు అశ్వమేధ హయము
ననుగమించుచు ఈ ప్రాంతమునఁ

బ్రవర్తించెను. అశ్వ. 4.113.

అర్జునుడు తీర్థయాత్ర చేయునపుడీ
తీర్థస్థలమును సేవించెను. ఆది.
8.163.

ఇందు స్నానము జేసినవారికి జాతి
స్మరణము గల్గును. ఆర. 2.275.

ఇది పరమేశ్వరునకు నివాసస్థానము.

ఇచ్చట శ్రీరాముని వలనఁ బరాభ
వము పొంది ప్రవ్రజనము పొందిన
మారీచుడు తపస్సుచేసెను. ఆర.
6.317.

గోకింకరుడు సం. వి. అ. పుం.

గోవుల పరిచారకుడు.

కం. .. కవలు హయశిక్షక గోకిం
కరులు. విరా. 4.314.

గోకులము సం. వి. అ. న.

అవుల మంద; అవుల సమూహము.

గీ. ... గోవులు సుట్టుఁ దేకువ నెడి
తిరిగి నన్, సంకటవెట్టినఁ బంకజాక్షి,
కోపించి చూడ సంతాపాకులత్వంబుఁ
బొందె గోకులము. ఆను. 4.433;
ఆను. 3.59.

గోగ్రహణము సం. వి. అ. న.

అలమందలను పట్టుకొనుట.

కం. బహుశాష్టమి నీతఁడు స,న్నహ
నముతోఁ బనులఁ బట్టు నవమిని మన
గోగ్రహణమని నిశ్చయించిన, నహి
తేతను పలుకులకు మహాహృదమునన్.
విరా. 3.128.

గోఘృతము సం. వి. అ. పుం.

అవునెయ్యి.

తే. గోఘృతంబు ప్రాసించియు గోఘ
రీచ, సువేహిత స్నానములు ధూ
దివిజూరి ఉధిర, భక్తి నిత్యంబు గోచర
చరచ మాచలించియును గల్పవంశుల
నిర్మించ ననఘ. ఆను 3.97.

గోచరత సం. వి. అ. శ్రీ.

చరచగుట, అధిన్యము.

మ. (కృతవర్మకుడు సాత్త్వికం
దోరుట) విరచించె యదిరాచ భూల
మున నవ్వీరుండు వై నేయు వై, చెర
యంజూర నర-డు వల్లమునఁ ద్రుంచెం
చెక్కు టంచులుచై, రాజుగం
జూచి విహరియై నిజరస్థం జేసి
ఉద్బాణ గోచరతా దుర్బరకా వృనో
ర్మముఁ గృపాచార్యుండు లప్పించి
నన్. రత్న 1.325: ఆను 5 225.

తే. ముక్కు వ్రాలుట కర్ణముచే
మ్రొగ్గడమును సూచుములు కడో
చ్చుచ గోచరచర శాంతి 6.128

గోచరత్విము సం వి అ న గోచరత

1. చీరకు, వరచగుట, లొంగుట.

వ. .. సర్వవర్షికుడు దగ్నికార్య
చరుంజై లోచన పుచ్చికొని మధి చు
దొడంగిన మృతాచి యను నప్పరో
వనిత లోచన గోచరచరచయ
దానును గామగోచరచరచు నొంది
శాంతి. 6 250

2. నిగ్రహము, చుము చేసికొనుట.

వ. .. పాంచరత్నభరండు అద్భుతము
మనంబు నిండ్రయంబులను గోచ
రత్న సంప్రాప్తంబులు గావించి
కొంచెపు సగవున నెమ్మొగింబొప్ప

శుద్ధచమిదేని నాలోకించి యున్నెయ్యి.
శాంతి 2.11

గోచరము సం. వి. అ. శ్రీ.

1. చరచగుట.

వ. .. సర్వవర్షికుడు దగ్నికార్య
శుద్ధచయన పుచ్చికొని మధిచు
దొడంగిన మృతాచి యను నప్పరో
చరు లోచన గోచరచరచయ
శాంతి 6 250

తే. మహిర లావణ్యమున ననమాన
యంగగ, జనిన హిలోమి యా నహు
నకు నమన, మార్గ గోచర యగు
చయ ఉచ్చో. 1.149

2. చుమైనది, ఆకిరచరచ

వ. ... ఒక్క ముచ్చియైన హోమ
చేయవచ్చును చుమ వాటి దాచ
గోచరంజై మృతం దొందిన శాంతి
1.20

వ. ... చరచా గోచరంబగు చిత్తం
బున నచిదోచన వచ్చుచు ...
శాంతి 6.150.

వ. ఇచ్చివంబున విప్రచరచంబున
గోచరంజై న చిరచాంబు చియ
గనుంగొన సౌప్తి 1.184.

3. చెరిగివేసి, అవగహించెనది.

తే. లచ్చింజుల మాత్రుల హరింబు
సెప్పినన్ను సుచిర ర్చిత్తుల
నకు దొంగగ ద్రోపించి లోచమున
నిన గోచరంబుగాని ధర్మచరచంబు
గలచె గృప్త. రత్న 3 79

కం నా చిత్రిము తాచుచుటకు, గోచ
రమే. విరా. 1.327.

4 సార్వజ్ఞుడనది. చరచయనది

కం. ఆ చంద మెందు గలదది, గోచ
రమే యిచ్చుటకును గొనుటకుఁ దగు
మై, సూచి యడుగుండు తుభదం, బై
చెల్లెడునట్లుగా వ్రాయంబున నిత్తున్.
కర్ణ. 1.260.

కం. దారీద్రవ్యముచేఁ గుందుచు, నేరిని
నమఁగంగఁ బోవకెంతయుఁ గృతం,
గూరిన విప్రునకుర్బం, నారని దయ
సిగిఫలము వాగ్గోచరమే, ఆను. 2.353.

కం. ఆ చర్యజ్ఞాతి యనునది, గోచ
రమే వర్ణనమునకు. ఆను. 5.62.

వి. అ. పుం.

1. విషయము.

వ. బలులుభయ ప్రకారంబులు వాని
యందు రర్థాధర్మైషధి వన రక్షో
జనాది విషయంజైన శ్రౌతబలి యేను
మున్ను నిర్దేశించినయది యిప్పుడు
సెప్పినయది పను పక్షి చందాల
ప్రభృతి గోచరంబగు స్మార్తబలి.
ఆను. 3.340.

2. ఇంద్రియార్థము. ఇంద్రియములచే
గ్రహింపఁబడు విషయము (రూప
రసాది).

కం. విను నారాయణ పరములు, జన
నాయక వేదములును జన్మంబులు
ద, క్రితన పుణ్య సమారంభము, లును
రసములు గోచరంబులును భూతము
లున్. కాంతి. 6.492.

3. స్థానము,

వా. ... దానినీ, యో భూత పికావ
గోచరము దుర్గస్థంబునై చూడఁ జి, ప్ర
క్షోభః బొనరించునట్లుగఁ జెంతం

జేరరాదీ కమీవృక్షం బెవ్వరికి. విరా.

1.164.

గోచర్యము సం. వి. న్. న.

భూపరిమాణ భేదము.

శ్లో॥ దశహస్తేన వంశేన దశవంశాన్
సమంతరీ, పంచగాభ్యధికాన్ దవ్యా
దేతద్గోచర్య చోద్యతే. బృహస్పతి.
కం. వినుమధుఁడైన విప్రున కనఘా
గోచర్యమాత్ర యగు మేదిని ని, చ్చిన
బోనియట్టి పాపము, నిను పొడువున
జెడని తమము నెందును గలవే. ఆను.

2.355.

గోడ వై. వి. (సం. కుడ్యమ్. క.గోడె).

బి. త్రి.

సీ. ... అంగంబు నునుఁగాంతి యడ
రిన గోదలు, చేదులు మణిమయ
విధమునొంద. విరా. 1.308.

గోడి విణ. ఒడ్డగెడవు. ఒక ప్రక్క
క్రిందికొఱఁగి రెండవప్రక్క పైకి
లేచినది. (చూ. గోడివడు.)

గోడిగ వై. వి. (సం. ఘోషికా).

సీ. గోడిగ జాతిలోఁ గొదమ పెం
టుల నేర్చి మావుల హత్తించు మార్గ
వంబు. విరా. 1.95.

గోడివడు దే. అ. క్రి.

ఒడ్డగెడవగు. ఏటవాలగు.

గీ. ... గోగణము ముంగలిగ నేల
గోడివడఁగ, నడచు తొరవరాజు
సైన్యంబు గనియె. విరా. 4.50.

గోడు దే. వి.

దుఃఖము, పరితాపము.

కం. పరమ మునీంద్ర సమగ్మృత,
కురుచీరుల మా మనముల గోడుగ

దన, క్కరుణ వెలయ తోకంబు, చెవురు
వందగఁ జూపవే చిచ్చి పురుషింబు.
ఆశ్ర. 2. 82.

గోత దే. వి.

లడుది. శ్రీ
కం. జ్ఞాపలయెడ గోవులయెడ,
గోతులయెడ ధర్మమెడలి క్రూరు
డగుట కా, ర్వాతుర విప్రోపేడా, నీతి
విసము లపహరించు నిపుణత యర
యన. ఆను. 3. 284

గోత్రభిత్తు సం. వి. అ. పుం.

పర్వతములను భేరించువాడు.
ఇంద్రుడు.
శా. ... గోత్రభిత్తునందుం బటు
సాయకోర్కరమునం జూపెన్, ఘన
టోపము. విరా. 5. 91.

గోత్రభిదుడు సం. వి. దే. పుం.

గోత్రభిదు
కం. గర్వించి పలికితిగు నీ, గుర్వము
పజవీర్యమును బ్రకాశంబుగ నీ,
పర్వత విసరము దెర్చి వి, గుర్విం
పుము చూకమన గోత్రభిదుడు.
ఆది. 7. 275

గోత్ర సం. వి. అ. శ్రీ

ఛామి.
కం. చిత్రాంగదయు నులూపియు,
వృత్రాంగనూజ పాల విభవ మహి
తతై, గోత్రాచు నిలువగ న, ద్ధాత్రీ
భుడు సనియె నమ్మడంబురాన.
అశ్వ. 4. 209

గోదానము సం. వి. అ. న.

అవును వాగము చెయుట
తే. ఒక్కడు గోదానమొనరింప

నొక్కడును తత్పలము చేడ.
శాంతి. 4. 155.

గోదావరి సం. వి. ఈ శ్రీ.

దక్షిణ భారత దేశమున బ్రవహించు
ఒకానొక నది; గోదావరి భీష్మ. 1. 88.

గోధ సం. వి. అ. శ్రీ.

అల్లెత్రాటి దెబ్బ తగులకుండుచు
అడుముయొక్క తోలుతో కుట్టి ఎడమ
చేతికి దొడిగికొను కవచము.

శా. ... కృష్ణామయై బద్ధ గోధాంగు
త్రాణుల్ రంగుచున్నును నంచు
నిల్చిరి. ఆది. 6. 9.

గోధనము సం. వి. అ. న.

గోకులము, గోవుల గుంపు.
కం. .. గురుకార్మి వర్తనము
నందించు యుండునేని గోధనముల
రెల్ల రక్షణము చేతన. దగ జేయు
ముచ్చటన్. విరా. 1. 287.

గోధేనుపు సం. వి. ఉ. శ్రీ

క్రొత్తగా ఈని దూడగల యావు
కం. .. కొనుమిచ్చెద నీకు లక్ష
గోధేనువుల. ఆది. 7. 9

గోవతుడు సం. వి. వి. (అ. పికా. అ.)

గోవులను కాపాడు, ఆల కావరి.
కం. కరులం దోరను ఛిముడు, వె
వున గోవతుడు గడుపు చెలిచిన
మాడ్కిన్. భీష్మ. 2. 215

గోపతి సం. వి. ఇ. పుం.

1. స్వర్గాధిపతి, ఇంద్రుడు.
తే బలుని దెగటార్చి చూలు గోప
రియు హరియు, బోలె గడ్డని సమ
యించి పిలమెఱయ, మురికెత్తం త
మోసి సంభోతులగుచు గడ్డకెయ

గృహమునకు వచ్చును.

పద్య 3 388.

2. పక్షపతి, పక్షపతి

హిమవద్వర్షాదులను పక్షపతి మహా
పక్షపతి చెయ్యమనగా గోవులు చుట్టు
చేరి యుండు సలకటపెట్టెను. అందు
లకు దుష్టుడు చెప్పి: మహా గోకు
లము సంతాపముచే ఆకులవృ
ష్టమొదెను. అమరులు వచ్చి పక్షపతిని
త్రార్థించి వృక్షమును గానిరగా
నిచ్చిరి. గోపతి యను నామమిచ్చిరి
అందుకు రావడము గోపాధి మాన్చి
వృక్షమును హాసముగను గేతువు
గను జేసికొనెను. అను. 4.488

3. పక్షపతి, పక్షపతి

మహామహానకు వయపడి వనమున
తేగి యందు గోవులు రక్షించిన బ్రతి
కెను. కాంతి 2 92.

4. ఒకానొక ముని

ధర్మరాజునకు వచ్చి ధర్మ పరమ
వినిపించెను సఖా. 21.

5. పక్షపతి అను నగ్ని పక్షపతి
సకల యజ్ఞాదులకు దుష్టలైన యెదు
గుటతో నై పక్షపతి, ఈయను
సమస్త ధర్మక్రియలందు హేతువై
ప్రసన్నుతమహించెను. అను. 5 166

గోపనము సం. వి. అ. న

1. దామరు, కిష్కిపుష్పము, మణిగను
పక్షపతి

వ. ... (ధర్మరాజు) పక్షపతియై
పక్షపతి నారోపించి దుష్టియ మంద్ర
కార్యములను గాదెయింప పుట్టె
నని చెప్పి కాంతి 140.

సీ. . పాపకుడు మొఱంగి. ఆ
యంగి కరమ గుప్తి యర్పించి గోవుల
నాశ్రయించె నవియు నన్నిగోవు,
నంబు సేసె ఆకు 2.101; ఆశ్ర.
1 58.

2. రాహుడు, కామరు పక్షపతి.
మ. ... (ధర్మరాజు) సహదేవుం
జూచి పక్షపతియ గోపన పరుండవై
సర్వార్థయందును ముప్పిడిచును
నిచ్చునది యని పలికి శాంతి. 1 378.
కం. కోపంబులేమి సత్యాభావము
పెడచారపరవిలాసము చదివా, గోపన
మద్రోహం బవ, నీపాలక సర్వవృద్ధ
నియం గుండుండు. కాంతి. 2.221.

గోపభావము సం. వి. అ. పుం.

గొట్టించెను, గోపవృత్తు.

కం. తలుగుల హరి యొకదెన ...
ఒకదాడు ఒకటి గోపభావంబులై.
విరా 1.275.

గోపవేషుడు సం. వి. అ. పుం.

వృష్టుడు
వ. అచలనకృత మర్యాదలందు
సకల రాజన్య సామర్థ్యముగా
గోపాలదేవు హరిని దూరించుచు
పగవలె యని విచారించి. ఉద్యో
1.62, శల్క. 1 367.

గోపాలుడు సం. వి. అ. అ.

గోవులను రామదాడు.

వ. ... తమ చేసిన విధంబు పక్ష
దేవ వర్తులయిన గోపాలాది ముద్ర
సంబంధకు ముద్రచేయి చుండు.
విరా. 1.178.

గోపిక సం. వి. అ. పు.

వ్రేల, గొల్లది, గోపత్రి.

తే. వెన్నులను గోపికా చిత్ర వృత్త
ములును, నరసి మ్రచ్చిల నేర్చిన హరి
యతందె. ఉద్యో. 3. 175.

గోవుడు సం. విజ. (అ. అ. అ.)

గోవులను రక్షించువాడు.

కం. మున్నుగల గోపవర్గము, నిన్నుం
గని కొలిచి భక్త నీ పని సేయన్.
విరా. 1. 288.

గోవురము సం. వి. అ. న.

పురద్వారము - గవను.

చం. హరితనయందు పాద్యుడు
యందును సందట నాహవత్రయా,
వికతుల జేసి యప్పురము పీఠుల
వేదుల రమ్యహర్మ్య గోవురముల...
కాండమయంబుల జేసె నీసునన్.
ఆది. 8. 201; కర్ణ. 1. 263.

గోవ్రతారము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యాతీర్థము. ఇది శ్రీరా
ముడు స్వర్గమునైన సరయావ్రదే
మున నున్నది. ఇచ్చట స్నానము
చేసిన అశ్వమేధ ఫలము పక్కును.
ఆర. 2. 273.

గోభవనము సం. వి. అ. న.

ఒకానొక పుణ్యాతీర్థము. ఇచ్చట
స్నానము చేసిన గోసహస్ర సమృద్ధి
లగుదురు. ఆర. 2. 283.

గోమతి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. ఒకానొక పుణ్యానది. ఇది నైమిశ
పుణ్యమున గలదు. కాంతి. 3. 555.
దీని తీరములు దేవతలకు, ఋషులకు,
యజ్ఞభూములు. ఈ నదియందు
స్నానము చేసిన అశ్వమేధఫలము

పక్కును. ఆర. 2. 273.

2. గోస్త్రామ్రము. దీనిని గోసమాచూము
నడుమ విరిచి జితేంద్రియుడై జపిం
చిన బవితుడగును. ఆను. 3. 49.

గోమయము సం. వి. అ. పుం. న.

1. అవుపేక.

కం. .... గోమయముక, వినుతాంబు
స్నాన మతి పవిత్రం బనఘ. ఆను.
3. 33.

2. ఎద్దుపేక.

వ. అయ్యుండుకుండు ... ఎదురి
నొక్క చుహాక్షుండు నెక్కి చు
డెంచు వాని నొక్క చివ్వుపురుషుం
గని వాని పన్నున వృక్ష గోమయ
భక్షణంబు సేసి ... ఆది.

1. 93.

గోమాత సం. వి. ము. శ్రీ.

గోలోకమున ముఖ్యుడైన గోవు.

వ. గోలోకంబున ముఖ్యుంబులగు
గోమాతలంతయు నెడింగె. ఆను.
3. 80.

గోమాయువు సం. వి. ఉ. పుం.

గోవులను పోషించునది. ఉండుకము,
నక్క.

వ. అనుచును నాపగానయము చేక
త్రియోజనంబైన వ్యావ్ర గోమాయు
సంపాదంబును నిలిపివండు గలివా
కర్ణపువడి యిట్లనియె. కాంతి. 3. 53.

గోము దే. వి.

సౌకుమార్యము, మృదవము.

సీ. .. బడుగులచే నను దాడిన
పరిచించి గోమునమై గంధగ్రాస్త
దేహు. విరా. 1. 101.

౧౦. గోమున బెరిగిన వాడు మహా
మానోదగ్ర చిత్తఁడల్లగుటను సం,
గ్రామంబున కలకండు, వామ భజా
చీర్య దుర్మద స్ఫురితుఁడనె.
ద్రోణ. 3.191.

గోముఖము సం. వి. అ. పుం. న.

వాద్య విశేషము.

వ. ... శంఖ భేరి పణవ గోముఖ
ప్రముఖ తుర్కబలు దిక్కులు
పిక్కటిల్ల జెంగె. శల్క. 2.185.

గోముఖుడు సం. వి. అ. పుం.

క్రోధ గణాఁగి సంభవుడు అది.
3.80.

గోయజ్జము సం. వి. అ. న. గోయజ్జము.
ఆను. 2.469.

గోయజ్జము సం. వి. అ. పుం.

గోవులను దానము చేయుట - గోయ
జనము.

౧౦. ... గోయజ్జమునానె విధి
నడపె నింద్రుఁడమలవరితా. ఆను.
2.472

గోరక్షకుడు సం. విజ (అ. షీకా.అ)

గోవులను రక్షించువాడు.

కం. విను కర్షకులును వచిజాలు,
ననఘా గోరక్షకులు భరాధీపనకున్,
దన మొడఁగూడెడు చోటల, ననేర
విధములకు నెల్ల నాచ్యస్థలముల్.
శాంతి. 2.89 .

గోరథము సం. వి. అ. పుం.

ఒక పర్వతము, గిరిప్రజము చుట్టు
నున్న యెదు పర్వతములలో నొకటి.

౧౦. గోరథమును ఒప్పథము, వై
హిందు ఋషిగిరియందై త్రాకాద్రియ

ననఁగా, భూగిరిలేని దీనినఁగూర
భటులు వోలెఁగచి చుట్టును నుండున్.
ప. దాననచేసి యిప్పురంబు గిరిప్ర
జంబు నా బరఁగె. సఖా. 1.174,
175.

గోరసము సం. వి. ల. పుం.

ఆవుపాలు, ఆవుపెరుగు, ఆవుపక్షిగ.
వ. .. సహదేవుండు గోవులం జూచి
భూవల్లభుండు సంఘిల్లిన సమయం
బున సముపార్జిరంబులగు పదార్థంబు
లన్నియు నన్నల వశంబు సేయుచు
వారలకు గోరసంబుల మిడ్చి నలుపు
చుండు విరా. 2.2, ఆను. 5.55.

గోరు దే. వి. బె. ఇది 'గిణి' అను
దాతువునంకి యేర్పడి యుండ
వచ్చునేమో గాని సంస్కృత 'ఋరి'
జ్ఞము నుండిగాని, ప్రాకృత 'మోరు'
జ్ఞము నుండిగాని పుట్టినది చెప్పుట
సంస్కృతమునందలి మిథ్యామూల
యుండవచ్చును.
ఒహ. గోపలు, గోళ్ళు, గోళ్ళు.
నఖము.

ఆ. గురుని మాట సరికుగొనిమి దుర్భి
లతి పిట్టి పుడర గోరు పిసుక
ప్రంపఁ గణవ మరగు టుచియ కాలా
స్తమయ సహయముల భాను జూచు
దాయవరము. ఆను. 1.95

సీ. గోర జోజినమిచ్చి గొన్నింటి
ఉక్కు సాదాబాగా ప్రయ్యల వాపి
పాపి. విరా 4.85.

మ. పెలుచన్ గోపల నొత్తి యగ్గ
జముఁ దాటెల్ల భవన్. మూర్తల
చొంచన్ వెననెత్తి ఆను. 1.285.

ఉ. ఉప్పి జనంబె ప్రేరల పురుదు...
పొక్కిదొడంగె గోళ్ళలో జిప్పిల
జొచ్చె నెత్తుల విరా. 1.118

ఉ. గ్రమ్మన కంచెని జొదివి
కప్పవమున్ వలకాల వాసు పాప
మ్మన వాణిబును మువమ్మన
బట్టి కిగిరె గోళ్ళలో. ఉ.
1.288.

గోల దే. వి

1. గెలు.

ఉ. ... ఉత్తులలో ఉబ్బిలి గోల
నేసిను బుగ్గారా మేపారగనె.
విరా 2.281.

2. ఎరలము, బొంగుల

సీ. హరుల నాల్గిం జరిపి
యాంపుల గోలతో, నొగి మూస
మ్మల నుగ్గిసేసి విరా 3.190

గోలప్రేయ దే ఆ ప్ర

గెలుచేయ. (హ. గోల)

గోలాంగూలము సం. వి. అ. పుం.

1 ఆవులొక ఒంట తొల గెలది
కెనుచున్నట్లు, బుజొక తొలి, దీని
మాతీ నల్లగా నుండును.

ఎ. సింహరాంగూల లాలిల
లాలగల రచ్చుల విండుమానలై
యెప్పుడున్న దవ్వులుండు నర్తుల
లన్ని. అవి. 8.254

గోలోకము సం. వి. అ. పుం.

గోవుల వసించు విష్ణులోకము నది
ప్రహరలోమనుల దైని నుండు
గాదావరు లిల్లిగి చేరును.
ఉను 3.68, అను 2.469, 466
లం పుచ్చున నుండున కైతల, గెన

ఎమ లోంబులంబె గోలోకము
సజ్జన విను వరం మీదై, యని
వెలుగజేసె నది మహాష్ట్రం
మయ్యెన్. అను. 3.24

గోవాదుము సం. వి. అ. పుం

ఆవుల కొట్టము.

రం. దేవగృహము కడపిరి, గోవా
మునుని రచ్చవృద్ధము పొంపెన్,
భూమి సర్వములను విష్ణోవిస్మయ
ముప్పించున చాచిపియిరె. ఉ.
4.98.

గోవానిము సం. వి. అ. పుం.

ఆవుల నివసించు చోరు

ప. ... దాన భరి ముదిండు గోవా
నిండు బొడువలైబొండులు సొప్ప
సెట్లయ పవ పాంపవ నిండులు
సొచ్చిన. నథా. 1.196

గోవిందుడు సం. వి. అ. పుం

శ్రీకృష్ణుడు భూమి పాకాకమును
కడముల నెత్తులంబె గోవిందుడు
పేరు వచ్చెను (విష్ణువు).

ప. ... ఆ వినుచును భిన్న
యునును గోవిందు గానిచ్చె
ఉద్యో. 1.64

సీ. ... వన సుహి యది గుహారాని
లకకులంబె వింది యెచ్చెనును గోవి
ందులయ. కాంతి 6.122.

గోవు సం. వి. పుం

1. పుచ్చుదుము; కిచ్చువును కిచ్చెను
లచ్చెనది

ప. ... (అచ్చును ఆత్మవిష్కృతిని
నిచ్చు) కిచ్చు సమాచిచ్చును
గోవుని నుండు చేయెంత పుం

బలు పడునన నాటనేసియు. అది
6 28.

వ. ... కపిల యనుదాని నమ్మతం
బును గోగణములను బ్రాహ్మణు
లను ఘృతాచీ మేరకాదులయిన
యప్పుసలను బుట్టిరి. ఆది. 3.65
సీ. ... గోప్రముక్కు గుట్టెడువాడు
దన్ముష్క భూతియగు కర్కడు నధో
గతి కరుగువారు. ఆను. 2.62.

శ్రీ.

1. ఆపు.

వ. ఒక భాగ్యవంతుని సంగతులను
నొక్క మహద్విజయం నభ్యుదయను
సౌజన్యమునను గోవర్గర యొసం
గిన నమ్ముని తన గోవు నయ్యోషధి
మేపి పోషించిన నది సుపుష్టయు
సుస్వరయు సురూపమైన యొక్క
పుష్పవంశ పౌరుషవదసి గర్భిణియై
మిథునంబు సీనిన అను 3.63.

2. భూమి.

సీ. గోవు మహి యది గుహలోన
నడకుండు జెంది యెత్తుడు గోవిందు
డనియు. శాంతి. 6.482

పుం. శ్రీ.

లరణము

వం. గోవులు సూర్యుని యుత్పల,
గోవుల యల్లగుండే గోదానవరుల్,
భూవికరా సూర్యసృష్టపరై వెలు
గుదురిట్ల చెప్పు నాగమ భజరుల్.
ఆను. 2.461.

గోవృషము సం. వి అ. పుం.

1. శ్రేష్ఠమైన ఎద్దు. అబోతు
ఇక్కడ 'గో' పదము వృషప వాచ

లము. వృషపదము శ్రేష్ఠవాచకము.
ఇది కృపుని భృక్షవిహ్నము.

సీ. కనక గోవృష సాంద్ర కాంతి
పరిస్ఫుట, భృక్ష సముల్లాసంబువాడు
కృపుడు. విరా. 5.4; ద్రోణ.
3.283

2. ఒకానొక చేపము ఈ దేశాధిపతి
భర్మజుని రాజసూయమునకు వచ్చెను.
సఖా. 1.288.

గో

గోణము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)

గుణ సం. విణ. అ.

గోతమ గోత్రము సం. విణ.

గోతమము సం. విణ. అ. అ.
గారి గోత్రము అనకమహారాజ
గోత్రమును ఈ గోత్రమునకు
ముప్పులు. (1) అంగీకరణం,

(2) ఆయాస్యం. (3) గోత్రములు.
సీ. మక్షనకుండు సమాన్య గోతమ
గోత్ర మహారాజు భాస్కరమంత్రి
అనయంబు విరా. 1.10.

గోతమి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. గోతమవంశమునకు బుద్ధినది.
ద్రోణుని భార్య, కృపాచార్యుని
చెల్లెలు - కృపి, అశ్వత్థామ తల్లి.
2. ఒక బ్రాహ్మణ శ్రీ (చూ. గోతమీ
లబ్ధుల సర్ప మృత్యు సంవాదము)
అర. 1.5. మొ. 42 వజ్రకు.

గోతమీ లుబ్ధక సర్ప మృత్యు సంవా
దము సం. వి. అ. పుం.

ఒక ఇతిహాసము. యుద్ధసంహరము
పశ్చాత్తాపపడు భర్మజునకు దీక్షునీ

ఇతిహాసము చెప్పెను. (చూ. ౮౭. 15 మొ. 12 వజ్రకు.)

గౌతమము స. వి అ. పుం.

1. ఒక మహర్షి; శరద్వంతుని తండ్రి; కృపాచార్యుల పితామహుడు. సీ. వినవయ్య గౌతములన బ్రసిద్ధుడైన మునికి శరద్వంతుడను మహాత్ముడును తేజుడైన శరసమాహముతో నుదయించి. ఆది. 5.185

2. శరద్వంతుడు - కృపాచార్యుని తండ్రి.

3. ఆ రియస్ కివాక్షేపణ పాఠము గౌతమనరవుడు పలు బాధ ధనుః పాతముతోడన రేడి, పాఠము గావించె రాగి చరణపరగరత్న. ఆది 5.187. కృపాచార్యుడు - తొలవ పాఠపుల తొలి గురువు.

వ. అయ్యాచరణిహారుడు వెనుకకు లంఘించి పోయినను గృపాచార్యుడు పదాలమ్మ లెమ్మలం గీరించుచును సరలను గదావడంబు వైవ సగ్గతి ముండు దుండయలు సేసిన. వీర్భ. 3.42.

3. ఒక మహర్షి - ఇతడు హస్తయందు కాపిచాటులను సృజించెను. ఆప్ట గౌతమానుగ్రహము చలన మాగధులనెప్పుడు ఉయింపలే పోయిరి. సఖా. 1.175.

4. అహర్కాంత. సప్తపర్వలో నొకడు

సీ. ... అహర్కాంత యింద్రుడు,

గౌతములనిన గాసింపడ. ౮౭ 5.340.

వ. ... విశ్వామిత్ర ఉమచగ్ని భరద్వాజ గౌతమ వశిష్ఠ వసిష్ఠాత్రి ప్రభృతి ముగ్ధుడు ప్రకుంభాతని పాలికేరెంచి ద్రోణ 5.304.

శరదు గంధర్వమిట్టిన తపస్సు చేసెను పరపరాముని వంస భయ పడి వచ్చిన అ. పరదు వానిని క్షించెను. శాంతి. 2.92.

5. ౫౦౦౦ లం గిరసుడు ప్రియవ్రాతాత్మ ములు రెరియడెప్పెను ఆను. 2.71.

6. ౫౦౦౦ సాంప్రదాయమువారి తిక్కిన సోపయాడి (చూ. గౌతమ గోత్రము).

5. ఒక బ్రహ్మర్షి. ముంగ మహా ముని (చూ. విశ్వము. ౮౭ 4.53. మొ 79౨.

6 మధ్యదేవయ ప్రకృత బ్రాహ్మణుడు. (చూ. నాదీశుని చరిత్ర) శాంతి 3.472. మొ 523 వ.

గౌతము స. విణ. (అ. ఈ. అ)

రెల్లనిది.

సీ. ... రామరాజ గౌతముని చోటుల నుంచు బాదించి చిం చించునాంచి. విరా 4.50.

గౌతముముడు స. వి అ. పుం.

7. ముగ్ధుడు; ౮. స. పుష్కలము ౫౦౦౦ యిచ్చిన శాప విచక్షణమును పరీక్షిత్తున రెచెరించి కమ్మని యాచని బంపెను ఆది. 3.79;180, 181.

గౌతమము స. వి అ. న.

గురుత్వము, ఉపపత్త

కం. మెయ్యంగ సభ్యమేఘం, బలు
వేయును నొక్క సత్త్వమును నిడగ
డలందుల నిడి యావంగ సత్త్వము,
వలనన ములు సూపు గౌరవంబున
పేర్చిన. ఆది 4.94.

2. గొప్పతనము,

ఓం. పారాశర్యుని కృతయ్యు, భారత
మను పేరఁ బరంగు పంచమ వేదం,
బాధ్యము జులంకుఁ బద్ధెరవమూ
హించి నీవధుండు ధర్మశ్రీ. విరా.
1.17; కాంధి. 4.370.

3. పురూష.

సీ. మహనీయ మూర్తియు మానవైభ
వమును ... నవగలకల్యవర్తనమును
గౌరవంబు ... ఆ. గలిగి జనుల
నేలంగు యెన్నుండును నొరులఁ
గొల్చి తిరుగ వెరవు లేని, యన్త నీవు
విరటు నెట్టి చండింబున, ననువరించ
వాడవధిప చెప్పు. విరా. 1.67.

సీ. నేడిందుఁ జనుదెంచి నిర్మలారతిఁ
బ్రజ పన్నులు గప్పిన గౌరవంబు.
విరా. 2 360; విరా. 2 228.

గౌరీ సం. వి. ఈ. శ్రీ.

1. హర్షితి,

ఉ. శ్రీయన గౌరీనాఁ బరంగు చెల్లకఁ
జిత్రము పల్లవించ. విరా. 1.1; ఆను.
4 4.9; ఆను. 5 112.

2. ఎనిమిదేడ్ల కన్య.

శ్లో॥ లచ్చవర్షా విజేష్ఠాతి నవవర్షాట
రోహిణి

ఓం. గౌరీయగు కన్య పరచానా, రూపు
జేల బెలైన వృక్షభమున్, గౌరవముగ

విడుపు ముండి, భారంగఁ జేయఁ
బిల్వతయము చిత్తములన్. ఆను.
3 201.

గౌరీశిఖర క్షుండము సం. వి. అ. న.

(ఒక పుష్పశ్రీమము. ఇందు స్నానము
చేసిన అశ్వమేధము చేసిన ఫలము
గల్గును) ఆర. 2 275

గౌరీ దే. వి.

ఏనుగు.

ఉ. సీ. ... నీరుద్రాపు గౌరీ, దం దెగి
యందున్ పగ రోపమెల్లప్పుగ
నాడు నాటిన్. ఆను. 1.221.

లే. ఇంద్రకథ మర్త్యకోటి నిష్క
మగు గౌరీ సీతనని చెప్పె. ఆను
4.70.

గౌరీన వై వి. గుప్తసే.

ఏణ, విట్ట మెలంగువాని తొడుగు
గలిమి, అచ్చానము పుణ్యము
ఓం ... నాచగు పడిమియ నీ సైన్య
మునకు గౌరీన గాదే. ఉద్యో.
1 214.

గౌళము సం. వి. అ. పుం.

ఉకానా దేశము. గౌరీదేవు, గౌరీ
దేశము. ఫిప్పు. 1 10.

గ్ర

గ్రంథ భారము సం. వి. అ. న.

గ్రంథము పల్లవించు.

సీ. గ్రంథంబు భరియింపగని నీర్లు
బోధంబు లే పుష్పశోభ వృక్షే ము
గ్రంథధారిణి ముద్రయూజనము
కాంధి. 6 29.

గ్రంథము సం. వి. అ. పుం.

కావ్యాది - పౌర్ణమి.

ఆ గ్రంథం బధిగమించి దాని నద్య
సింహుకు మర్త్యుల కాయమర్త్యులు
సాలవు. శాంతి. 2.203; శాంతి.
6.29.

గ్రంథము ధరియించు సం. అ. ప్రి.

గ్రంథమున వర్ణవేయ.

సీ గ్రంథంబు ధరియించుగాని నీ
కర్మభోధంబు లే కర్మభోధ వ్యపేత,
మగు గ్రంథధారిణి ప్రప్రయోజనము.
శాంతి. 6.29.

గ్రంథి సం. వి. ఇ. పుం

1. ముడి.

ఉ. ... ధి క్తహృద్గ్రంథివిభేదన.

విరా. 1.333.

కం. క్షమయును ఉమయును సత్తము,
నమేయ మహిమాస్పతి. ఉంన
విందుము ధర్మములందెల్లను నధి,
వర్జ్యములవి హృద్గ్రంథి భేదన
ప్రౌఢంబుల్. శాంతి. 5.544.

(ఈ తావుల రాగాదిచే నైన బంధము
అని భావము.)

2. వృధ.

ఉ. అంధక వృష్టి భోజ కుటరాస్పద
భూపరులెల్ల సిదెసన్ భాంధవ
సౌహృద ప్రణయ భక్త విశేషము
తొప్ప నీ మనోగ్రంథి యమంగ
జేయ నెసంబును బూనినవారు తోధ
మోహందులు ధాత్రరాష్ట్రుల జనా
ధివ మార్కొనువారె వారలన్. ఆర.
4.160.

గ్రంథము దే. అ. ప్రి.

(గ్రంథము + అమల - ఉపయోగము
లేనిది.)

ఉపయోగము, అమల. కావ్యాది - పౌర్ణమి
తే. వెదలి - మృత్యుల దగువారు వివిధ
భృత్యుగణము దానును నేల గ్రంథ
దలఁ గవలి, రాజరాజు గాంగేయు
యరస్కరించు కొని నముద్ధతి నడచె
దిక్కులు వడంక. ఉద్యో. 4.163.
వం. గుం గొని భీము చంద్ర
లయకాల కృతాంతరంబు వోరె నేల
గ్రంథమున నుల్కి నిల్చిన నెకంబి
తుండై ముగియించు. ఆర. 4.18.

గ్రంథము దే. వి. ఉమయు.

పెరిగి మొదలగు వానియందులు అను
పరిణము.

ఆ. పెన్నె పెడచివాటి యమ్మలయ్య
లముగ నొక్క ముష్టి దొడిగి గ్రంథి
నింగి, సెరిగెన తీలఁ బునెనె నెదల
లలలును విరా. 5. 49.

గ్రంథము దే. ప్రి. విజ. ప్రి.

ప్రభుముగా.

కా అనిన విని పూని గ్రంథమున,
ఉనుదేరిమి నెదల దస్సెం జాలదని
నెమ్మకమున నెలింగి యాచె, యను
ఉన్నుని ఉనినె పడ. పడ. ఉయ
సె. విరా. 1.52.

మ. భరణీత్రము సువర్ణంబు
సముద్ధారించుచై గ్రంథమున, గురు
సైర్వంబులు వచ్చి ముచ్చికొనె
గోదగమున దేగయె, మలం దెచ్చు
టకు గడంగుము ... విరా 4. 5
(వడ వడిగా వచ్చి ముచ్చికొనె -
ఆర అమల)

చి. బంధు విప్లవ ప్రపంచము
పాల సుతుండు గ్రంథమునం, గాని
కరన ప్రతిం గురికి కోపము జెంచిన
నాటడుగ్రంథన. భీష్మ. 2 382.

(గ్రంథమునన్ = వెంటనే).

గ్రంథితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ).

కూర్చబడినది.

సీ. తోచుచు-పండు తోచుచు రెండు
వి. భక్తులు శీల ముష్ణము నాగం
ఉను నిది రెండును నటించు గ్రంథిత
మైయుండు 4 441.

గ్రంథ వై. వి. (సం. గుర్తి; ప్రా.
గర్భో గర్భ.

లే లకరి పుచ్చసేనపై గ్రంథలావ
జొచ్చె. భీష్మ. 3 351.

గ్రంథన దే. ప్ర. విణ. ప్ర.

శ్రీమముగా.

చం. ... ఆంధ్రుల దను రథముపై
గ్రంథన నిడికొని చాలంగగా ఉని
చదివా. భీష్మ. 3 43.

గ్రంథ దే. వి.

పుష్కలలో నుండి మిక్కిలి దుష్ట.

(చూ. గ్రంథభాషా).

గ్రంథభాషా దే. వి.

గ్రంథితో సంబంధము.

మ. మును సౌరభము నివృత్తిగ
మనోహరించునం చేరుల, ల్లన
యారిక వెడలంగ రేరుల నమ్మ
నందునన్ వింపమెక్క సందంబెక్కు
చు గ్రంథపొందెదల ఏకం గెనరంబుల
గడ, లోను బోయి పుట్టు పేరెల
మి బోయిం దెందె సంభోజముల.
ఉద్యో. 2.110.

గ్రంథము దే. ప్ర. విణ. ప్ర. సం.

శ్రీమముగా.

చం. ... ఈరని సీపును నేనునుండి
మొక్కలమునం జొచ్చుచు గడు
గ్రంథము నెప్పుడు నిల్పుచున్నాం.
ద్రోణ. 5.118

గ్రంథనము సం. వి. అ. న.

కం. శింపు, మింగుట
మహాసంగం :- చి. భూమామండు
విశ్వగ్రంథన చి. సర్వమేమిండు
బోలెన్, పున గిర్దా ఘోష మెప్పు
గడగి ఉం. 7.87.

గ్రంథియము సం. న. ప్ర.

చం. శింపు, మింగు.

గ్రంథము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

1. చం. శింపు, మింగుట
వి. ... అంధ్రులు రామగ్రంథమును
సంగ్రహిస్తేయుం బోలె రైస. భీష్మ
3 212.

2. ఆంధ్రుల పండితుని

సీ. ... బుక్కరు, గైకొన్న ముప్ప
గ్రంథములు, సంగులు చివరికి రైసలం
గిక యుండువాలు గావలయు ద్రోణ.
1.62.

సీ. ఎనసూయగ్రంథ గాను మీల
చిదిచిలతునె శ్రీ. 1.154.

చ ... ఆవిధా దూరముపై చిహ్న
గ్రంథమునె వాడు విష్ణు నెఱుంగడు.
ఉద్యో. 2.320, కాం. 2 11

గ్రంథము సం. వి. అ. పు.

చి. రాక్షసుల - చుట్టని గ్రంథము
చాలవిన చిహ్నంబు దాం.

ఈరని పరపరాముడు చూచినట్లు

చుండించి స్పృశ్యమావము పొందెను.
(వనశ్రవాముని చూచి రావణుడు
పత్నిన పట్టులు).

వ గ్రహుండను పేరం ఒకగు
నొక్కరిక్కడనుక బ్రహ్మచర్య నవ
హరించి తదీయ కావమున గీతలై
యుండి భవదీయ విలోకనామృత
సేవించున నుభయైతి. కాంతి. 1.24.

గ్రహచారము సం. వి. అ. పుం.

సూర్యాద్ గ్రహములు చెప్పెడి రాసుల
యందు సంచరించుట.

లే. నాతి విను గ్రహచారము పేతు
పులుగ, నకుదములు భుజములు నరు
లకొండ, గ్రహము సేవిండున
కాక జేయదయ్యు డట్లుగాన
భలములు గుహుపకాయు. ఉప.
5.123. (చూ. 122)

గ్రహము సం. వి. అ. స.

రెలిసికొనుట.

సీ. నీవు సెప్పిన చూసీయ వాక్కు,
చుతిగహనం బక్కతాత్ములకును, సర
గ్రహణ కత్తియనఘ కల్గినె. అపర్వ.
2.97

2. చలచుట, లగ్నమిండుట

చ. ... కుమారాశ్ర విద్యా గ్రహ
ణము. ఆది. 1.34.

3. ఒందిగాకొనుట, చెబవచ్చుట

కం. ... ప్రపవ గ్రహణ మోక్షణం
బును ఆది. 1.34.

4. పట్టుకొనుట.

వ. ఇట్లు పాణిగ్రహణం వాచరిం.
విరా. 5.400

గ్రహవతి సం. వి. ఇ. పుం.

సూర్యుడు.

కం ఉగ్రగ్రహములయలకా,లగ్రహ
వతిఁ బుచ్చురైయ సలము విక్రమ
గ,ర్వాగ్రహమున ముట్టిరి రిపు,
నిగ్రహ లంపముని పిమునిఁ జుంప
గతిన్. భీష్మ. 2.358

గ్రహము సం. వి. అ. పుం.

1. సూర్యాది.

కం. మెదసి యునియించు గ్రహముల,
తలచు ప్రభలఁ గ్రేతీసేసి చలదీప
లం గ్రహింపడిరి చెవర నా విద్యన
చెలుగులు నృప చనయు దృష్ట
చెయ్యెట్ల గెనెనె విరా. 4.114.

వ.. చల సమీపించున గెనెనె చరి
సన్నిధిఁ దారాగ్రహంబుల చంచలం
ఒగుచుండం దేజోదాయగు రాజీవా
చుండు నని యెన్ 3.249.

(ఇచ్చటి గ్రహంబులు సూర్యుడు
చిప్ప మిగిలిన గ్రహములయెల్ల లేదా
లంబిన్నాది నక్షత్రముననే గ్రహము
లని గాని చెప్పకొన వలయును.
పాఠాంతరించైన 'తారకంబుల'
యర్థముగఁ దోచెడిని).

2. యెములలో నొక జాతి. శాశనీ
చాచనీ యక్షిణీ వూరూదులు.

లే. ... మాదలగతి యెలర్చ
కం. వెదలు నెద గాద పీఠంబి
గుండు యెని నొత్తువడి యెల
భంగిన్,చెలంగ గ్రహ భూతము
లప్పుడు దొడగె యనేక దురీశములు
గల్పించున్. శ్రీ. 1.37.

3. జాలగ్రహములు, మాత్సర్యాగణము

స్కందావసారిము (చూ. బాలగ్రహములు) ఆర. 5.252.

4. పదాతేంద్ర పిదప మనుజులను వేధించు గ్రహములు.

1) దేవగ్రహము :- నిద్రించు సమయమునగాని మేల్కొని యున్న సమయమునగాని మానవుని బట్టి బ్రహ్మసిన పలుకులు పలికించునది. 2) పితృగ్రహము :- పరుండి యున్నప్పుడుగాని కూర్చుండి యున్నప్పుడుగాని పితరులను జూచి యున్నదించునటుల జేయునది. 3) గంధర్వగ్రహము :- భ్రాంతినొంది గంధర్వులను జూచునట్లు చేయునది.

4) యక్షగ్రహము :- అప్పుడప్పుడు ప్రవేశించి భ్రమియింప జేయునది.

5) వికృత గ్రహము :- వాతపిత్రాదులచే బుద్ధి చెడి యేర్పడునది. ఆర. 5.253.

5. మొసలి.

మ. ... మహాగ్రాహి గ్రహాత్ముగ్రహ, చ్యవనమై పేర్చు పయోధి దాటితి జనాశ్చర్యైక సంపాదినై. ... ఆర. 7.25.

6. అధ్వః మయాత్ముడైన విష్ణుని నామములలో నొకటి. శాంతి. 3.110.

గ్రహించు నం. స. శ్రీ.

1. పట్టుకొను, స్వాధీనము చేసికొను. ప. .. అతనిపయి నెత్తివోయి తడీయ గోధనంబుల గ్రహించిన ధర్మతన యుండును చమ్ములు నడ్దపడం బలు తెంతురు. విరా. 3.117.

2. చేతితో బట్టుకొను (పాణిగ్రహ

ణముచేయు).

తే. చిత్రమున గాఢరాగంబు చేతఁ జూపు తెఱఁగు దోషఁ గెంపారెడు తీగబోడి, మృదులపాణి గుమారుండు మెలపుమై గ్రహించె బల్ల వాలించి మత్తేభలీల

ప. ఇట్లు పాణిగ్రహణం బాచరించి. విరా. 5.399, 400.

3. తెలిసికొను, అభ్యసించు.

కం. శ్రౌత స్మార్త నిమిత్త, జ్యోతిర్విద్య ద్వల గ్రహించి యోగ్యసమయ సం, జాత ప్రాగల్భ్యుడనై, చాతుర్యము మెఱసి మానసంబలరింతున్. విరా. 1.70. (పాఠాం.) (పహించి పాతము)

4. సహించు.

చం. ప్రతిబల దర్పభంజనుఁడు పార్థుఁడు దారుణ బాణవర్షము, న్నుతి నతిపిరుడై కురిసినం బరముండు మహాంబువృష్టిఁ బర్యవర్తము గ్రహించి నట్లు బలవంతుఁడు దాని గ్రహించి పోర న, క్షత తనుడయ్యె వాని నతి గర్వితుఁ బార్థుఁడు సూచి యాత్మతోన్. ఆర. 1.811; చూ. ఆర. 1.812.

గ్రహోపమాతము నం. వి. అ. పుం.

(గ్రహ + ఉపమాతము).

గ్రహముల వలని బాధ.

కం. విన డెబ్బదియేండ్లగు దాఁకను మానవులకు గ్రహోపమాతంబులు గల్గు ననంతరంఁ గ్రహముల, పని వలవదు ముదిమి యెల్ల పనులకుఁ జాలున్. ఆర. 5.254. శ్లో. యావత్ సప్తతి వర్షాణి భవంత్యేతే గ్రహ సృజాన్, అతఃపరం దేహినాం తు

గ్రహచక్రం భవేజ్జ్వరః. సం. భార
ఆర. 230.58. (మూంముచో
జ్వరః అని యుండగా ఎట్టన
'ముదిమి' అని మార్చటంబట్టి ఎట్టన
భారతము వ్రాయనాలోకి వెట్టదివాలో
ముదిమిశాసన పద ముండెనేమో.)

గ్రా

గ్రామణి సం. విణ. (ఇ. ఈ ఇ).

ముఖ్యుడు

ఉ. భీముడుచగ్ర చర్పమున వీమ్మ
నిపై జన సత్తమై కురు, గ్రామచి
భిల్లవంచక యుగంబున నాని మేను
సింఘడు. చిత్త. 2.309, ౩౮౮.
1.146.

గ్రామణియుడు సం. విణ. (అ. ఆ అ).

గ్రామవాసి.

వ. ... పుష్కరాంబు నివాసులైన
యాభీర గణంబులను సరిస్వతి సింఘ
మూలాగ్రతులైన గ్రామణియులను
అంచనదామివర్జితి నివాసులను
వశంగతులం చేసిని. సభా 1.266.

గ్రామము సం. వి. అ. పుం.

1. ఊరు.

సి. లలిత్య నుచియాస్తమయ కాల
ముల నిద్ర జొందుటయును .

గ్రామంబు సెఱుచుటయును పాపం
బులందురు బుధజనములు. శాంతి.
1.293; ఆది. 3 221.

2. (శబ్దాద్ధిపూర్ణతమైనపుడు) సమా
హము.

ఇంద్రియ గ్రామము శాంతి.

4. 364, భూతి గ్రామము. శాంతి.

4 90; పుచ్చ గ్రామము శ్రీ. 2.1.

3 ప్రదేశము, స్థలము.

మాలిని - చతురచర చరీగ్రామ
పద్మావలీ సం, గమ సుచగ పద్మా.
విరా. 1.335.

గ్రామ్యము సం. విణ. (అ. ఆ అ).

గ్రామవర్ణము.

1. ఊరియందు బట్టినది.

వ. ... పరమలయిడి గ్రామ్యవస్తు
పుల చతురచర చరీ 3 22.

2. అసభ్యము, అశ్లిలము.

మ. చతురచర చరీ గ్రామ్యవస్తు
యున్నట్ల సర్వచర చరీ, గవస్తు
దురు ముక్తకేసర బహుగ్రామ్యోక్తి
యిచ్చునై పారపుచ్చుడు మునీర్వ
యందరిధిపై యేరించె రుద్వాసుకన్
యచి యమ్ముద్గలు పాలికిన్. ఆర.
6.116.

గ్రామ్యోక్తి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

అసభ్యపు మాట.

(చూ. గ్రామ్యము రెండవ అర్థము)

గ్రావము సం. వి. న్ పుం.

కొండ, తాయి.

ఉ. ... భూరి భూరుహ, గ్రావ నభా
యధుల్... వాలి ను, గ్రావ దారి
రొచుచు ఆర. 6.380.

గ్రావస్తురుడు సం. వి. అ. పుం.

ఒక మహర్షి. ధర్మజుని రాజసూయ
మున సుబ్రహ్మణ్యుడుగా పుట్టి
వాడు. సభా. 1.292.

గ్రానము సం. వి. అ. పుం.

తెండి, ఆహారము.

వ. ... నచుడు తురంగము.

గ్రాహణమున గ్రహ ధర్మములు తోడం
చుట్టులకుఁ బెట్టుచుండు. విరా
272.

రే. గ్రాస మాచ్ఛాసంబు దక్కంగ
నెచ్చుచుండునై యిచ్చిన నుండు
అర్థ. 2. 172.

శా. ... సిరి నా... గ్రాసవాసో
దైన్యము వచ్చు నాయుయు నీ
చుట్టులకున్. అర్థ. 3. 12.

గ్రాహణి సం వి ఈ. శ్రీ.

గ్రహించునది (సంసికొనునది).

వ. ... అష్టసంధిచక్రములలో ధవ
త్రప్రసాదమున మదీయ మతి యు
వదయు హస్తగ్రాహణియు నయి
యున్నది. అర్థ. 2. 103.

గ్రాహ్యత్వము సం. వి ల న

ఎఱుక.

రం. గుణమూర్తి మాయ దానిని, గణు
యెవ్వరన్న, పెగడు గ్రాహ్యత్వం
బున్, గ... దెడదాదంగా, గణనా
చీరమగు వెలుగు, గను దాన చనన్.
శాంతి. 4. 191.

గ్రాహ్యము సం. విణ. అ. ఆ అ.)

గ్రహించగలగినది, గ్రహణీయము.

వ. ... సకల లోక గ్రాహ్య వచనం
చగు నమ్మహముని యిట్లు సెప్పం
దెలివొందకయున్న ధర్మనందనుం
గనుంగొని పురంధరసంపదనుండు
శాంతి 1. 182, శాంతి. 4. 121,
శాంతి 4. 283

గ్రీ

గ్రీవము సం వి. ఆ. శ్రీ.

మెద, కంధరము.

సీ. హ్రస్వ దీన శ్రీచ నవనతాయన
హను సతివదల స్వహావాధిరము.
ఆర. 3. 319

గ్రీష్మము సం. వి. ఆ. పుం.

చేసచి, ఎండకాలము.

శా. ... దుర్బోధన, గ్రీష్మాదిక్తి
పక్షప్రదావ విసర్వాధ్యంబు విరా
4. 52, భీష్మ. 2. 278.

గ్రు

గ్రుచ్చిపట్టు దే స. శ్రీ.

వంశలకుడి చూర్చి గాదముగా ఒత్తి
పట్టు.

మ అనునట్టియెడ నడుముచు రయం
బున రధంబు విగ్గనుటికి వఱచి పురు
పోతము పిటిందిదెసం గ్రుచ్చిపట్టిన
నకండు దీర్ఘజాహంబగు నతని
నాయలశాఖంబగు విపులకాళిం గొని
పోవు మహావాతంబునుం బోలె గొని
పోవ నానందు పది యడుగుల
కొలఁది నిరాచలంబు చక్కం ద్రోక్కి
యాచిగిలంబు నిలవంబట్టి నిట్లనియె.
భీష్మ. 2. 159.

గ్రుచ్చియెత్తు దే. స. శ్రీ.

1. చేతులు వంకలరొగుండు చూర్చి
పైకి లేవనెత్తు
కం. క్కుచచ్చిదు మద్రమహీ, పతి
గ్రక్కున గ్రుచ్చియెత్తి పాయలగొని
యున్నది వాయు జనియె మారుల
గుతుదాలో దెలిసి లేచి పోయె
గమన్. ద్రోణ. 1. 190.

2. తూర్పు పైకి లేవనెత్తు.

వ. ... ఇభంబులు వొడివి నేలతో
వ్రేసేయుఁ గాలం జమరియుఁ దూల
వైచియుఁ గొమ్ముల గ్రుచ్చి యెత్తియు
బారి నమరిన విడచాకారంబులగు
మోటులుండె. భీష్మ. 1.267.

గ్రుచ్చు దే. స. క్ర

నాటించు

శా. ... కృష్ణుడు . నారా
చంబులు పెక్కురొక్కమొగి మేనకే
గ్రుచ్చ మూర్ఖిలై కర్ణ. 1.165

2. గొమ్ముగా బట్టుకొను, బిగియఁ
బట్టుకొను

సీ. ఉర్మిప్రకృతి పచ్చయమున
కతిభక్తి నెఱంగిన కరుణ నిన్నెత్తి
గ్రుచ్చి నిమగ్నేల పెద్దయుఁ దడ
వుగాఁ గొంగిలింపంగ. ఉద్యో. 3.353.

కం. హరియును సౌత్యకయు వినయ,
భరితాంకితరంబులగుచుఁ బ్రణతు
లయిన నయ్యరుత్తను గ్రుచ్చి
పెరియఁ బరిరంభణ మాచరించె
బరమప్రీతిన్. శల్క. 2.140.

ఆ వేగపడుట మేరవినుము కార్కము
దీటుఁ పీఠకుడు దాని లెఱంగు దగిన
యప్పుడాడరాదె యిపుడు ముకు
ద్రాటఁగాలు గ్రుచ్చనేల కమలనాభ.
ఉద్యో. 3.220.

ఆ. ... భూమి యలలమునకుఁ దోవ
నెఱిగి కళ్ళపుడు నిజోదవు నెఱి,
గ్రుచ్చి, దాపుగాఁగ నిల్చి యెత్తె.
శాంతి. 5.89, భీష్మ. 1.268.

4. (మాలిక మొ.) చూర్చు.

కం వెరివున నూతల నెత్తెలఁ గర
ముల మత్స్యములఁ బట్టి కడు సంత
నముం, తొరయుచుఁ ద్రాళ్ళం
గ్రుచ్చగఁ, గఁ నూపించి ప్రాప్త
కాలక్షాండున్. శాంతి. 3.193.

సీ. ... హరముల్ మెలయ నాయా
రంబుగా గ్రుచ్చి యచంబు వింపగా
నలవరించు. విరా. 1.107; భీష్మ. 3.108.

5. ఎత్తెత్తె, ఉదాహరించు
కం పరులయెడ మేలుగాంచిన మను
గడ యగ్గలము రాజనయజ్ఞ భృత్య
తోటి, గొనియాడుము సేరి పేరు
గ్రుచ్చి కొలుపుచున్. ఆ. 1.64

వ. నీ వలసినట్లాకనొకని చూపింపు
మని వారలం బేరుగ్రుచ్చి యుపదే
శించిన. శాంతి. 2.855.

6. నాటించు.

వ. ... పది బాణంబులు పచ్చినాథు
నురంబునం గ్రుచ్చి. ద్రోణ. 3.196.

వ. అటండు . . . విశాత సాయక సప్త
కంబు శరీరంబున గ్రుచ్చినం గోపించి
యెత్తెమి. భీష్మ. 3.39.

ఆ. మొనసి క్రీడి...చండ మార్గణ
ములు గ్రుచ్చె, సూర్యులెల్ల కర్ణ.
3.298.

గ్రుడ్డు దే. వి. (క. గుడ్డు.)

నేత్రిగోళము కనుగ్రుడ్డు, తారక,
నల్లగ్రుడ్డు.

కం. ఈ పగ దీర్చెచనంచుఁ గోపం
బున రాజుకొడుకు గ్రుడ్డులు రెండుం,
లోపడునట్లుగ గోళిన్, వేపెఱికి
రయమున గగనవీధికి నెగిసెన్.

శాంతి. 3.249.

వ. .... అతి నిశిత దంష్ట్రా కరాళం
బైన తన వదన గహ్వరంబుఁ దెఱచి
గ్రుడ్లు మెఱవ .. గడ్డిలుచున్న
వాని...ఆర. 1.107.

సీ. కుఱువ చేతులు మిడిగ్రుడ్లును
గడుగొన్న తఱులు మఱి చెంచుఁ
దలలు నమర.....ఆర. 1.300.

2. పశ్చాదుల యండము.

తే....అంత నుదయమయ్యె నవ్వేయి
గ్రుడ్లుల నధిక బలముఁ దేజమును
గల్గి యా సర్పరాజి... అను. 1.167.

గ్రువ్వ దే. వి. గువ్వ.

అడవి పావురము.

గీ. గ్రువ్వ గడ్డ దివ్యారువుఁ బ్రువ్వ
గూట,యిల్లు సొచ్చిన శాంతి సేయింప
వలయు. అను. 4.119.

ఆ. ఫలము నినుము వెండిఁ బసిఁడి
ముచ్చిలికొన్నఁ, గ్రోఁతి వాయవంబు
గ్రువ్వ నీచ,కృమియు నగు. అను.
4.266.

గ్రా

గ్రాచ్చు దే. స. క్రి. ($\sqrt{\text{గ్రాయ్యు}}$.

ప్రాతయందిది పరుషాదిగాను గానఁ
బడుచున్నది. అని. శ. ర.)

గుడ్డలి తోనగువానితో పల్లము చేయు,
గుంట త్రవ్వ.

చం. ... బం దనిన సపుత్ర మిత్ర
ముగ నదైస నందఱ గ్రొచ్చి పాతు
దున్. ఉద్యో. 3.142.

వ. అంత నా క్షతియులొక్క భార్గ
వుని యిల్లు గ్రొచ్చి యనంతంబయిన
యర్థంబుం గని. ఆది. 7.383.

ఉ. ... నూయి గ్రొచ్చి నీ,ర్వావిరి
గన్నయట్టులు శివంబగు తత్త్వము
గాంచు నెమ్మొయిన్. అను. 3.316.

శ్లో॥ యథా ఖనత్తనిత్రేణ జాంగలే
వారి విందతి,అనిర్వేదాత్తతః స్థాన
మీప్సితం ప్రతిపద్యతే॥ సం. భార.
అను. 152.3. (నిర్వయ).

గ్రొప్పించు దే. స. క్రి.

త్రవ్వించు.

వ. అప్పుడప్పుట్టు గ్రొప్పించిన నలిగి
నిమీలత నయనుండై చ్యవనుఁడు
సంయాతి సైన్యంబులతెల్ల మూత్ర
పురీష నిరోధంబుఁ జేసిన. ... ఆర.
3.178.

గ్రొయ్యు దే. అ. క్రి.

గీ. అమ్మహాత్ముఁడు .... ఇచ్చు,
గోగణంబుల గొరిజల గ్రొస్సి యయ్యెఁ
గాదె యీ సరోవరము జగన్నుత
ముగ. ఆర. 4.888.

గ్రో

గ్రోకు దే. స. క్రి.

గీకు, బరుకు.

తే. ... శిరము గ్రోకంగఁ దగదిరు
సేత. అను. 4.102.

(‘గోకు’-అని సూ. అ.ని. పాఠము).

శ్లో॥ న సంహతాభ్యాం పాణిభ్యాం
కండాయేదాత్మనః శిరః. సం. భార.
అను. 161.73. (నిర్వయ).

గ్లా

గ్లాని సం. వి. ఇ. క్రి.

(శ్రమము, మనస్తాపము, ఘృతిపాసలు

మొదలగు వానిచే గలిగిన)
దౌర్బల్యము.

వ. ... (ధృతరాష్ట్రుడు) విదుర
కృప సంజయుల నుద్దేశించి తనకు
ముఖశోషయుం దను గ్లానియుం
గలిమి నుగ్గడించి. అశ్ర. 1.89.

ఘ

ఘంట సం. వి. ఆ. శ్రీ.

గంట.

మ. ... ఘంటా నినాదాత్త పోషణ
నానా పటు బృంహితద్వనియు. విరా.
3. 158.

ఘంటాకర్ణుడు సం. వి. ఆ. పుం.

వ. .... తన యనువరుడైన యిత
నిని శివుడు కుమారస్వామికీ అను
చరుడుగా నిచ్చెను. 2.188.

ఘంటిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. చిలుగంట.

చం. ... కరింద్ర ఘంటికా, భృదిత
నినాదము. విరా. 5.89.

ఉ. ... ఘంటికా స్వనో పేతముగాగ
వాడెలమి బెద్ద యెలుంగున జాచె
నెల్లెడన్. మౌస. 1.24.

ఘట సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఏనుగుల సమూహము, సమూహము.

సీ. ... ఉభయ పార్శ్వంబుల నిభ
ఘటలేలకో చనుదేవు సమదాశి సమితి
మొరయ. విరా. 1.186.

ఘటకుడు సం. విణ. (అ. టికా. అ).

ఘట్టిల జేయువాడు,

కం. ... సమంచితానల సంస్కార
దశా పూతత్వము నా, విదితయకు

దొనర్చె విప్రవితతి ఘటకుడై.
మౌస. 1.152.

ఘటజానకుడు సం. వి. ఆ. పుం.

ఒక మహర్షి. ధర్మరాజు సభకౌశలరి
వచ్చినవారిలో నొకడు. సభా. 1.21.

ఘటన సం. వి. ఆ. శ్రీ.

ఘటనము, చేయుట.

చం. ... నితాంత దంత రటదాస్య
రంగ వికట భ్రుకుడి చటుల ప్రవృత్త
న, ర్రన ఘటనా ప్రకార భయద
స్ఫురణా పరిణర్ధ మూర్తియై. విరా.
2.133; విరా. 3.77.

2. కృత్యము, యోగము, కూర్పు.

తే. ... గడవరాని, దైవఘటనకు
నొత్తుఁ జిత్తంబులోన. విరా. 2.208.

ఘటనము సం. వి. ఆ. న. ఘటన.

కూర్పు, యోగము, కృత్యము.

కం... అ, వృలుకులకు నసత్యత్వము,
గలుగఁగ నేర్పునొకా దైవఘటన
బలమునన్. శల్క. 1.268

ఘటవృష్ణము సం. వి. ఆ. న.

జాన యడుగు భాగము, బొచ్చె.

తే. స్థావరములు దన్ను గలయ,
విలయ మొందిన ఘటవృష్ట విధము
దాల్చు. శాంతి. 5.74.

ఘటము సం. వి. ఆ. పుం.

1. కుండ, కడవ.

సీ. ... తనదు శుక్లము నిర్గమించిన
ఘట సురక్షి, తము సేయ సప్తభేదము
లోంది యది సత్పురుషులైరి. శల్క.
2.160.

కం. చినుము ఘటము సేయుట సాధ
నములు లేకున్న నగునె. శాంతి.
5.868.

2. బాన.

చూ. ఘటశుద్ధి

ఘటశుద్ధి సం. వి. ఇ. శ్రీ.

భాండములను శుద్ధిచేయుట.

సీ. ... ఇలువడి ఘటశుద్ధి గలిగిన

కాంతలందు. తే. నిల్లు. ఆను

1.285.

ఘటి(యి)ంచు సం. న. శ్రీ

1. చేయు, కావించు.

కం. జనకుడు వేడుకఁ జేసె,చిన

యంతన సంతసిల్లి చేతం బిండం,

బనుమానింపక యే,బెట్టిన కాత్ర

విధానగతి ఘటంపమి వచ్చున్. ఆను

3.129.

వ. అక్కాంత ... అంజలి ఘటించి

యచ్చిరించి కట్టనియె. ద్రోణ. 2.167

2. సమకూర్చు, నెఱవేర్చు.

తే. కుసుమబాణుని బాణముల్ గూడ

నైదు,గరగి నేరిమి వాటించి కరువు

గట్టి, పోసి చేసి చైత్ర సంపుటము

దగ ఘటించిరో కాక యిట్టి చేడియలు

గలరె. విరా. 2.27.

3. ఆయత్తపఱచు, సిద్ధిముచేయు

చం.... ఘటించగఁ బంపు రథంబు

చయ్యునన్. విరా. 3.150.

4. మోపు, ఆరోపించు.

ఉ. ... అన్నపై, తప్పు ఘటించి

సివు నొక కాలిమి గల్గినవాడవై

నెపం బొప్పినఁ జెల్లె నీదు నిలు

పోవును జూతముగాక యిచ్చుటన్.

విరా 5.93.

5. వీర్చుచు, కూర్చు.

చం. ... అ,ట్టిదియును ధర్మవే తగ

ఘటించిన నిక్కము లేకయేని. ఉద్యో.

2.70.

వ. .... లలాటంబుల నంజలి పుటం

బులు ఘటించి. ద్రోణ. 2.863; విరా.

1.18.

6. జరిపించు.

సీ. ... కవటంపు జూదంబు ఘటి

యించి ధర్మాత్ముడగు ధర్మసుతు

సిరి యరహరించి. కర్ణ. 3.356.

7. కల్పించు.

సీ. .... అచ్చెటి మాటలవి కొన్ని

ఘటియించి చెప్పి. మాన. 176,

8. నిర్మించు, పన్ను.

ఉ. ... వైరిదృష్టులకు భీకరమై

చనుఁ గ్రొంచుచు,తెల్లి ఘటింపు

నీదు వెరవేర్చడ నమ్మెన యదృతం

బుగన్. భీష్మ 2.20.

9. పొందు, సిద్ధింపఁజేయు.

సీ. ... అర్థముల్ దుర్బుద్ధికై నను

సిద్ధించు నగుకాలమున నార్కలయ్యుఁ

గాని ఆ - కాలమున చుటచఁగఁ

నేరరు. వారి 1.185.

కం. వెండియు ధన్వానంబులు,

గొండలవలనను చుటించుకొననగు.

భీష్మ. 1.37.

10. చెప్పు.

తే. వ్యాస మునినాథు షడ్గుణైర్విరూ

ధుర్మ సాగమ వ్యాస కర్మరు నమిత

తేజఁ,గొలిచి తత్రప్రసాదంబున వలను

చెప్పుఁ గలిగి యేను నారాయణుకధ

ఘటించు. శాంతి. 6.346

11. సంపాదించు.

చం. .... భోగపరుండు గావునన్,
ధనము ఘటించుగాఁ బగు విధంబుని
చూచి. శాంతి. 3.472.

అ. ప్ర.

సంభవించు, జరుగు.

కం. మొదల పెద్దనియతియును నట్టివ
యందురు పెద్దలది ఘటించుపొదే,
మదిఁ జూచి చెప్పినను, ద,వృదు
మేరువు దిరిగేనేని బాంబాలనుతా.

ఉద్యో. 3.123.

ఘటిక సం. వి. ఆ. శ్రీ

గడియ, అటువది విగడియల కాలము
ఇది ఇరువదినాలుగు నిమిషముల
కాలము, 2½ గడియలు ఒక గంటలేక
60 నిమిషములు.

సీ. ... అమ్మని నెడనాడి, యెర్రర్చి
కుండయ్యె నెవలఁ ఘటిక. ఆను.

2308.

ఘటికము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

యోజితము, కూర్చుంటినది.

వ... భీమసేనుండు యుద్ధ కాలవన
బిందు సందోహ సుందరమును దృఢ
విశాలంబును నగు పంకయుం ..
బుచ్చుకొని. ఉద్యో. 264.

వ. ... వివర్ణదూరంబుఁ గివాప
ఘటించుచు చొరనొల్లల పవాడుచు
లంబు వివర్ణంబుగా వగచి చొరల
లోయి అత్కవాటస్మరి- టిలా ఘట్టి
లలాటండనైన నన్నుం జూచి ...
ప్రౌవది స. ... సభా. 2.140

ఘట్టిల్లు సం. అ. ప్ర.

చదుగు

సీ. ... భూతంబుల యందెల్ల దయ
ఘట్టిల్లు. శాంతి. 5.228; శాంతి.
6.145.

ఘటోత్కచుడు సం. వి. అ. పుం.

భీమునకు హిషించుచుఁ బుట్టిన
వాడు. ఆది. 6.232.

(చూచివరి సంపుటము అనుబంధము)

ఘటోదరుడు సం. వి. అ. పుం.

వరుణుని సేవించు దానవులలో
ఒక్కఁడు. సభా. 1.72.

ఘట్టన సం. వి. ఆ. శ్రీ.

1. సంఘర్షణ, ఒప్పిడి, రాపు.

చం. కిరితురగాది ఘట్టనయు గారియు
నొంపదె యెంటియున్న య, తిరుపు
ఉద్యో. 288.

2 హతి, ప్రేటు.

తే. బాణఘట్టనఁ గలగటఁ బడి
సరుండు. ద్రోణ. 4.117.

ఘట్టనము సం. వి. అ. న. ఘట్టన.

1 సంఘర్షణము, ఒకయిం, రాపిడి.
మ, గుణరావంబుఁ గృపాబ ఘట్టన
రవ డోహంబునన్. విరా. 3.160.

2 తాఁడుడు, త్రొక్కుచు.

వ. .... తులంగ రింభా గుడినేమి'గజ
పది ఘట్టనంబుల నిల గ్రక్కుల
ద్రోణ. 5342.

3. హతి, ప్రేటు.

వ. ... కొండయ నైపు సంతానంబు
నానాత్ర ఘట్టనంబుల విఘటించు
సేయచున్న సవ్వాయునంబును నంబు
సుండు. ద్రోణ 5.225.

ఘట్టము సం. వి అ పుం.

నన్నిజేము.

ఆ. ఎట్టి ఘట్టములను నెట్టి యాపద
లను, నెట్టి తీతములను ముట్టఁబడిన,
వంతలెల్లఁ బాయ నింతులఁ బ్రజలను,
నొనరఁ జూడఁగనిన జనుల కెందు
ఆది. 4.84.

ఘట్టతము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

కొట్టఁబడినది.

వ. ... లలాట ఘట్టత గృహద్వారం
డయి. సభా. 2.86.

మ. .... గాంధారేణ వీతధ్వజాన్,
విరభున్ విస్ఫురీతాశ్ర ఘట్టతునిఁ
గావింపన్. ద్రోణ. 1.160.

ఘనత సం. వి. ఆ. త్రి.

గొప్పతనము.

ఆ. ఒలసి లోభ మోహములు దోష
సంసేవ, నం బొనర్చఁగా ఘనత్వగాధ
యగు నవిద్య భూమియై బహు కర్మ
విజముల కంకురాది శక్తులొసఁగు.
కాంతి. 4.844.

ఘనపథము సం. వి. ఆ. పుం.

మేఘమార్గము, ఆకాశము.

కం... ఘనపథ మఖిలంబుఁ దూఱు
కట్టెడు తూర్క స్వనములును. భీష్మ.
1.236.

చం. ... సింహనాదము, ల్లన పథమెల్ల
నిండఁగ. మౌన. 52.

ఘనము సం. విజ. (అ. ఆ. అ).

1. దృఢమైనది, గట్టిది

వ. .. నిద్రితుండైన భీమసేను నతి
ఘన లతా పాశ బద్ధఁ జేసి గంగ
మడుపునం ద్రోచిన. ఆది. 3.13.

సీ... పొడవును ఘనమును నగు కోట
గలిగి కాంతి. 2.888.

2. గొప్పది.

మ. .. చతుర్భుజాః మధ్యంబునన్
ఘన బాహులమొప్ప నన్ను నెదు
రంగా నొక్కఁడున్ లేమియె, వ్యనికిం
దెల్లముగాదె. విరా. 2.75.

3. అధికమైనది.

మ. ... త్రిదశేంద్ర సూనుఁడు ...
ఘన శాతోజ్జ్వల దుర్నివార విలసత్
కాండంబులన్ ద్రోణ వాహన సూత
ధ్వజ దేహముల్ వొదిలె. విరా.
5.187.

వి. ఆ. పుం.

1. మేఘము, మబ్బు.

చం. .... ఘనపంక్తులు లేని వియత్త
లంబు. కాంతి. 6.119.

ఉ. .. ఘన ప్రకారంబును బోలెఁ
గాఱుకొంచు. విరా. 5.69.

ఘన సమయము సం. వి. ఆ. పుం.

మేఘముల కాలము, వర్షముతువు.

వ. ఆ వనచరుండు రామునకుఁ
గృతాంజలియై దేవా యీ ఘర్మసమయ
శేషంబును ఘనసమయంబునుం గడపి
చుటి సీతాన్వేషణంబునకు నుత్సహిం
చుట లెస్స. ఆర. 6.887.

ఘనసారము సం. వి. ఆ. పుం.

1. కర్పూరపు చెట్టు.

చం. సరళ తమాల .... ఘనసార
మహిరుహ రాజ రాజి సుం, దర నవ
నందనావళుల. ఆది. 8.78.

2. కర్పూరము.

చం. సల దమయంతులిద్దఱు .... సలి
పిరి దీర్ఘ వాసర నిశ్చల్ ఘనసార
పాంసులం, దలితుల శయ్యలన్. ఆర.
2.24.

3. శ్రేష్ఠమైన మేఘము (విశేషణోత్తరపదము).

ఉ. భూరి తపోవిశేష పరిపూర మృదు స్థిర హృత్కరండ విస్తార నివాస తంత్ర ఘన సార విధా పరమాఖిరామ రేఖారమణీయ ఘనసారము = (విష్టు పరమున) శ్రేష్ఠమైన మేఘము; (శివ పరమున) కర్పూరము.

ఘనాంతావసరము సం. వి. అ. పుం.

(ఘన + అంత + అవసరము).

మేఘములు చివరి కాలము; శర తాల్లము.

కం... బేసినహితంబుగఁ బృచ్ఛివరుఁ డవ్వనమునందు వివారింఁచె ఘనాం, తావసర వాసరంబుల. ఆర. 4.327.

ఘనాఘనము సం. వి. అ. పుం.

వర్షాకాలము, వానకారు.

వర్షక మేఘము, కురియు మేఘము.

కం. చని ఖాండవంబుఁ గాల్చుగ, మొనసి మహాహస్తీ యూథములఁ బోని ఘనా, ఘనములచే బాధితుఁ డయి, వనజజుకడ కరిగి హవ్యవా హనుఁడనియెన్. ఆది. 8.249.

ఘనుఁడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

గొప్పవాఁడు, అధికుఁడు.

సీ. ... కర్ణాద్ధనులయందు ఘనుఁ డెవ్వఁడగునొక్కొక్కయను జనంబుల నందియంబు మాన్పు. విరా. 4.205.

ఆ. ... అనుపమానతేజు ఘనుఁ గుమారుఁ గని. 7.350.

అరువోజు... కౌరివజ్ఞేష్ఠుండు ఘనుఁ డిట్టులనియె. ఆది. 6.129.

(ఇక్కడ చృథమైనవాఁడు, గట్టి

వాఁడు, అన పట్టుదలయే నెగ్గవలయు ననువాఁడు-అని భావము).

ఘర్మజలము సం. వి. ఆ. న.

జెమ్మనీడు, చెమట (చూ. ఘర్మము).

ఘర్మము సం. వి. ఆ. పుం.

చెమట.

ఉ. ఉల్లము చల్లడిల్లఁ దనువుద్రత ఘర్మజలంబు దాల్చుచున్. విరా.

2.91; కాంతి. 5.439.

2. వేసవికాలము.

వ. అట్టి ఘర్మదేవసంబులు సహింప నోపకర్తునం దొక్కొక్కొక్క కృష్ణన ఁటనియె ఆది. 8.280.

ఘర్మసమయము సం. వి. ఆ. పుం.

వేసవికాలము (చూ. ఘన సమయము, ఉదా.)

ఘస్మరుఁడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

చంపినవాఁడు.

చం. కనుఁగొని పల్లవంబు మురఘ స్మర యుగళయ్య ద్రోణ 1.356.

ఘా

ఘాతకుఁడు సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

చంపువాఁడు, హింసించువాఁడు.

సీ. ... పొలియుదు రన్మోన్మ ఘాత కులై భవత్ జ్ఞాతిజనులు. శ్రీ. 2.161.

ఘాతము సం. వి. ఆ. పుం.

1. దెబ్బ, వ్రేటు, ప్రహారము.

వ. ... బిశావరజుండు డస్సినం బవ మానపౌత్రుండు పడవైచి తాను మీదై జాను కూర్చు ముష్టి ఘాతంబులు నిర్ధాత పాతంబులు బోలెఁ బ్రయోగించి నొప్పించి. ద్రోణ. 3.268.

2 చంపుడు, సంహరిము.

వ... భృగు వంశజుండైన రురుండు
గావించు సర్వమాతంబు సహస్ర
పాదుఁ డుడిగించినట్లు. ఆది. 1.128.

సీ. మాతనామాతంబుఁ జేరి నేరరమైన
శనింబు త్రోపును. సభా. 2 41.

ఘాతి } సం. విణ. (న్. నీ. న్.)
ఘాతిని }

చంపినవాడు, చంపినది. (వృత్తి
యించు కర్మవాచకము పూర్వపద
ముగా నున్నపుడి ఈ రూపమగును).

ఉ. .. స్తోత్ర మాతినైన పిమ్మండ
మనంబునఁ దెలుగు శోకము నెట్లు
సహింతు... శాంతి. 1 14.

కం. బంధుమాతిఁ బర ధనహరణ
పరునిఁ జంపి పుణ్యుడగు నృపుఁ
డనఘా. శాంతి. 1.95; ఆను.
5.105.

కిం. పడయంగరాని కొడుకులఁ,
గెడుఁ డలపురఁ బడసి పుత్రమాతని
వైతి. ఆది. 4.152.

2. నాశనము చేయునది, హరిం
చునది.

తే. అధిప సర్వాస్త్ర మాతయై యతిః
యిల్లు, నస్త్రమునఁ జిత్రముగఁ దెగ
యంచఁ దునిమె. ద్రోణ. 3.205.

3. కొట్టువాడు, నలియఁగొట్టువాడు.

తే. ...గోవు, ముక్కు గుట్టెడువాడు
దన్మక్కమాతి, యగు నతండు
సదోగతి కరుగువారు. ఆను. 2 62.

వి. ఇ. పుం.

దెబ్బ, పోటు.

చం. ఉజుడు సురేంద్రునైన

యండు హిడింబుఁడు వాని బాకికన్
వెటవనివారులుం గలరె. ఆది. 6.195.

ఘాతుకుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
ఘాతకుడు.

చంపువాడు, హింసించువాడు.

సీ. ... పౌలియుడు రన్యోన్య మాటు
కులై భవద్జ్ఞాతిజనులు. శ్రీ. 2.160.
(సం. ము. పాఠము)

ఘాతము సం. వి. అ. పుం.

లేత పచ్చిక.

ఉ. ... వెల్గడియె శైల విశాల
గుహలినుండ నా, గంబుల యూధ
ముల్ సుస ఘాత పరిగ్రహణోత్సు
కంబులై. ఆది 6 175.

ఘూ

ఘూతము సం. వి. అ. పుం.

'ఘూ' అని ధ్వని చేయునది, గుడ్డ
గూడు.

తే. ... కనియె . . కాకి ఘూకా
రవ స్ఫూర్తి . పీ తరుచక్రవర్తి.
విరా. 1.162.

ఘూత్కారము సం. వి. అ. పుం.

'ఘూ' అను ధ్వని, ధ్వని.

30 ... ధాత్రరాష్ట్ర వీరుల పియ్యె,
గారముల నెగసె నెంతయు, మోరం
బుగఁ గాక ఘూక ఘూత్కారంబుల్.
సభా. 2.253.

ఘూర్ణరము సం. వి. అ. పుం.

ఒకానొక దేశము. గుజరాతదేశము
భీష్మ. 1.40

ఘూర్ణకుఁడు సం. వి. అ. పుం.

ఘూర్ణదేశ పురుషుడు, గుజరాతి
వాడు.

వ. ... ఘోరములు బ్రహ్మపరుల నడి
దంబులం నెరుపుచు యుండుదురు
శాంతి. 3.11.

ఘోరము సం. వి. అ. న.

భ్రమణము, తిరుగుడు.
మ. అవనీచక్రము చలించుచు...
అర్జునముల్ ఘోరము మొంద ..
సూతునకు రావించేప్పడం జూపెనన్.
విరా. 2.284.

కం. ... ఘోరముమొందెను యర్జునం
బనంగ. అశ్వ. 4.163.

ఘోరమానము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

తిరుగుచున్నది, కల్లెలపడుచున్నది.
వ. ... ధర్మజుండమొయికి సమ్మ
తించి వీభత్సు వీక్షించి ఘోరమాన
మానసుండగుచు. విరా. 1.84.

తే. మందరాచల చటల విమర్శనమున
ఘోరమానమై గాఢ సంక్షోభ మెనంగ
చలకు జలనిధి నా ద్రిగ రక్షిచీప్,
జలము దిరుగుచు వడియె సంకులము
గాంగ. విరా. 3.177

ఘోరము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

క్రాంతము, తిరుగునది. కలంగునది.
తే. ... ద్రోణుండు గుణరవ స్ఫురణ
ఘోర, రోదసీ భానుండగుచు
మార్కానగ గడంగి. భీష్మ. 3.347.

ఘోరిక సం. వి. ఆ. శ్రీ.

దేవయాని పరిచారిక.
వ. ... దేవయానియు .. తన్ను
రోయుచు వచ్చుదాని ఘోరిక యను
పరిచారికం గని. ఆది. 3.145.

ఘోరితిము సం. విజ. (అ. ఆ. అ.)

క్రాంతము, తిరుగుచువడినది

ఉ. ... తలఁచి వాడు మహాన్నత
ఘోరితాత్మతన్ ద్రోణ 5.229.

తే అపజములు ఘోరితములైన
లోక రంబులు మెఱయ. మౌన. 17

వ. .. పుష్కరము నాకడంబు కోప
ఘోరిత బాహుహారిక నయనయై
యున్న దేవయాని గని యిట్లనియె.
ఆది. 3.145.

ఘోరిలు సం. అ. శ్రీ.

తిరుగుచువడు, సంక్షోభించు
మ...కొం, చలించుచు ద్రిగ రంబు
పట్టనము పాతాళంబు మూర్జితై విరా
4 172.

వ. .. దావటి కల్లు ప్రసంగి వేళ
ఘోరిలై కర్ణ. 3 342.

వ. ... పురంబు సమరేన్నాహ చం,
ద్రోణయంబునకు మహాష్టవంబై
మూర్జితుండె. ఉద్యో 4 136

ఘో

ఘోణ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

కనిరకము, దియ.
కం. అవ్యసాధిపుండ్రుని నవ్వొల
యంగ మాటుకొనె మృతాహూతుడై
శల్మ. 1.218.

ఘోణి సం. వి. ఇ. పుం. శ్రీ.

కరణము, వెలుగు.
తే. అతఁడు భూరి ప్రతాప మహా
ప్రదీప, దూర విమటిత గర్వాంధకార
వైరి, వీర కోటి మణి ఘోణి వేషి
తాంప్రితలుండు కేవల మద్యుదే
ధర్మసుతుండు. విరా 2.191.

ఘోతము సం. వి. అ. పుం. న.

అజ్ఞము, నెఱుఁగు.

కం. ... అది బోధాత్మకమై ఘృతంబు నకు వెన్నక్రియ జనకకర్త. శాంతి 4.383.

ఘృతాచి సం. వి. ఈ. శ్రీ.

ఒక ఉపపత్తి కపిలా కర్తవ్యలక్షణ బుట్టినది అది 3.45.

వ్యాసుడు ఒకప్పుడు అగ్నికార్య పరుడై చ. 4. వృష్ణులొని మధిపం దొడగెను. ఆ సమయమున నున్న ఘృతాచి యను నవ్వరోవనిత తోవన గోచరంబగుటచే గామ గోచరత్వము నొందెను. అతనిని చంచలంబు దలంచి ఘృతాచి చిలుకయై యుండెను. అప్పురో రూపాతిశయ సత్త చిత్తుం డైన వ్యాసునకు శుక్రసావమై యరచి యందు బడియెను. ఆరచు నిర్వి శంకంబగు నంతఃకరణమున నరణి ముడిచెను. ఆ యరచియందు శుకుడు జనించెను. శాంతి. 6.250-251.

శ్లో॥ ఊర్వశీ మేనకా రంభా ఘృతాచీ చ తిలోత్తమా, సుకేశీ మంజుషా పాద్యాః కర్మంతేఽపరో బుధైః.

ఘృతార్చి సం. వి. నీ. పుం.

విష్ణువు.

కం. ఘృత మర్చిస్సంపద యయి, ఘృతార్చిరభివాస మొందె. శాంతి. 6.435

ఘో

ఘోటకము సం. వి. అ. పుం.

అశ్వము, గుఱ్ఱము

వ. ... అసానంబు సేరవచ్చి ఘోట కంబుల నుపలవించుచున్న నన్నరేం డ్రుండు గనుగొని. విరా. 1.257.

ఘోటము సం. వి. అ. పుం.

ఘోటకము, గుఱ్ఱము.

శా. ... ఘోట స్వందన వారణ ప్రతతులం గూడన్ సతూర్కంబుగన్.

విరా. 5.242.

ఘోణ సం. వి. ఆ. శ్రీ.

నాసిక, ముక్కు.

కం. ప్రాజాయామము గ్రమమునఁ బ్రాణోత్పీడనముగాని భంగి నడుపు చున్, ఘోణాగ్రస్థితి వివయశ్రేణి దొఱగియుండి యోగసిద్ధుల బడ యున్. శాంతి. 6.113.

ఘోరము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)

భయంకరము

సీ. ... ఘోర గృధ్రము సుకుమార నాగాంగన, బటుగతి నొడియంగ బాటుకళణి. విరా. 2.128.

వి. అ. న.

దారుణము, భయానకము, దురా గతము.

కం. తగుల ఒగదీర్చుట యిమ్మై, దగవగునే నెత్తురెత్తి త్రావుట భీముండు గడున్ ఘోరము సేసెను మగల కతిక్షుద్ర వృత్తమా పొగ డానఁగున్. శ్రీ. 2. 63.

ఘోషము సం. వి. అ. న.

1. ధ్వని.

సీ. ... రథ ఘోషమునఁ బ్రతిరవ మిచ్చు నద్రుంధయమున వాపోవు